Ex Libris

Thomas Spencer Jerome

OPERA OMNIA

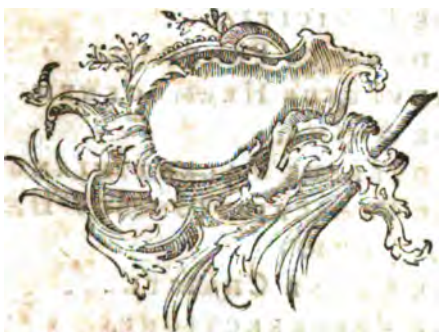
SANCTORUM PATRUM

LATINORUM.

VOLUMEN II.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

OPERA OMNIA.

TOMUS II.

WIRCEBURGI,
In Officina Libraria STAHELIANA.

MDCCLXXXI.

CONTINENTUR HOC TOMO II.

DE
TERTULLIANI
EDITIONE NOVA
WIRCEBURGENSI
AD
AMPLISSIMUM VIRUM
FRANCISCUM ANTONIUM VITALE
PATRITIUM ARIANENSEM
CONSTANTINIANÆ BASILICÆ S. STEPHANI AD CAPUAM VETEREM COMMENDATARIUM ABBATEM,
EPISTOLA ALTERA
FRANCISCI OBERTHÜR,
SS. THEOL. & U. J. DOCTORIS, INSIGNIS ECCLESIÆ HAUGENSIS CANONICI, SS DOGMATUM IN ALMA WIRCEBURGENSI UNIVERSITATE ORDINARII PROFESSORIS &c.

Provocasti, amice optime, novo rursus specimine amoris erga me tui, imo novo beneficio, in universam meam patriam collato, omnem gratitudinem meam;

Ecce enim, cum vix Romanis laribus te restitutum tuis ex litteris intellexeram, redditur mihi per Veredarios publicos epistola quædam tua typis Florentinis excusa ad Ferdinandum Elephantutium, Camertini Ducatus Præsidem de tuo in Germaniam itinere

directa, in qua non solum honorificam satis de me, meisque quos hic colo, amicis, mentionem facis, sed in plenas universæ meæ patriæ laudes te totum effundis.

Quanto rubore sum suffusus, ob merita laudesque, quæ indigno mihi, tribuuntur a te, tanto gaudio exultavi, cum dignissimis elogiis & encomiis vera amicorum meorum in rem litterariam, & patriam merita, hac tua in epistola palam ornari vidi. —

Sed heu me — indulge hanc digressionem dolori meo — heu me, quod hæc scribens tristem meam, patriæque meæ jacturam meminisse cogor! duos mihi, quotidiana consuetudine familiarissimos, interim sors invida eripuit: unum, Michaelem Ignatium Schmidium, ad Viennensem Cæsaris aulam, & ad splendidiorem, ipsisque Musis suis commodiorem dignitatem:

Alterum Columbanum Rœsserum fato nimis præmaturo ad orbem hoc nostro sublunari meliorem.

Quanquam nec medio in dolore, & talis jacturæ recordatione, omne mihi solatium deest: illius absentiam mihi compensat major emolumentorum copia, quæ in rem litterariam universam, cui lubens privata mea commoda ego sacrifico, exinde redundant, quod longe plura subsidia dives Vindobona ejus lucubrationibus subministrat. Desiderium autem quotidianum, quo alterum amicum tam

de

de me, & de patria mea meritum reclamo, id imposterum ſolabitur, quod poſthuma ejus memoria diuturnitati, etiam ultra fines Germaniæ te laudatore ſit propagata. Litavi paulisper dolori meo, & duorum quos mihi ſors invida quaſi a latere rapuit, amicorum, deſiderio: ad epiſtolam tuam, amice optime, redeo!

Cum dein de Germania mea, de Franconia mea, de indole, genio, & ratione vivendi popularium meorum, de cœlo patrio, de terra nativa mea, de Academia, de univerſa patria mea tam magnifica a te ſcripta elogia legi, — & quidem tuis Italis ſcripta, quorum plures quadam patriæ ſuæ excellentia tumidi terras alieno ſole calentes, Germaniam præſertim, ignorant & negligunt, ſubin temere nimis contemnunt; — & quidem elogia tam ſancto ſignaculo firmata, ne quis de tua in laudando ſinceritate dubitare queat: „UNI VERITATI, — ſcribis — SANE ITA LOQUENS LITARE STUDUI; ETENIM IS EGO SUM, QUI NULLI UNQUAM, NEC IPSIS PRINCIPIBUS VIRIS ASSENTARI CONSUEVI, QUOD SI HONESTATIS TAMEN INCURIOSUS ID EGISSEM, FORTE SECUNDIOR FORTUNA MIHI ASPIRASSET.“ — Hæc, inquam, cum legi, non gaudio exultavi tantum, ſed me Germanum, & Franconem, & Juliæ noſtræ Univerſitatis civem eſte, toto

animo cum nova acceſſione gaudii, ſenſi; & totam tibi meam gratitudinem quam novo hoc titulo provocaſti, de novo vovi, unice exinde ſollicitus, qua publica eam tibi ſolemnitate teſtari poſſem; neminem enim patriæ meæ, quam vehementer amo, aliquod ornamentum gratis attuliſſe, unquam, quantum in me erit, patiar.

Usque dum alia oportunior, & ad ſolennem quidem gratitudinis teſtificationem occaſio mihi naſceretur, interim ſic me tibi gratum exhibui ut lectum ac relectum ſœpius, ac cum pluribus communicatum libellum hunc tuum honoratiſſimo meæ Bibliothecæ loco reponerem, cui proximus ſtat alter quidam æque ex Italia advectus patriæ meæ, & ejus præſertim, qui hanc tunc regebat, Principis vere Magni, Julii, immortali memoria Francorum digniſſimi, laudator; Daniel nimirum, Eremita Belga dictus, qui & ſuum, quod cum Coloreto Oratore Florentino ad Rudolphum II. Imperatorem & aliquot Germaniæ Principes legato, anno CIↃ IↃ C XVIIII. confecerat, iter Germanicum in pereleganti ad Camillum Quidium equitem, epiſtola deſcripſit.

Præbuit autem, quam dudum optaveram, nunc quoque oportunam occaſionem, qua ſolennius meas tibi grates redderem, Tertullianus meus; cum enim præparando huic ſecundo tomo Tertullianeorum operum vacans quæ-

dam

dam in ejus limine monenda adverterem, constitui, hanc alteram ad te epistolam exarare, tam meæ ob novum beneficium mihi & patriæ meæ collatum, gratitudinis, quam meorum ad eruditos mei Tertulliani lectores, monitorum, fidam interpretem.

Hac autem occasione, & hac epistola interprete ita utar, ut, ne nudis brevibusque tantum verbis gratus sim, in ea tanquam publicæ fidei publicique usus charta, cum Tertulliano in remotissimas ætates duratura, — primo debitas huic tuæ opellæ laudes ex meo, & concordi omnium, qui eam legerunt, judicio tribuam; palam testans, inveniri & hic omnes prærogativas, quæ omnibus tuis operibus, quocunque illa scribis idiomate, sive Tusco, sive latino, propriæ sunt; illibatam linguæ puritatem, elegantiam nullis pigmentis coloratam, suavitatemque exquisitam stili,

Visumque me mihi esse inter legendum, quasi comitarer te peregrinantem, & præsens cernerem virum, omnis terræ civem, nihil a se alienum putantem, omnia observantem, libero omnia & æquo oculo, nulla præoccupata opinione corrupto, intuentem; & confecto quasi tecum itinere non scriptam epistolam legerim, sed intra secretius Elephantutii tui cubiculum tecum admissus simul côram audiverim te animo tam ingenuo, colloquio

tam dulciter familiari æquum de iis quæ obser-
varas; judicium exponentem. —

Dein ut te rursus omni cœtui eruditorum in exemplum proponam, hominis vere recti, dignitatem humanæ naturæ invicte sustinentis, rectam tramitem solius veritatis gradientis, nec ad sinistrum nec ad dextram declinantis, dignumque te dicam, qui servum pecus adulantium forti pede calces repetens, & quasi triumphale tibi ipsi carmen canens, illud complementum laudum tuarum quibus meam patriam ornasti, „UNI VERITATI &c. "

Ita nuper in prima ad te epistola primo volumini Tertullianeorum operum præmissa in tua effigie veræ amicitiæ imaginem mundo exhibui. —

Demum ut provocem tuo rursus exemplo, amice optime, adolescentes concives meos non tantum quos mea Franconia alit, sed omnes, quoscunque Universa litteraria respublica mihi tali civico nexu jungit, ut si facultas adsit, magnam prius peregre a patrio solo adeant scholam humanitatis, MUNDUM EXTERUM; quam ulli muneri in sua se patria applicent. Eo enim discuntur magis jura & officia humanitatis, quo quis plures ejus regiones peragraverit, & quo latiorem quasi quis ipsam humanitatem viderit; atque ad cosmopoliticam sapientiam, virtutesque alias quæ hanc comitantur, quæque virum decent insigni cuidam muneri in quacunque civitate præficien-

ciendum, peregrinationibus rite institutis, facillime & optime formatur animus.

Has tributas a me tuæ epistolæ laudes, Amice optime, magis autem, quod te in exemplum imitatione tam dignum proposuerim, pro bono tuo in me animo, benigne, confido, in vicem muneris alicujus, pro tuo munere reddendi, interpretaberis, meque non verbis solis, sed re quadam tibi meam gratitudinem exhibuisse, annues; hoc enim boni omnes lucri maximi, & quasi mercedis loco habent, si ea quæ bene egerint ab aliis imitatione repeti, sicque sua in humanitatem merita multiplicata viderint.

Venio nunc ad epistolæ meæ alterum caput, quod mea de secundo hoc Tertullianeorum operum volumine monita comprehendat.

Hæc inter *primum* est, me in emendando hujus secundi voluminis textu Hallensi fuisse paululum liberaliorem, substituendo vel ex mea Parisina, vel ex varietatibus Lectionum ab Hallensi editore collectis hinc inde vel voculas alias, subin, rarius tamen, etiam integras sententias; sed nonnisi ubi post longius examen quædam evidentia de facta in melius mutatione vadimonium dederat.

Unum saltem exemplum habe! in libro de anima §.15. fol.349. tali Hallensi textui „QUODSI FUISSET AMISSO CUM SUIS VIGOR ANIMÆ, NON PERSEVERARET“ hanc aliam certo meliorem lectionem ex mea substitui:

ſtitui: „QUODSI FUISSET AMISSUS CUM SUIS SEDIBUS VIGOR ANIMÆ &c.“

Boni conſulent hanc cenſoriam meam libertatem, omnes ii, quorum uſui & commodo Tertullianum edidi; nec Hallenſis editor indignabitur, cujus labor per meam eidem ſcriptori impenſam curam minime fruſtratus eſt, alius enim mihi, alius Hallenſibus Tertulliani recudendi ſcopus fuit.

Ego quidem ſi quæ mea in hoc negotio culpa eſt, in eo potius me peccaſſe confiteor, quod nimium delicatus, & in Hallenſem textum nimium religioſus non plures locos vitiatos, aut ſuſpectos per variationes illas in calce voluminis a me notatas emendarim, ſicque Lectores ab illa incommoditate liberarim, cum qua frequentius nunc elenchum variarum lectionum conſultum ire coguntur.

Alterum, quod moneam, eſt: auctiorem quadam appendice tibi, Amice optime, præ Hallenſi, meum Tertullianum trado. Junxi enim ex Pariſina mea ſecundum Pamelium, ea, quæ ligato ſermone hic author ſcripſit, aut ſcripſiſſe dicitur: primo V. ALIOS LIBROS CONTRA MARCIONEM; hos quidem, licet nec argumenta nova, nec poeticarum quid deliciarum imo ne metricas quidem regulas obſervatas in iis deprehenderim, æque parum præteriri debere credidi, ac Libros contra Nationes, non multum mutatam & multis adhuc hiati-

hiatibus deformem apologetici adversus gentes repetitionem, Hallenses præterierunt.

Secundo loco autem: librum DE JUDICIO DOMINI; qui quidem plus poeticæ gratiæ habet, quam polemicum illud Carmen contra Marcionem.

De his duobus libellis minus dubium est, quin Tertulliano debeantur; addidi autem alia adhuc Carmina quædam, quæ olim Cypriano adscripta, post Sixtum Senensem in Bibliotheca sancta L. IV. ducta, ex ipso harum opellarum genio, conjectura, Pamelius meus Tertulliano vindicavit. Inscribuntur: GENESIS. SODOMA. DE LIGNO VITÆ. — Hoc, cum prioribus junctum invenerim non apud Pamelium quidem, tamen apud Georgium Fabricium Chemnicensem, inter Poetarum veterum Ecclesiasticorum opera Christiana æque ac priora, sub Cypriani nomine, hic sejunctum esse nolui — demum: CARMEN AD SENATOREM EX CHRISTIANA RELIGIONE AD IDOLORUM SERVITUTEM CONVERSUM.

Ita autem ad Pamelianam recensionem expressa sunt hæc Carmina, ut in multis locis ad editionem veterum Poetarum Ecclesiasticorum Basileensem apud Oporinum per Georgium Fabricium Chemnicensem factam, quæ mihi suppetias in hoc labore critico ferebat, emendata sint.

Ne vero mihi homini sane pacifico ulla cum criticis de vero harum opellarum authore,

Tertul-

Tertulliani an sint, an Cypriani, disputantibus controversia nascatur, eas neutri decretoria quadam sententia adjudicans, in confiniis medias Tertullianum inter & Cyprianum locavi; Tertullianum enim mox in serie Patrum Latinorum ex eadem Staheliana Officina excipiet Cyprianus.

Habeo præterea, quod in hac ad te, vir amicissime, epistola in bonum criticæ Tertullianeæ depositum velim: pervolvens enim commentarios de rebus novis litterariis, quos Helmstadii vir eruditissimus, & in me summe benevolus, Henckius edit, inveni Clarissimum Schiizium, si recte memini, olim cum Semlero Hallensis Tertulliani curatorem, nunc in Jenensi Saxonum Aacademia Eloquentiæ Professorem, in tabula, qualem occasione novi Prorectoratus in quibusdam Germaniæ Academiis proponi mos est, locum Tertulliani imprimis impeditum atque obscurum felici explicatione nova illustrasse, id scilicet, quod in fine §. 17. Libri de PRÆSCRIPT. HÆRET. pag. 459. legis: „ *Denique, quoniam nihil proficiat congressio Scripturarum, nisi plane, ut aut Stomachi quis ineat eversionem, aut cerebri.*

Quod ita interpretatur quasi stomachi eversio pro raucitate faucium e nimio clamore proventura intelligenda sit, & cerebri eversio, alterum ex tali scripturarum congressione incommodum, pro iræ vehementioris effectu.

Eo

Eo difficilius fuerat, obscuræ huic sententiæ aliquam lucem accendere, quo minus sive a scriptis libris, sive a Criticorum ingenio adjumenti quidquam advocari poterat, nulla enim notata reperitur lectionis ad hunc locum varietas; neque tactus is est ab iis, qui libris Tertulliani conjectura emaculandis operam navarunt; frustra etiam excutiuntur Interpretes; ne Rigaltius quidem præ ceteris de hoc scriptore optime meritus, & hunc locum, cujus & ipse difficultatem senserat, ceteroquin attingens satisfaciet sagaciori & curiosiori lectori; videbitur etiam vocabulum stomachi hic quoque vulgari significatione capiendum esse.

Per medias tamen hasce difficultates ita ad suam interpretationem eluctatus est Clarissimus Schüzius; primo constituit ex toto loci ipsius habitu stomachi eversionem aliquid innuere, quod ad virium corporis fatigationem pertineat; posito hoc fundamento, cui verior interpretatio superstrui queat, de stomachi significatione apud antiquos latinos inquisivit, hisque, inter alios Plinio, Celso, Ciceroni &c. idem valuisse deprehendit ac Oesophagum, hoc est aditum ventriculi, sive fauces.

Adjuvit conjecturam ejus locus alter Tertulliani qui §. 17. claudit, non qualis ille in Hallensi textu, quem in Wirceburgensi editione retinui, habetur, sed prout in variatione ex mea, ex Rigaltiana, & aliis editionibus

ex-

excerpta, & ad calcem secundi hujus Voluminis a me notata legitur; tali scilicet: „ *Et tu quidem nihil perdes, nisi vocem in contentione, nihil consequeris, nisi bilem de blasphematione.*

Perierat multis Tertulliani lectoribus & futuris in eum commentatoribus hæc difficilioris sane loci optima interpretatio, nisi hæc mea providentia istam ad te epistolam, amice optime cum tua bona venia, ejus depositariam fecisset.

Sic in Tertullianum meum quantum mihi opus videbatur, præfatus sum satis. Persolvi etiam ex toto animo eadem hac epistola Interprete tibi, amice optime, justa solennia gratitudinis meæ.

Ceterum obsecro te, ut tam me amare pergas quam de patria mea bene mereri; utrumque autem te velle, nullo validiore argumento ostenderis, quam celeri ad me, cujus quidem mihi spem plurimam facis, ex Italia reditu. Deus interim te incolumem servet, & prosperum esse jubeat proximum iter tuum germanicum secundum.

WIRCEBURGI,
ex Musæo Calendis Maji.
CIↃ IↃ CC LXXXI.

Q. SEPTI-

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTULLIANI

DE

P A L L I O,

LIBER.

I.

Principes ſemper Africæ, viri Carthaginenſes, vetuſtate nobiles, novitate felices, gaudeo vos tam proſperos temporum, cum ita vacat ac juvat, habitus denotare. Pacis hæc & annonæ otia: ab imperio & a cœlo bene eſt. Tamen & vobis habitus aliter olim; tunicæ fuere, & quidem in fama de ſubteminis ſtudio, & luminis concilio, & menſuræ temperamento, quod neque trans crura prodigæ, nec intra genua inverecundæ, nec brachiis paræ, nec manibus artæ, ſed nec cingulo ſinus dividere, expetitum: quadrata juſtitia beatæ in viris ſtabant. Pallium, extrinſecus

habitus, & ipse quadrangulus, ab utroque laterum regestus, & cervicibus circumstrictus, in fibulæ morsu humeris adquiescebat. Instar ejus, hodie Aesculapio jam vestro sacerdotium est. Sic & in proximo soror civitas vestiebat, & sicubi alibi in Africa, Tyros. At cum sæcularium sortium variavit urna, & Romanis Deus maluit: soror quidem civitas suopte arbitrio mutare properavit, ut adpulsum Scipionem ante jam de habitu salutasset, Romanum præcoqua. Vobis vero post injuriæ beneficium, ut senium non fastigium exemtis, post Gracchi obscoena omina, & Lepidi violenta ludibria, post trinas Pompeii aras & longas Cæsaris moras, ubi mœnia Statilius Taurus imposuit, sollemnia Sentius Saturninus enarravit, cum concordia juvat, toga oblata est. Pro quantum circummeavit, a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos, ut ab humeris sublimioris populi Carthaginienses complecteretur. Exinde tunicam longiorem einctu arbitrante suspenditis, & pallii jam teretis redundantiam tabulata congregatione fulcitis, & si quid præterea conditio vel dignitas, vel temporalitas vestit, pallium tamen generaliter vestrum immemores etiam denotatis. Equidem haud miror præ documento superiore. Nam & arietem (non quem Laberius reciprocicornem & lanicutem & testitrahum, sed trabes machina est, quæ muros frangere militat) nemini umquam adhuc libratum, illa dicitur Carthago *studiis asperrima belli*, prima omnium armasse in oscillum penduli impetus, commentata vim tormentis debile pecoris caput vindicantis. Cum tamen ultimant tempora patriæ, & aries jam Romanus in muros quondam suos audet, stupuere illico Carthaginienses ut novum extraneum ingenium,

Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas.

Sic denique nec pallium agnoscitur,

2. Sit

2. Sit nunc aliunde res, ne Pœnicum inter Romanos aut erubescat aut doleat, certe habitum vertere naturæ totius solemne munus est. Fungitur & ipse mundus interim iste quem incumbimus. Viderit Anaximander si plures putat; viderit si quis uspiam alius ad Meropas, ut Silenus, penes aures Midæ blattit, aptas sane grandioribus fabulis. Sed & si quem Plato æstimat, cujus imago hic sit; etiam ille habeat necesse est proinde mutare; quippe si mundus, ex diversis substantiis officiisque constabit, ad formam ejus quod mundus hic est; neque enim mundus, si non ut mundus proinde. Diversa in unum, ex demutatione diversa sunt. denique diversitatis discordiam vices fœderant. ita mutando erit mundus omnis, qui & diversitatibus corporatus & vicibus temperatus. Nostra certe metatio (quod clausis, vel in totum Homericis oculis liquet) totum versiforme est; dies & nox invicem vertunt; sol stationibus annuis, luna modulationibus menstruis variat; siderum distincta confusio interdum dejicit quid, interdum resuscitat. Cæli ambitus nunc sub divo splendidus, nunc nubilo sordidus; aut imbres ruunt, & si qua missilia cum imbribus, dehinc substillum, & denuo sudum. sic & mari fides infamis, dum & flabris æque mutantibus, de tranquillo probum, de flustris temperatum & extemplo de decumanis inquietat. Sic & terram si recenseas, temporatim vestiri amantem, prope sis eandem negare, memor viridem cum conspicis flavam, mox visurus & canam. Ceteri quoque ejus ornatus, si quid, non aliud ex alio mutant, & montium scapulæ decurrendo, & fontium venæ cavillando, & fluminum viæ obhumando. Mutavit & totus orbis aliquando, aquis omnibus obsitus: adhuc maris conchæ & buccinæ peregrinantur in montibus, cupientes Platoni probare etiam ardua fluitasse. Sed & enatando rursus in forma: mutavit rursus orbis,

aliud idem. Mutat & nunc localiter habitus; cum situs læditur; cum inter insulas nulla jam Delos, harenæ Samos, & Sibylla non mendax; cum in Atlantico, Libyam aut Asiam adæquans quæritur; cum Italiæ quondam latus, Hadria Tyrrhenoque quassantibus medio tenus interceptum, reliquias Siciliam facit, cum tota illa plaga discidii, contentiosos æquorum coitus angustis retorquens, novum vitii mari imbuit, non exspuentis naufragia, sed devorantis. Patitur & continens de cœlo aut de suo. Aspice ad Palæstinam, qua Iordanes amnis finium arbiter; vastitas ingens, & orba regio, & frustra ager, at urbes retro, & populi frequentes, & solus audiebat. Dehinc ut Deus censor est, impietas ignium meruit imbres: hactenus Sodoma; & nulla Gomorra, & cinis omnia, & propinquitas maris juxta cum solo mortem vivit. Ex hujuscemodi nubilo & Tuscia Vulsinios deusta, quo magis de montibus suis Campania speret, erepta Pompeios. Sed absit. Utinam & Asia secura jam sit de soli ingluvie: utinam & Africa semel voraginem paverit; unicis castris fraudatis expiata. Multa & alia hujusmodi detrimenta habitum orbis mutavere, situsque movere. Bellis quoque plurimum licuisse, & tristitia perget non minus quam regnorum vices recensere, quotiens & ista mutaverunt jam inde a Nino Beli progenie: si tamen Ninus regnaret primus, ut autumat superiorum profanitas, (ferme apud vos, ultra stilus non solet) ab Assyriis, si forte, ævi historiæ patescunt. Qui vero divinas lectitamus, ab ipsius mundi natalibus compotes sumus. Sed læta jam malo, quippe & læta mutant. Denique si quid mare diluit, cælum deussit, terra subduxit, gladius detotondit, alias versura compensati redit. Nam & primitus majorem ambitum terra cassa, & vacans hominum, & sicubi aliqua gens occuparat, sibimet soli erat. Itaque colere omnia si demum intelligis

telligis alibi ſtipantem copiam, alibi deſerentem, runcare atque ruſtare inſtituit, ut inde velut ex ſurculis & propaginibus populi de populis, urbes de urbibus, per ubique orbis pangerentur. Transvolavere redundantium gentium examina; Scythæ exuberant Perſas, Phœnices in Africam eructant, Romanos Phryges pariunt, Chaldæum ſemen in Aegyptum educatur. Dehinc cum inde transducitur, Judæa gens eſt. Sic & Herculea poſteritas Temeno pariter Peloponeſum occupando producunt. Sic & Iones Nelei comites Aſiam novis urbibus inſtruunt, ſic & Corinthii cum Archia muniunt Syracuſas. Sed vanum jam antiquitas, quando curricula noſtra coram. Quantum reformavit orbis ſeculum iſtud? quantum urbium aut produxit, aut auxit, aut reddidit præſentis Imperii triplex virtus! Deo tot Auguſtis in unum favente, quot cenſus tranſſcripti? quot populi repurgati? quot ordines illuſtrati? quot barbari excluſi? Revera orbis cultiſſimum hujus Imperii rus eſt, eradicato omni aconito hoſtilitatis, & cacto & rubo ſubdolæ familiaritatis, concultus & amœnus ſuper Alcinoi pometum, & Midæ roſetum. Laudans igitur orbem mutantem, quid denotas hominem?

3. Mutant & beſtiæ pro veſte formam. Quamquam & pavo pluma veſtis & quidem de catacliſtis imo omni conchylio preſſior, qua colla florent; & omni patagio inauratior, qua terga fulgent; & omni ſyrmate ſolutior, qua caudæ jacent, multicolor, & diſcolor, & verſicolor, numquam ipſa, ſemper alia, etſi ſemper ipſa quando alia, totiens denique mutanda, quotiens movenda. Nominandus eſt & ſerpens licet pone pavum, nam & iſte quod ſortitus eſt convertit, corium & ævum. Siquidem ut ſenium perſenſit, in anguſtias ſtipat, pariterque ſpecum ingrediens (& cute egrediens.) ab ipſo ſtatim limine era-

sus, exuviis ibidem relictis nomis explicat, cum squamis & anni recusantur. Hyæna, si observes, sexus annalis est, marem & feminam alternat. taceo cervum, quod & ipse ætatis suæ arbiter, serpente pastus, veneno languescit in juventutem. *Est et, quadrupes, tardigrada, agrestis, humilis, aspera.* testudinem Pacuvianam putas? non est: capit & alia bestiola versiculum, de mediocribus oppido, sed nomen grande: chamæleontem qui audieris, haud ante gnarus, jam timebis aliquid amplius cum leone; at cum offenderis apud vineam ferme sub pampino totum; ridebis illico audaciam & Græciam nominis: quippe nec succus est corpori, quo minutioribus multo liquet. Chamæleon pellicula vivit; capitulum statim a dorso: nam deficit cervix. Itaque durum reflecti, sed circumspectu emissitii ocelli, imo luminis puncta vertiginant: hebes, fessus, vix se a terra suspendit: molitur incessum stupens, & promovet, gradum magis demonstrat quam explicat, jejunus scilicet semper & indefectus: oscitans vescitur, follicans ruminat, de vento cibus. Tamen & chamæleon mutare totus, nec alius, valet. nam cum illi coloris proprietas una sit, ut quid accessit, inde suffunditur: hoc soli chamæleonti datum, quod vulgo dictum est, de corio suo ludere. Multa dicendum fuit, ut ad hominem præstructim perveniretur. Hunc quoquo primordio accipitis, nudus certe & investis figulo suo constitit, post demum sapientiam, haud dum licitam, præreptam potitur. Ibidem quod in novo corpore indebitum adhuc pudori erat, protegere festinans, ficulneis foliis interim circumdat, dehinc cum de originis loco exterminat, (quippe deliquerat) pellitus orbi, ut metallo datur: sed arcana ista, nec omnium nosse. Cedo jam de vestro, quod Aegyptii narrant, & Alexander digerit & mater legit ea tempestate Osiridis qua ad illum ex Libya Hammon facit ovium dives.

Deni-

Denique cum ipsi Mercurium autumant forte palpati arietis mollitie delectatum, diglubasse oviculam; dumque pertentat & quod facilitas materiæ suadebat, tractu prosequente filum eliquat, in restis pristini modum quam philyræ tenus junxerat, texuisse. Sed vos omnem lanicii dispensationem structuramque telarum Minervæ maluistis; cum penes Arachnen diligentior officina. Exinde materia, nec de ovibus dico Milesiis & Selgicis & Altinis, aut quis Tarentum, vel Bætica cluit, natura colorante. Sed quoniam & arbusta vestiunt, & lini herbida post virorem lavacro nivescunt: nec fuit satis tunicam pangere & serere, ni etiam piscari vestitum contigisset; nam & de mari vellera, quo muscosæ lanositatis plautiores conchæ comant. Prorsus haud latet, bombycem (vermiculi genus est) quæ per aerem liquando araneorum horoscopis idonius sedes tendit, dehinc devorat, mox alvo reddere, proinde si necaveris, animata jam stamina volves. Tantam igitur paraturam materiarum ingenia quoque vestificinæ prosecuta, primum tegendo homini qua necessitas præcessit, dehinc & ornando imo & inflando, qua ambitio successit, varias indumentorum formas promulgavere; quarum pars gentilitus inhabitantur, ceteris incommunes; pars vero passivitus omnibus utiles, ut hoc pallium, etsi Græcum magis, sed lingua jam penes Latium est: cum voce vestis intravit. atque adeo ipse, qui Græcos præter urbem censebat, litteras eorum vocemque senex jam eruditus, idem Cato juridicinæ suo in tempore humerum exsertus, haud minus palliato habitu Græcis favit.

4. Quid nunc? si est Romanitas omni salus nec honestis tamen modis ad Græcos estis? aut ni ita est unde gentium in provinciis melius exercitis, quas natura agro potius eluctando commodavit, studia palæstræ male senescentia, & incassum laborantia,

& lutea unctio & pulverea volutatio; & arida sagi-natio? unde apud aliquos Numidas etiam equis cæsariatos, juxta cutem tonsor, & cultri vertex solus immunis? unde apud hirtos & hirsutos tam rapax a culo resina, tam furax a mento volsella? Prodigium est, hæc sine pallio fieri. Illius est, hæc tota res Asiæ. Quid tibi Libya & Europa cum xysticis mundiciis, quas vestire non nosti? Revera enim quale est Græcatim depilari magis quam amiciri? habitum transferre ita demum culpæ prope est, si non consuetudo, sed natura mutetur. sat refert inter honorem temporis, & religionem: det consuetudo fidem tempori, natura Deo. Naturam itaque concussit Larissæus Heros in virginem mutando; ille ferarum medullis educatus, unde & nominis concilium, quandoquidem labiis vacuerat ab uberum gustu: ille apud rupicem & silvicolam, monstrum eruditorem scrupea schola eruditus. Feras si in puero matris sollicitudinem patiens certe jam histriculus, certe jam virum alicui clanculus functus, adhuc sustinet stolam fundere, comam struere, cutem fingere, speculum consulere, collum demulcere, aurem quoque foratu effeminatus, quod illi apud Sigaeum strongyla servat. Plane postea miles est: necessitas enim reddidit sexum. De prælio sonuerat, nec arma longe. *Ipsum* inquit, *ferrum virum attrahit*. Ceterum si post incentivum quoque puella perseverasset, potuit & nubere. Ecce itaque mutatio; monstrum equidem geminum, de viro femina, mox de femina vir, quando neque veritas negari debuisset, neque fallacia confiteri. Uterque habitus mutandi malus, alter adversus naturam, alter contra salutem. Turpius adhuc libido virum cultu transfiguravit, quam aliqua materna formido; tametsi adoratur a vobis, qui potius erubescendus est, scytalosagittipelliger ille, qui totam epitheti sui sortem cum muliebri cultu

in compensavit. Tantum Lydiæ clanculariæ licuit, ut Hercules in Omphale & Omphale in Hercule prostitueretur. Ubi Diomedes & cruenta præsepia? ubi Busiris & bustuaria altaria? ubi Geryon ter unus? Cerebris adhuc eorum clava fœtere malebat, cum unguentis offenderetur. Vetus jam Hydræ Centaurorumque sanguis in sagittis, pumice speculi excludebatur, insultante luxuria, ut post monstra transfixa coronam forsitan suerent. Ne sobriæ mulieris quidem aut viraginis alicujus scapulæ, sub exuvias bestiæ tantæ introire potuissent, nisi diu mollitas & evigoratas, & exeduratas, quod apud Omphalen balsamo aut telino spero factum. Credo & jubas pectinem passas, ne cervicem enervem inureret ciria leonina; hiatus crinibus infarsus, genuini inter antias adumbrati. Tota oris contumelia mugiret, si posset, Nemæa certe, si quis loci Genius, ingemebat, tunc enim se circumspexit leonem perdidisse. Qualis ille Hercules in serico Omphales fuerit, jam Omphale in Herculis scorto designata descripsit. Sed & qui ante Tyrinthium accesserat pugil Cleomachus, post Olympia cum incredibili mutatu de masculo fluxisset, intra cutem cæsus & ultra inter fullones jam Novianos coronandus, meritoque mimographo Lentulo in Catinensibus commemoratus; utique sicut vestigia cæstuum viriis occupavit, ita & endromidis solocem aliqua multicia synthesi extrusit. Physconem & Sardanapalum tacendum est, qui nisi insignes libidinum, alias reges nemo nosset. Tacendum autem ne quid & illi de Cæsaribus quibusdam vestris obmussitent, pariter propudiosis: ne caninæ forte constantiæ mandatum sit, impuriorem Physcone, & molliorem Sardanapalo Cæsarem designare, & quidem Subneronem. Nec tepidior vis vanæ quoque gloriæ mutandis induviis, etiam viro salvo. calor est omnis affectus: verum cum in affectationem flabellatur,

jam de incendio gloriæ ardor. est. Habes igitur ex isto fomite æstuantem Magnum regem, sola gloria minorem. Vicerat Medicam gentem, & victus est Medica veste. Triumphalem cataphracten amolitus, in captiva Sarabara decessit: pectus squamarum signaculis disculptum, textu pellucido tegendo nudavit, & anhelum adhuc ab opere belli, ut mollius serico exstinxit. Non erat satis animi tumens Macedoni illum etiam vestis inflatior dejectasset. Nisi quod & philosophi puto ipsi aliquid ejusmodi affectant, audio enim & in purpura philosophatum. Si philosophus in purpura; cur non & in baxa? Tyrium calciare, nisi auro minime Græcatur. Dicet, atquin alius & sericatus & crepidam æratus incessit: digne quidem ut Bacchantibus indumentis aliquid subtinniret, cymbalo incessit. Quod si jam tunc locorum Diogenes de dolio latraret, non coenulentis pedibus ut tori Platonici sciunt, sed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinarum detulisset; ut qui se cœlitem delirarat, sorores prius suas, dehinc homines Deus salutaret. Tales igitur habitus qui de natura & modestia transferunt, & acie figere, & digito destinare, & nutu tradere, merito sit. Prorsus si quis Menandrico fluxu delicatam vestem humi protrahat, audiat penes se & Comicus, *Qualem demens iste chlamydem disperdit?* Enimvero jam dudum censoriæ intentionis episcynio disperso, quantum denotatui passivitas offert libertinos, in equestribus, subverbustos in liberalibus, dedititios in ingenuis, rupices in urbanis, scurras in forensibus, paganos in militaribus: vespillo, leno, lanista, tecum vestiuntur. Converte & ad feminas. Habes spectare quod Cæcina Severus graviter senatui impressit, *matronas sine stola in publico.* denique Lentuli Auguris consultis, quæ ita sese exauctorasset, pro stupro erat pœna: quoniam

niam quidem, indices custodesque dignitatis habitus, ut lenocinii factitandi impedimenta, sedulo quædam desuefecerant. At nunc in semetipsas lenocinando, quo planius adeantur, & stolam, & supparum, & crepidulum, & caliendrum, ipsas quoque jam lecticas & sellas queis in publico quoque domestice ac secrete habebantur, ejeravere. Sed alius exstinguit sua lumina, alius non sua accendit. Adspice lupas popularium libidinum nundinas, ipsas quoque frictrices. Et, si præstat oculos abducere ab ejusmodi propudiis occisæ in publico castitatis, adspice tamen vel sublimis, jam matronas videbis. Et cum latrinarum antistes sericum ventilat, & immundiorem loco cervicem monilibus consolatur, & armillas, quas ex virorum fortium donis ipsæ quoque matronæ temere usurpassent, omnium pudendorum conscias manus inserit, impuro cruri purum aut mulleolum inducit calceum. Cur istos non spectas? vel illos item habitus, qui novitati suæ stare religionem mentiuntur, cum ob cultum omnia candidatum, & ob notam vitæ, & privilegium galeri, Cereri initiantur; cum ob diversam affectionem tenebricæ vestis, & tetrici super caput velleris in Bellonæ mentes fugantur; cum latioris purpuræ ambitio, & galatici ruboris superjectio Saturnum commendat; cum ipsum hoc pallium morosius ordinatum, & crepidæ Græcatum Aesculapio adulantur. Quanto tunc magis arguas illud, & urgeas oculis, & si jam simplicis & inaffectatæ tamen superstitionis reum? Enimvero cum hanc primum sapientiam vestit, quæ vanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super exuvias & peplos augusta vestis, superque omnes apices & titulos sacer suggestus deducit oculos. Suadeo, reverere habitum, unius interim erroris tui renunciatorem.

5. Tamen, inquis: *ita a toga ad Pallium?* Quid enim si a diademate & a sceptro? An aliter mutavit Anacharsis, cum regno Scythiæ philosophiam prævertit? Nulla in melius transgressi sint signa; est habitus iste quod faciat. Prius etiam ad simplicem captatelam ejus; nullo tædio constat. Adeo nec artificem necesse est, qui pridie rugas ab exordio formet, & inde deducat in talias, totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus assignet; dehinc diluculo tunica prius cingulo correpta, quam præstabat moderatiorem texuisse recognito rursus umbone, & si quid exorbitavit reformato, partem quidem de laevo promittat, ambitum vero ejus ex quo sinus nascitur jam deficientibus tabulis, retrahat a scapulis, & exclusa dextera in lævam adhuc congerat cum alio pari tabulato in terga devoto, atque ita hominem sarcina vestiat. Conscientiam denique tuam perrogabo, quid te prius in toga sentias indutum, anne onustum? habere vestem an baiulare? Si negabis: domum consequar, videbo quid statim a limine properes: nullius profecto alterius indumenti expositio quam togæ gratulatur. Calceos nihil dicimus, proprium togæ tormentum, immundissimam pedum tutelam, verum & falsam, quem enim non expediat in algore & ardore rigere nudipedem, quam in calceo vincipedem? magnum incessui munimentum sutrinæ Venetiæ prospexere, perones effeminatos. At enim pallio nihil expeditius, etiam si duplex, quod Cratetis, mora nusquam vestiendo cum ponitur; quippe tota molitio ejus operire est solutim; id ex uno circumjectu licet, equidem nusquam inhumano; ita omnia hominis simul contegit. Humerum velans exponit, vel includit, cetero qua in humerum adhæret, nihil circumfulcit, nihil circumstringit, nihil de tabularum fide laborat,

facile

facile sese regit, facile reficit; etiam cum exponitur, nulli cruci in posternum demandatur; si quid interulæ subter est, vacat zonæ tormentum; si quid calceatus inducitur, mundissimum opus est, aut pedes nudi magis, certe viriles magis quam in calceis. Hæc pro Pallio interim, quantum nomine comitiasti. Jam vero & de negocio provocat. Ego, inquit, nihil foro, nihil campo, nihil curiæ debeo, nihil officio advigilo, nulla rostra præoccupo, nulla prætoria observo, canales non odoro, cancellos non adoro, subsellia non contundo, jura non conturbo, caussas non elatro, non judico, non milito, non regno; secessi de populo; in me unicum negocium mihi est, nec aliud nunc curo quam ne curem. Vita meliore magis in secessu fruare quam in promptu. Sed ignavam infamabis, scilicet patriæ, & imperio reique pub. vivendum est. Erat olim ista sententia; Nemo alii nascitur, moriturus sibi. Certe cum ad Epicuros & Zenonas ventum est; sapientes vocas totum quietis magisterium, qui eam summæ atque unicæ voluptatis nomine consecravere. Tamen propemodum mihi quoque licebit in publicum prodesse. Soleo de qualibet margine vel ara medicinas moribus dicere, quæ felicius publicis rebus & civitatibus & imperiis bonas valetudines conferent, quam tuæ operæ. Quippe si pergam ad acuta tecum, plus togæ læsere rempub. quam loricæ. Atquin nullis vitiis adulor, nullis veternis parco, nulli impetigini. Adigo cauterem ambitioni, qua M. Tullius quingentis millibus nummum orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Gallus pro mensa ejusdem Mauritaniæ numerat. Hem, quantis facultatibus æstimavere ligneas maculas? item qua lances centenarii ponderis Sulla molitur. Vereor sane ne parva sit ista trutina, cum Drusillanus, equidem servus Claudii, quingenariam promulsidem ædificat, suprascriptis,

fortasse

fortasse mensis necessariam; cui si officina extructa est, debuit & triclinium. Immergo æque scalpellum acerbitati ei, qua Vedius Pollio servos murænis invadendos objectabat, nova scilicet sævitia delectatus terrenæ bestiæ, & edentulæ & exunguis & excornis: de piscibus placuit feras cogere, utique statim coquendis, ut in visceribus earum aliquid de servorum suorum corporibus & ipse gustaret. Præcidam gulam; qua Hortensius orator primus pavum cibi caussa potuit occidere; qua Aufidius Lurco primus sagina corpora vitiavit, & coactis alimentis in adulterinum provexit saporem; qua Asinius Celer mulli unius obsonium VI. HS. detulit; qua Aesopus histrio ex avibus ejusdem preciositatis ut canoris & loquacibus quibusque centum millium patinam coniscavit; qua filius ejus post tale pulpamentum potuit aliquid sumptuosius esurire; margarita namque vel ipso nomine preciosa dehausit, credo ne mendicius patre cœnasset. Taceo Nerones & Apicios & Rufos. Dabo catharticum impuritati Scauri, & aleæ Curii, & vinolentiæ Antonii. Et memento istos interim ex multis togatos fuisse, quales apud pallium? haud facile, has purulentias quis eliciet & exsuppurabit, ni sermo palliatus?

6. Sermone, inquis me suasisti medicamine sapientissimo. Verum etsi eloquium quiescat, aut infantia subductum, aut verecundia retentum, nam & elinguis philosophia vita contenta est, ipse habitus sonat. Sic denique auditur philosophus dum videtur. De occursu meo vitia suffundo. Quis non æmulum suum cum videt, patitur? quis oculis in eum potest, in quem mentibus non potest? grande pallii beneficium est, sub cujus recogitatu improbi mores vel erubescunt. Viderit nunc philosophia, quid prosit. Nec

enim

enim sola mecum est. Habeo & alias artes in publico utiles. De meo vestiuntur, & primus informator litterarum, & primus enodator vocis, & primus numerorum arenarius, & grammaticus, & rhetor, & sophista, & medicus, & poeta, & qui musicam pulsat, & qui stellarem conjectat, & qui volaticam spectat. Omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis tegitur. Plane post Romanos equites, verum & accendones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur. Hæc nimirum indignitas erit *a toga ad pallium?* Sed ista pallium loquitur. At ego jam illi etiam divinæ sectæ ac disciplinæ commercium confero. Gaude pallium & exulta; melior jam te philosophia dignata est, ex quo Christianum vestire cœpisti.

Q. Sept.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI
AD
SCAPULAM,
LIBER.

I.

Nos quidem neque expavescimus, neque pertimescimus ea, quæ ab ignorantibus patimur: cum ad hanc sectam utique suscepta conditione ejus, pacti venerimus, ut etiam animas nostras auctorati in has pugnas accedamus, ea quæ Deus repromittit consequi optantes, & ea quæ diversæ vitæ comminatur, pati timentes. Denique cum omni sævitia vestra concertamus, etiam ultro erumpentes, magisque damnati quam absoluti gaudemus. Itaque hunc libellum non nobis timentes misimus, sed vobis & omnibus inimicis nostris, nedum amicis: ita enim disciplina jubemur diligere inimicos quoque, & orare pro eis qui nos persequuntur: ut hæc sit perfecta & propria bonitas nostra, non communis. Amicos enim diligere omnium est, inimicos autem solorum Christianorum. Qui ergo dolemus de ignorantia vestra, & miseremur erroris humani, & futura prospicimus, & signa eorum quotidie intentari videmus, necesse est vel hoc modo erumpere ad proponenda vobis ea, quæ palam non vultis audire.

2. Nos unum Deum colimus, quem omnes naturaliter nostis: ad cujus fulgura & tonitrua contremiscitis; ad cujus beneficia gaudetis. Cæteros & ipsi

putatis

putatis Deos esse, quos nos dæmonas scimus. Tamen humani juris & naturalis potestatis est unicuique, quod putaverit colere: nec alii obest, aut prodest, alterius religio. Sed nec religionis est cogere religionem, quæ sponte suscipi debeat, non vi: cum & hostiæ ab animo libenti expostulentur. Ita etsi nos compuleritis ad sacrificandum, nihil præstabitis Diis vestris: ab invitis enim sacrificia non desiderabunt, nisi si contentiosi sunt; contentiosus autem Deus non est. Denique qui est verus, omnia sua ex æquo & prophanis & suis præstat. Ideoque & judicium constituit æternum de gratis & ingratis. Tamen nos, quos sacrilegos existimatis, nec in furto unquam deprehendistis, nedum in sacrilegio. Omnes autem qui templa despoliant, & per Deos jurant, & eosdem colunt, & Christiani non sunt, & sacrilegi tamen deprehenduntur. Longum est si retexamus, quibus aliis modis & derideantur & contemnantur omnes Dii, ab ipsis cultoribus suis. Sic & circa majestatem Imperatoris infamamur, tamen nunquam Albiniani, nec Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani: sed iidem ipsi qui per genios eorum in pridie usque juraverant, qui pro salute eorum hostias & fecerant & voverant, qui Christianos sæpe damnaverant: hostes eorum sunt reperti. Christianus nullius est hostis, nedum imperatoris: quem sciens a Deo suo constitui, necesse est ut & ipsum diligat, & revereatur, & honoret, & salvum velit, cum toto Romano imperio, quousque seculum stabit. Tamdiu enim stabit. Colimus ergo & imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominem a Deo secundum, &, quicquid est, a Deo consecutum, solo Deo minorem. Hoc & ipse volet. Sic enim omnibus major est, dum solo vero Deo minor est: sic & ipsis Diis major est, dum & ipsi in potestate sunt ejus. Itaque & sacrificamus pro salute imperatoris, sed Deo no-

 stro

stro & ipsius: sed quomodo præcepit Deus, pura prece. Non enim eget Deus conditor universitatis, odoris, aut sanguinis alicujus. Hæc enim dæmoniorum pabula sunt. Dæmones autem non tantum respuimus, verum & revincimus, & quotidie traducimus, & de hominibus expellimus, sicut plurimis notum est. Ita nos magis oramus pro salute imperatoris, ab eo eam postulantes, qui præstare potest. Et utique ex disciplina patientiæ divinæ agere nos, satis manifestum esse vobis potest, cum tanta hominum multitudo, pars pene major civitatis cuiusque, in silentio & modestia agimus, singuli forte noti magis quam omnes: nec aliunde noscibiles quam de emendatione vitiorum pristinorum. Absit enim ut indigne feramus ea nos pati quæ optamus, aut ultionem a nobis aliquam machinemur, quam a Deo expectamus.

3. Tamen (sicut supra diximus) doleamus necesse est, quod nulla civitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem, sicut & sub Hilariano præside, cum de areis sepulturarum nostrarum adclamassent: *Areæ non sint*: areæ ipsorum, non fuerunt. Messes enim suas non egerunt. Cæterum & imbre anni præteriti quid commeruerit genus humanum apparuit, cataclysmum scilicet & retro fuisse propter incredulitates & iniquitates hominum; & ignes qui super mœnia Carthaginis proxime pependerunt per noctem, quid minati sint, sciunt qui viderunt, & pristina tonitrua quid sonaverint, sciunt qui obduruerunt. Omnia hæc signa sunt imminentis iræ Dei, quam necesse est, quoquomodo possumus, ut & annunciemus, & prædicemus, & deprecemur, interim localem esse. Universalem enim & supremam suo tempore sentient, qui exempla ejus aliter interpretantur. Nam & sol ille in conventu Uticensi, extincto pene lumine, adeo portentum fuit, ut non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati, positus in suo hypsomate & domicilio. Habetis Astrologos.

logos. Possumus æque & exitus quorundam præsidum tibi proponere, qui in fine vitæ suæ recordati sunt deliquisse, quod vexassent Christianos. Vigellius Saturninus qui primus hic gladium in nos egit, lumina amisit. Claudius Lucius Herminianus in Cappadocia, cum indigne ferens uxorem suam ad hanc sectam transisse, Christianos crudeliter tractasset, solusque in prætorio suo vastatus peste, cum vivus vermibus ebullisset: Nemo sciat (ajebat); ne gaudeant Christiani. Postea cognito errore suo, quod tormenris quosdam a proposito suo excidere fecisset, pene Christianus decessit. Cæcilius Capella in illo exitu Byzantino, *Christiani gaudete*, exclamavit. Sed & qui videntur sibi impune tulisse, venient in diem divini judicii. Tibi quoque optamus admonitionem solam fuisse, quod cum Adrymeticum Mavilum ad bestias damnasses, & statim hæc vexatio subsecuta est: & nunc ex eadem caussa interpellatio sanguinis. Sed memento de cætero.

4. Non te terremus, qui nec timemus: sed velim, ut omnes salvos facere possimus, monendo μὴ θεομαχεῖν. Potes & officio jurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminisse: vel quia & vos sub gladio estis. Quid enim amplius tibi mandatur, quam nocentes confessos damnare, negantes autem ad tormenta revocare? Videtis ergo quomodo ipsi vos contra mandata faciatis, ut confessos negare cogatis. Adeo confitemini innocentes esse nos, quos damnare statim ex confessione non vultis. Si autem contenditis ad elidendos nos, jam ergo innocentiam expugnatis. Quanti autem præsides & constantiores & crudeliores, dissimulaverunt ab hujusmodi caussis? ut Cincius Severus qui Thistri, ipse dedit remedium, quomodo responderent Christiani, ut dimitti possent; ut Vespronius Candidus, qui Christianum quasi tumultuosum civibus suis satisfacere dimisit; ut Asper, qui modice vexatum hominem, & statim dejectum,

nec sacrificium compulit facere, ante professus inter advocatos & adsessores, dolere se incidisse in hanc caussam. Pudens etiam missum ad se Christianum in elogio concussione ejus intellecta dimisit, scisso eodem elogio, sine accusatore negans se auditurum hominem secundum mandatum. Hæc omnia tibi & de officio suggeri possunt, & ab eisdem advocatis, qui ipsi beneficia habent Christianorum, licet adclament quæ volunt. Nam & cujusdam notarius cum a dæmone præcipitaretur, liberatus est: & quorundam propinquus, & puerulus, & quanti honesti viri (de vulgaribus enim non dicimus) aut a dæmoniis aut valetudinibus remediati sunt? Ipse etiam Severus pater Antonini, Christianorum memor fuit. Nam & Proculum Christianum qui Torpacion cognominabatur, Euhodeæ procuratorem, qui eum per oleum aliquando curaverat, requisivit, & in palatio suo habuit usque ad mortem ejus: quem & Antoninus optime noverat lacte Christiano educatus. Sed & clarissimas feminas, & clarissimos viros Severus sciens hujus sectæ esse, non modo non læsit, verum & testimonio exornavit, & populo furenti in nos palam restitit. Marcus quoque Aurelius in Germanica expeditione Christianorum militum orationibus ad Deum factis imbres in siti illa impetravit. Quando non geniculationibus & jejunationibus nostris etiam siccitates sunt depulsæ? Tunc & populus adclamans *Deo Deorum, qui solus potens*, in Jovis nomine Deo nostro testimonium reddidit. Præter hæc depositum non abnegamus, matrimonium nullius adulteramus, pupillos pie tractamus, indigentibus refrigeramus, nulli malum pro malo reddimus. Viderint, qui sectam mentiuntur, quos & ipsi recusamus. Quis denique de nobis alio nomine queritur? quod aliud negotium patitur Christianus, nisi suæ sectæ? quam incestam, quam crudelem, tanto tempore nemo probavit. Pro tanta

inno-

innocentia, pro tanta probitate, pro justitia, pro pudicitia, pro fide, pro veritate, pro Deo vivo cremamur. Quod nec sacrilegi, nec hostes publici veri, nec tot majestatis rei pati solent. Nam & nunc a præside Legionis, & a præside Mauritaniæ vexatur hoc nomen, sed gladiotenus, sicut & a primordio mandatum est animadverti in hujusmodi. Sed majora certamina majora sequuntur præmia.

5. Crudelitas vestra gloria est nostra. Vide tantum ne hoc ipso, quod talia sustinemus, ad hoc solum videamur erumpere, ut hoc ipsum probemus, nos hæc non timere, sed ultro vocare. Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani ante tribunalia ejus se manu facta obtulerunt, cum ille paucis duci jussis, reliquis ait, ὦ δειλοί, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε. Hoc si placuerit & hic fieri, quid facies de tantis millibus hominum, tot viris ac feminis, omnis sexus, omnis dignitatis, offerentibus se tibi? Quantis ignibus, quantis gladiis opus erit? quid ipsa Carthago passura est, decimanda a te, cum propinquos, cum contubernales suos illic unusquisque cognoverit, cum viderit illic fortasse & tui ordinis viros & matronas, & principales quasque personas, & amicorum tuorum vel propinquos vel amicos? Parce ergo tibi, si non nobis, parce Carthagini, si non tibi, parce provinciæ, quæ visa intentione tua obnoxia facta est concussionibus & militum & inimicorum suorum cujusque. Magistrum neminem habemus, nisi Deum solum. Hic ante te est, nec abscondi potest, sed cui nihil facere possis. Cæterum quos putas tibi magistros, homines sunt & ipsi morituri quandoque. Nec tamen deficiet hæc secta, quam tunc magis ædificari scias, cum cædi videtur. Quisque enim tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percussus, & inquirere accenditur, quid sit in caussa, & ubi cognoverit veritatem, & ipse statim sequitur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE ORATIONE,

LIBER.

I.

Dei spiritus, & Dei sermo, & Dei ratio, sermo rationis, & ratio sermonis & spiritus. Utrumque Jesus Christus Dominus noster, novis discipulis novi Testamenti novam orationis formam determinavit. Oportebat enim in hac quoque specie *novum vinum novis utribus* recondi, & *novam plagulam novo assui vestimento.* Ceterum quicquid retro fuerat, aut demutatum est, ut circumcisio: aut suppletum, ut reliqua lex: aut impletum, ut prophetia: aut perfectum, ut fides ipsa. Omnia de carnalibus in spiritalia renovavit nova Dei gratia, superducto Evangelio, expunctore totius retro vetustatis. In quo & Dei spiritus & Dei sermo, & Dei ratio approbatus est Dominus noster Jesus Christus: Spiritus, quo valuit; sermo, quo docuit; ratio, qua venit. Sic oratio a Christo constituta, ex tribus constituta est. Ex sermone, quo enunciatur: ex spiritu, quo tantum potest: ex ratione, qua docetur. Docuerat & Joannes discipulos suos adorare; sed omnia Joannis Christo præstruebantur, donec ipso aucto (sicut idem Joannes prænuntiabat, illum *augeri* oportere, se vero *deminui*) totum præministri opus cum ipso spiritu transiret ad Dominum. Ideo nec exstat, in quæ verba

docuerit

docuerit Joannes adorare, quod terrena cœlestibus cesserint. *Qui de terra est*, inquit, *terrena fatur, & qui de cœlis adest, quæ vidit ea loquitur*. Et quid non cœleste, quod Domini Christi est? ut hæc quoque orandi disciplina. Consideremus itaque, benedicti, cœlestem ejus sophiam, in primis de præcepto secrete adorandi: quo & fidem hominis exigebat, ut Dei omnipotentis & conspectum & auditum sub tectis & in abditis etiam adesse consideret, & modestum fidei desiderabat, ut quem ubique audire & videre sideret, ei soli religionem suam offerret; sequente sophia in sequenti præcepto; proinde pertineat ad fidem & modestiam fidei, si non agmine verborum adeundum putemus ad Dominum, quem ultro suis prospicere certi sumus: attamen brevitas ista, quod ad tertium sophiæ gradum faciat, magnæ ac beatæ interpretationis substantia fulta est, quantumque substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus. Neque enim propria tantum orationis officia complexa est, venerationem Dei, aut hominis petitionem; sed omnem pene sermonem Domini, omnem commemorationem disciplinæ, ut revera in oratione breviarium totius Evangelii comprehendatur.

2. Incipit a testimonio Dei & merito fidei, quum dicimus, *Pater, qui in cœlis es*. Nam & Deum oramus, & fidem commendamus, cujus meritum est hæc appellatio. Scriptum est, *Qui in eum crediderint, dedit eis potestatem, ut filii Dei vocentur*. Quanquam frequentissime Dominus patrem nobis pronutiavit Deum: immo & præcepit, ne quem *in terris patrem vocemus, nisi quem habemus in cœlis*. Itaque sic adorantes etiam præceptum obimus. Felices qui patrem agnoscunt Hoc est, quod Israeli exprobratur, quod cœlum ac terram spiritus contestatur, *Filios*, dicens, *genui, & illi me non agnoverunt*. Dicendo autem patrem, Deum quoque cognominamus. Appellatio ista & pie-

 tatis

tatis & potestatis est. Item in patre filius invocatur. *Ego enim*, inquit, & *pater unum sumus*. Ne mater quidem Ecclesia præteritur. Siquidem in filio & patre mater recognoscitur, de qua constat & patris & filii nomen. Uno igitur genere aut vocabulo & Deum cum suis honoramus, & præcepti meminimus, & oblitos patris denotamus.

3. Nomen Dei patris nemini proditum fuerat: etiam qui de ipso interrogaverat Moyses, aliud quidem nomen audierat. Nobis revelatum est in filio. Jam enim filius novum patris nomen est. Et apertius, *Nomen tuum manifestavi hominibus*. id ergo ut *sanctificetur* postulamus. Non quod deceat homines bene Deo optare, quasi sit & aliud de quo ei possit optari, aut laboret, nisi optemus. Plane benedici Deum omni loco ac tempore condecet, ob debitam semper memoriam beneficiorum ejus, ab omni homine. Sed & hoc benedictionis vice fungitur. Ceterum quando non sanctum & sanctificatum est per semetipsum nomen Dei, cum ceteros sanctificet ex semetipso? Cui illa angelorum circumstantia non cessat dicere, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*. Proinde igitur & nos angelorum si meruerimus candidati, jam hinc cœlestem illam in Deum vocem, & officium futuræ claritatis, ediscimus. Hoc quantum ad gloriam Dei. Alioquin quantum ad nostram petitionem, cum dicimus, *Sanctificetur nomen tuum*, id petimus, ut sanctificetur in nobis, qui in illo sumus: simul & in ceteris quos adhuc gratia Dei exspectat, ut & huic præcepto pareamus, orando pro omnibus, etiam pro inimicis nostris. Ideoque, suspensa enunciatione non dicentes, Sanctificetur in nobis: in omnibus dicimus.

4. Secundum hanc formam subjungimus; *Fiat voluntas tua in cœlis & in terra*, non quod aliquis obsistat, quo minus voluntas Dei fiat, & ei successum

volunta-

voluntatis suæ oremus, sed in omnibus petimus fieri voluntatem ejus. Ex interpretatione enim figurata, carnis & spiritus, nos sumus cœlum & terra. Quanquam etsi simpliciter intelligendum est: idem tamen est sensus petitionis, ut in nobis fiat voluntas Dei in terris, ut possit scilicet fieri & in cœlis. Quid autem Deus vult, quam incedere nos secundum suam disciplinam? Petimus ergo, substantiam & facultatem voluntatis suæ subministret nobis, ut salvi simus & in cœlis & in terris, quia summa est voluntatis ejus, salus eorum quos adoptavit. Est & illa Dei voluntas, quam Dominus administravit prædicando, operando, sustinendo. Sic enim ipse pronunciavit, *non suam, sed patris facere se voluntatem*: sine dubio, quæ faciebat, ea erant voluntas patris, ad quæ nunc nos velut ad exemplaria provocamur, ut & prædicemus, & operemur, & sustineamus ad mortem usque. Quæ ut implere possimus; opus est Dei voluntate. Item dicentes, *Fiat voluntas tua*, vel eo nobis bene optamus, quod nihil sit mali in Dei voluntate, etiam, si quid, pro meritis cujusque, secus inrogatur. Jam hoc dicto ad sufferentiam nosmetipsos præmonemus. Dominus quoque cum substantia passionis infirmitatem carnis demonstrare jam in sua carne voluisset, *Pater*, inquit, *transfer poculum istud.* Et recordatus, *nisi quod mea non, sed tua fiat voluntas.* Ipse erat voluntas & potestas patris, & tamen ad demonstrationem sufferentiæ debitæ, voluntati se patris tradidit.

5. *Veniat* quoque *regnum tuum*, ad id pertinet, quod & fiat voluntas tua, in nobis scilicet. Nam Deus quando non regnat? in cujus manu cor omnium regum est? Sed quicquid nobis optamus, in illum auguramur, & illi deputamus, quod ab illo expectamus. Itaque si ad Dei voluntatem & ad nostram suspensionem pertinet regni dominici repræsentatio, quomodo quidam pertractum quendam in seculo,

postulant? quum regnum Dei, quod, ut adveni oramus, ad consummationem seculi tendat; optamus maturius regnare, & non diutius servire. Etiam si præfinitum in oratione non esset, de postulando regni adventu, ultro eam vocem postulassemus, festinantes ad spei nostræ complexum. Clamant ad Dominum in visu animæ martyrum sub altari: *Quonam usque non ulcisceris, Domine, sanguinem nostrum de incolis terræ.* Nam utique ultio illorum a seculi fine dirigitur. Immo quam celeriter veniat Domine regnum tuum! Votum Christianorum, confusio nationum, exsultatio angelorum, propter quod conflictamur, imo potius propter quod oramus.

6. Sed quam eleganter divina sapientia ordinem orationis instruxit? ut post cœlestia, id est, post Dei nomen, Dei voluntatem, & Dei regnum, terrenis quoque necessitatibus petitioni locum faceret: nam & edixerat Dominus, *Quærite prius regnum, & tunc vobis etiam hæc adiicientur.* Quanquam *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, spiritaliter potius intelligimus. Christus enim panis noster est, quia vita Christus, & vita panis. *Ego sum*, inquit, *panis vitæ.* Et paulo supra: *Panis est sermo Dei vivi, qui descendit de cælis.* Tum quod & corpus ejus in pane censetur. *Hoc est corpus meum.* Itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo & individuitatem a corpore ejus: sed & quia carnaliter admittitur ista vox, non sine religione potest fieri & spiritalis disciplinæ. Panem enim peti mandat, quod solum fidelibus necessarium est: *Cetera enim nationes requirunt.* Ita & exemplis inculcat, & parabolis retractat, cum dicit, *Numquid panem filiis pater aufert & canibus tradit?* Item, *Numquid filio panem poscenti lapidem tradit?* Ostendit enim, quid a patre filii exspectent. Sed & nocturnus ille pulsator, panem pulsabat. Merito autem adiecit; *Da nobis hodie*, ut qui præmiserat; *Nolite de crastino cogitare quid edatis.* Cu

rei

rei parabolam quoque accomodavit illius hominis, qui provenientibus fructibus ampliationem horreorum & longæ securitatis spatia cogitavit, is ipsa nocte moritur.

7. Consequens erat, ut observata Dei liberalitate, etiam clementiam ejus precaremur. Quid enim alimenta proderunt, si illis reputamur revera, quasi taurus ad victimam? Sciebat Dominus se solum sine delicto esse. Docet itaque, *petamus dimitti nobis debita nostra*. Exomologesis est, petitio veniæ, quia qui petit veniam, delictum confitetur. Sic & pœnitentia demonstratur acceptabilis Deo, quia magis vult eam quam mortem peccatoris. Debitum autem in scripturis delicti figura est, quod perinde judicio debeatur, & ab eo exigatur, nec evadat justitiam exactionis, nisi donetur exactio, sicut illi servo dominus debitum remisit. Huc enim spectat exemplum parabolæ totius. Nam & quod idem servus a domino liberatus, non perinde parcit debitori suo, ac propterea delatus penes dominum tortori delegatur, ad solvendum novissimum quadrantem, id est modicum usque delictum: eo competit, quod remittere nos quoque profitemur debitoribus nostris. Jam & alibi, ex hac specie orationis: *Remittite*, inquit, *& remittetur vobis*. Et cum interrogasset Petrus, si septies remittendum esset fratri: *Immo*, inquit, *septuagies septies*, ut legem in melius reformaret, quod in Genesi de Cain septies, de Lamech autem septuagies septies ultio reputata est.

8. Adiecit ad plenitudinem tam expeditæ orationis, ut non de remittendis tantum, sed etiam de avertendis in totum delictis supplicaremus, *Ne nos inducas in tentationem*, id est, ne nos patiaris induci, ab eo utique, qui tentat. Ceterum absit, ut Dominus tentare videatur, quasi aut ignoret fidem cujusque, aut dejicere sit consentiens. Diaboli est & infirmitas & malitia. Nam & Abraham non tentandæ

fidei

fidei gratia sacrificare de filio jusserat, sed probandæ; ut per eum faceret exemplum præcepto suo, quo mox præcepturus erat, neque pignora Deo chariora habenda. Ipse a Diabolo tentatus præsidem & artificem tentationis demonstravit. Hunc locum posterioribus confirmat: *Orate dicens, ne tentemini.* Adeo tentati sunt dominum deserendo, qui somno potius indulserant, quam orationi. Ergo respondet clausula, interpretans quid sit, ne nos deducas in tentationem. Hoc est enim, *Sed evehe nos a malo.*

9. Compendiis paucorum verborum, quot attinguntur edicta Prophetarum, Evangeliorum, Apostolorum, sermones Domini, parabolæ, exempla, præcepta, quot simul expunguntur officia? Dei honor, in patre; fidei testimonium, in nomine; oblatio obsequii, in voluntate; commemoratio spei, in regno; petitio vitæ, in pane; exomologesis debitorum, in deprecatione; sollicitudo tentationum, in postulatione tutelæ. Quid mirum? Deus solus docere potuit, ut se vellet orari. Ab ipso igitur ordinata religio orationis, & de spiritu ipsius jam tunc cum ex ore divino ferretur, animata, suo privilegio ascendit in cœlum, commendans patri quæ filius docuit. Quoniam tamen dominus prospector humanarum necessitatum, seorsum post traditam orandi disciplinam, *Petite*, inquit, *& accipietis*; & sunt, quæ petantur pro circumstantia cujusque, præmissa legitima & ordinaria oratione quasi fundamento, accidentium jus est desideriorum, jus est superstruendi extrinsecus petitiones. Cum memoria tamen præceptorum, ne quantum a præceptis, tantum ab auribus Dei longe simus.

10. Memoria præceptorum, viam orationibus sternit ad cœlum, quorum præcipuum est: ne prius ascendamus ad Dei altare, quam, si quid discordiæ vel offensæ cum fratribus contraxerimus, resolvamus. Quid est enim ad pacem Dei accedere sine pace? ad remis-

remissionem debitorum, cum retentione? Quomodo placabit patrem, iratus in fratrem? cum omnis ira ab initio interdicta sit nobis? Nam & Joseph dimittens fratres suos ad perducendum patrem, Et ne, inquit, *irascamini in via*; nos scilicet monuit. Alias enim via cognominatur disciplina nostra. Tum ne in via orationis constituti, ad patrem cum ira incedamus. Exinde aperte Dominus amplians legem, iram in fratrem homicidio superponit, ne verbo quidem malo permittit expungi; etiam si irascendum est, *non ultra solis receptum*, ut Apostolus admonet. Quam autem temerarium est, aut diem sine oratione transigere, dum cessas fratri satisfacere; aut orationem, perseverante iracundia, perdere? Nec ab ira solummodo, sed omni omnino confusione animi, libera debet esse orationis intentio; de tali spiritu emissa, qualis est spiritus ad quem mittitur. Neque enim agnosci poterit a spiritu sancto spiritus inquinatus; aut tristis, a læto, aut impeditus a libero. Nemo adversarium recipit, nemo nisi comparem suum admittit.

11. Ceterum quæ ratio est, manibus quidem ablutis, spiritu vero sordente orationem obire? quando & ipsis manibus spiritales munditiæ sint necessariæ, ut a falso, a cæde, a sævitia, a veneficiis, ab idololatria, ceterisque maculis, quæ spiritu conceptæ manuum opera transiguntur, puræ alleventur. Hæ sunt veræ munditiæ, non quas plerique superstitiose curant, ad omnem orationem etiam cum lavacro totius corporis aquam sumentes. Id cum scrupulose percontarer & rationem requirerem, comperi commemorationem esse in Domini deditionem. Nos Dominum adoramus, non dedimus; imo & adversari debemus deditoris exemplo, nec propterea manus abluere, nisi quod conversationis humanæ inquinamentum conscientiæ caussa lavemus. Ceterum satis mundæ sunt manus, quas cum toto corpore in Christo

sto semel lavimus. Omnibus licet membris lavet quotidie Israel, nunquam tamen mundus est. Certe manus ejus semper immundæ, sanguine Prophetarum & ipsius Domini cruentatæ in æternum. Et ideo conscientia patrum hæreditarii rei nec attollere eas ad dominum audent, ne exclamet aliquis Esaias, ne exhorreat Christus. Nos vero non attollimus tantum, sed etiam expandimus, & dominica passione modulantes, & orantes confitemur Christo.

12. Sed quoniam unum aliquod attigimus vacuæ observationis, non pigebit cetera quoque denotare, quibus merito vanitas exprobranda est; si quidem sine ullius aut Dominici aut Apostolici præcepti auctoritate fiunt. hujusmodi enim non religioni, sed superstitioni deputantur, affectata & coacta, & curiosi potius quam rationalis officii, certe vel eo coërcenda, quod gentilibus adæquent. Ut est quorundam, positis penulis orationem facere: sic enim adeunt ad idola nationes. Quod utique si fieri oporteret, Apostoli, qui de habitu orandi docent, comprehendissent; nisi, si qui putant Paulum penulam suam in oratione penes Carpum reliquisse. Deus scilicet non audiat penulatos; qui tres sanctos in fornace Babylonii regis orantes cum sarabaris & tiaris suis exaudivit. Item quod adsignata oratione assidendi mos est quibusdam, non perspicio rationem; nisi si Hermas ille, cujus scriptura fere Pastor inscribitur, transacta oratione non super lectum assedisset, verum aliud quid fecisset, id quoque ad observationem vindicaremus. Utique non; simpliciter enim & nunc positum est: cum adorassem & assedissem super lectum; ad ordinem narrationis, non ad instar disciplinæ. Alioquin nusquam erit adorandum, nisi ubi fuerit lectus. Imo contra scripturam fecerit, si quis in cathedra, aut subsellio sederit. Porro cum perinde faciant nationes, adoratis sigillaribus suis residendo,

vel

vel propterea in nobis reprehendi meretur, quod apud idola celebratur. Eo apponitur & irreverentiæ crimen, etiam ipsis nationibus, si quid saperent, intelligendum. Siquidem irreverens est assidere sub conspectu contraque conspectum ejus, quem cum maxime reverearis ac venereris: quanto magis sub conspectu Dei vivi, angelo adhuc orationis astante, factum istud irreligiosissimum est, nisi exprobramus Deo, quod nos oratio fatigaverit.

13. Atqui cum modestia & humilitate adorantes magis commendamus Deo preces nostras, ne ipsis quidem manibus sublimius elatis, sed temperate ac probe elatis. Ne vultu quidem in audaciam erecto. Nam ille publicanus, qui non tantum prece, sed & vultu humiliatus atque dejectus orabat, *justificatior pharisæo procacissimo discessit.* Sonos etiam vocis subjectos esse oportet; aut quantis arteriis opus est, si pro sono audiamur? Deus autem non vocis, sed cordis auditor est, sicut conspector. Dæmonium oraculi Pythii: *Et mutum*, inquit, *intelligo*, *& non loquentem audio.* Dei aures sonum expectant? Quomodo ergo oratio Jonæ de ventre ceti per tantæ bestiæ viscera ab ipsis abyssis per tantam æquoris molem ad cœlum potuit evadere? Quid amplius referent isti, qui clarius adorant, nisi quod proximis obstrepunt? Imo prodendo petitiones suas, quid minus faciunt, quam in publico orent?

14. Alia jam consuetudo invaluit; jejunantes habita oratione cum fratribus, subtrahunt osculum pacis, quod est signaculum orationis. Quando autem magis conferenda cum fratribus pax est, nisi cum oratione commendabilior ascendit, ut ipsi de nostra operatione participent, quam jam audeant de sua pace fratri transfigere? Quæ oratio cum divortio sancti osculi integra? quem domino officium facientem impedit pax? Quale sacrificium est, a quo

sine

sine pace receditur? Quæcunque ratio sit, non erit potior præcepti observatione, quo jubemur jejunia nostra celare. Jam enim de abstinentia osculi agnoscimur jejunantes. Sed & si qua ratio est, ne tamen huic præceptor tu sis, potes domi forte inter quos latere jejunium in totum non datur, differre pacem. Ubicunque autem alibi operationem tuam abscondere potes, debes meminisse præcepti: ita & disciplinæ foris, & consuetudini domi satisfacies. Sic & die Paschæ quo communis & quasi publica jejunii religio est, merito deponimus osculum; nihil curantes de occultando quod cum omnibus faciamus. Similiter de stationum diebus, non putant plerique sacrificiorum orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit, accepto corpore Domini. Ergo devotum Deo obsequium eucharistia resolvit, an magis Deo obligat? Nonne solennior erit statio tua, si & ad aram Dei steteris? Accepto corpore domini & reservato, utrumque salvum est; & participatio sacrificii, & executio officii. Si statio de militari exemplo nomen accipit (nam & militia Dei sumus) utique nulla lætitia sive tristitia obveniens castris, stationes militum rescindit. Nam lætitia libentius, tristitia sollicitius administrabit disciplinam.

15. De habitu vero duntaxat feminarum varietas observationis efficit post sanctissimum Apostolum nos vel maxime nullius loci homines impudenter retractare, nisi quod non impudenter, si secundum Apostolum retractemus. De modestia quidem cultus & ornatus aperta præscriptio est etiam Petri, cohibentis eodem ore, quia eodem & spiritu quo Paulus & vestium gloriam & auri superbiam & crinium lenonem operositatem. Sed quid promiscue observetur per ecclesias quasi incertum id retractandum est, velarine debeant Virgines, an non. Qui enim Virginibus indulgent capitis immunitatem, hoc

niti

alii videntur, quod Apostolus non Virgines nominatim, sed mulieres designaverit velandas esse; nec sexum, ut diceret feminas, sed gradum sexus, dicendo mulieres. Nam si sexum nominasset, feminas dicendo, absolute definisset de omni muliere. Aut quum unum gradum sexus nominat, alium tacendo secernit. Potuit enim, inquiunt, & Virgines nominare specialiter, aut compendio generaliter feminas.

16. Qui ita concedunt, recogitare debent de statu vocabuli ipsius, quid est mulier a primis quidem litteris sanctorum commentariorum; nam inveniunt sexus nomen esse, non gradum sexus. Siquidem Evam nondum virum expertam Deus mulierem & feminam cognominavit: feminam, qua sexus generaliter, mulierem, qua gradus sexus specialiter. Itaque jam tunc innupta adhuc Eva mulieris vocabulo fuit, commune id vocabulum & virgini factum est. Nec mirum, si Apostolus eodem utique spiritu actus, quocum omnis scriptura divinitatum, & illa genesis digesta est, eadem voce usus est, mulierem ponendo; quæ exemplo Evæ innuptæ & virgini competat. Cetera denique non sonant, nam & hoc ipso, quod virgines non nominavit, sicut alio in loco, ubi de nubendo docet, satis prædicat de omni muliere, & de toto sexu dictum, nec distinctum esse inter virginem, omnino non nominat. Qui enim alibi distinguere meminit, ubi scilicet differentia postulat (distinguit autem utramque speciem suis vocabulis designans;) ubi non distinguit, dum utramque non nominat, nullam vult differentiam intelligi. Quid? quod græco sermone, quo litteras Apostolus fecit, usui est mulieres vocare tam feminas, id est γυναῖκας, quam θηλείας. Igitur si pro sexus nomine vocabulum istud frequentatur, quod est interpretatione pro eo, quod est femina, sexum nominavit, dicens γυναῖκα. In

sexu autem & virgo contingitur. Sed & manifesta pronunciatio est: *Omnis*, inquit, *mulier adorans & prophetans intecto capite dedecorat caput suum.* Quid est omnis mulier, nisi omnis ordinis, omnis conditionis? Nihil mulieris excipit, dicendo omnis; sicut nec viri nec velandi; proinde enim *omnis vir*, inquit. Sicut ergo in masculino sexu sub viri nomine etiam investis velari vetatur, ita & in feminino sub nomine mulieris etiam virgo velari jubetur, Aequaliter in utroque sexu minor ætas majoris sequatur disciplinam: aut velentur & virgines masculi, si non velantur & virgines feminæ, quia nec isti nominatim tenentur. Aliud sit vir, & investis, si aliud est mulier, & virgo. Nempe propter angelos ait velari oportere, quod angeli propter filias hominum desciverunt a Deo. Quis ergo contendat, solas mulieres, id est nuptas jam, & virginitati defunctas concupiscentiæ, nisi si non licet & virgines specie præstare, & amatores invenire? Imo videmus, quod non virgines solas concupierint, quum dicat scriptura filias hominum, quia potuit uxores hominum nominasse, vel feminas indifferenter. Etiam quod ait: *Et acceperunt sibi in uxores*, eo facit, quod accipiuntur in uxores quæ vacant scilicet. De non vacantibus autem aliter enunciasset. Itaque vacant tam viduitate, quam & virginitate: adeo sexum nominando, generaliter filias, & species in genere commiscuit. Item quum dicit, naturam ipsam docere, feminas velandas esse, quæ capillum pro tegumento & ornamento mulieribus assignarit: Nonne idem tegumentum, & idem honor capitis virginibus quoque adscriptus est? Si mulieri turpe est radi, & virgini perinde. In quibus ergo una conditio capitis deputatur, una & disciplina capitis exigitur, etiam ad eas virgines, quas pueritia defendit; a primo enim femina nominata est. Sic denique & Israhel observat. Sed si non observaret:

ret: nostra Lex ampliata, atque suppleta defenderet sibi adjectionem. Virginibus quoque injiciens velamentum, excusetur. Nunc ætas, quæ sexum suum ignorat, simplicitatis privilegium teneat. Nam & Eva, & Adam, ubi eis contigit sapere, texuerunt statim, quod agnoverant. Certe in quibus pueritia mutavit, sicut naturæ, ita & disciplinæ debet ætas esse munifica. Nam & membris, & officiis mulieribus resignantur. Nulla virgo est, ex quo potest nubere, quoniam ætas jam in ea nupsit suo viro, id est tempori: sed aliqua se Deo vovit. Jam & crinem exinde transfigurat, & omnem habitum ad mulieres convertit. Totum ergo asseveret, & totum virginis præstet: quod propter Deum abscondit, plane obumbret. Interest nostra, quod Dei gratia exerceat, solius Dei conscientiæ commendare, ne quod a Deo speramus, ab homine compensemus. Quid denudas ante Deum, quod ante homines tegis? Verecundior eris in publico, quam in Ecclesia? *Si Dei gratia est, & accepisti, quid gloriaris*, inquit, *quasi non acceperis?* Quid alias ostentatione tui judicas? An alias gloria tua ad bonum invitas? Atqui & ipsa periclitaris amittere, si gloriaris, & alias ad eadem pericula cogis. Facile eligitur quod affectione gloriæ assumitur. Velare virgo, si virgo es; debes enim erubescere. Si virgo es, plures oculos pati noli. Nemo miretur in tuam faciem; nemo mendacium tuum sentiat. Bene mentiris nuptam, si caput veles. Imo mentiri non videris; nupsisti enim Christo, illi carnem tuam tradidisti. Age pro mariti tui disciplina. Si nuptas alienas velari jubet, suas utique multo magis. Sed non putet institutione unusquisque antecessoris commovendam. Multi alienæ consuetudini prudentiam suam, & constantiam ejus addicunt, ne compellantur velari. Certe voluntarias prohiberi non oportet, quæ se etiam virgines nega-

re non possunt, contentæ abuti in fama suæ conscientiæ apud Deum securitate. De illis tamen, quæ sponsæ dicantur, constanter super meum modulum pronunciare, contestarique possum, velandas ex ea die esse, qua ad primum viri corpus osculo & dextera expaverint. Omnia enim in his prænupserunt; & ætas per maturitatem, & caro per ætatem, & spiritus per conscientiam, & pudor per osculi experimentum, & spes per expectationem, & mens per voluntatem. Satisque nobis exemplo Rebecca est, quæ sponso demonstrato, tantum notitia ejus nubendo velata est.

17. De genu quoque ponendo varietatem observationis patitur oratio per paucülos quosdam, qui Sabbato abstinent genibus. Quæ dissensio quum maxime apud Ecclesias caussam dicat, dominus dabit gratiam suam, ut aut cedant, aut sine aliorum scandalo sententia sua utantur. Nos vero sicut accepimus, solo die Dominico Resurrectionis non ab isto tantum, sed omni anxietatis habitu, & officia cavere debemus, differentes etiam negotia, ne quem diabolo locum demus. Tantumdem & spatio Pentecostes, quæ eadem exultationis solemnitatem dispungimur. Jejuniis autem & stationibus nulla oratio sine genu, & reliquo humilitatis more celebranda est. Non enim oramus tantum, sed & deprecamur, & satisfacimus Deo domino nostro. De temporibus orationis nihil omnino præscriptum est, nisi plane omni in tempore, & loco orare.

18 Sed quomodo omni loco, quum prohibeamur in publico? *Omni*, inquit, *loco*, quem opportunitas aut etiam necessitas importaret. Non enim contra præceptum reputatur ab Apostolis factum, qui in carcere audientibus custodiis orabant & canebant Deo, apud Paulum, qui in navi coram omnibus Eucharistiam facit.

19. De

19. De tempore vero non erit otiosa extrinsecus observatio etiam horarum quarumdam. Istarum dico communium, quæ diei interspatia signant, tertia, sexta, nona, quas solemniores in scripturis invenire est. Primus Spiritus Sanctus congregatis discipulis hora tertia infusus est. Petrus, qua die visionem communitatis omnis in illo vasculo expertus est, sexta hora ascenderat orandi gratia in superiora. Idem cum Johanne ad nonam in templum adibat, ubi paralyticum sanitati reformavit suæ. Etsi simpliciter se habeant sine ullius observationis præcepto, bonum tamen sit aliquam constituere præsumtionem, qua & orandi admonitionem constringat, & quasi lege ad tale munus extorqueat a negotiis interdum, ut quod Danieli quoque legimus observatum utique ex Israelis disciplina, ne minus ter die saltem adoremus, debitores Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Exceptis utique legitimis orationibus, quæ sine ulla admonitione debentur ingressu lucis & noctis. Sed & cibum non prius sumere, & lavacrum non prius adire, quam interposita oratione, Fideles decet. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria & pabula, quam carnis, & priora cœlestia, quam terrena.

20. Fratrem domum tuam introgressum ne sine oratione dimiseris. Vidisti, inquit, fratrem, vidisti Dominum tuum: maxime advenam, ne angelus forte sit. Sed nec ipse a fratribus exemtis priora fecerit refrigeria terrena cœlestibus. Statim enim judicabitur fides tua. Aut quomodo secundum præceptum pax huic domui dices, nisi & eis, qui in domo sunt, pacem mutuam reddas?

21. Diligentiores in orando subjungere in orationibus Alleluja solent, & hoc genus Psalmos, quorum clausulis respondeant, qui simul sunt. Et est optimum utique institutum omne, quod proponendo

& honorando Deo competit, saturatam orationem velut optimam hostiam admovere.

22. Hæc est enim hostia spiritualis, quæ pristina sacrificia delevit. *Quo mihi*, inquit, *multitudinem sacrificiorum vestrorum? Plenus sum holocaustomatum arietum; & adipem agnorum, & sanguinem taurorum & hircorum nolo. Quis enim requisivit ista de manibus vestris?* Quæ ergo quæsierit Deus, Evangelium docet. *Veniet hora*, inquit, *quum veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate. Deus enim spiritus est:* & adoratores itaque tales requirit. Nos sumus veri adoratores, & veri Sacerdotes, qui spiritu orantes spiritu sacrificamus orationem Dei propriam, & acceptabilem, quam scilicet requisivit, quam sibi prospexit. Hanc de toto corde devotam, fide pastam, veritate curatam, innocentia integram, castitate mundam, Agape coronatam cum pompa operum bonorum inter Psalmos, & Hymnos deducere ad Dei altare debemus, omnia nobis a Deo impetraturam.

23. Quid enim orationi de spiritu & veritate venienti negavit Deus, qui eam exigit? Legimus & audimus, & credimus, quanta documenta efficaciæ ejus. Vetus quidem oratio & ab ignibus, & a bestiis, & ab inedia liberabat, & tamen non a Christo acceperat formam. Ceterum quanto amplius operatur oratio Christianorum, non roris Angelum in mediis ignibus sistit, nec ora leonibus obstruit, nec esurientibus rusticorum prandium transfert, nullum sensum passionis delegata gratia avertit; sed patientes, & sentientes, & dolentes sufferentia instruit, virtute ampliat gratiam, ut sciat fides quid a domino consequatur, intelligens quid pro Dei nomine patiatur. Sed & retro oratio plagas irrogabat, fundebat hostium exercitus, imbrium utilia prohibebat. Nunc vero oratio justitiæ omnem iram Dei avertit, pro inimi-

inimicis excubat, pro persequentibus supplicat. Mirum si aquas cœlestes extorquere novit, quæ potuit & ignes impetrare? Sola est oratio, quæ Deum vincit. Sed Christus eam nihil mali novit operari. Omnem illi virtutem de bono contulit. Itaque nihil novit, nisi defunctorum animas de ipso mortis itinere vocare, debiles reformare, ægros remediare, dæmoniacos expiare, claustra carceris aperire, vincula innocentium solvere. Eadem diluit delicta, tentationes repellit, persequutiones extinguit, pusillanimos consolatur, magnanimos oblectat, peregrinantes deducit, fluctus mitigat, latrones obstupefacit, alit pauperes, regit divites, lapsos erigit, cadentes suspendit, stantes continet. Oratio murus est fidei, arma & tela nostra adversus hominem, qui nos undique observat. Itaque numquam inermes incedamus. *Die Stationis*, nocte *Vigiliæ* meminerimus. Sub armis orationis signum nostri Imperatoris custodiamus, tubam Angeli exspectemus orantes. Orant etiam Angeli omnes. Orat omnis creatura. Orant pecudes, & feræ, & genua declinant, & egredientes de stabulis ac speluncis, ad cælum non otiosi ore suspiciunt, vibrantes spiritu suo movere. Sed & aves nunc exsurgentes eriguntur ad cœlum, & alarum crucem pro manibus extendunt, & dicunt aliquid, quod oratio videatur. Quid ergo amplius de officio orationis? Etiam ipse dominus oravit, cui sit honor & virtus in secula seculorum.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI
DE
BAPTISMO
ADVERSUS QUINTILLAM
LIBER.

I.

Felix sacramentum aquæ nostræ, qua abluti delictis pristinæ cæcitatis, in vitam æternam liberamur. Non erit otiosum digestum istud, instruens tam eos, qui cum maxime formantur, quam & illos, qui simpliciter credidisse contenti, non exploratis rationibus traditionum intentatam probabilem fidem per imperitiam portant: atque adeo nuper conversata istic quædam de Cajana hæresi vipera venenatissima doctrina sua plerosque rapuit, imprimis baptismum destruens. Plane secundum naturam: nam fere viperæ, & aspides, ipsique reguli serpentes arida & inaquosa sectantur. Sed nos pisciculi secundum ἰχθὺν nostrum Jesum Christum in aqua nascimur. Nec aliter quam in aqua permanendo salvi sumus. Ita Quintilla monstrosissima, cui nec intregre quidem docendi jus erat, optime norat pisciculos necare, de aqua auferens.

2. Sed enim quanta vis est perversitatis ad fidem labefactandam, vel in totum non recipiendam, ut ex his eam impugnet, ex quibus constat. Nihil adeo est quod tam obduret mentes hominum, quam simplicitas divinorum operum quæ in actu videtur, &

magni-

magnificentia quæ in effectu repromittitur: ut hic quoque quoniam tanta simplicitate sine pompa, sine apparatu novo aliquo, denique sine sumptu homo in aqua demissus, & inter pauca verba tinctus, non multo vel nihilo mundior resurgit, eo incredibilis existimetur consecutio æternitatis. Mentior si non e contrario idolorum solemnia vel arcana de suggestu & apparatu, deque sumptu fidem & auctoritatem sibi exstruunt. Pro misera incredulitas, quæ denegas Deo proprietates suas, simplicitatem & potestatem. Quid ergo? nonne mirandum & lavacro dilui mortem? Atquin eo magis credendum, si quia mirandum est, idcirco non creditur. qualia enim decet esse opera divina, nisi super omnem admirationem? Nos quoque ipsi miramur, sed quia credimus. Ceterum incredulitas miratur, non credit. Miratur enim simplicia quasi vana, magnifica, quasi impossibilia. Et sit plane ut putas, satis ad utrumque divina pronuntiatio præcucurrit. *Stulta mundi elegit Deus ut confundat sapientiam ejus*, & *prædifficilia penes homines*, *facilia penes Deum.* Nam si Deus & sapiens & potens, quod etiam prætereuntes eum non negant, merito in adversariis sapientiæ potentiæque, id est in stultitia & impossibilitate materias operationis suæ instituit. Quoniam virtus omnis ex his caussam accipit, a quibus provocatur.

3. Hujus memores pronuntiationis tanquam præscriptionis, nihilominus quam stultum & impossibile sit aqua reformari tractamus. Quid utique ista materia tantæ dignationis meruerit officium? ut opinor, auctoritas liquidi elementi exigenda est. Atquin plurima suppetit, & quidem a primordio. Nam unum ex his est, quæ ante omnem mundi suggestum impolita adhuc specie penes Deum quiescebant. *In primordio* (inquit) *fecit Deus cœlum & terram. Terra autem erat visibilis & incomposita*, & *tenebræ erant super*

abyssum, & spiritus Dei super aquas ferebatur. Habes homo inprimis ætatem venerari aquarum, quod antiqua substantia; dehinc dignationem, quod divini spiritus sedes, gratior scilicet ceteris tunc elementis. Nam & tenebræ totæ adhuc sine cultu siderum informes, & tristis abyssus, & terra imparata, & cœlum rude: solus liquor, semper materia perfecta, læta, simplex, de suo pura, dignum vectaculum Deo sujiciebat. Quid quod exinde dispositio mundi modulatricibus quodammodo aquis Deo constitit. Nam ut firmamentum cœleste suspenderet, in medietate distinctis aquis fecit, & ut terram aridam suspenderet, segregatis aquis expediit. Ordinato dehinc per elementa mundo cum incolæ darentur, primis aquis præceptum est animas proferre. Primus liquor quod viveret edidit, ne mirum sit in baptismo, si aquæ animare noverunt. Nam ipsius quoque hominis figurandi opus sociantibus aquis absolutum est. De terra materia convenit, non tamen habilis nisi humecta & succida, quam scilicet ante quartum diem segregatæ aquæ in stationem suam superstite humore limo temperarant. Si exinde universa vel plura prosequar, quæ elementi istius auctoritate commemorem, quanta vis ejus aut gratia, quot ingenia, quod officia, quantum instrumentum mundo ferat: vereor ne laudes aquæ potius quam baptismi rationes videar congregasse. Licet eo plenius docerem non esse dubitandum, si materiam, quam in omnibus rebus & operibus suis Deus disposuit, etiam in sacramentis propriis parere fecit; si quæ vitam terrenam gubernat, & in cœlesti procurat.

4. Sed ea satis erit præcerpsisse, in quibus & ratio baptismi recognoscitur prima illa, qua jam tunc etiam ipso habitu prænotabatur ad baptismi figuram, Dei spiritum, qui ab initio supervectabatur super aquas, intinctorem moraturum. Sanctum autem utique

pe super sanctum ferebatur, aut ab eo quod su-
erferebatur, id quod ferebat, sanctitatem mutua-
tur. Quoniam subjecta quæque materia ejus
ae desuper imminet, qualitatem rapiat necesse
t, maxime corporalis spiritalem, & penetrare &
sidere facilem per substantiæ suæ subtilitatem. Ita
sancto sanctificata natura aquarum, & ipsa sanctifi-
re concepit. Nemo dicat, Nunquid ipsis enim
quis tinguimur, quæ tunc in primordio fuerunt? non
tique ipsis nisi ex ea parte, qua genus quidem unum,
ecies vero complures. Quod autem generi adtri-
tum est, etiam in specie redundat. Ideoque nulla
stinctio est, mari quis an stagno, flumine an fonte,
cu an alveo diluatur, nec quicquam refert inter eos
uos Joannes in Jordane, & quos Petrus in Tiberi
nxit. Nisi & ille spado quem Philippus inter vias
ortuita aqua tinxit, plus salutis aut minus retulit.
Igitur omnes aquæ de pristina originis prærogativa
acramentum sanctificationis consequuntur, invocato
Deo. Supervenit enim statim spiritus de cœlis, &
quis superest, sanctificans eas de semetipso, & ita
nctificatæ vim sanctificandi combibunt. Quamquam
simplicem actum competat similitudo, ut quoniam
ice sordium delictis inquinamur, aquis abluamur.
ed delicta sicut non in carne comparent, quia nemo
per cutem portat maculam idololatriæ, aut stupri,
ut fraudis: ita ejusmodi in spiritu sordent, qui est
uctor delicti. Spiritus enim dominatur, caro famu-
tur: tamen utrumque inter se communicant reatum,
piritus ob imperium, caro ob ministerium. Igitur
edicatis quodammodo aquis per angeli interven-
um, & spiritus in aquis corporaliter diluitur, & caro
n eisdem spiritualiter mundatur.

5. Sed enim nationes extraneæ ab omni intellectu
piritalium potestatem eadem efficacia idolis suis sub-
ministrant, sed viduis aquis sibi mentiuntur. Nam

&

& sacris quibusdam per lavacrum initiantur, Isidis alicujus, aut Mithræ, ipsos etiam Deos suos lavationibus efferunt. Ceterum villas, domos, templa, totasque urbes aspergine circumlatæ aquæ expiant passim, certe ludis Apollinaribus & Eleusiniis tinguuntur. Idque se in regenerationem & impunitatem perjuriorum suorum agere præsumunt. Item penes veteres quisquis se homicidio infecerat, purgatrice aqua se expiabat. Igitur si de sola natura aquis, quod propria materia sit abluendi in auspicia emundationis, blandiuntur, quanto id verius aquæ præstabunt per Dei auctoritatem, a quo omnis natura earum constituta est? Si religione aquam medicari putant, quæ potior religio, quam Dei vivi? quo agnito, hic quoque studium diaboli recognoscimus res Dei æmulantis, cum & ipse baptismum in suis exercet. quid simile? Immundus emundat, perditor liberat, damnatus absolvit. Suam videlicet operam destruet diluens delicta, quæ inspirat ipse. Hæc quidem in testimonium posita sunt repellentibus fidem, si minime credant rebus Dei, quarum adfectationibus apud æmulum Dei credunt. An non & alias sine ullo sacramento immundi spiritus aquis incubant, adfectantes illam in primordio divini spiritus gestationem? Sciunt opaci quique fontes, & avii quique rivi, & in balneis piscinæ & euripi in domibus vel cisternæ & putei, qui rapere dicuntur, scilicet per vim spiritus nocentis. Nam & enectos & lymphatos & hydrophobos vocant, quos aquæ necaverunt, aut amentia vel formidine exercuerunt. Quorsum ista retulimus? ne quis durius credat angelum Dei sanctum aquis in salutem hominis temperandis adesse, cum angelus malus profanum commercium ejusdem elementi in perniciem hominis frequentet. Angelum aquis intervenire, si novum videtur, exemplum futuri præcucurrit. Piscinam Bethsaidam angelus interveniens commovebat, obser-

observabant qui valetudinem querebantur. Nam si quis prævenerat descendere illuc, queri post lavacrum desinebat. Figura ista medicinæ corporalis spiritualem medicinam canebat, ea forma, qua semper carnalia in figura spiritalium antecedunt. Proficiente itaque in hominibus gratia Dei, plus aquis & angelo accessit: qui vitia corporis remediabant, nunc spiritum medentur: qui temporalem operabantur salutem, nunc æternam reformant: qui unum semel anno liberabant, nunc quotidie populos conservant, deleta morte per ablutionem delictorum. Exemto scilicet reatu, eximitur & pœna. Ita restituitur homo Deo ad similitudinem ejus, qui retro ad imaginem Dei fuerat. Imago in effigie, similitudo in æternitate censetur. Recipit enim illum Dei spiritum, quem tunc de afflatu ejus acceperat, sed post amiserat per delictum.

6. Non quod in aquis spiritum sanctum consequamur, sed in aqua emundati sub angelo spiritui sancto præparamur. Hic quoque figura præcessit. Sic enim Joannes ante præcursor Domini fuit, præparans vias ejus: ita & angelus baptismi arbiter superventuro spiritui sancto vias dirigit ablutione delictorum, quam fides impetrat obsignata in Patre & Filio & Spiritu Sancto. Nam si in tribus testibus stabit omne verbum, quanto magis dum habemus per benedictionem eosdem arbitros fidei, quos & sponsores salutis, sufficit ad fiduciam spei nostræ etiam numerus nominum divinorum. Quum autem sub tribus & testatio fidei & sponsio salutis pignerentur, necessario adjicitur Ecclesiæ mentio: quoniam ubi tres, id est Pater & Filius & Spiritus Sanctus, ibi Ecclesia quæ trium corpus est.

7. Exinde egressi de lavacro perungimur benedicta unctione de pristina disciplina, qua ungi oleo de cornu in sacerdotium solebant. Ex quo Aaron a Moyse unctus est, unde Christus dicitur a chrismate

quod

quod est unctio, quæ Domino nomen accomm
vit, facta spiritalis, quia spiritu unctus est a De
tre, sicut in actis: *Collecti sunt enim vere in ista*
tate adversus sanctum filium tuum, quem unxisti. S
in nobis carnaliter currit unctio, sed spiritaliter
ficit: quomodo & ipsius baptismi carnalis actus, q
in aqua mergimur, spiritalis effectus, quod d
liberamur.

8. Dehinc manus imponitur, per benedicti
advocans & invitans spiritum sanctum. Sane hu
ingenio licebit spiritum in aquam arcessere, &
corporationem eorum accommodatis desuper
nibus alio spiritu tantæ claritatis animare. De
tem in suo organo non licebit per manus sanct
blimitatem modulari spiritalem? Sed est hoc qu
de veteri sacramento, quo nepotes suos ex J
Ephraim & Manassem Jacob capitibus impositi
termutatis manibus benedixerit, & quidem ita
versim obliquatis in se, ut Christum deformant
tunc portenderent benedictionem in Christum
ram. Tunc ille sanctissimus spiritus super em
& benedicta corpora libens a patre descendit
baptismi aquas tanquam pristinam sedem recogno
conquiescit, columbæ figura delapsus in Domi
ut natura spiritus sancti declararetur per anim
plicitatis & innocentiæ: quod etiam corporalit
felle careat columba. Ideoque, *Estote* (inquit
plices sicut columba, ne hoc quidem sine argu
præcedentis figuræ. Quemadmodum enim post
diluvii, quibus iniquitas antiqua purgata est
baptismum (ut ita dixerim) mundi pacem cœlest
præco columba terris adnuntiavit dimissa ex ar
cum olea reversa: quod signum etiam apud nat
paci prætenditur. Eadem dispositione spirital
fectus terræ, id est carni nostræ emergenti de
cro post vetera delicta columba sancti spiritus

lat,

ia, pacem Dei adferens, emissa de cœlis, ubi Ecclesia est arca figurata. Sed mundus rursus delinquit, quo male comparetur baptismus diluvio. Itaque igni destinatur, sicut & homo qui post baptismum delicta restaurat, ut hoc quoque in signum admonitionis nostræ debeat accipi.

9. Quot igitur patrocinia naturæ, quot privilegia gratiæ, quot solemnia disciplinæ, figuræ, præstructiones, precationes religionem aquæ ordinaverunt? Primo quidem quum populus de Aegypto libere expeditus, vim regis Aegypti per aquam transgressus evadit, ipsum regem cum totis copiis aqua extinxit. Quæ figura manifestior in baptismi sacramento? Liberantur de seculo nationes per aquam scilicet, & diabolum dominatorem pristinum, in aqua oppressum derelinquunt. Item aqua de amaritudinis vitio in suum commodum suavitatis Mosei ligno remediatur. Lignum illud erat Christus, venenatæ & amaræ retro naturæ venas insaluberrimas, aquas baptismi, scilicet ex sese remedians. Hæc est aqua, quæ de comite petra populo defluebat. Si enim petra Christus, sine dubio aqua in Christo baptismum videmus benedici. Quanta aquæ gratia penes Deum & Christum ejus est ad baptismi confirmationem. Nunquam sine aqua Christus; siquidem & ipse aqua tinguitur. Prima rudimenta potestatis suæ, vocatus ad nuptias, aqua auspicatur. Cum sermonem facit, sitientes ad aquam suam invitat sempiternam. Cum de agape docet, aquæ calicem fratri oblatum inter opera dilectionis probat. Apud puteum vires resumit; super aquam incedit libenter, transfretat; aquam discentibus ministrat; perseverat testimonium baptismi usque ad passionem. quum deditur in crucem, aqua intervenit; sciunt Pilati manus: quum vulneratur, aqua de latere prorumpit; scit lancea militis.

10. Di-

10. Diximus quantum mediocritati nostræ lice de universis, quæ baptismi religionem struunt, num ad reliquum statum ejus, æque ut potero, progr diar de quæstiunculis quibusdam. Baptismus Joanne denuntiatus jam tunc habuit quæstionem, ipso quidem domino propositam Pharisæis, cœlestis is baptismus esset, an vero terrenus? De quo il non valuerunt constanter respondere, utpote ne intelligentes, quia nec credentes. Nos porro qua tula fide sumus, tantulo & intellectu possumus æ mare, divinum quidem eum baptismum fuisse, ma datu tamen non & potestate, quod & Joannem Domino missum legimus in hoc munus, ceterum h manum conditione. Nihil enim cœleste præstab sed cœlestibus præministrabat, pœnitentiæ scilic præpositus, quæ est in hominis potestate. Deniq legis doctores & Pharisæi, qui credere noluerun nec pœnitentiam egere. Quod si pœnitentia hu num est, & baptismus ipsius ejusdem conditionis fu rit necesse est, aut daret & spiritum sanctum & missionem delictorum, si cœlestis fuisset. Sed neq peccatum dimittit, neque spiritum indulget, n Deus solus. Etiam ipse Dominus, nisi ipse pr ascenderet ad patrem, aliter negavit spiritum desce surum. Id quod Dominus nondum conferebat, s vus utique præstare non posset. Adeo postea Actis Apostolorum invenimus, quoniam qui Joan baptismum habebant, non accepissent spiritum s ctum, quem ne auditu quidem noverant: ergo n erat cœleste, quod cœlestia non exhibebat: qu ipsum, quod cœleste in Joanne fuerat, spiri Prophetiæ, post totius spiritus in Dominum tra lationem usque adeo defecerit, ut quem pr caverat, quem advenientem designaverat, post dum an ipse esset, miserit scitatum. Ageba itaque baptismus pœnitentiæ quasi candidatus re

sioni

tionis & sanctificationis in Christo subsecuturæ. Nam quod prædicabat baptismum pœnitentiæ in remissionem delictorum, in futuram remissionem enuntiatum est. Siquidem pœnitentia antecedit, remissio subsequitur, & hoc est viam præparare: qui autem præparat, non idem ipse perficit, sed alii perficiendum procurat. Ipse profitetur sua non esse cœlestia, sed Christi, dicendo, *Qui de terra est, de terra loquitur: qui de supernis venit, super omnes est.* Item in sola pœnitentia tinguere, venturum mox, qui tingueret in spiritu & igni. Scilicet, quia vera & stabilis aquæ fides, qua tinguitur in salutem, simulata autem & infirma igni tinguitur in judicium.

11. Sed ecce (inquit) venit Dominus, & non tinxit. Legimus enim: *Et tamen is non tinguebat, verum discipuli* ejus: quia revera ipsum suis manibus tincturum Joannes prædicasset. Non utique sic intelligendum est, sed simpliciter dictum more communi. Sicut est (verbi gratia) Imperator proposuit edictum, aut præfectus fustibus cæcidit: nunquid ipse proposuit, aut nunquid ipse cædit? semper is dicitur facere, cui præministratur. Ita erit accipiendum, Ipse vos tinguet, pro eo quod est, per ipsum tinguemini, vel in ipsum. Sed ne moveat quosdam, quod non ipse tinguebat. In quem enim tingueret? in pœnitentiam? quo ergo illi præcursorem? in peccatorum remissionem, quam verbo dabat? in semetipsum, quem humilitate celabat? in spiritum sanctum, qui nondum a patre descenderat? in Ecclesiam, quam nondum Apostoli struxerant? Itaque tinguebant discipuli ejus, ut ministri, ut Joannes ante præcursor, eodem baptismo Joannis, ne qui alio putet, quia nec exstat alius nisi postea Christi, qui tunc utique a discentibus dari non poterat, utpote nondum adimpleta gloria Domini, nec instructa efficacia lavacri per passionem & resurrectionem: quia nec mors nostra dissolvi pos-

 set

stet nisi Domini passione, nec vita restitui sine resurrectione ipsius.

12. Quum vero præscribitur nemini sine baptismo competere salutem, ex illa maxime pronuntiatione Domini, qui ait: *Nisi natus ex aqua quis erit, non habet vitam*, suboriuntur scrupulosi, immo temerarii retractatus quorundam, quomodo ex ista præscriptione Apostolis salus competat, quos tinctos non invenimus in Domino, præter Paulum. Immo quum Paulus solus ex illis baptismum Christi induerit, aut præjudicatum esse de ceterorum periculo, qui careant aqua Christi, ut præscriptio salva sit, aut rescindi præscriptionem, si etiam non tinctis salus statuta est. Audivi, Domino teste, ejusmodi, ne quis me tam perditum existimet, ut ultro exagitem libidine styli, quæ aliis scrupulum incutiant. Et nunc illis, ut potero, respondebo, qui negant Apostolos tinctos. Nam si humanum Joannis baptismum inierant, & Dominicum desiderabant, quatenus unum baptismum definierat ipse Dominus, dicens Petro perfundi nolenti: *Qui semel lavit, non habet necesse rursum*: quod utique non tincto non omnino dixisset: & hæc est probatio exserta adversus illos, qui adimunt Apostolis etiam Joannis baptismum, ut destruant aquæ sacramentum. An credibile videri potest, in his personis viam tunc Domini non præparatam, id est baptismum Joannis, quæ ad viam Domini per totum orbem aperiendam destinabantur? Ipse Dominus nullius pœnitentiæ debitor tinctus est, peccatoribus non fuit necesse? Quid ergo? alii tincti non sunt? non tamen comites Christi, sed æmuli fidei, legis doctores & Pharisæi. Unde & suggeritur, quum adversantes Domino tingi noluerint, eos qui Dominum sequebantur, tinctos fuisse, nec cum æmulis suis sapuisse, maxime quando Dominus cui adhærebant, testimonio Joannem extulisset, *Nemo, dicens, major inter natos femi-*

narum

narum Joanne baptizatore. Alii plane satis coacte injiciunt tunc Apostolos baptismi vicem implesse, quum in navicula fluctibus aspersi operti sunt; ipsum quoque Petrum per mare ingredientem satis mersum. Ut opinor autem, aliud adspergi vel intercipi violentia maris, aliud tingui disciplina religionis. Ceterum navicula illa figuram Ecclesiæ præferebat, quod in mari, id est seculo, fluctibus, id est, persecutionibus & tentationibus inquietatur, Domino per patientiam velut dormiente, donec orationibus sanctorum in ultimis suscitatus compescat seculum, & tranquillitatem suis reddat. Nunc sive tincti quoquo modo fuerunt, sive inloti perseveraverunt, ut & illud dictum Domini de uno lavacro sub Petri persona ad nos tantummodo spectet, de salute tamen Apostolorum satis temerarium est æstimare, quia illis vel primæ adlectionis, & exinde individuæ familiaritatis prærogativa compendium baptismi conferre posset. Cum illo, opinor, sequebantur illum, qui credenti cuique salutem pollicebatur. *Fides tua te* (ajebat) *salvum fecit, & remittuntur tibi peccata*, credenti utique, nec tamen tincto. Id si Apostolis defuit, nescio quorum fides: uno verbo Domini suscitatus teloneum dereliquit; patrem, & navem, & artem qua vitam sustentabat, deseruit; patris exequias despexit: summum illud Domini præceptum: *Qui patrem aut matrem mihi prætulerit, non est me dignus*, ante perfecit quam audivit.

13. Hic ergo scelestissimi illi provocant quæstiones. Adeo dicunt, baptismus non est necessarius, quibus fides satis est: nam & Abraham nullius aquæ nisi fidei sacramento Deo placuit. Sed in omnibus posteriora concludunt, & sequentia antecedentibus prævalent. Fuerit salus retro per fidem nudam ante Domini passionem & resurrectionem. At ubi fides aucta est credendi in nativitatem, passionem, resurre-

ctionemque ejus, addita est ampliatio sacramento, obsignatio baptismi, vestimentum quodammodo fidei, quæ retro erat nuda, nec potentiam habuit sine sua lege. Lex enim tinguendi imposita est, & forma præscripta. *Ite* (inquit) *docete nationes, tinguentes eas in nomen Patris & Filii & Spiritus sancti.* Huic legi collata definitio illa: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cælorum*, obstrinxit fidem ad baptismi necessitatem. Itaque omnes exinde credentes tinguebantur. Tunc & Paulus ubi credidit, tinctus est. Et hoc est quod Dominus in illa plaga orbationis præceperat, *Exsurge*, dicens, *& introi Damascum, illic tibi demonstrabitur quid debeas agere*, scilicet tingui, quod solum ei deerat. Alioquin satis didicerat atque crediderat Nazarenum esse Dominum Dei filium.

14. Sed de ipso Apostolo revolvunt, quod dixerit, *Non enim me ad tinguendum Christus misit*, quasi hoc argumento baptismus adimatur. Cur enim tinxit Gajum & Crispum & Stephanæ domum? quanquam etsi non eum miserat Christus ad tinguendum, tamen aliis Apostolis præceperat tinguere. Verum hæc pro conditione tunc temporis ad Corinthios scripta sunt, quoniam schismata & dissensiones inter illos movebantur, dum alius Paulo deputat, alius Apollo. Propter quod pacificus Apostolus, ne sibi omnia defendere videretur, non ad tinguendum ait se missum, sed ad prædicandum. Nam & prius est prædicare, posterius tinguere. Si prius prædicatum: puto autem licuit & tinguere, cui licuit prædicare.

15. Nescio si quid amplius ad controversiam baptismi ventilatur. Sane retexam, quod supra omisi, ne imminentes sensus videar intercidere. Unus omnino baptismus est nobis, tam ex Domini Evangelio, quam ex Apostoli litteris; quoniam unus Dominus & unum baptismum & una Ecclesia in cælis.

Sed

Sed circa hæreticos ſane quid cuſtodiendum ſit, digne quis retractet; ad nos enim editum eſt. Hæretici autem nullum habent conſortium noſtræ diſciplinæ, quos extraneos utique teſtatur ipſa ademptio communicationis. Non debeo in illis agnoſcere quod mihi eſt præceptum, quia non idem Deus eſt nobis & illis, nec unus Chriſtus, id eſt idem. Ideoque nec baptiſmus unus, quia non idem. Quem quum rite non habeant, ſine dubio non habent, nec capit numerari, quod non habetur: ita nec poſſunt accipere, quia non habent. Sed de iſto plenius jam nobis in Græco digeſtum eſt. Semel ergo lavacrum inimus, ſemel delicta diluuntur, quia ea iterari non oportet. Ceterum Iſrael Judæus quotidie lavat, quia quotidie inquinatur. Quod ne in nobis quoque factitaretur, propterea de uno lavacro definitum eſt. Felix aqua quæ ſemel abluit, quæ ludribrio peccatoribus non eſt, quæ non adſiduitate ſordium infecta, rurſus, quos diluit, inquinat.

16. Eſt quidem nobis etiam ſecundum lavacrum, unum & ipſum, ſanguinis ſcilicet: de quo Dominus, *Habeo*, inquit, *baptiſmo tingui*, quum jam tinctus fuiſſet. Venerat enim per *aquam & ſanguinem*, ſicut Joannes ſcripſit, ut aqua tingueretur, ſanguine glorificaretur. Proinde ut nos faceret aqua vocatos, ſanguine electos, hos duos baptiſmos de vulnere perfoſſi lateris emiſſit. Quia qui in ſanguinem ejus crederent, aqua lavarentur: qui aqua laviſſent, etiam ſanguinem potarent. Hic eſt baptiſmus, qui lavacrum & non acceptum repræſentat, & perditum reddit.

17. Supereſt ad concludendam materiolam de obſervatione quoque dandi & accipiendi baptiſmum commonefacere. Dandi quidem habet jus ſummus ſacerdos, qui eſt Epiſcopus. Dehinc Presbyteri & Diaconi; non tamen ſine Epiſcopi auctoritate,

propter Eccleſiæ honorem. Quo ſalvo, ſalva pax eſt. Alioquin etiam laicis jus eſt. Quod enim ex æquo accipitur, ex æquo dari poteſt, niſi Epiſcopi jam aut Presbyteri, aut Diaconi vocantur, diſcentes, Domini ſermo non debet abſcondi ab ullis. Proinde & baptiſmus æque Dei cenſus ab omnibus exerceri poteſt: ſed quanto magis laicis diſciplina verecundiæ & modeſtiæ incumbit, quum ea majoribus competat, ne ſibi adſumant dicatum Epiſcopi officium Epiſcopatus. Aemulatio ſchiſmatum mater eſt. *Omnia licere* dixit ſanctiſſimus Apoſtolus, *ſed non omnia expedire.* Sufficiat ſcilicet in neceſſitatibus ut utaris, ſi cubi aut loci, aut temporis, aut perſonæ conditio compellit. Tunc enim conſtantia ſuccurrentis excipitur, quum urget circumſtantia periclitantis. Quoniam reus erit perditi hominis, ſi ſuperſederit præſtare, quod libere potuit. Petulantia autem mulieris quæ uſurpavit docere, utique non etiam tinguendi jus ſibi pariet, niſi ſi quæ nova beſtia evenerit ſimilis priſtinæ: ut quemadmodum illa baptiſmum auferebat, ita aliqua per ſe eum conferat. Quod ſi quæ Paulo perperam adſcripta ſunt, ad licentiam mulierum docendi tinguendique defendunt; ſciant in Aſia Presbyterum, qui eam ſcripturam conſtruxit, quaſi titulo Pauli de ſuo cumulans, convictum atque confeſſum id ſe amore Pauli feciſſe, loco deceſſiſſe. Quam enim fidei proximum videretur, ut is docendi & tinguendi daret feminæ poteſtatem, qui ne diſcere quidem conſtanter mulieri permiſit. *Taceant*, inquit, *& domi maritos ſuos conſulant.*

18. Ceterum baptiſmum non temere credendum eſſe ſciunt, quorum officium eſt. Omni petenti te dato, ſuum habet titulum perinde ad eleemoſynam pertinentem. Imo illud potius perſpiciendum, *Nolite dare ſanctum canibus, & porcis projicere margaritas veſtras, & manus ne facile impoſueris, ne participes alieni deli-*

dilatio. Si Philippus tam facile tinxit eunuchum, recogitemus manifestam & exsertam dignationem Domini intercessisse. Spiritus Philippo præceperat in eam viam prætendere; spado & ipse inventus est non otiosus, nec qui subito tingui concupisceret: sed ad templum orandi gratia profectus scripturæ divinæ impressus. sic oportebat deprendi, cui ultro Deus Apostolum miserat, ad quem rursus spiritus, ut se curriculo eunuchi adjungeret, jussit, scriptura ipsius fidei occurit in tempore, exhortatus adsumitur, Dominus ostenditur, fides non moratur, aqua non exspectatur, Apostolus perfecto negotio eripitur. Sed & Paulus revera cito tinctus est. Cito enim cognoverat Simon hospes vas eum esse electionis constitutum. Dei dignatio suas præmittit prærogativas; omnis petitio & decipere & decipi potest. Itaque pro cujusque personæ conditione ac dispositione, etiam ætate cunctatio baptismi utilior est: præcipue tamen circa parvulos. Quid enim necesse est, sponsores etiam periculo ingeri? quia & ipsi per mortalitatem destituere promissiones suas possunt, & proventu malæ indolis falli. Ait quidem Dominus, *Nolite illos prohibere ad me venire.* Veniant ergo dum adolescunt, veniant dum discunt, dum, quo veniant, docentur; fiant Christiani, quum Christum nosse potuerint. Quid festinat innocens ætas ad remissionem peccatorum? cautius agetur in secularibus, ut cui substantia terrena non creditur, divina credatur, norint petere salutem, ut petenti dedisse videaris. Non minore de caussa innupti quoque procrastinandi, in quibus tentatio præparata est tam virginibus per maturitatem, quam viduis per vagationem, donec aut nubant, aut continentiæ corroborentur. Si qui pondus intelligant baptismi, magis timebunt consecutionem quam dilationem; fides integra secura est de salute.

19. Diem baptiſmo ſolenniorem Paſcha præſtat, cum & paſſio Domini in qua tinguimur, adimpleta eſt, nec incongruenter ad figuram interpretabitur, quod cum ultimum Paſcha Dominus eſſet acturus, miſſis diſcipulis ad præparandum, *Invenietis*, inquit, *hominem aquam bajulantem.* Paſchæ celebrandæ locum de ſigno aquæ oſtendit. Exinde Pentecoſte ordinandis lavacris latiſſimum ſpatium eſt, quo & Domini reſurrectio inter diſcipulos frequentata eſt, & gratia ſpiritus ſancti dedicata, & ſpes adventus Domini ſubostenſa, quod tunc in cœlos recuperato eo, angeli ad Apoſtolos dixerunt, ſic venturum quemadmodum & in cœlos conſcendit, utique in Pentecoſte. Sed enim Hieremias cum dicit: *Et congregabo illos ab extremis terræ in die feſto*, Paſcæ diem ſignificat & Pentecoſtes, qui eſt proprie dies feſtus. Ceterum omnis dies Domini eſt, omnis hora, omne tempus habile baptiſmo: ſi de ſolennitate intereſt, de gratia nihil refert.

20. Ingreſſuros baptiſmum, orationibus crebris, jejuniis & geniculationibus, & pervigiliis orare oportet, & cum confeſſione omnium retro delictorum, ut exponant etiam baptiſmum Joannis, *Tinguebantur*, inquit, *confitentes delicta ſua.* Nobis gratulandum eſt, ſi non publice confitemur iniquitates aut turpitudines noſtras. Simul enim & de priſtinis ſatisfacimus conflictatione carnis & ſpiritus, & ſubſecuturis tentationibus munimenta præſtruimus. *Vigilate & orate*, inquit, *ne incidatis in tentationem.* Et ideo credo tentati ſunt, quoniam obdormierunt, ut adprehenſum Dominum deſtituerint, & qui cum eo perſtiterit, & gladio ſit uſus, ter etiam negaverit: nam & præceſſerat dictum; *Neminem intentatum regna cœleſtia conſecuturum.* Ipſum Dominum poſt lavacrum ſtatim tentationes circumſteterunt quadraginta diebus jejuniis functum. Ergo & nos, dicet aliquis, a lavacro potius jejunare

opor-

oportet: & quis enim prohibet, nisi necessitas gaudii & gratulatio salutis? Sed Dominus, quantum existimo, de figura Israelis exprobrationem in ipsum retorsit. Namque populus mare transgressus, & in solitudine translatus per quadraginta annos, illic cum divinis copiis aleretur, nihilominus ventris & gulæ meminerat, quam Dei. Deinde Dominus post aquam segregatus in deserta quadraginta dierum jejunia emensus, ostendit non pane vivere hominem Dei, sed Dei verbo: tentationesque plenitudini & immoderantiæ ventris adpositas abstinentia elidi. Igitur benedicti quos gratia Dei exspectat, cum de illo sanctissimo lavacro novi natalis ascenditis, & primas manus apud matrem cum fratribus aperitis, petite de patre, petite de domino, peculia, gratias, distributiones charismatum subjiciente, *Petite, & accipietis*, inquit. Quæsistis enim, & invenistis; pulsastis, & apertum est vobis. Tantum oro, ut cum petitis, etiam Tertulliani peccatoris memineritis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

LIBER PRIMUS

AD UXOREM.

I.

Dignum duxi dilectissima in domino conserva, quid tibi sectandum sit post discessum de seculo meum, si prior te fuero vocatus, jam hinc providere: ut provisum observes, mandare fidei tuæ. Nam secularibus satis agentes sumus, & utrique nostrum consultum volumus, talibus ordinamus. Cur non magis de divinis atque cœlestibus posteritati nostræ prospicere debeamus, & legatum quodammodo prælegare, admonitionem & demonstrationem eorum, quæ ex bonis immortalibus, & de hæreditate cœlorum deputantur? Tu modo ut solidum capere possis, hoc meæ admonitionis fidei commissum, Deus faciat: cui sit honor, gloria, claritas, dignitas, potestas, nunc & in secula seculorum, Amen. Præcipio igitur tibi quanta continentia potes, post excessum nostrum renuncies nuptiis: nihil mihi isto nomine collatura, nisi quod tibi proderis. Cæterum Christianis seculo digressis nulla restitutio nuptiarum in diem resurrectionis repromittitur, translatis scilicet in angelicam qualitatem & sanctitatem: proinde sollicitudo nulla, quæ de carnis zelo, vel in sententiam illam quam septem fratribus per successionem nuptiis evolvere: neminem tot maritorum resurrectionis die offendet, nec quisquam illam confusurus expectat. Quæstio Sadduceorum

cessit

cessit sententiæ domini. Ne me putes propter carnis tuæ integritatem mihi reservandam, de contumeliæ dolore suspectum, insinuare jam hinc tibi consilium viduitatis: nihil tunc inter nos dedecoris voluptuosi resumetur. Nec enim tam frivola, tam spurca Deus suis pollicetur. Sed an tibi vel cuicumque alii feminæ ad Deum pertinenti proficiat, quod suademus, licet retractare.

2. Non quidem abnuimus conjunctionem viri ac feminæ, benedictam a domino, ut sciremus generi humano & replendo orbi & instruendo seculo excogitatam, atque exinde permissam; unam tamen. Nam & Adam unus Evæ maritus, & Eva una uxor illius, una mulier, una costa. Sane apud veteres nostros ipsosque Patriarchas non modo nubere, sed etiam plurifariam matrimoniis uti fas fuit, erant & concubinæ: sed licet figuratum in sinagogam & ecclesiam cesserit, ut tamen simpliciter interpretemur, necessarium fuit instituere, quæ postea aut amputari, aut temperari mererentur. Superventura enim lex erat, oportebat legis adimplendæ caussas præcucurrisse. Idem mox legi succurrere habebat, Dei sermo circumcisionem inducens spiritalem. Igitur per licentiam tunc passivam, materiæ subsequentium emendationum præministrabantur, quas dominus Evangelio suo, dehinc Apostolus in extremitatibus seculi aut excidit redundantes, aut composuit inconditas.

3. Sed non ideo præmiserim de libertate vetustatis & posteritatis castigatione, aut præstruam Christum separandis matrimoniis, & delendis conjunctionibus advenisse, quasi jam hinc finem nubendi præscribam. Viderint, qui inter cætera perversitatum suarum disjungere docent carnem de duobus vnam, negantes eum, qui feminam de masculo mutuatus, duo corpora ex ejusdem materiæ consortio sumpta, rursus in se matrimonii compactione compegit. Denique

nique prohiberi nuptias nusquam omnino legimus, ut bonum scilicet: quid tamen bono isto melius sit: accipimus ab Apostolo, permittente quidem nubere, sed abstinentiam præferente: illud propter insidias tentationum, hoc propter angustias temporum: qua ratione utriusque pronunciationis inspecta, facile dinoscitur, necessitate nobis concessam esse nubendi potestatem: quod autem necessitas præstat, depreciat ipsa. Quod denique scriptum est, *Melius est nubere, quam uri*, quale hoc bonum est, oro te, quod mali comparatio commendat? Ut ideo melius nubere, quia deterius est uri. At enim quanto melius est neque nubere neque uri? Sed etiam in persecutionibus melius est ex permissu fugere de oppido in oppidum, quam compressum & distortum negare; atque isto beata est. Idemve qui negent, beati testimonii confessione excidere. Possum dicere, quod permittitur non est bonum, quid enim? Necesse est mori mihi: si ploro: bonum est, si timeo, quod permittitur, suspectam habet permissionis suæ caussam: quod autem melius est, nemo permisit, ut indubitatum & sua sinceritate manifestum. Non propterea appetenda sunt quædam, quia non vetantur, etsi quodammodo vetantur, cum alia illis præferuntur: prælatio enim superior dissuasio est infirmorum. Non ideo quid bonum est, quia malum non est: nec ideo malum non est, quia non obest. Porro plene bonum hoc antecedet, quod non modo non obest, sed insuper prodest. Namque malle debes, quod prodest, quam quod non obest. Ad primum enim locum certamen omne contendit: secundus solatium habet, victoriam non habet. Quod si Apostolo auscultamus, obliti posteriorum, extendamur in priora, & meliorum donationum sectatores simus. Si nobis laqueum non imponit, quid utilitatis sit, ostendit, dicens: *Innupta de dominicis cogitat, uti corpore & spiritu sancta sit. Nupta*

vero,

um, sollicita est quomodo conjugi suo placeat. Cæterum usquam ita nuptias permittit, ut non potius ad suum xemplum nos eniti malit. Felicem illum qui Pauli imilis extiterit.

4. Sed carnem legimus infirmam, & hinc nobis dulamur impensius: legimus tamen & spiritum firmum. Nam in uno sensu utrumque positum est. aro, terrena materia est, spiritus vero cœlestis. ur ergo ad excusationem proniores, quæ in nobis nfirma sunt, opponimus: quæ vero fortiora, non nemur? Cur cœlestibus terrena non cedant? si spiritus carne fortior, quia & generosior, nostra culpa nfirmiorem sectamur. Nam disjunctis matrimonio uæ species humanæ imbecillitatis necessarias nuptias aciunt. Prima quidem potentissima, quæ venit de concupiscentia carnis: sequens de concupiscentia seculi. Sed utraque repudianda est a servis Dei, qui & luxuriæ & ambitioni renuntiamus. Carnis concupiscentia ætatis officia defendit, decoris messem requirit, gaudet le contumelia sua: dicit virum necessarium sexui, ut uctoritatis & solatii caussa, vel ut a malis rumoribus uta sit. Et tu adversus consilia hæc ejus, adhibe ororum nostrarum exempla, quarum nomina penes ominum, quæ nullam formam vel ætatis occasionem remissis maritis sanctitatem anteponunt: malunt nim Deo nubere, Deo speciosæ, Deo sunt puellæ: um illo vivunt, cum illo sermocinantur: illum diebus & noctibus tractant: orationes suas velut dotes omino assignant: ab eodem dignationem velut munera maritalia quotiescunque desiderant, consequuntur. Sic æternum sibi bonum domini occupaverunt, ac jam in terris, non nubendo, de familia angelica deputantur. Talium exemplis feminarum ad æmulationem te continentiæ exercens, spiritali affectione carnalem illam concupiscentiam humabis; temporalia & volatica desideria formæ vel ætatis inimicantium bo-

norum

norum compensas delenda. Cæterum secularis concupiscentia, caussas habet, gloriam, cupiditatem, ambitionem, insufficientiam, per quas necessitatem nubendi subornat: videlicet cœlestia repromittens, dominari in aliena familia, in alienis opibus incumbere, cultum de alieno extorquere, sumptu, quem non sentias cedere in te. Hæc procul a fidelibus, quibus nulla cura tolerandæ vitæ, nisi si diffidimus de promissis Dei, & cura, & providentia: qui lilia agrestia vestit, qui volatilia cœli nullo ipsorum labore pascit, qui prohibet de crastino victuque curari; spondens, scire se, quid cuique servorum suorum opus sit. Non quidem monilium pondera, non vestium tædia, non Gallicos vultus, nec Germanicos bajulos, quæ nuptiarum gloriam accendunt: sed sufficientiam, quæ modestiæ & pudicitiæ apta est. Præsume oro te, nihil tibi opus est, si domino appareas: imo omnia habere, si habeas dominum: cujus omnia cœlestia recogita, & terrena despicies. Nihil viduitati apud Deum subsignatæ necessarium est, quam perseverare.

5. Adjiciunt quidem sibi homines caussas nuptiarum de sollicitudine posteritatis, & liberorum amarissima voluptate. Sed id quoque penes nos odiosum est. Nam quid gestiamus liberos gerere, quos cum habemus, præmittere optamus, respectu scilicet imminentium angustiarum, cupidi & ipsi iniquissimo isto seculo eximi & recipi ad dominum, quod etiam Apostolo votum fuit. Nimirum necessaria soboles servo Dei. Satis enim desunt nostra: securi sumus ut liberis vacemus: quærenda nobis onera sunt quæ etiam a gentilium prophanis vitantur, quæ legibus coluntur, quæ parricidiis expugnantur. Nobis quidem plurimum importuna, quantum fidei periculosa. Cur enim dominus *væ prægnantibus & nutricantibus* cecinit, nisi quia filiorum impedimenta testatur, in

illa die expeditionis incommodum futura? utique nuptiis imputaturus. Istud autem ad viduas non pertinebit: ad primam angeli tubam expeditæ prosilient. Quamcunque pressuram persecutionemque libere perferent: nulla in utero, nulla in uberibus æstuante sarcina nuptiarum. Igitur sive carnis, sive seculi, sive posteritatis gratia nubet, nihil ex istis necessitatibus Dei servis: ut non satis habeam semel alicui earum succubuisse, & uno matrimonio omnem concupiscentiam hujusmodi expiasse. Nubamus quotidie, & nubentes a die illo deprehendamur, ut Sodoma & Gomorrha. Nam illic non utique nuptias & mercimonia solummodo agebant: sed cum dicit, *nubebant & emebant*, insigniora ipsa carnis & seculi vitia detinentes, quæ a divinis disciplinis plurimum avocent. Alterum per lasciviendi voluptatem: alterum per acquirendi voluntatem. Etenim illa tunc cæcitas longe a finibus seculi habebatur. Quid ergo fiet, si quæ olim detestabilia sunt penes dominum, ab his nos nunc arcent? *Tempus*, inquit, *in collecto est*, superest, ut qui matrimonia habent, tanquam non habentes agant.

6. Quod si habent, obliterare debent quod habent: quanto magis non habentes, prohibentur repetere, quod non habent: ut cujus maritus de rebus habuit, exinde quietem sexui suo nubendi abstinentia injungat: quam pleræque Gentilium feminarum memoriæ charissimorum maritorum parcant. Cum quid difficile videtur, difficiliora alios obeuntes recenseamus. Quot enim sunt qui statim a lavacro carnem suam obsignant? Quot item, qui consensu pari inter se matrimonii debitum tollunt? Voluntarii spadones pro cupiditate cœlesti salvo matrimonio abstinentia tolerantur, quanto magis adempto? Credo enim difficilius salvum derelinqui, quam amissum non desiderari. Durum plane & arduum satis continentia sanctæ

femi-

femina post viri excessum Dei caussa, cum Gentiles Satanæ suo & virginitatis & viduitatis sacerdotio perferant? Romæ quidem, quæ ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auspicia poenæ suæ cum ipso dracone curantes, de virginitate censentur. Aceæ Junoni apud Aegium oppidum virgo sortitur: & quæ Delphis insaniunt, nubere nesciunt. Cæterum viduas Africanæ Cæreri adsistere scimus, durissima quidem oblivione a matrimonio allectas. Nam manentibus in æternum viris non modo thoro decedunt, sed & alias eis utique ridentibus loco suo insinuant, adempto omni contactu usque ad osculum filiorum, & tamen durante usu perseverant in tali viduitatis disciplina, quæ pietatis etiam sanctæ sollatia excludit. Hæc diabolus præcipit & auditur: provocat nimirum Dei servos continentia suorum, quasi ex ævo continent etiam gehennæ sacerdotes. Nam invenit quomodo homines etiam bonis sectationibus perderet: & nihil apud eum refert, alios luxuria, alios continentia occidere.

7. Nobis continentia ad instrumentum æternitatis demonstrata est a domino salutis, ad testimonium fidei, ad commendationem carnis istius exhibendæ superventuro indumento incorruptibilitatis, ad sustinendam novissime voluntatem Dei. Super hæc enim recogites moneo, neminem ex Dei voluntate de seculo duci, si ne folium quidem ex arbore sine Dei voluntate dilabitur. Idem qui nos mundo infert, idem & educat necesse est. Igitur defuncto per Dei voluntatem etiam matrimonium Dei voluntate defungitur; quid tu restaures, cui finem Deus posuit? quid libertatem oblatam tibi iterata matrimonii servitute fastidis? Obligatus es inquit, matrimonio, ne quæsieris solutionem. Nam & si non delinquas renubendo, *carnis* tamen *pressuram* subsequi dicit. Quare facultatem continentiæ, quantum possumus, non diligamus?

quam

quam primum obvenerit imbibamus: ut quod in matrimonio non valuimus, in viduitate sectemur. Amplectenda occasio est, quae adimit, quod necessitas imperabat. Quantum detrahant, quantum obstrepant sanctitati nuptiae secundae, disciplinae ecclesiae, praescriptio Apostoli declarat, cum digamos non sinit praesidere, cum viduam allegi in ordinationem nisi univiram non concedit: aram enim Dei mundam proponi oportet. Tota illa ecclesia candida de sanctitate describitur. Sacerdotium viduitatis, & celebratum est apud nationes, pro diaboli scilicet aemulatione. Regem seculi, Pontificem maximum, rursus nubere, nefas est: quantum Deo sanctitas placet, cum illam etiam inimicus adfectat: non utique ut alicujus boni adfinis, sed ut Dei domini placita cum contumelia adfectans?

8. Nam de viduitatum honoribus apud dominum uno dicto ejus per prophetam expeditum est: *Juste facito viduae & pupillo, & venite disputemus, dicit dominus.* Duo ista nomina inquantum despectui humano, intantum divinae misericordiae exposita, suscepit tueri. Pater omnium vide, quam ex aequo habetur, qui viduae benefecit, quanti est vidua ipsa, cujus adsertor dominus disputavit. Non tantum virginibus datum opinor, licet in illis integritas solida & tota sanctitas de proximo visura sit faciem Dei. Tamen vidua habet aliquid operosius: qua facile est non appetere quod nescias, & aversari, quod desideraveris nunquam. Gloriosior continentia, quae jus suum sentit: quae quid viderit, novit. Poterit virgo felicior haberi, at vidua laboriosior. Illa, quod bonum semper habuit, ista quod bonum sibi invenit. In illa gratia, in ista virtus coronatur. Quaedam enim sunt divinae liberalitatis, quaedam nostrae operationis. Quae a domino indulgentur, sua gratia gubernantur: quae ab homine captantur, studio perpetrantur. Stude igitur ad virtutem continentiae, modestiae, quae pu-

dori procurat: sedulitati, quæ nugas non facit: l
galitati, quæ seculum spernit. Convictum atq
commercia Deo digna sectare, memor illius versic
sanctificati per Apostolum:

Bonos corrumpunt mores congressus mali.

9. Loquaces, otiosæ, vinosæ, curiosæ contub
nales, vel maxime proposito viduitatis officiu
Per loquacitatem inrepunt verba pudoris inimic
per otium a severitate decucunt: per vinolenti
quidvis mali insinuant: per curiositatem æmulation
libidinis convehunt. Nulla hujusmodi feminarum
bono univiratus loqui novit: *Deus* enim *illis* (ut
Apostolus) *venter* est, ita & quæ ventri propinq
Hæc tibi jam hinc commendo, conserva cariss
post Apostolum quidem ex abundanti retractata,
tibi etiam solatio futura, quod meam memoriam
ita evenerit, in illis frequentabis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTULLIANI

LIBER SECUNDUS

AD UXOREM.

I.

Proxime tibi, dilectiſſima in Domino conſerva, quid fœminæ ſanctæ, matrimonio quacunque ſorte decedente, ſectandum ſit, ut potui proſecutus ſum. Nunc ad ſecunda conſilia convertamur, reſpectu humanæ infirmitatis, quarundam exemplis admonentibus, quæ divortio vel mariti exceſſu, oblata continentiæ occaſione, non modo abjecerunt opportunitatem tanti boni, ſed ne in nubendo quidem rurſum diſciplinæ meminiſſe voluerunt, ut *in domino* potiſſimum nuberent. Itaque mihi confuſus eſt animus, qui te nuper ad univiratus & viduitatis perſeverantiam hortatus ſum, nunc mentione nuptiarum, proclivum tibi labendi ab altioribus faciam. Quod ſi integre ſapis, certes iſtud ſervandum tibi eſſe, quod utilius: quod vero difficile eſt, & non ſine neceſſitatibus: & hoc maximum propoſitum vitæ ſupremi præſidii: nec mihi de iſto quoque referendi ad te cauſſæ fuiſſent, niſi graviorem meam ſollicitudinem apprehendiſſem. Nam quanto grandis eſt continentia carnis, quæ viduitatem miniſtrat, tanto ſi non ſuſtineatur, ignoſcibilis videri poteſt: difficilium enim facilis eſt venia. Quanto autem nubere in domino perpetrabile eſt, uti noſtræ poteſtatis, tanto culpabilius eſt non obſervare quod poſſis. Eo accedit quod Apoſtolus de viduis quidem & nuptis, ut ita

 perma-

permaneant suadet, cum dicit: *Cupio autem omnes m exemplo perseverare.* De nubendo vero *in domino*, cum dicit *tantum in domino*, jam non suadet, sed exert jubet. Igitur in ista maxime specie nisi hoc sequimu periclitamur: quia suasum impune quid negligas qua jussum, quod illud de consilio veniat, & volunta proponatur: hoc autem de potestate descendat, necessitate obligetur: illic libertas, hic contumaci delinquere videatur.

2. Igitur cum quædam istis diebus nuptias su de ecclesia tolleret, id est gentili conjungeretur: i que ab aliis retro factum recordarer, miratus a ipsarum petulantiam, aut consiliariorum prævarica tionem, quod nulla scriptura ejus factam licenti proferrent. Nunquid, inquam, de illo capitulo s blandiuntur, primæ ad Corinthios, ubi scriptum es *Si quis frater infidelem habet uxorem, & illa matrim consentit, ne dimittat eam. Similiter mulier fidelis, i fideli nupta, si consentanea maritum experitur, ne dim rit eam. Sanctificatur enim infidelis vir a fideli uxo & infidelis uxor a fideli marito: cæterum immundi esse filii vestri.* Hanc monitionem fors fidelibus invin simpliciter intelligendum, putent etiam infideli nubere licere. Qui ita interpretatur, absit ut sci se circumscribat. Cæterum manifestum est scriptu ram istam eos fideles designare, qui in matrimoni gentili inventi a Dei gratia fuerunt, secundum ver ipsa: *Si quis*, inquit, *fidelis uxorem habet infidele* non dicit uxorem duci infidelem, ostendit jam in m trimonio agentem mulieris infidelis, mox gratia D conversum perseverare cum uxore debere, scili propterea, ne qui fidem consecutus putaret sibi d vertendum esse ab aliena jam & extranea quoda modo femina: adeo & rationem subjicit, in pace n vocari a domino: & posse infidelem a fideli per us matrimonii lucrifieri. Ipsa enim clausula hoc ita i

telli-

telligendum esse confirmat, *ut quisque*, ait, *vocatur a domino ita perseveret*: vocantur autem gentiles, opinor, non fideles: quod si de fideli ante matrimonium pronuntiasset, absolute permiserat sanctis vulgo nubere: si vere permiserat, nunquam tam diversam atque contrariam permissui suo pronuntiationem subdidisset, dicens: *Mulier defuncto viro libera est, cui vult nubat, tantum in domino.* Hic certe nihil retractandum est: nam de eo quod tractari potuisset, Apostolus cecinit: ne, quod ait, *cui velit nubat*, male uteremur, adjecit, *tantum in domino*, id est in nomine domini, quod est indubitate Christiano. Ille igitur Apostolus sanctus, qui viduas innuptas integritati perseverare mavult, qui nos ad exemplum sui hortatur, nullam aliam formam repetundarum nuptiarum nisi in domino præscribit, huic soli conditioni continentiæ detrimenta concedit: *tantum*, inquit, *in domino.* Adjecit pondus legi suæ *tantum*, quo sono & modo enunciaveris dictum istud: & onerosum est; & jubet, & suadet; & præcipit, & hortatur; & rogat, & comminatur: detractata & exerta sententia est, & ipsa sui brevitate fœcunda: sic solet divina vox, ut statim observes. Quis enim intelligere possit pericula multa & vulnera fidei in hujusmodi nuptiis quas prohibet Apostolus providisse: & primo quidem carnis sanctæ in carne gentili inquinamentum præcavisse. Hoc loco dicit aliquis, quid ergo refert inter eum qui in matrimonio gentilis a domino allegitur, & olim id est ante nuptias fidelem, ut non proinde carni suæ caveant? alter arceatur a nuptiis infidelis, alter in his perseverare videatur: cur si a gentili inquinamur, non & ille disjungitur, quemadmodum iste non obligatur? Respondebo si spiritus dederit, ante omnia allegans dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi; denique divortium prohibet, *nisi stupri caussa*, conti-

nentiam vero commendat. Habet igitur ille perseverandi necessitatem, hic porro etiam non nubendi potestatem. Tunc si secundum scripturam qui in matrimonio gentilis a fide deprehenduntur, propterea non inquinantur, cum ipsis alii quoque sanctificantur: sine dubio isti, qui ante nuptias sanctificati sunt, si extraneæ carni commisceantur, sanctificare eam non sint deprehensi: Dei autem gratia illud sanctificat, quod invenit: ita quod sanctificari non potuit, immundum est: quod immundum est, cum sancto non habet partem, nisi ut de suo inquinet & occidat.

3. Hæc cum ita sint, fideles gentilium matrimonia subeuntes, stupri reos esse constat, & arcendos ab omni communicatione fraternitatis, ex literis Apostoli dicentis, *Cum ejusmodi nec cibum sumendum.* At nunquid tabulas nuptiales de illo apud tribunal domini proferemus? Et matrimonium rite contractum allegabimus, quod vetuit ipse? non adulterium est quod prohibetur? non stuprum est? extranei hominis admissio, minus templum Dei violat, minus membra Christi cum membris adulteræ commiscet? Quod sciam, non sumus nostri, sed pretio empti, & quali precio? sanguine Dei. Lædentes igitur carnem istam, eum lædimus. De proximo quid sibi voluit ille qui dixit, delictum quidem esse extraneo nubere, sed minimum, cum alias seposita carnis injuria ad dominum pertinentis. Omne delictum voluntarium in domino grande fit. Quanto enim potestas vitandi fuit, tanto contumaciæ crimen oneratur. Recenseamus nunc cætera pericula & vulnera, ut dixit, fidei ab Apostolo provisa, non carnis tantum verum etiam ipsius spiritus molestissima. Quis enim dubitet obliterari cottidie fidem commercio infideli? bonos *corrumpunt mores confabulationes malæ*, quanto magis conjunctus & individuus usus? Quævis mulier fidelis dominum observet necesse est, & quomodo *potest duobus dominis*

defer-

deservire, domino & marito, adde gentili? Gentilem enim observando gentilia exhibebit, formam, extructionem, munditias seculares, blanditias turpiores, ipsa etiam matrimonii secreta maculosa: non ut penes sanctos officia sexus, cum honore ipsius necessitatis, tanquam sub oculis Dei modeste & moderate transiguntur.

4. Sed viderit qualiter vir officia pendat domino. Certe non potest pro disciplina facere, habens in latere diaboli servum, procuratorem domini sui ad impedienda fidelium studia & officia: ut si statio facienda est, maritus de die condicat ad balneas: si jejunia observanda sunt, maritus eadem die convivium exerceat: si procedendum erit, nunquam magis familiae occupatio adveniat. Quis enim sinat conjugem suam visitandorum fratrum gratia, vicatim aliena, & quidem pauperiora quaeque tuguria circuire? Quis nocturnis convocationibus, si ita oportuerit, a latere suo eximi libenter feret? Quis denique solennibus Paschae abnoctantem securus sustinebit? quis ad convivium dominicum illud, quod infamant, sine sua suspicione dimittit? quis in carcerem ad osculanda vincula martyris reptare patietur? Jam vero alicui fratrum ad osculum convenire, aquam sanctorum pedibus offerre, de cibo, de poculo invadere, desiderare, in mente habere, si & peregre frater adveniat, quod in aliena domo hospitium? si cui largiendum erit horreum, poma praeclusa sunt.

5. Sed aliqui sustinent nostra nec obstrepunt. Hoc est igitur delictum, quod gentiles nostra noverint, quod sub conscientia justorum sumus, quod beneficiorum eorum est si quid operamur. Non potest se dicere nescire qui sustinet: aut si celatur, quia non sustinet, timetur. Cum autem scriptura utrumque mandet, & sine alterius conscientia, & sine nostra pressura, operari domino, nihil interest in qua

parte delinquas, aut in conscientia mariti si fit ut patiens in conflictationem tui, dum vitatur impatiens. *Nolite*, inquit, *margarita vestra porcis jactare, ne conculcent ea, & conversi vos quoque evertant.* Margarita vestra sunt cottidiana conversationis insignia, quanto curaveris ea occultare, tanto suspectiora feceris, & magis cavenda gentili curiositati. Latebisne tu, cum lectulum, cum corpusculum tuum, signas, cum aliquid immundum flatu expuis, cum etiam per noctem exurgis oratum, & non magiæ aliquid videris operari? non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gustes, & si sciverit panem, non illum credit esse qui dicitur, & hæc ignorans quisque rationem simpliciter sustinebit, sine gemitu, sine suspicione panis an veneni? Sustinent quidem, sed ut inculcent, ut inludant hujusmodi feminis, quarum arcana in periculum quod credunt servent, si forte lædantur, ipsi sustinent, quarum dotes, objectionem nominis, mercedem silentii faciant, scilicet apud arbitrum speculatorem litigaturi. Quod pleræque non providentes aut re excruciata, aut fide perdita recensuerunt.

6. Moratur Dei ancilla cum Laribus alienis, & inter illos omnibus honoribus dæmonium, omnibus solennibus regum, incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitabitur. Et procedit de janua laureata & lucernata, ut de novo consistorio libidinum publicarum: discumbit cum marito in sodalitiis, sæpe in opinionis. Et ministrabit nonnunquam iniquis, solita quondam sanctis ministrare: & non hinc præjudicium damnationis suæ adcognoscet: eos observabit quos erat judicatura: cujus manum desiderabit? de cujus poculo participabit? Quid maritus suus illi, vel marito quid illa cantabit? Audiat sane, audiat aliquid de scena, de taberna, de ganea; quæ Dei mentio? quæ Christi invocatio? ubi fomenta fidei de scripturarum interlectione? ubi spiritus refrigerium? ubi

ubi divina benedictio? omnia extranea, omnia inimica, omnia damnata, ad terrendæ salutis a malo immissa.

7. Hæc si ei quoque evenire possint, qui in matrimonio gentilis fidem adepti moratur, tamen excusantur, ut in ipsis deprehensi a Deo, & jubentur perseverare, & sanctificantur, & spem lucrationis accipiunt. Si ergo ratum est apud Deum matrimonium hujusmodi, cur non prospere cedat, ut & a pressuris, & angustiis, & impedimentis, & inquinamentis non ita lacessatur, jam habens ex parte divinæ gratiæ patrocinium? nam & ad aliquam, quæ virtutem cœlestem documentis dignationis alicujus vocatus, terrori est gentili, quo minus sibi obstrepat, minus et & minus speculetur. Sensit magnalia, vidit experimenta. Scit meliorem factum, sic & ipse candidatus est timoris, ita facilius hujusmodi lucro fiunt, in quos Dei gratia consuetudinem fecit. Cæterum aliud est ultro & sponte in prohibita descendere. Quæ domino non placent, utique dominum offendunt, utique malo se inferunt. Hoc signi erit ut solis, quod solis pejoribus placet nomen Christianum, Deo inveniuntur qui tales non exhorreant, ut exerta eminent, & arripiant, ut a fide excludant. Habes caussam qua non dubites, nullum hujusmodi matrimonium prospere decurri, a Malo conciliatur, a domino vero damnatur.

8. Ad hoc quæramus an jure, quasi revera dispensatores divinarum sententiarum, nonne quique domini disciplinæ tenacissimi servis suis foras nubere interdicunt? scilicet ne in lasciviam excedant, officia deserant, dominica extraneis promant. Nonne insuper censuerunt servituti vindicandos, qui cum alienos servos post dominorum denuntiationem in consuetudine perseveraverunt? Severiores habebuntur terrenæ disciplinæ cœlestibus præscriptis? ut genti-

 les

les quidem extraneis junctæ libertatem suam amittant: nostræ vero diaboli servos sibi conjungant, & in statu suo perseverent? scilicet negabunt sibi a domino per Apostolum ejusdem denunciatum. Quam hujus amentiæ caussam detineam, nisi fidei imbecillitatem, pronam semper in concupiscentiam secularium gaudiorum? Quod quidem plurimum in lautioribus deprehensum est, nam quanto dives aliqua est commatrona nomine inflata, tanto capacem domum oneribus suis requirit, ut campum in quo ambitio decurrat; sordent talibus ecclesiæ, difficile in domo Dei dives, ac si quis est, difficile cælebs. Quid ergo faciant? unde nisi a diabolo maritum petant idoneum, exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerariis peregrinæ proceritatis? Christianus ista etiam dives fortasse non præstet. Quæso te, gentilium exempla proponas tibi, pleræque & genere nobiles & re beatæ, passim ignobilibus & mediocribus simul conjunguntur, ad luxuriam inventis, aut ad licentiam sectis. Nonnullæ se libertis, & servis suis conferunt, omnium hominum existimatione despectandum, modo habeatur a quibus nullum impedimentum libertatis suæ timeant. Christianam fidelem fideli re minori nubere piget, locupletiorem futuram in viro paupere. Nam si *pauperum sunt regna cælorum*, quia divitum non sunt, plus dives in paupere inveniet majore dote. Sit illa ex æquo in terris, quæ in cœlis forsitan non erit.

9. Dubitandum & inquirendum & indentidem deliberandum est, an ideo sit invectis dotalibus, cui Deus censum suum credidit? Unde sufficiam ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii, quod ecclesia consiliat, & confirmat oblatio, & obsignatum angeli renunciant, pater rato habet? Nam nec in terris filii sine consensu patrum rite & jure nubent. Quale jugum fidelium duorum, unius spei, unius disciplinæ, ejusdem servitutis? ambo fratres, ambo conservi,

nulla

nulla spiritus carnisve discretio. Atquin vere duo in carne una, ubi caro una, unus & spiritus. Simul orant, simul volutantur, & simul jejunia transigunt, alterutro ducentes, alterutro hortantes. In ecclesia Dei pariter, in connubio Dei; pariter in angustiis, in refrigeriis, neuter alterum celat, neuter alterum vitat; neuter alteri gravis est; libere æger visitatur, indigens sustentatur. Eleemosinæ sine tormento, sacrificia sine scrupulo, cottidiana diligentia sine impedimento; non furtiva signatio, non trepida gratulatio, non muta benedictio; sonant inter duos psalmi & hymni, & mutuo provocant quis melius Deo suo cantet. Talia Christus videns & audiens gaudet, his pacem suam mittit; ubi duo, ibi & ipse, ubi & ipse, ibi & Malus non est. Hæc sunt quæ Apostoli vox illa sub benignitate intelligenda nobis reliquit. Hæc tibi suggere, si opus fuerit, his te ab exemplis quarundam reflecte. Non licet aliter fidelibus nubere, & si liceret, non expediret.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE

PATIENTIA,

LIBER.

I.

Confiteor ad dominum Deum, ſatis temere me, ſi non etiam impudenter, de patientia componere auſum, cui præſtandæ idoneus omnino non ſim, ut homo nullius boni, quando oporteat demonſtrationem & commendationem alicujus rei adortos, ipſos prius in adminiſtratione ejus rei deprehendi, & constantiam commonendi propriæ converſationis auctoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubeſcant. Atque utinam erubeſcere iſtud remedium ferat, uti pudor non exhibendi quod aliis ſuggeſturi imus, exhibendi fiat magiſterium, niſi quod bonorum quorundam ſicuti & malorum, intolerabilis magnitudo eſt, ut ad capienda & præſtanda ea, ſola gratia divinæ inſpirationis operetur. Nam quod maxime bonum, id maxime penes Deum, nec alius id quam qui poſſidet diſpenſat, ut cuique dignatur. Itaque velut ſolatium erit diſputare ſuper eo quod frui non datur, vice languentium, qui cum vacent a ſanitate, de bonis ejus tacere non norunt. Ita miſerrimus ego, ſemper æger caloribus impatientiæ, quam non obtineo patientiæ ſanitatem, & ſuſpirem & invocem & perorem neceſſe eſt, cum recordor, & in meæ imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei valetu-

...tudinem, & dominicæ disciplinæ sanitatem, non facile cuiquam, nisi patientia adsideat, provenire. Ita proposita Dei rebus est, ut nullum præceptum obire quis, nullum opus domino complacitum perpetrare extraneus patientia possit. Bonum ejus, etiam qui cæci vivunt summæ virtutis appellatione honorant. Philosophi quidem, qui alicujus sapientiæ animalia deputantur, tantum illi subsignant, ut cum inter sese variis sectarum libidinibus & sententiarum æmulationibus discordent, solius tamen patientiæ in commune memores huic uni studiorum suorum commiserint pacem. In eam conspirant, in eam fœderantur, illam affectatione virtutis unanimiter student, omnem sapientiæ ostentationem de patientia præferunt. Grande testimonium ejus est, cum etiam vanas seculi disciplinas, ad laudem & gloriam promovet. Aut nunquid potius injuria, cum divina res in secularibus artibus volutatur? Sed viderint illi quos mox sapientiæ suæ cum seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit.

2. Nobis exercendæ patientiæ auctoritatem, non affectatio humana caninæ æquanimitatis stupore formata, sed vivæ ac cœlestis disciplinæ divina dispositio delegat, Deum ipsum ostendens patientiæ exemplum. Jam primum qui rorem lucis hujus super justos & injustos æqualiter spargit, qui temporum officia, elementorum servitia, totius geniture tributa dignis simul & indignis patitur occurrere, sustinens ingratissimas nationes, ludibria artium & opera manuum suarum adorantes, nomen cum familia ipsius persequentes, luxuriam, avaritiam, iniquitatem, malignitatem quotidie insolescentem, ut sua sibi patientiam detrahat: plures enim dominum idcirco non credunt, quia seculo iratum tam diu nesciunt.

3. Et hæc quidem divinæ patientiæ species, quasi de longinquo, fors ut de supernis, æstimetur. Quid autem quæ inter homines palam in terris quodammodo

modo manu apprehensa est. Nasci se Deus in utero patitur matris, & exspectat, natus adolescere sustinet, & adultus non gestit agnosci, sed contumeliosus insuper sibi est, & a servo suo tingitur, & tentatoris congressus solis verbis repellit. Cum de domino fit magister, docens hominem evadere ad salutem scilicet veniam offensæ patientiæ eruditus, non contendit, non reclamavit, nec quisquam in plateis vocem ejus audivit, arundinem quassatam non fregit, linum fumigans non restinxit. Nec enim mentitus fuerat propheta, imo ipsius Dei contestatio, spiritum suum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum volentem sibi adhærere non suscepit: nullius mensam tectumve despexit. Aquam ipse lavandis discipulorum pedibus ministravit. Non peccatores, non publicanos aspernatus est. Non illi saltim civitati quæ eum recipere noluerat, iratus est, cum etiam discipuli tam contumelioso oppido cœlestes ignes repræsentari voluissent. Ingratos curavit, insidiatoribus cessit. Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotavit. Cum vero traditur, cum adducitur, ut pecus ad victimam, sic enim non magis aperit os, quam agnus sub tondentis potestate. Ille, cui legiones angelorum, si voluisset, uno dicto de cœlis adfuissent: ne unius quidem discentis gladium ultorem probavit. Patientia domini in Malcho vulnerata est. Itaque & gladii opera maledixit in posterum, & sanitatis restitutione ei, quem non ipse vexaverat, satisfecit, per patientiam, misericordiæ matrem. Taceo quod figitur, in hoc enim venerat. Nunquid tamen subeundæ morti etiam contumeliis opus fuerat? Sed saginari voluptate patientiæ discessurus volebat. Despuitur, verberatur, deridetur, fœdis vestitur, fœdioribus coronatur. Mira æquanimitatis fides. Qui in hominis figura proposuerat latere, nihil de impatientia homi-

nis

[illegible] imitatus est. Hinc vel maxime Pharisæi dominum agnoscere debuistis: patientiam hujusmodi nemo hominum perpetraret. Talia tantaque documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem detrectatio fidei est, penes nos vero ratio & structio, satis aperte non sermonibus modo in præcipiendo, sed etiam passionibus domini sustinendo, probant, his, quibus credere datum est, patientiam Dei esse naturam, effectum & præstantiam ingenitæ cujusdam proprietatis.

4. Igitur si probos quosque servos, & bonæ mentis pro ingenio dominico conversari videmus (siquidem artificium promerendi obsequium est: obsequii vero disciplina, morigera subjectio est) quanto magis nos secundum moratos inveniri oportet? Servos scilicet Dei vivi, cujus judicium in suos, non in compede, aut pileo vertitur, sed in æternitate, aut pœnæ, aut salutis. Cui severitati declinandæ, vel liberalitati invitandæ, tanta obsequii diligentia opus est, quanta sunt ipsa, quæ aut severitas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Et tamen nos non de hominibus modo servitute subnixis, vel quolibet alio jure debitoribus obsequii, verum etiam de pecudibus, etiam de bestiis obedientiam exprimimus, intelligentes usibus nostris eas a domino provisas traditasque. Meliora ergo nobis erunt in obsequii disciplina, quæ nobis Deus subdit? Agnoscunt denique quæ obediunt, nos. Cui soli subditi sumus, domino scilicet auscultare dubitamus? At quam injustum est, tam etiam ingratum, quod per alterius indulgentiam de aliis consequaris, idem illi per quem consequeris, de temetipso non rependere. Nec pluribus de obsequii exhibitione debita a nobis domino Deo. Satis enim agnitio Dei quid sibi incumbat, intelligit. Ne tamen ut extraneum de obsequio videamur interjecisse, ipsum quoque obsequium de patientia trahitur.

tur. Nunquam impatiens obsequitur, aut patiens quis non oblectatur. Quam ergo dominus omnium bonorum & demonstrator & acceptor, Deus in semetipso circumtulit, quis de bono ejus late retractet? cui item dubium si omne bonum, quia ad Deum pertineat., pertinentibus ad Deum tota mente sectandum: per quæ in expedito & quasi in præscriptionis compendio & commendatio & exhortatio de patientia constitutum est.

5. Veruntamen procedere disputationem de necessariis fidei non est otiosum, quia nec infructuosum. Loquacitas in ædificatione nulla turpis, si quando turpis. Itaque si de aliquo bono sermo est, res postulat, contrarium quoque boni recensere. Quid enim sectandum sit, magis inluminabis, si quod vitandum sit proinde digesseris. Consideremus igitur de impatientia: an sicut patientia in Deo, ita adversaria ejus in adversario nostro nata atque comperta sit: ut ex isto appareat, quam principaliter fidei adversetur. Nam quod ab æmulo Dei conceptum est, utique non est amicum Dei rebus. Eadem discordia est rerum, quæ & auctorum. Porro quum Deus optimus, diabolus e contrario pessimus: ipsa sui diversitate testantur, neutrum alteri facere, ut nobis non magis a malo aliquid boni, quam a bono aliquid mali dictum videri possit. Igitur natales impatientiæ in ipso diabolo deprehendo, jam tunc cum dominum Deum universa opera quæ fecisset, imagini suæ, id est homini subjecisse impatienter tulit. Nec enim doluisset, si sustinuisset: nec invidisset homini, si non doluisset. Adeo decepit eum, quia inviderat. Inviderat autem, quia doluerat. Doluerat, quia patienter utique non tulerat. Quid primum fuerit ille angelus perditionis, malus an impatiens, contemno quærere: palam cum sit, impatientiam cum malitia, aut malitiam ab impatientia auspicatam, deinde inter

se

se conspirasse, & individuas in uno patris sinu adolevisse. At enim quam primus senserat, per quam delinquere intraverat, de suo experimento quid ad peccandum adjuvaret structus, eandem impingendo in crimen homini advocavit: conventa statim illi mulier, non temere dixerim per conloquium ipsum ejus afflata est spiritu impatientia infecto, usque adeo nunquam omnino peccasset, si in divino interdicto patientiam perservasset. Quid quod non sustinuit sola conventa: sed apud Adam nondum maritum, nondum aures sibi debentem, impatiens etiam tacendi est, ad traducem illum ejus, quod a malo hauserat, facit. Perit igitur & alius homo per impatientiam alterius: perit mox & ipse per impatientiam suam utrobique commissam: & circa Dei præmonitionem, & circa diaboli circumscriptionem, illam servare, hanc refutare non sustinens. Hinc prima judicii, unde delicti origo: hinc Deus irasci exorsus, unde offendere homo inductus. Inde in Deo prima patientia, unde indignatio prima. Qui tunc maledictione sola contentus, ab animadversionis impetu in diabolo temperavit. Aut quod crimen ante istud impatientiæ admissum homini imputatur? Innocens erat, & Deo de proximo amicus, & paradisi colonus. At ubi semel succidit impatientiæ, desivit Deo sapere, desivit cœlestia sustinere posse. Exinde homo terræ datus, & ab oculis Dei ejectus, facile usurpari ab impatientia cœpit in omne quod Deum offenderet. Nam statim illa semine diaboli concepta, malitiæ fœcunditate, iram filium procreavit: editum suis artibus erudiit. Quod enim ipsum Adam & Evam morti immerserat, docuit & filium ab homicidio incipere. Frustra istud impatientiæ adscripserim, si Cain ille primus homicida, & primus fratricida, oblationes suas a domino recusatas æquanimiter, nec impatienter tulit: si iratus fratri suo non est, si neminem de-

nique interemit. Cum ergo nec occidere potuit, nisi iratus: nec irasci, nisi impatiens, demonstrat quod per iram gessit ad eam referendum, a qua ira suggesta est. Hæc quidem impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula. Ceterum quanta mox incrementa? nec mirum. Nam si prima deliquit: consequens est, ut quia prima, idcirco & sola sit matrix in omne delictum, defundens de suo fonte varias criminum venas. De homicidio quidem dictum est. Sed ira editum a primordio, etiam quascunque postmodum caussas sibi invenit, ad impatientiam ut ad originem sui confert. Sive enim quis inimicitiis, sive prædæ gratia id scelus conficit, prius est ut aut odii, aut avaritiæ fiat impatiens. Quicquid compellit, sine impatientia sui non est ut perfici possit. Quis adulterium sine libidinis impatientia subiit? Quod & si pretio in feminis cogitur venditio illa pudicitiæ, utique impatientia contemnendi lucri ordinatur. Hæc ut principalia penes dominum delicta. Nam ut compendio dictum sit, omne peccatum impatientiæ adscribendum. Malum impatientia est boni. Nemo impudicus non impatiens pudicitiæ, & improbus probitatis, & impius pietatis, & inquietus quietis. Ut malus unusquisque fiat, bonus perseverare non poterit. Talis igitur excetra delictorum, cur non dominum offendat improbatorem malorum? An non ipsum quoque Israel per impatientiam semper in Deum deliquisse manifestum est? exinde cum oblitus brachii cœlestis, quo Aegyptiis afflictationibus fuerat extractus, de Aaron sibi Deos duces postulat, cum in idolum auri sui collationes defundit: tam necessarias enim Moysis cum domino congredientis impatienter exceperat moras. Post mannæ escatilem pluviam, post petræ aquatilem sequelam desperant de domino, tridui sitim non sustinendo. Nam hæc quoque illis impatientia a domino exprobratur. Ac ne singula pervagemur, nun-

quam

quam non per impatientiam delinquendo perierunt. Quomodo autem prophetis manus intulerunt, nisi per impatientiam audiendi? domino autem ipsi, per impatientiam etiam videndi. Quod si patientiam iniissent, liberarentur.

6. Ipsa adeo est, quæ fidem & subsequitur, & antecedit. Denique Abraham Deo credidit, & justitiæ deputatus ab illo est: sed fidem ejus patientia probavit, cum filium immolare jussus est, ad fidei non tentationem dixerim, sed typicam contestationem. Cæterum Deus quem justitiæ deputasset, sciebat. Tam grave præceptum, quod nec domino perfici placebat, patienter & audivit, & si Deus voluisset, implesset. Merito ergo benedictus, quia & fidelis: merito fidelis, quia & patiens. Ita fides patientia illuminata, cum in nationes seminaretur, per semen Abrahæ, quod est Christus, & gratiam legi superduceret, ampliandæ adimplendæque legi adjutricem suam patientiam præfecit, quod ea sola ad justitiæ doctrinam retro defuisset. Nam olim & oculum pro oculo, & dentem pro dente repetebant, & malum malo fœnerabant: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: scilicet interim impatientia occasionibus legis fruebatur. Facile erat absente domino patientiæ & magistro. Qui postquam supervenit, & gratiam fidei patientia composuit, jam nec verbo quidem lacessere, nec *fatue* quidem dicere sine judicii periculo licet. Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus, exemtum linguæ venenum, plus lex quam amisit, invenit: dicente Christo. *Diligite inimicos vestros, & maledicentibus benedicite: & orate pro persecutoribus vestris, ut filii sitis patris vestri cælestis.* Vides quem nobis patrem patientia adquirat? Hoc principali præcepto universa patientiæ disciplina succincta est, quando ne digne quidem malefacere concessum est.

7. Jam vero percurrentibus nobis caussas impatientiæ: cætera quoque præcepta suis locis respondebunt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni pene in loco de contemnendo seculo, scripturis dominicis commonetur: nec major ad pecuniæ contemptum exhortatio subjacet, quam quod ipse dominus in nullis divitiis invenitur. Semper pauperes justificat, divites prædamnat. Ita detrimentum patientiæ, fastidium opulentiæ præministravit, demonstrans per abjectionem divitiarum, læsuras quoque earum computandas non esse. Quod ergo nobis appetere minime opus est, quia nec dominus appetivit, detruncatum vel etiam ademptum non ægre sustinere debemus. *Cupiditatem omnium malorum radicem* spiritus domini per Apostolum pronuntiavit. Eam non in concupiscentia alieni tantum constitutam interpretemur: nam & quod nostrum videtur, alienum est: nihil enim nostrum, quoniam Dei omnia, cujus ipsi quoque nos. Itaque si damno adfecti impatienter senserimus, non de nostro amissum dolentes, adfines cupiditatis deprehendemur. Alienum quærimus, cum alienum amissum, ægre sustinemus. Qui damni impatientia concitatur, terrena cœlestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat. Spiritum enim quem a domino sumpsit, secularis rei gratia concutit. Libenter igitur terrena amittamus, cœlestia tueamur. Totum licet seculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. Jam qui minutum sibi aliquid aut furto, aut vi aut etiam ignavia, non constanter sustinere constituit: nescio an facile, vel ex animo ipse rei suæ manum inferre posset in caussa eleemosynæ. Quis enim ab alio secari omnino non sustinens, ipse ferrum in corpore suo ducit. Patientia in detrimentis, exercitatio est largiendi & communicandi. Non piget donare eum, qui non timet perdere. Alioquin quomodo duas habens tuni-

cas,

eas, alteram earum nudo dabit: nisi idem sit, qui auferenti tunicam, etiam pallium offerre possit? Quomodo amicos de mammona fabricabimus nobis, si eum in tantum amaverimus, ut amissum non sufferamus? Peribimus cum perdito. Quid hic invenimus, ubi habemus amittere? Gentilium est, omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortasse animæ anteponant. Nam & faciunt, cum lucri cupiditatibus quæstuosa pericula mercimoniorum in mari exercent: cum pecuniæ caussa etiam in foro nihil damnationi timendum adgredi dubitant; cum denique ludo & castris sese locant, cum per viam in mores bestiarum latrocinantur. Nos vero secundum diversitatem, qua cum illis sumus, non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere convenit: seu sponte in largiendo, seu patienter in amittendo.

8. Ipsam animam ipsumque corpus in seculo isto expositum omnibus ad injuriam gerimus, ejusque injuriæ patientiam subimus, minorum deliberatione lædemur. Absit a servo Christi tale inquinamentum, ut patientia majoribus tentationibus præparata, in frivolis excidat. Si manu quis tentaverit provocare, præsto est dominica monela, *verberanti te* (inquit) *in faciem, etiam alteram genam obverte.* Fatigetur improbitas, patientia tua. Cujus ictus ille sit, dolore & contumelia constrictus, gravius a domino vapulat. Plus improbum illum cædis sustinendo. Ab eo enim vapulabit, cujus gratia sustines. Si linguæ amaritudo, maledicto sive convitio eruperit, respice dictum: *Cum vos valedixerint, gaudete.* Dominus ipse maledictus in lege est, & tamen solus est benedictus. Igitur dominum servi consequamur, & maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus. Si parum æquanimiter audiam dictum aliquod in me protervum aut nequam, reddam & ipse amaritudinis vicem necesse

eſt, aut cruciabor, impatientia muta. Cum ergo percuſſero maledictus, quomodo ſecutus inveniar doctrinam domini, qua traditum eſt, non vaſculorum inquinamentis, ſed eorum quæ ex ore promuntur, hominem communicari. Item; manere nos omnis vani & ſupervacui dicti reatum. Sequitur ergo ut a quo nos dominus arcet, idem ab alio æquanimiter pati admoneat. Hic jam de patientiæ voluptate. Nam omnis injuria, ſeu lingua, ſeu manu incuſſa, cum patientiam offenderit, eodem exitu diſpungetur, quo telum aliquod in petram conſtantiſſimæ duritiæ libratum, & obtuſum. Concidet enim ibidem irrita opera & infructuoſa, & nonnunquam repercuſſum in eum, qui emiſit, reciproco impetu ſæviet. Nempe idcirco quis te lædit, ut doleas: quia fructus lædentis in dolore læſi eſt. Ergo cum fructum ejus everteris, non dolendo, ipſe doleat neceſſe eſt amiſſione fructus ſui: tunc tu non modo illæſus abis, quod etiam ſolum tibi ſufficit, ſed inſuper adverſarii tui fruſtratione oblectatus, & dolore defenſus. Hæc eſt patientiæ utilitas & voluptas.

9. Ne illa quidem impatientiæ ſpecies excuſatur, in amiſſione noſtrorum, ubi aliqua dolori patrocinatur affectio. Proponendus eſt enim reſpectus denuntiationis Apoſtoli, qui ait: *Ne contriſtemini dormitione cujusquam, ſicut nationes, quæ ſpe carent.* Et merito. Credentes enim reſurrectionem Chriſti, in noſtram quoque credimus, propter quos ille & obiit & reſurrexit. Ergo cum conſtet de reſurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat & impatientia doloris. Cur ergo doleas, ſi periiſſe non credis? Cur impatienter feras ſubductum interim, quem credis reverſurum? Profectio eſt, quam putas mortem. Non eſt lugendus qui antecedit, ſed plane deſiderandus. Id quoque deſiderium patientia temperandum. Cur enim immoderate feras abiiſſe, quem mox ſub-

ſeque-

sequeris? Cæterum impatientia in hujusmodi, & spei nostræ male ominatur, & fidem prævaricatur. Et Christum lædimus cum evocatos quosque ab illo quasi miserandos non æquanimiter accipimus. *Cupio*, inquit Apostolus, *recipi jam & esse cum domino.* Quanto melius ostendit votum Christianorum? Ergo votum si alios consecutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus.

10. Est & alius summus impatientiæ stimulus, ultionis libido, negotium curans aut gloriæ, aut malitiæ. Sed & gloria utique vana, & malitia, nunquam non domino odiosa, hoc quidem loco maxime, cum alterius malitia provocata superiorem se in exsequenda ultione constituit, & remunerans nequam duplicat quod semel factum est. Ultio penes errorem solatium videtur doloris, penes veritatem certe redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter provocantem, & provocatum, nisi quod ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior. Tamen uterque læsi hominis domino reus est: qui omne nequam & prohibet & damnat. Nulla in maleficio ordinis ratio est: nec locus secernit, quod similitudo conjungit. Absolute itaque præcipitur malum malo non rependendum. Par factum, par habet meritum. Quomodo id observabimus, si fastiditi ante in fastidio ultionis non erimus? Quem autem honorem litabimus domino Deo, si nobis arbitrium defensionis arrogaverimus? Nos utres, vasa fictilia, servulis nostris adsumentibus sibi de conservis ultionem, graviter offendimur; eosque qui nobis patientiam obtulerint suam, ut memores humilitatis, servitutis, jus dominici honoris diligentes, non probamus modo, sed ampliorem, quam ipsi sibi præsumpsissent, satisfactionem facimus. Id nobis in domino tam justo ad æstimandum, tam potenti ad perficiendum periclitatur? Quid ergo credimus judicem illum, si non & ultorem? Hoc se no-

bis repromittit, dicens: *Vindictam mihi, & ego vindicabo:* id est, Patientiam mihi, & ego patientiam remunerabo. Cum enim dicit, *Nolite judicare, ne judicemini*, nonne patientiam flagitat? Quis enim non judicabit alium, nisi qui patiens erit non defendendi? Quis idcirco judicat, ut ignoscat? Ac si ignoscet, tamen judicantis impatientiam cavit, & honorem unici judicis, id est Dei, abstulit. Quantos vero casus hujusmodi impatientia incursare consuevit? Quotiens pœnituit defensionem? Quotiens instantia ejus deterior facta est caussis suis? Quoniam nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi novit, nihil impetu actum, aut non offendit, aut corruit, aut præceps abiit. Jam si levius defendaris, insanies: si uberius, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cujus modum regere non possum per impatientiam doloris? Quod si patientiæ incubabo, non dolebo: si non dolebo, ulcisci non desiderabo.

11. Post has principales impatientiæ materias, ut potuimus, regestas, quid inter cæteras evagemur? quæ domi, quæ foris? Lata atque diffusa est operatio mali: multiplicia spiritus incitamenta jaculantis, & modo parvula, modo maxima. Sed parvula de sua mediocritate contemnas, maximis pro sua exsuperantia cedas. Ubi minor injuria, ibi nulla necessitas impatientiæ. At ubi major injuria, ibi necessarior injuriæ medela, patientia. Certemus igitur, quæ a malo infliguntur, sustinere, ut hostis studium æmulatio nostræ æquanimitatis eludat. Si vero quædam ipsi in nos, aut imprudentia, aut sponte etiam superducimus, æque patienter obeamus, quæ nobis imputamus. Quod si a domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quam domino præbeamus? Quin insuper gratulari & gaudere nos docet, dignatione divinæ castigationis. Ego, inquit quos diligo, castigo. O servum illum beatum, cujus emen-

emendationi dominus instat! cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit! Undique igitur adstricti sumus officio patientiæ administrandæ. Quaqua ex parte, aut erroribus nostris, aut mali insidiis, aut admonitionibus domini intervenit usus, ejus officii magna merces, felicitas scilicet. Quos enim felices dominus, nisi patientes nuncupavit, dicendo: *Beati pauperes spiritu, illorum est enim regnum cælorum.* Nullus profecto spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis, nisi patiens? quia nemo subjicere sese potest, sine prima patientia subjectionis ipsius. *Beati*, inquit, *flentes atque lugentes.* Quis talia sine patientia tolerat? Itaque talibus & advocatio & risus promittitur. *Beati mites.* Hoc quidem vocabulo, impatientes non licet omnino censeri. Item cum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat, nunquid impatientes pacis adfines? Stultus hoc senserit. Cum vero *gaudete & exultate*, dicit, *quotiens vos maledicent & persequentur: merces enim vestra plurima in cælo*; id utique non exultationis impatientiæ pollicetur, quia nemo in adversis exultavit, nisi ante ea contempserit. Nemo contemnet, nisi patientiam gesserit.

12. Quod ad pacis gratissimæ Deo attinet disciplinam, quis omnino impatientiæ natus, vel semel ignoscet fratri suo? non dicam septies, sed & septuagies septies: quis judicium cum adversario suo dirigens, negotium convenientia solvet, nisi prius animi dolorem, duritiam, amaritudinem, venena scilicet impatientiæ amputarit? Quo modo remittes, & remittetur tibi, si tenax injuriæ, per absentiam patientiæ fueris? Nemo convulsus animum in fratrem suum, munus apud altare perficiet, nisi prius reconciliando fratri reversus ad patientiam fuerit. Sol super iram nostram si occiderit, periclitamur. Non licet nobis una die sine patientia manere. At enim cum omnem

spe-

ſpeciem ſalutaris diſciplinæ gubernet, quid mirum quod etiam pœnitentiæ miniſtrat, ſolitæ lapſis ſubvenire, cum disjuncto matrimonio, ex ea tamen cauſſa, qua licet ſeu viro, ſeu feminæ ad viduitatis perſeverantiam ſuſtineri, hæc exſpectat, hæc exoptat, hæc exorat pœnitentiam quandoque inituris, ſalutem. Quantum boni utrique confert, alterum non adulterum facit, alterum emendat. Sic & illis dominicarum ſimilitudinum exemplis de patientia ſanctis adeſt. Erroneam ovem patientia paſtoris requirit & invenit. Nam impatientia unam facile comtemneret. Sed laborem inquiſitionis patientia ſuſcipit, & humeris inſuper advehit bajulus patiens peccatricem derelictam. Illum quoque prodigum filium patientia patris & recipit, & veſtit, & paſcit, & apud impatientiam irati fratris excuſat. Salvus eſt igitur qui perierat, quia pœnitentiam iniit. Pœnitentia non perit, quia patientiam invenit. Nam dilectio ſummum fidei ſacramentum, Chriſtiani nominis theſaurus, quam Apoſtolus totis viribus ſancti ſpiritus commendat, cujus niſi patientiæ diſciplinis eruditur? *Dilectio*, inquit, *magnanimis eſt.* Ita patientiam ſumit. *Benefica eſt*: malum patientia non facit; *non æmulatur*: id quidem patientiæ proprium eſt. *Nec protervum ſapit*, modeſtiam de patientia traxit: *non inflatur*, non proterit, non enim ad patientiam pertinet. *Nec ſua requirit*, ſi offert ſua, dum alteri proſit; *nec incitatur*. Cæterum quid impatientiæ reliquiſſet? *Ideo*, inquit, *dilectio omnia ſuſtinet, omnia tolerat*, utique quia patiens. Merito ergo nunquam excidet, nam cætera evacuabuntur, conſummabuntur. Exhauriuntur linguæ, ſcientiæ, prophetiæ: *permanent fides, ſpes, dilectio*. Fides quam Chriſti patientia induxit. Spes, quam hominis patientia exſpectat. Dilectio, quam Deo magiſtro patientia comitatur.

13. Us-

13. Usque huc de patientia tandem simplici & uniformi, & tantum in animo constituta: quum eadem etiam in corpore, demerendo Domino multipliciter adlaboret: utpote quæ ab ipso Domino in corporis quoque virtute edita est, siquidem rector animus facile communicat spiritus invecta cum habitaculo suo. Quæ igitur negotiatio patientiæ in corpore? In primis adflictatio carnis hostia Domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum angustia victus Domino libat, contenta simplici pabulo puroque aquæ potu, quum jejunia conjungit, quum cineri & sacco inolescit. Hæc patientia corporis precationes commendat, deprecationes affirmat: hæc aures Christi Dei aperit, severitatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonius offenso domino quum squalore & pædore septenni ab humana forma exulasslasset, immolata patientia corporis sui, & regnum recuperavit, & quod optabilius homini est, satis Deo fecit. Jam si altiores & feliciores gradus corporalis patientiæ digeramus, eadem sanctitati quoque procurat continentiam carnis. Hæc & viduam tenet, & virginem adsignat, & voluntarium spadonem ad regna cœli levat. Quod de virtute animi venit, in carne perficitur, carnis patientia in persequutionibus denique præliatur. Si fuga urgeat, adversus incommoda fugæ caro militat. Si & carcer premat, caro in vinculis, caro in ligno, caro in solo, & in illa paupertate lucis, & in illa penuria mundi. Quum vero producitur ad experimentum felicitatis, ad occasionem secundæ intinctionis, ad ipsum divinæ sedis ascensum, nulla plus illic quam patientia corporis; Si *spiritus promptus*, sed *caro* sine patientia *infirma*, ubi salus spiritus & carnis ipsius. At quum hoc dominus de carne dicit, infirmam pronuntians, quid ei firmandæ opus sit, ostendit, patientia scilicet adversus omnem subvertendæ fidei, vel puniendæ paraturam,

ut

ut verbera, ut ignem, ut crucem, bestias, gladium constantissime toleret, quæ prophetæ, quæ Apostoli sustinendo vicerunt.

14. Hic patientiæ viribus secatur Esaias, & de domino non tacet. Lapidatur Stephanus, & veniam hostibus suis postulat. O felicissimum illum quoque, qui omnem patientiæ speciem adversus omnem diaboli vim expunxit! quem non abacti greges, non illæ in pecore divitiæ, non filii uno ruinæ impetu ademti, non ipsius denique corporis in ulcere cruciatus a patientia & fide domino debita exclusit, quem diabolus totis viribus frustra cecidit. Neque enim a respectu Dei tot doloribus avocatus ille est: sed constitit nobis in exemplum & testimonium, tam spiritu quam carne, tam animo quam corpore, patientiæ perpetrandæ: ut neque damnis secularium, nec amissionibus charissimorum, nec corporis quidem conflictationibus succidamus. Quale in illo viro feretrum Deus diabolo exstruxit? Quale vexillum de inimico gloriæ suæ extulit, quum ille homo ad omnem acervum nunciorum, nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias; quum uxorem jam malis delassatam, & ad prava remedia suadentem exsecraretur? Quid? ridebat Deus; quid? dissecabatur malus, quum Job immundam ulceris sui redundantiam, magna æquanimitate destringeret? Quum erumpentes bestiolas, inde in eosdem specus, & pastus reformosæ carnis ludendo revocaret. Itaque operarius ille victoriæ Dei, retusis omnibus jaculis tentationum, lorica, clypeoque patientiæ, & integritatem mox corporis a Deo recuperavit, & quæ amiserat conduplicata possedit. Et si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur. Sed maluit in illo die reddi sibi. Tantum gaudii, securus sic de domino, distulit; sustinuit tam voluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia viveret.

15. Adeo

15. Adeo ſatis idoneus patientiæ ſequeſter Deus. Si injuriam depoſueris penes eum, ultor eſt; ſi damnum, reſtitutor eſt; ſi dolorem, medicus eſt: ſi mortem, reſuſcitator eſt. Quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem? Nec immerito. Omnia enim placita ejus tuetur: omnibus mandatis ejus intervenit. Fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adjuvat, humilitatem inſtruit, pœnitentiam exſpectat, exomologeſin adſignat, carnem regit, ſpiritum ſervat, linguam frenat, manum continet, tentationes inculcat, ſcandala pellit, martyria conſummat, pauperem conſolatur, divitem temperat, infirmum non extendit, valentem non conſumit, fidelem delectat, gentilem invitat, ſervum domino, dominum Deo commendat, feminam exornat, virum approbat: amatur in puero, laudatur in juvene, ſuſpicitur in ſene: in omni ſexu, in omni ætate formoſa eſt. Age jam ſi & effigiem, habitumque ejus comprehendamus. Vultus illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris aut iræ rugoſitate contracta: remiſſa æque in lætum modum ſupercilia, oculis humilitate, non infelicitate dejectis. Os taciturnitatis honore ſignatum. Color qualis ſecuris & innoxiis. Motus frequens capitis in diabolum, & minax riſus. Cæterum amictus circum pectora candidus, & corpori impreſſus: ut qui nec inflatur, nec inquinatur. Sedet enim in throno ſpiritus ejus mitiſſimi & manſuetiſſimi, qui non turbine glomeratur: non nubilo livet, ſed eſt teneræ ſerenitatis, apertus & ſimplex, quem tertio vidit Helias. Nam ubi Deus, ibidem & alumna ejus, patientia ſcilicet. Cum ergo ſpiritus Dei deſcendit, individua patientia comitatur eum. Si non cum ſpiritu admiſerimus, in nobis morabitur ſemper? imo neſcio an diutius perſeveret. Sine ſua comite ac miniſtra, omni loco ac tempore angatur, neceſſe eſt. Quod-

cunque

inimicus ejus inflixerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi.

16. Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cœlestis, & vera scilicet Christiana: non ut illa patientia gentium terræ, falsa, probrosa. Nam ut in isto quoque domino diabolus æmularetur, quasi plane ex pari, nisi quod ipsa diversitas mali & boni æqualiter magnitudinis par est, docuit & suos patientiam propriam: illam dico, quæ maritos dote venales, aut lenociniis negotiantes uxorum potestatibus subjicit; quæ aucupandis orbitatibus omnem coacti obsequii laborem mentitis adfectionibus tolerat: quæ ventris operarios contumeliosis patrociniis subjectione libertatis gulæ addicit. Talia nationes patientiæ studia noverunt: & tanti boni nomen, fœdis operationibus occcupant: patientes rivalium & divitum & invitatorum, impatientes solius Dei vivunt. Sed viderit sua & sui præsidis patientia, quam subter ignis exspectat. Cæterum nos amemus patientiam Dei, patientiam Christi: rependamus illi, quam pro nobis ipse dependit. Offeramus patientiam spiritus, patientiam carnis, qui in resurrectionem carnis & spiritus credimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI
DE
VIRGINIBUS VELANDIS
LIBER.

I.

Proprium jam negotium passus meæ opinionis, latine quoque ostendam, virgines nostras velari oportere, ex quo transitum ætatis suæ fecerint: hoc exigere veritatem, cui nemo præscribere potest, non spatium temporum, non patrocinia personarum, non privilegium regionum. Ex his enim fere consuetudo initium ab aliqua ignorantia vel simplicitate sortita, in usum per successionem corroboratur, & ita adversus veritatem vindicatur. Sed dominus noster Christus veritatem se, non consuetudinem, cognominavit. Si semper Christus, & prior omnibus: æque veritas sempiterna & antiqua res. Viderint ergo quibus novum est, quod sibi vetus est. Hæreseis non tam novitas quam veritas revincit. Quodcumque adversus veritatem sapit, hoc erit hæresis, etiam vetus consuetudo. Cæterum suo vitio quis quid ignorat. Quod autem ignoratur, fuit tam requirendum, quam recipiendum, quod agnoscitur. Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis, & irreformabilis, credendi scilicet in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem, & filium ejus Jesum Christum, natum ex virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitatum a mortuis, receptum in

cœlis,

cœlis, sedentem nunc ad dexteram patris, venturum judicare vivos & mortuos, per carnis etiam resurrectionem. Hac lege fidei manente, cætera jam disciplinæ & conversationis, admittunt novitatem correctionis; operante scilicet & proficiente usque in finem gratia Dei. Quale est enim, ut diabolo semper operante & adjiciente cottidie ad iniquitatis ingenia, opus Dei aut cessaverit aut proficere destiterit? cum propterea Paracletum miserit dominus, ut quoniam humana mediocritas omnia semel capere non poterat, paulatim dirigeretur & ordinaretur & ad perfectum perduceretur disciplina, ab illo vicario domini, spiritu sancto. *Adhuc*, inquit, *multa habeo loqui vobis, sed nondum potestis ea bajulare: Cum venerit ille spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem & supervenientia renunciabit vobis*. Sed & supra de hoc ejus opere pronunciavit. Quæ est ergo Paracleti administratio, nisi hæc, quod disciplina dirigitur, scripturæ revelantur, quod intellectus reformatur, quod ad meliora proficitur? Nihil sine ætate est, omnia tempus exspectant. Denique, Ecclesiastes, *Tempus*, inquit, *omni rei*. Aspice ipsam creaturam paulatim ad fructum promoveri. Granum est primo, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuscula enititur. Deinde rami & frondes invalescunt, & totum arboris nomen expanditur, inde germinis tumor, & flos de germine solvitur, & de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquamdiu & informis, paulatim ætatem suam dirigens, eruditur in mansuetudinem saporis. Sic & justitia (nam idem Deus justitiæ & creaturæ) primo fuit in rudimentis, natura Deum metuens. Dehinc per legem & prophetas promovit in infantiam. Dehinc per Evangelium efferbuit in juventutem. Nunc per Paracletum componitur in maturitatem. Hic erit solus a Christo magister dicendus & verendus. Non enim ab se loquetur, sed quæ mandantur a Christo.

Hic

ille solus antecessor, quia solus post Christum. Hunc qui receperunt, veritatem consuetudini anteponunt. Hunc qui audierunt usque non olim prophetantem, virgines contegunt.

2. Sed nolo interim hunc morem veritatis deputare. Consuetudo sit tantisper; ut consuetudini etiam consuetudinem opponam. Per Græciam & quasdam Barbarias ejus, plures ecclesiæ virgines suas abscondunt. Est & sub hoc cœlo institutum istud alicubi, ne qui gentilitati Græcanicæ aut Barbaricæ consuetudinem illam adscribat. Sed eas ego ecclesias proposui, quas & ipsi Apostoli vel Apostolici viri condiderunt, & puto ante quosdam. Habent igitur & illæ eandem consuetudinis autoritatem, tempora & antecessores opponunt magis quam posteræ istæ. Quid observabimus, quid deligimus? non possumus respuere consuetudinem, quam damnare non possumus, utpote non extraneam, quia non extraneorum; cum quibus scilicet communicamus jus pacis & nomen fraternitatis. Una nobis & illis fides, unus Deus, idem Christus, eadem spes, eadem lavacri sacramenta. Semel dixerim, una ecclesia sumus. Ita nostrum est, quidquid nostrorum est. Cæterum dividis corpus; tam hic sicut in omnibus varie institutis & dubiis & incertis fieri solet, adhibenda fuit examinatio, quæ magis ex duabus tam diversis consuetudinibus disciplinæ Dei conveniret. Et utique eligenda, quæ virgines includit, soli Deo notas, quibus præterea a Deo non ab hominibus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est. Virginem magis laudando quam vituperando confundas. Quia delicti durior frons est, ab ipso & in ipso delicto impudentiam docta. Nam illam consuetudinem, quæ virgines negat, dum ostendit, nemo probasset, nisi aliquæ tales, quales virgines ipsæ. Tales enim oculi volent virginem visam, quales ha-

bet virgo, quæ videri volet. Invicem se ejusdem oculorum genera desiderant. Ejusdem libidinis est, videri & videre. Tam sancti viri est subfundi, si virginem viderit, quam sanctæ virginis, si a viro visa sit.

3. Sed nec inter consuetudines dispicere voluerunt illi sanctissimi antecessores. Tamen tolerabilius apud nos; ad usque proxime, utrique consuetudini communicabatur. Arbitrio permissa res erat, ut quæque voluisset; aut tegi aut prostitui, sicut & nubere; quod & ipsum neque cogitur neque prohibetur. Contenta erat veritas, pacisci cum consuetudine, ut tacite sub consuetudinis nomine frueretur se vel ex parte. Sed quoniam cœperat agnitio proficere, ut per licentiam utriusque moris indicium melioris partis emergeret: statim ille adversarius bonorum multoque institutorum, opus suum fecit. Ambiunt virgines hominum, adversus virgines Dei, nuda plane fronte; temerarie audaciam excitatæ, & virgines videntur, quæ aliquid a viris petere possunt; nedum tale factum, ut scilicet æmulæ earum, tanto magis liberæ, quanto Christi solius ancillæ, dedantur illis. Scandalizamur, inquiunt, quia aliter aliæ incedunt, & malunt scandalizari quam provocari. Scandalum, nisi fallor, non bonæ rei, sed malæ exemplum est, ædificans ad delictum. Bonæ res neminem scandalizant, nisi malam mentem. Si bonum est modestia, verecundia, fastidium gloriæ, soli Deo captans placere: agnoscant malum suum, quæ de tali bono scandalizantur. Quid enim si & incontinentes dicant se a continentibus scandalizari, continentia revocanda est? Et ne multi nobis scandalizentur, monogamia recusanda est? Cur non magis hæ querantur, scandalo sibi esse petulantiam, impudentiam ostentaticiæ virginitatis? Propter ejusmodi igitur capita nundinatitia, trahantur virgines sanctæ in ecclesiam, erubescentes, quod cognoscantur in medio? paventes,

quod detegantur accersitæ, quasi ad stuprum. Non minus enim & hoc pati nolunt. Omnis publicatio virginis bonæ, stupri passio est, & tamen vim carnis pati, minus est, quia de officio naturæ venit. Sed cum spiritus ipse violatur in virgine, sublato velamine, didicit amittere, quod tuebatur. O sacrilegæ manus, quæ dicatum Deo habitum detrahere potuerunt. Quid prius aliquis persecutor fecisset, si hoc a virgine electum cognovisset? Denudasti puellam a capite, & tota jam virgo sibi non est: alia est facta. Exsurge igitur veritas, & quasi de patientia erumpe; nullam volo consuetudinem defendas, nam jam & illa consuetudine sub qua te fruebaris, expugnatur. Te esse demonstra, quæ virgines tegit. Ipsa scripturas tuas interpretare, quas consuetudo non novit. Si enim nosset, nunquam esset.

4. Quatenus autem de scripturis adversus veritatem argumentari consuetudo est: statim opponitur nobis: nullam mentionem virginum ab Apostolo factam, ubi de velamine præfinit; sed tantum mulieres nominatas; cum si voluisset & virgines tegi, de virginibus quoque cum mulieribus nominatis pronunciasset. Quomodo illic, inquit, ubi de nuptiis tractat, quid observandum sit, etiam de virginibus, declarat? Itaque non contineri eas lege velandi capitis, ut non nominatas in hac lege, immo ex hoc velari, qua non jubentur, quæ nec nominantur. Sed & nos eandem argumentationem retorquemus. Qui enim sciebat in alias utriusque generis facere mentionem, virginis dico, & mulieris, id est non virginis, ex caussa distinctionis, in his, in quibus non nominat virginem non faciens distinctionem: ostendit conditionis communionem. Cæterum potuit hic quoque constituere differentiam inter virginem & mulierem: sicut alibi dicit, divisa est mulier & virgo. Igitur quas non divisit tacendo, in altera iniit: nec tamen

quia illic divisa est & mulier & virgo, hic quoque patrocinabitur illa divisio, ut quidam volunt. Quanta enim alibi dicta non valent, ubi dicta scilicet non sunt, nisi si eadem sit caussa quæ alibi; ut sufficiat semel dictum. Illa autem caussa virginis & mulieris, longe divisa est ab hac specie. Divisa est, inquit, mulier & virgo, quare? quoniam innupta, id est virgo, cogitat ea, quæ sunt domini, ut sit sancta, & corpore & spiritu. Nupta autem, id est non virgo, cogitat quomodo placeat viro. Hæc erit interpretatio divisionis illius, nullum habens locum, in isto capitulo, in quo neque de nuptiis, neque de animo & cogitatu muliebri, & virginis, pronunciatum, sed de capite velando. Cujus nullam volens esse disceptationem, Spiritus sanctus uno nomine mulieris, etiam virginem intelligi voluit, quam proprie non nominando a muliere non separavit; & non separando, conjunxit ei, a qua non separavit. Novum est nunc ergo principali vocabulo uti, & cætera nihilominus in eo vocabulo intelligi, ubi nulla est necessitas singillatim distinguendæ universitatis, naturaliter compendium sermonis & gratum & necessarium est. Quoniam sermo laciniosus, & onerosus & vanus est. Sic & generalibus vocabulis contenti sumus, comprehendentibus in se specialium intellectum. Ergo jam de vocabulo ipso. Naturale vocabulum est fœmina. Naturalis vocabuli generale, mulier. Generalis etiam speciale, virgo, vel nupta, vel vidua, vel quot etiam ætatis nomina accedunt. Subjectum igitur est generali speciale, quia generale prius est, & subjectivum antecessivo, & portionale universali, in ipso intelligetur, cui subjicitur, & in ipso significatur, quia in ipso continetur. Sic nec manus, nec pes, nec ullum membrorum desiderat significari, corpore nominato. Et, si mundum dixeris, illic erit & cœlum, & quæ in eo, sol & luna, & sidera, &

astra,

astra, & terra, & freta, & omnis census elementorum. Omnia dixeris, quod ex omnibus constat. Sic & mulierem nominando, quicquid est mulieris, nominavit.

5. Sed quoniam ita mulieris nomen usurpant, ut non putent competere illud, nisi ei soli, quæ virum passa sit: probari a nobis oportet, proprietatem ejus vocabuli, ad sexum ipsum, non ad gradum sexus pertinere, quo communiter etiam virgines censeantur. Cum hoc genus secundi hominis a Deo factum est, in adjutorium hominis, fœmina illa, statim mulier est cognominata, adhuc felix, adhuc digna paradiso, adhuc virgo. *Vocabitur*, inquit, *mulier*. Habes itaque nomen, non dico jam virgini commune, sed proprium, quod a principio virgo sortita est. Sed ingeniose quidam de futuro volunt dictum, vocabitur mulier, quasi quæ hoc futura esset, cum virginitatem resignasset: quoniam & adjecit, *Propterea relinquet homo patrem & matrem, & conglutinabitur mulieri suæ: & erunt duo in una carne.* Ostendant igitur primo, ubi sit subtilitas ista, si de futuro mulier cognominata est, quod interea vocabulum acceperit? Non potest enim sine vocabulo præsentis qualitatis suæ fuisse. Cæterum quale est, ut, quæ in futurum vocaretur nomine designato, in præsenti nihil cognominaretur? omnibus animalibus Adam nomina imposuit, & nemini ex futura conditione, sed ex præsenti institutione; cui conditio quæcumque serviret, hoc appellata, quod a primordio voluit, quid ergo tunc vocabatur? Atquin quotiescumque in scriptura nominatur, mulier appellatur, antequam nupta; & nunquam virgo, cum virgo. Hoc nomen tum unum illi fuit & quando nihil prophetico modo dictum est. Nam cum scriptura refert fuisse nudos duos, Adam & mulierem ejus, nec hoc de futuro sapit, quasi mulierem dixerit ejus in præsagio uxoris. Sed quoniam & innupta illius mulier, ut de substantia ipsius: *Hoc*,

inquit, *os ex ossibus meis, & caro ex carne mea vocabitur mulier.* Hinc ergo tacita conscientia naturæ, ipsa divinitas animæ in usum sermonis eduxit, nescientibus hominibus; sicut & alia multa, quæ ex scriptura fieri & dici solere alibi poterimus ostendere, uti mulieres nostras dicamus uxores; quamquam & improprie quædam loquamur. Nam & Græci, qui magis vocabulo mulieris in uxore utuntur, alia habent propria vocabula uxoris. Sed malo hunc usum ad scripturæ testimonium deputare. Ubi enim duo in unam carnem efficiuntur, per matrimonii nexum, caro ex carne & os ex ossibus vocatur, secundum originem mulier ejus, ex cujus substantia incipit censeri facta uxor. Ita mulier non natura nomen est uxoris, sed uxor conditione nomen est mulieris. Denique mulier & non uxor dici potest; non mulier autem, uxor dici non potest; quia nec esse. Constituto igitur nomine novæ fœminæ, quod est mulier, & explicito quod prius fuit, id est nomine assignato: convertit jam ad Propheticam rationem, uti diceret: propter hanc relinquet homo patrem & matrem. Adeo separatum est nomen a Prophetia, quantum & ab ipsa persona, ut non utique de ipsa Eva dixerit, sed in illas fœminas futuras, quas in matrice generis fœminini nominarit. Alioquin non Adam relicturus erat patrem & matrem, quos non habebat, propter Evam. Ergo non ad Evam pertinet, quia nec ad Adam, quod prophetice dictum est. De maritorum enim conditione prædictum, qui ob mulierem parentes suos erant relicturi, quod in Evam cadere non potuit, quia nec in Adam. Si ista res est, apparet non propter futurum, mulierem cognominatam, ad quam futurum non pertinebat. Eo accedit, quod ipse rationem ejus nominis edidit. Cum enim dixisset vocabitur mulier, quoniam ex viro suo sumpta est, & ipso adhuc virgine. Sed dicemus & de viri nomine

suo

suo loco. Nemo itaque nomen ad Prophetiam interpretetur, quod ex alia significatione deductum est: præsertim cum appareat, ubi de futuro nomen acceperit, illic scilicet, ubi Eva cognominatur, personali jam vocabulo, quia naturale præcesserat. Si enim Eva mater viventium est, ecce ex futuro cognominatur, ecce uxor & non virgo prænunciatur, hoc erit vocabulum nupturæ. Ex nupta enim mater: Ita hic quoque ostenditur, non de futuro mulierem tunc nominatam, quæ postmodum acceptura erat futuræ conditionis suæ nomen. Responsum satis est ad hanc partem.

6. Videamus nunc, si & Apostolus formam vocabuli istius secundum Genesim observat, sexui deputans illuc, si mulierem vocans virginem Mariam, quemadmodum & Genesis Evam. Scribens enim ad Galatas, *Misit*, inquit, *Deus filium suum factum ex muliere.* Quam utique virginem constat fuisse, licet Hebion resistat. Agnosco & angelum Gabrielem ad virginem missum: sed cum benedicit illam, inter mulieres non inter virgines deputat: *Benedicta tu inter mulieres.* Sciebat & angelus mulierem etiam virginem dici. Sed & ad hæc duo ingeniose quidam respondisse sibi visus est: quoniam quidem desponsata est Maria, idcirco & ab Angelo & ab Apostolo mulierem pronuntiatam. Desponsata enim, quodammodo nupta. Tamen inter quodammodo, & verum, satis interest, duntaxat hoc in loco, nam alibi ita sane habendum est. Nunc vero, non quasi jam nuptam mulierem Mariam pronunciaverunt, sed quasi, nihilominus fœminam, etiam si non sponsam, quasi hoc a primordio dictam. Illud enim præjudicet necesse est, a quo forma descendit. Cæterum quod pertineat ad hoc capitulum, si hic desponsatæ adæquatur, ut ideo mulier dicta sit Maria, non quæ fœmina, sed qua maritata; jam ergo Christus non ex virgine

natus est, quia ex desponsata, quae virgo esse desierit hoc nomine. Quod si ex virgine natus est, licet ex desponsata, tamen integra; agnosce mulierem, etiam virginem, etiam integram dici. Hic certe nihil prophetice dictum videri potest, ut futuram mulierem, id est nuptam, Apostolus nominarit dicendo factum est muliere. Non enim poterat posteriorem mulierem nominare, de qua Christus nasci non habebat, id est virum passam; sed illa, quae erat praesens, quae erat virgo, & mulier vocabatur post vocabuli hujus proprietatem, secundum primordii formam virginis, & ita universo mulierum generi defensam.

7. Convertamur ad ipsas jam rationes recensendas, per quas Apostolus docet velari foeminam oportere, an eadem etiam virginibus competant; ut ex hoc quoque vocabulo communionis inter virgines & [illegible] virgines constet, dum eaedem velaminis caussae [illegible]traque parte deprehenduntur. Si caput mulieris, vir est: utique & virginis, de qua fit mulier, illa, quae nupsit: nisi si virgo tertium genus est, monstruosum aliquod sui capitis. Si *mulieri turpe est radi sive tonderi*, utique & virgini. Proinde viderit seculum aemulum Dei, si ita virgini caesum capillum decori mentitur quemadmodum & puero permissum. Ergo cui aeque non convenit radi sive tonderi, aeque convenit operiri. Si *gloria viri est mulier*, quanto magis virgo, quae & gloria sibi est? Si *mulier ex viro & propter virum*, costa illa Adae, virgo primum fuit. Si *mulier potestatem habere super caput debet*: vel eo justius virgo, ad quam pertinet, quod in caussa est. Si enim *propter angelos*, scilicet quos legimus a Deo & coelo excidisse, ob concupiscentiam foeminarum: quis praesumere potest, quales angelos, maculata jam corpora, & humanae libidinis reliquias desiderasse, ut non ad virgines potius exarserint, quarum flos etiam humanam libidinem excusat. Nam & scriptura sic suggerit, *Et*

factum

factum est, inquit, *cum cœpissent homines plures fieri super terram, & filiæ natæ sunt eis. Conspicati autem filii Dei, filias hominum, quod pulchræ essent, acceperunt sibi uxores, ex omnibus quas elegerunt.* Hic enim nomen mulierum Græcum, uxores sapit: quia de nuptiis mentio est. Cum ergo filias hominum dicit, manifeste virgines portendit, quæ adhuc apud parentes deputarentur. Nam nuptæ, maritorum nuncupantur, cum potuerit dixisse uxores hominum æque, non adulteros nominans angelos, sed maritos, dum innuptas sumunt filias hominum, quas natas supra dixit, sic quoque virgines significavit supra natas. At hic angelis nuptas; aliud eas nescio quam natas, & dehinc nuptas. Debet ergo adumbrari facies tam periculosa, quæ usque ad cœlum scandala jaculata est, ut cum Deo adsistens, cui rea est angelorum exterminatorum, cæteris quoque angelis erubescat, & malam illam aliquando libertatem capitis sui comprimat, jam nec hominum oculis offerendam. Sed & si contaminatas jam fœminas angeli illi appetissent, tanto magis propter angelos virgines velari debuissent, quanto magis propter virgines angeli deliquisse potuissent. Si autem & naturæ præjudicium adjicit Apostolus, quod *honor* sit *mulieris redundantia capillorum, quia coma pro operimento est:* utique hoc maxime virgini insigne est: quare & ornatus ipse, proprie sic est, ut concumulata in verticem, ipsam capitis arcem ambitu crinium contegat.

8. Horum certe omnium contraria efficiunt, ne vir caput velet: scilicet quia non sit naturaliter consecutus ambitionem capillorum, quia radi sive tonderi non sit turpe illi, quia non propter illum angeli exorbitarint, quia gloria & imago Dei sit, quia caput ejus Christus. Itaque cum de viro & muliere Apostolus tractet, cur illam oporteat velari, illum vero non, apparet cur & virginis silentium fecerit:

eadem ratione scilicet virginem in mulierem intelligendam sinens, qua & puerum, ut in viro deputandum, non nominavit; totum ordinem utriusque sexus propriis vocabulis complexus, mulieris & viri. Sic etiam Adam adhuc integer, vir in Genesi est cognominatus, *vocabitur*, inquit, *mulier, quia de viro sui sumpta est.* Sic vir Adam ante nuptiarum congressum, quemadmodum & Eva mulier. De utraque parte satis ad universam speciem cujusque sexus Apostolus pronuntiavit, & breviter & plene, tam instructa definitione, *Omnis*, inquit, *mulier*, quid est omnis? nisi omnis generis, omnis ordinis, omnis conditionis, omnis dignitatis, omnis ætatis. Siquidem omne, totum est, & integrum, & nulla sui parte defectum. Pars autem mulieris & virgo est. Aeque & de viro non velando, *Omnis*, inquit. Ecce duo diversa nomina, vir & mulier, omnis uterque; duæ leges obnoxiæ invicem, hinc velandi, inde nudandi. Igitur si eo quod dictum sit omnis vir, commune est nomen viri, etiam nondum viri, masculi investis: commune autem cum sit nomen secundum naturam, communis est & lex non velandi ejus, qui inter viros virgo est, secundum disciplinam; cur non præjudicatum sit, proinde & mulierem virginem omnem muliere nominata contineri, consortio nominis, ut contineatur & communione legis? Si viro mulier non est, nec vir investis est. Si non operitur virgo, quia mulier non sit, operiatur investis, quia vir non sit. Ejusdem virginitatis æqua sit venia. Sicut virgines non coguntur velari, ita pueri non jubeantur revelari. Cur ex parte diffinitionem Apostoli agnoscimus absolutam, circa omnem virum? nec detractamus, quare non & puerum nominarit, ex parte autem prævaricamur, æque absoluta ea circa omnem mulierem? *Si quis*, inquit, *contentiosus est, nos talem consuetudinem non habemus neque ecclesia Dei.* Ostendit

conten-

ntentionem aliquam de ista specie fuisse, ad quam tinguendam toto compendio usus est: neque virgim nominans, ut ostenderet dubitandum de velanda n esse, & omnem nominans mulierem, cum nonasset virginem. Sic & ipsi Corinthii intellexent. Hodie denique virgines suas Corinthii velant; d docuerint Apostoli, qui didicerunt, approbant.

9. Videamus nunc, an sicut naturæ & causæ armenta virgini quoque competere monstravimus, etiam disciplinæ ecclesiasticæ præscripta de muliere virginem spectant. Non permittitur mulieri *in eccle loqui*; sed nec docere, nec tinguere, nec offre, nec ullius virilis muneris, ne duo sacerdotalis cii sortem sibi vendicarent. Quæramus an aliquid rum virgini liceat, si virgini licet. Sed in omnis eadem conditione subjicitur, & necessitas humitatis cum muliere censetur; unde illi unum hoc libit, quod omni feminæ non licet? Quid prærogare meretur adversus conditionem suam, si qua virgo t, & carnem suam sanctificare proposuit? Idcirco laminis venia fit illi, ut in ecclesiam notabilis & signis introeat, ut honorem sanctitatis in libertate pitis ostendat? Potuit dignius honorari aliqua prægativa virilis aut gradus aut officii. Plane scio alibi virginem in viduatu ab annis nondum viginti locatam. Cui si quid refrigerii debuerat episcos, aliter utique salvo respectu disciplinæ præstare tuisset, ne tale nunc miraculum, ne dixerim monum, in ecclesia denotaretur, virgo vidua; hoc quim portentuosior, quod nec qua vidua caput texit, umque se negans, & virginem, quæ vidua deputur, & viduam, quæ virgo dicatur. Sed ea autotate illic sedet contecta, qua & virgo, ad quam sem præter annos sexaginta non tantum univiræ, id t nuptæ aliquando eliguntur, sed & matres & quim educatrices filiorum: scilicet, ut experimentis omnium

omnium affectuum structæ, & facile norint cætera & consilio & solatio juvare, & ut nihilominus ea decucurrerint, per quæ fœmina probari potest. Adeo nihil virgini ad honorem de loco permissum est.

10. Sic nec de aliquibus insignibus. Cæterum satis inhumanum, si fœminæ quidem per omnia viris subditæ, honorigeram notam virginitatis suæ præferant, qua suspiciantur & circumspiciantur & magnificentur a fratribus: viri autem, tot virgines, tot spadones voluntarii, cæco bono suo incedant, nihil gestantes, quod & ipsos faceret illustres. Debebunt etiam & ipsi aliqua sibi insignia defendere, aut pennas Garamantum, aut scrobulos Barbarorum, aut Cicadas Atheniensium, aut Cirros Germanorum, aut stigmata Britonum: aut ex diverso fiat, capite velati in ecclesia lateant. Certi sumus spiritum sanctum magis masculis tale aliquid subscribere potuisse, si fœminis subscripsisset: cum præter sexus autoritatem, etiam ipsius continentiæ nomine masculos potius honorari oportuisset. Quorum quanto sexus avidior, & calidior in feminas, tanto continentia majoris ardoris, laboratior, ideoque dignior omni ostentatione: si ostentatio virginitatis est dignitas. Non enim continentia virginitatis antistat, sive viduarum, sive qui ex consensu contumeliam communem jam recusaverunt. Nam virginitas gratia constat: continentia vero virtute. Non concupiscendi, cui concupiscendo inoleveris, grande certamen est: cujus autem concupiscendi ignoraveris fructum, facile non concupisces; adversarium non habens, concupiscentiam fructus. Quomodo ergo non magis viris aliquid tale Deus in honorem subscripsisset, vel quia familiariori, scilicet imagini suæ, vel quia plus laboranti? Si autem nihil masculo, multo magis feminæ.

11. Sed quod supra intermisimus, ex parte subsecutæ disputationis, ne cohærentiam ejus dispergeremus,

ns, non responso expungemus. Ubi enim gradum timus de Apostoli absoluta diffinitione, omnem murem etiam omnis ætatis intelligendam: responderi diverso habebat, ergo a nativitate & a primo none ætatis, virginem operiri oportere. Non ita autem, sed ex quo se intelligere cœperit, & senm naturæ suæ intrare, & de virginis exire, & pati ivum illud, quod alterius ætatis est. Nam & prinpes generis Adam & Eva, quamdiu intellectu caret, nudi agebant. At ubi de arbore agnitionis gustverunt, nihil primum senserunt, quam erubescenim. Ita sui quique sexus intellectum, tegmine noverunt. Sed & si propter angelos velanda est, sine bio ab ea ætate lex velaminis operabitur, a qua tuerunt filiæ hominum concupiscentiam sui adducere, & nuptias pati. Ex illo enim virgo desinit, ex uo potest non esse. Et ideo penes Israel illicitum st ad virum tradere, nisi post contestatam sanguine maturitatem: ita ante hunc indicem, acerba res est. gitur si tam diu virgo, quamdiu acerba est, desinit irginem, cum matura cognoscitur, &, ut non irgo, jam legi applicatur, sicut & nuptiis. Et desponsatæ quidem habent exemplum Rebeccæ, quæ im ad sponsum ignotum adhuc ignota perduceretur, mul ipsum cognovit esse, quem de longinquo perspexerat: non sustinuit dexteræ colluctationem, nec sculi congressionem, nec salutationis communicationem, sed confessa, quod senserat, id est spiritu uptam, negavit virginem, velata ibidem. O mulierem jam de Christi disciplina. Ostendit enim, tam nuptias de aspectu & animo fieri, quemadmodum stuprum: nisi quod etiam Rebeccam quidam adhuc velant. De cæteris vero, id est quæ desponsatæ non sunt, viderit parentum procrastinatio, ex angustiis vel scrupulositate descendens, viderit & suum continentiæ votum. Nihil pertinet ad ætatem

sua

ſua ſpacia currentem, ſuaque debita maturitati luentem. Alia in occulto mater, natura: & alius in latenti pater, tempus filiam ſuam legibus ſuis maritarunt. Aſpice nuptam jam illam tuam virginem, & animam expectationem, & carnem transfigurationem, cui tu ſecundum paras maritum. Jam & vox obſolefacta eſt, & membra completa ſunt, & pudor ubique veſtitur, & menſes tributa defendunt: ac tu mulierem negas, quam muliebria pati dicis? Si congreſſio viri mulierem facit, non tegantur, niſi poſt ipſam nuptiarum paſſionem. Atquin etiam apud ethnicos velatæ ad virum ducuntur. Si autem ad deſponſationem velantur, quia & corpore & ſpiritu maſculo mixtæ ſunt, per oſculum & dexteras, per quæ primum reſignarunt pudorem ſpiritu, per commune conſcientiæ pignus, quo totam condixerunt confuſionem: quanto magis tempus illas velabit, ſine quo ſponſari non poſſunt & quo urgente ſine ſponſalibus virgines deſinunt eſſe? Tempus etiam ethnici obſervant, ut ex lege naturæ jura ſua ætatibus reddant. Nam feminas quidem a duodecim annis, maſculum vero a duobus amplius ad negocia mittunt, pubertatem in annis, non ſponſalibus aut nuptiis decernentes. Mater familiæ vocatur, licet virgo, & pater familiæ, licet inveſtis. A nobis nec naturalia obſervantur, quaſi alius ſit Deus naturæ, quam noſter.

12. Agnoſcet mulierem, agnoſcet nuptam, de teſtimoniis & corporis & ſpiritus, quæ patitur & in conſcientia & in carne. Hæ ſunt tabellæ priores naturalium ſponſalium, & nuptiarum. Impone velamen extrinſecus, habenti tegumen intrinſecus. Tegantur etiam ſuperiora, cujus inferiora nuda non ſunt. Vis ſcire, quæ ſit ætatis autoritas? Propone utramque; immature compreſſam, in habitu mulieris, & quæ maturitate progreſſa in virginitate duret,

cum

um suo habitu; facilius illa mulier negabitur, quam ista virgo credetur. Tanta est adeo fides ætatis, ut nec habitu obstrui possit. Quid quod etiam hæ nostræ, etiam habitu, mutationem ætatis confitentur; simulque se mulieres intellexerunt, de virginibus educuntur, a capite quidem ipso deponentes, quod fuerunt: vertunt capillum, acu lasciviore comam sibi inferunt, crinibus a fronte divisis, apertam professæ mulieritatem. Jam & consilium formæ a speculo petunt, & faciem morosiorem lavacro macerant, forsitan & aliquo eam medicamine interpolant, pallium extrinsecus jactant, calceum stipant multiformem; plus instrumenti ad balneas deferunt, quid singula persequar? Solæ autem manifestæ paraturæ totam circumferunt mulieritatem. Sed virginali volunt sola capitis nuditate, uno habitu negantes, quod toto suggestu profitentur.

13. Si propter homines habitu abutuntur, impleant illum etiam in hoc, ut & apud ethnicos caput velent. Certe in ecclesia virginitatem suam abscondant, quam extra ecclesiam celant. Timent extraneos; revereantur & fratres: aut constanter audeant, & in vicis virgines videri, sicut audent in ecclesiis. Laudabo vigorem, si aliquid & apud ethnicos virginitatis nundinarint. Eadem natura foris, quæ & intus, eadem institutio apud homines & apud dominum eadem libertate constat. Quo ergo foris quidem bonum suum abstrudunt, in ecclesia vero provulgant? Exposco rationem. Utrumne, ut fratribus suis placeant, an ut ipsi Deo? Si, ut ipsi Deo: tam idoneus est ad *conspicienda, quæ in occulto fiunt*, quam justus ad remuneranda, quæ soli sibi fiunt. Denique præcipit, nihil *debuccinemus* eorum, quæ apud illum mercedem merebuntur, nec ea ab hominibus compensemus. Quod si unius Victoriati, vel quamcunque eleemosynæ operationem, *sinistra conscia* facere

cere prohibemur; quantum tenebrarum circumfundere debemus, cum tantam oblationem Deo offerimus, ipsius corporis & ipsius spiritus nostri, cum illi ipsam naturam consecramus? Ergo quod non potest videri propter Deum fieri, quia sic fieri Deus non vult: sequitur, ut hominum gratia fiat: utique primo illicitum, ut gloriæ libidinosum. Gloria enim illicitum est eis, quorum probatio in omni humiliatione constat, & si a Deo confertur continentiæ virtus, *quid gloriaris, quasi non acceperis?* Si vero non accepisti, quid habes, quod datum tibi non est? Hoc ipso autem constat a Deo datum tibi non esse, quod illum non soli Deo præstat. Videamus ergo quod humanum est, an firmum & verum.

14. Referunt aliquando dictum a quodam cum primum quæstio ista tentata est, & quomodo cæteras sollicitabimus ad hujusmodi opus? scilicet felices nos facient, si plures erunt, & non Dei gratia vel merita ejusque. Virgines ecclesiam, an ecclesia virgines ornat Deo, sive commendat? Confessus est igitur gloriam esse in caussa. Porro ubi gloria, illic sollicitatio. Ubi sollicitatio, illic coactio. Ubi coactio, illic necessitas. Ubi necessitas, illic infirmitas. Merito itaque dum caput non tegunt, ut sollicitentur gloriæ caussa, ventres tegere coguntur infirmitatis ruina. Aemulatio enim illarum non religio producit. Aliquando & ipse Deus venter earum; quia facile virgines fraternitas suscipit. Nec tantum autem ruunt, sed & funem longum delictorum sibi attrahunt. Prolatæ enim in medium, & publicato bono suo elatæ, & a fratribus omni honore & charitate & operatione cumulatæ, dum non latent, ubi quid admissum est, tantum dedecoris cogitantes quantum honoris habuerunt. Si intectum caput virginitati adscribitur, si qua virgo exciderit de gratia virginitatis, ne prodatur, intecto permanet capite

esse,

esse, & tunc jam alieno ambulat habitu, id est quem sibi vendicat virginitas, permanet nihilominus in habitu vel tunc saltem alieno, ne scilicet mutatione prodatur. Consciæ muliebritatis, jam indubitate audent nudo capite ad Deum adire. Sed æmulator Deus & dominus, qui dixit, *Nihil occultum quod non revelabitur*; plerasque etiam in conspectum deducit. Non enim confitebuntur, nisi ipsorum infantium suorum vagitibus proditæ. Quantum autem plures, non etiam de pluribus sceleribus suspectas habebis? Dicam, licet nolim; difficile mulier semel fit, quæ timet fieri, quæque jam facta, potest virginem mentiri sub Deo. Quanta item circa uterum suum audebit, ne etiam mater detegatur? scit Deus, quod jam infantes, & perfici & perduci ad partum integros, duxerit, debellatos aliquandiu a matribus. Facillime semper concipiunt & felicissime pariunt hujusmodi virgines, quidem simillimos patribus. Hæc admittit flagitia coacta & invita virginitas. Ipsa concupiscentia non latendi, non est pudica: patitur aliquid, quod virginis non sit, studium placendi; utique & viris. Qantum velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis & multis, dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimium amatur, dum inter amplexus & oscula assidua concalescit. Sic frons duratur, sic pudor teritur, sic solvitur, sic discitur aliter jam placere desiderare.

15. Sed enim vera, & tota, & pura virginitas, nihil magis timet, quam semetipsam: etiam feminarum oculos pati non vult, alios ipsa oculos habet: confugit ad velamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat adversus ictus tentationum, adversus jacula scandalorum, adversus suspiciones & susurros, & æmulationem, ipsum quoque livorem. Nam est aliquid etiam apud ethnicos metuendum,

quod fascinum vocant, infeliciorem laudis, & gloriæ enormioris eventum. Hoc nos interdum diabolo interpretamur. Ipsius est enim boni odium. Interdum Deo deputamus. Illius est enim superbiæ judicium, extollentis humiles & deprimentis elatos. Timebit itaque virgo sanctior, vel in nomine fascini, hinc adversarium, inde Deum: illius lividum ingenium, hujus censorium lumen; & gaudebit, sibi soli & Deo nota, sed & si cui innotuerit, sapit, si tentationibus gradum obtraxerit. Quis enim audebit oculis suis premere faciem clausam, faciem non sentientem? faciem (ut dixerim) tristem? quicunque malus cogitatus, ipsa severitate frangetur. Jam se etiam mulierem negat, quæ virginem celat.

16. In his consistit defensio nostræ opinionis secundum scripturam, secundum naturam, secundum disciplinam. Scriptura legem condit, natura contestatur, disciplina exigit. Cui ex his consuetudo opinionis prodest, vel qui diversæ sententiæ color est? Dei est scriptura, Dei est natura, Dei est disciplina, quicquid contrarium est istis, Dei non est. Si scriptura incerta est, natura manifesta est. Et de ejus testimonio, scriptura incerta non potest esse: si de natura dubitatur, disciplina quid magis Deo ratum sit ostendit. Nihil est illi carius humilitate, nihil acceptius modestia, nihil operosius gloria, & studio hominibus placendi. Illud itaque sit tibi & scriptura, & natura, & disciplina, quod ratum Deo inveneris, sicut juberis, *omnia examinare, & meliora quæque sectari.* Superest etiam, ut ad ipsas convertamur, quo libentius ista suscipiant. Oro te, sive mater, sive soror, sive filia, virgo, secundum annorum nomina dixerim, vela caput: si mater, propter filios: si soror, propter fratres; si filia, propter patres; omnes in te ætates periclitantur, indue armaturam pudoris; circumduc vallum verecundiæ, murum sexui tuo strue, qui nec

tuos

tuos emittat oculos, nec admittat alienos. Adimple habitum mulieris, ut ſtatum virginis ſerves; mentire aliquid ex his, quæ intus ſunt, ut ſoli Deo exhibeas veritatem, quamquam non mentiris nuptam. Nupſiſti enim Chriſto: illi tradidiſti carnem tuam, illi ſponſaſti maturitatem tuam. Incede ſecundum ſponſi tui voluntatem. Chriſtus eſt, qui & alienas ſponſas & maritas velari jubet; utique multo magis ſuas.

17. Sed & vos admonemus, alterius pudicitiæ mulieres, quæ in nuptias incidiſtis; nec ſic a diſciplina velaminis exoleſcatis, ne quidem in momento horæ; ut quia rejicere illam non poteſtis, alio modo deſtruatis, neque tectæ, neque nudæ incedentes. Mitris enim & lanis quædam non velant caput, ſed colligant, a fronte quidem protectæ, qua proprie autem caput eſt, nudæ. Aliæ modice linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures usque demiſſis, cerebrotenus operiuntur. Miſereor, ſi tam infirmo auditu ſunt, ut per tegmen audire non poſſint. Sciant quia totum caput mulier eſt. Limites & fines ejus eo usque porriguntur, unde incipit veſtis: quantum reſoluti crines occupare poſſunt, tanta eſt velaminis regio, ut cervices quoque ambiantur. Ipſæ enim ſunt, quas ſubjectas eſſe oportet, propter quas *poteſtas ſupra caput haberi debet*; velamen jugum illarum eſt. Judicabunt nos Arabiæ feminæ ethnicæ, quæ non caput, ſed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato, contentæ ſint dimidiam frui lucem, quam totam faciem proſtituere. Mavult femina videre quam videri; quas propterea infeliciſſimas ait Romana quædam regina, quod amare magis, quam adamari poſſint; cum ſint vel ex alterius felicitatis & quidem frequentioris, immunitate felices, quia facilius adamari quam adamare feminæ poſſint. Et ethnicæ quidem diſciplinæ meracior & (ut ita dixerim) barbarior modeſtia. Nobis dominus etiam revelationi-

bus velaminis spacia metatus est. Nam cuidam sorori nostræ angelus in somnis cervices, quasi applauderet, verberans, elegantes, inquit, cervices, & merito nudæ. Bonum est usque ad lumbos a capite veleris, ne & tibi ista cervicum libertas non prosit. Et utique quod uni dixeris, omnibus dixeris. Quantam autem castigationem merebuntur etiam illæ, quæ inter psalmos vel in quacunque Dei mentione retectæ perseverant? merito ne etiam, in oratione ipsa facillime fimbriam, aut villum, aut quodlibet filum cerebro superponunt, & tectas se opinantur. Tanti caput suum mentiuntur. Aliæ quibus plane major est palma omni fimbria & filo, non minus capite suo abutuntur, ut bestia quædam magis, quam avis, licet pennata, brevi capite, protracta cervice, cætera altegradia. Hanc ajunt cum delitescendum habet, caput solum plane totum in condensum abstrudere, reliquam se in aperto relinquere. Ita dum in capite secura est, nuda, qua major est, capitur tota, cum capite. Tales erunt & istæ, minus quam utile est, tectæ. Oportet ergo omni tempore & omni loco memores legis incedere, paratas & instructas ad omnem Dei mentionem, qui si fuerit in pectore, cognoscetur & in capite feminarum. Hæc cum bona pace legentibus, utilitatem consuetudini præponentibus, pax & gratia a domino nostro Jesu redundet, cum Septimio Tertulliano, cujus hoc opusculum est.

Q. Sept.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI
DE
EXHORTATIONE CASTITATIS
LIBER.

I.

Non dubito, frater, te post uxorem in pace præmissam ad compositionem animi conversum, de exitu singularitatis cogitare. Et utique consilium digere, quamquam & hujusmodi cum fide sua conloqui debeat unusquisque, ejusque vires consulere: tamen quoniam in ista specie, carnis necessitas cogitatum movet, quærere apud eandem conscientiam quæ fidei resistit, opus est fidei extrinsecus consilium, tanquam advocatum adversus carnis necessitatem. Quæ quidem necessitas circumscribi potest, si voluntas potius Dei quam indulgentia consideretur. Nemo indulgentiam audendo promeretur, sed voluntati obsequendo. *Voluntas Dei est sanctificatio nostra.* Vult enim imaginem suam nos etiam *similitudinem fieri, ut simus sancti, sicut & ipse sanctus est*, inquit. Id bonum, *sanctificationem* dico, in species distribuit complures, ut in aliqua earum deprehendamur. Prima species est, virginitas a nativitate. Secunda virginitas, a lavacro aquæ, aut in matrimonio purificat ex compacto, aut in viduitate perseverat ex arbitrio. Tertius gradus superest monogamiæ, cum post matrimo-

nium unum interceptum, exinde sexui renuntiatur. Prima felicitas, prima virginitas est, non nosse a quo postea optabis liberari, in totum. Secunda virginitatis est, contemnere vim quam optime noris. Reliqua species hactenus nubendi, post matrimonium morte disjunctum, præter virtutes etiam modestiæ laus est. Modestiæ enim laus est ablatum non desiderare, & ablatum a Deo domino, sine cujus voluntate ne folium de arbore labitur, nec *passer assis unius ad terram cadit*.

2. Quam denique modesta illa vox est, *Deus dedit, dominus abstulit*: ut domino visum est, ita factum est! Ideo si nuptias ablatas restauremus, sine dubio contra voluntatem Dei nitimur, volentes habere rursus, quod habere nos noluit, si enim voluisset, non abstulisset: nisi & in hoc voluntatem Dei interpretamur, quasi rursus vellet in nos, quod jam noluit Deus. Non est bonæ & solidæ fidei. sic omnia ad voluntatem Dei referre. Et ita adulari unumquemque, dicendo, nihil fieri sine jussione ejus: ut non intelligamus aliquid esse in nobis ipsis. Cæterum excusabitur omne delictum si continuerimus, nihil fieri a nobis sine Dei voluntate. At ibi definitio istam destructionem totius disciplinæ, etiam ipsius Dei, si & quæ non vult de sua voluntate producit, aut nihil est quod Deus non vult. sed quomodo vetat quædam, quibus etiam supplicium æternum comminatur, utique etiam quæ vetat non vult, a quibus & offenditur: sicut & quæ vult, præcipit, & accipit, & æternitatis mercede dispungit. Itaque cum utrunque ex præceptis ejus didicerimus, quid velit, & quid nolit, jam nobis est voluntas eligendi alterum, sicut scriptum est: *Ecce posui ante te bonum & malum*: gustasti enim de arbore agnitionis: & ideo non debemus quod nostri expositum est arbitrio, in Deum referre voluntate, nos quos vult ipse & velle est, qui malum

lum non vult: ita nostra est voluntas, cum malum volumus adversus Dei voluntatem, qui bonum vult. Porro si quæris, unde veniat ista voluntas, qua quid volumus adversus Dei voluntatem. Ut dicam, ex nobis ipsis, nec temere; semini enim tuo respondeas necesse esse. Siquidem ille princeps generis & delicti Adam voluit quod deliquit: neque enim diabolus voluntatem ejus imposuit delinquendi, sed materiam voluntatis subministravit. Cæterum voluntas Dei in obaudientiam venerat. Proinde & tu si non obaudieris Deo, qui te proposito præcepto liberæ potestatis instituit, per voluntatis libertatem volens te vergi sinit quod Deus noluit: ita deputat diabolo subversum, qui & si vult te velle quod Deus non vult, non tamen facit ut & velis: quia nec tunc invitos protoplastos ad voluntatem delicti subegit, imo neque invitos, neque ignorantes quid Deus nollet, utique enim nolebat fieri, cui admisso mortem destinabat: ita diaboli opus unum est temperare quod in te est, an velis. At ubi voluisti, sequitur ut te sibi subigat, non operatus in te voluntatem, sed nactus possessionem voluntatis. Igitur cum solum erit in nobis velle, in hoc probat, nostra in Deum mens, an ea velimus quæ cum voluntate ejus sapiant.

3. Alte impresse recogitandam esse dico Dei voluntatem, quid etiam in occulto velit, quæ enim manifesto, scimus omnes, eaque ipsa qualiter in manifesto sint, perspiciendum est. Nam si quædam videntur voluntatem Dei sapere dum a Deo permittuntur, non statim omne quod permittitur, & mera & tota voluntate procedit ejus, qui permittit: ex indulgentia est, quodcunque permittitur. Quæ & si sine voluntate non est, quia tamen aliquam habet caussam in loco cui indulgetur, quasi de invita venit voluntate passa caussam sui, quæ cogit voluntatem. Vide qualis sit voluntas ejus, cujus altera sit caussa.

Secunda iterum ſpecies conſideranda eſt puræ voluntatis. Vult nos Deus ſibi placita in quibus non indulgentia operatur patrocinatur, ſed diſciplina dominatur. Si tamen alia, iſta proponit utique quæ magis vult, dubiumne eſt ea nobis taxanda eſſe, quæ mavult, quam ea, quæ minus vult? Qui alia magis vult, proinde habenda ſunt, nam oſtendo quæ magis velit, minorem voluntatem majore delevit. Quantoque notitiæ tuæ utramque propoſuit, tanto definivit id te ſectari debere, quod paravit te magis velle. Ergo ſi ideo declaravit uti ſecteris, quod magis vult, ſine dubio niſi ita facis, contra voluntatem ejus ſapis, ſapiendo contra potiorem ejus voluntatem, magisque offendis quam promereris. Quod vult quidem faciendo, mavult, reſpuendo, ex parte delinquis, non tamen promereris. Porro & promereri nolle, delinquere eſt. Secundum itaque matrimonium ſi ex illa Dei voluntate, quæ indulgentia cogitur, negavimus meram, cui indulgenda eſt cauſſa, ſi ea cui potior alia præponitur, continentiæ magis appetendæ didicerimus non potiorem a potiore ſcindi. Hæc præſtruxerim, ut jam Apoſtoli voce decurram. In primis autem non videbor irreligioſus, ſi quid ipſe profitetur continentiæ magis appetendæ didicerim. Jam animadvertam omnem illam indulgentiam nuptiarum de ſuo, id eſt, de humano ſenſu, non de divino præſcriptu induxiſſe. Nam & cum de viduis innuptis definivit uti nubant, ſi continere non poſſunt, quia melius eſt *nubere quam uri*, converſus ad aliam ſpeciem, *nuptis autem denuncio*, inquit, *non ego, ſed dominus:* ita oſtendit extra rationem perſonæ ſuæ in Deum id, quod ſupra dixerat, id non ex perſona domini, ſed ex ſua pronunciaſſe, *melius eſt nubere quam uri.* Quæ vox licet ad eos pertineat, qui ſunt nupti, vel viduæ, qui tamen nubendi licentiam amplectuntur, velim retractare, quale bonum oſten-

ostendat, quod melius est pœna, quod non potest videri bonum, nisi pessimo comparatum, ut ideo bonum sit *nubere*, quia deterius est *ardere*. Bonum ita est, si per se nomen hoc obtinet sine comparatione; non dico mali, sed etiam boni alterius: ut & si bono alii comparatur, & ab alio adumbratur, nihilo minus remaneat id boni nominis. Cæterum si per mali collationem cogitur dici: non tam bonum est quam genus mali inferioris, quod a superiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur; auferendique dictionem comparationis: ut non dicas, *melius est nubere quam uri*: & quæro an dicere audeas, *melius est nubere*, non adjiciens quid sit id quo melius est. Ergo quod non melius, utique nec bonum, quia abstulisti & removisti dictionem comparationis quæ dum melius illud facit ita bonum, ita habere cogit. *Melius* est *nubere quam uri* sic accipiendum est, ac si melius uno oculo quam duobus carere; si tamen a comparatione discedas, non erit melius unum oculum non habere, quam & bonum. Nemo igitur captet ex hoc capitulo defensionem, quod proprie ad nuptos & viduas spectat, quibus nulla adhuc conjunctio numeratur. Quanquam ostenderim etiam illis numerandam esse permissi conditionem.

4. Cæterum de secundo matrimonio, scimus tamen Apostolum pronunciasse: *Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem, sed & si duxeris, non delinques.* Proinde tamen & hujus sermonis ordinem de consilio suo, non de divino præcepto introducit. Multum autem interest inter Dei præceptum & consilium hominis. *Præceptum Dei*, inquit, *non habeo*, *sed consilium do*, *quasi misericordiam consecutus fidelis esse*, quoniam neque in Evangelio neque ipsius Pauli Epistolis ex præcepto Dei invenias, permissam matrimonii separationem. Unde unum habendum confirmatur, quia quod a domino permissum non invenitur, id agnoscitur inter-

 dictum

dictum. Adde quod & hæc ipsa hujus consilii interjectio quasi inrecogitationem excessus sui passa, statim se refrenat & revocat, cum subjungit: *Verumtamen hujusmodi pressuram carnis habebunt*, cum *parcere* se eis dicit, cum tempus *in collecto* esse adjicit, quo oporteat etiam *habentes matrimonia pro non habentibus* agere, cum sollicitudinem nuptorum committit. Per hæc enim docens cur non expediat nubere, dissuadet ab eo, quod supra indulserat: & hoc de primo matrimonio, quanto magis secundo? Cum nos vero ad exemplum suum hortatur, utique ostendens quid nos velit esse, id est continentes; pariter declarat, quid nos esse nolit. Id quod non vult, nec sponte, nec veritate permittit. Si enim vellet, non permisisset, imo imperasset. Sed ecce rursus, *mulierem defuncto marito* dicit *nubere posse, si cui velit, tantum in domino. At enim felicior erit*, inquit, *si sic perseveraverit secundum meum consilium. Puto autem & ego spiritum Dei habeo.* Videmus duo consilia, quo supra nubendi veniam facit, & quo postmodum continentiam nubendi indicit. Cui ergo, inquis, consilio adsentabimur? Inspice & lege. Cum veniam facit, hominis prudentis consilium allegat, cum continentiam indicit, spiritus sancti consilium adfirmat. Sequere admonitionem, cui divinitas patrocinatur. Spiritum quidem Dei etiam fideles habent, sed non omnes fideles Apostoli. Cum ergo, quod fidelem dixerit, adjicit postea, spiritum se Dei habere, quod nemo dubitaret etiam de fideli: idcirco hoc dixit, ut sibi Apostoli fastigium redderet. Proprie enim Apostoli spiritum sanctum habent, qui plene habent in operibus prophetiæ, & efficacia virtutum, atque documentorum linguam, non quasi ex parte, quod cæteri. Ita spiritus sancti autoritate ad eandem speciem adire fecit, cui nos magis obsequi voluit; & factum est jam non consilium divini spiritus, sed pro ejus majestate, præceptum.

5. Ad

5. Ad legem semel nubendi dirigam. Ipsa origo [hu]mani generis patrocinatur, contestans quid Deus [a]b initio constituerit, in formam posteritati recen[se]ndum. Nam cum hominem figurasset, eique pa[ri]m necessariam prospexisset, unam de costis ejus [m]utuatus, unam illi feminam finxit, cum utique nec ar[ti]fex, nec materia defecisset, plures costæ in Adam, infatigabiles manus in Deo; sed non plures uxo[re]s apud Deum: & ideo homo Dei Adam, & mulier [D]ei Eva, unis inter se nuptiis defuncti sunt. For[ma]m hominis Dei de originis autoritate, & prima [De]i voluntate sanxerunt. *Erunt duo*, inquit, *in una [car]ne*: non tres, neque quatuor. Alioquin jam non [un]a caro, nec duo in una carne, tunc erunt, si con[ju]nctio & concretio dum in unitate semel fiat, si vero [ru]rsus aut sæpius, jam una esse desiit; & erunt jam [n]on duo in una carne, sed una plane caro in plures. [E]t cum Apostolus in ecclesiam & Christum interpre[ta]tur, erunt duo in una carne, secundum spiritales [n]uptias ecclesiæ & Christi, (unus enim Christus & [u]na ejus ecclesia;) agnoscere debemus duplicatam & [ex]aggeratam esse nobis unius matrimonii tam secun[du]m generis fundamentum, quam secundum Christi [sacr]amentum. Uno matrimonio censemur utrobi[que], & carnaliter in Adam, & spiritaliter in Christo, [dua]rum nativitatum unum est monogamiæ præ[sc]riptum. In utraque degenerat, qui de monogamia [ex]orbitat. Numerus matrimonii, a maledicto viro [c]œpit. Primus Lamech duabus maritatus, tres in [un]am carnem effecit.

6. Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ non modo [plu]ribus uxoribus, verum etiam concubinis conju[nc]ta miscuerunt. Ergo propterea nobis quoque lice[b]it in numerum nubere. Sane licebit, si qui adhuc [ty]pi alicujus futuri sacramenti supersunt, quos nuptiæ [tu]æ figurent, quod si etiam nunc locus est vocis il-
lius,

lius, *Crescite & multiplicamini*, id est si nondum alia vox supervenit, *Tempus jam in collecto esse*, restare, ut & *qui uxores habent tanquam non habentes agant*. Utique enim continentiam indicens, & compescens concubitum, seminarium generis, absolescit *Crescite* illud *& multiplicamini*. Ut opinor autem unius & ejusdem Dei utraque pronunciatio, & dispositio est; qui tunc quidem, in primordio sementem generis emisit, indultis conjugiorum habenis, donec mundus repleretur, donec novæ disciplinæ materia proficeret. Nunc vero cum extremitatibus temporum compressit quod emiserat, & revocavit quod indulserat; non sine ratione propagationis in primordio, & repastinationis in ultimo, semper initia laxantur, fines contrahuntur. Propterea sylvam quis instituit, & crescere sinit, ut tempore suo cædat. Sylva erat vetus dispositio, quæ in evangelio novo deputatur, in quo & *securis ad radicem arboris posita* est. Sic & *oculum pro oculo*, & *dentem pro dente*, jam senuit; ex quo juvenuit, *Malum pro malo nemo reddat*. Puto autem etiam humanam constitutionem atque decretum, postera pristinis prævalere.

7. Cur autem de pristinis exemplis non ea potius agnoscamus, quæ cum posteris communicant disciplinæ, formam vetustatis ad novitatem transmittunt? Ecce enim in veteri lege animadverto castratam licentiam sæpius nubendi; cautum est in levitico, *Sacerdotes mei non plus nubent*. possum dicere etiam illud, plus esse, quod semel non est; quod non unum est, numerus est; denique post unum incipit numerus. Unum autem est omne quod semel est. Sed in Christo servabatur, sicut in cæteris, ita in isto quoque, legis plenitudo. Inde igitur apud nos plenius atque structius præscribitur, unius matrimonii esse oportere, qui alleguntur in ordinem sacerdotalem. Usque

ue adeo quosdam memini digamos loco dejectos. ed dices: ergo cæteris licet, quos excipit. Vani imus, si putaverimus, quod sacerdotibus non li- at, laicis licere. Nonne & laici sacerdotes sumus? riptum est *regnum quoque nos & sacerdotes, Deo & pa- i suo fecit.* Differentiam inter ordinem & plebem nstituit ecclesiæ autoritas, & honor per ordinis nsessum sanctificatus a Deo, ibi ecclesiastici ordi- s non est consessus? Et offers & tinguis, sacer- s tibi solus. Sed ubi tres, ecclesia est, licet ci, unusquisque enim *de sua fide vivit*, nec est *per- narum acceptio apud Deum.* Quoniam non *auditores is* justificabuntur a Deo, sed *factores*, secundum od & apostolus dicit. Igitur si habes jus sacerdo- s in temetipso ubi necesse est: habeas oportet etiam sciplinam sacerdotis, ubi necesse sit habere jus sa- rdotis. Digamus tinguis? digamus offers? quanto agis laico digamo capitale erit agere pro sacerdote, m ipsi sacerdoti digamo auferatur agere sacerdo- m. Sed necessitati, inquis, indulgetur. Nulla ne- ssitas excusatur, quæ potest non esse. Noli deni- e digamus deprehendi & non committis in neces- tem administrandi quod non licet digamo. Omnes s Deus ita vult dispositos esse, ut ubique sacra- entis ejus obeundis apti simus. Unus Deus, una es, una & disciplina. Usque adeo nisi & laici ea servent, per quæ presbyteri alleguntur, quomodo nt presbyteri, qui de laicis alleguntur? Ergo gnare debemus, ante laicum jussum a secundo ma- onio retinere, dum presbyter esse non alius po- t, quam laicus semel fuerit maritatus.

8. Liceat nunc denuo nubere, si omne quod li- et, bonum est; idem Apostolus exclamabat, *Omnia unt: sed non omnia pro salute;* quod non prodest,

oro

oro te, bonum potest dici? Si licita sunt, & qu non pro salute, ergo & quæ non bona sunt, licit sunt. Quid autem magis velle debebis, quod erg bonum est, quia licet, an quod ergo, quia prodest Multum existimo esse inter licentiam & salutem. D bono non dicitur, licet quia bonum permitti non ex pectat, sed adsumi. Permittitur autem quod, a bonum sit, in dubio est, quod potest etiam non per mitti, si non habeat aliquam sui caussam primam Propter incontinentiæ periculum permittitur nuber secundo, qua nisi licentia alicujus non bonæ rei sub jaceret, non esset in quo probaretur, qui divinæ vo luntati, & qui suæ potestati obsequeretur, quis no strum utilitatis præsentiam sectetur, & quis occasio nem licentiæ amplexetur, quis divinæ voluntati, & quis suæ voluntati obsequatur. Licentia plerum que tentatio est disciplinæ, quoniam disciplina per tentationem probatur, tentatio per licentiam opera tur. Ita fit, ut *omnia liceant*, sed *sed non omnia ex pediant*, dum tentatur, cui permittitur, & judicatur dum in permissione tentatur. Licebat, & Apostolis *nubere, & uxores circumducere* Licebat & de Evan gelio ali. Sed qui jure hoc non usus est in occasio nem, ad exemplum nos suum provocat, docens in eo esse probationem, in quo licentia experimentum *abstinentiæ præstruxit*.

9. Si penitus sensus ejus interpretemur, non aliud dicendum erit secundum matrimonium, quam spe cies stupri. Cum enim dicat maritos hoc in sollici tudine habere, quemadmodum sibi placeant; non utique de moribus, (nam bonam sollicitudinem non sugillaret), sed de cultu & ornatu & omni studio formæ ad illecebras moliendas sollicitos intelligi vo lit, de forma autem & cultu placere carnalis conci piscen-

piscentiæ ingenium sit, quæ etiam stupri caussa est; ecquid videtur tibi stupri adfine esse matrimonium, quoniam ea in illo deprehendo quæ stupro compe-tunt. Ipse dominus ipse dicit, *qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum eam, jam stupravit eam in corde suo.* Qui autem eam ad ducendum viderit, minus an plus fecit? quid si etiam duxerit? quod non faceret, nisi ad ducendum concupisset. Nisi potest duci uxor, quam non videris, nec concupieris. Multum sane interest maritus, an cœlebs aliam concupiscat. Omnis mulier cœlibi alia est quamdiu aliena, nec per aliud fit marita, nisi per quod & adultera. Leges videntur matrimonii & stupri differentiam facere, per diversitatem illiciti, non per conditionem rei ipsius. Alioquin, res & viris & feminis omnibus adest; & matrimonium & stuprum commixtio carnis; scilicet cujus concupiscentiam dominus stupro adæquavit. Ergo, inquis, jam & primas, id est unas nuptias destruis? nec immerito: quoniam & ipsæ ex eo constant quod est stuprum. Ideo optimum est homini mulierem non attingere, & ideo virginis principalis sanctitas, quia caret stupri affinitate. Et cum hæc etiam de primis & unis nuptiis prætendi ad caussam continentiæ possint, quanto magis secundo matrimonio recusando præjudicabunt? Gratus esto, si semel tibi Deus indulsit nubere. Gratus autem eris, si iterum indulsisse illum tibi nescias. Cæterum abuteris indulgentia, cum sine modestia uteris, modestia modo intelligitur. Non tibi sufficit de summo illo immaculatæ virginitatis gradu in secundum recidisse nubendo, sed in tertium adhuc devolveris & in quartum & fortassis in plures, postquam in secunda statione continens non fuisti, quia nec prohibere plures nuptias voluit, qui de secundis provocandis renunciavit. Nubamus igitur quotidie, & nubentes ab

ulti-

ultimo die deprehendamur, tanquam Sodoma & Gomorra: quo die adimplebitur *væ* illud super prægnantes, & lactantes, id est super maritos & incontinentes; de nuptiis enim uteri & ubera & infantes. Et quando finis nubendi? credo post finem vivendi.

10. Renunciemus carnalibus, ut aliquando spiritalia fructificemus. Rape occasionem etsi non exoptatissimam, attamen opportunam, non habere cui debitum solveres, & a quod exsolvereris. Desiisti esse debitor. O te felicem, dimisisti debitorem, simile damnum, quid, si quod diximus, damnum, lucrum sentias. Per continentiam enim negociaberis magnam substantiam sanctitatis; parsimonia carnis spiritum adquires. Recogitemus enim ipsam conscientiam nostram, quam alium se homo sentiat, cum forte a sua femina cessat, spiritaliter sapit. Si orationem facit ad dominum, prope est cœlo, scripturis incumbit, totus illic est; si psalmum canit, placet sibi. Si dæmonem adjurat, confidit sibi. Ideo Apostolus temporalem purificationem orationum commendandarum caussa adjecit, ut sciremus, quod ad tempus prodest: semper nobis exercendum esse, ut semper prosit. Quotidie omni momento, oratio hominibus necessaria est, utique & continentia, postquam oratio necessaria est. Oratio de conscientia procedit, si conscientia erubescat, erubescit oratio. Spiritus deducit orationem ad Deum. Si spiritus reus apud se sit, conscientiæ erubescentis, quomodo audebit orationem ducere ab illo? de qua erubescente & ipse suffunditur sanctus minister, etenim est prophetica vox veteris testamenti: *Sancti erimus, quia Deus sanctus*, & rursus: *Cum sancto sanctificaberis, & cum viro innocente innocens eris, & cum electo electus.* Debemus enim ita ingredi in disciplina domini, ut dignum est;

non

non secundum carnis calentes concupiscentias. Ita enim & Apostolus dicit, quod *sapere secundum carnem, mors sit: secundum spiritum vero sapere, vita æterna sit in Christo Jesu domino nostro.* Si hæc obsusio etiam um in unis nuptiis res carnis exercetur, spiritum sanctum avertit, quanto magis, cum in secundo matrimonio agitur?

11. Duplex enim iste rubor est: quia in secundo matrimonio duæ uxores eundem circumstant spiritum, una spiritu, alia carne. Neque enim pristinam poteris odisse, cui etiam religiosiorem servas affectionem, ut jam receptæ apud Deum, pro cujus spiritu postulas, pro qua oblationes annuas reddis. Stabis ergo ad Deum, cum tot uxoribus, quod in oratione commemoras, & offeres pro duabus, & commendabis illas duas, per sacerdotem de monogamia ordinatum, aut etiam de virginitate sancitum, circumdatum virginibus ac univiris; & ascendet sacrificium tuum libera fronte, inter cæteras voluntates bonæ mentis postulatibi & uxori castitatem?

12. Scio quibus causationibus coloremus insatiabilem carnis cupiditatem. Prætendimus necessitates adminiculorum, domum administrandam, familiam regendam, loculos, claves custodiendas, lanificium dispensandum, victum procurandum, curas domesticas; scilicet solis maritorum domibus e est, perierunt cœlibum familiæ, res spadonum, fortunæ militum, aut peregrinantium sine ribus. Non enim & nos milites sumus, eo dem majoris disciplinæ quanto tanti imperato? Non & nos peregrinantes in isto seculo sumus? cur autem ita dispositus es, Christiane ut

 sine

sine uxore non possis? Nunc & consortium onerum domesticorum necessarium est. Habe aliquam uxorem spiritalem, adsume de viduis, fide pulchram, paupertate dotatam, ætate signatam, bonas nuptias feceris. Hujusmodi uxores etiam plures haberi Deo gratum est. Sed posteritatem recogitant Christiani, quibus crastinum non est. Hæredes Dei servus desiderabit, qui semetipsum de seculo exhæredavit? Et ideo quis repetat matrimonium, si de pristino non habeat liberos? Habebit itaque hoc primum, ut diutius velit vivere, ipso Apostolo festinante ad dominum? Certe expeditissimus in persecutionibus, constantissimus in martyriis, promptissimus in communicationibus, temperantissimus in adquisitionibus, postremo securus morietur, relictis filiis, forsitan qui illi parentent. Numquid ergo hujusmodi & reipublicæ prospectu aguntur, ne civitates deficiant, si soboles non exerceantur: ne leges, ne jura, ne commercia delabantur; ne templa derelinquantur, ne non sint qui exclament, Christiani ad bestias. Hæc enim audire desiderant, qui filios quærunt. Sufficiant ad consilium viduitatis vel ista, præcipue apud nos, importunitas liberorum, ad quos suscipiendos legibus compelluntur homines; quia sapiens quisque numquam libens filios desiderasset. Quid ergo facies si novam uxorem de tua conscientia impleveris, dissolvas medicaminibus conceptum? Puto nobis non magis licere nascentem necare, quam natum, sed fortasse illo tempore prægnantis uxoris, remedium tanta solicitudine a Deo petere audebis, quod in te positum recusasti? Aliqua opinor sterilis prospicietur, vel jam frigidioris ætatis. Satis consulte, & inprimis fideliter. Nullam enim credimus Deo volente sterilem, aut

anum

um enixam, quod adeo magis evenire potest, quis præsumptione hujus providentiæ suæ æmulionem provocarit. Scimus denique quendam fratribus cum propter familiam suam, secundo trimonio sterilem captasset uxorem, tam iterum rem factum, quam & iterum maritum.

13. Ad hanc meam cohortationem, frater dilissime, accedunt etiam secularia exempla, quæ e nobis etiam in testimonio posita sunt, cum d bonum & Deo placitum, ab extraneis quo- agnoscitur, & testimonio oneratur. Denique nogamia apud ethnicos ita in summo honore est, & virginibus legitime nubentibus univira proba adhibeatur; & si auspicii caussa, utique boni picii est. Item ut in quibusdam solennibus & ciis, prior sit univiræ locus; certe Flaminica nisi univira est, quæ & flaminis lex est. Nam ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non t, utique monogamiæ gloria est. Cum autem sacramenta Satanas adfectat, provocatio est ra, imo suffusio si pigri sumus ad continen- Deo exhibendam, quam diabolo quidam præ- t, nunc virginitate, nunc viduitate perpetua. imus virgines Vestæ, & Junonis apud Achaiæ dum, Apollinis apud Ephesos, & Minervæ usdam locis. Novimus & continentes viros uidem tauri illius Aegyptii antistites: Feminas Cereris Africanæ, cui etiam, sponte abdi- matrimonio adsenescunt, aversantes exinde con- masculorum usque ad oscula filiorum. In- scilicet diabolus, post luxuriam, etiam castiperditricem, quo magis reus sit Christianus, castitatem recusaverit conservatricem. Erunt in testimonium & feminæ quædam seculares,

I 2 ob

ob univiratus obſtinationem famam conſequutæ, ut Dido quæ profuga in alieno ſolo, ubi nuptias regis ultro optaſſe debuerat, ne tamen ſecundas experiretur, maluit e contrario uri quam nubere. Vel illa Lucretia, quæ etſi ſemel per vim & invita alium virum paſſa eſt, ſanguine ſuo maculatam carnem abluit, ne viveret jam non ſibi univira. Plura exempla certa de noſtris inveniam, & quidem tanto potiora, quanto majus eſt vivere in caſtitate, quam pro ea mori, hoc eſt animæ id bonum miſceri, quam non vivendo ſeparari. Quanti igitur & quantæ in eccleſiaſticis ordinibus de continentia cenſentur, qui Deo nubere maluerunt, qui carnis ſuæ honorem inſtituerunt, quique ſe jam illius pudoris filios dicaverunt, occidentes in ſe concupiſcentiam libidinis, & totum illud, quod intra paradiſum non potuit admitti. Unde præſumendum eſt hos, qui intra paradiſum recipi volunt, tandem debere ceſſare ab ea re, a qua paradiſus intactus eſt.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE MONOGAMIA, LIBER.

I.

Hæretici nuptias auferunt, Psychici ingerunt. Illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis lex creatoris? inter alienos spadones & aurigas tuos tantundem quereris de domestico obsequio, quantum de fastidio extraneo. Proinde & te lædunt, qui abutuntur, quemadmodum qui non utuntur. Verum neque continentia ejusmodi laudanda, quia hæretica est, neque licentia defendenda, quia Psychica est. Illa plasphemat, ista luxuriat, illa destruit nuptiarum Deum, ista confundit. Penes nos autem quos spiritales merito dici facit agnitio spiritalium charismatum, continentia tam religiosa est, quam licentia verecunda; quandoquidem, ambæ cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat; illa non cogitur, ista regitur, illa arbitrium habet, hæc modum, unum matrimonium novimus, sicut unum Deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, ubi habet & pudorem. Sed Psychicis non recipientibus spiritum, ea quæ sunt spiritus non placent, ita dum quæ sunt spiritus non placent, ea quæ sunt carnis placebunt, ut contraria spiritui. *Caro*, inquit, *adversus spiritum concupiscit, & spiritus adversus carnem.* Quid autem concupiscet caro, quam quæ magis carnis sunt?

Propter quod & in primordio extranea ſpiritus facta eſt, *Non*, inquit, *permanebit ſpiritus meus in iſtis hominibus in ævum, eo quod caro ſint.*

2. Itaque monogamiæ diſciplinam in hæreſim exprobrant, nec ulla magis ex cauſſa paracletum negare coguntur, quam dum exiſtimant novæ diſciplinæ inſtitutorem, & quidem duriſſimæ illis; ut jam de hoc primum conſiſtendum ſit, in generali retractatu, an capiat paracletum aliquid tale docuiſſe, quod aut novum deputari poſſit, adverſus Catholicam traditionem, aut oneroſum adverſus *levem ſarcinam domini.* De utroque autem ipſe dominus pronunciavit: dicens enim *adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, ſed nondum poteſtis portare ea, cum venerit ſpiritus ſanctus, ille vos ducet in omnem veritatem*, ſatis utique prætendit, ea acturum illum, quæ & nova exiſtimari poſſint, ut nunquam retro edita, & aliquanto oneroſa, ut idcirco non edita. Ergo, inquis, hac argumentatione quidvis novum & oneroſum paracleto adſcribi poterit, etſi ab adverſario ſpiritu fuerit. Non utique. Adverſarius enim ſpiritus ex diverſitate prædicationis appareret, primo regulam adulterans fidei, & ita ordinem adulterans diſciplinæ: quia cujus gradus prior eſt, ejus corruptela antecedit, id eſt fidei, quæ prior eſt diſciplina. Ante quis de Deo hæreticus ſit neceſſe eſt, & tunc de inſtituto. Paracletus autem multa habens edocere, quæ in illum diſtulit dominus ſecundum præfinitionem, ipſum primo Chriſtum conteſtabitur, qualem credimus, cum toto ordine Dei creatoris, & ipſum glorificabit, & de ipſo commemorabit: & ſic de principali regula agnitus, illa multa, quæ ſunt diſciplinarum, revelabit; fidem dicente pro eis integritate prædicationis, licet novis, quia nunc revelantur: licet oneroſis, quia nec nunc ſuſtinentur; non alterius tamen Chriſti, quam qui habere ſe dixit & alia multa, quæ a paracleto edocerentur

rentur: non minus istis onerosa, quam illis, a quibus nondum tunc sustinebantur.

3. Sed an onerosa monogamia, viderit adhuc impudens infirmitas carnis, an autem nova, de hoc interim constet. Illud enim amplius dicimus, etiamsi totam & solidam virginitatem sive continentiam paracletus hodie determinasset, ut ne unis quidem nuptiis fervorem carnis despumare permitteret, sic quoque nihil novi inducere videretur, ipso domino *spadonibus* aperiente regna cœlorum: ut & ipso *spadone*; ad quem spectans & Apostolus, propterea & ipse *castratus*, continentiam mavult. Sed salvo inquis, jure nubendi; plane salvo, & videbimus quousque; nihilominus jam ex ea parte destructo, qua continentiam præfert: *bonum*, inquit, *homini mulierem non contingere.* Ergo malum est contingere. Nihil enim bono contrarium nisi malum, ideoque superesse, ut & qui habeant uxores, sic sint quasi non habeant: quo magis qui non habent, habere non debeant; reddit etiam caussas cur ita suadeat, quod *innupti de Deo cogitent: nupti vero quomodo in matrimonio quis suo placeat.* Et possum contendere, non mere bonum esse, quod permittitur. Quod enim mere bonum est, non permittitur, sed ultro licet. Permissio habet caussam, aliquando & necessitas. Denique in hac specie non est voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult, *Volo vos*, inquit, *omnes sic esse quomodo & ego*, & cum ostendit melius esse quid, utique se velle confirmat, quam quod melius esse præmisit, & ita si aliud quam quod voluit permittit, non voluntate, sed necessitate permittens, non mere bonum ostendit, quod invitus indulsit. Denique cum dicit, *melius est nubere quam uri*, quare id bonum intelligendum, quod melius est pœna? quod non potest videri melius nisi pessimo comparatum? Bonum illud est, quod per se hoc nomen tenet, sine

comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius: ut si & alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine. Cæterum si per mali collationem cogitur bonum dici, non tam bonum est, quam genus mali inferioris, quod ab altiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique conditionem, ut non dicas *melius est nubere, quam uri*, & quæro an dicere audeas, *melius nubere*, non adjiciens quo melius sit. Fit ergo jam non melius, & dum non melius: nec bonum, sublata conditione, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius est unum oculum amittere quam duos. Si tamen discedas a comparatione utriusque, non erit melius unum oculum habere, quia nec bonum. Quid nunc, si omnem indulgentiam nubendi de suo, id est de humano sensu accommodat, ex necessitate qua diximus, quia *melius sit nubere quam uri*. Denique conversus ad alteram speciem dicendo, *Nuptis autem denuncio, non ego, sed dominus:* ostendit illa, quæ supra dixerat non dominicæ autoritatis fuisse, sed humanæ æstimationis. At ubi ad continentiam reflectit animos, *Volo autem vos sic esse omnes. Puto autem*, inquit, *& ego spiritum Dei habeo*, ut si quid indulserat ex necessitate, id spiritus sancti autoritate revocaret. Sed & Joannes monens sic nos incedere debere, quemadmodum & dominus, utique etiam secundum sanctitatem carnis admonuit incedere, adeo manifeste, & *omnis*, inquit, *qui spem istam in illo habet castificat se, sicut & ipse castus est.* Nam & alibi, *Estote sancti, sicut & ille sanctus fuit*, scilicet carne. De spiritu enim non dixisset, quia spiritus ultro sanctus agnoscitur, nec exspectat sanctitatis admonitionem, quæ propria natura est ejus. Caro autem docetur sanctitatem, quæ & in Christo fuit sancta. Igitur si omnia ista obliterant licentiam nubendi, & conditione licentiæ inspecta, & prælatione conti-

nen-

nentiæ imposita: cur non potuerit post Apostolos idem spiritus superveniens ad deducendam disciplinam *in omnem veritatem*, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes, *Tempus omni rei*, inquit,) supremam jam carni fibulam imponere, jam non oblique a nuptiis avocans, sed exerte; cum magis nunc *tempus in collecto* factum sit, annis circiter CLX exinde productis? nonne ipse apud te retractares, vetus hæc disciplina est præmonstrata, jam tunc in carne domini, & voluntate, dehinc in Apostolorum ejus tam consiliis, quam exemplis. Olim sanctitati huic destinabamur. Nihil novi paracletus inducit; quod præmonuit, definit; quod sustinuit, exposcit. Et nunc recogitans ista, facile tibi persuadebis, multo magis unicas nuptias competisse paracleto prædicare, qui potuit & nullas, magisque credendum temperasse illum, quod & abstulisse decuisset, si quæ velit Christus intelligas. In hoc quoque paracletum agnoscere debes advocatum, quod a tota continentia infirmitatem tuam excusat.

4. Secedat nunc mentio paracleti, ut nostri alicujus autoris. Evolvamus communia instrumenta scripturarum pristinarum. Hoc ipsum demonstratur a nobis, neque novam, neque extraneam esse monogamiæ disciplinam, imo & antiquam & propriam Christianorum, ut paracletum restitutorem potius sentias ejus, quam institutorem. Quod pertineat ad antiquitatem, quæ potest antiquior forma proferri, quam ipse census generis humani? Unam feminam masculo Deus finxit, una costa ejus decerpta & utique ex pluribus. Sed & in præfatione ipsius operis, *Non est*, inquit, *bonum homini*, *solum eum esse*, faciamus adjutorium illi. Adjutores enim dixisset, si pluribus eum uxoribus destinasset. Adjecit & legem de futuro. Siquidem prophetice dictum est, *& erunt duo in unam carnem*, non tres, neque plures. Cæte-

rum jam non duo ſi plures. Stetit lex. Denique perſeveravit unio conjugii in autoribus generis ad finem usque, non quia non erant feminæ aliæ, ſed quia ideo non erant, ne primitiæ generis duplici matrimonio contaminarentur. Alioquin ſi Deus voluiſſet, eſſe potuiſſent: certe de filiarum ſuarum numeroſitate ſumpſiſſet, non minus ex oſſibus & ex carne ſua habens Evam, ſi hoc pie fieret. At ubi primum ſcelus homicidium in fratricidio dedicatum, tam dignum ſecundo loco ſcelus non fuit, quam duæ nuptiæ. Neque enim refert duas quis uxores ſingulas habuerit, an pariter ſingulæ duas fecerint. Idem numerus conjunctorum & ſeparatorum. Semel tamen vim paſſa inſtitutio Dei per Lamech, conſtitit poſtea in finem usque gentis illius. Secundus Lamech nullus extitit, quomodo duabus maritatus; negat ſcriptura quod non notat. Aliæ diluvium iniquitates provocaverunt, ſemel defenſæ qualescunque fuerunt, non tamen ſeptuagies ſepties: quod duo matrimonia meruerunt. Sed & reformatio ſecundi generis humani, monogamia matre cenſetur. Iterum duo [in unam carnem creſcere & redundare ſuſcipiunt, Noe & uxor, filiique eorum] in unicis nuptiis. Etiam in ipſis animalibus monogamia recognoſcitur, ne vel beſtiæ de mœchia naſcerentur, *ex omnibus*, inquit, *beſtiis ex omni carne duo induces in arcam, ut vivant tecum maſculus & femina. erunt de animalibus volatilibus ſecundum genus, & de omnibus ſerpentibus terræ ſecundum genus ipſorum: duo ex omnibus introibunt ad te, maſculus & femina*, eadem forma & ſeptena ex binis adlegi mandat ex maſculo & femina, uno & una, quid amplius dicam? immundis quoque alitibus cum binis feminis introire non licuit.

5. Hæc quantum ad primordiorum teſtimonium, & originis noſtræ patrocinium, & divinæ inſtitutionis præjudicium, quæ utique lex eſt, non monimentum; quoniam ſi ita factum eſt a primordio, inveni-

venimus nos ad initium dirigi a Christo, sicut in quæstione repudii, dicens, illud propter duritiam ipsorum a Moyse esse permissum, ab initio autem non ita fuisse, sine dubio ad initium revocat matrimonii individuitatem, ideoque quos Deus ab initio conjunxit in unam carnem duos, hodie homo non separabit. Dicit & Apostolus scribens ad Ephesios, *Deum proposuisse in semetipso ad dispensationem adimpletionis temporum*, ad caput, id est ad initium reciprocare universa in Christo, quæ sunt super cœlos & super terras in ipso; sic & duas Græciæ litteras summam & ultimam, sibi induit dominus, initii & finis concurrentium in se figuras: uti quemadmodum *α* ad *ω* usque volvitur, & rursum *ω* ad *α* replicatur, ita ostenderet in se esse & initii decursum ad finem, & finis recursum ad initium: ut omnis dispositio in eum desinens per quem cœpta est, per sermonem scilicet Dei, qui caro factus est, proinde desinat quemadmodum & cœpit: & adeo in Christo omnia revocantur ad initium, ut & fides reversa sit a circumcisione ad integritatem carnis illius, sicut ab initio fuit; & libertas ciborum & sanguinis solius abstinentia, sicut ab initio fuit: & matrimonii individuitas, sicut ab initio fuit, & repudii cohibitio, quæ ab initio non fuit, & postremo totus homo in paradisum revocatur, ubi ab initio fuit. Cur ergo vel monogamum illo non debeat Adam referre, qui non potest tam integrum præstare, quam inde missus est? Quantum pertinet itaque ad initii restitutionem, id a te exigit & dispositionis & spei tuæ ratio, quod ab initio fuit secundum initium, quod tibi & in Adam censetur, & in Noe recensetur. Elige in quo eorum initium tuum deputes, in ambobus te sibi monogamiæ censura defendit. Sed & si initium transmittit ad finem, ut *α* ad *ω*, quomodo finis remittit ad initium, ut *ω* ad *α*, atque ita census noster transfertur in Christum, animalis in spiritalem, quia non

primo

primo quod ſpiritale eſt, ſed quod animale; dehinc quod ſpiritale, proinde videamus an id ipſum debeas huic quoque cenſui ſecundo, an in eadem te forma eſſe conveniat, in qua noviſſimus quoque Adam, in qua & primus; quando noviſſimus Adam, id eſt, Chriſtus innuptus in totum, quod etiam primus Adam, ante exſilium. Sed donato infirmitati tuæ carnis ſuæ exemplo perfectior Adam, id eſt Chriſtus, eo quoque nomine perfectior: qua integrior, volenti quidem tibi ſpado occurrit in carne, ſi vero non ſufficis, monogamus accurrit in ſpiritu, unam habens eccleſiam ſponſam, ſecundum Adam & Evæ figuram; quam Apoſtolus in illud magnum ſacramentum interpretatur in Chriſtum & eccleſiam competiſſe carnali monogamiæ per ſpiritalem. Vides igitur quemadmodum etiam in Chriſto novans cenſum, non poſſis eum ſine monogamiæ profeſſione deferre; niſi carne ſis, quod ſpiritu ille eſt, licet & quod fuit in carne, æque eſſe debueris.

6. Sed adhuc nobis quæramus aliquos originis principes. Non placent enim quibusdam monogami parentes Adam & Noe, fortaſſe nec Chriſtus. Ad Abraham denique provocant, prohibiti patrem alium præter Deum agnoſcere. Sit nunc pater noſter Abraham, ſit & Paulus. *In evangelio*, inquit, *ego vos generavi.* Etiam Abrahæ te filium exhibe. Non enim paſſivus tibi cenſus eſt in illo. Certum tempus eſt, quo tuus pater eſt. Si enim ex fide filii deputamur Abrahæ, ut Apoſtolus docet, dicens ad Galatas, *Cognoſcitis nempe, quia qui ex fide, iſti ſunt filii Abrahæ.* Quando credidit Abraham Deo, & deputatum eſt ei in juſtitiam? Opinor adhuc in monogamia, quia in circumciſione nondum, quod ſi poſtea in utrunque mutatus eſt, & in digamiam, per ancillæ concubinatum, & in circumciſionem per teſtamenti ſignaculum: non potes illum patrem agnoſcere, niſi tunc,

cum

um Deo credidit, siquidem secundum fidem filius jus es, non secundum carnem. Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris, id est, digamum, recipe & circumcisum. Si rejicis circumcisum, ergo recusabis & digamum, duas dispositiones ejus binis inter se modis diversas miscere non poteris; digamus cum circumcisione esse orsus est, monogamus cum præputiatione; recipis digamiam, admitte & circumcisionem. Tueris præputiationem, teneris & monogamiæ. Adeo autem monogami Abrahæ filius es sicut & præputiati, ut si circumcidaris, jam non sis filius, quia non eris ex fide, sed ex signaculo fidei in præputiatione justificatæ. Habes Apostolum, disce cum Galatis; proinde, etsi digamiam tibi intuleris, non es illius Abrahæ filius, cujus fides in monogamia præcessit: nam etsi postea *pater multarum nationum* nuncupatur, sed earum quæ ex fide digamiam præcedente filii habebant deputari Abrahæ. Exinde res viderint. Aliud sunt figuræ, aliud formæ. Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines transeunt adimpletæ, definitiones permanent adimplendæ: imagines prophetant, definitiones gubernant. Quid digamia illa Abrahæ portendat, idem Apostolus edocet interpretator utriusque testamenti, sicut idem semen nostrum in Isaac vocatum determinat. Si ex libera es, ad Isaac pertinens, certe unum matrimonium pertulit. Isti itaque sunt (ut opinor) in quibus censeor; cæteros nescio, quorum si exempla circumspicio, alicujus David etiam per sanguinem nuptias sibi ingerentis, alicujus Salomonis etiam uxoribus divitis; meliora sectari jussus, habes & Joseph unijugum, & hoc nomine audeo dicere patre meliorem. Habes Moysen Dei de proximo arbitrum. Habes Aaronem principalem sacerdotem. Secundus quoque Moyses populi secundi, qui imaginem nostram in promissio-

nem

nem Dei induxit, in quo primo nomen domini dedicatum est, non fuit digamus.

7. Post vetera exempla originalium personarum, æque ad vetera transeamus instrumenta legalium scripturarum, ut per ordinem de omni nostra paratura retractemus. Et quoniam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege, quam Christus non *dissolvit*, sed *adimplevit*: interdum quæ volunt legis arripiunt; plane & nos sic dicimus decessisse legem, ut onera quidem ejus, quæ secundum sententiam Apostolorum, nec *patres sustinere valuerunt*, concesserint: quæ vero ad justitiam spectant, non tantum reservata permaneant, verum & ampliata: ut scilicet *redundare* possit *justitia nostra super Scribarum & Pharisæorum* justitiam. Si justitia, utique & pudicitia. Si ergo, quoniam in lege præcipitur, ut quis fratris sui uxorem sine liberis defuncti in matrimonium adsumat, ad suscitandum fratri suo semen: idque sæpius evenire in unam personam potest, secundum callidam illam quæstionem Sadducæorum: ideo & alias putant permissam frequentiam nuptiarum: Intelligere debebunt, primo rationem ipsius præcepti, & ita scient illam rationem jam cessantem ex eis esse, quæ evacuata sint legis. Necessario succedendum erat in matrimonium fratris sine libris defuncti. Primum quia adhuc vetus illa benedictio decurrere habebat: *Crescite & redundate*; dehinc, quoniam patrum delicta etiam de filiis exigebantur, tertio quoniam spadones & steriles ignominiosi habebantur. Itaque ne proinde maledicti judicarentur, qui non naturæ reatu, at mortis præventu orbi decessissent, ideo illis ex suo genere vicaria, & quasi posthuma soboles supparabatur. At ubi & *Crescite & redundate* evacuavit extremitas temporum, inducente Apostolo: *Superest, ut & qui habent uxores, sic sint, ac si non habeant: quia tempus in collecto est, & desierunt uva acerba a patribus manducata filiorum*

den-

utus obstupefacere. Unusquisque enim in suo delicto moritur: & spadones non tantum ignominia caruerunt, verum & gratiam meruerunt, invitati in regna cœlorum: sepulta lege succedendi in matrimonium fratris, contrarium ejus obtinuit, non succedendi in matrimonium fratris. Et ita, ut prædiximus, quod cessavit valere, cessante ratione, non potest alii argumentationem accommodare. Ergo non nubet defuncto viro uxor, fratri, utique nuptura, si nupserit. Omnes enim nos fratres sumus: & illa nuptura, in domino habet nubere, id est, non ethnico, sed fratri: quia & vetus lex adimit conjugium allophylorum. Cum autem & in Levitico cautum sit, *Quicumque sumserit fratris uxorem, immunditia est, turpitudo, sine liberis morietur:* sine dubio, dum ille prohibetur denuo nubere, & illa prohibetur, non habens nubere, nisi fratri. Quomodo ergo Apostolo conveniet & legi, quam non in totum impugnat? cum ad epistolam ipsius venerimus, ostendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis competunt argumentationes ejus: denique prohibet eadem, sacerdotes denuo nubere: filiam quoque sacerdotis jubet viduam vel ejectam, si semen non fuerit illi, in domum patris sui regredi, & de pane ejus ali. Ideo si semen non fuerit illi, non ut si fuerit, denuo nubat: quanto magis enim non nubet, si filios habeat? Sed ut si habuerit, a filio potius alatur, quam a patre, quo & filius præceptum Dei exequatur: *Honora patrem & matrem.* Nos autem Jesus summus sacerdos & magnus patris de suo vestiens: (qui in Christo tinguntur, Christum induerunt,) sacerdotes Deo patri suo fecit, secundum Johannem. Nam & illum adolescentem festinantem ad exequias patris ideo revocat, ut ostendat sacerdotes nos vocari a Deo, quos lex vetabat parentum sepulturæ adesse: *super omnem*, inquit, *animam defunctam sacerdos non* *introi-*

introibit, *&* *super patrem suum*, *&* *super matrem suam non contaminabitur.* Ergo & nos hoc interdictum observare debemus? non utique. Vivit enim unicus pater noster Deus, & mater ecclesia, & neque ipsi mortui sumus, qui Deo vivimus: neque mortuos sepelimus, quia & illi vivunt in Christo. Certe sacerdotes sumus a Christo vocati, monogamiæ debitores, ex pristina Dei lege, quæ nos tunc in suis sacerdotibus prophetavit.

8. Nunc ad legem proprie nostram, id est, ad Evangelium conversi, qualibus excipimur exemplis, dum ad sententias pervenimus? Ecce statim quasi in limine duæ nobis antistites Christianæ sanctitatis occurrunt, monogamia & continentia: alia pudica in Zacharia sacerdote: alia integra in Johanne antecursore. Alia placans Deum, alia prædicans Christum: alia totum prædicans sacerdotem, alia plus præferens quam propheten, scilicet eum, qui non tantum prædicaverit aut demonstraverit coram, verum etiam baptizaverit Christum. Quis enim corpus domini dignius initiaret, quam ejusmodi caro, qualis & concepit illud & peperit? Et Christum quidem virgo enixa est, semel nuptura ob partum, ut uterque titulus sanctitatis in Christi censu dispungeretur, per matrem & virginem & univiram. At ubi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit? quis in spiritu primus agnoscit? vir justus, & castus & utique non digamus, vel ne dignius mox Christus a femina prædicaretur vetere vidua & univira, quæ & templo dedita satis in semetipsa portentebat, quales spiritali templo, id est, ecclesiæ debeant adhærere. Tales arbitros infans dominus expertus, non alios habuit & adultus. Petrum solum invenio maritum; per socrum, monogamum præsumo, per ecclesiam, quæ *super illum ædificata* omnem gradum ordinis sui de monogamis erat collocatura. Cæteros cum maritos non invenio, aut spado-

spadones intelligam necesse est, aut continentes. Nec enim, si penes Græcos communi vocabulo censentur mulieres & uxores, pro consuetudinis facilitate (cæterum est proprium vocabulum uxorum): ideo Paulum sic interpretabimur, quasi demonstret uxores Apostolos habuisse. Si enim de matrimoniis disputasset, quod in sequentibus facit, ubi magis Apostolus aliquod exemplum nominare potuisset, recte videretur dicere: *Non enim habemus potestatem uxores circumducendi, sicut cæteri Apostoli & Cephas?* At ubi ea subjungit, quæ de victuaria exhibitione abstinentiam ejus ostendunt, dicentis? *Non enim potestatem habemus manducandi & bibendi?* non uxores demonstrat ab Apostolis circumductas: quas & qui non habent, potestatem tamen manducandi & bibendi habent: sed simpliciter mulieres, quæ illis eodem instituto, quo & Dominum comitantes, ministrabant. Jam vero si Christus reprobat Scribas & Pharisæos, *sedentes in cathedra Moysi*, nec facientes quæ docerent: quale est ut & ipse super cathedram suam collocaret, qui sanctitatem carnis præcipere magis, non etiam obire meminissent, quam illis omnibus modis insinuarat & docendam & agendam? in primis de suo exemplo, tunc cæteris argumentis: Cum *puerorum* dicit esse *regnum cœlorum*: cum consortes illis facit alios post nuptias pueros: cum ad *simplicitatem columbæ* provocat, avis non tantum innocuæ, verum & pudicæ, quam unam unus masculus novit: cum Samaritanæ maritum negat, ut adulterum ostendat numerosum maritum: cum in revelatione gloriæ suæ de tot sanctis & prophetis Moysen & Heliam secum mavult: alterum monogamum, alterum spadonem. Non enim aliud fuit Helias, quam Johannes, qui in virtute & spiritu venit Heliæ: cum ille *vorator & potator homo*, *prandiorum cœnarum cum publicanis & peccatoribus frequentator*, semel apud unas nuptias cœnat, multis utique nubentibus.

tibus. Totiens enim voluit celebrare eas, quotiens & esse.

9. Sed hæ argumentationes potius existimentur de conjecturis coactæ, si non & sententiæ astiterint, quas dominus emisit in repudii retractatu, quod permissum aliquando jam prohibet: in primis, quia ab *initio non fuit sic*, sicut matrimonii numerus: tum *quia quos Deus conjunxit, homo non separabit*, scilicet ne contra dominum faciat. Solus enim ille separabit, qui & conjunxit; separabit autem non per duritiam repudii, quam exprobrat, & compescit, sed per debitum mortis. Si quidem *unus ex passeribus duobus non cadit in terram sine patris voluntate*, igitur si *quos Deus conjunxit, homo non separabit* repudio, æque consentaneum est, ut quos Deus separavit morte, homo non conjungat matrimonio; proinde contra Dei voluntatem juncturus separationem, atque si separasset conjunctionem. Hoc quantum ad Dei voluntatem non destruendam, & initii formam restruendam. Cæterum & alia ratio conspirat, imo non alia, sed quæ initii formam imposuit, & voluntatem Dei movit ad prohibitionem repudii: quoniam qui *dimiserit uxorem suam, præterquam ex caussa adulterii, facit eam adulterari. Et qui dimissam a viro duxerit, adulteratur utique*: nam & nubere legitime non potest repudiata, & si quid tale commiserit, sine matrimonii nomine, non capit elogium adulterii, qua adulterium in matrimonio crimen est. Deus aliter censuit, citra quam homines, ut in totum sive per nuptias, sive vulgo, alterius viri admissio adulterium pronuntietur, a Deo. Videamus enim quid sit matrimonium apud Deum: & ita cognoscemus quid sit æque adulterium. Matrimonium est, cum Deus jungit duos in unam carnem, aut junctos deprehendens in eadem carne, conjunctionem signavit. Adulterium est, cum quoquo modo disjunctis duobus, alia

caro,

ro, imo aliena miſcetur, de qua dici non poſſit, *ac eſt caro ex carne mea, & hoc os ex oſſibus meis.* Se-
d enim hoc factum & pronunciatum ſicut ab initio, & nunc in aliam carnem non poteſt convenire.
que ſine cauſſa dices, Deum vivo marito nolle re-
diatam alii viro jungi, quaſi mortuo velit, quando
mortuo non tenetur, proinde nec vivo, tam re-
dio matrimonium dirimente, quam morte non te-
bitur ei, cui quod tenebatur abruptum eſt. Cui
o tenebitur? Nihil Deo intereſt, vivo an mortuo
o nubat. Neque enim in illum delinquit, ſed in
etipſam. *Omne delictum quod admiſerit homo, extra
pus eſt: qui autem adulteratur, in corpus ſuum delin-
it.* Adulteratur autem, ſicut ſupra præſtruximus,
i aliam carnem ſibi immiſcet ſuper illam priſtinam,
am Deus aut conjunxit in duos, aut conjunctam
prehendit. Ideoque abſtulit repudium, quod ab
tio non fuit: ut quod ab initio fuit, muniat duo-
m in unam carnem perſeverantiam, ne neceſſitas
occaſio tertiæ concarnationis irrumpat, ſoli cauſ-
permittens repudium, ſi forte prævenerit, cui
cavetur. Adeo autem repudium a primordio non
, ut apud Romanos poſt annum ſexcenteſimum
is conditæ id genus duritiæ commiſſum denotetur.
illi etiam non repudiantes adulteria commiſcent;
bis, etſi repudiemus, ne nubere quidem licebit.
10. Video jam hinc ad Apoſtolum nos provocari.
cujus ſenſum facilius perſpiciendum tanto inſtan-
præculcandum eſt, mulierem magis defuncto ma-
teneri, quo minus alium virum admittat. Re-
ſemus enim repudium aut diſcordia fieri, aut diſ-
ſiam facere: mortem vero ex lege Dei non ex
nis offenſa evenire, idque omnium eſſe debitum,
m non maritorum. Igitur, ſi repudiata quæ per diſ-
diam, & iram, & odium, & cauſſas eorum injuriam
contumeliam, vel quamlibet querelam & anima

& corpore separata est, tenetur inimico, ne dicam marito: quanto magis illa quæ neque suo neque mariti vitio, sed dominicæ legis eventu, a matrimonio non separata, sed relicta, ejus erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet? A quo repudium non audiit, non divertit: cui repudium non scripsit, cum ipso est: quem amisisse noluit, retinet: habet secum animi licentiam, qui omnia homini, quæ non habet, imaginario fructu repræsentat. Ipsam denique interrogo feminam: Dic mihi, soror, in pace præmisisti virum tuum? Quid respondebit? An in discordia? Ergo hoc magis ei juncta est, cum quo habet apud Deum caussam: non discessit, quæ tenetur, sed in pace: ergo perseveret in ea cum illo necesse est, quem jam repudiare non poterit: ne quidem nuptura, si repudiare potuisset. Enimvero & pro anima ejus orat, & refrigerium interim adpostulat enim & in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus dormitionis ejus. Nam hæc nisi fecerit, vere repudiavit, quantum in ipsa est: & quidem hoc iniquius, quanto quomodo potuit: quia non potuit, & hoc indignius, quanto jam indignius, si qui non meruit: aut nunquid nihil erimus post mortem secundum aliquem Epicurum, & non secundum Christum? Quid si credimus mortuorum resurrectionem utique tenebimur, cum quibus resurrecturi sumus rationem de alterutro reddituri. Si autem in illo ævo *neque nubent neque nubentur, sed erunt æquales angelis* non ideo non tenebimur conjugibus defunctis, quia non erit restitutio conjugii. Atquin eo magis tenebimur, quia in meliorem statum destinamur, resurrecturi in spiritale consortium, agnituri tam nosmetipsos quam & nostros. Cæterum quomodo gratias Deo in æternum canemus, si non manebit in nobis sensus & memoria debiti hujus? Substantia non conscientia reformabimur. Ergo qui cum Deo erimus, simul

erimus,

erimus, dum omnes apud Deum unum; licet merces varia, licet *multæ mansiones* penes patrem eundem, uno denario ejusdem mercedis operati, id est, vitæ æternæ: in qua magis non separabit, quos conjunxit Deus, quam in ista minore vita separari vetat. Cum hæc ita sint, quomodo alii viro vacabit, quæ suo etiam in futurum occupata est? Utrique autem sexui loquimur, etsi ad alterum sermo est, quia una disciplina præest. Alium habebit in spiritu, alium in carne: hoc erit adulterium, unius feminæ in duos viros conscientia. Si alter a carne disjunctus est, sed in corde remanet, illic ubi etiam cogitatus sine carnis congressu & adulterium ante perficit ex concupiscentia, & matrimonium ex voluntate. Usque adhuc maritus est, ipsum illud possidens per quod & factus est, id est, animum, in quo si & alius habitabit, hoc erit crimen. Cæterum non est exclusus, si a viliore commercio carnis discessit. Honoratior maritus est, quanto mundior factus est.

11. Ut igitur in Deo nubas secundum legem & Apostolum, si tamen vel hoc curas, qualis es, id matrimonium postulans, quod eis a quibus postulas, non licet habere ab Episcopo monogamo, a presbyteris & diaconis ejusdem sacramenti, a viduis, quarum sectam in te recusasti? & illi plane sic dabunt viros & uxores, quomodo buccellas. Hoc enim est, apud illos, omni petenti te dabis, & conjungent vos in ecclesia virgine, unius Christi unica sponsa, & orabis pro maritis tuis novo & vetere. Elige, cui te adulteram præstes; puto ambobus. Quod si sapias, taceas defuncto, repudium sit illi silentium tuum: alienis jam dotalibus scriptum, hoc modo novum promereberis maritum, si veteris oblivíscaris, debes magis illi placere, propter quem Deo placere non maluisti. Hæc Psychici volunt Apostolum probasse, aut in totum non recogitasse, cum scriberet *Mulier*

vincta est inquantum temporis vivit vir ejus: si autem mortuus fuerit, libera est: cui vult, nubat: tantum in domino. Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam secundi matrimonii, imo & plurimi, si secundi: quod enim semel esse desiit, omni obnoxium est numero. Quo autem sensu Apostolus scripserit, ita relucebit, si prius constet, non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici utuntur. Constabit autem, si quis ea recordetur, quæ huic capitulo diversa sunt, & apud doctrinam, & apud voluntatem, & apud propriam ipsius Pauli disciplinam. Si enim secundas nuptias permittit, quæ ab initio non fuerunt, quomodo affirmat, omnia ad initium recolligi in Christo? Si vult nos iterare conjugia, quomodo semen nostrum in Isaac semel marito autore defendit? quomodo totum ordinem ecclesiæ de monogamis disponit? Si non hæc disciplina præcedit in laicis, ex quibus ecclesiæ ordo proficit, quomodo in matrimonio adhuc positos a fructu matrimonii avocat? dicens: *In collecto esse tempus*, si per mortem matrimonio elapsos iterum in matrimonium revocat? Hæc si diversa sunt ei capitulo de quo agitur, constabit (ut diximus) non hoc illum sensu scripsisse, quo Physici utuntur. Quia facilius est, ut aliquam rationem habeat unum illud capitulum, quæ cum cæteris sapiat, quam ut Apostolus diversa inter se docuisse videatur. Eam rationem in ipsa materia poterimus recognoscere. Quæ ista materia Apostolo fuit scribendi talia? tirocinium novæ & quammaxime orientis ecclesiæ, quam *lacte* scilicet educabat, nondum *solido cibo* validioris doctrinæ, adeo ut præ illa infantia fidei ignorarent adhuc, quid sibi agendum esset circa carnis & sexus necessitatem: cujus etiam ipsas species ex rescriptis intelligimus, cum dicit: *De his autem quæ scribitis: Bonum est homini mulierem non attingere; propter fornicationes autem unusquisque uxorem suam habeat*, ostendit fuisse qui in matrimo-

[..]monio a fide deprehensi, verebantur, ne non liceret eis matrimonio suo exinde uti: quia in carnem sanctam Christi credidissent, & tamen secundum veniam concedit, non secundum imperium: id est, indulgens, non præcipiens ita fieri. Cæterum mallet omnes id esse, quod & ipse. Proinde & de repudio rescribens, demonstrat, quosdam de isto quoque cogitasse: vel maxime, quia & in ethnicis matrimoniis non putabant post fidem sibi perseverandum: quærebant & de virginibus consilium. Præceptum enim Domini non erat, bonum esse homini, si sic permaneat, utique quomodo a fide fuerit inventus. Vinctus es enim uxori, ne quæsieris solutionem. Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem. Si autem acceperis uxorem, non deliquisti: quia ante fidem soluto ab uxore, non numerabitur post fidem secunda uxor, quæ post fidem prima est: a fide enim etiam ipsa vita nostra censetur: sed hic parcere se dicit illis. Alioquin pressuram carnis subsequuturam præ angustiis temporum impedimenta matrimonii recusantibus, quin potius de domino sollicitudinem habendam promerendo, quam de marito. Et ita revocat quod permisit. Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit unumquemque, in qua vocatione vocabitur, in ea permanere debere: adjiciens *Mulier vincta est quamdiu vivit vir ejus: si autem dormierit, libera est: cui volet nubat, tantum in domino*, hinc quoque eam demonstrat intelligendam, quæ & ipsa sic fuerit inventa, soluta a viro, quomodo & vir solutus ab uxore: per mortem utique, non per repudium facta solutione: quia repudiatis non permitteret nubere adversus pristinum præceptum. Itaque mulier si nupserit, non delinquet: quia nec hic secundus maritus deputabitur, qui est a fide primus, & adeo sic est, ut propterea adjecerit *tantum in domino*. Quia de ea agebatur, quæ ethnicum habuerat, & amisso eo crediderat, ne scilicet etiam post fidem ethni-

ethnico se nubere posse præsumeret: licet nec hoc Psychici curent. Sciamus plane non sic esse in græco autentico, quomodo in usum exiit per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem eversionem: *Si autem dormierit vir ejus*, quasi de futuro sonet: ac per hoc videatur ad eam pertinere, quæ jam in fide virum amiserit. Hoc quidem si ita esset, in infinitum emissa licentia, totiens virum dedisset, quotiens amissus esset, sine ullo pudore nubendi etiam ethnicis congruente: sed etsi ita esset quasi de futuro, si cujus maritus mortuus fuerit tantundem & futurum ad eam pertineret, cujus ante fidem morietur maritus. Quam vis accipe, dum cetera non evertas. Nam cum & illæ sententiæ cedant, *Servus vocatus es, ne curaveris: impreputiatus es, ne circumcidaris, circumcisus vocatus es, ne adduxeris*: quibus concurrit, *Vinctus es uxori, ne quæsieris solutionem: solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem*: satis manifestum est, ad eos hæc pertinere, qui in nova & recenti vocatione constituti de his consulebant, in quibus a fide fuerant deprehensi. Hæc erit interpretatio capituli istius de hoc examinanda, an & tempori & caussæ, & tam exemplis & argumentis præcedentibus, quam & sententiis & sensibus subsequentibus, & in primis an ipsius Apostoli & consilio proprio congruat & constituto: nihil enim custodiendum est, qua diversus sibi deprehendatur.

12. Audi & subtilissimam e contrario argumentationem. Adeo, inquiunt, permisit Apostolus iterare connubium, ut solos qui sunt in clero, monogamiæ jugo astrinxerit. Quod enim quibusdam præscribit, id non omnibus præscribit. Nunquid ergo & quod omnibus præcipit, solis episcopis non præscribit, si quod episcopis præscribit, non & omnibus præcipit? an ideo omnibus, quia & episcopis? & ideo episcopis, quia & omnibus? Unde enim episcopi & clerus? Nonne de omnibus? si non omnes monoga-

miæ tenentur, unde monogami in clerum? An ordo aliquis seorsum debebit institui monogamorum, de quo allectio fiat in clerum? Sed cum extollimur & inflamur adversus clerum, tunc unum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes: quia *sacerdotes nos Deo & patri fecit.* Cum ad peræquationem disciplinæ sacerdotalis provocamur, deponimus insulas, & impares sumus. De ecclesiasticis ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat igitur omnem communis disciplinæ formam sua fronte proponi, edictum quodammodo futurum universis impressione, quo magis sciret plebs eum ordinem sibi observandum, qui faceret præpositos: & ne vel ipse honor aliquid sibi ad licentiam, quasi de privilegio loci blandiatur. Prospiciebat spiritus sanctus dicturos quosdam, omnia licent episcopis, sicut ille vester Uthinensis, nec Scantiniam timuit. Quot enim & digami præsident apud vos, insultantes utique Apostolo: certe non erubescentes, cum hæc sub illis leguntur? Age jam qui putas exceptionem monogamiæ de episcopis factam: recede & a reliquis tuis titulis disciplinæ, qui cum monogamia episcopis ascribuntur. Noli esse *irreprehensibilis*, *sobrius*, *bene moratus*, *ornatus*, *hospitalis*, *docibilis*: quin vero & *vino deditus*, & *manu promtus ad cædendum & pugnax*, & *pecuniæ amans*, & *domum non regens*, *nec filiorum curans disciplinam*, sed nec ab *extraneis bonam famam sectans*. Sed enim suam habent Episcopi legem circa monogamiam, etiam cætera quæ monogamiæ accedere oportebit, Episcopis erunt scripta. Laicis vero, queis monogamia non convenit, cætera quoque aliena sunt. Evasisti Psychice, si velis, vincula disciplinæ totius. Præscribe constanter, non omnibus præcipi, quæ quibusdam sint præcepta: aut si cætera quidem communia sunt, monogamia vero solis Episcopis imposita est, num-

quid illi soli Christiani pronunciandi, in quos tota disciplina collata est?

13. Sed & Timotheo scribens, vul juvenculas nubere, filios suscipere, matres familiæ agere. Ad eas dirigit, quales supra denotat, juvenculas viduas, quæ in viduitate deprehensæ, & aliquamdiu affectatæ, postquam in delitiis habuerunt Christum, nubere volunt, habentes judicium, quod primam fidem resciderunt; illam videlicet a qua in viduitate inventæ & professæ eam, non perseverant. Propter quod vult eas nubere, ne primam fidem susceptæ viduitatis postea rescindant: non ut totiens nubant, quotiens in viduitate tentata, imo & in delitiis habita, noluerint perseverare. Legimus eum & ad Romanos scribentem: *Quæ autem sub viro est mulier, viventi viro vincta est: si autem obierit, evacuata est a lege viri. Nempe ergo vivente viro adulterare putabitur, si juncta fuerit alteri viro. Si vero obierit vir, libertata est a lege, quod non sit adultera, facta alii viro.* Sed & sequentia recognosce, quo sensus iste qui tibi blanditur, evadat. *Itaque*, inquit, *fratres mei mortificamini & vos legi per corpus Christi, ut efficiamini alteri ei, scilicet qui a mortuis resurrexit, uti fructum feramus Deo. Cum enim eramus in carne, passiones delictorum, quæ per legem, efficiebantur in membris nostris ad fructum ferendum morti: nunc autem evacuati sumus a lege, mortui in qua tenebamur ad serviendum Deo in novitate spiritus, & non in vetustate literæ.* Igitur si mortificari nos jubet legi per corpus Christi, quod est ecclesia, quæ spiritu novitatis constat, non per literam vetustatis, id est, legis; auferens te a lege, quæ non tenet uxorem marito defuncto, quo minus alii viro fiat, ad contrariam te redigit conditionem, ne amisso viro nubas: quantumque non deputareris adultera, facta alteri viro, post mortem mariti, si adhuc in lege agere deberes, tanto ex diversitate conditionis adulterii te præjudicat post

mor-

mortem mariti alii nubentem: quia jam mortificata es legi, non poteſt tibi licere, cum receſſiſti ab ea, apud quam tibi licebat.

14. Nunc ſi & abſolute Apoſtolus permiſiſſet in fide amiſſo matrimonio nubere: proinde feciſſet quemadmodum & cætera, quæ adverſus formam regulæ ſuæ pro conditione temporum geſſit, circumcidens Timotheum propter ſuperinductitios falſos fratres: & raſos quosdam inducens in templum, propter obſervationem Judæorum; ille qui Galatas in lege volentes agere caſtigat, ſed ita res exigebant, ut *omnibus omnia fieret, quo omnes lucrifaceret: parturiens illos, donec formaretur Chriſtus in ipſis, & calefaciens tanquam nutrix parvulos fidei*, docendo quædam per veniam, non per imperium, (aliud eſt enim indulgere, aliud jubere:) proinde temporalem licentiam permittens denuo nubendi, propter infirmitatem carnis, quemadmodum Moyſes repudiandi, propter *duritiam cordis*. Et hic itaque reddemus ſupplementum ſenſus iſtius; Si enim Chriſtus abſtulit, quod Moyſes præcepit, quia *ab initio non fuit ſic*, nec ſic ideo ab alia veniſſe virtute reputabitur Chriſtus: cur non & Paracletus abſtulerit, quod Paulus indulſit: quia & ſecundum matrimonium ab initio non fuit, nec ideo ſuſpectus habendus ſit, quaſi ſpiritus alienus: tantum ut Deo & Chriſto dignum ſit, quod ſuperducitur? Sed Deo & Chriſto dignum fuit duritiam cordis, tempore expleto, compeſcere: cur non dignius ſit & Deo & Chriſto, infirmitatem carnis tempore jam collectiore diſcutere? ſi juſtum eſt matrimonium non ſeparari, utique & non iterari honeſtum eſt. Denique apud ſeculum utrumque in bona diſciplina deputatur, aliud concordiæ nomine, aliud pudicitiæ. Regnavit duritia cordis usque ad Chriſtum: regnaverit & infirmitas carnis usque ad Paracletum. Nova lex abſtulit repudium, habuit quod auferret. Nova prophetia

ſecun-

secundum matrimonium, non minus repudium prioris. Sed facilius duritia cordis Christo cessit, quam infirmitas carnis: plus hæc sibi Paulum defendit quam illa Moysen; si tamen defendit, quum indulgentem eum captat, præscribentem recusat: quæ potiores sententias & perpetuas voluntates ejus eludit, quæ non sinit nos hoc Apostolo præstare, quod mavult. Et quousque infirmitas ista impudentissima in expugnando meliora perseverabit? Tempus ejus donec Paracletus operaretur fuit, in quem dilata sunt a domino, quæ tunc sustineri non poterant, quæ jam nemini competit portare non posse, quia per quem datur portare posse, non deest. Quamdiu causabimur carnem? quia dixit dominus, *Caro infirma*, sed præmisit &, *spiritus promptus*: ut vincat spiritus carnem, ut cedat quod infirmum est fortiori. Nam & *qui potest capere, capiat*, inquit, id est, qui non potest discedat. Discessit & ille dives, qui non ceperat substantiæ dividendæ egenis præceptum, & dimissus est sententiæ suæ a domino. Nec ideo duritia imputabitur Christo de arbitrii cujuscunque liberi vitio. *Ecce*, inquit, *posui ante te bonum & malum*. Elige quod bonum est: si non potes, quia non vis (posse enim te, si velis, ostendit; quia tuo arbitrio utrumque proposuit,) discedas oportet ab eo, cujus non facis voluntatem.

15. Quæ igitur hic duritia nostra, si non facientibus voluntatem Dei, renunciamus? quæ hæresis, si secundas nuptias, ut illicitas, juxta adulterium judicamus? Quid est enim adulterium, quam matrimonium illicitum? Notat Apostolus eos, qui in totum nubere prohibebant, qui & de cibis interdicebant, quos Deus condidit. Nos vero non magis nuptias auferimus, si secundas recusamus, quam cibos reprobamus, si sæpius jejunamus. Aliud est auferre, aliud temperare: aliud est legem non nubendi ponere,

nere, aliud modum nubendi ſtatuere. Plane qui exprobrant nobis duritiam vel hæreſim in hac cauſſa, ſi intantum fovent carnis infirmitatem, ut in nubendo frequenter ſuſtinendam putent, cur illam in alia cauſſa neque ſuſtinent, neque venia fovent, cum tormentis expugnata eſt in negationem? Utique enim illam magis excuſari capit, quæ in prælio cecidit, quam quæ in cubiculo: quæ in equuleo ſuccubuit, quam quæ in lectulo: quæ crudelitati ceſſit, quam quæ libidini: quæ gemens devicta eſt, quam quæ ſubans. Sed illam quidem a communicatione depellunt, quia non ſuſtinuit in finem: hanc vero ſuſcipiunt, quaſi & hæc ſuſtinuerit in finem. Propone quid utraque non ſuſtinuerit in finem, & invenies ejus cauſſam honeſtiorem, quæ ſævitiam, quam quæ pudicitiam ſuſtinere non potuit: & tamen nec cruentam defectionem infirmitas carnis excuſat, nedum impudicam.

16. Rideo autem cum infirmitas carnis opponitur, quæ ſumma fortitudo dicenda eſt. Iterum nubere eſt res virium: reſurgere in opera carnis de continentiæ otio, ſubſtantia eſt laterum: talis infirmitas & tertio & quarto & usque ſeptimo forſitan matrimonio ſufficit: ut quæ totiens fortior, quotiens fuerit infirmior, habitura jam non Apoſtolum autorem, ſed Hermogenem aliquem, plures ſolitum mulieres ducere, quam pingere: materia enim in illo abundat, unde & animam eſſe præſumens, multo magis ſpiritum a Deo non habet; jam nec Pſychicus, quia non de afflatu Dei Pſychicus. Quid ſi inopiam quis cauſetur, ut carnem ſuam aperte proſtitutam profiteatur, exhibitionis cauſſa nubentem, oblitus de *victu & veſtitu non eſſe cogitandum*. Habet Deum etiam corvorum educatorem, etiam florum excultorem. Quid ſi ſolitudinem domus obtendat, quaſi una mulier frequentiam præſtet, homini ad fugam proximo: habet

vi-

viduam utique, quam assumat licebit: non unam generis hujus uxorem, sed etiam plures habere concessum est. Quid si de posteritate quis cogitet iisdem animis, quibus oculis uxor Loth, ut ideo quis repetat matrimonium, quia de priore liberos non habuit: hæredes scilicet Christianus quæret seculi totius exhæres. Habet fratres, habet ecclesiam matrem. Aliud est si & apud Christum legibus Juliis agi credunt, & existimant cœlibes & orbos ex testamento Dei solidum non posse capere. Nubant igitur hujusmodi in finem usque: ut in ista confusione carnis, sicut Sodoma & Gomorrha & diluvii dies, ab illo ultimo exitu seculi deprehendantur. Adjiciant tertium dictum: *Manducemus, & bibamus, & nubamus, cras enim moriemur*: non recogitantes *væ* illud prægnantibus & lactantibus multo gravius, & amarius eventurum in concussione totius mundi, quam evenit in vastatione unius particulæ Judææ. Satis opportunos novissimis temporibus fructus iteratis matrimoniis colligant, ubera fluitantia, & uteros nauseantes, & infantes pipiantes. Parent antichristo in quo libidinosius sæviat, adducet illis carnifices obstetrices.

17. Habebunt plane Christo quod allegent, speciosum privilegium, carnis usquequaque imbecillitatem. Sed hanc judicabunt, jam non Isaac monogamus pater noster, nec Johannes aliqui Christi spado, nec Judith, filia Merari, nec tot alia exempla sanctorum. Solent ethnici judices destinari. Exurget regina Carthaginis, & decernet in Christianas, quæ profuga, & in alieno solo, & tantæ civitatis cum maxime formatrix, cum regis nuptias ultro optasse debuisset, ne tamen secundas eas experiretur, maluit e contrario *uri quam nubere*. Assidebit & illi matrona Romana, quæ etsi per vim nocturnam nihilominus experta alium virum, maculam carnis suo sanguine abluit, ut monogamiam in semetipsam vindicaret.

et. Fuerunt & quæ pro viris mori mallent, quam oſt viros nubere. Idolis certe & monogamia & vinitas apparent. Fortunæ muliebri coronam non nponit, niſi univira, ſicut nec matri Matutæ. Ponifex maximus & Flamminica nubunt ſemel. Cereris cerdotes viventibus etiam viris & conſentientibus nica ſeparatione viduantur. Sunt & quæ de tota ontinentia judicent nos, virgines Veſtæ, & Junois Achaicæ, & Dianæ Scythicæ, & Apollinis Pyhii. Etiam bovis illius Aegyptii antiſtites de contientia infirmitatem Chriſtianorum judicabunt. Erueſce caro, quæ Chriſtum induiſti. Sufficiat tibi ſeel nubere, in quod a primordio facta es, in quod a e revocaris. Redi in Adam vel priorem, ſi in noiſſimum non potes. Semel guſtavit ille de arbore, mel concupiit, ſemel pudenda protexit, ſemel Deo rubuit, ſemel ruborem ſuum abſcondit, ſemel de aradiſo ſanctitatis exulavit, ſemel exinde nupſit. Si n illo fuiſti, habes tuam formam: ſi in Chriſtum ranſiſti, melior eſſe debebis. Exhibe tertium Adam t hunc digamum, & tunc poteris eſſe quod inter uos non potes.

Q SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

De Jejunio

ADVERSUS PSYCHICOS

LIBER.

I.

Mirarer Psychicos si sola luxuria tenerentur, qui sæpius nubunt, si non etiam ingluvie ducerentur qua jejunia oderunt: monstrum scilicet haberetur libido sine gula, cum duo hæc tam unita atque concreta sint, ut si disjungi omnino potuissent, ipsi prius ventri pudenda non adhærerent. Specta corpus & una regio est, denique pro dispositione membrorum, ordo vitiorum, prior venter & statim cætera saginæ substructa lascivia est; per edacitatem salacitas transit. Agnosco igitur animalem fidem, studio carnis, qua tota constat, tam multivorantiæ, quam multinubentiæ pronam; ut merito spiritalem disciplinam pro substantia æmulam, in hac quoque specie continentiæ accuset, proinde gulæ frænos imbuentem, per nullas interdum vel seras vel aridas escas quemadmodum & libidini, per unicas nuptias. Piget jam talibus congredi; pudet jam de eis altercari, quorum nec defensio verecunda est. Quomodo enim protegam castitatem & sobrietatem, sine taxatione adversariorum? quinam isti sint, semel nominabo; exteriores & interiores botuli psychicorum. Hi paracleto controversiam faciunt, propter hoc novæ propheticæ recusantur; non quod alium Deum

præ-

prædicent Montanus & Priscilla & Maximilla; nec quod Jesum Christum solvant, nec quod aliquam fidei aut spei regulam evertant: sed quod plane doceant, sæpius jejunare, quam nubere. De modo quidem nubendi jam edidimus Monogamiæ defensionem; nunc de castigatione victus, secundæ, vel magis primæ continentiæ pugna est. Arguunt nos, quod jejunia propria custodiamus, quod stationes plerumque in vesperam producamus; quod etiam xerophagias observemus, siccantes cibum ab omni carne, & omni jurulentia, & uvidioribus quibusque pomis; nec quid vinositatis vel edamus vel potemus. Lavacri quoque abstinentiam, congruentem arido victui; novitatem igitur objectant, de cujus inlicito præscribant, aut hæresim judicandam, si humana præsumtio est; aut pseudoprophetiam pronunciandam, sic spiritalis indictio est; dum quaque ex parte anathema audiamus, qui aliter adnuntiamus.

2. Nam quod ad jejunia pertineat, certos dies a Deo constitutos opponunt; ut cum in Levitico præcipit dominus Mosi decimam mensis septimi diem, placationis; *Sancta*, inquiens, *erit vobis dies*, *& vexabitis animas vestras*, *& omnis anima*, *quæ vexata non fuerit in illa die*, *exterminabitur de populo sua*. Certe in evangelio illos dies jejuniis determinatos putant, in quibus ablatus est sponsus: & hos esse jam solos legitimos jejuniorum Christianorum, abolitis legalibus & propheticis vetustatibus. Ubi volunt enim, agnoscunt quid sapiat, *lex & prophetæ usque ad Joannem*. Itaque de cætero indifferenter jejunandum; ex arbitrio, non ex imperio, novæ disciplinæ; pro temporibus & caussis unicujusque: sic & Apostolos observasse, nullum aliud imponentes jugum, certorum & in commune omnibus obeundorum jejuniorum: proinde nec stationum, quæ & ipsæ suos quidem dies habeant, quartæ feriæ & sextæ; passive ta-

men currant, neque sub lege præcepti, neque ultra supremam diei, quando & orationes fere hora nona concludat, de Petri exemplo, quod actis refertur. Xerophagias vero novum affectati officii nomen & proximum ethnicæ superstitioni, quales castimoniæ *Apim*, *Isidem*, & *magnam matrem* certorum eduliorum exceptione purificant; cum fides libera in Christo ne Judaicæ quidem legi abstinentiam quorundam ciborum debeat; semel in totum macellum ab Apostolo admissa, detestatore eorum, qui sicut nubere prohibeant, ita jubeant cibis abstinere a Deo conditis: & ideo nos esse jam tunc prænotatos *in novissimis temporibus, abscedentes a fide, intendentes spiritibus, mundi seductoribus, doctrinis mendaciloquorum, inustam habentes conscientiam.* Quibus oro te ignibus? credo, quibus nuptias sæpe deducimus, & cœnas quotidie coquimus? Si & cum Galatis nos quoque percuti ajunt, *observatores dierum & mensium & annorum.* Jaculantur interea, & Esaiam pronunciasse, non tale jejunium dominus elegit; id est, non abstinentiam cibi, sed opera justitiæ quæ subtexit: & ipsum dominum in Evangelio ad omnem circa victus scrupulositatem, compendio respondisse: non his coinquinari hominem, quæ in os inferantur, sed quæ ex ore proferantur; cum & ipse manducaret & biberet, usque in notationem: *Ecce homo vorator & potator*, sic & apostolum docere, quod *esca nos Deo non commendet; neque abundantes, si edamus, neque deficientes, si non edamus.* His & hujusmodi sensibus eo jam subtiliter tendunt, ut unusquisque pronior ventri possit supervacua, nec adeo necessaria existimare dilati vel diminuti vel demorati cibi officia, præponente scilicet justitiæ & innocentiæ opera. Et scimus quales sint carnalium commodorum suasoriæ; quam facile dicatur, opus est de totis præcordiis credam, diligam Deum & proximum tanquam me. In his enim

duo-

quibus præceptis tota lex pendet & prophetæ, n in pulmonum & intestinorum meorum inanie.

3. Itaque nos hoc prius affirmare debemus, quod occulte subrui periclitatur, quantum valeat apud Deum initas ista: & ante omnia, unde ratio ipsa processe, hoc modo promerendi Deum: tunc enim agnoscee observationis necessitas, cum eluxerit rationis auitas a primordio recensendæ. Acceperat Adam a o legem, non gustandi de arbore agnitionis boni & li, moriturus si gustasset; verum & ipse tunc in psycum reversus post ecstasin spiritalem, in qua magnum id sacramentum in Christum & ecclesiam propheerat; nec jam capiens, quæ erant spiritus, facis ventri, quam Deo cessit, pabulo potius, quam ecepto annuit, salutem gula vendidit. Manduvit denique & periit, salvus alioquin, si uni arbusle jejunare maluisset: ut jam hinc animalis fides nen suum recognoscat; exinde deducens carnalium petitionem & spiritualium recusationem. Teneo ur, a primordio homicidam gulam, tormentis ate suppliciis inediæ puniendam, etiam si Deus nulla unia præcepisset: ostendens tamen, unde sit occi- Adam, mihi reliquerat intelligenda remedia offe, qui offensam demonstrarat: ultro cibum, qui modis quibusque temporibus potuissem, pro veio deputarem, & antidotum famem sumerem, per m purgarem mortis a primordio caussam, in me ue cum ipso genere transductam; certus, hoc n velle, cujus contrarium noluit, satisque cons, placituram illi continentiæ curam, a quo atam comperissem incontinentiæ culpam. Porcum & ipse jejunium mandet, & animam consatam proprie utique cibi angustiis sacrificium ap- t: quis jam dubitabit omnium erga victus macenem hanc fuisse rationem, qua rursus interdicto

& observato præcepto primordiale jam delictum expiaretur, ut homo per eandem materiam caussæ satis Deo faciat per quam offenderat; id est per cibi interdictionem: atque ita salutem æmulo modo redaccenderet inedia, sicut extinxerat sagina, pro unico illicito plura licita contemnens.

4. Hæc ratio servabatur apud providentiam Dei, pro temporibus omnia moderantis, ne quis ex diverso ad dejiciendam propositionem nostram, cur ergo, dicat, non statim Deus aliquam victus constituit castigationem? quinimo & auxit permissionem? Nam, in primordio quidem herbidum solummodo & arboreum homini pabulum addixerat: *Ecce dedi vobis omne fænum sementivum seminans semen, quod est super terram: & omne lignum, quod habet in semetipso fructum seminis sementivi, vobis erit in escam.* Postea vero ad Noe, enumerata subjectione omnium bestiarum terræ, & volatilium cœli, & moventium in terra, & piscium maris, & omnis serpentis: *erunt*, inquit, *vobis in escam: velut holera fæni dedi vobis universa. Verum carnem in sanguine animæ suæ non edetis*: nam & hoc ipso quod eam solam carnem eximit, cujus anima non per sanguinem effunditur, omnis reliquæ carnis usum concessisse manifestum est. Ad hæc respondemus, non competisse onerari hominem aliqua adhuc abstinentiæ lege, qui cum maxime tam levem interdictionem unius scilicet pomi tolerare non potuit: remissum itaque illum libertate ipsa corroborandum. Atque post diluvium in reformatione generis humani sufficeisse unam interim legem a sanguine abstinendi, permisso usu cæterorum. Jam enim judicium dominus ostenderat per diluvium: adhuc etiam comminatus fuerat per exquisitionem sanguinis de manu fratris & de manu bestiæ. Omnis itaque justitiam judicii præministrans materiam libertatis emisit, per veniam supparans disciplinam, permittens omnia, ut

deme-

demeret quædam, plus exacturus si plus commisisset; abstinentiam imperaturus, cum indulgentiam permisisset, quo magis, ut diximus, primordiale delictum expiaretur majoris abstinentiæ operatione, in majoris licentiæ occasione.

5. Denique ubi jam & familiaris populus allegi Deo cœpit, & restitutio hominis imbui potuit, tunc leges disciplinæque omnes impositæ, etiam quæ decerperent victum ademptis quibusdam veluti immundis, quo facilius aliquando jejunia toleraret homo, perpetua in quibusdam abstinentia usus. Nam & primus populus primi hominis resculpserat crimen, pronior ventri quam Deo deprehensus, cum de duritia Aegyptiæ servitutis valida manu Dei & sublimi brachio ereptus dominus ejus visus est, terræ lacte & melle mananti destinatus: statim autem solitudinis incopiosæ circumspectu scandalizatus, saturitatis Aegyptiæ detrimento suspirans in Moysen & Aaron mussitavit: *utinam obiissemus percussi a domino in terra Aegypti. quando super ollas carnium sedebamus, & panes in plenitudinem comedebamus. Quomodo exduxisti nos in hæc deserta ad interficiendam synagogam istam fame.* Eadem ventris prælatione, deploraturus erat eosdem duces suos & Dei arbitros, quos desiderio carnis & recordatu Aegyptiarum copiarum exacerbabat. *Quis nos vescet carne? venerunt in mentem nobis pisces, quos in Aegypto edebamus gratis, & cucumeres & pepones & porri & cepe & allia. Ad nunc anima nostra arida, nihil sine manna vident oculi nostri.* Ita & illis xerophagiæ panes angelici displicebant, allium potius & cepe, quam cœlum fragrare malebant. Et ideo tam ingratis gratiora, & esculentiora quæque detracta sunt, puniendæ simul gulæ & exercendæ continentiæ caussa: ut illa damnaretur, ista erudiretur.

6. Nunc si temere rationes castigati a Deo victus, & castigandi propter Deum a nobis, ad primordio-

rum experimenta revocavimus, conscientiam communem consulamus: ipsa natura enunciabit, quales nos ante pabulum & potum, in virgine adhuc saliva exhibere consuerit, rebus duntaxat sensus agendis quo divina tractantur, si multo pollentioris mentis, si multo vivacioris cordis, quam cum totum illud domicilium interioris hominis, escis stipatum, vinis inundatum; decoquendis jam stercoribus æstuans, præmeditatorium efficitur latrinarum, in quo plane nihil tam in proximo supersit, quam ad lasciviam sapere. *Manducavit populus & bibit, & surrexerunt ludere.* Intellige sanctæ scripturæ verecundiam, lusum, nisi impudicum, non denotasset. Cæterum quotusquisque meminerit religionis, occupatis memoriæ locis, impeditis sapientiæ membris, nemo ita ut decet, ita ut par est, ita ut utile est, recordabitur Dei in eo tempore, quo ipsum sibi hominem excidere solenne est. Omnem disciplinam victus aut occidit aut vulnerat. Mentior, si non dominus ipse oblivionem sui exprobrans Israeli, caussam plenitudini reputat. *Incrassatus est dilectus & pinguefactus & dilatatus est, & dereliquit Deum qui fecit eum, & abscessit a domino salutificatore suo.* Denique in eodem Deuteronomio eandem caussam præcaveri jubens: *Ne*, inquit, *cum manducaveris & biberis, & domos optimas ædificaveris, ovibus & bobus tuis multiplicatis, & argento & auro, extollatur cor tuum, & obliviscaris domini Dei tui.* Præposuit corruptelæ divitiarum edacitatis enormitatem, cui ipsæ divitiæ procurant. Per illas scilicet incrassatum erat cor populi ne oculis videret, & auribus audiret, & corde conjiceret adipibus obstructo, quas nominatim esui abstulit, dedocens hominem saginæ studere. Cæterum cui cor erectum potius inveniebatur, quam impinguatum: qui quadraginta diebus totidemque noctibus supra humanæ naturæ facultatem jejunium perennavit spiritali fide virtutem subministrante: & vidit

it oculis Dei gloriam, & audivit auribus Dei vocem, t corde conjecit Dei legem, jam tunc docentis, *non n solo pane vivere hominem, sed in omni verbo Dei:* cum uidem nec ipsum Moysen Deo pastum inediamque jus nomine saginatam constanter contemplari vale- et pinguior populus. Merito igitur etiam in carne e dominus ei ostendit collegæ jejuniorum suorum, on minus & Heliæ. Nam & Helias hoc primum uod famem fuerat imprecatus, satis jam se jeju- is voverat. *Vivit*, inquit, *dominus, cui adsisto in nspectu ejus, si erit ros istis annis & imber.* Dehinc inantem Jezabel fugiens post unicum pabulum & po- tum, quem ab angelo expergefactus invenerat, & se quadraginta diebus & noctibus vacuo ventre, ido ore pervenit in montem Choreb, ubi cum in elunca devertisset, quam familiari congressu Dei ex- eptus est. *Quid tu Helia hic?* multa amicior ista vox, uam, *Adam ubi es?* illa enim pasto homini minaba- tr, ista jejuno blandiebatur. Tanta est circum- ripti victus prærogativa, ut Deum præstet homini ntubernalem, parem re vera pari. Si enim *Deus ternus non esuriet*, ut testatur per Esaiam, hoc erit mpus quo homo Deo adæquetur, cum sine pabulo ivit.

7. Processimus itaque jam ad exempla, uti re- olvamus utilitatis efficacia potestates ipsius officii, uod etiam iratum Deum homini reconciliat. Deli- erat Israel in aquatione apud Masphat congregatus amuele, sed ita statim delictum jejunio diluit, ut pe- ulum prælii simul fuderit; cum maxime Samuel offe- bat holocaustum, in nullo magis procuratam audimus i clementiam quam abstinentia populi. Et allo- hyli prælio admovebant. Ibi demum dominus in- nuit voce magna super allophylos, & confusi sunt, corruerunt in conspectu Israelis: & processerunt ri Israel ex Masphat, & persecuti sunt allophylos,

& usque Bethor cæciderunt pastos impasti, armatos inermes. Hæ erunt vires jejunantium Deo, cœlum pro ejusmodi militat: habes formam præsidii etiam spiritalibus bellis necessariam. Proinde cum rex Assyriorum Sennacherib cum pluribus jam civitatibus captis Israeli per Rapsacen blasphemias & minas intentaret, nihil aliud illum a proposito in Aethiopiam avertit, dehinc centum & octoginta millia de exercitu ejus per angelum absumpsit, quam Ezechiæ regis humiliatio. Siquidem duritia hostis annunciata, vestem scidit, saccum induit, eodemque habitu seniores sacerdotum ad Deum per Esaiam adire jussit, utique jejunio preces prosequente. Neque enim cibi tempus in periculo, nec saturitatis cultus in sacco, semper inedia mœroris sequela est, sicut lætitiæ accessio saginæ. Per hanc mœroris sequelam & inediam, etiam civitas illa peccatrix Ninive de exitio prædicato liberatur. Satis enim pœnitentia scelerum commendaverit jejunium triduo functa, etiam pecudibus enectis, quibus iratus Deus non erat. Sodoma quoque & Gomorra evasissent si jejunassent. Hoc remedium agnoscit & Achab, cum illi post transgressionem & idololatriam & necem Nabuthæ propter vineam interempti a Jezabel exprobrasset Helias: *qualiter occidisti & hæreditatem possedisti, in quo loco sanguinem Nabuthæ canes delinxerant, tuum quoque delingueni*: destituit semetipsum & saccum carni suæ imposuit, & jejunavit, & dormivit in sacco, & tunc sermo domini ad Heliam: *Vidisti ut reveritus sit Achab, a facie mea: pro eo quod reveritus est, non superducam læsuram in diebus ipsius, sed in diebus filii ejus superducam eam*, qui non erat jejunaturus. Ita jejunium in Deum reverentiæ opus est, per quod Anna quoque ambiens uxor Helcanæ retro sterilis, impetravit facile a Deo inanem cibo ventrem filio implere, & quidem propheta. Sed non modo naturæ mutationem, aut periculorum aversionem,

nem, aut delictorum obliterationem, verum etiam sacramentorum agnitionem, jejunia de Deo merentur. Aspice Danielis exemplum; circa somnium Regis Babylonis omnes turbantur sophistæ, negant altro de præstantia humana posse cognosci. Solus Daniel Deo fidens, & sciens quid ad demerendam Dei gratiam faceret, spatium tridui postulat, cum sua fraternitate jejunat, atque ita orationibus commendatis, & ordinem & significationem somnii per omnia instruitur, tyranni sophistis parcitur, Deus glorificatur, Daniel honoratur, non minorem Dei gratiam & postea quoque relaturus anno primo Regis Darii, cum ex recogitatu prædicatorum temporum ab Hieremia dedit faciem suam Deo in jejuniis & sacco & cinere. Nam & angelus missus ad eum, hanc statim professus est caussam divinæ dignationis. *Veni*, inquit, *demonstrare tibi quatenus miserabilis es*, jejunando scilicet; si Deo miserabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis, ubi quidem illi sex diebus jejunanti prandium angelus procuravit.

8. Reddimus & cætera, ad nova enim nunc documenta properamus. In limine evangelii Anna prophetis, filia Phanuelis, quæ infantem dominum & agnovit, & multa super eo prædicavit, expectantibus redemtionem Israelis, post egregium titulum veteris & univiræ viduitatis, jejuniorum quoque testimonio augetur, ostendens in quibus officiis assideri ecclesiæ debeat, & a nullis magis intelligi Christum, quam semel nuptis, & sæpe jenunis. Ipse mox dominus baptisma suum, & in suo omnium, jejuniis dedicavit, habens efficere panes ex lapidibus, etiam Jordanem vino fortasse manare, si ita vorator & potator fuisset. Imo novum hominem in veteris sugillationem virtute fastidiendi cibi initiabat, ut eum diabolo rursus per escam tentare quærenti fortiorem fame tota ostentaret. Præstituit exinde jejuniis le-

gem ſine triſtitia tranſigendis. Cur enim triſte, quod ſalutare docuit, etiam adverſus diriora dæmonia jejuniis præliandum. Quid enim mirum, ſi ex eadem operatione ſpiritus iniquus educitur, qua ſanctus inducitur? Denique, ut in centurionem Cornelium, nec dum tinctum dignatio ſpiritus ſancti cum chariſmate inſuper prophetiæ feſtinaſſet, jejunia ejus legimus exaudita. Puto autem & Apoſtolus in ſecunda Corinthiorum inter labores ſuos & pericula & incommoda poſt famem ac ſitim, jejunia quoque plurima enumerat.

9. Principalis hæc ſpecies in caſtigatione victus, poteſt jam de inferioribus quoque abſtinentiæ operationibus præjudicare, ut ex ipſis pro modo utilibus aut neceſſariis. Nam exceptio eduliorum quorundam portionale jejunium eſt. Inſpiciamus igitur & xerophagiarum novitatem aut vanitatem, ſi non & in his tam antiquiſſimæ quam efficaciſſimæ religionis operatio eſt. Redeo ad Danielem & fratres ejus leguminum pabulum, & aquæpotum ferculis & œnophoris regiis præferentes, atque exinde formoſiores, ne quis de ſpecie quoque corpuſculi metuat, cæterum ſpiritu inſuper cultos. Dedit enim Deus adoleſcentulis ſcientiam & intelligentiam in omni literatura, & Danieli in omni verbo, & in ſomniis, & in omni ſophia, qua hoc ipſum quoque ſaperet, quibus modis de Deo impetraretur agnitio ſacramentorum. Anno denique tertio Cyri regis Perſarum cum in recogitatum incidiſſet viſionis, aliam formam humiliationis proſpexit. *In illis*, inquit, *diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdomadas, panem ſuavem non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo unctus non ſum, donec conſummarentur tres hebdomades, quibus transactis angelus emiſſus eſt taliter alloquens: Daniel, homo es miſerabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua dediſti animam tuam recogitatui & humiliationi coram Deo, exauditum eſt verbum tuum, &*

[i]n introivi verbo tuo. Ita xerophagiarum miseratio & [h]umiliatio metum expellunt, & aures Dei advertunt, [e]t occultorum compotes faciunt. Revertor etiam [a]d Heliam, cum corvi illum pane & carne saturare [c]onsuessent, cur post modum apud Bersabe Judææ [e]xcitato ei de somno, quidem ille angelus sine du[b]io panem solum & aquam obtulit? defecerant corvi [q]ui eum liberalius pascerent, an difficile angelo fue[ra]t aliquem alicunde de convivio regis ministrum [cu]m instructissimo ferculo raptum ad Heliam trans[fe]rre? sicut Daniel in lacum leonum esurienti [pra]ndium metentium exhibitum est. Sed consti[tu]i oportebat exemplum docens in tempore pres[su]ræ, & persecutionis, & cujuscumque circumstan[tiæ], Xerophagiis esse vivendum. Tali victu David [exo]mologesin suam expressit, cinerem quidem edens [sic]ut panem, id est, panem velut cinerem aridum [et s]ordidum, potum vero fletu miscens, utique pro [vi]no. Habet enim & abstinentia vini suos titulos, [qu]æ & Samuelem Deo voverat, & Aaronem conse[cr]abat. Nam de Samuele mater, & *vinum*, inquit, *[e]briamen non bibet:* talis enim & ipsa Deum orabat. [Et] dominus ad Aaron, *vinum & siceram non bibetis, & filius tuus post te, si quando ingrediemini tabernacu[lu]m, vel ascendetis ad altare, & non moriemini.* Adeo [mo]riuntur qui non sobrii in ecclesia ministraverint. [Sic] & Israeli proximo exprobrat: Et potum dabatis [san]ctificatis meis vinum. Et hæc autem strictura po[tus] Xerophagiæ portio est, quanquam ubi abstinen[tia] vini aut a Deo exigitur, aut ab homine vovetur, [ib]i intelligatur etiam pabuli pressura formam præ[st]ans potui. Qualis enim esus, talis & potus: ve[risim]ile non est, ut quis dimidiam gulam Deo immo[le]t, aquis sobrius & cibis ebrius. An autem & Apo[sto]lus Xerophagias norit, qui majora celebraverat, [i]n & famem & multa jejunia, qui ebrietates & co-

messa-

messationes recusaverat, vel de discipulo Timotheo argumenti satis est: quem propter stomachum & assiduas imbecillitates modico vino monens uti, quo ille non ex institutione, sed ex devotione abstinebat, cæterum stomacho magis consuetudo prodesset, hoc ipso abstinentiam vini dignam Deo suasit, quam ex necessitate dissuasit.

10. Aeque stationes nostras ut indignas, quasdam vero & in serum constitutas, novitatis nomine incusant, hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum esse dicentes, & non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more. Sed quod pertineat ad interdictionis quæstionem, semel pro omnibus caussis respondebo. Nunc ad proprium hujus speciei articulum de modo temporis dico, de ipsis prius expostulandum, unde hanc formam nona dirimendis stationibus præscribant: si quia Petrus & qui cum eo, ad horam nonam orationis templum introgressi leguntur, quis mihi probat, illos ea die statione functos, ut horam nonam ad clausulam & expunctionem stationis interpretetur. Atqui facilius invenias Petrum hora sexta capiendi cibi caussa prius in superiora ad orandum ascendisse, quo magis sexta diei finiri officio huic possit, quæ illud absolutura post orationem videbatur. Porro cum in eodem commentario Lucæ, & tertia hora orationis demonstretur, sub qua spiritu sancto initiati pro ebriis habebantur, & sexta, qua Petrus ascendit in superiora, & nona, qua templum sunt introgressi, cur non intelligamus salva plane indifferentia semper & ubique & omni tempore orandum: tamen tres istas horas, ut insigniores in rebus humanis, quæ diem distribuunt, quæ negocia distinguunt, quæ publice resonant, ita & solenniores fuisse in orationibus divinis: quod etiam suadet Danielis quoque argumentum ter die orantis, utique per aliarum horarum exceptionem, non aliarum autem quam insi-

insigniorum, exinde Apostolicarum, tertiæ, sextæ, nonæ. Hinc itaque & Petrum dicam ex vetere potius usu nonam observasse, tertio orantem supremæ orationis numere. Hæc autem propter illos, qui se putant ex forma Petri agere, quam ignorant, non quasi respuamus nonam, cui & quarta sabbati, & sexta plurimum fungimur: sed quia eorum, quæ ex traditione observantur tanto magis dignam rationem afferre debemus, quanto carent scripturæ autoritate, donec aliquo cœlesti charismate, aut confirmentur aut corrigantur: *& si qua*, inquit, *ignoratis, dominus vobis revelabit.* Itaque seposito confirmatore omnium istorum paracleto, duce universæ veritatis, an dignior apud nos ratio afferatur in nonam observandi require, ut etiam Petro ea ratio deputanda sit, si statione tunc functus est. Venit enim de exitu domini, quem & si semper commemorari oportet sine differentia horarum, impressius tamen, cum eis, secundum ipsum stationis vocabulum addiscimus. Nam & milites nunquam immemores sacramenti, magis stationibus parent. Itaque in eam usque horam celebranda pressura est, in qua a sexta contenebratus orbis defuncto domino lugubre fecit officium, ut tunc & nos revertamur ad jocunditatem cum & mundus recepit claritatem. Hoc si magis ad religionem sapit christianam, dum magis Christi gloriam celebrat, possum æque seræ stationis ex eodem rei ordine statum figere, ut jejunemus ad serum, expectantes tempus dominicæ sepulturæ, cum Joseph postulatum detulit corpus & condidit. Inde & irreligiosum est ante famulorum carnem refrigerare quam domini: ut hæc ex argumentationum provocatione commiserim, conjecturas conjecturis & tamen puto fidelioribus repercutiens. Videamus an aliquid tale nobis de vetustatibus quoque patrocinetur. In Exodo habitus ille Moysis adversus Amalech orationibus præliantis usque

que in occasum perseverans, nonne statio fuit sera? Jesum Nave debellantem Amorrhæos, prandisse illa die existimamus, qua ipsis elementis stationem impetravit, stetit sol in Gabaon, & luna in Ajalon stetit, sol & luna in statione, donec ultus est populus de inimicis suis, & stetit sol medio cœlo. Ut autem accedebat in occasum, & in finem diei unius; non fuit dies talis retro & in novissimo; utique tam prolixus, ut, inquit: exaudiret Deus hominem, parem scilicet solis, instantem tam diu in officio, stationem etiam sera longiorem. Certe Saul & ipse in prælio constitutus, manifeste munus istud indixit, *Maledictus homo, qui ederit panem ad vesperam usque, dum ulciscar de inimico meo, & non gustavit totus populus ejus, & tota terra prandebat.* Tantam autem Deus præstitit auctoritatem edicto stationis illius, ut Jonathan filius Saulis, quamquam ignarus jejunationis in serum definitæ gustum mellis admiserat, & sorte mox de delicto sit traductus, & vix per precem populi periculo exemptus: gulæ enim licet simplicis reus fuerat. Sed & Daniel anno primo regis Darii, cum jejunus in sacco & cinere exomologesin Deo ageret, *Et adhuc*, inquit, *loquente me in oratione, ecce vir quem videram in somnis initio, velociter volans appropinquavit mihi quasi hora vespertini sacrificii.* Hæc erit statio sera, quæ ad vesperam jejunans pinguiorem orationem Deo immolat.

11 Omnia autem ista credo ignota eis, qui ad nostra turbantur, aut sola forsitan lectione non etiam intentione comperta, secundum majorem vim imperitorum; apud gloriosissimam scilicet multitudinem psychicorum. Propterea per singulas direximus species jejunationum, xerophagiarum, stationum, ut dum recensemus secundum utriusque testamenti paraturam, quantum proficiant recusati vel recisi vel retardati pabuli officia: eos retundamus, qui hæc velut vacantia infirmant. Item dum pariter ostendimus,

mus, quo semper in ordine fuerint religionis, eos revincamus, qui hæc ut nova accusant: nec novum enim, quod semper, nec vacuum, quod utile. Sed & illud in medio est, quædam ex his officiis a Deo homini imperata legem constituisse; quædam ab homine Deo oblata, votum expunxisse: tamen & votum cum a Deo acceptatum est, legem in posterum facit, per auctoritatem acceptatoris; exinde enim faciendum mandavit, qui factum comprobavit. Itaque & hinc in alia specie altercatio diversæ partis obducitur; cum dicunt, aut pseudoprophetia est, si spiritalis vox solennia ista constituit; aut hæresis, si humana præsumptio adinvenit. Eam enim formam reprehendentes, qua & vetera decucurrerunt, & ex ea retorquentes, quæ & adversarii veterum adversus illa poterunt retractare, aut & illa recusare, debebunt exerta ista suscipere necessarie, maxime, cum & ista, a quocunque institutore sunt sive spiritali, sive tantum fideli, eidem Deo currant, cui & vetera, indubitate enim & hæresis & pseudoprophetia divinitatis diversitate judicabuntur, apud nos omnes unici Dei creatoris & Christi ejus antistites, adeoque indifferenter hanc partem defendo, illis offerens, in quo velint gradum figere. Spiritus diaboli est, dicis o psychice; & quomodo Dei nostri officia indicit? nec alii offerenda, quam Deo nostro? Aut contende, diabolum cum Deo facere nostro, aut satanas paracletus habeatur. Sed hominem Antichristum adfirmas: hoc enim vocantur hæretici nomine penes Joannem; & quomodo quisquis ille est, in Christo nostro, hæc erga dominum nostrum officia dispoſuit, cum & Antichristi erga Deum adversum nostrum processerint Christum. Quo itaque putas laterum confirmatum apud nos spiritum, cum imperat, an cum probat, quæ Deus noster & imperavit semper & probavit? Sed rursus palos terminales figitis Deo, sicut

de gratia, ita de disciplina: sicut de charismatibus, ita de solennibus; ut proinde officia cessaverint, quemadmodum & beneficia ejus; atque ita negetis usque adhuc eum munia imponere, quia & hic lex & prophetæ usque ad Joannem. Superest ut totum auferatis, quantum in vobis tam otiosum.

12. Jam enim & in ista specie *ditati saturatique regnatis*, non delicta incusantes, quæ jejuniis elimentur; nec revelationum scientia indigentes, quæ xerophagiis extorqueantur; nec bella propria metuentes, quæ stationibus discutiantur. Ut ab Joanne paracletus obmutuisset, ipsi nobis prophetæ in hanc maxime caussam extitissemus: jam non dico ad exorandam Dei iram, nec ad impetrandam tutelam ejus aut gratiam, sed ad præmuniendam per nosmet ipsos novissimorum temporum conditionem; indicentes omnem ταπεινοφρονησιν, cum carcer ediscendus, & fames ac sitis exercendæ, & tam inediæ quam anxii victus tolerantia usurpanda sit, ut in carcerem talis introeat christianus, qualis inde prodisset; non pœnam illic passurus, sed disciplinam; nec seculi tormenta, sed sua officia, eoque fidentior processurus ad certamen e custodia abusus nihil habens carnis, sic ut non habeant tormenta materiam, cum sola & arida sit cute loricatus, & contra ungulas corneus, præmisso jam sanguinis succo tanquam animæ impedimentis, properante jam & ipsa quæ jam sæpe jejunans mortem de proximo norit. Plane vestrum est in carceribus popinas exhibere martyribus incertis, ne consuetudinem quærant, ne tædeat vitæ, ne nova abstinentiæ disciplina scandalizentur, quam nec ille Pristinus vester non christianus martyr attigerat: quem & facultate custodiæ liberæ aliquandiu farsum omnibus balneis quasi baptismate melioribus, & omnibus luxuriæ secessibus quasi ecclesiæ secretioribus, & omnibus vitæ istius illecebris quasi æternæ dignioribus hoc

puto

puto oblegatum ne mori vellet, postremo ipso tribunalis die luce summa condito mero tanquam antidoto præmedicatum, ita enervastis, ut paucis ungulis titillatus, hoc enim ebrietas sentiebat, quem dominum confiteretur interroganti præsidi respondere non potuerit amplius, atque ita de hoc jam exortus jam singultus & ructus solos haberet, in ipsa negatione digessit. Ideo sobrietatis disciplinam qui prædicant pseudoprophetæ, ideo hæretici qui observant. Quid ergo cessatis paracletum quem in Montano negatis in Apitio credere?

13. Præscribitis constituta esse solennia huic fidei, scripturis vel traditione majorum, nihilque observationis amplius adjiciendum ob illicitum innovationis, state in isto gradu si potestis. Ecce enim convenio vos & præter Pascha jejunantes citra illos dies, quibus ablatus est sponsus, & stationum semijejunia interponentes, & vos interdum pane & aqua victitantes ut cuique visum est: denique respondetis hæc ex arbitrio agenda, non ex imperio. Movistis igitur gradum excedendo traditionem, cum quæ non sunt constituta obitis. Quale est autem, ut tuo arbitrio permittas, quod imperio Dei non das? plus humanæ licebit voluntati quam divinæ potestati? Ego me seculo non Deo liberum memini: sic meum est ultro officium facere domino, sic indicere illius est: non tantum obsequi ei debeo, sed & adulari: illud enim imperio ejus, hoc arbitrio meo præsto. Bene autem quod & episcopi universæ plebi mandare jejunia assolent, non dico de industria stipium conferendarum, ut vestræ capturæ est, sed interdum & ex aliqua sollicitudinis ecclesiasticæ caussa. Itaque si & ex hominis edicto & in unum omnes ταπεινοφρονησιν agitatis, quomodo in nobis ipsam quoque unitatem jejunationum & xerophagiarum & stationum denotatis? nisi forte in senatus consulta & in princi-

pum mandata coitionibus opposita delinquimus. Spiritus sanctus quum in quibus vellet terris, & per quos vellet prædicaret, ex providentia imminentium, sive ecclesiasticarum tentationum, sive mundialium plagarum, qua paracletus, id est advocatus ad exorandum judicem, hujusmodi officiorum remedia mandabat, puta nunc ad exercendam sobrietatis & abstinentiæ disciplinam, hunc qui recipimus, necessario etiam quæ tunc constituit, observamus. Aspice ad judaicos fastos, & invenies nihil novum, si quæ patribus sunt præcepta, omnis deinceps posteritas hæreditaria religione custodit. Aguntur præterea per Græcias illa certis in locis concilia & ex universis ecclesiis, per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipsa repræsentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur. Et hoc quam dignum fide auspicante congregari undique ad Christum. *Vide quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum:* hoc tu psallere non facile nosti, nisi quo tempore cum compluribus cœnas. Conventus autem illi stationibus prius & jejunationibus operati, dolere cum dolentibus, & ita demum congaudere gaudentibus norunt. Si & ista solennia quibus tunc præsens patrocinatus est sermo, nos quoque in diversis provinciis fungimur in spiritu invicem repræsentati, lex est sacramenti.

14. Horum igitur tempora observantes & dies & menses & annos gallaticamur plane, si Judaicarum cæremoniarum, si legalium solennitatum observantes sumus: illas enim Apostolus dedocet compescens veteris testamenti in Christo sepulti perseverantiam & novi sistens. Quod si nova conditio in Christo sepulti perseverant, jam nova & solennia esse debebunt: aut si omnem in totum devotionem temporum & dierum & mensium & annorum erasit Apostolus, cur pascha celebramus annuo circulo in mense primo? cur quin-

qua-

ginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus? cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus, & jejuniis parasceven? quamquam vos etiam bbatum, si quando continuatis, nunquam nisi in ascha jejunandum secundum rationem alibi redditam, obis certe omnis dies etiam vulgata consecratione lebratur. Nec ergo apud Apostolum differentiæ tio, distinguentem nova & vetera. Sed & hic æqualitas vestra ridebitur, cum vetustatum formam nobis exprobratis, in qua caussam novitatis accusatis.

15. Reprobat etiam illos qui jubeant cibis abstinere, sed de providentia spiritus sanctus, præmnans jam hæreticos perpetuam abstinentiam præcepturos ad destruenda & despicienda opera creatoris: quales inveniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Jovem hodiernum de Pythagora hæreticum, non apud paracletum. Quantula est enim pud nos interdictio ciborum? duas in anno hebdodas xerophagiarum, nec totas, exceptis scilicet bbatis & dominicis offerimus Deo, abstinentes ab quæ non rejicimus, sed differimus. Atqui ad Romanos scribens, vos nunc compungit retractatores jus officii, *Ne propter pabulum solveritis*, inquit, *opus i*, quod opus? de quo ait, bonum est carnem non dere & vinum non potare. Nam qui in istis servit, eabilis & propitiabilis Deo nostro est. *Quidam credit nia manducanda esse, quidam autem infirmus olere vescitur, i manducat ne vilificet non manducantem. Tu qui es qui enum servum judicas? Et qui manducat, & qui non manducat, Deo agit gratias.* Cum autem humano arbitrio t controversiam fieri, quanto magis divino. Ita ebat quosdam castigatores & interdictores victus infare, qui ex fastidio, non qui ex officio abstinent: probare vero qui in honorem, non qui in contum creatoris. Et si claves macelli tibi tradidit

permittens esui omnia ad constituendam idolothytorum exceptionem, non tamen in macello regnum Dei inclusit, *nec enim*, inquit, *esus aut potus est Dei regnum, & esca nos Deo non commendat:* non ut de arida dictum putes, sed potius defuncta & accurata. Si quidem subjiciens, *nec si manducaverimus abundabimus, nec si non manducaverimus deficiemus:* tibi magis insonat, qui abundare te existimas si edas, & deficere si non edas, & ideo ista detractas. Dominum quoque quam indigne ad tuam libidinem interpretaris passim manducantem & bibentem, sed puto quod etiam jejunavit, qui beatos non saturatos, sed esurientes & sitientes pronunciavit: qui escam profitebatur non quam discipuli existimarant, sed paterni operis perfectionem, docens operari escam quæ manet in vitam æternam, in ordinaria etiam oratione panem mandans postulandum, non & Attalicas. Sic & Esaias non negavit Deum elegisse jejunium, sed quale non elegerit enumeravit. *In diebus enim*, inquit, *jejuniorum vestrorum inveniuntur voluptates vestræ, & omnes subjectos vobis succutitis, aut ad convitia & lites jejunatis & cæditis pugnis, non tale jejunium ego elegi*, sed quale subjecit, & subjiciendo non abstulit, sed confirmavit.

16. Nam & si mavult opera justitiæ, non tamen sine *sacrificio*, quod est *anima conflictata* jejuniis. Ille certe Deus cui nec populus incontinens gulæ placuit, nec sacerdos, nec prophetes, manent adhuc monumenta concupiscentiæ, ubi sepultus est populus carnis avidissimus vsque ad choleram ortygometra cruditando. Eliditur pro templi foribus senior Heli, filii ejus in acie ruunt, nurus expirat in partu: hanc enim metuerat a Deo plagam domus impudens, sacrificiorum carnalium defraudatrix. Sameas homo Dei cum exitum prophetasset idololatriæ introductæ a rege Hieroboam, post manum ejus regis arefactam & statim restitutam, post altare diffusum, ob hæc signa &

satis-

atisfactione invitatus a rege plane excusavit. Prohibitus enim a Deo fuerat, illic cibum in totum ttingere: sed ab alio mox sene mentito prophe-iam temere pastus, secundum verbum Dei ibidem actum super mensam, non est in paternis sepul-us: leonis enim in via occursu prostratus, & pud exteros conditus, pœnam deserti jejunii luit. Hæc erunt exempla & populo & episcopis, etiam piritalibus, si quam incontinentiam gulæ admise-int. Sed nec apud inferos admonitio cessavit, bi in divite quidem convivia cruciantur, in pau-ere vero jejunia recreantur; habentia præcepto-es *Moysen & prophetas*; nam & Johel exclamavit, *anctificate jejunium & orationem*, prospiciens jam & tunc, & alios Apostolos & prophetas sancitu-os jejunium, & prædicaturos officia, curantia Deum: unde & qui in idolis comendis, & in hac e ornandis, & ad singulas horas salutandis adulan-ur, curationem facere dicuntur. Sed omnem τα-πεινοφρονησιν ethnici agnoscunt: cum stupet cœlum & aret annus, nudipedalia denunciantur, magistra-us purpuras ponunt, fasces retro avertunt, pre-em indigitant, hostiam instaurant. Apud quas-lam vero colonias præterea annuo ritu saccis ve-ati, & cinere consperso idolis suis invidiam sup-licem objiciunt, balnea & tabernacula in nonam sque cluduntur. Unus in publico ignis apud ras, aquæ nec in lancibus; Niniviticum credo ustitium. Judaicum certe jejunium ubique cele-ratur, cum omissis templis per omne litus quo-unque in aperto aliquando jam precem ad cœlum nittunt: & licet cultu & ornatu mœroris munus nfament, tamen fidem abstinentiæ affectant, & tellæ auctoritatem demorantis suspirant. Sed bene quod in nostris xerophagiis blasphemias ingerens, Casto Isidis & Cybeles eas adæquas: admitto testi-

 monia-

monialem comparationem. Hinc divina constabit, quam diabolus divinorum æmulator imitatur. Ex veritate mendacium struitur, ex religione superstitio compingitur, hinc tu eo irreligiosior, quanto ethnicus paratior. Ille denique Deo idolo gulam suam mactat, tu Deo non vis. Deus enim tibi venter est, & pulmo templum, & aqualiculus altare, & sacerdos cocus, & sanctus spiritus nidor, & condimenta charismata, & ructus prophetia.

17. Vetus es, vera si velimus dicere; tu qui tantum gulæ indulges, & merito te priorem jactitas; semper agnosco sapere Esau venatorem ferarum, ita passim indagandis turdis studes, ita de campo laxissimæ disciplinæ tuæ venis, ita spiritu deficis; si tibi lenticulam de fruto inrufatam, obtulero, statim totos primatus tuos vendes: apud te agape in cacabis fervet, fides in culinis calet, spes in ferculis jacet. Sed major his est agape, quia per hanc adolescentes tui cum sororibus dormiunt, appendices scilicet gulæ lascivia atque luxuria est. Quam societatem & Apostolus sciens, cum præmisisset *non in ebrietatibus nec in commessationibus*, adjunxit, *nec in cubilibus & libidinibus.* Ad elogium gulæ tuæ pertinet, quod duplex apud te præsidentibus honor binis partibus deputatur, cum Apostolus duplicem honorem dederit, ut & fratribus & præpositis. Quis sanctior inter vos, nisi convivandi frequentior, nisi obsonandi pollucibilior, nisi calicibus instructior? merito homines solius animæ & carnis, spiritalia recusatis, talibus si placerent prophetæ, mei non erant. Cur ergo non constanter prædicatis: *manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* Sicuti nos non dubitamus exerte mandare: jejunemus fratres & sorores, ne forte cras moriemur. Palam disciplinas vestras vindicemus, nos certi sumus, eos qui in carne sunt,

Deo

Deo placere non posse; non utique substantia carnis; sed in cura, sed in affectione, sed in operatione, sed in voluntate. Macies non displicet nobis, neque enim ad pondus Deus carnem tribuit, sicut nec *spiritum ad mensuram*, facilius si forte per angustam salutis januam introibit caro exilior; citius resuscitabitur caro levior, diutius in sepultura durabit caro aridior. Saginentur pugiles & pyctæ olympici: illis ambitio corporis competit, quibus & vires necessariæ, & tamen illi quoque xerophagiis invalescunt. Sed nostra alia robora aliæque vires, sicut & alia certamina: quibus non est luctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus mundi potestates, adversus spiritalia malitiæ; adversus hæc non carne & sanguine, sed fide & spiritu robusto oportet adsistere. Cæterum saginator christianus ursis & leonibus forte, quam Deo, erit necessarius, nisi quæ & adversus bestias maciem exercere debebit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE

PUDICITIA

LIBER.

I.

Pudicitia flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, præjudicium omnis bonæ mentis; quamquam rara, nec facile perfecta, vixque perpetua; tamen aliquatenus in seculo morabitur, si natura præstruxerit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit. Siquidem omne animi bonum, aut nascitur, aut eruditur, aut cogitur. Sed ut mala magis vincunt, quod ultimorum temporum ratio est; bona jam nec nasci licet, ita corrupta sunt semina; nec erudiri, ita deserta sunt studia; nec cogi, ita exarmata sunt jura. Denique de qua incipimus, eousque jam exolevit, ut non ejuratio, sed moderatio libidinum Pudicitia credatur, isque satis castus habeatur, qui non nimis castus fuerit. Sed viderit seculi pudicitia cum seculo ipso, cum suo ingenio si nascebatur, cum suo studio si erudiebatur, cum suo servitio si cogebatur; nisi quod infelicior etiam si stetisset ut infructuosa, quæ non apud Deum egisset. Malo nullum bonum, quam vanum. Quid prodest esse, quod esse non prodest? nostrorum bonorum status jam mergitur, Christianæ pudicitiæ ratio concutitur, quæ omnia de cœlo trahit, & naturam per lavacrum regenerationis, & disciplinam per instrumen-

mentum prædicationis, & censuram per judicia ex utroque Testamento, & coacta constantius ex metu & voto æterni ignis & regni. Adversus hanc nonne dissimulare potuissem? Audio etiam edictum esse propositum, & quidem peremptorium; Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum dicit: ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœnitentia functis dimitto. O edictum cui adscribi non poterit, Bonum factum! Et ubi proponetur liberalitas ista? Ibidem opinor in ipsis libidinum januis, sub ipsis libidinum titulis. Illic ejusmodi pœnitentia promulganda est, ubi delinquentia ipsa versabitur. Illic legenda est venia, quo cum spe ejus intrabitur. Sed hoc in Ecclesia legitur, & in Ecclesia pronuntiatur, & virgo est. Absit absit a sponsa Christi tale præconium. Illa quæ vera est, quæ pudica, quæ sancta, carebit etiam aurium macula. Non habet quibus hoc repromittat. Et si habuerit non repromittit: quoniam & terrenum Dei templum citius spelunca latronum appellari potuit a Domino, quam mœchorum & fornicatorum. Erit igitur & hic adversus Psychicos titulus, adversus meæ quoque sententiæ retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi in notam levitatis objectent. Nunquam societatis repudium delicti præjudicium est, quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis ametur. At enim me non magis dedecorabit inutilis levitas, quam ornarit nocens. Non suffundor errore quo carui, quia caruisse delector, quia meliorem me & pudiciorem recognosco. Nemo proficiens erubescit. Habet & in Christo scientia ætates suas, per quas devolutus est & Apostolus. *Quum parvulus*, inquit, *essem, tanquam parvulus loquebar, tamquam parvulus sapiebam. At ubi vir sum factus, ea quæ parvuli fuerant evacuavi.* Adeo devertit a sententiis pristinis, nec idcirco deliquit, quod æmulator factus est non paternarum traditionum, sed Chri-

 stia-

ſtianarum, optans etiam ut præciderentur, qui circumciſionem detinendam ſuadebant. Atque utinam & iſti, qui meram & veram integritatem carnis obtruncant, amputantes non ſummam ſuperficiem, ſed intimam effigiem pudoris ipſius, quum mœchis & fornicatoribus veniam pollicentur adverſus principalem Chriſtiani nominis diſciplinam, quam ipſum quoque ſeculum usque adeo teſtatur, ut ſi quando eam in feminis noſtris inquinamentis potius carnis quam tormentis punire contendat, id volens eripere quod vitæ anteponunt. Sed jam hæc gloria exſtinguitur, & quidem per eos, quos tanto conſtantius oportuerat ejusmodi maculis nullam ſubſcribere veniam, quando propterea quotiens volunt nubant, ne mœchiæ & fornicationi ſuccidere cogantur:- quoniam *melius eſt nubere quam uri.* Nimirum propter continentiam incontinentia neceſſaria eſt, incendium ignibus exſtinguetur. Cur ergo & crimina poſtmodum indulgent pœnitentiæ nomine, quorum remedia præſtituunt multinubentiæ jure? Nam & remedia vacabunt cum crimina indulgentur, & crimina manebunt ſi remedia vacabunt. Itaque utrobique de ſollicitudine & negligentia ludunt, præcavendo vaniſſime quibus parcunt: & parcendo ineptiſſime quibus præcavent: cum aut præcavendum non ſit, ubi parcitur: aut parcendum non ſit, ubi præcavetur. Præcavent enim quaſi nolint admitti tale quid; indulgent autem, quaſi velint admitti: quando ſi admitti nolint, non debeant indulgere: ſi indulgere velint, non debeant præcavere. Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de maximis delictis deputabuntur, ut utrumque competat, & ſollicitudo quæ præcavet, & ſecuritas quæ indulget. Sed cum ea ſint quæ culmen criminum teneant, non capit & indulgeri quaſi modica, & præcaveri quaſi maxima. Nobis autem maxima aut ſumma ſic quoque præcaventur, dum nec ſecun-

secundas quidem post fidem nuptias permittitur nosse, nuptialibus & dotalibus si forte tabulis a mœchiæ & fornicationis opere diversas. Et ideo durissime nos infamantes Paracletum disciplinæ enormitate digamos foris sistimus, eundem limitem liminis mœchis quoque & fornicatoribus figimus, jejunas pacis lacrymas profusuris, nec amplius ab Ecclesia quam publicationem dedecoris relaturis.

2. Cæterum Deus, inquiunt, bonus & optimus; & misericors & miserator & misericordiæ plurimus, quam omni sacrificio anteponit; non tanti ducens peccatoris mortem, quam pœnitentiam; salvificator omnium hominum & maxime fidelium. Itaque & filios Dei misericordes & pacificos esse oportebit; donantes invicem sicut & Christus donavit nobis; non judicantes, ne judicemur. *Domino enim suo stat quis vel cadit, tu quis es, ut servum judices alienum? Dimitte, & dimittetur tibi.* Talia & tanta sparsilia eorum, quibus & Deo adulantur & sibi lenocinantur, effeminantia magis quam vigorantia disciplinam, quantis & nos & contrariis possumus repercutere, quæ Dei severitatem intentent, & nostram constantiam provocent. Quia etsi bonus natura Deus, tamen & justus. Ex caussa enim; sicut sanare novit, ita & cædere; faciens pacem sed & condens mala; pœnitentiam malens; sed & Hieremiæ mandans, ne pro populo peccatore deprecaretur. *Quoniam si jejunaverint*, inquit, *non exaudiam obsecrationem eorum.* Et rursus: *Et tu ne adoraveris pro populo, & ne postulaveris pro his in prece & oratione, quoniam non exaudiam in tempore quo invocaverint me, in tempore afflictionis suæ.* Et adhuc supra; idem misericordiæ prælator quam sacrificii: *Et tu ne adoraveris pro populo isto, & ne postulaveris misericordiam consequi eos. Et ne accesseris pro his ad me, quoniam non exaudiam utique misericordiam postulantes*, utique ex pœnitentia flentes & affli-

afflictationem suam offerentes Deo. Deus enim zelotes; & qui naso non deridetur, adulantium scilicet bonitati ejus. Et qui licet patiens, tamen per Esaiam comminetur patientiæ finem: *Tacui, nunquid & semper tacebo & sustinebo? Quievi velut parturiens, exsurgam, & arescere faciam. Ignis enim procedet ante faciem ipsius, & exuret inimicos ejus;* non solum corpus, verum & animas occidens in gehennam. Ceterum judicantibus quomodo Dominus comminetur, ipse demonstrat. *Quo enim judicio judicaveritis, judicabitur de vobis.* Ita non prohibuit judicare, sed docuit. Unde & Apostolos judicat, & quidem in caussa fornicationis, dedendum ejusmodi hominem Satanæ in interitum carnis; increpans etiam, quod fratres non apud sanctos judicarentur. Adjiciens enim inquit: *Ut quid mihi eos, qui foris sunt judicare?* Dimittis autem, ut dimittatur tibi a Deo. Delicta mundantur quæ quis in fratrem, non Deum admiserit. Debitoribus denique dimissuros nos in oratione profitemur, sed non decet ultra de auctoritate scripturarum ejusmodi funem contentiosum, alterno ductu in diversa distendere, ut hæc restringere frenos disciplinæ, illa laxare videatur, quasi incertæ pœnitentiæ subsidium, illa prosternere per lenitatem, hæc negare per austeritatem. Porrro & auctoritas scripturæ in suis terminis stabit sine alterutra oppositione, & pœnitentiæ subsidium suis conditionibus determinatur sine passiva concessione, & ipsæ prius caussæ ejus distinguuntur sine confusa præpositione. Caussas pœnitentiæ delicta condicimus. Hæc dividimus in duos exitus, alia erunt remissibilia, alia irremissibilia. Secundum quod nemini dubium est alia castigationem mereri, alia damnationem. Omne delictum aut venia expungit, aut pœna: venia, ex castigatione: pœna, ex damnatione. De ista differentia jam & quasdam præmisimus altercationes scripturarum, hinc retinentium, hinc dimitten-

tentium delicta. Sed & Joannes docebit: *Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit & dabitur vita ei: quia non ad mortem delinquit, hoc erit remissibile. Est delictum ad mortem: non pro illo dico, ut quis postulet, hoc erit irremissibile.* Ita ubi est conditio vel ratio postulationis, illic etiam remissionis. Ubi nec postulationis, ibi æque nec remissionis. Secundum hanc differentiam delictorum pœnitentiæ quoque conditio discriminatur. Alia erit, quæ veniam consequi possit, in delicto scilicet remissibili. Alia, quæ consequi nullo modo possit, in delicto scilicet irremissibili. Et superest specialiter de mœchiæ & fornicationis statu examinare, in quam delictorum partem debeant redigi.

3. Sed prius decidam intercedentem ex diverso responsionem ad eam pœnitentiæ speciem, quam cum maxime definimus venia carere. Si enim, inquiunt, aliqua pœnitentia caret venia, jam nec in totum agenda tibi est. Nihil enim agendum est frustra. Porro frustra agetur pœnitentia, si caret venia. Omnis autem pœnitentia agenda est: Ergo omnis veniam consequatur, ne frustra agatur; quia non erit agenda, si frustra agatur. Porro frustra agetur, si venia carebit. Merito ita opponunt, quoniam hujus quoque pœnitentiæ fructum, id est veniam, in sua potestate usurpaverunt. Quantum enim ad illos, a quibus pacem humanam consequitur: quantum autem ad nos qui solum Dominum meminimus delicta concedere, & utique mortalia, non frustra agetur. Ad dominum enim remissa, & illi exinde prostrata, hoc ipso magis operabitur veniam, quod eam a solo Deo exorat, quod delicto suo humanam pacem sufficere non credit, quod Ecclesiæ mavult erubescere quam communicare. Adsistit enim pro foribus ejus, & de notæ suæ exemplo ceteros admonet: & lacrymas fratrum sibi quoque advocat, & redit plus uti-

que

que negotiata, compassionem scilicet quam communicationem. Et si pacem hic non metit, apud Dominum seminat. Nec amittit, sed præparat fructum: non vacabit ab emolumento, si non vacaverit ab officio. Ita nec pœnitentia hujusmodi vana, nec disciplina ejusmodi dura est. Deum ambæ honorant, illa nihil sibi blandiendo facilius impetrabit, ista nihil sibi adsumendo plenius adjuvabit.

4. Possumus igitur demandata pœnitentiæ distinctione ad ipsorum jam delictorum regredi censum, an ea sint quæ veniam ab omnibus consequi possint. In primis quod mœchiam & fornicationem nominamus, usus expostulat. Habet & fides quorundam nominum familiaritatem, ita in omni opusculo usum custodimus. Cæterum si adulterium & si stuprum dixero, unum erit contaminatæ carnis elogium. Nec enim interest nuptam alienam, an viduam quis incurset, dum non suam feminam. Sicut nec locis refert, in cubiculis, an in turribus pudicitia trudicetur: Omne homicidium extra silvam latrocinium est. Ita & ubicunque, vel in quamcumque semetipsum adulterat & stuprat, qui aliter quam nuptiis utitur. Ideo penes nos occultæ quoque conjunctiones, id est non prius apud Ecclesiam professæ juxta mœchiam & fornicationem judicari periclitantur. Nec inde consertæ obtentu matrimonii crimen eludant. Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora & in sexus ultra jura naturæ, non modo limine, verum omni Ecclesiæ tecto submovemus, quia non sunt delicta, sed monstra.

5. Ergo mœchia, quod etiam fornicationis est res, secundum opus criminis quanti æstimanda sit sceleris, prima lex Dei præsto est. Siquidem post interdictam alienorum Deorum superstitionem, ipsorumque idolorum fabricationem: post commendatam sabbati venerationem, post imperatam in parentes secundam a Deo religionem: nullum aliud in talibus titulis firman-

man-

mandis monendisque substruxit præceptum, quam, *non mæchaberis.* Post spiritalem enim castitatem sanctitatemque, corporalis sequebatur integritas. Et hanc itaque munivit, hostem statim ejus prohibendo mœchiam. Quale delictum jam intellige, cujus cohibitionem post idololatriam ordinavit. Nihil secundum longinquat a primo. Nihil tam proximum primo, quam secundum. Quod fit ex primo, aliud quodammodo primum est. Itaque mœchia adfinis idololatriæ. Nam & idololatria mœchiæ nomine & fornicationis sæpe populo exprobrata, etiam sorte conjungetur illi, sicut & serie: etiam damnatione cohærebit illi, sicut & dispositione. Eo amplius, præmittens: *Non mæchaberis:* adjungit: *Non occides.* Oneravit itaque mœchiam, quam homicidio anteponit, In prima itaque fronte sanctissimæ legis, in primis titulis cœlestis edicti, principalium utique delictorum proscriptione signatam. de loco modum, de ordine statum, de continio meritum cujusque dignoscas. Est & mali dignitas, quod in summo aut in medio pessimorum collocatur. Pompam quandam atque suggestum aspicio mœchiæ, hinc ducatum idololatriæ antecedentis, hinc comitatum homicidii insequentis. Inter duos apices facinorum eminentissimos sine dubio digna consedit, & per medium eorum, quasi vacantem locum pari criminis auctoritate complevit. Quis eam talibus lateribus inclusam, talibus costis circumfultam, a cohærentium corpore divellet, de vicinorum criminum nexu, de propinquorum scelerum complexu, ut solam eam secernat ad pœnitentiæ fructum? Nonne hinc indololatria, inde homicidium, detinebunt? & si qua vox fuerit, reclamabunt. Noster hic cuneus est, nostra compago. Ab idololatria metamur, illa distinguente conjungimur, illi de medio emicanti adulamur, concorporavit nos scriptura divina, litteræ ipsæ clunina nostra sunt, jam nec ipsa sine nobis potest. Ego quidem

dem idololatria sæpissime mœchiæ occasionem subministro. Sciunt luci mei & mei montes, & vivæ aquæ, ipsaque in urbibus templa, quantum evertendæ pudicitiæ procuremus. Ego quoque homicidium nonnunquam mœchia elaboro. Ut tragœdias omittam, sciunt hodie venenarii, sciunt magi, quot pellicatus ulciscar, quot rivalitates defendam, quot custodes, quot delatores, quot conscios auferam. Sciunt etiam obstetrices, quot adulteri conceptus trucidentur. Etiam apud Christianos non est mœchia sine nobis; ibidem sunt idololatriæ, ubi immundi spiritus res est; ibidem est & homicidium, ubi homo, quum inquinatur, occiditur. Igitur aut nec illis aut etiam nobis pœnitentiæ subsidia convenient. Aut detinemus eam, aut sequimur. Hæc ipsæ res loquuntur. Si res voce deficiunt, adsistit idololatres, adsistit homicida, in medio eorum adsistit & mœchus. Pariter de pœnitentiæ officio sedent in sacco, & cinere inhorrescunt, eodem flatu gemiscunt, eisdem precibus ambiunt, eisdem genibus exorant, eandem invocant matrem. Quid agis mollissima & humanissima disciplina? Aut omnibus eis hoc esse debebis: *Beati enim pacifici.* Aut si non omnibus, nostra esse. Idololatram quidem & homicidam semel damnas, mœchum vero de medio excipis? idololatræ successorem, homicidæ antecessorem, utriusque collegam. Personæ acceptatio est, miserabiliores pœnitentias reliquisti.

6. Plane si ostendas de quibus patrociniis exemplorum, præceptorumque cœlestium, soli mœchiæ, & in ea fornicationi quoque januam pœnitentiæ expandas, ad hanc jam lineam dimicabit nostra congressio. Præscribam tamen tibi formam necesse est, ne ad vetera manum emittas, ne in terga respicias. Vetera enim transierunt secundum Esaiam, & novata est jam novatio secundum Hieremiam; & obliti posteriorum in priora porrigimur secundum Apostolum;

&

&Lex & Prophetæ usque ad Joannem secundum Dominum. Nam & si cum maxime a lege cœpimus demonstrando mœchiam, merito ab eo statu legis, quem Christus non dissolvit, sed implevit. Onera enim legis usque ad Joannem, non remedia: operum juga rejecta sunt, non disciplinarum. libertas in Christo non fecit innocentiæ injuriam. Manet lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, veritatis, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiæ, pudicitiæ. In qua lege; *beatus vir, qui meditabitur die & nocte.* De qua idem David rursus: *Lex Domini irreprehensibilis*, convertens animas; jura Domini directa, oblectantia corda, præceptum Domini longe lucens, inluminans oculos. Sic & Apostolus: *Itaque lex quidem sancta est, & præceptum sanctum & optimum*: utique: *Non mœchaberis.* Sed & supra: *Legem ergo evacuamus per fidem? Absit, sed legem sistimus*, scilicet in his quæ & nunc novo Testamento interdicta etiam cumulatiore præcepto prohibentur. Pro, *Non mœchaberis, Qui viderit ad concupiscentiam, jam mœchatus est in corde suo*: & pro, *Non occides, Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennæ.* Quære an salva lex non mœchandi, cui accessit, nec concupiscentiæ. Ceterum si qua vobis exempla in sinum plaudent, ea opponentur huic quam defendimus disciplinæ. Nostra enim lex supra structa est, origines quoque delictorum, id est concupiscentias & voluntates, non minus quam facta condemnans, si ideo hodie conceditur mœchiæ venia, quia & aliqua concessa est. Cui emolumento hodie pleniore disciplina coercetur, nisi majore forsitan lenocinio tuo indulgeatur. Da ergo & idololatræ & omni apostatæ veniam, quia & populum ipsum totiens reum istorum, totiens invenimus retro restitutum. Communicabis & homicidæ, quia & Nabothæ sanguinem Achab deprecatione delevit; & David Uriæ cædem cum caussa ejus

mœ-

mœchia confessione purgavit. Jam & incesta donabis, propter Loth; & fornicationes cum incesto, propter Judam; & turpes de prostitutione nuptias, propter Oseæ; & non tantum frequentatas, verum & semel plures, propter patres nostros: utique enim dignum est peræquari nunc quoque gratiam circa omnia retro indulta, si de pristino aliquo exemplo venia mœchiæ vindicatur. Habemus quidem & nos ejusdem vetustatis exempla pro sententia nostra, non modo non indulti, verum etiam repræsentati judicii fornicationis. Et utique sufficit tantum numerum XXIV. millium populi fornicantis in filias Moab una plaga ruisse. Sed malo in gloriam Christi a Christo deducere disciplinam. Habuerint pristina tempora omnis impudicitiæ, si volunt Psychici, etiam potestatem. Luserit ante Christum caro, immo perierit antequam a Domino suo requisita est: nondum erat digna dono salutis, nondum apta officio sanctitatis. Adhuc in Adam deputabatur cum suo vitio, facile quod speciosum viderat concupiscens, & ad inferiora respiciens, & de ficulneis foliis pruriginem retinens. Inhærebat usquequaque libidinis virus, & jactæ sordes non ablui idoneæ, quod nec ipsæ adhuc aquæ laverant. At ubi sermo Dei descendit in carnem, ne nuptiis quidem resignatam; & sermo caro factus est, ne nuptiis quidem resignanda, quæ ad lignum non incontinentiæ, sed tolerantiæ accederet, quæ non dulce aliquid, sed amarum aliquid inde gustaret, quæ non ad inferos, sed ad cœlum pertineret, quæ non lasciviæ frontibus, sed sanctimoniæ floribus præcingeretur, quæ munditias suas aquis traderet, exinde caro quæcunque in Christo reliquas sordes pristinas solvit, alia jam res est, nova emergit jam non ex seminis limo, non ex concupiscentiæ fimo, sed ex aqua pura & spiritu mundo. Quid itaque illam de pristino excusas? Non corpus Christi; non membra Christi;

non

on templum Dei vocabatur, cum veniam mœchiæ onsequebatur. Itaque si exinde quo statum vertit, ; in Christum tincta induit Christum, & magno reempta est, sanguine scilicet Domini & agni, tenes iquod exemplum, sive præceptum, sive formam, re sententiam indultæ sive indulgendæ fornicationis que mœchiæ: habes etiam temporis a nobis definionem, ex quo deputetur ætas quæstionis.

7. A parabolis licebit incipias, ubi est ovis perta a Domino requisita, & humeris ejus revecta. ocedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in is perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne ristiano, an ethnico peccatori de restitutione coneet. Præscribimus enim ex naturæ disciplina, ex ge auris & linguæ, ex mentis sanitate ea semper reonderi, quæ provocantur, id est ad ea quæ procant. Provocabat, ut opinor; quod Pharisæi pucanos & peccatores ethnicos admittentem Domim, & cum illis de victu communicantem indignati ssitabant. Ad hoc Dominus pecudis perditæ reutionem cui alii configurasse credendum est, quam nico perdito de quo agebatur, non de Christiano, adhuc nemo? aut quale est, ut Dominus quasi villator responsionis, omissa specie præsenti quam ercutere deberet, de futura laboret? Sed ovis oprie Christianus, & grex Domini Ecclesiæ popu, & pastor bonus Christus, & ideo Christianus in e intelligendus, qui ab Ecclesiæ grege erraverit. o nihil ad Pharisæorum mussitationem respondisse Dominum, sed ad tuam præsumtionem. Et taita eam vindicare debebis, ut neges in ethni competere, quæ in Christianum existimas conre. Dic mihi, nonne omne hominum genus grex est? Nonne universarum gentium idem & Dominus & pastor est? Quis magis perit a , quam ethnicus quamdiu errat? Quis magis

requiritur a Deo quam ethnicus, quando revocatur a Christo? Denique antecedit hic ordo in ethnicis. Siquidem non aliter Christiani ex ethnicis fiunt, nisi prius perditi, & a Deo requisiti, & a Christo reportati. Ita etiam hunc ordinem servari oportet, ut in eos tale aliquid interpretemur in quibus prius est. At tu opinor hoc velis, ut ovem non de grege perditam faceret, sed de arca vel armario. Sic etsi ethnicorum reliquum numerum istum ait, non ideo Christianos esse ostendit cum Judæis agens, & illos cum maxime obtundens, quod indignarentur spei ethnicorum: sed ut exprimeret adversus livorem Pharisæorum suam gratiam & benevolentiam etiam circa unum ethnicum, præposuit unius peccatoris salutem ex pœnitentia, quam illorum ex justitia. Aut nunquid non justi Judæi, & quibus pœnitentia opus non esset, habentes gubernacula disciplinæ & timoris instrumenta legem & Prophetas? Posuit igitur illos in parabola, & si non quales erant, sed quales esse debuerant, quo magis suffunderentur, aliis & non sibi pœnitentiam audientes necessariam. Proinde drachmæ parabolam ut ex eadem materia provocatam, æque in ethnicum interpretamur, etsi in domo amissam quasi in Ecclesia, etsi ad lucernæ lumen repertam quasi ad Dei verbum. Atquin totus hic mundus una omnium domus est, in quo magis ethnico gratia Dei inlucet, qui in tenebris invenitur, quam Christiano qui jam in Dei luce est. Denique & ovi & drachmæ unus error adscribitur. Nam si jam in Christianum peccatorem defingerentur, post fidem perditam & iterata amissio eorum & restitutio notaretur. Decedam nunc paulisper de gradu isto, quo magis eum etiam decedendo commendem, cum sic quoque obduxero diversæ partis præsumptionem: condico Christianum jam peccatorem in parabola utraque portendi, non tamen ideo eum adfirmandum

qui

de facinore mœchiæ & fornicationis restitui per
œnitentiam possit. Licet enim perisse dicatur, erit
de perditionis genere retractare, quia & ovis non
oriendo, sed errando: & drachma non intereundo,
d latitando perierunt. Ita licet dici perisse quod
lvum est. Perit igitur & fidelis elapsus in specta-
lum quadrigarii furoris, & gladiatorii cruoris, &
nicæ fœtitatis, & xysticæ vanitatis, in lusus, in
nvivia secularis solennitatis, in officium, in ministe-
m alienæ idololatriæ aliquas artes adhibuit curiosi-
is, in verbum ancipitis negationis aut blasphemiæ
egit, ob tale quid extra gregem datus est, vel &
e forte ira, tumore, æmulatione, quod denique
pe fit, dedignatione castigationis abrupit, debet re-
iri atque revocari. Quod potest recuperari, non
it, nisi foris perseveraverit. Bene interpretabe-
parabolam, viventem adhuc revocans peccato-
n. Mœchum vero & fornicatorem, quis non mor-
m statim admisso pronuntiavit? Quo ore mor-
m restitues in gregem ex parabolæ ejus auctori-
e, quæ non mortuum pecus revocat? Denique si
ministi Prophetarum, cum pastores increpantur,
o Ezechielis est vox: *Pastores ecce lac devoratis, &
is vestimini, quod forte est, occidistis, quod infirmum
non curastis, quod comminutum est, non ligastis, quod
lsum est, non convertistis, quod periit, non re-
istis.* Nunquid & de mortuo exprobrat, quod
n & illud in gregem reficere curaverint? Plane
erit, quod perire oves fecerint, & a bestiis
commedi. Neque possunt nec perire in mor-
, nec comedi si relinquantur, non ut perditæ
mortem & comestæ resumantur. Juxta drachmæ
oque exemplum etiam intra domum Dei Eccle-
m, licet esse aliqua delicta pro ipsius drachmæ mo-
o ac pondere mediocria, quæ ibidem delitescen-
, mox ibidem & reperta, statim ibidem cum gau-

 dio

dio emendationis transfigantur. Mœchiæ vero & fornicationis non drachma, sed talentum, quibus exquirendis non lucernæ spiculi lumine, sed totius solis lancea opus est. Simul apparuit, statim homo de Ecclesia expellitur, nec illic manet, nec gaudium confert repertrici Ecclesiæ, sed luctum. Nec congratulationem advocant vicinarum, sed contristationem proximarum fraternitatum. Commissa itaque etiam hac nostra cum illorum interpretatione, eo magis in ethnicum spectabunt & ovis & drachmæ argumenta, quanto nec in ejus delicti Christianum competere possunt, propter quod in Christianum de diversa parte coguntur.

8. Sed enim plerosque interpretes parabolarum idem exitus decipit, quem in vestibus purpura oculandis sæpissime evenire est, quam putaveris recte conciliasse temperamenta colorum, & credideris comparationes eorum inter se animasse, erudito mox utroque corpore, & luminibus expressis, errorem omnem traducta diversitas evomet. Eadem itaque caligine circa filiorum quoque duorum parabolam quibusdam ad præsens concolorantibus figuris, a vero lumine exorbitant ejus comparationis, quam parabolæ materia prætexit. Duos enim populos in duobus filiis collocant, judaicum majorem, Christianum minorem. Nec enim possunt exinde Christianum peccatorem in filio minore disponere veniam consecuturum, nisi in majore Judaicum expresserint. Porro si Judaicum ostendero deficere a comparatione filii majoris, consequenter utique nec Christianus admittetur de configuratione filii minoris. Licet enim filius audiat & Judæus, & major quia prior in adoptione, licet & Christiano reconciliationem Dei patris invideat, quod vel maxime diversa pars carpit, sed non erit Judæi dictum ad patrem: *Ecce quot annis tibi servio, & præceptum tuum nunquam præterivi.* Quando etiam non transgressor legis Judæus, aure audiens, & non audiens?

odio

odio habens traducentem in portis, & aspernamento sermonem sanctum? Sic nec patris ad Judæum erit vox: *Tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt.* Judæi enim apostatæ filii pronuntiantur, generati quidem & in altum elati, sed qui non computaverint Dominum, & qui dereliquerint Dominum, & in iram provocaverint sanctum Israelis. *Omnia plane Judæo concessa dicemus, cui etiam conditio gratior quæque de gula erepta est, nedum ipsa terra paternæ promissionis. Atque adeo non minus hodie Judæus quam minor filius prodacta substantia Dei in aliena regione mendicat, serviens usque adhuc principibus ejus, id est seculi hujus. Quærant igitur alium Christiani suum fratrem, Judæum enim parabola non recipit. Multo aptius Christianum majori & Judæum minori filio adæquassent secundum fidei comparationem, si ordo utriusque populi ab utero Rebeccæ designatus permitteret demutationem, nisi quod & clausula refragaretur. Christianum enim de restitutione Judæi gaudere & non dolere conveniet: siquidem tota spes nostra cum aliqua Israelis exspectatione conjuncta est. Ita & si quædam facient, sed aliis contra sapientibus interimitur exemplorum peræquatio. Quanquam etsi omnia ad speculum respondere possint, unum sit præcipuum periculum interpretationum, ne aliorsum temperetur felicitas comparationum, quam quo parabolæ cujusque materia mandavit. Meminimus enim & histriones cum allegoricos gestus adcommodant canticis alia longe a præsenti & fabula & scena & persona, & tamen congruentissime exprimentes. Sed viderit ingenium extraordinarium. Nihil enim ad Andromacham. Sic & hæretici easdem parabolas quo volunt tribuunt, non quo debent aptissime excludunt. Quare aptissime? quoniam a primordio secundum occasiones parabolarum, ipsas materias confinxerunt doctrinarum. Vacuit scilicet illis solutis a

regula veritatis ea conquirere atque componere, quorum parabolæ videntur.

9. Nos autem quia non ex parabolis materias commentamur, ſed ex materiis parabolas interpretamur, nec valde laboramus omnia in expoſitione torquere, tum contraria quæque caveamus. quare centum oves? & quid utique decem drachmæ? & quæ illæ ſcopæ? neceſſe erat, qui unius peccatoris ſalutem gratiſſimam Deo volebat exprimere, aliquam numeri quantitatem nominaret, de quo unum quidem periſſe deſcriberet; neceſſe erat ut habitus requirentis drachmam in domo, tam ſcoparum quam lucernæ adminiculo adcommodaretur. Hujusmodi enim curioſitates & ſuſpecta faciunt quædam, & coactarum expoſitionum ſubtilitate plerumque deducunt a veritate. Sunt autem quæ & ſimpliciter poſita ſunt ad ſtruendam & diſponendam & texendam parabolam, ut illuc perducantur, cui exemplum procuratur. Et duo utique filii iluc ſpectabunt, quo & drachma & ovis. Quibus enim cohærent, eandem habent cauſſam, eandemque utique muſſitationem Phariſæorum erga commercium Domini ethnicorum. aut ſi quis dubitat ethnicos fuiſſe publicanos apud Judæam uſurpatam jam pridem Pompeii manu atque Luculli, legat Deuteronomium: *Non erit vectigal pendens ex filiis Iſrael.* Nec tam exſecrabile eſſet nomen publicanorum apud Dominum, niſi extraneum vendentium ipſius cœli & terræ & maris tranſitus. Peccatores autem cum adjungit publicanis, non ſtatim Judæos oſtendit, etſi aliqui fuiſſe potuerunt. Sed unum genus ethnicorum alios ex officio peccatores, id eſt publicanos, alios ex natura, id eſt non publicanos pariter ponendo diſtinxit. Ceterum nec denotaretur cum Judæis communicans victum, ſed cum ethnicis, quorum menſam Judaica diſciplina depellit. Nunc de filio prodigo id prius conſiderandum eſt, quod uti-

tilius. Non enim admittetur exemplorum adæquatio, licet imagini congruentissima, si fuerit saluti nocentissima. Totum autem statum salutis in tenore disciplinæ constitutum subverti videmus ea interpretatione, quæ ex diverso affectatur. Nam si Christianus est, qui acceptam a Deo patre substantiam, utique baptismatis, utique spiritus sancti, & exinde spei æternæ, longe evagatus a patre prodigit ethnice vivens, si exutus bonis mentis etiam principi seculi, cui alii quam diabolo? servitium suum tradidit, & ab eo porcis alendis immundis, scilicet spiritibus curandis præpositus, resipuit ad patrem reverti: jam non mœchi & fornicarii, sed idololatræ, & blasphemi, & negatores, & omne apostatarum genus, hac parabola patri satisfacient, & elisa est verissime hoc magis modo tota substantia sacramenti. Quis enim timebit prodigere, quod habebit postea recuperare? Quis curabit perpetuo conservare, quod non perpetuo poterit amittere? securitas delicti etiam libido est ejus. Recuperabit igitur apostata vestem priorem, indumentum spiritus sancti, & annulum denuo signaculum lavacri, & rursus illi mactabitur Christus, & recumbet eo in thoro, de quo indigne vestiti a tortoribus solent tolli & abiici in tenebras, nedum spoliati. Plus est igitur, si nec expedit in Christianum convenire ordinem filii prodigi. Quod si nec in Judæum integre filii imago concurrit, ad propositum Domini simpliciter interpretatio gubernabitur. Venerat Dominus utique, ut quod perierat, salvum faceret, medicus languentibus magis quam sanis necessarius. Hoc & in parabolis figurabat, & in sententiis prædicabat. Quis perit hominum, quis labat de valetudine, nisi qui Deum nescit? Quis salvus ac sanus, nisi qui Deum novit? Has duas species de genere fraternas hæc quoque signabit parabola. Vide an habeat ethnicus substantiam in Deo patre census & sapientiæ & naturalis agnitionis in

Deum, per quam & Apoſtolus notat in ſapientia Dei non cognoviſſe mundum per ſapientiam Deum, quam utique a Deo acceperat. Hanc itaque prodegit longe a Domino moribus factus inter errores & illecebras & libidines ſeculi, ubi fame veritatis compulſus tradidit ſe principi hujus ævi. Ille eum præfecit porcis, (ut familiare id dæmonum pecus paſceret) ubi nec ille compos eſſet vitalis eſcæ, ſimulque alios videret in opere divino abundantes pane cœleſti. Recordatur patris Dei, ſatisfacto redit, veſtem priſtinam recipit, ſtatum ſcilicet eum quem Adam transgreſſus amiſerat. Annulum quoque accepit tunc primum, quo fidei pactionem interrogatus obſignat, atque ita exinde opimitate Dominici corporis veſcitur, Euchariſtia ſcilicet. Hic erit prodigus filius, qui nunquam retro frugi, qui ſtatim prodigus, quod non ſtatim Chriſtianus. Hunc & Phariſæi de ſeculo ad patris complexus revertentem, in publicanis & peccatoribus mœrebant. Et ideo ad hoc ſolum majoris fratris accommodatus eſt livor, non quia innocentes & Deo obſequentes Judæi, ſed quia invidentes nationibus ſalutem, plane quos ſemper apud patrem eſſe oportuerat. Et utique Judæus ad primam ſtatim vocationem Chriſtiani gemit, non ad ſecundam reſtitutionem. Illa enim etiam ethnicis relucet, hæc vero quæ in Eccleſiis agitur, ne Judæis quidem nota eſt. Puto me & materiæ parabolarum, & congruentiæ rerum, & tutelæ diſciplinarum accommodatiores interpretationes reddidiſſe. Ceterum ſi in hoc geſtit diverſa pars ovem & drachmam, & filii luxuriam Chriſtiano peccatori configurare, ut mœchiam & fornicationem pœnitentia donent, aut & cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque eorum mœchiam & fornicationem inconceſſibilia ſervari. Sed plus eſt quod nihil aliud argumentari licet citra id de quo agebatur.

Deni-

Denique si aliorsum parabolas transducere liceret, ad martyrium potius dirigeremus spem illarum, quod solum omni substantia prodacta restituere filium poterit, & drachmam inter omnia licet in stercore repertam cum gaudio prædicabit, & ovem per aspera quæque & abrupta fugitivam humeris ipsius Domini in gregem referet. Sed malumus in scripturis minus, si forte, sapere quam contra. Proinde sensum Domini custodire debemus atque præceptum. Non est levior transgressio in interpretatione, quam in conversatione.

10. Excusso igitur jugo in ethnicum differendi parabolas istas, & semel dispecta vel recepta necessitate non aliter interpretandi, quam materia propositi est, contendunt jam nec competere ethnicis pœnitentiæ denuntiationem, quorum delicta obnoxia ei non sint, ignorantiæ scilicet imputanda, quam sola natura ream Deo faciat. Porro nec remedia sapere, quibus pericula ipsa non sapiant: illic autem pœnitentiæ constare rationem, ubi conscientia & voluntate delinquitur, ubi & culpa sapiat & gratia, illum lugere, illum volutari qui sciat, & quid amiserit, & quid sit recuperaturus, si pœnitentiam Deo immolarit, utique eam magis filiis offerenti quam extraneis. Nam ergo & Jonas idcirco ethnicis Ninivitis non putabat pœnitentiam necessariam, cum cavillaretur in prædicationis officio? an potius misericordiam Dei providens etiam in extraneos profusam, quasi destructuram præconium verebatur? Atque adeo propter civitatem profanam nondum Dei compotem adhuc ignorantia delinquentem bene periit Prophetes; nisi quod exemplum passus est dominicæ passionis ethnicos quoque pœnitentes redempturæ. Bene quod & Joannes Domini vias sternens, non minus militantibus, & publicanis quam filiis Abraham, pœnitentiæ erat præco. Ipse Dominus Sidoniis & Tyriis præsumpsit

pœni-

pœnitentiam, si virtutum documenta vidissent. Atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus competere contendam, quam voluntariis. Magis enim merebitur fructum ejus qui nondum eo usus est, quam qui jam & abusus est, magisque sapient remedia prima, quam exoleta. Nimirum Dominus ingratis benignus magis quam ignaris & citius reprobatis misericors, quam nondum probatis, ut non magis irascatur contumeliis clementiæ suæ quam blandiatur, & non libentius extraneis eam impertiat quam in filiis perdidit, cum gentes sic adoptaverit, dum Judæi de patientia ludunt. Sed hoc volunt Psychici, ut Deus justus judex ejus peccatoris pœnitentiam malit quam mortem, qui mortem pœnitentia maluit. Quod si ita est, peccando promeremur. Age tu funambule pudicitiæ & castitatis & omnis circa sexum sanctitatis, qui tenuissimum filum disciplina ejusmodi veri avia pendente vestigio ingrederis, carnem spiritu librans, animam fide moderans, oculum metu temperans. Quid itaque in gradu totus es? perge sane si potueris, si volueris, dum tam securus & quasi in solido es. Nam si qua te carnis vacillacio, animi avocatio, oculi evagatio de tenore decusserit, Deus bonus est. Suis non ethnicis sinum subjicit, secunda te pœnitentia excipiet, eris iterum de mœcho Christianus. Hæc tu mihi benignissime Dei interpres. Sed cederem tibi, si scriptura Pastoris, quæ sola mœchos amat, divino instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio Ecclesiarum etiam vestrarum inter apocrypha & falsa judicaretur, adultera & ipsa & inde patrona sociorum. A qua & alias initiaris, cui ille si forte patrocinabitur pastor quem in calice depingis, prostitutorem & ipsum Christiani sacramenti, merito & ebrietatis idolum & mœchiæ asilum post calicem subsecuturæ, de quo nihil libentius bibas, quam ovem pœnitentiæ secundæ. At ego ejus pastoris

scriptu-

ſcripturam haurio, qui non poteſt frangi. Hanc mihi ſtatim Joannes offert, cum pœnitentiæ lavacro & officio dicentem: *Facite dignos pœnitentiæ fructus*, & ne dixeritis, *patrem habemus Abraham*, ne ſcilicet rurſum blandimenta delinquentiæ de patrum reſumerent gratia. Poteſt enim Deus de lapidibus iſtis filios ſuſcitare Abrahæ. Sic & nos ſequitur, ut eos qui hactenus delinquant facientes dignum pœnitentiæ fructum. Quid enim ex pœnitentia matureſcit, quam emendationis effectus? Sed & ſi venia potius eſt pœnitentiæ fructus, hanc quoque conſiſtere non licet ſine ceſſatione delicti. Ita ceſſatio delicti radix eſt veniæ, ut venia ſit pœnitentiæ fructus.

11. Exinde quod ad Evangelium pertinet, parabolarum quidem diſcuſſa jam quæſtio eſt. Si vero & factis aliquid tale pro peccatoribus edidit Dominus, ut cum peccatrici feminæ etiam corporis ſui contactum permittit lavanti lacrymis pedes ejus & crinibus detergenti, & unguento ſepulturam ipſius inauguranti, ut cum Samaritanæ ſexto jam matrimonio, non mœchæ, ſed proſtitutæ, etiam quod nemini facile, quis eſſet oſtendit, nihil ex hoc adverſariis confertur, etſi jam Chriſtianis veniam delictorum præſtitiſſet. Nunc enim dicimus, ſoli Domino hoc licet, hodie poteſtas indulgentiæ ejus operetur. At illa tamen tempora quibus in terris egit, hoc definimus nihil adverſum nos præjudicare, ſi peccatoribus etiam Judæis venia conferebatur. Chriſtiana enim diſciplina a novatione Teſtamenti, & ut præmiſimus, a redemptione carnis, id eſt Domini paſſione cenſetur. Nemo perfectus ante repertum ordinem fide, nemo Chriſtianus ante Chriſtum cœlo reſumptum, nemo ſanctus ante ſpiritum ſanctum de cœlo repræſentatum ipſius diſciplinæ determinatorem.

12. Itaque iſti qui alium Paracletum in Apoſtolis & per Apoſtolos receperunt, quem nec in Prophe-

tis propius agnitum, jam nec in Apoſtolis poſſident, age nunc vel de Apoſtolico inſtrumento doceant maculas carnis poſt baptiſma reſperſæ pœnitentia dilui poſſe. Nos in Apoſtolis quoque veteris legis formam ſalutamus, circa mœchiæ quanta ſit demonſtrationem, nec forte lenior exiſtimetur in novitate diſciplinarum, quam in vetuſtate. Cum primum intonuit Evangelium, & vetera concuſſit, ut de legis retinendæ nec ſtatu diſceptaretur, primam hanc regulam de auctoritate ſpiritus ſancti Apoſtoli emittunt ad eos qui jam ex nationibus allegi cœperant. *Viſum* eſt, inquiunt, *ſpiritui ſancto & nobis, nullum amplius vobis adjicere pondus, quam eorum a quibus neceſſe eſt abſtineri, a ſacrificiis, & a fornicationibus, & ſanguine. A quibus obſervando recte agitis, vectante vos ſpiritu ſancto.* Sufficit hic ſervatum eſſe mœchiæ & fornicationi locum honoris ſui inter idololatriam & homicidium. Interdictum enim ſanguinis multo magis humani intelligemus. Porro qualia videri volunt Apoſtoli crimina, quæ ſola in obſervatione de lege priſtina excerpunt, quæ ſola neceſſario abſtinenda præſcribunt. Non quod alia permittant, ſed quod hæc ſola præponant utique non remiſſibilia, qui ethnicorum cauſſa cetera legis onera remiſſibilia fecerunt. Cur ergo cervicem noſtram a tanto jugo excuſant, niſi ut illis compendia iſta diſciplinæ ſemper imponant? Cur tot vincula indulgent, niſi ut perpetuo ad neceſſariora conſtringant? Solverunt a pluribus, ut nocentioribus obſervandis obligaremur. Compenſatione res acta eſt, lucrati ſumus multa, ut aliqua præſtemus. Compenſatio autem revocabilis non eſt, iiſdemque revocabitur, iteratione mœchiæ utique & ſanguinis & idololatriæ. Tota enim jam lex ſumetur, ſi veniæ conditio ſolvetur. Sed non leviter nobiſcum pactus eſt ſpiritus ſanctus, etiam ultro pactus, quo magis honorandus. Sponſionem ejus nemo diſſolvet niſi ingratus.

m. Jam nec recipiet quæ dimisit, nec dimittet quæ etinuit. Novissimi Testamenti semper indemutabilis atus est, & utique recitatio decreti, consiliumque ud cum seculo desinet. Satis denegavit veniam eo- m, quorum custodiam elegit, vindicavit quæ non oinde concessit. Hinc est quod neque idololatriæ ne- e sanguini pax ab Ecclesiis redditur. De qua finitione a Apostolos excidisse, puto, non licet credere: aut credere quidam possunt, debebunt probare.

13. Novimus plane & hic suspiciones eorum. vera enim suspicantur Apostolum Paulum in se- nda ad Corinthios eidem fornicatori veniam de- se, quem in prima dedendum Satanæ in interitum nis pronuntiarit, impium patris de matrimonio redem; quasive ipsum postea stilum verterit scri- s: *Si quis autem contristavit, non me contristavit, ex parte, ne vos onerem omnes. Satis* est talis in- patio quæ a multis fit. Uti e contrario magis vos are & advocare, ne forte abundatiore tristitia de- retur ejusmodi. Propter quod oro vos, consti- tis in eum dilectionem. In hoc enim & scripsi, cognoscam probationem vestram, quod in omni- obauditis mihi. Si cui autem donaveritis, & . Nam & ego si quid donavi, in persona Christi, fraudemur a Satana, quoniam non ignoramus *in- nes ejus.* Quid hic de fornicatore, quid de pa- i tori contaminatore? Quid de Christiano ethni- m impudentiam supergresso intelligitur? Cum nde utique speciali venia absolvisset, quem spe- ira damnasset. Obscurius miseretur, quam in- ur. Apertior est in austeritate, quam in leni- Atquin facilius ira quam indulgentia obliqua est, tristiora cunctantur, quam lætiora. De mo- scilicet indulgentia agebatur, quæ si forte nunc etur, quando maxima quæque non soleant sine prædicatione donari, tanto abest sine signi-

fica-

ficatione. Et tu quidem pœnitentiam mœchi ad exorandam fraternitatem in Ecclesiam inducens, conciliciatum & concineratum cum dedecore & horrore compositum prosternens in medium ante viduas, ante presbyteros, omnium lacrymas suadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem, inque eum hominis exitum quantis potes misericordiæ inlecebris, bonus pastor & benedictus Papa concionaris, & in parabola ovis capras tuas quæris, tua ovis ne rursus de grege exiliat, quasi non exinde jam liceat, quod nec semel licuit: ceteras etiam metu comples cum maxime indulgens. Apostolus vero sceleratam libidinem fornicationis incesto onustam tam projecte ignovisset, ut nec hunc saltem habitum legatum pœnitentiæ, quem ab ipso didicisse deberes, ab eo exegerit, nihil de postero sit comminatus, nihil de cetero allocutus? Quinimmo & ultra obsecrat, constituerent in eum dilectionem, quasi satisfaciens, non quasi ignoscens. Et tamen dilectionem audio, non communicationem. Quod & ad Thessalonicenses: *Si quis autem non obaudit sermoni nostro per epistolam, hunc notate, nec commisceamini illi, ut revereatur, non quasi inimicum deputantes sed quasi fratrem objurgantes.* Adeo potuisset dicere & fornicatori dilectionem solummodo concessam, non & communicationem. Incesto vero nec dilectionem, quem scilicet auferri jussisset de medio ipsorum, multo magis utique de animo. Sed verebatur ne fraudarentur a Satana circa ejus personæ amissionem, quem Satanæ ipse projecerat: aut ne abundantia mœroris devoraretur, quem in interitum carnis addixerat. Hic jam carnis interitum in officium pœnitentiæ interpretantur, quod videatur jejuniis & sordibus & incuria omni & dedita opera malæ tractationis carnem exterminando satis Deo facere: ut ex hoc argumententur fornicatorem, imo ince-

cestum illum non in perditionem Satanæ ab Apo-
plo traditum, sed in emendationem, quasi postea
niam ob interitum, id est conflictationem carnis,
nsecuturum, igitur & consequutum. Plane idem
postolus Hymenæum & Alexandrum fatanæ tradi-
, ut emendarentur non blasphemare, sicut Timo-
eo suo scribit. Sed & ipse datum sibi ait sudem,
gelum Satanæ a quo colaphizaretur ne se extolle-
t. Si & hoc tangunt ut traditos Satanæ ab illo, in
iendationem, non in perditionem intelligamus, quid
ille, blasphemia & incestum & anima ab his inte-
, immo non aliunde quam ex summa sanctitate,
ex omni innocentia elata, quæ in Apostolo cola-
s, si forte cohibebatur, per dolorem, ut ajunt,
riculæ vel capitis. Incestum vero atque blasphe-
a totos homines in possessionem ipsi Satanæ, non an-
o ejus tradidisse meruerunt. Et de hoc enim in-
est, immo & ad hoc plurimum refert; quod illos
itos ab Apostolo legimus Satanæ. Apostolo vero
gelum datum Satanæ. Postremo cum deprecare-
Dominum Paulus, quid audit? Satis habe gratiam
m, virtus enim in infirmitate perficitur. Hoc,
Satanæ deduntur, audire non possunt. Hyme-
autem & Alexandri crimen si & in isto & futuro
irremissibile est, blasphemia scilicet, utique Apo-
lus non adversus terminum Domini sub spe veniæ
isset Satanæ, jam a fide in blasphemiam mersos.
e & naufragos eos juxta fidem pronuntiavit, non
entes jam solatium navis Ecclesiæ. Illis enim ve-
negatur, qui de fide in blasphemiam impegerunt.
rum ethnici & hæretici quotidie ex blasphemia
ergunt. Sed & si dixit: *Tradidi eos Satanæ uti dis-*
cerent acciperent non blasphemandi; de ceteris dixit,
illis traditis Satanæ, id est extra Ecclesiam pro-
s, erudiri haberent blasphemandum non esse. Sic
r & incestum fornicatorem non in emendatio-

 nem,

nem, ſed in perditionem tradidit Satanæ, ad quem jam ſuper ethnicos delinquendo tranſierat, ut diſcerent fornicandum non eſſe. Denique in interitum, inquit, carnis, non in cruciatum, ipſam ſubſtantiam damnans per quam exciderat, quæ exinde jam perierat baptiſmate amiſſo, ut ſpiritus, inquit, ſalvus ſit in die Domini. Et de hoc enim quæratur, ſi ſpiritus hominis ipſius ſalvus erit. Ergo ſalvus erit ſpiritus tanto ſcelere pollutus, propter hoc perdita carne ut ſalvus ſit in pœna. Ergo pœnam ſine carne cenſebit contraria interpretatio, ſi reſurrectionem carnis amittimus. Supereſt igitur ut eum ſpiritum dixerit qui in Eccleſia cenſetur, ſalvum, id eſt integrum præſtandum in die Domini ab immunditiarum contagione, ejecto inceſto fornicatore. Siquidem ſubjungit: Non ſcitis quod modicum fermentum totam deſipiat conſperſionem. Et tamen fornicatio inceſta non erat modicum, ſed grande fermentum.

14. Et his itaque diſcuſſis quæ interceſſerant, regredior ad ſecundam Corinthiorum, ut probem illud quoque Apoſtoli dictum: *Sufficiat ejuſmodi homini increpatio iſta quæ a multis*, non in fornicatoris perſonam convenire. Si enim dedendum Satanæ pronuntiaverat in interitum carnis, utique damnaverat eum magis, quam increpaverat. Alius ergo erat cui voluit ſufficere increpationem. Siquidem fornicator non increpationem de ſententia ejus retulerat, ſed damnationem. Nam & hoc ipſum diſpiciendum tibi offero, an fuerint in epiſtola prima & alii qui Apoſtolum contriſtaverint incondite agentes, & contriſtati ſint ab illo increpationem referentes juxta ſenſum epiſtolæ ſecundæ, ex quibus in ea veniam aliquis potuerit adipiſci. Animadvertamus autem totam epiſtolam primam, ut ita dixerim, non atramento, ſed felle conſcriptam, tumentem, indignantem, dedignantem, comminantem, invidioſam, & per ſingulas cauſ-

ſas

s in quosdam quasi mancipes earum figuratam. Sic im exegerant schismata, & æmulationes, & dissen- nes, & præsumptiones, & elationes, & conten- nes, ut & invidia onerarentur, & correptione re- nderentur & superbia elimarentur, & austeritate terrerentur. Et qualis invidia humilitatis aculeus? *gratias ago, quod neminem vestrum tinxerim, nisi ispum & Gajum; ne qui dicat, quod in nomine meo erim. Nec enim judicavi scire aliquid in vobis, quam um Christum, & hunc crucifixum. Et puto, nos Deus stolos novissimos elegit velut bestiarios, quoniam specta- m facti sumus huic mundo, & angelis, & homini- , & purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium psema.* Et: *Non sum liber: non sum Apostolus, non istum Jesum Dominum nostrum vidi.* De quali tra supercilio pronuntiare compulsus est: *Mihi m in modico est, ut a vobis interroger: aut ab humano neque enim conscius mihi sum.* Et: *Gloriam meam o inaniet. Non scitis quod angelos sumus judicaturi.* erum libertas quam apertæ objurgationis, quam ta acies machæræ spiritalis: *Jam ditati estis, jam ati estis, jam regnatis.* Et: *Si quis se putat scire, m scit quemadmodum oporteat eum scire.* Nonne & e in faciem alicujus impingens? *Quis enim*, inquit, *scernit? Quid autem habes quod non accepisti? Quid aris, quasi non acceperis?* Nonne & illos in os cæ- ! Quidam autem in conscientia usque nunc quasi othytum edunt. Sic autem delinquentes percu- do conscientias fratrum infirmas in Christum de- ent. Jam vero & nominatim: *Aut non habemus atem manducandi & bibendi, & mulieres circumdu- i, sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini & Ce- ?* Et: *Si alii de potestate vestra consequuntur, non is nos?* Aeque & illos singulari stilo figit: *Propterea i putat stare, videat ne cadat.* Et: *Si quis conten- videtur, nos talem consuetudinem non habemus,*

neque Ecclesia Domini. Tali clausula maledicto detexta: *Si quis non amat Dominum Jesum, sit anathema Maranatha*: aliquem utique percussit. Sed illic magis stabo, ubi Apostolus magis fervet, ubi ipse fornicator aliis quoque negotium fecit. *Quasi non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam. Veniam autem citius, si permiserit Dominus & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Et quid vultis veniam ad vos, in virga, an in spiritu lenitatis?* Quid enim suberat? *Auditur in vobis in totum fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec in gentibus, ut uxorem patris sui quis habeat. Et vos inflati estis, & non luxistis potius, ut auferatur de medio vestrum qui tale facinus admisit?* Pro quo lugerent? utique pro mortuo. Ad quem lugerent? utique ad Dominum. Quomodo auferatur de medio eorum? non utique ut extra Ecclesiam detur: hoc enim non a Deo postularetur quod erat in præsidentis officio: sed ut per mortem hanc quoque communem & propriam carnis ipsius quæ jam cadaver, quæ capulum esset immunditia irrecuperabili tabiosum, plenius de Ecclesia deberet auferri. Et ideo, quomodo interim potuit auferri, judicavit dedendum ejusmodi Satanæ in interitum carnis. Maledici enim eam sequebatur, quæ diabolo projiciebatur, ut sacramento benedictionis exauctoraretur, nunquam in castra Ecclesiæ reversura. Videmus itaque hoc in loco divisam Apostoli severitatem in quendam inflatum & in quendam incestum: in alterum virga, in alterum sententia armatum. Virga, qua minabatur: sententia, quam exequebatur. Illam adhuc coruscantem, hanc statim fulminantem, qua increpabat, quaque damnabat. Certumque est exinde increpitum quidem sub intentatione virgæ tremuisse, damnatum vero sub repræsentatione pœnæ perisse: statim ille timens plagam abiit, ille luens pœnam.

Cum

am ad Corinthios ejusdem Apostoli litteræ iterant, mia fit plane, sed incertum cui; quia nec persona c caussa proscribitur. Res cum sensibus conferam. incestus opponitur; ibidem erit & inflatus. Sane latio satis habetur, cum inflatus increpitus est, inftus vero damnatus est. Inflato ignoscitur, sed crepito; incesto non videtur ignotum, ut damnato. ei ignoscebatur, cui devoratio ex mœrore nimio nebatur, devorari adhuc increpitus periclitabatur, ficiens ob comminationem, & mœrens ob increpionem: damnatus vero & culpa & sententia, jam voratus deputabatur, qui non mœrere haberet, sed ti quod ante passionem mœrere potuisset. Si ideo ignoscebatur ne fraudaremur a satana, in eo utie detrimentum præcavebatur quod nondum perisi nihil de transacto præcavetur, sed de adhuc po. Damnatus autem & quidem in possessionem sa, jam tunc perierat Ecclesiæ, cum tale facinus miserat, nedum cum & ab ipsa ejerabatur. Quodo vereretur fraudem pati ejus, quem jam & ptum amiserat, & damnatum habere non potuei? Postremo quid judicem indulgere conveniet, ad pronuntiatione deciderit? an quod interlocuone suspenderit? & utique eum judicem, qui non t ea quæ destruxit, reædificare, ne transgressor beatur. Age jam si non tot personas prima epila contristasset, si neminem increpuisset, nemi terruisset, si solum incestum cæcidisset; si nulo in caussam ejus in pavorem misisset, inflatum ilternasset, nonne melius suspicareris, & fidelius mentareris aliquem potius longe alium apud Cothios tunc in eadem caussa fuisse, ut increpitus & ritus & mœrore jam saucius, propterea permitre modulo delicti, veniam postea ceperit, quam eam incesto fornicatori interpretareris? Hoc enim isse debueras: etsi non in epistola, sed in ipsa Apo-

ſtoli ſecta a pudore clarius quam ſtylo ejus impreſſum: ne ſcilicet Paulum Apoſtolum Chriſti, doctorem nationum in fide & veritate, vas electionis, Eccleſiarum conditorem, cenſorem diſciplinarum, tantæ levitatis inficeres; ut aut damnaverit temere, quem mox eſſet abſoluturus; aut temere abſolverit, quem non temere damnaſſet ob ſolam licet fornicationem ſimplicis impudicitiæ; nedum ob inceſtas nuptias, & impiam luxuriam, & libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparaverat, ne conſuetudini deputaretur, quam abſens judicarat, ne ſpatium reus lucraretur, quam advocata etiam Domini virtute damnaverat, ne humana ſententia videretur. Luſit igitur & de ſuo ſpiritu, & de Eccleſiæ angelo, & de virtute Domini, ſi quod de conſilio eorum pronunciaverat reſcidit.

15. Si etiam ſequentia illius epiſtolæ ad intentationem Apoſtoli extendas, nec ipſa comparabuntur ad obliterationem inceſti, ne & hic ſuffundatur Apoſtolus poſteriorum incongruentia ſenſuum. Quale eſt enim ut cum maxime inceſto fornicatori poſtliminium largitus Eccleſiaſticæ pacis, ſtatim ingeſſerit de adverſatione immunditiarum, de amputatione macularum, de exhortatione ſanctimoniarum, quaſi nihil contrarium paulo ante decreverit? Compara denique, an ejus ſit dicere, Propterea habentes miniſtrationem iſtam, ſecundum quod miſericordiam conſecuti ſumus, non deficimus, ſed abdicamus occulta dedecoris, qui non dedecoris tantum, ſed & ſceleris manifeſtum dedamnaverit. An ejuſdem ſit excuſare aliquam impudicitiam, qui inter titulos laborum ſuorum, poſt anguſtias atque preſſuras, poſt jejunia & vigilias caſtimoniam quoque prædicarit? An ejuſdem ſit recipere in communicationem reprobos quoſque qui ſcribat: *Quæ enim ſocietas juſtitiæ & iniquitati? quæ autem communicatio luci & tenebris? quæ conſonantia*

Chri-

Christo & Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? aut quis consensus templo Dei & idolis? Nonne constanter audire debebit: & quomodo discernis, quæ supra incesti restitutione junxisti? Illo enim concorporato rursus Ecclesiæ, & justitia cum iniquitate sociatur, & tenebræ cum luce communicant, & Belial consonat Christo, & infidelis cum fideli sacramenta participat? Et viderint idola, ipse templi Dei vitiator in templum Dei convenit. Nam & hic: *Vos* enim, inquit, *estis templum Dei vivi.* dicit enim, *quia inhabitabo in vobis, & inambulabo, & ero Deus illorum, & illi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorum, separamini, & immundum ne attigeritis.* Hoc quoque evolvis, o Apostole, ut cum maxime ipse tanto immunditiarum gurgiti manum tradis, immo & adhuc superdicis: *Habentes igitur promissionem istam dilecti, emundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes castimoniam in Dei timore.* Oro te, qui talia infigit mentibus nostris, revocaverat aliquem fornicatorem in Ecclesiam? an ideo scribit, ne tibi nunc revocasse videatur? Hæc sicuti & præteritis præscribere, ita & sequentibus præjudicare debebunt. In finem enim epistolæ dicens: *Ne rursus cum venero, humiliet me Deus, & lugeam multos eorum qui ante deliquerunt, & pœnitentiam non egerunt super immunditia quam admiserunt, fornicatione & vilitate:* non utique recipiendos constituit, si pœnitentiam inissent, quos in Ecclesia inventurus erat, sed lugendos, & sine dubio ejiciendos, ut pœnitentiam perderent. Et ceterum non competit eum de communicatione aliquid hic ostendisse, qui eam supra luci & tenebris, justitiæ & iniquitati negarat. Sed ignorant Apostolum omnes isti, qui aliquid contra naturam atque propositum hominis ipsius, contra formam & regulam doctrinarum ejus intelligunt, ut sanctitatis omnis etiam ex semetipso magistrum, impuritatis

omnis exsecratorem & expiatorem & ubique talem; citius incesto, quam alicui humaniori reo Ecclesiam reddidisse præsumant.

16. Necesse est igitur usque illis Apostolum ostendi, quem ego & in secunda Corinthiorum talem defendam, qualem in omnibus litteris novi. Qui & in prima primus omnium templum Dei dedicavit: *Nescitis vos templum Dei esse, & in vobis Dominum habitare;* qui & templo sanciendo, purificandoque æditualem legem scripsit: *Si quis templum Dei vitiaverit, vitiabit illum Deus, templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Age jam quis omnino vitiatum Deo redintegravit, id est traditum Satanæ in interitum carnis, cum idcirco substruxerit: *Nemo seducat semetipsum*, id est, nemo præsumat vitiatum Deo redintegrari denuo posse. Sicut rursus inter cetera, immo & ante cetera: Mœchos & fornicatores & molles & masculorum concubitores negans regnum Dei consecuturos, præmisit: *Nec erraveritis*, scilicet si putaveritis eos consecuturos. Quibus autem regnum adimitur, utique nec vita permittitur quæ inest regno. Etiam ingerens: *Sed hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Jesu Christi, & in spiritu Dei nostri:* quanto delicta ista ante lavacrum accepto facit, tanto post lavacrum irremissibilia constituit. Siquidem denuo ablui non licet. Agnosce & in sequentibus Paulum columnam immobilem disciplinarum: *Cibi ventri, & venter cibis, Deus & hunc & illos conficit: Corpus autem non fornicationi, sed Deo.* *Faciamus enim hominem*, ait Deus, *ad imaginem & similitudinem nostram. & fecit hominem Deus, ad imaginem & similitudinem Dei fecit illum.* Dominus corpori; & *sermo* enim *caro factus est*, Deus autem & Dominum suscitavit, & nos suscitabit per virtutem suam. Propter corporis scilicet nexum cum illo. Et ideo, *Non scitis corpora vestra membra Christi?* Quia & Christus De

tem-

templum; *Evertite templum hoc, & ego illud in triduo resuscitabo. Auferens membra Christi, faciam membra fornicaria? Non scitis quod qui agglutinatur fornicariæ, unum corpus efficitur; erunt enim duo in unam carnem. Qui autem agglutinatur Domino, unus est spiritus. Fugite fornicationem.* Si revocabilem venia, quomodo fugiam mœchus denuo futurus? nihil profecero si eam fugero; unum ero corpus, cui communicando agglutinabor. *Omne delictum quod admiserit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Ac ne hoc dictum in licentia fornicationis invaderes, ut in rem tuam non Domini delicturus, aufert tibi, & Christo, sicut dispofuerat, adjicit: *Et non estis vestri.* Statim opponens, *empti enim estis pretio*, sanguine scilicet Domini, *glorificate & tollite Dominum in corpore vestro.* Hoc qui præcipit, vide an ignoverit ei qui dedecoraverit Dominum, & qui dejecerit eum de corpore suo, & quidem per incestum. Si vis omnem notitiam Apostoli ebibere, ut intelligas quanta securi censuræ omnem silvam libidinum cædat, & eradicet, & excaudicet, ne quidquam de reciduo fruticare permittat, aspice illum a justa fruge naturæ, a matrimonii dico pomo animas jejunare cupientem. *De quibus autem scribitis, Bonum est homini mulierem non contingere. Sed propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat, vir uxori, & uxor viro debitum reddat.* Hujus boni fibulam quis illum nesciat invitum relaxasse, ut fornicationi obviam isset: quam si cui indulsit, vel indulget, utique consilium remedii sui infregit: & tenebitur jam frenandis continentiæ coniugiis, si fornicatio ob quam permittuntur, non timebitur. Non enim timebitur quæ ignoscetur. Et tamen ignovisse se profitetur matrimonii usum, non imperasse. Vult enim omnes sibi adhærere. Si autem licita ignoscuntur, illicita qui sperant? Innuptis quoque & viduis bonum

esse dicit exemplo ejus perseverare. Si vero deficerent, nubere, quia præest nubere quam uri. quibus oro ignibus deterius est uri, concupiscentiæ, an pœnæ? Atquin si fornicatio habet veniam, non erit concupiscentia ejus: Apostoli autem magis est pœnæ ignibus providere. Quod si pœna est quæ urit, ergo veniam non habet fornicatio, quam manet pœna. Interea & divortium prohibens, pro eo aut viduitatis perseverantiam, aut reconciliationem pacis dominico præcepto adversus mœchiam procurat; quia: *Qui dimiserit uxorem præter caussam mœchiæ, facit eam mœchari: & qui dimissam a viro ducit, mœchatur.* Quanta remedia spiritus sanctus instaurat, ne id scilicet denuo admittatur, quod ignosci denuo non vult. Jam si usquequaque optimum dicit homini sic esse: junctus es uxori, ne quæsieris solutionem, ut mœchiæ locum non des. Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem, ut opportunitatem tibi serves. Quod & si duxeris uxorem, & si *nupserit virgo, non peccat, pressuram tamen carnis habebunt hujusmodi.* Et hic parcendo permittit. Ceterum *tempus in collecto* constituit, ut & qui habent uxores, sic sint tanquam non habentes. Præterit enim habitus hujus mundi, jam scilicet non desiderantis, *Crescite & multiplicamini.* Sic vult nos præter sollicitudinem degere, quia innupti de Domino curent, quomodo placeant Deo: nupti vero de mundo recogitent, quomodo placeant conjugio. Sic melius facere pronuntiat virginis conservatorem, quam erogatorem. Sic & illam beatiorem discernit, quæ amisso viro fidem ingressa amaverit occasionem viduitatis. Si hæc omnia continentiæ consilia ut divina commendat, *puto*, inquit, *& ego spiritum Dei habeo*, quis iste est assertor audacissimus omnis impudicitiæ, mœchorum & fornicatorum & incestorum plane fidelissimus advocatus, quibus honorandis suscepit hanc caussam adversus spiritum sanctum,

ctam, ut falsum testimonium recitet de Apostolo ejus. Nihil tale Paulus indulsit, qui totam carnis necessitatem de probis etiam titulis oblitterare conatur. Indulget sane non adulteria, sed nuptias. Parcit sane matrimoniis, non stupris. Tentat ne naturæ quidem ignoscere, ne culpæ blandiatur: studet compescere benedictionis concubitum, ne maledictionis excusetur. Hoc ei supererat, carnem vel a sordibus purgare, a maculis enim non potest. Sed est hoc solenne perversis & idiotis hæreticis, jam & Psychicis universis, alicujus capituli ancipitis occasione adversus exercitum sententiarum instrumenti totius armari.

17. Provoca ad Apostolicam aciem, aspice epistolas ejus, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate prætendunt, omnes in luxuriæ & lasciviæ & libidinis negotia jaculantur. Quid denique & Thessalonicensibus scribit? *Advocatio enim nostra non ex seductione, nec ex immunditia.* Et: *Hæc est voluntas Dei sanctimonia vestra, abstinere vos a fornicatione, scire unumquemque vas suum possidere in sanctimonia & honore, non in libidine concupiscentiæ, sicut nationes quæ Deum ignorant.* Quid Galatæ legunt? *Manifesta sunt opera carnis*, quænam ista? In primis posuit *fornicationem, immunditiam, lasciviam, quæ prædico vobis sicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non sunt consecuturi hæreditate.* Romani vero quid magis discunt, quam non derelinquere Dominum post fidem? *Quid ergo dicemus? perseverabimus in delinquentia, ut superet gratia? Absit. Qui mortui sumus delinquentiæ, quomodo vivemus in ea adhuc? an ignoratis quod qui tincti sumus in Christo Jesu, in mortem ejus sumus tincti? Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem, ut sicut Christus resurrexit a mortuis, ita & nos in novitate vitæ incedamus. Si enim consati sumus simulacro mortis ejus, sed & resurrectionis erimus, hoc scientes quod vetus homo noster con-*

fixus

fixus est illi. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod & convivemus cum illo, scientes quod Christus suscitatus a mortuis, jam non moriatur, mors non jam dominetur ejus. Quod enim mortuus est delinquentiæ, mortuus est semel. Quod autem vivit, Deo vivit. Ita & reputate vosmetipsos, mortuos quidem delinquentiæ, viventes autem Deo per Christum Jesum. Igitur semel Christo mortuo nemo potest post Christum mortuus delinquentiæ, & maxime tantæ reviviscere. Aut si possit fornicatio & mœchia denuo admitti, poterit & Christus denuo mori. Instat autem Apostolus prohibens regnare delinquentiam in corpore nostro mortali, cujus infirmitatem carnis noverat. Sicut enim exhibuistis membra vestra famula immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem, ita & nunc exhibete ea famula justitiæ in sanctimoniam. Nam, etsi habitare bonum in carne sua negavit, sed secundum legem litteræ in qua fuit: secundum autem legem spiritus, cui nos annectit, liberat ab infirmitate carnis. *Lex enim*, inquit, *spiritus vitæ manumisit te a lege delinquentiæ & mortis.* Licet enim ex parte ex Judaismo disputare videatur, sed in nos dirigit integritatem & plenitudinem disciplinarum, propter quos laborantes in lege per carnem miserit Deus filium suum *in similitudinem carnis delinquentiæ, & propter delinquentiam damnaverit delinquentiam in carne, uti jus legis*, inquit, *impleretur in nobis, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum incedimus. Qui enim secundum carnem incedunt, ea quæ carnis sunt sapiunt: & qui secundum spiritum, ea quæ sunt spiritus.* Sensum autem carnis mortem affirmavit esse. De hinc & inimicitiam & in Deum, & eos qui sunt in carne, id est in sensu carnis, Deo placere non posse. Et: *Si secundum carnem vivitis*, inquit, *futurum est ut moriamini.* Quid autem intelligimus carnis sensum & carnis vitam, nisi quodcumque pudet pronuntiare? Cetera enim carnis & Apostolus nominasset. Proinde

&

& Ephesiis pristina reputans, de futuro monet: *In quibus & nos conversati sumus, facientes concupiscentias & voluptates carnis.* Notans denique illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod se tradidissent in operationem immunditiæ omnis: *Vos autem*, inquit, *non sic didicistis Christum.* Et iterum sic dicit: *Qui furabatur, jam non furetur.* Sed & qui mœchabatur hactenus, non mœchetur; & qui fornicabatur hactenus, non fornicetur: adjecisset enim & hæc, si talibus veniam porrigere consuesset, vel porrigi omnino voluisset, qui nec verbo pollui volens: *Omnis*, inquit, *sermo turpis non procedat ex ore vestro.* Item: *Fornicatio autem & immunditia omnis ne nominetur quidem inter vos, sicut decet sanctos* (tanto abest ut excusetur) *hoc scientes, quod omnis fornicator aut immundus non habeat Dei regnum. Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hoc venit ira Dei super filios incredulitatis.* Quis seducit inanibus verbis, nisi qui concionatur remissibilem esse mœchiam? non intuens etiam fundamenta ejus ab apostolo effossa; cum ebrietates & comessationes compescit, sicut & hic: *Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria.* Demonstrat & Colossensibus, quæ membra mortificent super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam & turpiloquium. Concede jam tot ac talibus sententiis unum illud quod tenes. Pauca multis, dubia certis, obscura manifestis adumbrantur. Etiam si pro certo Apostolus Corinthio illi fornicationem donasset, esset aliud quod semel contra institutum suum pro ratione temporis faceret. Circumcidit Timotheum solum; & tamen abstulit circumcisionem.

18. Sed hæc inquit, ad interdictionem pertinebunt omnis impudicitiæ, & addictionem omnis pudicitiæ, salvo tamen loco veniæ, quæ non statim denegatur, si delicta damnantur, quando veniæ tempus cum damna-

tione concurrat, quam excludit. Sequebatur & hoc Pſychicos ſapere, & ideo reſervavimus huic loco, quæ aperte ad communicationem Eccleſiaſticam cauſſis ejusmodi negandam etiam antiquitus cauta ſunt. Nam & in Proverbiis Salomon, quæ παροιμίας dicimus, ſpecialiter de mœcho nusquam expiabili: *Mœchus autem*, inquit, *per indigentiam ſenſuum perditionem animæ ſuæ acquirit, dolores & dehoneſtationes ſuſtinet. Ignominia autem ejus non abolebitur in ævum.* Plena enim zeli indignatio viro non parcet in die judicii. Hoc ſi de ethnico putaveris dictum, certe de fidelibus jam audiſti per cauſſam: *Excedite de medio eorum & ſeparamini, & immundum ne tetigeritis.* Habes ſtatim in Pſalmis, *Beatum virum qui non abierit in conſilio impiorum, nec in via peccatorum ſteterit, & in cathedra peſtilentiæ non ſederit.* Cujus & poſtea vox; *Non ſedi cum conſenſu vanitatis, & cum inique agentibus non introibo* (hoc de Eccleſia male agentium) & *cum impiis non ſedebo.* Et: *Lavabò cum innocentibus manus meas, & altare tuum circumdabo Domine*, ut ſolus plures. quoniam quidem: *Cum ſancto ſanctus eris, & cum viro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, & cum perverſo perverſus eris.* Et alibi: *Peccatori autem dicit Dominus: Ut quid tu exponis juſtificationes meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Si videbas furem, currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.* Hinc igitur informatus & Apoſtolus: *Scripſi*, inquit, *vobis in Epiſtola, non commiſceri fornicatoribus, non utique fornicatoribus hujus mundi*, & reliqua. *ceterum oportebat vos exire de mundo. nunc autem ſcribo vobis, ſi quis frater nominatur in vobis fornicator, aut idololatres*, (quid enim tam conjunctum?) *aut fraudator*, (quid enim tam propinquum?) *& cetera, cum talibus ne cibum quidem ſumere*, nedum Euchariſtiam. *Modicum ſcilicet & fermentum totam deſipit conſperſionem.* Item ad Timotheum: *Manus nemini cito imponas, neque communices*

deli-

delictis alienis. Item ad Ephesios; *Nolite ergo participes esse eorum. Fuistis enim aliquando tenebræ.* Et adhuc pressius: *Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, immo & revincite ea.* Quæ enim in occulto ab eis fiunt, turpe est edicere. Quid turpius impudicitiis? Si autem & ab otiose incedente fratre denuntiat subduci Thessalonicensibus, quanto magis & a fornicatore? Hæc enim consulta sunt Christi Ecclesiam diligentis, qui se pro ea tradidit uti eam sanctificet, emundans lavacro aquæ in verbo, ut sistat sibi Ecclesiam gloriosam non habentem maculam aut rugam, utique post lavacrum, sed sit sancta & sine opprobrio, exinde scilicet sine ruga vetustatis ut virgo, sine macula fornicationis ut sponsa, sine probro vilitatis, ut emundata. Quid si & hic respondere concipias, adimi quidem peccatoribus, vel maxime carne pollutis, communicationem, sed ad præsens, restituendam scilicet ex pœnitentiæ ambitu, secundum illam clementiam Dei, quæ mavult peccatoris pœnitentiam quam mortem. Hoc enim fundamentum opinionis vestræ usquequaque pulsandum est. Dicimus itaque, clementiæ divinæ si ita esse competisset demonstrationem sui etiam post fidem lapsis, ita Apostolus diceret, *Nolite communicare operibus tenebrarum*, nisi pœnitentiam egerint: &, cum talibus ne cibum quidem sumere, nisi posteaquam caligas fratrum volutando detersérint. Et: *Qui templum Dei vitiaverit, vitiabit illum Deus*, nisi omnium focorum cineres in Ecclesia de capite suo excusserit. Debuerat enim quæ damnaverat proinde determinasse, quonam usque & sub qua conditione damnasset, si temporali & conditionali, & non perpetua severitate damnasset. Porro cum in omnibus Epistolis & post fidem talem prohibeat admitti, & admissum a communicatione detrudat, sine spe conditionis ullius aut temporis, nostræ magis sententiæ adsistit, eam pœniten-

nitentiam ostendens Dominum malle, quæ ante fidem, quæ ante baptisma morte peccatoris potior habeatur, semel diluendi per Christi gratiam, semel pro peccatis nostris morte functi. Nam hoc etiam in sua persona Apostolus statuit. Adfirmans enim Christum ad hoc venisse, ut peccatores salvos faceret, quorum primus ipse fuisset, quid adjicit? *Et misericordiam sum consecutus, quoniam ignorans feci in incredulitate.* Ita clementia illa Dei malentis pœnitentiam peccatoris quam mortem, ad ignorantes adhuc & adhuc incredulos spectat, quorum caussa liberandorum venerit Christus, non qui jam Deum norint, & sacramentum didicerint fidei. Quod si clementia Dei ignorantibus adhuc & infidelibus competit, utique & pœnitentia ad se clementiam invitat, salva illa pœnitentiæ specie post fidem, quæ aut levioribus delictis veniam ab Episcopo consequi poterit, aut majoribus & irremissibilibus a Deo solo.

19. Sed quonam usque de Paulo, quando etiam Joannes nescio quid diversæ parti supplaudere videatur? quasi in Apocalypsi manifeste fornicationi posuerit pœnitentiæ auxilium, ubi ad angelum Thyatirenorum spiritus mandat habere se adversus eum, quod teneret mulierem *Jezabel quæ se Propheten dicit & docet, atque seducit servos meos ad fornicandum & edendum de idolothytis. Et largitus sum illi temporis spatium, ut pœnitentiam iniret, nec vult eam inire nomine fornicationis. Ecce dabo eam in lectum, & mœchos ejus cum ipsa in maximam pressuram, nisi pœnitentiam egerint operum ejus.* Bene autem quod Apostolis & fidei & disciplinæ regulis convenit. *Sive enim ego*, inquit, *sive illi, sic prædicamus.* Totius itaque sacramenti interest, nihil credere ab Joanne concessum, quod a Paulo sit denegatum. Hanc æqualitatem spiritus sancti qui observaverit, ab ipso deducetur in sensus ejus. Hæreticam enim feminam, quæ quod didicerat a Nicolaitis, do-

cere

cere susceperat, in Ecclesiam latenter introducebat, & merito ad pœnitentiam urgebat. Cui enim dubium est hæreticum institutione deceptum, cognito postmodum casu, & pœnitentia expiato, & veniam consequi, & in Ecclesiam redigi? Unde & apud nos ut ethnico par, immo & super ethnicum hæreticus etiam per baptisma veritatis utroque homine purgatus admittitur. Aut si certus es mulierem illam post fidem vivam in hæresi postea exspirasse, ut non quasi hæreticæ, sed quasi fideli peccatrici, veniam ex pœnitentia vindicet, sane agat pænitentiam, sed in finem mœchiæ, non tamen & restitutionem consecutura. Hæc enim erit pœnitentia, quam & nos deberi quidem agnoscimus multo magis, sed de venia Deo reservamus. Denique ea Apocalypsis in posterioribus propudiosos & fornicatores, sicut timidos & incredulos & homicidas & veneficos & idololatras, qui tale quid in fide fuerint, in stagnum ignis sine ulla conditionali damnatione decrevit. Non enim de ethnicis videbitur sapere, cum de fidelibus pronuntiavit: *Qui vicerint, hæreditate habebunt ista, & ero illis Deus, & illi mihi in filios*: Et ita subjunxerit: *Timidis autem & incredulis & propudiosis & fornicatoribus & homicidis & veneficis & idololatris particula in stagno ignis & sulphuris, quod est mors secunda.* Sic & rursus: *Beati qui ex præceptis agunt, ut in lignum vitæ habeant potestatem, & in portas ad introeundum in sanctam civitatem.* Canis veneficus, fornicator, homicida, foras. utique qui non ex præceptis agant. Illorum est enim foras dari, qui intus fuerunt. Ceterum, *quid mihi eos qui foris sunt, judicare?* præcesserat. De Epistola quoque Joannis carpunt statim. Dictum est: *Sanguis filii ejus emundat nos ab omni delicto.* Semper ergo & omnifariam delinquemus, si semper & ab omni delicto emundat nos ille: aut si non semper, non etiam post fidem, & si non ab omni delicto, non

etiam a fornicatione. Unde autem exorsus est? Lumen prædixerat Deum, & tenebras non esse in illo, & mentiri nos si dicamus, nos communionem habere cum eo, & in tenebris incedamus. *Si vero*, inquit, *in lumine incedamus, communionem cum eo habebimus, & sanguis Jesu Christi Domini nostri emundat nos ab omni delicto.* Ergo in lumine incedentes delinquimus, & in lumine delinquentes emundabimur? Nullo pacto. Qui enim delinquit, non in lumine est, sed in tenebris. Unde & ostendit quomodo emundabimur a delicto, in lumine incedentes, in quo delictum agi non potest. Adeo sic emundari nos ait, non qua delinquamus, sed qua non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris vero non communicantes emundati agemus, non deposito, sed non admisso delicto. Hæc est enim vis Dominici sanguinis, ut quos jam delicto mundarit, & exinde in lumine constituerit, mundos exinde præstet, si in lumine incedere perseveraverint. Sed subjicit, inquis: *Si dicamus nos delictum non habere, seducimus nosmetipsos, & veritas non est in nobis. Si confitemur delicta nostra, fidelis & justus est, ut dimittat ea nobis, & emundet nos ab omni injustitia.* nunquid ab immunditia? Aut si ita est, ergo & ab idololatria. Sed aliud in sensu est. Ecce enim & rursus: *Si dicamus*, ait, *nos non deliquisse, mendacem facimus illum, & sermo ejus non est in nobis.* Eo amplius: *Filioli, hæc scripsi vobis ne delinquatis, & si deliqueritis, advocatum habemus apud Deum patrem Jesum Christum justum, & ipse placatio est pro delictis nostris.* Secundum hæc, inquis, & delinquere nos & veniam habere constabit. Quid ergo fiet, quum procedens aliud invenio? Negat enim nos omnino delinquere, & in hoc plurimum tractat, ut nihil tale concedat, proponens semel a Christo delicta deleta, non habitura postea veniam, in quæ nos sensus ad admonitionem castimoniæ demandat. *Omnis*, inquit,

qui

qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia & ille castus est. Omnis qui facit delictum, & iniquitatem facit: & delictum est iniquitas. Et scitis quod ille manifestatus sit, ut auferat delicta, utique hactenus admittenda. Siquidem subjungit: *Omnis qui manet in illo, non delinquit. Omnis qui delinquit, neque vidit, neque cognovit eum. Filioli, nemo vos seducat. Omnis qui facit justitiam, justus est, sicut & ille justus est. Qui facit delictum, ex diabolo est, quoniam diabolus a primordio delinquit. In hoc enim manifestatus est filius Dei, ut solvat opera diaboli.* Nam & solvit liberans hominem per lavacrum; donato chirographo mortis. *Et ideo omnis qui ex Deo nascitur, non facit delictum, quia semen Dei manet in illo, & non potest delinquere, quia ex Deo natus est.* In hoc manifesti sunt filii Dei & filii diaboli. In quo? nisi illi non delinquendo, ex quo de Deo nati sunt: isti delinquendo, quia de diabolo sunt, proinde atque si nunquam sint ex Deo nati. Quod si dicit: Qui non est justus, ex Deo non est, qui non pudicus, quomodo rursus ex Deo fiet, qui jam esse desiit? Juxta est igitur ut excidisse sibi dicamus Joannem in primore quidem Epistola negantem nos sine delicto esse; nunc vero præscribentem non delinquere omnino. Et illic quidem aliquid de venia blandientem, hic vero districte negantem filios Dei quicumque deliquerint. Sed absit. Nam nec ipsi excidimus a qua digressi sumus distinctione delictorum. Et hic enim illam Joannes commendavit, quod sint quædam delicta quotidianæ incursionis, quibus omnes simus objecti. Cui enim non accidit; aut irasci inique; & ultra solis occasum; aut & manum immittere; aut facile maledicere, aut temere jurare, aut fidem pacti destruere; aut verecundia, aut necessitate mentiri. In negotiis, in officiis, in quæstu, in victu, in visu, in auditu quanta tentamur, ut si nulla sit venia istorum, nemini salus competat. Horum

ergo erit venia per exoratorem patris Christum. Sunt autem & contraria istis, ut graviora & exitiosa, quæ veniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, utique & mœchia & fornicatio; & si qua alia violatio templi Dei. Horum ultra exorator non erit Christus; hæc non admittet omnino, qui natus ex Deo fuerit, non futurus Dei filius, si admiserit. Ita Joanni ratio constabit diversitatis, distinctionem delictorum disponenti, cum delinquere filios Dei nunc adnuit, nunc abnuit. Prospiciebat enim clausulam litterarum suarum, & illi præstruebat hos sensus, dicturus in fine manifestius: *Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, & dabit ei vitam Dominus; qui non ad mortem delinquit. Est enim delictum ad mortem. Non de eo dico ut quis postulet.* Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum a Deo deprecari pro populo mortalia delinquente. Omnis injustitia delictum est, & est delictum ad mortem. Scimus autem quod omnis qui ex Deo natus sit, non delinquit, scilicet delictum quod ad mortem est. Ita nihil jam superest, quam aut neges mœchiam & fornicationem mortalia esse delicta, aut inremissibilia fatearis, pro quibus nec orari permittitur.

20. Disciplina igitur Apostolorum proprie quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga templum Dei antistitem, & ubique de Ecclesia eradicantem omne sacrilegium pudicitiæ sine ulla restitutionis mentione. Volo tamen ex redundantia alicujus etiam comitis Apostolorum testimonium superducere; idoneum confirmandi de proximo jure disciplinam magistrorum. Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos: adeo satis auctoritatis viro, ut quem Paulus juxta se constituerit in abstinentiæ tenore: *Aut ego solus & Barnabas non habemus hoc operan-*

vandi potestatem? Et utique receptior apud Ecclesias Epistola Barnabæ illo apocrypho Pastore mœchorum. Monens itaque discipulos, omissis omnibus initiis ad perfectionem magis tendere, nec rursus fundamenta pœnitentiæ jacere ab operibus mortuorum: *Impossibile est enim*, inquit, *eos qui semel inluminati sunt, & donum cœleste gustaverunt & participaverunt spiritum sanctum, & verbum Dei dulce gustaverunt, occidente jam ævo cum exciderint, rursus revocari in pœnitentiam, refigentes cruci in semetipsos filium Dei, & dedecorantes. Terra enim quæ bibit sæpius devenientem in se humorem, & peperit herbam aptam his propter quos & colitur, benedictionem Dei consequitur. Proferens autem spinas reproba & maledictioni proxima, cujus finis in exustionem.* Hoc qui ab Apostolis didicit, & cum Apostolis docuit, nunquam mœcho & fornicatori secundam pœnitentiam promissam ab Apostolis norat. Optime enim legem interpretabatur, & figuras ejus jam in ipsa veritate servabat. Ad hanc denique speciem disciplinæ de leproso cautum fuit: *Si autem varietas effloruerit in cutem, & totam cutem texerit a capite usque ad pedes per omnem conspectum, & sacerdos cum viderit, emundabit eum, quoniam convertit in album, mundus est. Qua vero die visus fuerit in ejusmodi color vivus, inquinatus est.* Conversum enim hominem de pristino carnis habitu in candorem fidei, quæ vitium & macula æstimatur in seculo, & totum novatum mundum voluit intelligi, qui jam non sit varius, non sit de pristino & novo aspersus. Si vero post abolitionem in vetustatem aliquid ex illa revixerit, rursum in carne ejus quod emortuum delicto habebatur, immundum judicari, nec expiari jam a sacerdote. Ita mœchia de pristino recidiva, & unitatem novi coloris, a quo fuerat exclusa, commaculans, immundabile est vitium. Item de domo: *Si quæ maculæ & cavositates adnuntiatæ in parietibus sacerdoti fuissent, priusquam in-*

 troi-

troiret ad inspiciendum eam, jubet auferri de domo omnia, ita immunda non futura quæ domus essent. Dehinc introgressus sacerdos, si invenisset cavositates viridicantes vel rubescentes, & aspectum earum humiliorem citra parietinam formam, exiret ad januam, & secerneret domum illam septem diebus. Dehinc die septima regressus, si animadvertisset diffusum in parietibus tactum illum, imperaret extrahi eos lapides, in quibus lepra fuisset, & abjici extra civitatem in locum immundum, & sumi alios lapides politos & solidos, & reponi loco pristinorum, & pulvere alio inlini domum. Oportet enim cum pervenitur ad summum sacerdotem patris Christum, de domo hominis nostri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimenta prius, ut munda sit quæ remanet domus, caro & anima, & ubi introierit eam sermo Dei, & invenerit maculas ruboris & viroris, extrahi statim & objici foras sensus mortiferos & cruentos: (nam & Apocalypsis viridi equo mortem, russeo autem præliatorem imposuit) proque illis politos & in compaginem aptos & firmos substruit lapides, quales in Abrahæ fiunt, ut ita homo habilis Deo sit. Quod si post recuperationem & reformationem rursus sacerdos animadverterit in eadem domo de pristinis caussis aliquid & maculis, immundam eam pronuntiavit, & jussit deponi materias & lapides & omnem structuram ejus, & abjici in locum immundum: hic erit homo caro atque anima, qui post baptisma & introitum sacerdotum reformatus, denuo resumit scabra & maculas carnis, & abjicitur extra civitatem in locum immundum, deditus scilicet Satanæ in carnis interitum, nec amplius reædificatur in Ecclesia post ruinam. Sic & de famulæ concubitu, quæ homini esset reservata, necdum redempta, necdum liberata. *Prospicietur*, inquit, illi, *& non morietur;* quia nondum est manumissa cui servabatur. Nondum enim caro a Christo manumissa, cui servabatur, im-

impune contaminabatur, ita jam manumissa non habet veniam.

21. Hæc si Apostoli magis norant, magis utique curabant; sed & in hunc jam gradum decurram, excernens inter doctrinam Apostolorum & potestatem. Disciplina hominem gubernat, potestas adsignat, seorsum quod potestas, spiritus autem Deus. Quid autem docebat non communicandum operibus tenebrarum? Observa quod jubet. Quis autem poterat donare delicta? hoc solius ipsius est. Quis enim dimittit delicta, ni solus Deus? & utique mortalia quæ in ipsum fuerint admissa, & in templum ejus. Nam tibi quæ in te reatum habeant, etiam septuagies septies juberis indulgere in persona Petri. Itaque si & ipsos beatos Apostolos tale aliquid indulsisse constaret, cujus venia a Deo non ab homine competeret, non ex disciplina, sed ex potestate fecisse. Nam & mortuos suscitaverunt, quod Deus solus: & debiles redintegraverunt, quod nemo nisi Christus: immo & plagas inflixerunt, quod noluit Christus. Non enim decebat eum sævire qui pati venerat. Percussus est Ananias & Elimas, Ananias morte, Elimas cæcitate, ut hoc ipso probaretur Christum & hæc facere potuisse. Sic & Prophetæ cædem, & cum ea mœchiam pœnitentibus ignoverant, quia & severitatis documenta fecerunt. Exhibe igitur & nunc mihi, Apostolice, prophetica exempla, & agnoscam divinitatem, & vindica tibi delictorum ejusmodi remittendorum potestatem, quod si disciplinæ solius officia sortitus es, nec imperio præsidere, sed ministerio, quis aut quantus es indulgere? qui neque Prophetam, nec Apostolum exhibens, cares ea virtute cujus est indulgere. Sed habet, inquis, potestatem Ecclesia delicta donandi? hoc ego magis & agnosco & dispono, qui ipsum Paracletum in Pro-

phetis novis habeo dicentem: Poteſt Eccleſia donare delictum, ſed non faciam, ne & alia delinquant. Quid ſi pſeudopropheticus ſpiritus pronuntiavit? Atqui magis everſoris fuiſſet, & ſemetipſum de clementia commendare, & ceteros ad delinquentiam temperare. Aut ſi & hoc ſecundum ſpiritum veritatis adfectare geſtivit: ergo ſpiritus veritatis poteſt quidem indulgere fornicatoribus veniam, ſed cum plurium malo non vult. De tua nunc ſententia quæro unde hoc jus Eccleſiæ uſurpes. Si quia dixerit Petro Dominus: *Super hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, tibi dedi claves regni cœleſtis*, vel: *Quæcunque alligaveris vel ſolveris in terra, erunt alligata vel ſoluta in cœlis*, idcirco præſumis & ad te derivaſſe ſolvendi & alligandi poteſtatem, id eſt ad omnem Eccleſiam Petri propinquam: qualis es evertens atque commutans manifeſtam Domini intentionem perſonaliter hoc Petro conferentem? *Super te*, inquit, *ædificabo Eccleſiam meam*, &: *Dabo tibi claves*, non Eccleſiæ: *Et quæcunque ſolveris vel alligaveris*, non quæ ſolverint vel alligaverint. Sic enim & exitus docet. In ipſo Eccleſia exſtructa eſt, id eſt per ipſum, ipſe clavem imbuit: vides quam: *Viri Iſraelitæ, auribus mandate quæ dico: Jeſum Nazarenum virum a Deo vobis deſtinatum*, & reliqua. Ipſe denique primus in Chriſti baptiſmo reſeravit aditum cœleſtis regni, quo ſolvuntur alligata retro delicta, & alligantur quæ non fuerint ſoluta, ſecundum veram ſalutem, & Ananiam vinxit vinculo mortis, & debilem pedibus abſolvit vitio valetudinis. Sed & in illa diſceptatione cuſtodiendæ nec ne legis, primus omnium Petrus ſpiritu inſtinctus, & de nationum vocatione præfatus, *Et nunc*, inquit, *cur tentaſtis Dominum de imponendo jugo fratribus, quod neque nos, neque patres noſtri ſufferre valuerunt?* Sed enim per gratiam Jeſu credimus nos ſalutem conſecuturos ſicut & illi. Hæc ſententia & ſolvit, quæ omiſſa ſunt le-

gis,

gis, & alligavit quæ reservata sunt. Adeo nihil ad delicta fidelium capitalia potestas solvendi & alligandi Petro emancipata. Cui si præceperat Dominus etiam septuagies septies delinquenti in eum fratri indulgere, utique nihil postea alligare, id est retinere mandasset, nisi forte ea quæ in Dominum, non in fratrem quis admiserit. Præjudicatur enim non dimittenda in Deum delicta, quum in homine admissa donantur. Quid nunc & ad Ecclesiam, & quidem tuam Psychice? Secundum enim Petri personam spiritalibus potestas ista conveniet aut Apostolo aut Prophetæ. Nam & Ecclesia proprie & principaliter ipse est spiritus, in quo est trinitas unius divinitatis, pater & filius & spiritus sanctus. Illam Ecclesiam congregat, quam Dominus in tribus posuit. Atque ita exinde etiam numerus omnis qui in hanc fidem conspiraverint, Ecclesiæ ab auctore & consecratore censensetur, & ideo Ecclesia quidem delicta donabit. Sed Ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non Ecclesia numerus Episcoporum. Domini enim, non famuli est jus & arbitrium, Dei ipsius, non sacerdotis.

22. At tu jam & in martyras tuos effundis hanc potestatem, ut quisque ex consensione vincula induit adhuc mollia in novo custodiæ nomine, statim ambiunt mœchi, statim adeunt fornicatores, jam preces circumsonant, jam lacrymæ circumstagnant maculati cujusque, nec ulli magis aditum carceris redimunt, quam qui Ecclesiam perdiderunt. Violantur viri ac feminæ in tenebris plane ex usu libidinum notis, & pacem ab his quærunt qui de sua periclitantur. Alii ad metalla confugiunt, & inde communicatores revertuntur, ubi jam aliud martyrium necessarium est delictis post martyrium novis. Quis enim in terris & in carne sine culpa, quis martyr seculi incola, denariis supplex, medico obnoxius & fœneratori?

tori? Puta nunc ſub gladio jam capite librato, puta in patibulo jam corpore expanſo, puta in ſtipite jam leone conceſſo, puta in axe, jam incendio adſtricto, in ipſa dico ſecuritate & poſſeſſione martyrii, quis permittit homini donare quæ Deo reſervanda ſunt? a quo ea ſine excuſatione damnata ſunt, quæ nec Apoſtoli, quod ſciam, martyres & ipſi donabilia judicaverunt. Denique jam ad beſtias depugnaverat Paulus Epheſi; cum interitum decernit inceſto. Sufficiat martyri propria delicta purgaſſe. Ingrati vel ſuperbi eſt in alios quoque ſpargere, quod pro magno fuerit conſecutus. Quis alienam mortem ſua ſolvit, niſi ſolus Dei filius? Nam & in ipſa paſſione liberavit latronem. Ad hoc enim venerat, ut ipſe a delicto purus & omnia ſanctus pro peccatoribus obediret. Proinde qui illum æmularis donando delicta, ſi nil ipſe deliquiſti, plane patere pro me. Si vero peccator es, quomodo oleum faculæ tuæ ſufficere & tibi & mihi poterit? Habeo etiam nunc quo probem Chriſtum. Si propterea Chriſtus in martyre eſt, ut mœchos & fornicatores martyr abſolvat; occulta cordis edicat, ut ita delicta concedat, & Chriſtus eſt. Sic enim Dominus Jeſus Chriſtus poteſtatem ſuam oſtendit: *Quid cogitatis nequam in cordibus veſtris? Quid enim facilius eſt dicere paralytico, Dimittuntur tibi peccata; aut: Surge & ambula? Igitur ut ſciatis filium hominis habere dimittendorum peccatorum in terris poteſtatem, tibi dico paralytice: Surge & ambula.* Si Dominus tantum de poteſtatis ſuæ probatione curavit, ut traduceret cogitatus, & ita imperaret ſanitatem, ne non crederetur poſſe delicta dimittere; non licet mihi eandem poteſtatem in aliquo ſine eisdem probationibus credere. Quum tamen mœchis & fornicatoribus a martyre expoſtulas veniam, ipſe confiteris ejusmodi crimina non niſi proprio martyrio diluenda, qui præſumis alieno. Quod ſi eſt, jam & martyrium aliud erit

baptis-

baptisma. *Habeo enim*, inquit, *& aliud baptisma.* Unde & ex vulnere lateris Dominici aqua & sanguis, utriusque lavacri paratura manavit. Debeo ergo & primo lavacro alium liberare, si possum secundo; ingeramusque in sinum necesse est. Quæcunque auctoritas, quæcunque ratio mœcho & fornicatori pacem Ecclesiasticam reddit; eadem debebit & homicidæ & idololatræ pœnitentibus subvenire; certe negatori, & utique illi, quem in prælio confessionis tormentis colluctatum sævitia dejecit. Ceterum indignum Deo, & illius misericordia, qui pœnitentiam peccatoris morti prævertit, ut facilius in Ecclesiam redeant, qui subando, quam qui dimicando ceciderunt. Urget nos dicere indignitas. Contaminata potius corpora revocabis, quam cruentata. Quæ pœnitentia miserabilior, titillatam posternens carnem, an vero laniatam? Quæ justior venia in omnibus caussis, quam voluntarius, an quam invitus peccator implorat? Nemo volens, negare compellitur; nemo nolens, fornicatur. Nulla ad libidinem vis est, nisi ipsa, nescit, quod libet cogi. Negationem porro quanta compellunt ingenia carnificis & genera pœnarum? Quis magis negavit, qui Christum vexatus, an qui delectatus amisit? qui quum averteret doluit, an qui quum amitteret lusit? Et tamen illæ cicatrices Christiano prælio insculptæ; & utique invidiosæ apud Christum, quia vicisse cupierunt; & sic quoque gloriosæ, quia non vincendo cesserunt. In quas adhuc & diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed casta; cum pœnitentia mœrente, sed non erubescente ad Dominum de venia. Denuo dimittitur eis qui piaculariter negaverunt, solis illis caro infirma est. Atquin nulla tam fortis caro, quam quæ spiritum elidit.

Q. SEPT.

Q SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI ADVERSUS PRAXEAN.

LIBER.

I.

Varie diabolus æmulatus eſt veritatem. Adfectavit illam aliquando, defendendo concutere. Unicum dominum vindicat, omnipotentem mundi conditorem, ut & de unico hæreſim faciat. Ipſum dicit patrem deſcendiſſe in virgine, ipſum ex ea natum, ipſum paſſum. Denique ipſum eſſe Jeſum Chriſtum. Excidit ſibi coluber, quia Jeſum Chriſtum poſt baptiſma Johannis tentans, ut filium Dei adgreſſus eſt; certus filium Deum habere, vel ex ipſis ſcripturis, de quibus tunc tentationem ſtruebat. *Si tu es filius Dei, dic ut lapides iſti panes fiant.* Item: *Si tu es filius Dei, dejice te hinc; Scriptum eſt enim, quod mandavit angelis ſuis ſuper te*, utique pater, *ut te manibus ſuis tollant, necubi ad lapidem pedem tuum offendas.* Aut nunquid mendacium Evangeliis exprobravit, dicens: viderit Matthæus & Lucas; ceterum ego ad ipſum Deum acceſſi, ipſum omnipotentem cominus tentavi; ideo & acceſſi, ideo & tentavi. Ceterum ſi filius Dei eſſet, nunquam illum fortaſſe dignarer. Sed enim ipſe potius a *primordio mendax eſt*: & ſi quem hominem de ſuo ſubornavit, ut Praxean. Nam iſte primus ex Aſia hoc genus perverſitatis intulit homo. Et alias, inquietus, inſuper de jactatione martyrii inflatus, ob ſolum & ſimplex & breve car-

carceris tædium; quando etsi *corpus suum* tradidisset *exurendum*, nihil profecisset, *dilexionem Dei non habens*, cujus charismata quoque expugnavit. Nam idem tunc episcopum Romanum, agnoscentem jam prophethias Montani, Priscæ, Maximillæ, & ex ea agnitione pacem ecclesiis Asiæ, & Phrygiæ inferentem: falsa de ipsis prophetis & ecclesiis eorum adseverando, & præcessorum ejus autoritates defendendo: coegit & literas pacis revocare, jam emissas, & a proposito recipiendorum charismatum, concessare. Ita duo negotia diaboli Praxeas Romæ procuravit; prophetiam expulit, & hæresim intulit. Paracletum fugavit, & patrem crucifixit. *Fructificaverant avenæ* Praxeanæ, hic quoque *superseminatæ*, *dormientibus* multis in simplicitate doctrinæ: traductæ dehinc, per quem Deus voluit, etiam evulsæ videbantur. Denique caverat pristinum doctor, de emendatione sua: & manet chirographum apud Psychicos, apud quos tunc gesta res est; exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio paracleti, atque defensio, disjunxit a Psychicis. Avenæ vero illæ, ubique tunc semen excusserant. Ita aliquamdiu per hypocrisin, subdola vivacitate, latitavit: & nunc denuo erupit. Sed & denuo eradicabitur, si voluerit dominus, in isto commeatu; si quo minus die suo *colligentur omnes adulteræ fruges*, & cum cæteris scandalis igni inextinguibili cremabuntur.

2. Itaque post tempus pater natus, & pater passus, ipse Deus, dominus omnipotens, Jesus Christus prædicatur. Nos vero & semper, & nunc magis, ut instructiores per Paracletum, deductorem scilicet omnis veritatis, unicum quidem Deum credimus: sub hac tamen dispensatione, quam οἰκονομίαν dicimus, ut unici Dei sit & filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit, *per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil.* Hunc missum a patre in virgi-

nem,

nem, & ex ea natum, hominem & Deum, filium hominis & filium Dei, & cognominatum Jesum Christum. Hunc passum, hunc mortuum & sepultum, secundum scripturas, & resuscitatum a patre, & in cœlo resumptum, sedere ad dexteram patris, venturum judicare vivos & mortuos. Qui exinde miserit, secundum promissionem suam, a patre spiritum sanctum paracletum, sanctificatorem fidei eorum, qui credunt in patrem & filium & spiritum sanctum. Hanc regulam ab initio Evangelii decucurrisse, etiam ante priores quosque hæreticos, ne dum ante Praxean hesternum; probabit tam ipsa posteritas omnium hæreticorum, quam ipsa novellitas Praxeæ hesterni. Quo peræque adversus universas hæreses jam hinc præjudicatum sit, id esse verum, quodcunque primum: id esse adulterum, quodcunque posterius. Sed salva ista præscriptione, ubique tamen propter instructionem & munitionem quorundam, dandus est etiam retractatibus locus: vel ne videatur unaquæque perversitas, non examinata, sed præjudicata, damnari; maxime hæc, quæ se existimat meram veritatem possidere, dum unicum Deum non alias putat credendum, quam si ipsum eundemque & patrem & filium & spiritum sanctum dicat. Quasi non sic quoque unus sit omnia, dum ex uno omnia, per substantiæ scilicet unitatem: & nihilominus custodiatur οἰκονομιας sacramentum, quæ unitatem in trinitatem disponit, tres dirigens, patrem, & filium, & spiritum sanctum. Tres autem, non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma: nec potestate, sed specie. Unius autem substantiæ, & unius status, & unius potestatis: quia unus Deus, ex quo & gradus isti & formæ & species, in nomine patris & filii & spiritus sancti, deputantur. Quomodo numerum sine divisione patiuntur, procedentes tractatus demonstrabunt.

3. Sim-

3. Simplices enim quique, ne dixerim impruden-es & idiotæ, quæ major semper credentium pars est, juoniam & ipsa regula fidei a pluribus diis seculi, ad ınicum & verum Deum transfert: non intelligentes ınicum quidem, sed cum sua οἰκονομία esse creden-lum: expavescunt ad οἰκονομίαν, numerum & dispo-itionem trinitatis, divisionem præsumunt unitatis; juando unitas ex semetipsa derivans trinitatem, non leſtruatur ab illa, sed administretur. Itaque duos k tres jam jactitant a nobis prædicari; se vero unius)ei cultores præsumunt: quasi non & unitas inra-ionaliter collecta hæresin faciat, & trinitas rationa-iter expensa, veritatem constituat. Monarchiam inquiunt) tenemus. Et ita solium ipsum vocaliter xprimunt etiam Latini, & tam opifice: ut putes il-os tam bene intelligere monarchiam, quam enun-iant. Sed monarchiam sonare student Latini, οἰκο-ομίαν intelligere nolunt etiam Græci. At ego si quid ıtriusque linguæ præcerpsi, monarchiam nihil aliud ignificare scio, quam singulare & unicum imperium: ıon tamen præscribere monarchiam ideo, quia unius it, eum cujus sit, aut filium non habere, aut ipsum e sibi filium fecisse, aut Monarchiam suam non, per juos velit, administrare. Atquin nullam dico do-ninationem ita unius sui esse, ita singularem, ita mo-ıarchicam: ut non etiam per alias proximas personas ıdministretur, quas ipsa prospexerit officiales sibi. i vero & filius fuerit ei, cujus monarchia sit: non sta-im dividi eam, & monarchiam esse desinere, si par-iceps ejus adsumatur & filius: sed proinde illius esse principaliter, a quo communicatur in filium: & dum llius est, proinde monarchiam esse, quæ a duobus am unicis continetur. Igitur, si & monarchia divina per tot legiones & exercitus angelorum administra-ur, sicut scriptum est: *Millies centies centena millia ad-stebant ei, & millies centena millia apparebant ei*; nec

ideo

ideo unius esse desiit; ut desinat monarchia esse, quia per tanta millia virtutum procuratur: quale est, ut Deus divisionem & dispersionem pati videatur in filio & in spiritu sancto, secundum & tertium sortitis locum, tam consortibus substantiæ patris, quas non patitur in tot angelorum numero? Et quidem tam a substantia patris. Membra & pignora, & instrumenta, & ipsam vim, ac totum censum monarchiæ, eversionem deputas ejus? non recte. Malo te ad sensum rei, quam ad sonum vocabuli exerceas. Eversio enim monarchiæ illa est tibi intelligenda, cum alia dominatio, suæ conditionis & proprii status, ac per hoc æmula, superducitur, cum alius Deus infertur adversus creatorem. Tunc male, cum plures, secundum Valentinos, & prodigos; tunc in monarchiæ eversionem, cum in creatoris destructionem.

4. Cæterum, qui filium non aliunde deduco, sed de substantia patris, nihil facientem sine patris voluntate, omnem a patre consecutum potestatem: quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam a patre filio traditam, in filio servo? Hoc mihi & in tertium gradum dictum sit, quia spiritum non aliunde puto, quam a patre, per filium. Vide ergo, ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem & dispensationem ejus evertis, in tot nominibus constitutam, in quot Deus voluit. Adeo autem manet in suo statu, licet trinitas inferatur, ut etiam restitui habeat patri, a filio. Siquidem Apostolus scribit de ultimo fine, *cum tradiderit regnum Deo & patri.* Oportet enim eum regnare, usque dum ponat inimicos ejus Deus sub pedes ipsius; scilicet secundum psalmum: *Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Cum autem subjecta erunt illi omnia*, (absque eo, qui ei subjecit omnia,) *tunc & ipse subjicietur illi, qui ei subjecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.* Videmus igitur,

non

non obesse monarchiæ filium, etsi hodie apud filium est, quia & in suo statu est, apud filium, & cum suo statu restituetur patri a filio: ita eam nemo hoc nomine destruet, Si filium admittat, cui & traditam eam a patre, & a quo quandoque restituendam patri constat. Hoc uno capitulo epistolæ Apostolicæ potuimus jam & patrem & filium ostendisse duos esse, præterquam ex nominibus patris & filii; etiam ex eo, quod qui tradidit regnum, & cui tradidit, item qui subjecit, & cui subjecit, duo sint necesse est.

5. Sed quia duos unum volunt esse, ut idem pater & filius habeatur: oportet & totum de filio examinari, an sit, & qui sit, & quomodo sit; & ita res ipsa formam suam, scripturis & interpretationibus earum patrocinantibus, vindicabit. Ajunt quidem & Genesim in Hebraico ita incipere: *In principio Deus fecit sibi filium.* Hoc ut firmum non sit: alia me argumenta deducunt, ab ipsa Dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem, adusque filii generationem. Ante omnia enim Deus erat, solus, ipse sibi & mundus, & locus, & omnia. Solus autem: quia nihil extrinsecus præter illum. Ceterum ne tunc quidem solus: habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationem suam scilicet. Rationalis enim Deus, & *ratio* in ipso prius: & ita ab ipso omnia; quæ *ratio* sensus ipsius est. Hanc Græci λόγον dicunt, quo vocabulo etiam *sermonem* appellamus. Ideoque jam in usu est nostrorum, per simplicitatem interpretationis, *sermonem* dicere *in primordio apud Deum fuisse*, cum magis *rationem* competat antiquiorem haberi: quia non sermonalis a principio, sed rationalis Deus, etiam ante principium, & quia ipse quoque sermo, ratione consistens, priorem eam ut substantiam suam ostendat: tamen & sic nihil interest. Nam & si Deus nondum sermonem suum miserat: proinde eum cum ipsa & in ipsa ratione intra

semetipsum habebat, tacite cogitando & disponendo secum, quæ per sermonem mox erat dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atque disponens, sermonem eam efficiebat, quam sermone tractabat. Idque quo facilius intelligas ex te ipso, a me recognosce, ut *ex imagine & similitudine Dei*, quo habeas & tu in temetipso rationem, qui es animal rationale, a rationali scilicet artifice non tantum factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide cum tacitus tecum ipse congrederis ratione, hoc ipsum agi intra te, occurente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, ad omnem sensus tui pulsum. Quodcunque cogitaveris, sermo est: quodcunque senseris, ratio est. Loquaris illud in animo, necesse est: & dum loqueris, conlocutorem pateris sermonem, in quo inest hæc ipsa ratio, qua cum eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita secundus quodammodo in te est sermo, per quem loqueris cogitando, & per quem cogitas loquendo, ipse sermo alius est. Quanto ergo plenius hoc agitur in Deo, cujus tu quoque imago & similitudo censeris, quo habeat in se etiam tacendo rationem, & in ratione sermonem? Possum itaque non temere præstruxisse, & tunc Deum, ante universitatis constitutionem, solum non fuisse, habentem in semetipso proinde rationem, & in ratione sermonem, quem secundum a se faceret agitando intra se.

6. Hæc vis & hæc divini sensus dispositio, apud scripturas etiam in Sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione Dei, sive sermone? Itaque Sophiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam; primo *dominus creavit me initium viarum in opera sua, prius quam terram faceret, priusquam montes collocarentur: ante omnes autem colles generavit me*, in sensu suo scilicet condens & generans! Dehinc adsistentem eam ipsa separatione cognosce: *Cum pararet*, inquit,

inquit, *cælum, aderam illi simul. Et quum fortia faciebat super ventos, quæ sursum nubila: & quum tutos ponebat fontes ejus quæ sub cælo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaudebat: cottidie autem oblectabar in persona ipsius.* Nam ut primum Deus voluit ea, quæ cum Sophiæ ratione & sermone dispoſuerat intra se, in substantias & species suas edere: ipsum primum protulit sermonem, habentem in se individuas suas, rationem & sophiam, ut per ipsum fierent universa, per quem erant cogitata atque disposita, imo & facta jam, quantum in Dei sensu. Hoc enim eis deerat, ut coram quoque in suis speciebus atque substantiis cognoscerentur & tenerentur.

7. Tunc igitur etiam ipse sermo speciem & ornatum suum sumit, sonum & vocem, cum dicit Deus? *Fiat lux.* Hæc est nativitas perfecta sermonis, dum ex Deo procedit: conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiæ: *Dominus condidit me initium viarum.* Dehinc generatus ad effectum: *Cum pararet cælum, aderam illi.* Exinde eum parem sibi faciens, de quo procedendo filius factus est, Primogenitus, ut ante omnia genitus: & unigenitus, ut solus ex Deo genitus: proprie de vulva cordis ipsius, secundum quod & pater ipse testatur: *Eructavit cor meum sermonem optimum.* Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudenti in persona illius: *Filius meus es tu, ego hodie genui te, & ante luciferum genui te.* Sic & filius ex sua persona profitetur patrem, in nomine Sophiæ: *Dominus condidit me initium viarum in opera sua. Ante omnes autem colles generavit me.* Nam si hic quidem Sophia videtur dicere, conditam se a domino in opera & vias ejus: alibi autem per sermonem ostenditur, *omnia facta esse, & sine illo nihil factum,* sicut & rursum: *Sermone ejus cæli confirmati sunt, & spiritu ejus omnes vires eorum:* utique eo spiritu, qui sermoni inerat: apparet unam eandemque vim esse

 nunc

nunc in nomine sophiæ, nunc in appellatione sermonis; quæ *initium accepit viarum in Dei opera, & qua cælum confirmavit: per quam omnia facta sunt, & sine qua nihil factum est.* Nec diutius de isto, quasi non ipse sit sermo, & in Sophiæ & in rationis, & in omnis divini animi & spiritus nomine, qui filius factus est Dei, de quo prodeundo generatus est. Ergo, inquis, das aliquam substantiam esse sermonem, spiritu & Sophiæ traditione constructam? Plane. Non vis enim eum substantivum habere, in re, per substantiæ proprietatem; ut res & persona quædam videri possit, & ita capiat secundus a Deo constitutus, duos efficere, patrem & filium, Deum & sermonem. Quid est enim, dices, sermo, nisi vox & sonus oris, & sicut Grammatici tradunt, aer offensus, intelligibilis auditu? ceterum vacuum nescio quid & inane & incorporale? At ego nihil dico de Deo inane & vacuum prodire potuisse, ut non de inani & vacuo prolatum; nec carere substantia, quod de tanta substantia processit, & tantas substantias fecit: fecit enim & ipse, quæ facta sunt per illum. Quale est, ut nihil sit ipse, sine quo nihil factum est? ut inanis solida, & vacuus plena, & incorporalis corporalia sit operatus? Nam etsi potest aliquando quid fieri diversum ejus, per quod fit: nihil tamen potest fieri per id, quod vacuum & inane est. Vacua & inanis res est sermo Dei, qui filius dictus est, qui ipse Deus cognominatus est? *Et sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo.* Scriptum est: *Non sumes nomen Dei in vanum.* Hic certe est, qui *in effigie Dei constitutus: non rapinam existimavit esse se æqualem Deo.* In qua effigie Dei? utique in alia, non tamen in nulla. Quis enim negavit Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est? spiritus enim, corpus sui generis in sua effigie. Sed & & invisibilia illa, quæcunque sunt, habent apud Deum, & suum corpus & suam formam, per quæ soli Deo visi-

ifibilia sunt: quanto magis, quod ex ipsius substan-
ia missum est, sine substantia non erit? Quæcunque
rgo substantia sermonis fuit: illam dico personam,
t illi nomen filii vindico: & dum filium agnosco,
ecundum a patre defendo.

8. Hoc si qui putaverit me προβολὴν aliquam in-
roducere, id est, prolationem rei alterius ex al-
era, quod facit Valentinus, alium atque alium
eonem de æone producens: primo quidem dicam tibi,
on ideo non utitur & veritas vocabulo isto, & re
c censu ejus, quia & hæresis utitur; imo hæresis
otius ex veritate accepit, quod ad mendacium suum
rueret. Prolatus est sermo Dei an non? Hic me-
um gradum fige. Si prolatus est, cognosce προβο-
ὴν veritatis; & viderit hæresis, si quid de veritate
nitata est. Jam nunc quæritur, quis quomodo uta-
ur aliqua re, & vocabulo ejus? Valentinus probo-
as suas discernit & separat ab autore: & ita longe
b eo ponit, ut æon patrem nesciat. Denique desi-
erat nosse, nec potest, imo & pene devoratur &
issolvitur in reliquam substantiam. Apud nos au-
em, solus filius patrem novit, & *sinum patris* ipse
xposuit, & omnia apud patrem *audivit* & *vidit*: &
ua mandatus est a patre, ea & loquitur. Nec *suam*,
ed *patris* perfecit *voluntatem*: quam de *proximo*, imo
*initio noverat. Quis enim scit, quæ sint in Deo, nisi
iritus qui in ipso est?* sermo autem spiritu structus est,
ut ita dixerim, sermonis corpus est spiritus. Sermo
rgo & in patre semper; sicut dicit: *Ego in patre.*
t apud Deum semper, sicut scriptum est: *Et sermo
rat apud Deum.* Et nunquam separatus a patre, aut
lius a patre: quia *ego & pater unum sumus.* Hæc
rit probola veritatis, custos unitatis, qua prolatum
icimus filium a patre, sed non paratum. Protulit
nim Deus sermonem, quemadmodum etiam paracle-
us docet, sicut radix fruticem, & fons fluvium, &

 sol

trem. Porro, si ipse ero quid eorum: jam non habeo, quod ipse ero; nec patrem, quia ipse ero pater; nec filium, quia ipse ero filius. In quantum autem alterum ex his habere (habendo) me oportet, alterum esse: In tantum si utrumque fuero, alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius, qui & pater: jam non habeo filium, sed ipse sum filius. Non habendo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, ut pater sim. Non sum ergo filius, quia patrem non habeo, qui facit filium. Aeque si ipse sum pater, qui & filius, jam non habeo patrem, sed ipse sum pater. Non habendo autem patrem, dum ipse sum pater, quomodo filius ero? Habere enim patrem debeo, ut filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem: hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum utrumque in unum sub monarchiæ favore concludens, neutrum haberi facit. Ut & pater non sit, qui scilicet filium non habet; & filius non sit, qui æque patrem non habet. Dum enim pater est, filius non erit. Sic monarchiam tenent, qui nec patrem nec filium continent. Sed nihil Deo difficile. Quis hoc nesciat: & *impossibilia apud seculum, possibilia apud Deum* quis ignoret? & *stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientia.* Legimus omnia. Ergo, inquiunt, difficile non fuit Deo: ipsum se & patrem & filium facere, adversus traditam formam rebus humanis. Nam & sterilem parere contra naturam, difficile Deo non fuit, sicut nec virginem. Plane nihil Deo difficile sensi. Tam abrupte in præsumptionibus nostris hac sententia utamur: quidvis de Deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem, quia omnia potest facere, ideoque credendum est illum fecisse, etiam, quod non fecerit: sed an fecerit, requirendum. Potuit,

ta salvus sim, Deus pennis hominem ad volan-
dum instruxisse, quod & milvis præstitit, non ta-
men, quia potuit, statim & fecit. Potuit & Praxean
& omnes pariter hæreticos, statim extinxisse, non
tamen quia potuit, extinxit. Oportebat enim &
milvos esse, & hæreticos, oportebat & patrem cru-
cifigi. Hac ratione erit aliquid & difficile Deo: id
scilicet, quodcunque non fecerit, non quia non po-
tuerit, sed quia voluerit. Dei enim posse, velle
est, & non posse, nolle, quod autem voluit, &
potuit & ostendit. Ergo, quia, si voluit semetipsum
sibi filium facere, potuit: & quia si potuit, fecit:
tunc probabis illum & potuisse & voluisse, si pro-
baveris, illum fecisse.

11. Probare autem tam aperte debebis ex scriptu-
ris, quam nos probamus illum sibi filium fecisse ser-
monem suum. Si enim filium nominat, filius autem
non alius erit, quam qui ex ipso prodiit; sermo au-
tem, prodiit ex ipso: hic erit filius, non ipse, de
quo prodiit. Non enim ipse prodiit ex semetipso.
Porro, qui eundem patrem dicis & filium, eundem
& protulisse ex semetipso facis & prodisse, quod Deus
est: si potuit fecisse; quod tamen non fecit. Aut
exhibe probationem, quam expostulo meæ similem;
id est, sic scripturas eundem filium & patrem osten-
dere, quemadmodum apud nos distincte pater & filius
demonstrantur; distincte inquam non divise, sicut
ego profero dictum a Deo: *Eructavit cor meum sermo-
nem optimum.* Hæc tu contra opponas alicubi dixisse
Deum: Eructavit me cor meum, sermonem opti-
mum, ut ipse sit qui & eructavit, & quod eructavit,
& ipse qui protulerit, & qui prolatus sit, si ipse est
& sermo & Deus. Ecce ego propono patrem filio
dixisse, *filius meus es tu, ego hodie generavi te.* Si ve-
lis, ut credam, ipsum esse patrem & filium: ostende
sic pronunciatum alibi: Dominus dixit ad se, filius

meus sum ego, *ego hodie generavi* me. Proinde & *ante luciferum generavi* me. Et dominus *condidi* me *initium viarum in opera* mea, ante *omnes autem colles generavi* me, & si qua alia in hunc modum sunt. Quem autem verebatur Deus dominus universitatis ita pronunciare, si ita res erat? An verebatur, ne non crederetur si simpliciter se & patrem & filium pronunciasset? Unum tamen veritus est; mentiri. Veritus autem semetipsum & suam veritatem. Et ideo veracem Deum credens, scio illum non aliter, quam dispofuit, pronunciasse, nec aliter dispofuisse, quam pronunciavit. Tu porro eum mendacem efficias, & fallacem & deceptorem fidei hujus; si, cum ipse esset sibi filius, alii dabat filii personam: quando scripturæ omnes & demonstrationem & distinctionem trinitatis ostendant, a quibus & præscriptio nostra deducitur, non posse unum atque eundem videri, qui loquitur, & de quo loquitur, & ad quem loquitur; quia neque perversitas neque fallacia Deo congruat; ut, cum ipse esset, ad quem loquebatur, ad alium potius & non ad semetipsum loquebatur. Accipe igitur & alias voces de filio, per Esaiam. *Ecce filius meus, quem elegi; dilectus meus, in quem bene sensi. Ponam spiritum meum super ipsum, & judicium nationibus annunciabit.* Accipe & ad ipsum: *Magnum tibi est, ut voceris filius meus ad statuendas tribus Jacob, & ad convertendam dispersionem Israelis. Posui te in lucem nationum, ut sis salus in extremum terræ.* Accipe nunc & filii voces de patre: *Spiritus domini super me, quapropter unxit me ad evangelizandum hominibus.* Item in psalmo ad patrem de eodem: *Ne dereliqueris me, donec annuntiem brachium tuum nativitati universæ venturæ.* Item in alio: *Domine, quid multiplicati sunt, qui comprimunt me.* Sed & omnes pene psalmi, Christi personam sustinent, filium ad patrem, id est Christum ad Deum verba facientem repræsentant. Animadver-

verte etiam Spiritum loquentem, ex tertia persona, de patre & filio: *Dixit dominus domino meo, sede ad dextram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Item per Esaiam: *Hæc dicit dominus domino meo Christo.* Item per eundem ad patrem de filio. *Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui revelatum est? Annunciavimus de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non erat forma ejus, nec gloria.* Hæc pauca de multis. Nec enim affectamus universas scripturas evolvere, cum & in singulis capitulis plenam majestatem & autoritatem contestantes, majorem congressum in retractatibus habemus. His itaque paucis, tam manifeste distinctio trinitatis exponitur. Et enim ipse qui pronunciat, spiritus, & pater ad quem pronuntiat, & filius de quo pronuntiat. Sic & cetera, quæ nunc ad patrem de filio vel ad filium, nunc ad filium de patre, vel ad patrem, nunc ad spiritum pronuntiantur: unamquamque personam in sua proprietate constituunt.

12. Si te adhuc numerus scandalizat trinitatis, quasi non connexæ in unitate simplici: interrogo, quomodo unicus & singularis pluraliter loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram;* cum debuerit dixisse, *Faciam hominem ad imaginem & similitudinem meam*, utpote unicus & singularis? sed & in sequentibus, *Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis.* Fallit, aut ludit, ut cum unus & solus & singularis esset, numerose loqueretur: aut nunquid angelis loquebatur, ut Judæi interpretantur, quia nec ipsi filium agnoscunt? An, quia ipse erat pater, filius, spiritus, ideo pluralem se præstans, pluraliter sibi loquebatur? Imo, quia jam adhærebat illi filius, secunda persona, sermo ipsius; & tertia, spiritus in sermone, ideo pluraliter pronunciavit, faciamus, & nostram, & nobis. Cum quibus enim faciebat hominem, & quibus faciebat similem? Filio

qui-

quidem, qui erat induturus hominem; spiritu vero, qui erat sanctificaturus hominem; quasi cum ministris & arbitris, ex unitate trinitatis loquebatur. Denique sequens scriptura distinguit inter personas: & fecit *Deus hominem; ad imaginem Dei fecit illum.* Cur non *suam*, si unus, qui faciebat, & non erat ad cujus faciebat? Erat autem, ad cujus imaginem faciebat; ad filii scilicet; qui homo futurus, certior & verior imaginem suam fecerat dici hominem, qui tunc de limo formari habebat, imago vero & similitudo. Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptum est? primum quidem, nondum filio apparente, & dixit Deus: *Fiat lux, & facta est;* ipse statim sermo lux vera, quæ illuminat hominem venientem in hunc mundum, & per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone, Christo assistente & amministrante, Deus voluit fieri, & Deus fecit; *& dixit Deus, fiat firmamentum, & fecit Deus firmamentum, & dixit Deus: Fiant luminaria, & fecit Deus luminare majus & minus.* Sed & cetera utique idem fecit, qui & priora; id est sermo Dei, *per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil.* Qui si ipse Deus est, secundum Johannem *Deus erat sermo*: habes duos; alium dicentem, ut fiat; alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas, jam professus sum; personæ, non substantiæ nomine; ad distinctionem, non ad divisionem. Ceterum etsi ubique teneo unam substantiam, in tribus cohærentibus: tamen alium dicam oportet, ex necessitate sensus, eum, qui jubet, & eum, qui facit. Nam nec juberet, si ipse faceret, dum juberet fieri per eum. Tamen jubebat, haud sibi jussurus, si unus esset, aut sine jussu facturus, qui non expectasset, ut sibi juberet.

13. Ergo, inquis, si Deus dixit, & Deus fecit, si alius Deus dixit, & alius fecit: duo Dii prædicantur. Si tam durus es, puta interim; & ut adhuc am-

amplius hoc putes, accipe & in psalmo duos Deos dictos: *Thronus tuus Deus in ævum, virga regni tui. Dilexisti justitiam & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus.* Si ad Deum loquitur, & unctum Deum a Deo affirmat, sed hic duos Deos pro *virga regni tui.* Inde & Esaias ad personam Christi, & *Seboim*, inquit, *viri elati ad te transibunt, & post te sequentur vincti manibus, & te adorabunt, quia in te Deus est. Tu enim es Deus noster & nesciebamus, Deus Israelis.* Et hic enim dicendo Deus in te & tu Deus, duos proponit, qui erant in Christum & spiritum sanctum. Plus est quod in Evangelio totidem invenies: *In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo.* Unus, qui erat; & alius, penes quem erat. Sed & nomen domini in duobus lego. *Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam.* Et Esaias hæc dicit: *Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui revelatum est?* Brachium enim suum non dixisset, si non dominum patrem, & dominum filium intelligi vellet. Etiam adhuc antiquior Genesis: *Et pluit dominus super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem de cœlo a domino.* Hæc aut nega scripta, aut quis es ut non putes accipienda, quemadmodum scripta sunt, maxime quæ non in allegoriis & parabolis, sed in definitionibus certis, & simplicibus habent sensum. Quod si ex illis es, qui tunc dominum non sustinebant Dei se filium ostendentem, ne eum dominum crederent: recordare tu, cum illis, scriptum esse: *Ego dixi vos Dii estis, & filii altissimi.* Et *stetit Deus in Ecclesia deorum;* ut si, homines, per fidem filios Dei factos, Deos scriptura pronunciare non timuit, scias illam multo magis vero & & unico Dei filio domini nomen jure contulisse. Ergo, inquis, provocabo te, ut hodie quoque ex autoritate istarum scripturarum constanter duos Deos & duos Dominos prædices. Absit. Nos enim, qui

&

& tempora & caussas scripturarum per Dei gratiam inspicimus, maxime paracleti, non hominum discipuli: duos quidem definimus, patren & filium, & jam tres cum spiritu sancto, secundum rationem oeconomiæ quæ facit numerum; ne ut vestra perversitas infert, pater ipse credatur natus & passus, quod non licet credi, quoniam non ita traditum est. Duos tamen Deos & duos dominos nunquam ex ore nostro proferimus; non quasi non & pater Deus & filius Deus, & spiritus Deus, & Deus unusquisque: sed, quoniam retro & duo Dii & duo domini prædicabantur, ut ubi venisset Christus, & Deus agnosceretur, & dominus vocaretur, quia filius Dei & domini. Si enim una persona & Dei & domini in scripturis inveniretur, merito Christus non esset admissus ad nomen Dei & ad domini. Nemo enim alius, præter unus Deus & unus dominus prædicabatur; & futurum erat, ut ipse pater descendisse videretur, quia unus Deus & unus dominus legebatur, & tota oeconomia ejus obumbraretur, quæ in materiam fidei prospecta atque dispensata est. At ubi venit Christus, & cognitus est a nobis, quod ipse, qui numerum retro fecerat, factus secundus a patre, & cum spiritu tertius; & jam pater per ipsum plenius manifestatus: redactum est jam nomen Dei & domini in unione; & quia nationes a multitudine idolorum transirent ad unicum Deum, ut differentia constitueretur, inter cultores unius & plurimæ divinitatis. Nam & lucere in mundo Christianos oportebat, ut filios lucis, lumen mundi unum & Deum & dominum colentes & nominantes. Ceterum, si ex conscientia, qua scimus Dei nomen & domini, & patri & filio & spiritui convenire, Deos & dominos nominaremus, extinxissemus faces nostras, etiam ad martyria timidiores, quibus evadendi quaque patet occasio, jurantibus statim per Deos & dominos; ut quidam hæretici, quo-

quorum Dii plures. Itaque Deos omnino non dicam, nec dominos; ſed Apoſtolum ſequar, ut, ſi pariter nominandi fuerint pater & filius, *Deum patrem* appellem & *Jeſum Chriſtum dominum* nominem. Solum autem Chriſtum, potero Deum dicere, ſicut idem Apoſtolus: *Ex quibus Chriſtus; qui eſt*, inquit, *Deus ſuper omnia benedictus in ævum omne*. Nam & radium ſolis ſeorſum ſolem vocabo; ſolem autem nominans, cujus eſt radius, non ſtatim & radium ſolem appellabo. Nam, etſi ſoles duos faciam, tamen & ſolem & radium ejus tam duas res & duas ſpecies unius indiviſæ ſubſtantiæ numerabo, quam Deum & ſermonem ejus, quam patrem & filium.

14. Adhuc & illa nobis regula adſiſtit, duos vindicantibus, patrem & filium, quem inviſibilem Deum determinavit. Cum enim Moyſes in Aegypto deſideraſſet domini conſpectum, dicens: *Si ergo inveni gratiam coram te, manifeſta mihi te, ut cognoſcenter videam te: non potes videre*, inquit, *faciem meam. Non enim videbit homo faciem meam & vivet*; id eſt *morietur qui viderit*. Invenimus enim & a multis Deum viſum, & neminem tamen eorum, qui eum viderant, mortuum. Viſum quidem Deum, ſecundum hominum capacitates; non ſecundum plenitudinem divinitatis. Nam Patriarchæ Deum vidiſſe referuntur, ut Abraham & Jacob. Et prophetæ ut Eſaias, ut Ezechiel; & tamen mortui non ſunt. Igitur aut mori debuerant, ſi eum viderant, *Deum enim nemo videbit & vivet*: aut ſi Deum viderunt, & mortui non ſunt: ſcriptura mentitur, Deum dixiſſe, *faciem meam homo ſi viderit non vivet*. Aut ſcriptura mentitur, cum *inviſum*, aut cum *viſum* profert. Jam ergo alius erit, qui videbatur, quia non poteſt idem inviſibilis definiri, qui videbatur; & conſequens erit, ut inviſibilem patrem intelligamus, pro plenitudine majeſtatis; viſibilem vero filium agnoſcamus, pro modulo deri-

vatio-

vationis: ficut nec folem nobis contemplari licet, quantum ad ipfam fubftantiæ fummam, quæ eft in cælis; radium autem ejus toleramus oculis, pro temperatura portionis, quæ in terram inde porrigitur. Hic ex diverfo volet aliquis etiam filium invifibilem contendere, ut fermonem, ut fpiritum, & dum unam conditionem patris & filii vindicat, unum potius atque eundem confirmare patrem & filium. Sed diximus, fcripturam differentiæ patrocinari, per vifibilis & invifibilis diftinctionem. Nam & illud adjiciunt ad argumentationem. Quod fi filius tunc ad Moyfen loquebatur, ipfe faciem fuam nemini vifibilem pronunciaret; quia fcilicet ipfe invifibilis pater fuerit, in filii nomine. Ac per hoc, fic eundem volunt accipi & vifibilem & invifibilem: quomodo eundem patrem & filium, quoniam & paulo fupra, antequam faciem Moyfi negaffet, & fcriptum fit, dominum ad Moyfen locutum coram, velut fi quis loquatur ad amicum fuum; non minus quam & Jacob: *Ego vidi*, inquit, *dominum facie ad faciem.* Ergo vifibilis & invifibilis idem. Et quia idem utrumque, ideo & ipfe, pater invifibilis quia & filius vifibilis; quafi non expofitio fcripturæ, quæ fit a nobis, filio competat, patre fepofito in fua vifibilitate. Dicimus enim, & filium fuo nomine eatenus invifibilem, qua fermo & fpiritus Dei, ex fubftantiæ conditione jam nunc, & quia Deus & fermo & fpiritus Dei: vifibilem autem fuiffe ante carnem eo modo, quo dicit ad Aaron, & Mariam: *Et fi fuerit prophetes in vobis, in vifione cognofcar illi, & in fomnio loquar illi, non quomodo Moyfi, os ad os loquar illi in fpecie;* id eft in veritate; & non in ænigmate, id eft non imagine; ficut & Apoftolus: *Nunc videmus tanquam per fpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem.* Igitur cum Moyfi fervat confpectum fuum & colloquium, facie ad faciem in futurum: (nam hoc poftea adimpletum eft,

in

monte, sicut legimus in evangelio, visum cum
lo Moysen colloquentem,) apparet: retro sem-
er in speculo & ænigmate & visione & somnio
Deum, id est filium Dei, visum, tam prophetis
: Patriarchis, quam & ipsi adhuc Moysi. Et ipse
uidem dominus, si forte coram ad faciem loque-
atur, non tamen ut est, homo faciem ejus vi-
eret, ni forte in speculo & in ænigmate. Denique,
sic Moysi locutus est dominus, ut & Moyses fa-
iem ejus comminus sciret; quomodo statim atque
bidem desiderat faciem ejus videre, quam si videret,
on desideraret? Quomodo æque & dominus negat
ideri faciem suam posse, quam ostenderat? Si ta-
nen ostenderat: aut quæ est facies Dei, cujus con-
pectus negatur, si erat, quæ visa est? *Vidi* inquit
acob *Deum facie ad faciem*, & *salva facta est anima*
nea. Alia debet esse facies, quæ, si videatur, occi-
it. Aut numquid filius quidem videbatur? & si fa-
ies, sed ipsum hoc in visione, & somno, & spe-
ulo, & ænigmate; quia sermo spiritus, nisi imagi-
aria forma, videri non potest. Faciem autem suam
icit invisibilem, patrem. Quis enim pater? num
acies erit filii, nomine autoritatis, quam genitus a
atre consequitur. Non enim & de aliqua majore
ersona congruit dicere, facies mea est ille homo: &
aciem mihi præstat: *pater* inquit *major me est*. Ergo
acies erit filii, pater. Nam & scriptura quid dicit?
piritus persona ejus, Christus dominus. Ergo si Chri-
tus personæ paternæ spiritus est, merito spiritus, cu-
us persona erat, id est patris ejus, faciem suam, ex
nitate scilicet, pronunciavit. Mirarer plane, an
acies filii pater accipi possit, qui est caput ejus. *Ca-*
ut enim Christi Deus.

15. Si hunc articulum quæstionibus scripturæ ve-
eris non expediam, de novo testamento sumam con-
rmationem nostræ interpretationis: ne, quodcun-

que in filium reputo, in patrem proinde defendas. Ecce enim in Evangeliis & in Apoſtolis viſibilem & inviſibilem Deum deprehendo; ſub manifeſta & perſonali diſtinctione conditionis utriusque. Exclamat quodammodo Johannes: *Deum nemo vidit unquam*, utique nec retro. Ademit enim temporis quæſtionem, dicendo dominum nunquam viſum. Confirmat & Apoſtolus de Deo; *Quem nemo vidit hominum, ſed nec videri poteſt*, ſcilicet quia morietur, qui videbit. Idem ipſi Apoſtoli, & vidiſſe ſe Chriſtum & contrectaſſe teſtantur. Porro ſi ipſe eſt Chriſtus pater & filius, quomodo viſus eſt & inviſus? Ad hanc diverſitatem viſi & inviſi in unum conferendam, quis ex diverſo non argumentabitur, recte utrumque dictum; viſibilem quidem in carne, inviſibilem vero ante carnem: ut idem ſit pater inviſibilis, ante carnem, qui & filius viſibilis, in carne. Atquin ſi idem ante carnem inviſibilis, quomodo viſus etiam retro invenitur ante carnem? Aeque ſi idem poſt carnem viſibilis, quomodo & nunc inviſibilis pronunciatur ab Apoſtolis? niſi quia alius qui & retro viſus in ænigmate? plenius viſibilem caro effecit, ſermo ſcilicet, qui & caro factus eſt: alius, quem nunquam quisquam vidit, niſi pater, ſcilicet cujus eſt ſermo. Denique inſpiciamus, quem Apoſtoli viderint. *Quod vidimus*, inquit Johannes, *quod audivimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtræ contractaverunt de ſermone vitæ.* Sermo enim vitæ caro factus, & auditus & viſus & contrectatus, quia caro; qui ante carnem ſermo tantum, in primordio apud Deum, patrem, non pater apud ſermonem. Nam & ſi Deus ſermo, ſed apud Deum; quia ex Deo Deus, quia cum patre, apud patrem. *Et vidimus gloriam ejus, tamquam unigeniti a patre*, utique filii: ſcilicet viſibilis, glorificati a patre inviſibili. Et ideo quomodo ſermonem Dei Deum dixerat, ut adjuvaret adverſariorum præſumptionem, quaſi patrem

ipſum

ipsum vidisset, ad distinguendum inter invisibilem patrem & filium visibilem, superdicit ex abundanti: *Deum nemo vidit unquam.* Quem Deum: sermonem? Atquin *vidimus* & *audivimus* & *contrectavimus, de sermone vitæ* prædictum est. Sed quem Deum? scilicet patrem, apud quem Deus erat sermo, *unigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse disseruit.* Ipse & auditus & visus, & ne phantasma crederetur, etiam contrectatus. Hunc & Paulus conspexit; nec tamen patrem vidit. *Nonne*, inquit, *vidi Jesum?* Christum autem & ipsum dominum cognominavit, *quorum patres & ex quibus Christus secundum carnem, qui est per omnia Deus benedictus in ævum.* Ostendit & visibilem domini filium, id est sermonem Dei; quia, qui caro factus est, Christus dictus est. De patre autem, ad Timotheum: *Quem nemo vidit hominum, sed nec videre potest.* Exaggerans amplius: *Qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem.* De quo & supra dixerat: *Regi autem seculorum, immortali, invisibili, soli Deo*; ut & contraria ipsi filio adscriberemus, mortalitatem, accessibilitatem, quem *mortuum* contestatur, *secundum scripturas*; ut a se novissime visum, per accessibilem utique lucem, quanquam & illam neque & ipse sine periculo luminis expertus est, neque Petrus & Johannes & Jacobus, sine ratione & amentia; qui si, non passuri filii gloriam, sed patrem vidissent, credo morituri ibidem. *Deum enim nemo videbit & vivet.* Si hæc ita sunt, constat eum semper visum ab initio, qui visus fuerit in fine. Et eum nec in fine visum, qui nec ab initio fuit visus, & ita duos esse, visum & invisum. Filius ergo visus est semper, & filius conversatus est semper, & filius operatus est semper, & autoritate patris & voluntate: quia *filius nihil a semetipso potest facere, nisi viderit patrem facientem;* in sensu scilicet sentientem. Pater enim sensu agit. *Filius vero, qui in patris sensu*

est, videns, perficit. Sic *omnia per filium facta sunt*, *& sine illo factum est nihil*.

16. Nec putes sola opera mundi per filium facta; sed & quæ a Deo exinde gesta sunt. Pater enim qui diligit filium & *omnia tradidit in sinu ejus*, utique a primordio diligit, & a primordio tradidit. Ex quo, *a primordio sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo*, *cui data est omnis potestas a patre in cœlis & in terra*. *Non judicat pater quenquam, sed omne judicium tradidit filio*; a primordio tamen. Omnem enim dicens potestatem, & omne judicium, & omnia per eum facta, & omnia tradita in manu ejus; nullam exceptionem temporis permittit, quia omnia non erunt, si non omnis temporis fuerint. Filius itaque est, qui & ab initio judicavit, turrem superbissimam elidens, linguasque disperdens, orbem totum aquarum violentia puniens, pluens super Sodomam & Gomorram, ignem & sulphurem, *Deus a Deo*. Ipse enim & ad humana semper colloquia descendit, ab Adam usque ad Patriarchas, & Prophetas, in visione, in somno, in speculo, in ænigmate, ordinem suum præstruens ab initio semper quæ erat persecuturus infinita, semper ediscebat, & Deus in terris cum hominibus conversari, non alius quam sermo qui caro erat futurus. Ediscebat autem, ut nobis fidem sterneret, ut facilius crederemus, filium Dei descendisse in seculum, si & retro tale quid gestum cognosceremus. Propt[er] nos enim, sicut scripta sunt, ita & gesta sunt; i[n] quos ævorum fines decucurrerunt. Sic etiam adf[e]ctus humanos sciebat jam tunc, suscepturus etia[m] ipsas substantias hominis, carnem & animam: inte[r]rogans Adam, quasi nesciens, *Ubi es Adam? pœnite[t]* *quod hominem fecisset*, quasi non præsciens; tenta[t] Abraham, quasi ignorans, *quid sit in homine*: Offe[n]sus, reconciliatus eisdem. Et si qua hæretici adpr[e]hendunt, quasi Deo indigna, ad destructionem cre[a]toris,

toris, ignorantes, hæc in filium competisse, qui etiam passiones humanas, & sitim & esuriem, & lachrymas, & ipsam nativitatem, ipsamque mortem erat subiturus, Propter hoc minoratus a patre *modicum citra angelos.* Sed hæretici quidem nec filio Dei deputabunt devenire, quæ tu ipse patri inducis, quasi ipse se deminoraverit propter nos, cum scriptura alium dicat ab alio minoratum, non ipsum a semetipso. Quod si & alius, qui coronabatur gloria & honore, alius qui coronabat; utique filium pater? Ceterum, quale est, ut Deus omnipotens ille, invisibilis, *quem nemo vidit hominum nec videre* potest, ille *qui inaccessibilem lucem habitat*, ille *qui non habitat in manu factis*, *a cujus conspectu terra contremiscit, montes liquescunt ut cera, qui totum orbem manu adprehendit velut nidum, cui cœlum Thronus, & terra scabellum*, in quo omnis locus, non ipse in loco, qui universitatis extrema linea est, ille altissimus, in *paradiso* ad vesperam deambulavit, quærens *Adam*, & *Arcam* post introitum *Noe* clauserit, & apud *Abraham sub quercu* refrigeraverit, & *Moysen* de *rubo ardenti* vocarit, & in *fornace* Babylonii regis, *quartus* apparuerit: (quanquam filius hominis est dictus) & in imagine, & speculo, & ænigmate. Scilicet & hæc nec de filio Dei credenda fuisse, si scripta non essent, fortasse non credenda de patre, licet scripta, quem isti in vulvam Mariæ deducunt, & in Pilati tribunal imponunt, & in monumentis Joseph reconcludunt. Hinc igitur apparet error illorum, ignorantes enim a primordio, omnem ordinem divinæ dispositionis per filium decucurrisse, ipsum credunt patrem & visum & congressum, & operatum, & sitim, & esuriem passum, (adversus prophetam dicentem: *Deus æternus non sitiet nec esuriet* omnino, quanto magis nec morietur, nec sepelietur?) & ita unum Deum semper egisse, id est patrem, quæ per filium gesta sunt.

17. Facilius exiſtimaverunt, patrem in filii nomine egiſſe, quam filium in patris, dicente ipſo domino: *Ego veni in patris mei nomine.* Item ad ipſum patrem: *Nomen tuum manifeſtavi hominibus*, condicente etiam ſcriptura: *Benedictus qui venit in nomine domini*, utique filius in patris nomine: & nomen patris *Deus omnipotens dominus virtutum, rex Iſraelis, qui eſt.* Quatenus ita ſcripturæ docent, hæc dicimus & in filium competiſſe, & in his filium veniſſe, & in his ſemper egiſſe, & ſic ea in ſe hominibus manifeſtaſſe. *Omnia*, inquit, *patris mea ſunt.* Cur non & nomina? Cum ergo legis Deum *omnipotentem*, & *altiſſimum*, & *Deum virtutum*, & *regem Iſraelis*, & *qui eſt*: vide, ne per hæc filius etiam demonſtretur ſuo jure Deus omnipotens, qua ſermo Dei omnipotentis, quaque omnium accepit poteſtatem: *altiſſimus*, qua *dextera* Dei *exaltatus*, ſicut Petrus in Actis concionatur: *Dominus virtutum*, quia omnia ſubjecta ſunt illi a patre. *Rex Iſraelis*, quia illi proprie excidit ſors gentis iſtius. Item *qui eſt*: quoniam multi filii dicuntur, & non ſunt. Si autem volunt & Chriſti nomen patris eſſe, audiunt ſuo loco. Interim hic mihi promotum ſit reſponſum adverſus id, quod & de Apocalypſi Johannis proferunt. *Ergo dominus qui eſt & qui erat & qui fuit, & venit*, omnipotens; & ſicubi alibi Dei omnipotentis appellationem non putant etiam filio convenire, quaſi qui venturus ſit omnipotens, cum & filius omnipotentis tam omnipotens ſit Dei filius, quam Deus Dei filius.

18. Sed hanc ſocietatem nominum paternorum in filio, ne facile perſpiciant: perturbat illos ſcriptura, ſi quando unicum Deum ſtatuit, quaſi non eadem, & Deos & dominos duos propoſuerit, ut ſupra oſtendimus. Ergo quia duos & unum, inquiunt, invenimus, ideo ambo unus atque idem, & filius & pater. Porro non periclitatur ſcriptura, ut illi de tua argumentatione ſuccurras, ne ſibi contraria videatur. Ha-

bet

et rationem, & cum unicum Deum statuit, & cum uos, patrem & filium, ostendit; & sufficit sibi. Filium nominari ab ea constat. Salvo enim filio recte nicum Deum potest determinasse, cujus est filius. Non enim definit esse, qui habet filium, ipse unicus, uo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. ine filio autem nominatur, cum principaliter determiatur, ut prima persona, quæ ante filii nomen erat proonenda, quia pater ante cognoscitur, & post patrem ilius nominatur. Igitur unus Deus pater, & *absque o alius non est*. Quod ipse inferens, non filium neat, sed alium Deum. Ceterum alius a patre filius ion est. Denique inspice sequentia hujusmodi pronunciationum, & invenies fere ad idolorum factitaores atque cultores definitionem earum pertinere; it multitudinem falsorum deorum unio divinitatis exellat, habens tamen filium; quanto individuum & nseparatum a patre, tanto in patre reputandum, etsi ion nominatum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens, alius præter me non est, nisi filius neus. Alium enim etiam filium fecisset, quem de lliis excepisset. Puta solem dicere: Ego sol, & alius ræter me non est, nisi radius meus, nonne denoasset vanitatem, quasi non & radius in sole deputeur? Itaque per semetipsum non esse alium Deum: ioc propter idololatriam tam nationum quam Israeis; etiam propter hæreticos, qui, sicut nationes nanibus, ita & ipsi verbis idola fabricantur, id est lium Deum & alium Christum. Igitur & cum se inum pronunciabat filio pater, procurabat ne ab lio Deo Christus venisse credatur; sed ab illo qui rædixerat: *Ego Deus alius absque me non est*; qui e unicum, sed cum filio ostendit, cum quo *cælum solus extendit*.

19. Qui & hoc dictum ejus, in argumentum singularitatis arripient: *Extendi*, inquit, *cælum solus*.

Quantum ad ceteras virtutes solus, præstruens adversus conjecturas hæreticorum, qui mundum ab angelis & potestatibus diversis volunt structum, qui & ipsum creatorem, aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, ut opera mundi, ignorantem quoque subornatum. Aut si sic solus cœlum extendit, quomodo isti præsumunt in perversum hæretici, quasi singularis, non admittatur sophia illa dicens, *cum pararet cœlum ego aderam illi.* Et si dixit Apostolus, *quis cognovit sensum domini, & quis illi consilio fuit,* utique præter Sophiam fuit, quæ illi aderat. In ipso tamen & cum illo *universa compingebat*, non ignorante quid faceret. Præter Sophiam autem, præter filium dicit, qui est Christus; Sophia & *virtus Dei*, secundum Apostolum, solus sciens sensum patris. *Quis enim scit, quæ sunt in Deo nisi spiritus, qui in ipso est?* non, qui extra ipsum erat. Ergo qui non solum Deum faceret, nisi a ceteris solum. Sed evangelium recusetur, quod dicat, *omnia per sermonem a Deo facta* esse, & *sine eo nihil factum.* Nisi enim fallor & alibi scriptum est: *Sermone ejus cælo firmati sunt*, & *spiritu ejus omnis virtus eorum.* Et sermo autem, virtus & Sophia, ipse erit Dei filius. Ita si per filium omnia, cœlum quoque per filium extendens; non solus extendit, nisi illa ratione qua ceteris solus. Atque adeo statim de filio loquitur. Quis alius dejecit signa ventriloquorum & divinationes a corde, avertens sapientes retrorsum & consilium eorum infatuans? sistens verba filii sui, dicendo scilicet: *hic est filius meus dilectus, hunc audite.* Ita filium subjungens, ipse interpretator est, quomodo cœlum solus extenderit, scilicet cum filio solus, sicut cum filio unum. Proinde & filii erit vox, *extendi cœlum solus, quia sermone cœli confirmati sunt.* Quia Sophia in sermone adsistente paratum est cœlum, & omnia per sermonem sunt facta, competit & filium solum extendisse cœlum, quia solus

us operationi patris ministravit. Item erit dicens: Ego primus, & in superventura ego sum. Primum scilicet omnium sermo. *In principio erat sermo*, in quo principio prolatus a patre est. Ceterum, pater, non habens initium, (ut a nullo prolatus, ut innatus,) non potest videri: qui solus fuit semper, ordinem habere non potuit. Igitur si propterea eundem & patrem & filium credendum putaverunt, ut unum Deum vindicent: salva est unio ejus; qui cum sit unus, habeat filium, æque & ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si filium nolunt secundum a patre reputari, ne secundus duos faciat Deos dici: ostendimus, etiam duos Deos in scriptura relatos & duos dominos; & tamen ne de isto scandalizentur, rationem reddimus, qua Dei non duo dicantur nec domini, sed qua pater & filius, duo; & hoc non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione, cum individuum & inseparatum filium a patre pronunciamus; nec statu, sed gradu alium, qui etsi Deus dicatur, quando nominatur singularis, non ideo duos Deos faciat sed unum, hoc ipso quod & Deus ex unitate patris vocari habeat.

20. Sed argumentationibus eorum adhuc retundendis, opera præbenda est, si quid de scripturis ad sententiam suam excerpent, cetera nolentes intueri, quæ & ipsa regulam servant, & quidem salva unione divinitatis, & monarchiæ sonitu. Nam sicut in veteribus nihil aliud tenent, quam *Ego Deus & alius præter me non est*: Ita in Evangelio responsionem domini ad Philippum tuentur, *Ego & pater unum sumus*, & *qui me viderit, vidit & patrem & ego in patre & pater in me*. His tribus capitulis totum instrumentum utriusque testamenti, volunt credere, cum oporteat secundum plura intelligi pauciora. Sed proprium hoc est omnium hæreticorum. Nam quia pauca sunt, quæ in sylva inveniri possunt; pauca adversus plura

defendunt, & posteriora adversus priora suscipiunt. Regula autem omni rei ab initio constituta, in prioribus, & in posteriora præscribit utique & in paucioribus.

21. Aspice itaque quanta præscribant tibi, etiam in Evangelio ante Philippi consultationem, & ante omnem argumentationem tuam. Et in primis ipsa statim præfatio Johannis, evangelizatoris, demonstrat, quid retro fuerit, qui caro fieri habebat: *In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo. Hic erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Nam si hæc non aliter accipi licet, quam quomodo scripta sunt: indubitanter alius ostenditur, qui fuerit a principio, alius apud quem fuit. Alium sermonem Dei, alium dominum, licet & Deus sermo: sed qua Dei filius, non qua pater. Alium, per quem omnia, alium, a quo omnia. Alium autem quomodo prædicamus, sæpe jam edidimus. Quo alium dicamus necesse est. Non eundem autem, non quasi separatum, dispositione alium, non divisione. Hic ergo *factus est caro;* non ipse, cujus erat *sermo*, hujus gloria visa est tanquam unici a patre, non tanquam patris. Hic *unius sinum patris disseruit*, non sinum suum pater. Præcedit enim: *Deum nemo vidit unquam.* Inde etsi *agnus Dei* ab Johanne designatur; non ipse, cujus est dilectus. Certe filius Dei semper, sed non ipse, cujus est filius. Hoc eum Nathanael statim sensit, sicut & alibi Petrus: *Tu es filius Dei*, hoc & ipse recte sensisse illos confirmat, Nathanael quidem respondens: *quia dixi, vidi te sub ficu, ideo credis.* Petrum vero beatum adfirmans, cui *non caro neque sanguis revelasset*, quod & patrem senserat, sed pater qui in cœlis est. Quo dicto utriusque personæ constituit distinctionem; & filii in terris, quem Petrus agnoverat Dei filium, & patris qui in

cœlis,

cœlis, qui Petro revelaverat, quod Petrus agnoverat Dei filium Christum. Cum in templo introiit, ædem patris appellat, ut filius. Cum ad Nicodemum dicit, *ita* inquit *dilexit Deus mundum, ut filium suum unicum dederit, in quem omnis, qui crediderit, non pereat, sed habeat vitam sempiternam.* Et rursus. *Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvus sit mundus per eum. Qui crediderit in illum, non judicatur. Qui non crediderit in illum, jam judicatus est, quia non credidit in nomine unici filii Dei.* Johannes autem cum interrogaretur, quid Jesu contingeret, *pater* inquit *dilexit filium, & omnia tradidit in manu ejus. Qui credidit in filium, habet vitam æternam. Qui non credidit in filium Dei, non videbit Deum, sed ira Dei manebit super eum.* Quem vero Samaritidi ostendit? Si Messiam, qui dicitur Christus, filium utique se, non patrem, demonstravit. Qui & alibi Christus, Dei filius, non pater, dictus est. Exinde discipulis: *Meum est* inquit *ut faciam voluntatem ejus, qui me misit, ut consummem opus ejus.* Et ad Judæos de paralytici sanitate, *Pater meus usque modo operatur, & ego operor. Pater* & *ego* filius dicit. Denique propter hoc magis Judæi illum interficere volebant. Non tamen quod solveret sabbatum, sed quod patrem suum Deum diceret, æquans se Deo. Tunc ergo dicebat ad eos: *Nihil filius facere potest a semetipso, nisi videat patrem facientem.* Quæ *enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstravit illi, quæ ille fecit, & majora istis opera demonstravit illi, ut vos miremini. Quomodo enim suscitat mortuos & vivificat, ita & filius, quos vult, vivificat. Neque enim pater judicat, sed omne judicium dedit filio, uti omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit, Amen amen dico vobis, quod qui audit sermones & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam, & in judicium non veniet, sed transit de*

morte

morte in vitam. Amen dico vobis, quod veniet hora qua mortui audient vocem filii Dei, & cum audierint, vivent. Sicut *enim pater habet vitam æternam a semetipso, ita & filio dedit vitam æternam* habere in semetipso, & judicium dedit illi facere, in potestate, quia filius hominis est. Per carnem scilicet, sicut & filius Dei, per spiritum ejus. Adhuc adjicit: *Ego autem habeo majus, quam Johannis testimonium. Opera enim, quæ pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quod me pater miserit. Et qui me misit pater, ipse testimonium dixit de me.* Subjungens autem, *neque vocem ejus audistis unquam, neque formam ejus vidistis*, confirmat retro non patrem, sed filium fuisse, qui videbatur & audiebatur. Denique dicit: *Ego veni in patris mei nomine, & non me recepistis.* Adeo semper filius erat, in Dei & regis, & domini omnipotentis & altissimi nomine. Interrogantibus autem, quid facere debeant, respondit: *ut credatis in eum, quem Deus misit. Panem* quoque se adfirmat, quem *pater præstaret de cælo.* Ergo omne, quod ei daret pater, ad se venire, nec rejecturum se, quia de cœlo descendisset; non ut suam, sed ut patris faceret voluntatem. Voluntatem autem patris esse, uti, *qui viderit filium & crediderit in eum, vitam & resurrectionem consequatur. Neminem* porro ad se *venire posse, nisi quem pater adducat; omnem, qui a patre audisset & didicisset venire* ad se, non quasi patrem aliquis viderit: adjiciens & hic, ut ostenderet patris esse sermonem, per quem docti fiant. At cum discedunt ab eo multi, & Apostolis suis offert, si *velint discedere & ipsi*: quid respondit Simon Petrus? *quo discedimus? verba vitæ habes*, & nos credimus, *quod tu sis Christus.* Patrem illum esse, an patris Christum?

22. Cujus autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur, suam an patris? æque ambigentibus inter se, ne ipse esset Christus: utique non pater, sed filius. *Neque me scitis*, inquit, *unde sim: & non veni a me*

ipso

ipso, sed est verus, qui me misit, quem vos non nostis. Ego novi illum, quia apud illum sum. Non dixit, *quia ipse sum, & ipse me misi*, sed *ille me misit.* Item cum misissent ad invadendum eum pharisæi, *Modicum adhuc temporis* ait *vobiscum sum, & vado ad eum, qui me misit.* At ubi se negat esse solum: sed *ego*, inquit, & *qui me misit pater*, nonne duos demonstrat, tam duos quam inseparatos? Imo totum erat hoc, quod docebat, inseparatos duos esse. Siquidem & legem proponens, duorum hominum testimonium confirmantem, subjungit: *Ego testimonium dico de me: & testimonium dicit de me, qui me misit, pater.* Quod si unus esset, dum idem est & filius, & pater: non uteretur legis patrocinio, fidem imponentis non unius testimonio, sed duorum. Item interrogatus, ubi esset pater: *neque se, neque patrem notum esse illis* respondens, duos dixit ignotos. Quod si ipsum nossent, patrem nossent: non quidem quasi ipse esset pater & filius, sed quia per individuitatem neque agnosci neque ignorari alter sine altero potest. *Qui me*, ait, *misit, verax est: & ego, quæ ab eo audivi, ea & loquor in mundum.* Interpretante extrinsecus scriptura, non cognovisse illos quod de patre dixisset, cum scilicet cognoscere debuissent sermones patris in filio esse, legendo apud Hieremiam: *Et dixit mihi dominus: Ecce dedi sermones meos in os tuum.* Et apud Esaiam: *Dominus dat mihi linguam disciplinæ ad cognoscendum, quando oporteat dicere sermonem.* Sicut ipse rursus: *Tunc*, inquit, *cognoscetis quod ego sim, & a memetipso nihil loquar: sed sicut me docuit, ita & loquor. Quia & qui me misit, mecum est.* Et hoc ad testimonium individuorum duorum. Item in altercatione Judæorum, exprobrans quod occidere eum vellent: *Ego*, inquit, *quæ vidi penes patrem meum, loquor: & vos, quod vidistis penes patrem vestrum, id facitis: & nunc vultis occidere hominem, veritatem vobis locutum,*

quam

quam audivit a Deo. Et, si Deus esset pater vester, dilexissetis me. Ego enim ex Deo exivi & veni: & tamen non separamus, licet exisse dixerit, ut quidam arripiunt hujus dicti occasionem. Exivit autem a patre, ut radius ex sole, ut rivus ex fonte, ut frutex ex semine. *Ego dæmonium non habeo, sed honoro patrem meum.* Et: *si ego me ipse glorificem, nihil est gloria mea. Est qui me glorificet, pater, quem vos dicitis Deum esse vestrum. Nec nostis illum, at ego novi eum. Et si dicam non novi, ero similis vestri mendax. Sed novi illum, & sermonem ejus servo.* At cum subjungit: *Abraham diem meum vidit, & lætatus est*: nempe demonstrat filium Abrahæ retro visum, non patrem. Item super cæcum illum, patris opera dicit se facere oportere, cui post restitutionem luminum: *Tu*, inquit, *credis in filium Dei?* & interroganti quis esset iste, ipse se demonstrans, utique filium demonstravit, quem credendum esse dixerat. Dehinc cognosci se profitetur a patre, & patrem a se. Et ideo se diligi a patre, quod animam suam ponat: quia hoc præceptum accepisset a patre. Et interrogatus a Judæis, si ipse esset *Christus*, (utique Deus: nam usque in hodiernum Judæi Christum Dei, non ipsum patrem sperant: quia nunquam Christus pater scriptus est venturus;) *Loquor*, inquit, *vobis & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris, ipsa de me testimonium dicunt.* Quod testimonium? ipsum scilicet esse, de quo interrogabant, id est, Christum Dei: De *ovibus* etiam *suis*, quod *nemo illas de manu ejus eriperet, Pater enim, quod mihi dedit, majus est omnibus. Et ego & pater unum sumus.* Hic ergo jam gradum volunt figere stulti, imo cæci, qui non videant: Primo, ego & pater, duorum esse significationem. Dehinc in novissimo, sumus: non ex unius esse persona, quod pluraliter dictum est. Tunc, quod unum sumus, non unus sumus. Si enim dixisset, quod unus sumus, potuisset adjuvare sententiam illorum. Unus enim

singu-

ingularis numeri significatio videtur. Adhuc cum luo, masculini generis. Unum dicit neutrali verbo: juod non pertinet ad singularitatem, sed ad unitaem, ad similitudinem, ad conjunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, & ad obsequium ilii, qui voluntati patris obsequitur. *Unum sumus*, licens, *ego & pater:* ostendit duos esse, quos æquat & jungit. Adeo addit etiam, multa se opera a patre ostendisse, quorum nihil lapidari mereretur. Et ne outarent, ideo se illum lapidare debere, quasi se Deum ipsum, id est, patrem voluisset intelligi, quia lixerat: *Ego & pater unum sumus:* qua filium Dei Deum ostendens, non qua ipsum Deum. *Si in lege*, nquit, *scriptum est: Ego dixi, vos Dii estis, & non potest solvi scriptura: quem pater sanctificavit, & misit n mundum, vos eum blasphemare dicitis: quia dixerat, filius Dei sum? si non facio opera patris mei, nolite credere: si vero facio & mihi credere non vultis, vel propter opera credite. Et scitote quod ego in patre sim, & pater n me.* Per opera ergo erit pater in filio, & filius in patre: & ita per opera intelligimus, unum esse patrem. Adeo totum hoc perseverabat inducere, ut luo tamen crederentur in una virtute: quia aliter ilius credi non posset, nisi duo crederentur.

23. Post hæc autem Martha filium Dei eum confessa, non magis erravit, quam Petrus & Nathanael: quanquam etsi errasset, statim didicisset. Ecce enim, ad suscitandum fratrem ejus a mortuis, ad cœlum & ad patrem dominus suspiciens, *Pater*, inquit, utique filius, *gratias ago tibi, quod me semper exaudias, propter istas turbas circumstantes dixi; ut credant, quod tu me miseris.* Sed & in conturbatione animæ; & quid dicam? *Pater, salvum me fac de ista hora. Atquin propter hoc veni in istam horam. Verum pater glorifica nomen tuum*, in quo erat filius. *Ego*, inquit, *veni in patris mei nomine.* Inde scilicet suffecerat filii ad patrem

vox.

vox. Ecce ex abundantia respondet de cœlo, pater filio contestatur: *Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum.* Ita & isto: *Glorificavi, & glorificabo.* *Rursus*, quot personæ tibi videntur, perversissime Praxea, nisi quot & voces? Habes filium in terris, habes patrem in cœlis. Non est separatio ista, sed dispositio divina. Ceterum scimus Deum etiam intra abyssos esse, & ubique consistere, sed vi & potestate. Filium quoque, ut individuum cum ipso, ubique. Tamen in ipsa οἰκονομίᾳ pater voluit filium in terris haberi, se vero in cœlis. Quo & ipse filius suspiciens, & orabat & postulabat a patre: quo & nos erectos docebat orare: *Pater noster, qui es in cœlis:* cum sit & ubique. Hanc sedem suam voluit. Pater minoravit filium, modico citra angelos, ad terram dimittendo, gloria tamen & honore coronaturus, illum in cœlos resumendo. Hæc jam præstabat illi, dicens: *Et glorificavi, & glorificabo.* Postulat filius, de terris: pater promittit, a cœlis. Quid mendacem facis & patrem & filium? Si aut pater de cœlis loquebatur ad filium, cum ipse esset filius apud terras; aut filius ad patrem præcabatur, cum ipse esset filius apud cœlos: quale est, ut filius item postulet a semetipso, postulando a patre, si filius erat pater. Aut iterum pater sibi ipse promitteret, promittendo filio, si pater erat? ut sic duos divisos diceremus, quomodo jactitatis, tolerabilius erat duos divisos, quam unum Deum versipellem prædicare. Itaque ad istos nunc dominus pronunciavit: *Non propter me ista vox venit, sed propter vos*, ut credant & hi, & patrem & filium in suis quemque nominibus & personis & locis. Sed adhuc exclamat Jesus & dicit: *Qui credit in me, non in me credit: sed in eum credit, qui me misit:* quia per filium in patrem creditur: & autoritas credendi filio, pater est. *Et qui conspicit me, conspicit eum, qui me misit.* Quomodo?

quo-

let illos injicere, quod si esset, scriptum fuisset. Quem enim verebatur, ut non aperte pronunciaret, *Deus superveniet, & altissimus obumbrabit te*: dicens autem *spiritus Dei*, etsi spiritus Dei, tamen non directo Deum nominans, portionem totius intelligi voluit, quæ cessura erat in filii nomen, hic spiritus Dei, idem erit sermo. Sic enim Johanne dicente, *Sermo caro factus est*: spiritum quoque intelligimus, in mentione sermonis: ita & hic sermonem quoque agnoscimus, in nomine spiritus. Nam & spiritus substantia est sermonis, & sermo operatio spiritus, & duo unum sunt. Ceterum alium Johannes profitebitur carnem factum, alium angelus carnem futurum: si non & spiritus sermo est, & sermo spiritus. Sicut ergo sermo Dei non est ipse, cujus est, ita nec spiritus: & si Deus dictus est, non tamen ipse est, cujus est dictus. Nulla res alicujus, ipsa est, cujus est; plane cum quid ex ipso est: & sic ejus est, dum ex ipso sit, potest tale quid esse, quale & ipse, ex quo est, & cujus est. Et ideo spiritus Deus, & sermo Deus, quia ex Deo; non tamen ipse ex quo est. Quod Deus Dei, tanquam substantiva res, non erit ipse Deus, sed hactenus Deus: quia ex ipsius Dei substantia, quæ & substantiva res est, & ut portio aliqua totius: Multo magis virtus altissimi non erit, ipse altissimus, qui nec substantiva res est, quod est spiritus, sicut nec sapientia, nec providentia: & hæc enim substantiæ non sunt, sed accidentia uniuscujusque substantiæ. *Virtus spiritui accidit, nec ipsa erit spiritus. His itaque rebus quodcunque sunt, spiritu Dei & sermone & virtute, conlatis in virginem, quod de ea nascitur, filius Dei est, si hoc se & in istis Evangeliis ipse testatur statim a puero: *Non scitis*, inquit, *quod in patris mei me esse oportet?* Hoc & satanas eum in tentationibus novit: *si filius Dei es*. Hoc & exinde dæmonia confitentur: *scimus qui sis, filius Dei*. Pa-

trem & ipſe adorat, Chriſtum ſe Dei a Petro agnitum non negat, inſultans in ſpiritu ad patrem: *Confiteor*, inquit, *tibi pater quod abſconderis hæc a ſapientibus*. Hic quoque patrem nemini notum, niſi filio, affirmat, & patris filium *confeſſurum confeſſores*, & *negaturum negatores ſuos apud patrem*, inducens parabolam filii, non patris, in vineam miſſi, poſt aliquot ſervos, & occiſi a malis ruſticis, & a patre defenſi; ignorans & ipſe diem & horam ultimam, ſoli patri notam: diſponens regnum diſcipulis, quo modo & ſibi diſpoſitum dicit a patre: habens poteſtatem legiones angelorum poſtulandi ad auxilium a patre, ſi vellet: exclamans quod ſe Deus reliquiſſet, in patris manibus ſpiritum ponens: & poſt reſurrectionem ſpondens, miſſurum ſe diſcipulis promiſſionem patris: & noviſſime mandans, ut tinguerent *in patrem & filium & ſpiritum ſanctum*, non in unum: nam nec ſemel, ſed ter, ad ſingula nomina in perſonas ſingulas tinguimur.

27. Et quid ego in tam manifeſtis morabor, cum ea aggredi debeam, de quibus manifeſta obumbrare quærunt; undique enim obducti diſtinctione patris & filii, quam manente conjunctione diſponimus, ut ſolis, & radii, & fontis, & fluvii: per individuum tamen numerum duorum & trium: aliter eam ad ſuam nihilominus ſententiam interpretari conantur; ut æque in una perſona utrumque diſtinguant, patrem & filium, dicentes filium carnem eſſe, id eſt, hominem, id eſt, Jeſum: patrem autem ſpiritum, id eſt Deum, id eſt, Chriſtum. Et qui unum eundemque contendunt patrem & filium, jam incipiunt dividere illos potius, quam unare. Si enim alius eſt Jeſus, alius Chriſtus, alius erit filius, alius pater; quia filius Jeſus, & pater Chriſtus. Talem monarchiam apud Valentinum fortaſſe didicerunt, duos facere, Jeſum & Chriſtum. Sed & hæc injectio eorum ex re-

tractatis jam retusa est, quod sermo Dei vel spiritus Dei & virtus altissimi dictus sit, quem patrem faciunt. Non enim ipsæ sunt, cujus dicuntur, sed ex ipso & ipsius. Et aliter tamen in isto capitulo revincentur. Ecce, inquiunt, ab angelo prædicatum est, *Propterea quod nascetur sanctum, vocabitur filius Dei.* Caro itaque nata est, Caro itaque erit filius Dei. Imo de spiritu Dei dictum est. Certe enim de spiritu sancto virgo concepit: & quod concepit, id peperit; id ergo nasci habebat, quod erat conceptum, & pariundum: id est, spiritus: cujus & vocabitur nomen *Emmanuel*, quod est interpretatum, *nobiscum Deus.* Caro autem Deus non est, ut de illa dictum sit, *vocabitur sanctum, filius Dei*: sed ille, qui in ea natus est, Deus: de quo & psalmus: *Quoniam Deus homo natus est in illa, & ædificavit eam voluntate patris.* Quis Deus in ea natus? sermo & spiritus, qui cum sermone de patris voluntate natus est. Igitur sermo in carne, dum & de hoc quærendum, quomodo sermo caro sit factus, utrum ne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnem? imo indutus. Ceterum Deum inmutabilem & informabilem credi necesse est, ut æternum. Transfiguratio autem interemtio est pristini. Omne enim, quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, & incipit esse, quod non erat. Deus autem neque desinit esse, neque aliud potest esse. Sermo autem Deus, & sermo domini manet in ævum, perseverando scilicet in sua forma. Quem si non capit configurari, consequens est, ut sic caro factus intelligatur, dum fit in carne, & manifestatur & videtur, & contrectatur per carnem: quia & cetera sic accipi exigunt. Si enim sermo ex transfiguratione & demutatione substantiæ caro factus est: una jam erat substantia Jesus ex duabus, ex carne & spiritu: mixtura quædam, ut ele-

ctrum ex auro & argento: & incipit nec aurum esse, id est, spiritus: neque argentum, id est caro, dum alterum altero mutatur, & tertium quid efficitur. Neque ergo Deus erit Jesus; sermo enim desiit esse, qui caro factus est. Neque homo caro; caro enim non proprie est, quia sermo fuit. Ita ex utroque neutrum est: aliud longe tertium est, quam utrumque. Sed enim invenimus illum directo, & Deum & hominem expositum, ipso hoc psalmo suggerente: *Quoniam Deus homo natus est in illa, & ædificavit eam, voluntate patris.* Certe usquequaque filium Dei & filium hominis, cum Deum & hominem, sine dubio secundum utramque substantiam, in sua proprietate distantem: quia neque sermo aliud, quam Deus, neque caro aliud, quam homo. Sic & Apostolus de utraque ejus substantia docet: *Qui factus est*, inquit, *ex semine David*, hic erit homo & filius hominis: qui definitus est filius Dei, secundum spiritum. Hic erit Deus, & sermo, Dei filius. Videmus duplicem statum; non confusum, sed conjunctum in una persona, Deum & hominem Jesum. De Christo autem differo. Et adeo salva est utriusque proprietas substantiæ, ut & spiritus res suas egerit in illo: id est, virtutes & opera & signa; & caro passiones suas functa sit, esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum, anxia usque ad mortem, denique & mortua est. Quod si tertium quid esset, ex utroque confusum, ut electrum: non tam distincta documenta parerent utriusque substantiæ. Sed & spiritus carnalia, & caro spiritalia egisset ex translatione, ut neque carnalia neque spiritalia, sed tertiæ alicujus formæ, ex confusione: imo aut sermo mortuus esset, aut caro mortua non esset, si sermo conversus esset in carnem: aut caro enim immortalis fuisset, aut sermo mortalis. Sed quia substantiæ ambæ in statu suo quæ-

que

quoniam scilicet a memetipso non sum locutus, sed, qui me misit pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Dominus enim dat mihi linguam disciplinæ, ad cognoscendum quando oporteat dicere sermonem, quem ego loquor: sicut mihi pater dixit, ita & loquor. Hæc quomodo dicta sint, evangelizator & utique tam charus discipulus Joannes magis quam Praxeas nominat; ideoque ipse de suo sensu: *Ante autem solennitatem Paschæ,* inquit, *sciens Jesus omnia sibi tradita a patre esse, & se ex Deo esse, & ad Deum vadere.* Sed Praxeas ipsum vult patrem de semetipso exisse, & ad ad semetipsum abisse, ut diabolus in cor Judæ, non filii traditionem, sed patris ipsius inmiserit. Nec diabolo bene nec hæretico: quia nec in filio, bono suo diabolus operatus est traditionem. Filius enim traditus est Dei, qui erat in filio hominis: sicut scriptura subjungit: *Nunc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est in illo.* Quis Deus? utique non pater, sed sermo patris, qui erat in filio hominis: id est in carne, in qua & glorificatus jam, virtute vero & sermone, & ante Jesum: & Deus, inquit, glorificavit illum in semetipso: id est, pater filium, quem in semetipso habens, & si porrectum ad terram, mox per resurrectionem morte devicta.

24. Erant plane, qui tunc non intelligerent. Quoniam & Thomas aliquandiu incredulus, domino enim inquit: *Non scimus quo eas, & quomodo viam novimus?* Et Jesus: *Ego sum via, veritas & vita. Nemo venit ad patrem, nisi per me. Si cognovissetis me, cognovissetis & patrem: sed & abhinc nostis illum, & vidistis illum.* Et pervenimus jam ad Philippum, qui spe excitatus videndi patris, nec intelligens quomodo visum patrem audisset: *Ostende,* inquit, *nobis patrem, & sufficit nobis.* Et dominus: *Philippe, tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me.* Quem dicit cognosci ab illis debuisse: (hoc enim solum discuti oportet,) quasi patrem, an quasi filium?

filium? Si quasi patrem, doceat Praxeas tanto tempore Christum cum eis conversatum, patrem aliquando non dico intelligi, verum vel æstimari potuisse. Nobis omnes scripturæ, & veteres, Christum Dei, & novæ, filium Dei, præfiniunt. Hoc & retro prædicabatur: hoc & ab ipso Christo pronunciabatur: imo jam & ab ipso patre, coram de cœlis filium profitente, & filium glorificante: *Hic est filius meus. Et glorificavi, & glorificabo.* Hoc & a discipulis credebatur: hoc & a Judæis non credebatur: hoc se volens credi ab illis, omni hora patrem nominabat, & patrem præferebat, & patrem honorabat. Si ita est, ergo non patrem tanto tempore secum conversatum ignoraverant, sed filium: & dominus eum se ignorari exprobrans, quem ignoraverant, eum utique agnosci volebat, quem tanto non agnosci tempore exprobraverat, id est, filium. Et apparere jam potest quomodo dictum sit: *Qui me videt, videt & patrem.* Scilicet quo & supra, *Ego & pater unum sumus.* Quare? quia ego ex Deo exivi & veni: & *ego sum via. Nemo ad patrem venit, nisi per me*: & *nemo ad me venit, nisi pater eum adduxerit:* & *omnia mihi pater tradidit:* & *sicut pater vivificat, ita & filius*: & *si me cognovistis, & patrem cognovistis.* Secundum hæc enim vicarium se patris ostenderat, per quem pater & videretur in verbis, & cognosceretur in filio, facta & verba patris administrante: quia invisibilis pater, quod & Philippus didicerat in lege & meminisse debuerat: *Deum nemo videbit, & vivet.* Et ideo suggillatur, patrem videre desiderans, quasi visibilem, & instruitur visibilem eum in filio fieri, ex virtutibus, non ex personæ repræsentatione. Denique si patrem eundem filium vellet intelligi, dicendo: *Qui me videt, patrem videt*, quomodo subjicit? Non credis quia ego in patre, & pater in me? Debuerat enim subjunxisse, Non credis quia ego sum pater? Aut quo exaggeravit,

vit, si non illud manifestavit quod voluerat intelligi, se scilicet filium esse. Porro dicendo, non credis quia ego in patre & pater in me: propterea potius exaggeravit, ne quia dixerat: Qui me vidit, & patrem vidit, pater existimaretur: quod nunquam existimari se voluit, qui semper se filium, & a patre venisse profitebatur. Igitur & manifestam fecit duarum personarum conjunctionem, ne pater seorsum quasi visibilis in conspectu desideraretur: & ut filius repræsentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus est, quomodo pater esset in filio, & filius in patre. *Verba*, inquit, *quæ ego loquor vobis non sunt mea*, utique quia patris. *Pater autem manens in me, facit opera.* Per opera ergo virtutum, & verba doctrinæ manens in filio pater, per ea videtur, per quæ manet, & per eum, in quo manet: ex hoc ipso apparente proprietate utriusque personæ, dum dicit: Ego sum in patre, & pater in me. Atque adeo *credite* ait. Quid? Me patrem esse? Non puto scriptum esse: Sed, *quia ego in patre, & pater in me. Si quo minus, vel propter opera credite.* Ea utique opera, per quæ pater in filio: non visu, sed sensu videbatur.

25. Post Philippum & totam substantiam quæstionis istius, quæ in finem Evangelii perseverant, in eodem genere sermonis, quo pater & filius in sua proprietate distinguitur: paracletum quoque a patre se postulaturum, cum ascendisset ad patrem, & missurum repromittit & quidem alium: sed jam præmisimus quomodo alium. Ceterum, *de meo sumet*, inquit, sicut ipse de patris, ita connexus patris in filio, & filii in paracleto, tres efficit cohærentes, alterum ex altero. Qui tres unum sunt, non unus: quomodo dictum est, *Ego & pater unum sumus*: ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem. Percurre adhuc, & invenies quem patrem credis, vice patris dictum, & patrem agricolam: utique in terra tu pu-

tas fuisse. Hunc rursus in cœlis a filio agnosci, cum illuc respiciens discipulos suos patri tradidit. Sed etsi in isto evangelio non est revelatum, *Deus meus ad quid me dereliquisti?* &, *Pater in tuis manibus depono spiritum meum:* Tamen post resurrectionem, & devictæ gloria mortis exposita necessitatem omnis humilitatis, cum jam patrem se posset ostendere, tam fideli fœminæ, ex dilectione, non ex curiositate, nec ex incredulitate Thomæ, tangere eum adgressæ: *Ne*, inquit, *contigeris me, nondum ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos:* quia & in hoc filium ostendit. Filios enim appellasset illos, si pater fuisset; & dices eis: *Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum:* pater ad patrem, & Deus ad Deum? An filius ad patrem, & sermo ad Deum? Ipsa quoque clausula Evangelii, propter quid consignat hæc scripta? *Nisi, ut credatis*, inquit, *Jesum Christum filium Dei.* Igitur quæcunque ex his putaveris ad demonstrationem ejusdem patris & filii proficere tibi posse, adversus definitivam Evangelii sententiam niteris. Non ideo enim scripta sunt, ut patrem credas Jesum Christum, sed ut filium.

26. Propter unum Philippi sermonem, & domini responsionem ad eum: videmur Johannis Evangelium decucurrisse, ne tot manifeste pronunciata, & ante & postea unus sermo subvertat. Secundum omnia potius, quam adversus omnia, etiam adversus suos sensus interpretandus. Ceterum ut alia Evangelia non interponam, quæ nativitate dominica fidem confirmant: sufficit enim, qui nasci habebat ex virgine, ab ipso annunciari angelo, filium Dei determinatum. *Spiritus Dei superveniet in te, & virtus altissimi obumbrabit te. Propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Volent quidem & hic argumentari, sed veritas prævalebit. Nempe, inquiunt, filius Dei Deus est, & virtus altissimi altissimus est. Nec pudet

meus, ut quid me dereliquisti? Ergo aut filius patiebatur, a patre derelictus, & pater passus non est, qui filium dereliquit: aut si pater erat, qui patiebatur, ad quem Deum exclamabat? sed hæc vox carnis & animæ, id est hominis, non sermonis, nec spiritus, id est, non Dei propterea emissa est, ut impassibilem Deum ostenderet, qui sic filium dereliquit, dum hominem ejus tradidit in mortem. Hoc & Apostolus sensit, scribens: *si pater filio non pepercit.* Hoc & Esaias prior pronunciavit, *& dominus eum tradidit pro delictis nostris.* Sic reliquit, dum non parcet, sic reliquit, dum tradet. Ceterum non reliquit pater filium, in cujus manibus filius spiritum suum posuit. Denique posuit, & statim obiit: Spiritu enim manente in carne, caro omnino mori non potest. Ita relinqui a patre, mori fuit filio. Filius igitur & *moritur* & *resuscitatur* a patre, *secundum scripturas Filius ascendit in superiora cælorum*, qui *& descendit in interiora terræ;* hic *sedet ad dexteram patris*, non pater ad suam. Hunc videt Stephanus cum lapidaretur adhuc stantem ad dexteram Dei, ut exinde sessurum; *donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus* suis. Hic & venturus est rursus *super nubes cæli*, talis qualis & ascendit. Hic interim acceptum a patre munus effudit, spiritum sanctum, tertium nomen divinitatis, unius prædicatorem monarchiæ, sed & *οἰκονομίας* interpretatorem, si quis sermones novæ prophetiæ ejus admiserit, & deductoris omnis veritatis, quæ est in patre & filio & spiritu sancto, secundum Christianum sacramentum.

31. Ceterum Judaicæ fidei ista res, sic unum Deum credere, ut filium adnumerare ei nolis, & post filium, spiritum. Quid enim erit inter nos & illos, nisi differentia ista? quod opus evangelii? quæ est

sub-

ſubſtantia novi teſtamenti, ſtatuens legem & prophetas usque ad Johannem? ſi non exinde pater & filius & ſpiritus, tres crediti, unum Deum ſiſtunt? Sic Deus voluit novare ſacramentum, ut nove unus crederetur, per filium & ſpiritum, ut coram jam Deus in ſuis propriis nominibus & perſonis cognoſceretur, qui & retro per filium & ſpiritum prædicatus, non intelligebatur. Viderint igitur antichriſti, qui negant patrem & filium. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt, & negant filium, dum eundem patrem credunt; dando illis, quæ non ſunt, auferendo quæ ſunt. *Qui vero confeſſus fuerit Chriſtum, filium Dei*, non patrem, *Deus in illo manet, & ipſe in Deo.* Nos credimus teſtimonium Dei, quo teſtatus eſt de filio ſuo. *Qui filium non habet, nec vitam habet.* Non habet autem filium, qui eum alium, quam filium credit.

Q SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI ADVERSUS HERMOGENEM LIBER.

I.

Solemus hæreticis compendii gratia de posteritate præscribere, in quantum enim veritatis regula prior quæ etiam futuras hæreses pronunciavit, in tantum posteriores quæque doctrinæ hæreses præjudicabuntur, quia sunt quæ futuræ veritatis antiquiore regula prænunciabantur. Hermogenis autem doctrina tam novella, denique ad hodiernum homo n seculo, & natura quoque hæreticus etiam turbuentus: qui loquacitatem facundiam existimet, & impudentiam constantiam deputet, & maledicere singulis, officium bonæ conscientiæ judicet. Præterea pingit licite, nubit assidue, legem Dei in libidinem defendit, in artem contemnit, bis falsarius & cauteio & stilo, totus adulter, & prædicationis & carnis. iquidem & nubentium contagio fætet: nec ipse apostolicus Hermogenes in regula perseveravit. Sed iderit persona, cum doctrina mihi quæstio est: Christum dominum non alium videtur aliter cognoscere, lium tamen facit, quem aliter cognoscit: imo totum, quod est Deus aufert, nolens illum ex nihilo niversa fecisse. A Christianis enim conversus ad philosophos, de ecclesia in Academiam & Porticum, de sumsit a Stoicis materiam cum domino ponere, quæ

quæ & ipsa semper fuerit; neque nata, neque facta, nec initium habens omnino nec finem, ex qua dominus omnia postea fecerit.

2. Hanc primam umbram plane sine lumine pessimus pictor illis argumentationibus coloravit: Præstruens, aut dominum de semetipso fecisse cuncta, aut de nihilo, aut de aliquo: ut, cum ostenderit neque ex semetipso fecisse potuisse, neque ex nihilo: quod superest exinde confirmet, ex aliquo eum fecisse, atque ita aliquid illud materiam fuisse. Negat illum ex semetipso facere potuisse: quia partes ipsius fuissent, quæcunque ex semetipso fecisset dominus. Porro in partes non devenire, ut invisibilem & indemutabilem, & eundem semper, qua dominus. Ceterum si de semetipso fecisset aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autem & quod fieret & quod faceret, imperfectum habendum: quia ex parte fieret, & ex parte faceret: ut si totus totum fecisset, oportuisset illum simul & totum esse & non totum, quia oporteret & totum esse, ut faceret semetipsum, & totum non esse, ut fieret de semetipso. Porro difficillimum. Si enim esset, non fieret, esset enim: si vero non esset, non faceret: quia nihil esset. Eum autem, qui semper sit, non fieri, sed esse illum in ævum ævorum. Igitur non de semetipso fecisse illum, qui non ejus fieret conditionis, ut de semetipso facere potuisset: proinde ex nihilo non potuisse eum facere sic contendit, bonum & optimum definiens dominum, qui bona atque optima tam velit facere quam sit: imo nihil non bonum atque optimum & velle eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima oportuisse fieri secundum conditionem ipsius. Inveniri autem & mala ab eo facta, utique non ex arbitrio, nec ex voluntate: quia si ex arbitrio & voluntate, nihil incongruens & indignum sibi faceret. Quod ergo non arbitrio suo fecerit, intelligi opor-

tere

que distincte agebant, ideo illis & operæ & exitus sui occurrerunt. Disce igitur cum Nicodemo, *Quia quod in carne natum est, caro est: & quod de spiritu, spiritus est.* Neque caro spiritus fit, neque spiritus caro: in uno plane esse possunt. Ex his Jesus constitit, ex carne homo, ex spiritu Deus: quem tunc angelus ex ea parte, qua spiritus erat, Dei filium pronuntiavit, servans carni filium hominis dici. Sic & Apostolus etiam Dei & hominum appellans *sequestrem*, utriusque substantiæ confirmavit. Novissime, qui filium Dei carnem interpretaris, exhibe, qui sit filius hominis, aut nunquid spiritus erit? sed spiritum, patrem ipsum vis haberi, quia Deus spiritus; quasi non & Dei spiritus: sicut & sermo Deus, & Dei sermo.

28. Itaque Christum facis patrem, stultissime, qui nec ipsam vim inspicias nominis hujus, si tamen nomen est Christus, & non appellatio: potius enim unctus significatur. Unctus autem non magis nomen est, quam vestitus, quam calceatus, accidens nomini res. At tu, si ex aliquo argumento vestitus quoque vocaretur Jesus, quomodo Christus ab unctionis sacramento, æque Jesum filium Dei diceres, vestitum vero patrem crederes? Nunc de Christo, si pater Christus est, pater unctus est, & utique ab alio. Aut si a semetipso, proba. Sed non ita docent Acta Apostolorum, in illa exclamatione ad Deum: *Convenerunt enim universi in ista civitate adversus sanctum filium tuum, quem unxisti,* Herodes & Pilatus, cum nationibus; ita & filium Dei Jesum contestati sunt, & filium a patre unctum. Ergo dominus idem erit Christus, qui a patre unctus est: non pater, qui filium unxit. Sic & Petrus: *Firmissime itaque cognoscat omnis domus Israel, quod & dominum & Christum*, id est, unctum, *fecerit eum Deus, hunc Jesum, quem vos*

crucifixiſtis. Johannes autem etiam *mendacem* notat eum, qui *negaverit Jeſum* eſſe *Chriſtum.* Contra de *Deo natum omnem qui crediderit Jeſum eſſe Chriſtum.* Propter quod & hortatur ut credamus nomini filii ejus Jeſu Chriſti, ut ſcilicet *communio ſit nobis cum patre & filio ejus Jeſu Chriſto.* Sic & Paulus ubique *Deum patrem* ponit & *dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.* Cum ad Romanos ſcribit, *Gratias* agit *Deo per dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.* Cum ad Galatas, Non *ab hominibus ſe apoſtolum* præfert, nec *per hominem*, ſed *per Jeſum Chriſtum* & *Deum patrem.* Et habes totum inſtrumentum ejus, quæ in hunc modum pronunciant, & duos proponunt, Deum & patrem, & dominum noſtrum Jeſum Chriſtum, filium patris; & Jeſum ipſum eſſe Chriſtum; in altero quoque nomine Dei filium. Nam exinde eo jure, quo utrunque nomen unius eſt, id eſt, Dei filius, etiam alterum ſine altero ejusdem eſt: & ſive Jeſus tantummodo poſitum eſt, intelligitur & Chriſtus: quia Jeſus Chriſtus unctus eſt. Sive ſolummodo deeſt & Jeſus, quia unctus eſt Jeſus. Quorum nominum alterum eſt proprium, quod ab angelo impoſitum eſt: alterum accidens, quod ab unctione convenit, dum tamen Chriſtus filius ſit, non pater. Poſtremo quam cæcus eſt, qui nec in Chriſti nomine intelligit alium Deum portendi, ſi Chriſti nomen patri adſcribat. Si enim Chriſtus pater Deus eſt, qui dicit: *Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, & Deum meum & Deum veſtrum*, utique alium patrem ſuper ſe & Deum oſtendit. Si item pater Chriſtus eſt, alius eſt, *qui ſolidat tonitruum & condit ſpiritum, & adnunciat in homines Chriſtum ſuum.* Et ſi *adſtiterunt reges terræ, & archontes congregati ſunt in unum adverſus Chriſtum ipſius:* alius erit dominus, contra cujus Chriſtum congregati ſunt reges & archontes. Et ſi: *hæc dicit dominus domino*

no Christo, alius erit dominus, qui loquitur ad patrem Christi. Et cum Apostolus scribit, *uti Deus domini nostri Jesu Christi, det vobis spiritum sapientiæ, & agnitionis*, alius erit Deus Christi Jesu, charismatum spiritalium largitor. Certe ne per omnia evagemur, qui *suscitavit Christum, suscitaturus est & mortalia corpora nostra*, tanquam alius erit suscitator, quam pater mortuus; & pater suscitatus, si Christus, qui est mortuus, pater est.

29. Obmutescat, obmutescat ista blasphemia; sufficiat Christum filium Dei mortuum dici: & hoc, quia ita scriptum est. Nam & Apostolus non sine onere pronuncians *Christum mortuum* adjecit, *secundum scripturas*, ut duritiam pronunciationis scripturarum autoritate molliret, & scandalum auditori everteret. Quanquam cum duæ substantiæ censeantur in Christo Jesu, divina & humana, constet autem immortalem esse divinam, cum mortalem, quæ humana est: apparet quatenus eum mortuum dicat; id est, qua carnem & hominem & filium hominis, non qua spiritum & sermonem & Dei filium. Dicendo denique Christus mortuus est, id est, unctus: id quod unctum est, mortuum ostendit: id est carnem. Ergo, inquis, & nos eadem ratione dicentes, qua nos filium, non blasphemamus in dominum Deum: non enim ex divina sed ex humana substantia mortuum dicimus. At cum blasphematis, non tamen quia mortuum dicitis patrem, sed & quia crucifixum: maledictio enim crucifixi, quæ ex lege in filium competit, quia *Christus pro nobis maledictio factus est*, non patrem, Christum in patrem convertentes in patrem blasphematis. Nos autem dicentes Christum crucifixum, non maledicimus illum, sed maledictum legis referimus; quia nec Apostolus hoc dicens blasphemavit.

Si-

Sicut autem, de quo quid capit dici, ſine blaſphemia dicitur: ita quod non capit, blaſphemia eſt ſi dicatur. Ergo nec compaſſus eſt pater filio; ſicut directam blaſphemiam in patrem veriti, diminui eam hoc modo ſperant, concedentes jam patrem & filium duos eſſe, ſi filius ſiquidem patitur: pater vero compatitur. Stulti & in hoc. Quid eſt enim compati, quam cum alio pati? Porro ſi impaſſibilis pater, utique & incompaſſibilis. Aut ſi compaſſibilis, utique paſſibilis. Nihil ei veluti mortuo præſtas. Times dicere paſſibilem, quem dicis compaſſibilem. Tam autem compaſſibilis pater eſt, quam impaſſibilis etiam filius, ex ea conditione, qua Deus eſt. Sed quomodo alius paſſus eſt, ſi non compaſſus eſt & pater? ſeparatur a filio, non a Deo. Nam & fluvius ſi aliqua turbulentia contaminatur, quamquam una ſubſtantia de fonte decurrat, nec ſecernatur a fonte, tamen fluvii injuria non pertinebit ad fontem. Et licet aqua fontis ſit, quæ patiatur in fluvio, dum non in fonte patitur, ſed in fluvio: non fons patitur, ſed fluvius, qui ex fonte eſt: ita & ſpiritus Dei pati poſſit in filio, quia non in patre pateretur, ſed in filio, pater paſſus non videretur. Sed ſufficit, nihil ſpiritum Dei paſſum ſuo nomine: quia ſi quid paſſus eſt, in filio quidem erat, ut pater cum filio pateretur in carne: quia hoc retractatus, nec quisquam negabit, quando & nos pati pro Deo poſſumus, ſi ſpiritus Dei ſit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ ſunt confeſſionis: non ipſe tamen patiens, ſed pati poſſe præſtans.

30. Alioquin ſi ultra pergens potero tibi durius reſpondere, & te cum ipſius domini pronunciatione committere, uti dicam, quid de iſto quæris? Habet ipſum exclamantem in paſſione: *Deus meus, Deus*

meus,

tere ex vitio alicujus rei factum, ex materia esse sine dubio.

3. Adjicit & aliud: Deum semper Deum, etiam dominum fuisse, nunquam non Deum. Nullo porro modo potuisse illum semper dominum haberi, sicut & semper Deum: si non fuisset aliquid retro semper, cujus semper dominus haberetur: fuisse itaque materiam semper Deo domino. Hanc conjecturam ejus jam hinc destruere properabo, quam hactenus propter non intelligentes adjecisse duxi, ut sciant, cetera quoque argumenta tam intelligi, quam revinci. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum & in semetipso, dominum vero non semper: diversa enim utriusque conditio: sed Deus substantiæ ipsius nomen, illud divinitatis, dominus vero non substantiæ, sed potestatis: substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est Deus: postea dominus, accedentis scilicet rei mentio. Nam ex quo esse cœperunt, in quæ potestas domini ageret, ex illo per accessionem potestatis & factus & dictus est dominus: quia & pater Deus est, & judex Deus est: non tamen ideo pater & judex semper, quia Deus semper. Nam nec pater potuit esse ante filium, nec judex ante delictum. Fuit autem tempus, cum ei delictum & filius non fuit, quod judicem & qui patrem dominum faceret. Sic & dominus non ante ea, quorum dominus existeret, sed dominus tantum futurus quandoque, sicut pater per filium, sicut judex per delictum, ita & dominus per ea, quæ sibi servitura fecisset. Argumentari tibi videor Hermogenes? Naviter; scriptura nobis patrocinatur, quæ utrumque nomen ei distinxit, & suo tempore ostendit. Nam dominus quidem, quod erat semper, statim nominat: *In principio fecit Deus cœlum & terram.* Ac deinceps, quam diu faciebat, quorum dominus futurus erat, Deus solummodo ponit. *Et dixit Deus, & fecit Deus, & vidit Deus*: & nusquam

quam adhuc dominus. At ubi universa perfecit, ipsumque vel maxime hominem, qui proprie dominus & intellecturus erat, dominus etiam cognominaturus, tunc etiam dominus nomen adjunxit. *Et accepit Deus dominus, hominem quem finxit; Et præcepit dominus Deus.* Ac exinde dominus qui retro Deus tantum, ex quo habuit, cujus esset. Nam Deus sibi erat, rebus autem tunc Deus cum & dominus. Igitur in quantum putabit ideo materiam semper fuisse, quia dominus semper esset: in tantum constabit nihil fuisse, quia constat dominum non semper fuisse. Adjiciam & ego propter non intelligentes, quorum Hermogenes extrema linea est: & quidem ex pœnitentia illius retorquebo adversus illum. Cum enim neget materiam natam aut factam, sic quoque invenio domini nomen Deo non competisse in materiam: quia libera fuerit necesse est, quæ originem non habendo, non habuit auctorem; quod erat nemini serviens. Itaque ex quo Deus potestatem suam exercuit in eam, faciendo ex materia: ex illo materia dominum Deum passa, demonstrat hoc, illum tam diu non fuisse quam diu fuit hoc.

4. Hinc denique incipiam de materia retractare, quod eam Deus sibi comparet, proinde non natam, proinde non factam, proinde æternam: sine initio, sine fine proposita. Quis enim alius Dei census, quam æternitas? quis alius æternitatis status, quam semper fuisse & futurum esse, ex prærogativa nullius initii & nullius finis? Hoc si Dei est proprium, solius Dei erit, cujus est proprium. Sed quia & si alii adscribatur, jam non erit Dei proprium, sed commune cum eo cui & adscribitur. Nam & si sunt, qui dicuntur Dii, sive in cœlo, sive in terra nomine: ceterum unus Deus pater, ex quo omnia: quo magis apud nos solius Dei esse debeat, quod Dei proprium est: & ut dixi jam non proprium esset, quia alterius

esset.

esset. Quod si Deus est, unicum sit necesse est, ut unius sit. Aut quid erit unicum & singulare, nisi cui nihil adæquabitur? quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, & ex quo omnia? Hæc Deus solus habendo, unus est. Si & alius habuerit: tot jam erunt Dii, quot habuerint quæ Dei sunt. Ita Hermogenes duos Deos infert. Materiam parem Deo infert. Deum autem unum esse oportet: quia quod summum sit Deus est: summum autem non erit, nisi quod unicum fuerit. Unicum autem esse non poterit, cui aliquid adæquabitur. Adæquabitur autem Deo materia, cum æterna censetur.

5. Sed Deus, Deus est: & materia, materia est. Quasi diversitas nominum comparationi resistat, si status idem vindicetur: sit & natura diversa, sit & forma non eadem, dum nomini ipsius status una sit ratio. Innatus Deus, an non, & innata materia? Semper Deus, an non semper & materia? Ambo sine initio, ambo sine fine, ambo etiam autores universitatis: tam qui fecit, quam de qua fecit. Neque enim potest non & materia auctrix omnium deputari, de qua universitas consistit. Quomodo respondebit? Non statim materiam comparari Deo, si quid Dei habeat: quia non totum habendo non concurrat in plenitudinem comparationis? Quid Deo reliquit amplius, ut non totum Dei, materiæ dedisse videatur? Vel qua, inquit, & sic habente materia salva sit Deo & autoritatis & substantiæ, qua solus & primus autor est, & dominus omnium censeatur. Veritas autem sic unum Deum exigit, defendendo, ut solius sit quicquid ipsius est. Ita enim ipsius erit si fuerit solius: & ex hoc alius Deus non possit admitti, dum nemini licet habere de Deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus Dei aliquid: imo habemus & habebimus, sed ab ipso, non a nobis. Nam & Dei erimus, si meruerimus illi esse, de quibus prædicavit; Ego dixi,

vos Dii estis: & stetit Deus in ecclesia Deorum: sed ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate: quia ipse est solus, qui Deos faciat. Materia autem proprium facit, quod cum Deo habet. Aut si a Deo accepit, quod est Dei, ordinem dico æternitatis, potest & credi & habere illam cum Deo aliquid, & Deum illam non esse. Quale est autem cum confitetur ille aliquid cum Deo habere, & vult solius Dei esse, quod materiam non negat habere?

6. Dicit salvum Deo esse, ut solus sit & primus, & omnium autor, & omnium dominus, & nemini comparandus, per quæ nec est. Materiæ quoque adscribit. Ille quidem Deus, contestabitur Deus, & juravit nonnunquam per semetipsum, quod alius non sit qualis ipse: sed mendacem eum faciet Hermogenes: erit enim & materia qualis Deus, infecta, innata, initium non habens, nec finem. Dicet Deus: ego primus; & quomodo primus, cui materia coætanea est? Inter coætaneos autem & contemporales ordo non est, aut & materia prima est. Extendi, inquit, cælum solus: atquin non solus, cum ea enim extendit, de qua & extendit. Cum proponit salvo Dei statu fuisse materiam, vide ne irrideatur a nobis, proinde salvo statu materiæ fuisse Deus, communi tamen statu amborum. Salvum ergo erit & materiæ, ut & ipsa fuerit: sed cum Deo, quia & Deus solus; sed cum illa. Et ipsa prima cum Deo, quia & Deus primus cum illa: sed & illa incomparabilis cum Deo, quia & Deus incomparabilis cum illa, & auctrix cum Deo, & domina cum Deo: sic aliquid & non totum materiæ habere. Ita illi nihil reliquit Hermogenes, quod non & materiæ contulisset: ut non materia Deo, sed Deus potius materiæ comparetur. Atque adeo cum ea propria Dei vindicamus semper fuisse, sine initio, sine fine, & primum fuisse & solum, & omnium autorem, materiæ quoque competant,

petant, quæro quid diversum & alienum a Deo, ac per hoc privatum materia possederit, per quod Deo non compararetur? In qua omnia Dei propria recensentur, satis præjudicant de reliqua comparatione.

7. Si minorem & inferiorem materiam Deo, & idcirco diversam ab eo, & idcirco incomparabilem illi contendit, ut majori, ut superiori: præscribo non capere ullam diminutionem & humiliationem, quod sit æternum & innatum: quia hoc & Deum faciat tantum, quantus est, nullo minorem, neque subjectiorem, imo omnibus majorem & sublimiorem. Sicut enim cetera, quæ nascuntur, aut finiunt, & idcirco æterna non sunt semel opposita fini, quæ & initio admittunt ea quæ Deus non capit, diminutionem dico interim & subjectionem: quia nata & facta sunt, ita & Deus ideo ea non capit: quia nec natus omnino, nec factus est. Et materiæ autem status talis est, igitur & duobus æternis, ut innatis, ut infectis, Deo atque materia ob eandem rationem communis status, ex æquo habentibus id, quod neque diminui, nec subjici admittit, id est, æternitatem: neutrum dicimus altero esse minorem sive majorem; neutrum altero humiliorem, sive superiorem, sed stare ambo ex pari magna, ex pari sublimia, ex pari solidæ & perfectæ felicitatis, quæ censetur æternitas. Neque enim proximi erimus opinionibus nationum, quæ si quando coguntur Deum confiteri, tamen & alios infra illum volunt. Divinitas autem gradum non habet, utpote unica, quæ si & in materia erit, ut proinde innata & infecta, & æterna, aderit utrobique: quia minor se nusquam poterit esse. Quomodo ergo discernere audebit Hermogenes, atque ita subjicere Deo materiam, æternam æterno, innatam innato, autricem autori? dicere audentem, & ego prima, & ego ante omnia, & ego a qua omnia: pares fuimus, simul fuimus; ambo sine initio, sine fine;

ambo ſine autore, ſine Deo. Quis me Deus ſubjicit contemporali, coætaneo? ſi quia Deus dicitur, habeo & ego meum nomen. Aut ego ſum Deus, aut ille materia: quia ambo ſumus quod alter eſt noſtrum. Putas itaque materiam Deo non comparaſſe, quam ſcilicet ſubjiciat illi?

8. Atquin etiam præponit illam Deo, & Deum potius ſubjicit materiæ, cum vult eum de materia cuncta feciſſe. Si enim ex illa uſus eſt ad opera mundi: jam & materia ſuperior invenitur, quæ illi copiam operandi ſubminiſtravit, & Deus ſubjectus materiæ videtur, cujus ſubſtantiæ eguit. Nemo enim non eget eo, de cujus utitur: nemo non ſubjicitur ei cujus eget, ut poſſit uti: ſic & nemo de alieno utendo non minor eſt eo, de cujus utitur. Et nemo qui præſtat de ſuo uti, non in hoc non ſuperior eſt eo, cui præſtat uti. Itaque materia ipſa quidem Deo non eguit, ſed eguiſſe Deo præſtitit, divite & locuplete & liberali, minori opinor & invalido & minus idoneo de nihilo facere, quæ velit. Grande revera beneficium Deo contulit, ut haberet hodie, per quem Deus cognoſceretur, & omnipotens vocaretur, niſi quod jam non omnipotens: ſi non & hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sane & ſibi præſtitit aliquid materia, ut & ipſa cum Deo poſſit agnoſci, coæqualis Deo, immo & adjutrix: niſi quod ſolus eam Hermogenes cognovit, & hæreticorum patriarchæ philoſophi. Prophetis enim & Apoſtolis usque adhuc latuit. Puto & Chriſto.

9. Non poteſt dicere Deum ut dominum materia uſum ad opera mundi: Deus enim non potuit eſſe ſubſtantiæ coæqualis, ſed precario forſitan uſus eſt: & ideo precario, non dominio, ut, cum ea mala non eſſet, de mala tamen ſuſtinuerit uti, ſcilicet ex neceſſitate mediocritatis ſuæ, qua non valebat ex nihilo uti: non ex poteſtate, quam ſi habuiſſet omnino,

ut

ut Deus, in materiam, quam malam norat, ante eam in bono convertisset ut dominus & bonus, ut ita de bono, non de malo uteretur, sed quia bonus quidem: dominus autem non: ideo qualem habuit tali usus, necessitatem suam ostendit, cedentem conditioni materiæ: quam si dominus fuisset, emendasset. Sic enim Hermogeni respondendum est, cum ex dominio defendit Deum materia usum, & de re non sua, scilicet non facta ab ipso. Jam ergo malum ab ipso, qui est mali si non autor, quia non effector: certe permissor, quia dominator. Si vero materia non & ipsius, quà malum; Dei non erit: de alieno ergo usus, aut precario usus est, qua egens ejus: aut & injuria, qua prævalens ejus. His enim tribus modis aliena sumuntur. Jure, beneficio, impetu, id est dominio, precario, vi. Dominio non suppetente, eligat Hermogenes, quid Deo congruat, precario an vi de materia cuncta fecisse. Non ergo melius censuisset Deus, nihil omnino faciendum, quam precario, aut vi faciendum, & quidem de malo?

10. Nonne etiam si materia optima fuisset, æque indecorum sibi existimasset de alieno, licet bono? Fatue satis. Itaque gloriæ suæ caussa molitus est mundum, ut debitorem se alienæ substantiæ ostenderet, & quidem non bonæ. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, ut mala quoque arbitrio ejus imputarentur? Magna, bona fide, cæcitas hæreticorum, pro hujusmodi argumentatione; cum ideo aut alium Deum bonum & optimum volunt credi, quia mali autorem existiment creatorem: aut materiam cum creatore proponunt, ut malum a materia, non a creatore deducant, quando nullus omnino Deus liberetur ista quæstione, ut non autor mali videri proinde possit, quisquis ille est, qui malum & si non ipse fecit, tamen a quocunque & unde unde passus est fieri. Audiat igitur & Hermogenes, dum alibi de mali ratione di-

stinguimus, interim se quoque nihil egisse hac sua injectione. Ecce enim, & si non autor, sed assentator mali invenitur Deus, qui malum materiæ, tanto sustinuit de bono, ante mundi constitutionem, quam ut bonus & mali æmulus emendasse debuerat. Aut enim potuit emendare, sed noluit: aut voluit quidem, verum non potuit, infirmus Deus. Si potuit & noluit, malus & ipse, quia malo favit: & sic jam habetur ejus quod licet non instituerit, qui tamen si noluisset illud esse, non esset, ipse jam fecit esse, quod noluit non esse. Quo quid est turpius? si id voluit esse, quod ipse noluit fecisse, adversum semetipsum egit, cum & voluit esse quod noluit fecisse; & noluit fecisse quod voluit esse. Quasi bonum voluit esse, & quasi malum noluit fecisse. Quod, non faciendo, malum judicavit, id sustinendo bonum prænunciavit: malum pro bono sustinendo, & non potius eradicando, assertor ejus inventus est, male si per voluntatem, turpiter si per necessitatem. Aut famulus erit mali Deus aut amicus, cum materiæ malo conversatus, nedum etiam de malo ejus operatus.

11. Et tamen unde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam. Non enim poterit non malum dicere, cui malum adscribit: nam definimus diminutionem & subjectionem capere non posse. Quod si ita erit æternum, ut alii coæterno inferius deputetur, ita & nunc nec malum dicimus competere illi: quia nec subjici ex hoc possit, quod nullo modo potest subjici, quia æternum est. Sed cum alias summum bonum constet esse, quod sit æternum ut Deus, per quod solus est Deus, dum æternus est, & ita bonus, dum Deus: quomodo materiæ inerit malum, quam ut æternam summum bonum credi necesse est? Aut si, quod æternum est, poterit & mali capax esse, poterit hoc & in Deum credi, & sine caussa gestivit malum a Deo transferre, si competit & æterno, compe-

peten-

petendo materiæ. Jam vero, si quod æternum est, malum potest credi, invincibile & insuperabile erit malum ut æternum: & tamen nos frustra laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, cum & Deus hoc frustra mandat & præcipit: imo & judicium frustra constituit Deus, in justitia utique puniturus, quibus contra malum finis, cum præses ejus *diabolus abierit in ignem, quem præparavit illi Deus & angelis ejus*, prius in puteum abyssi religatus, *cum revelatio filiorum Dei redemerit conditionem a malo, utique vanitatis objectam*, cum restituta innocentia & integritate conditionis pecora condixerint bestiis, & parvuli de serpentibus luserint, cum *pater filio posuerit inimicos sub pedes*, utique operarios mali. Itaque si finis malo competit, necesse est competierit initium. Erit materia habens initium, habendo & finem mali. Quæ enim malo deputantur, secundum mali statum computantur.

12. Age nunc malam ac pessimam credamus esse materiam, utique natura: sicut Deum bonum & optimum credimus; proinde natura: porro naturam certam & fixam haberi oportebit, tam in malo perseverantem apud materiam, quam & in bono apud Deum inconvertibilem & indemutabilem. Scilicet qui si demutabitur natura in materia, de malo in bonum demutari poterit, & in Deo de bono non in malum. Hoc loco dicet aliquis: Ergo *de lapidibus filii Abrahæ non* suscitabuntur, & *genimina viperarum* non facient pœnitentiæ fructum, & filii iræ non fient filii pacis, si natura mutabilis non erit? Temere ad ista exempla respicies o homo: non enim competunt ad caussam materiæ, quæ innata est, ea quæ nata sunt, lapides & viperæ & homines: horum enim natura habendo institutionem, habere poterit & cessationem. Materiam vero tene semel æternam determinatam, ut infectam, ut innatam: & ideo indemutabilis & incorruptibilis naturæ credendam, ex ipsius

etiam sententia Hermogenis, quam opponit, cum Deum negat ex semetipso facere potuisse: quia non demutetur quod sit æternum, amissurum scilicet quod fuerat, dum fit ex demutatione quod non erat, si non esset æternum. Dominum vero æternum aliud esse non posse, quam quod est semper. Hac & ego definitione merito illum repercutiam; materiam æque reprehendo, cum ex illa mala pessima, etiam bona, atque optima a Deo fiunt: *& vidit Deus quia bona, & benedixit ea Deus*, utique quasi optima, non certe quasi mala ac pessima. Demutationem igitur admisit materia, & si ita est, statum æternitatis amisit: mortua est denique sua forma, sed æternitas amitti non potest: quia nisi amitti non possit, æternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse: quia si æternitas est, demutari nullo modo potest.

13. Et quæretur, quomodo ex ea bona facta sint, quæ ex demutatione nullo modo facta sunt? Unde in mala ac pessima boni atque optimi semen? Certe nec bona arbor, fructus malos edit: quia nec Deus nisi bonus: nec mala arbor, bonos: quia nec materia est pessima. Aut si dabimus illi aliquid, etiam boni germinis, jam non erit uniformis naturæ, id est, malæ in totum: sed & tantum duplex, id est, bonæ & malæ naturæ. Et quæretur iterum, an in bono & malo potuerit convenire luci & tenebris, dulci & amaro. Aut, si potuit utriusque diversitas boni & mali concurrisse, & duplex natura fuisse materiæ amborum ferax fructuum: jam nec bona ipsi Deo deputabuntur, ut nec mala illi imputentur; sed utraque species de materiæ proprietate sumpta, ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiam bonorum Deo debebimus, nec invidiam malorum, quia nihil de suo operatus ingenio.

14. Per quod probabitur manifeste materiæ deservisse. Nam & si dicatur, licet ex occasione materiæ,

iæ, suo tamen arbitrio, bona protulisse, quasi nactus ionum materiæ, quanquam & hoc turpe sit: certe cum ex eadem etiam mala profert, vel hæc utique non de suo irbitrio proferendo servit materiæ, aliud non habens facere, quam ex malo proferre, invitus utique qua bo-ius, ex necessitate ut invitus, & ex servitute, ut ex ne-cessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate eum condi-disse mala, an ex voluntate? Siquidem ex necessitate condidit, si ex materia. Ex voluntate, si ex nihilo. Jam enim sine caussa laboras, ne malorum autor con-stituatur Deus: quia etsi de materia fecit, ipsi depu-tabuntur, qui fecit, proinde quatenus fecit. Plane hic interest, unde fecerit, ac si de nihilo fecisset: nec interest unde fecerit, ut inde fecerit, unde eum magis decuit. Magis autem eum decuit ex voluntate fecisse, quam ex necessitate: id est ex nihilo potius, quam ex materia. Dignius est Deum etiam malorum autorem liberum credere, quam servum: quæcun-que potestas ei, quam pusillitas, competit. Si & sic concedimus, materiam quidem nihil boni habuisse, dominum vero, si quid boni edidit, sua virtute edi-disse: aliæ æque oborientur quæstiones. Primo, si bonum in materia scilicet non habuit. Dehinc, si non ex materia, jam ergo ex Deo factum. Si nec ex Deo, jam ergo ex nihilo factum. Hoc enim su-perest secundum Hermogenis dispositionem.

15. Porro si bonum, neque ex materia factum est, quia non erat in illa, ut in mala; neque ex Deo, quia nihil potuit ex Deo fieri, sicut definit Hermogenes: invenitur bonum jam ex nihilo factum, ut ex nullo factum, ut neque ex materia neque ex Deo. Et si bonum ex nihilo, cur non & malum? imo cur non omnia ex nihilo, si aliquid ex nihilo? nisi si insufficiens fuit divina virtus omnibus poducen-dis, quæ aliquid protulerit ex nihilo: aut si ex ma-teria mala bonum processit: quia neque ex nihilo, neque

neque ex Deo: ſequetur, ut ex converſione proceſſerit materiæ; contra denegant jam æterni converſionem; ita unde bonum conſtitit, jam negabit Hermogenes inde illud conſtare potuiſſe. Neceſſe eſt autem ex aliquo eorum proceſſerit, ex quibus negavit procedere potuiſſe. Ceterum, ſi ideo malum non ex nihilo, ne Dei fiat, de cujus arbitrio videbitur factum, ſed ex materia: ut ipſius ſit, de cujus ſubſtantia erit factum: & hic ut dixi autor mali habebitur Deus, qui cum eadem virtute & voluntate debuiſſet omnia ex materia protuliſſe, aut tantum bona: non omnia tamen bona protuliſſet, etiam mala; utique aut volens eſſe mala, ſi poterat efficere ne eſſent; aut non volens efficere omnia bona, ſi voluit & non fecit; dum nihil interſit per infirmitatem dominus autor mali extiterit an per voluntatem. Aut quæ fuit ratio, ut cum bona feciſſet quaſi bonus, etiam mala protuliſſet quaſi non bonus, cum non congruentia ſibi ſolummodo, edidit. Quid neceſſe erat ſuo opere prolato, etiam materiæ negocium curare, proinde & malum proferendo, ſolus ut cognoſceretur bonus de bono? Materia autem ne cognoſceretur mala de malo? Plus bonum floruiſſet ſine mali afflatu. Nam & Hermogenes expugnat quorundam argumentationes, dicentium: mala neceſſaria fuiſſe ad inluminationem bonorum, ex contrariis intelligendorum. Ergo aut nec propterea locus mali proferendi fuit; aut ſi qua alia ratio exegit illud induci, cur non & ex nihilo potuerit induci, ipſa ratione excuſatura dominum, ne mali autor exiſtimaretur: quæ nunc de materia operatur, cum mala excuſat, ſi excuſat: adeo ubique & undique illuc compellitur quæſtio, quo nolunt: qui ipſam mali rationem non examinando nec dinoſcendo, quomodo illud aut Deo adtribuant, aut a Deo ſeparent, pluribus & indignioribus deſtructionibus Deo objiciunt.

16. Igi-

16. Igitur in præstructione hujus articuli, & alibi forsitan retractandi, equidem definio: aut Deo adscribendum & bonum & malum, quæ ex materia fecit: aut materiæ ipsi, ex qua fecit: aut utrumque utrique, quia ambo sibi obligantur, qui fecit, & de qua fecit: aut alterum alteri, tertius enim præter materiam & Deum non est. Porro si Deus erit utrumque, videbitur Deus etiam mali autor: Deus autem ut bonus, autor mali non erit; si materia utrumque, videbitur materia etiam boni matrix; mala autem in totum materia, boni non erit matrix; si utriusque erit utrumque, in hoc quoque comparabitur Deo materia, & pares erunt ambo, ex æquo mali ac boni adfines: æquari autem Deo materia non debet, ne duos Deos efficiat: si alterum alterius, utique Dei bonum, & materiæ malum: neque malum Deo, neque materiæ bonum adscribetur: & bona autem & mala Deus, de materia faciendo, cum ea facit. Hæc si ita sunt, nescio qua possit evadere sententia Hermogenes, qui, Deum quoquomodo de materia malum condidit, sive voluntate, sive necessitate, sive ratione, non putet mali autorem. Porro si mali autor est ipse qui fecit, plane socia materia per substantiæ suggestum, excusas jam caussam materiæ introducendæ. Nihilominus enim, & per materiam Deus autor mali ostenditur, si ideo materia præsumpta est, ne Deus mali autor videretur: exclusa itaque materia dum excluditur caussa ejus, superest uti Deum omnia ex nihilo fecisse constet. Videbimus an & mala: cum apparuerit quæ mala, & an mala. Interim & quæ putas: dignius enim de suo arbitrio produxit, hæc quoque producendo de nihilo, quam de præjudicio alieno, si de materia produxisset. Libertas, non necessitas, Deo competit: malo voluerit mala a semetipso condidisse, quam non potuerit non condidisse.

17. Uni-

17. Unici Dei ſtatus hanc regulam vindicat: non aliter unici, niſi quia ſolius; non aliter ſolius, niſi quia nihil cum illo: ſic & primus erit, quia omnia poſt illum: ſic omnia poſt illum, quia omnia ab illo: ſic ab illo, quia ex nihilo: ut illi quoque ſcripturæ ratio conſtet, *Quis cognovit ſenſum domini? aut quis illi conſiliarius fuit? aut quem conſultatus eſt? aut viam intelligentiæ & ſcientiæ quis demonſtravit illi? quis tradidit & retribuetur ei?* Nemo utique: quia nulla vis, nulla materia, nulla natura ſubſtantiæ alterius aderit illi. Porro, ſi de aliquo operatus eſt, neceſſe eſt ab ea ipſa acceperit & conſilium & tractatum diſpoſitionis, ut viam intelligentiæ & ſcientiæ. Pro qualitate enim rei operari habuit, & ſecundum ingenium materiæ, non ſecundum ſuum arbitrium: adeo ut & mala pro natura non ſua ſed ſubſtantiæ fecerit.

18. Si neceſſaria eſt Deo materia ad opera mundi ut Hermogenes exiſtimavit: habuit Deus materiam longe digniorem & idoneiorem, non apud philoſophos æſtimandam, ſed apud prophetas intelligendam, ſophiam ſuam ſcilicet: hæc denique ſola cognovit ſenſum domini. Quis enim ſcit quæ ſunt Dei, & quæ in ipſo, niſi ſpiritus qui in ipſo? Sophia autem ſpiritus; hæc illi conſiliarius fuit, via intelligentiæ & ſcientiæ ipſa eſt. Ex hac fecit, faciendo per illam, & faciendo cum illa. *Cum pararet cœlum*, inquit, *aderam illi, & cum fortia faciebat ſuper ventos, quæ ſurſum nubila, & cum firmos ponebat montes ejus quæ ſub cœlo eſt, ego eram compingens cum ipſo. Ego eram ad quem gaudebat: cottidie autem oblectabar in perſona ejus.* Quando oblectabatur; cum perfeciſſet orbem, & inoblectabatur in filiis hominum. Quis non hanc potius omnium fontem & originem commendet? materiam vero materiarum, non ſibi ſubditam, non ſtatu diverſam, non motu inquietam, non habitu informem, ſed inſitam, & propriam, & compoſitam,

&

& decoram. Quali Deo potuit eguisse? Sui magis quam alieni. Denique ut necessariam sensit ad opera mundi, statim eam condit & generat in semetipso. *Dominus*, inquit, *condidit me initium viarum suarum in opera sua: ante secula fundavit me; prius quam faceret terram, prius quam montes collocarentur: ante omnes autem colles generavit me: prior autem abysso genita.* Cum agnoscat ergo Hermogenes idcirco etiam sophiam Dei natam & conditam prædicari, ne quid innatum & inconditum præter solum Deum crederemus. Si enim intra dominum, quod ex ipso & in ipso fuit, sine initio non fuit: sophia scilicet ipsius exinde nata & condita, ex quo in sensu Dei ad opera mundi disponenda cœpit agitari: multo magis non capit sine initio quicquam fuisse, quod extra dominum fuerit. Si vero sophia eadem Dei sermo est, sensu sophia, & sine quo factum est nihil, sicut & dispositum, sine sophia, quale est, ut filio Dei, sermone unigenito & primogenito, aliquid fuerit, præter patrem, antiquius? & hoc modo utique generosius, nedum quod innatum fortius, & quod infectum factum validius? quia, quod, ut esset, nullius eguit autoris, multo sublimius erit eo, quod ut esset aliquem habuit autorem: proinde, si malum quidem innatum est, id est sermo Dei. Eructavit enim, inquit, sermonem optimum: non scio, an a bono malum possit adduci, validius ab infirmo, ut innatum a nato. Ita & hoc nomine materiam Deo præponit Hermogenes, præponendo eam filio. *Filius enim sermo: & Deus sermo: & ego & pater unum sumus:* nisi, quod sustinebit æquo animo filius eam præponi sibi, quæ patri adæquatur.

19. Sed & ad originale instrumentum Moysi provocabo, unde & diversa pars suspiciones suas ingratis fulcire conatur, ne scilicet non inde instrui videretur, unde oportet. Itaque occasiones sibi sumpsit quorundam verborum, ut hæreticis fere mos est, sim-

plicia

plica quæque torquere. Nam & ipsum principium, in quo Deus fecit & cœlum & terram, aliquid volunt fuisse, quasi substantivum & corpulentum, quod in materiam interpretari possit. Nos autem unicuique vocabulo proprietatem, cum vindicamus principium initium esse, & competisse ita poni, rebus incipientibus fieri. Nihil enim quod fieri habet, sine initio esse, quin initium sit illi ipsum dum incipit fieri. Ita principium sive initium, inceptionis esse verbum, non alicujus substantiæ nomen. Jam nunc si principalia Dei opera cœlum & terra sunt, quæ ante omnia Deus fecit suorum esse proprie principium, quæ priora sunt facta, meritoque sic perfectam scripturam, in principio fecit Deus cœlum & terram, quemadmodum dixisset, in finem Deus fecit cœlum & terram: si post universa fecisset: aut si principium aliqua substantia est, erit & finis aliqua materia. Plane licebit etiam substantivum aliquid principium esse alii rei, quæ ex ipso sit futura: ut argilla principium testæ, ut semen principium herbæ. Sed cum ita utimur vocabulo principii, quasi originis, non quasi ordinis nomine: adjicimus & mentionem ipsius rei specialiter, quam volumus principium alterius rei. De cetero si sic ponamus, verbi gratia: in principio fecit figulus pelvim vel urnam: jam non materiam significavit principium: non enim argillam nominavi principium, sed ordinem operis: quia figulus ante cetera primum pelvim & urnam fecit, exinde facturus & cetera: ad ordinationem operum principii vocabulum pertinebit, non ad originem substantiarum. Possunt & aliter principium interpretari non ab re tamen: nam & in græco principii vocabulum, quod est arche, non tantum ordinativum, sed & potestativum capit principatum. Unde & archontes dicunt principes & magistratus. Ergo secundum hanc quoque significationem, principium pro principatu & potestate sumetur.

tur. In principatu enim & in potestate Deus fecit cœlum & terram.

20. Sed ut nihil aliud significet græca vox, quam principium: & principium nihil aliud capiat, quam initium: habemus etiam illam initium agnoscere, quæ dicit: *Dominus condidit me in opera sua.* Si enim per sophiam Dei omnia facta sunt, & cœlum ergo & terram Deus faciens in principio, id est, initio, in sophia sua fecit. Denique si principium materiam significaret, non ita scriptura instruxisset, in principio Deus fecit, sed ex principio. Non enim in materia, sed ex materia fecisset. De sophia autem potuit dici n principio. In sophia enim primo fecit, in qua cogitando & disponendo jam fecerat: quoniam etsi ex materia facturus fuisset, ante in sophia cogitando & disponendo jam faceret. Quoniam etsi erat initium viarum: quia cogitatio & dispositio prima sophiæ fit operatio, de cogitatu viam operibus instituens, hanc & inde autoritatem scripturæ mihi vindico, quod & Deus qui fecit, & ea quæ fecit ostendens, unde fecerit non proinde testatur. Nam cum n omni operatione tria sint principalia, qui facit, & uod fit, & ex quo fit: tria nomina sunt edenda in egitima operis enarratione: persona factoris, species acti, forma materiæ. Si materia non edetur, ubi t opera & operæ operator eduntur, apparet ex nihilo eum operatum. Proinde enim ederetur ex quo, ex aliquo fuisset operatus. Denique Evangelium t supplementum instrumenti veteris adhibebo, in uo vel eo magis debuerat ostendi Deus ex aliqua ateria universa fecisse, quo illic etiam, per quem mnia fecerit, revelatur. *In principio erat sermo. In lo principio* scilicet *Deus fecit cœlum & terram. Et rmo erat apud Deum, & Deus erat sermo. Omnia per um facta sunt, & sine illo factum est nihil.* Cum igir & hic manifestetur & factor, id est Deus, &

facta, id est omnia, & per quem, id est sermo; nonne & unde omnia facta essent a Deo, per sermonem, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri. Et non profitendo, satis probavit non fuisse: quia profiteretur si fuisset.

21. Ergo inquis, si tu ideo præjudicas ex nihilo facta omnia, quia non sit manifeste relatum de materia præcedenti factum quid, vide ne diversa pars ideo contendat ex materia omnia facta, quia proinde non aperte significatum sit, ex nihilo quid factum. Plane retorqueri quædam facile possunt: non statim & ex æquo admitti, ubi diversitas caussæ est. Dico enim & si non aperte scriptura pronunciavit, ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia: non tantam fuisse necessitatem aperte significandi de nihilo facta omnia, quanta esset, si ex materia facta fuissent. Quoniam, quod fit ex nihilo, eo ipso, dum non ostenditur ex aliquo factum, manifestatur ex nihilo factum: & non periclitatur, ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstretur, ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo fit, nisi hoc ipsum aperte declaratur ex aliquo factum: illud dum ex quo factum sit, ostenditur, periclitabitur primo videri ex nihilo factum, quia non editur, ex quo sit factum. Dehinc & si ea sit conditione, ut non possit videri ex aliquo, proinde periclitabitur, ex alio longe factum videri, quam ex quo factum est, dum non proponitur, unde sit factum. Ita, si ex nihilo Deus cuncta fecisse non potuit, scriptura non adjecisset illum ex nihilo fecisse: ex materia eum fecisse omnimodo debuit edixisse, licet ex materia fecisset, quia illud in toto habebat intelligi, & si non significaretur. At istud in dubio, nisi significaretur.

22. At-

22. Atque adeo spiritus sanctus hanc scripturæ suæ rationem constituit, ut cum quid ex aliquo fit, & quod fit, & unde fit, referat. *Fructificet*, inquit, *terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cujus semen in ipso in similitudinem. Et factum est sic. Et produxit terra herbam fœni seminantem semen secundum genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cujus semen in ipso in similitudinem; & factum est sic.* Et rursus. *Et dixit Deus: Producant aquæ repentia animarum vivarum, & volatilia volantia super terram per firmamentum cœli. Et factum est sic. Et fecit Deus cetos magnos, & omnem animam animalium repentium, quæ produxerunt aquæ secundum genus ipsorum.* Item post hæc. *Et dixit Deus: Producat terra animam viventem secundum genus, quadrupedia & repentia, & bestias terræ, secundum genus ipsorum.* Si ergo ex jam factis rebus, alias res Deus proferens, ostendit per prophetam & dicit; quid unde protulerit; quamquam possimus unde illas prolatas æstimare, dum ne ex nihilo. Jam enim facta erant quædam ex quibus prolatæ videri possent. Si tantam curam instructionis nostræ insumpsit spiritus sanctus, ut sciremus quid unde processerit: nonne proinde nos & de cœlo & de terra compotes reddidisset, significando, unde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illorum, ut tanto magis ex nihilo ea videretur operatus, quanto nihil adhuc erat factum, ex quo operatus videretur? Itaque sicut ea, quæ de aliquo prolata sunt ostendit, unde prolata sint: ita, quæ non ostendit unde prolata sint, ex nihilo prolata confirmat. Igitur *in principio Deus fecit cœlum & terram.* Adoro scripturæ plenitudinem, qua mihi & factorem manifestat & facta. In evangelio vero amplius & ministrum atque arbitrum rectoris invenio, *sermonem.* An autem de aliqua subjacenti materia facta sint

omnia, nusquam adhuc legi. Scriptum esse doceat Hermogenis officina. Si non est scriptum, timeat *væ* illud *adjicientibus aut detrahentibus* destinatum.

23. Sed ex sequentibus argumentatur, quia scriptum sit, *Terra autem, erat invisibilis & incomposita.* Nam & *terræ* nomen redigit materiam, quia terra sit quæ facta est ex illa. Et *erat*, in hoc dirigit, quasi quæ semper retro fuerit innata & infecta. *Invisibilis* autem & *rudis*, quia informem & confusam & inconditam vult fuisse materiam. Has quidem opiniones ejus singillatim revincam; sed interim volo sic ei respondere. Putamus his articulis materiam demonstrari. Nunquid tamen, quia erat ante omnia, & tale aliquid esse ex ea factum scriptura significat? Atquin nihil tale significat. Fuerit licet materia, quantum sibi licet, vel potius Hermogeni, potuit & fuisse, & tamen nihil Deus ex illa fecisse, vel quia non decebat Deum alicujus eguisse, certe quia nec ostenditur quicquam ex materia fecisse. Sine caussa ergo esset inquis. Non plane adeo sine caussa. Nam & si mundus non est factus ex illa: sed hæresis facta est, & quidem hoc impudentior, quod non ex materia facta est hæresis, sed materiam ipsam potius hæresis fecit.

24. Revertor nunc ad singulos articulos, per quos putavit significatam esse materiam, & primo de nominibus expostulabo. Horum enim alterum legimus, quod est terræ: alterum non invenimus, quod est materiæ. Quæro ergo cum materiæ nominatio non extet in scriptura, quomodo ei etiam terræ appellatio adcommodetur, in alio jam genere substantiæ nota? Quo magis materiæ quoque nominatio extitisse debuerat, consecuta etiam terræ appellationem, ut scirem terram commune cum materia esse nomen, ne illud ei soli substantiæ vindicarem, cujus & proprium, in qua magis natum est: vel ne il-

lud

lud in quamcunque aliam speciem, nec utique omni materiæ, communicare possem si vellem. Cum enim non extat proprium vocabulum ejus rei, cui commune vocabulum adscribitur, quanto non comparet cui adscribatur: cuicumque alii poterit adscribi. Ita Hermogenes, & si materiam ostenderet nominatam, deberet eandem probare terram quoque cognominatam, ut ita utrumque illi vocabulum vindicaret.

25. Vult igitur duas proponi terras in ista scriptura, unam quam in principio Deus fecit; aliam materiam, ex qua fecit, de qua dictum sit: terra autem erat invisibilis & rudis. Utique si quæram ex duabus, quæ cui nomen terræ adcommodari id dicetur, hanc, quæ facta sit ex illa, ex qua facta est, vocabulum derivasse, quia veri similius sit ab origine sobolem potius, quam originem a sobole vocitari; hoc si ita est, alia nobis obvolvitur quæstio, an competat, terram hanc, quam Deus fecit, ex illa, ex qua fecit, cognomentum derivasse. Audio enim apud Hermogenem ceterosque materiarios hæreticos, terram quidem illam informem & invisibilem & rudem fuisse. Hanc vero nostram proinde & formam & conspectum, & cultum, a Deo consecutam. Aliud ergo factam, quam erat ea, ex qua facta est. Porro aliud facta, non potuit cum ea de nomine sociari, a cujus conditione desciverat. Si nomen proprium materiæ illius fuit terra, hæc, quæ non est materia, aliud scilicet facta, terræ quoque non capit nomen alienum & statu suo extraneum. Sed materia facta, id est ex terra, habuit cum sua origine consortium nominis, sicut & generis. Non a Deo. Nam & testam, licet ex argilla confectam, jam non argillam vocabo, sed testam, & electrum licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo; sed electrum, a cujus habitu quod divertit, pariter & a vocatu ejus recedit appellationis, sicut & conditionis pro-

prietate. Quam autem transierit de statu terræ illius, id est materiæ ista terra? vel eo palam est, quod hæc apud Genesim testimonium boni accipit. *Et vidit Deus, quia bonum;* illa autem apud Hermogenem in originem & caussam malorum deputatur. Postremo si ideo hæc terra, quia & illa, cur non & materia hæc quoque quia & illa? Imo jam & cœlum & omnia, si ex materia constant, & terræ & materiæ vocari debuerunt. Satis ista de terræ nomine, in quo materiam intelligi voluit, quod nomen unius elementi omnes sciunt, natura primum, dehinc scriptura docente, nisi si & Sileno illi apud Midam regem adseveranti, de alio orbe credendum est, autore Theopompo, sed & Deos multos idem refert.

26. Nobis autem unus Deus & una est terra, quam in principio Deus fecit. Cujus ordinem incipiens scriptura decurrere, primo factam eam edicit; dehinc qualitatem ipsius edisserit, sicut & cœlum primo factum professa, *in principio Deus fecit cœlum.* Dehinc dispositionem ejus superducit, *& separavit inter aquam quæ erat infra firmamentum, & quæ erat super firmamentum. Et vocavit Deus firmamentum cœlum,* ipsum quod in primordio fecerat. Proinde & de homine, *& fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.* Dehinc, qualiter fecerit, reddit. *Et finxit Deus hominem de limo terræ, & adflavit in faciem ejus flatum vitæ, & factus est homo in animam vivam.* Et utique sic decet narrationem inire: Primo præfari, postea prosequi; nominare, deinde describere. Alioquin vanum, si ejus rei cujus nullam præmiserat mentionem, id est materiæ, ne ipsum quidem nomen, subito formam & habitum promulgavit, ante enarrat qualis esset, antequam an esset. Ostendit figuram deformati, nomen abscondit. At quanto credibilius, secundum nos, ejus rei dispositionem scriptura subjunxit, cujus institutionem simulque nominatio-

nem

nem præmisit? Quam denique integer sensus est, *in principio Deus fecit cœlum & terram, terra autem erat invisibilis & rudis*, quam Deus scilicet fecit; de qua scriptura cum maxime edixerat. Nam & *autem* ipsum velut fibula conjunctivæ particulæ ad connexum narrationi adpositum est, *terra autem.* Hoc enim verbo revertitur ad eam, de qua supra dixerat, & alligat sensum, adeo aufer hinc *autem*, & soluta compago est, ut tunc possit de alia terra dictum videri, *terra erat invisibilis & rudis.*

27. Sed tu supercilio capitis & nutu digiti adcommodato altius tollens, & quasi retro jactans, *erat* inquis, quasi semper fuerit scilicet innata & infecta, & idcirco materia credenda. At ego sine ullo lenocinio pronunciationis simpliciter respondebo, de omni re posse dici *erat*, etiam de ea, quæ facta, quæ nata sit, quæ aliquando non fuerit, & quæ materia non sit. Omne enim, quod habet esse, unde habet sive per initium, sive initio, hoc ipso quod est, etiam *erat* dicetur. Cui competit prima verbi positio, in definitionem, ejusdem etiam declinatio verbi decurret in relationem. *Est* definitionis caput, *erat* relationi facit. Hæ sunt argutiæ & subtilitates hæreticorum, simplicitatem communium verborum torquentes in quæstionem. Magna scilicet quæstio est, si erat terra, quæ facta est. Sane discutiendum, an ei competat invisibilem & rudem fuisse, quæ facta est, an ei ex qua facta est, ut ejusdem sit erat, cujus & quod erat.

28. Atquin non tantum probabimus istum habitum huic terræ competisse, sed & illi alii non competisse. Nam si nuda sit materia, Deo subjacebat, nullo scilicet elemento obstruente; siquidem nondum quicquam erat, præter ipsam & Deum; utique invisibilis esse non poterat, quia etsi tenebras volet in substantia fuisse materiæ (cui articulo respondere

debebimus suo ordine) etiam homini tenebræ, visibiles sunt. Hoc enim ipsum, quod sunt tenebræ, videtur, nedum Deo. Et utique si invisibilis esset, nullo modo cognosceretur qualitas ejus. Unde ergo compertus est Hermogenes informem & confusam & inquietam illam fuisse, quæ ut invisibilis latebat: aut si hoc a Deo revelatum est, probare debet. Sic & an rudis dici potuerit expostulo. Certe enim rude illud est, quod imperfectum est. Certe imperfectum non potest esse, nisi quod factum est. Quod enim minus factum est, imperfectum est. Certe, inquis. Ergo materia, quæ facta non erat in totum, imperfecta esse non potuit; quæ inperfecta non fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habens, quia facta non fuit, caruit & rudimento. Initii enim accidens est rudimentum. Terra vero, quæ facta est, meruit & rudis dici. Statim enim ut facta est, habuit imperfectæ locum, ante perfectionem.

29. Siquidem omnia opera sua Deus ordine consummavit, incultis primo elementis, depalans quodammodo mundum; dehinc exornatis velut dedicans. Nam & lumen non statim splendore solis implevit, & tenebras non statim solatio lunæ temperavit, & cœlum non statim sideribus stellisque signavit, & maria non statim beluis frequentavit, & ipsam terram non statim varia fœcunditate dotavit. Sed primo esse ei contulit. Dehinc non in vacuum esse supplevit. Sic enim & Esaias, *non in vacuum*, ait, *fecit illam*, *sed inhabitari*. Postea ergo quam facta est, futura etiam perfecta: interim erat invisibilis & rudis. Rudis quidem, hoc quoque ipso, quod invisibilis; ut nec visui perfecta simul & ut de reliquo nondum instructa. Invisibilis vero, ut adhuc aquis tanquam munimento genitalis humoris obducta: qua forma, etiam adfinis ejus caro nostra producitur. Nam & David ita canit: *Domini est terra & plenitudo ejus*,

orbis

orbis terræ, & omnes qui habitant in illa. Ipse super maria fundavit eam, & super flumina præparavit eam. Segregatis enim aquis in cavationem sinuum, emicantior facta est arida, quæ antehac aquis tegebatur. Exinde itaque & visibilis efficitur, dicente Deo: *Congregetur aqua in congregatione una, & videatur arida. Videatur,* inquit, *non fiat.* Jam enim facta erat, sed invisibilis, usque tunc videri sustinebat. Arida autem, quod erat futura ex divortio humoris, tamen terra. Et vocavit Deus aridam terram, non materiam. Sic & perfectionem postea consecuta, desinit rudis haberi, cum pronunciat Deus: *Fruticet terra herbam fœni seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cujus semen in ipso in similitudinem.* Item. *Producat terra animam vivam secundum genus, & quadrupedia & repentia, & bestias terræ, secundum genus.* Implevit igitur ordinem suum scriptura divina. Quam enim prædixerat invisibilem & rudem, ei & visionem reddidit & perfectionem. Non alia autem materia erat invisibilis & rudis. Ergo materia erit postea visibilis & perfecta. Volo itaque videre materiam. Visibilis enim facta est. Volo & perfectam eam recognoscere, ut ex illa etiam fœni herbam, & ex illa decerpam lignum fructuosum, & ex illa animalia usui meo famulentur, sed materia quidem nusquam; terra vero, hæc id est coram, hanc video, hac perfruor, ex quo invisibilis & rudis esse desiit, de qua manifestissime Esaias, *hæc dicit dominus qui fecit cœlum.* Iste Deus, qui demonstravit terram & fecit illam. Certe eandem demonstravit, quam & fecit. Quomodo demonstravit? utique dicendo, videatur arida, quare videri jubet, nisi quia retro non videbatur? ut sic quoque eam non *in vacuum* fecisset faciendo visibilem & ita *habilem:* & sic per omnia probatur nobis, hanc quam incolimus, eandem & factam esse a Deo & ostensam, nec aliam

fuisse rudem & invisibilem, quam quæ & facta & ostensa est, atque ita, *terra autem erat invisibilis & rudis*, ad eam pertinet quam Deus cum cœlo separavit.

30. Sic & sequentia conjecturam Hermogenis instruere videbuntur, *& tenebræ super abyssum, & spiritus Dei super aquas ferebatur*, quasi & hæ confusæ substantiæ, massalis illius molis argumenta portendant. Atquin singillatim definiens, tenebras, abyssum, spiritum Dei, aquas, nihil confusum, nec in confusione incertum æstimari facit, tam divisa relatio certorum & distinctorum elementorum. Hoc quidem amplius, cum situs proprios eis adscribit, tenebras super abyssum, spiritum super aquas, negavit confusionem substantiarum, quarum demonstrando dispositionem, demonstravit etiam distinctionem. Vanitimum denique, ut materia, quæ informis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adseveretur, non edito, quid sit illud corpus confusionis, quod unicum utique credendum est, si informe est. Uniforme etenim, quod informe est, informe autem, quod ex varietate confusum est, unam habeat necesse est speciem: quod non habet speciem, dum ex multis unam habet speciem. Ceterum, aut habebat in se species istas materia, de quarum vocabulis intelligendas esse tenebras dico & abyssum, & spiritum, & aquas, aut non habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens formas? Si non habebat, quomodo agnoscitur.

31. Sed & illud utique captabitur, de cœlo solo & de terra ista scripturam significasse, quod eam in principio Deus fecerit. De speciebus autem supra dictis, nihil tale: & ideo eas, quæ factæ non significentur, ad infectam materiam pertinere. Respondebimus huic quoque scrupulo. Scriptura divina satis differeret, si summas ipsas rerum a Deo factas commendasset, cœlum & terram, habentes utique suggestus suos proprios, qui in ipsis summis intelligi possent.

Sugge-

Suggestus autem cœli & terræ primo tunc fuerint tenebræ & abyssus & spiritus & aquæ. Nam terræ quidem suberat abyssus & tenebræ. Si enim abyssus infra terram, tenebræ autem super abyssum, sine dubio & tenebræ & abyssus infra terram. Cœlo vero spiritus & aquæ subjacebant, nam si aquæ super terram, quæ eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus & aquæ super terram. Quæ vero super terram, ea utique infra cœlum, & sicut terra abysso & tenebris, ita & cœlum spiritui & aquis incubabat & complectebantur: & ita novum non est, ut id solum, quod continet, nominetur, qua summale; in isto autem intelligatur & quod continetur, qua portionale. Ecce si dicam civitas extruxit theatrum, & circum, scena autem erat talis & talis, & statuæ super euripum, & obeliscus super omnia ferebatur, quia non & has species edixerim factas a civitate, non erunt ab ea cum circo & theatro? an ideo non adjeci factas has quoque species, quia inerant eis, quæ facta prædixeram, & inesse quibus inerant, intelligi poterant? Sed vacet hoc exemplum, ut humanum, aliud de autoritate scripturæ ipsius arripiam. *Fecit*, inquit, *Deus hominem de terra, & adflavit in faciem ejus flatum vitæ, & factus est homo in animam vivam.* Faciem quidem ejus hic nominat, sed nec ipsam factam a Deo dixit, *costam* vero & *ossa* & *carnem* & *oculos* & *sudorem* & *sanguinem*, postea loquitur, quæ nec tunc facta a Deo significavit. Quid respondebit Hermogenes? Nunquid & membra hominis ad materiam pertinebunt, quia non nominatim facta referuntur? An & hæc in hominis factitatione censentur? proinde membra erant, cœli & terræ abyssus, & tenebræ, spiritus, & aquæ; in corporibus enim membra sunt facta, in corporibus & membra sunt nominata. Nullum elementum non membrum est ejus

elemen-

elementi, quo continetur. Omnia autem elementa cœlo aut terra continentur.

32. Hæc responderim pro scriptura præsenti quatenus hic solorum corporum factitationem commendari videtur cœli & terræ, scit esse, qui ultro in corporibus & membra cognoscerent. Et ideo compendio usa est; providit tamen & hebetes & insidiosos, qui dissimulato tacito intellectu ipsis quoque membris verbum factitationis significatorum exigerent. Itaque &, propter istos, singulas species factas, docet aliis in locis. Habere sophiam, *Prior autem abysso genita sum*, dicentem, ut credas abyssum quoque genitam, id est factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil interest facta an nata sit, abyssus, dum initium detur illi, quod non daretur, si materiæ subjiciatur, esset de tenebris vero ipse Dominus per Essaiam, *ego qui struxi lucem & feci tenebras*. De spiritu æque Amos, *qui solidat tonitruum & condit spiritum, & adnunciat in homines Christum suum*: eum spiritum conditum ostendens, qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, librator & adflator & animator universitatis, non, ut quidam putant, ipsum Deum significari spiritum, quia Deus spiritus. Neque enim aquæ dominum sustinere sufficerent, sed eum spiritum dicit, de quo etiam venti constiterunt, ut ait per Esaiam, *quia spiritus a me exivit, & flatum omnem ego feci*. Item de aquis eadem sophia. *Et cum firmos ponebat fontes qua sub cœlo, ego eram modulans cum ipso*. Cum ergo & eas species probamus a Deo factas, & si in Genesi tantummodo nominatur, sine factitationis mentione, respondebitur fortasse ex diverso, plane factas eas, sed ex materia: ut stilus quidem Moysi *& tenebra super abyssum & spiritus Dei super aquas ferebatur* materiam sonet; ceteræ vero scripturæ, quæ ex materia factæ sunt species, in disperso demonstrent. Ergo sicut terra de terra, ita & abyssus ex abysso,

&

& tenebræ ex tenebris, & ſpiritus, & aquæ ex ſpiritu, ex aquis conſtiterunt. Et ſicut ſupra diximus, non potuit informis fuiſſe materia, ſi ſpecies habebat, ut & aliæ ex ea ſint confectæ, niſi quod non aliæ, ſed ipſæ ex ſemetipſis. Siquidem non capit diverſas fuiſſe, quæ iisdem nominibus eduntur: quod jam operatio divina ocioſa videri poſſit, ſi qua ferant fecit, cum generoſiora eſſet, quæ non erant facta, quam ſi fierent. Igitur, ut concludam: aut materiam tunc ſignificavit Moyſes cum ſcribit, & tenebræ ſuper abyſſum, & ſpiritus Dei ſuper aquas ferebatur; aut cum hæ ſpecies alibi poſtea demonſtrantur factæ a Deo, debuerunt æque demonſtrari ex materia, quam Moyſes præmiſerat, factæ; aut ſi ſpecies iſtas & non materiam ſignificavit Moyſes, ubi materia demonſtrata ſit quæro?

33. Sed dum illam Hermogenes inter colores ſuos invenit (inter ſcripturas enim Dei invenire non potuerit) ſatis eſt, quod omnia & facta a Deo conſtat & ex materia facta non conſtat; quæ, etiam ſi fuiſſet, ipſam quoque a Deo factam credidiſſemus, quia nihil innatum præter Deum præſcribentes obtineremus. In hunc usque articulum locus eſt retractatui, donec ad ſcripturas provocata deficiat exhibitio materiæ: expedita ſumma eſt: nihil invenio factum, nihil ex nihilo, quia quod factum invenio, non fuiſſe cognoſco; etiam ſi quid ex aliquo factum eſt, ex facto habet cenſum, ut ex terra herba & fructus & pecudes, & figuratio hominis ipſius, ut ex aquis natatiles & volatiles animæ, hujusmodi origines rerum ex his prolatarum, potero materias appellare. Sed factas a Deo & ipſas.

34. Ceterum omne ex nihilo conſtitiſſe illa poſtremo divina diſpoſitio ſuadebit, quæ omnia ex nihilo redactura eſt. Siquidem & *cælum convolvetur ut liber*, immo *nusquam fiet cum ipſa terra*, *cum qua pri-*

mer-

mordia factum est. Cælum & terra præteribunt, inquit; *cœlum primum & terra prima abierunt, & locus non est inventus illis*, quia scilicet quod & finit, locum amittit. Sic & David, *opera manuum tuarum cæli; & ipsi peribunt.* Nam & *si mutabit illos, velut opertorium, & mutabuntur.* Sed & mutari perire est pristino statui, quem dum mutantur, amittunt; & *stellæ quidem de cœlo ruent, sicut fici arbor cum valido commota vento acerba sua amittit. Montes vero tanquam cera liquescent a conspectu domini* cum *surrexerit*, scilicet *confringere terram.* Sed *& paludes*, inquit, *arefaciam* & *quærent aquam nec invenient; etiam mare hactenus.* Quæ omnia & si aliter putaverit spiritaliter interpretanda, non tamen poterit auferre veritatem ita futurorum, quomodo scripta sunt. Si quæ enim figuræ sunt, ex rebus consistentibus fiant necesse est, non ex vacantibus, quia nihil potest ad similitudinem de suo præstare, nisi sit ipsum, quod tali similitudine præstet. Revertor igitur ad caussam definientem omnia ex nihilo edita, in nihilo perventura, ex æterno enim, id est ex materia nihil Deus interibile fecisset, nec ex majoribus minora condidisset, cui magis congruat, ex minoribus majora producere, id est ex interibili æternum, quod & carni nostræ pollicetur, cujus virtutes & potestates suas hunc jam arrabonem voluit in nobis collocasse, ut credamus etiam, illum, universitatem ex nihilo velut emortuam, quæ scilicet non erat in hoc ut esset, suscitasse.

35. De cetero vero statu materiæ, etsi non est retractandum, prius enim erat, ut eam esse constaret: tamen ac si constiterit, persequendus est ordo, quo magis eam non esse constet, cujus nec reliquus status consistat, simul ut contrarietates suas agnoscat Hermogenes: Prima, inquit facie videtur nobis incorporalis esse materia. Exquisita autem ratione recta, invenitur, neque corporalis, neque incorporalis.

Quæ

Quæ eſt iſta ratio recta, quæ nihil recti renunciat, id eſt nihil certi? Niſi fallor enim omnis res aut corporalis ſit neceſſe eſt, ut concedam interim eſſe aliquid incorporale de ſubſtantiis duntaxat; cum ipſa ſubſtantia corpus ſit rei cujusque; certe poſt corporale & incorporale, nihil tertium, age nunc ſit & tertium, quod illa recta ratio Hermogeniana compererit, quæ neque corporalem neque incorporalem materiam facit, ubi eſt, quale eſt, quid vocatur, quid deſcribitur, quid intelligitur? tantum hoc ratio renunciavit nec corporalem materiam nec incorporalem?

36. Sed ecce contrarium ſubjicit, aut alia fortaſſe ratio ei occurrit, ex parte corporalem renuncians materiam & ex parte incorporalem. Jam ergo ne neutrum ſit, utrumque materia cenſenda eſt. Erit enim corporalis & incorporalis adverſus renunciationem rectæ rationis illius, plane rationem non reddentis ſententiæ ſuæ, ſicut nec alia reddit. Corporale enim materiæ vult eſſe, de quo corpora edantur: incorporale vero, inconditum notum ejus. Si enim, ait, corpus tantummodo eſſet, nihil ei incorporale appareret, id eſt motus. Si vero in totum incorporalis fuiſſet, nullum corpus ex ea fieret, quanto hæc rectior ratio, niſi quod ſi tam rectas lineas ducis Hermogenes, quam rationi ſatis, pictor te bardior non eſt. Quis enim tibi concedit motum, in ſecundam partem ſubſtantiæ deputare, cum ſubſtantiva res non ſit, quia nec corporalis; ſed accidens, ſi forte, ſubſtantiæ & corpori, ut actus & pulſus, ut lapſus, ut caſus, ita & motus. Nam ſive a ſemetipſo quid movetur, actus ejus eſt motus, certe pars ſubſtantiæ non eſt, ſicut tu motum ſubſtantiam facis materiæ incorporalem. Omnia denique moventur, aut a ſemetipſis ut animalia, aut ab aliis ut inanimalia, tamen nec hominem, nec lapidem & corporalem & incorporalem dicemus, quia & corpus habeat & motum;

tum; ſed unam omnibus formam ſolius corporalitatis, quæ ſubſtantiæ res eſt, ſi qua incorpora eis adſunt, aut actus, aut paſſiones, aut officia, aut libidines eorum, non portiones deputamus. Quo ergo facit, portionem materiæ in motum diſponere, qui non ad ſubſtantiam pertinet, ſed ad ſubſtantiæ habitum? Quid enim ſi immobilem placuiſſet tibi inducere materiam, nunquid immobilitas ſecunda pars formæ videretur? Sic itaque nec motus, ſed de motu & alibi licebit.

37. Nunc enim video te ad illam rurſus rationem reverti, quæ tibi nihil certi renunciare conſuevit. Nam ſicut nec corporalem nec incorporalem infert materiam, ita nec bonam nec malam adlegaſſet, proinde ſuperargumentaſſet. Si enim inquis, eſſet bona, quæ ſemper hoc fuerat: non deſideraret compoſitionem Dei: ſi eſſet natura mala, non accepiſſet translationem in melius: nec quicquam compoſitionis ſuæ adplicuiſſet illi Deus tali natura: in vacuum enim laboraſſet. Verba hæc tua ſunt: quorum te & alibi meminiſſe oportuerat, ne quid his contrarium inferres. Sed quoniam de mali & boni ambiguitate ſuper materiam in præteritis aliquid retractavimus, nunc ad præſentem, & ſolam propoſitionem & argumentationem tuam reſpondebo. Nec dicam & hic te certum aliquid debuiſſe pronunciaſſe, aut bona aut mala, aut tertium aliquid, ſed nec hic, quod tibi libuit pronunciaſſe, cuſtodiſſe. Reſcindis enim, quod pronunciaſti, nec bonam nec malam; quia cum dicis ſi eſſet bona, non deſideraret componi, a Deo, malam portendis: & cum adponis ſi eſſet mala natura, non admitteret, in melius translationem: bonam ſuboſtendis: atque ita & boni & mali adfinem conſtituiſti, ei quam nec bonam nec malam pronunciaſti. Si autem argumentationem, qua putaſti te propoſitionem tuam confirmaturum, retundam: Oppono etiam illud, ſi bona fuiſſet materia

ſem-

semper, quare non desiderasset in melius reformari: quod bonum non desiderat, aut non optat, aut non capit profectum, ut fiat de bono melius? æque, si mala natura fuisset, quare non potuerit a Deo converti, ut a potentiore, ut ab eo, *qui lapidum quoque naturam convertere valeat in filios Abrahæ.* Nempe ergo non tantum comparas dominum materiæ, sed & subjicis, a quo natura materiæ devinci & edomari melius potuisset. Sed & quam hic non vis naturam malam, alibi te confessum negabis.

38. De situ materiæ id tracto, quod & de modo, ut perversitatem tuam traducat: subjacentem facis Deo materiam, & utique locum illi, qui sit infra Deum, in loco ergo materia; si in loco, ergo intra locum: si intra locum, ergo determinatur a loco, intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, quam, quantum proprie pictor, agnoscis finem esse omni rei, cujus linea extrema est, non ergo erit infinita materia, quæ dum in loco, quo est, a loco determinatur, & dum determinatur ab illo, extrema eum linea patitur. At tu infinitam facis, dicens. Infinita est autem, eo, quod semper est. Et si quis discipulorum tuorum voluerit argumentari, quasi infinitam ævo, non modo corporis, intelligi velis: atqui corporaliter infinitam, ut corporaliter immensam & incircumscriptam, sequentia ostendunt: unde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes ejus; adeo corpore infinita, non tempore est: & obduceris corpoream infinitam faciens, cum locum ei adscribens, intra locum & extremam loci lineam includis. Sed tamen cur non totam eam formaverit Deus, non scio, nisi qua, aut invalidus aut invidus, itaque dimidium ejus, quæ non tota formata sit, quæro, ut qualis tota fuerit agnoscam. Debuerat enim Deus, ut exemplarium antiquitatis ad gloriam operis palam fecisse.

39. Sit nunc definitiva, ſicut rectius tibi videtur, per demutationes ſuas & translationes, ſit & comprehenſibilis, ut quæ fabricatur, inquis, a Deo: quia & convertibilis & demutabilis & diſpartibilis. Demutationes enim ejus, inquis, diſpartibilem eam oſtendunt. Et hic a lineis tuis excidiſti, quibus circa perſonam Dei uſus es, præſcribens Deum illum non ex ſemetipſo feciſſe, quia in partes venire non poſſet, qui ſit æternus & manens in ævum, ac per hoc immutabilis & indiviſibilis. Si & materia eadem æternitate cenſetur; neque initium habens neque finem, eadem ratione non poterit pati diſpertitionem & demutationem, qua nec Deus. In æternitatis conſortio poſita participet cum illo neceſſe eſt, & vires & leges & conditiones æternitatis. Atque cum dicis, partes autem ejus omnia ſimul ex omnibus habent, ut ex partibus totum dinoſcatur: utique eas partes intelligi vis, quæ ex illa prolatæ ſunt, quæ hodie videntur a nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habent? utique ex priſtinis; quando, quæ hodie videntur, aliter habeant, quam priſtina fuerunt.

40. Dicis in melius reformatam materiam, utique de deterioribus; & vis meliora, deteriorum exemplarium ferre. Confuſa res erat, nunc vero compoſita eſt, & vis ex compoſitis, incompoſita præberi. Nulla res ſpeculum eſt alterius, id eſt non coæqualis. Nemo ſe apud tonſorem pro homine mulum inſpexit, niſi ſi qui putat in hac extructione mundi diſpoſita jam & contempta informem & incultam materiam reſpondere. Quid hodie informe in mundo, quid tetrum ſpeciatum in materia? ut ſpeculum ſit mundus materiæ; cum ornamenti nomine ſit penes Græcos mundus, quomodo inornatæ materiæ imaginem præfert, ut dicas totum ejus ex partibus cognoſci? certe ex illo toto erit etiam hoc, quod non venit in deformationem; & ſupra edidiſti non

totam

totam eam fabricatam. Igitur vel hoc rude & confusum & incompositum non potest in expolitis & distinctis & compositis recognosci, quæ nec partes materiæ appellari convenit, cum a forma ejus ex mutatione divisa recesserunt.

41. Revertor ad motum, ut ubique te lubricum ostendam; inconditus & inconfusus & turbulentus fuit materiæ motus. Sic enim & ollæ undique ebullientis similitudinem opponcs, & quomodo alibi alius a te adfirmatur? cum enim vis materiam nec bonam nec malam inducere: Igitur inquis subjacens materia, æqualis momenti habens motum, neque ad bonum neque ad malum plurimum vergit, si æqualis momenti, jam non turbulentus, nec cacabacius, sed compositus & temperatus, scilicet, qui inter bonum & malum suo arbitrio agitatus in neutram tamen partem pronus præceps mediar quod ajunt ginaten ex vi librato impetu ferebatur. Hæc, inquies, non est hæc turbulenta & passivitas non est, sed moderatio & modestia & justitia mutationis neutram partem judicantis. Plane, si huc & illuc aut in alterum magis proclivarunt tunc, inconcinnitatis & inæqualitatis & turbulentiæ denotari mereretur. Porro, si neque ad bonum neque ad malum pronior erat motus, utique inter bonum & malum agebatur. Ut ex hoc quoque materiam determinabilem adpareat, cujus motus nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrum vertebat intra utrumque ab utroque censebat, & hoc nomine ab utroque determinabatur. Sed & bonum & malum in loco facis, cum dicis motum materiæ in neutrum eorum fuisse propensum. Materia enim, quæ in loco erat, neque huc neque illuc devergens, in loca non devergebat in quibus erat bonum & malum, dans autem locum bono & malo, corporalia ea facis, faciendo localia, quia quæ locum habent, prius est ut corporalia sint.

sint. Denique incorporalia proprium locum non haberent, nisi in corpore cum corpori accedunt; ad bonum autem & malum non devergente materia, ut aut corporalia aut localia non devergebat. Bonum ergo & malum erras, si substantias esse vis; substantias enim facis, quibus loca adsignas. Loca autem adsignas, cum materiæ motum ab utraque regione suspendis.

42. Dispersisti omnia, ne de proximo, quam contraria sibi sint, relucerent. At ego colligam singula & conferam; inconditum adseveras motum materiæ eamque adjicis sectari informitatem. Dehinc alibi, desiderare componi a Deo. Desiderat formationem, quæ sectatur informitatem? Aut sectatur informitatem, quæ desiderat formationem? non vis videri Deum æquari materiæ; & subjicis, habere illam cum Deo communionem. Impossibile enim, inquis, non habentem illam commune aliquid cum Deo, ornari eam ab ipso. Atquin, si commune aliquid habebat cum Deo, non desiderabat exornari ab ipso; pars scilicet Dei per communionem. Aut & Deus poterat ornari a materia, habendo cum illa aliquid & ipse commune: etiam in hoc necessitati subjicis Deum, si fuit aliquid in materia, propter quod eam formaret. Commune autem inter illos facis, quod a semetipsis moventur & semper moventur. Quid minus materiæ, quam Deo adscribis? totum consortium divinitatis; hoc erit, libertas & æternitas motus; sed Deus composite, materia incondite moventur. Tamen divinum proinde, motu proinde libero & æterno. Atquin plus materiæ das, cui licuit sic moveri, quomodo Deo non licuit.

43. De motu & aliud notaverim. Nam secundum ollæ similitudinem, sic erat inquis materiæ motus, antequam disponeretur, concretus, inquietus, inadprehensibilis præ nimietate certaminis: dehinc

subji-

subjicis: Stetit autem in Dei compositionem, & inadprehensibilem habuit inconditum motum præ tarditate inconditi motus. Supra certamen motus adscribis, hic tarditatem. Nam de natura materiæ quoties cadas, accipis supra judices. Si autem esset materia natura mala, non accepisset translationem in melius: nec Deus aliquid compositionis accommodasset illi. In vacuum enim laborasset; finisti igitur duas sententias; nec materiam natura malam, nec naturam ejus a Deo potuisse converti; horum immemor, postea inferens: At ubi accepit compositionem a Deo & ornata est, cessavit a natura: si in bonum reformata est, utique de malo reformata est. Et si per compositionem Dei, cessavit a natura mali, natura cessavit ergo; & mala fuit natura ante compositionem, & desinere potuit a natura, post reformationem.

44. Sed & qualiter operatum facias Deum, sequitur ut ostendam. Plane a philosophis recedes, sed tamen & a prophetis. Stoici enim volunt Deum sic per materiam decucurrisse, quomodo mel per favos. At tu non, inquis, pertransiens illam, facit mundum, sed solummodo apparens & appropinquans ei, sicut facit, qui decor solummodo apparens, & magnes lapis, solummodo adproprinquans. Quid simile Deus fabricans mundum, & decor vulnerans animum, aut magnes adtrahens ferrum? Nam & si apparuit Deus, materiæ, sed non vulneravit illam, quod decor animum: & si adpropinquavit, sed non cohæsit illi, quod magnes ferro. Puta nunc exempla tua competere, certe si apparendo & adpropinquando materiæ, fecit ex illa Deus mundum, utique ex quo apparuit fecit, & ex quo adpropinquavit. Ergo quando non fecerat retro, nec apparuerat illi, nec appropinquaverat. Et cui credibile est, Deum non apparuisse materiæ? vel qua consubstantiali suæ per æternitatem? ab ea longe

 fuisse,

fuisse, quem credimus ubique esse, & ubique apparere. Cui etiam inanimalia & incorporalia laudes canunt apud Danielem. Quantus hic locus, in quo Deus a materia tantum distabat, ut neque appareret, neque adpropinquaret, ante mundi molitionem? credo peregrinatus est ad illam de longinquo, cum primum ei voluit apparere & adpropinquare.

45. At enim prophetæ & Apostoli non ita tradunt mundum a Deo factum, apparente solummodo & adpropinquante materiæ, quia nec materiam ullam nominaverunt. Sed primo sophiam conditam *initia viarum in opera ipsius.* Dehinc & *sermonem* prolatum, *per quem omnia facta sunt & sine quo factum est nihil.* Denique *sermone ejus cœli confirmati sunt, & spiritu ipsius universæ virtutes eorum.* Hic est *Dei dextra & manus ambæ per quas operatus est atque molitus est. Opera enim manuum tuarum,* inquit, *cœli; per quas & mensus est cœlum, & palmo terram.* Noli ita Deo adulari, ut velis illum solo visu, & accessu tot ac tantas substantias protulisse, & non propriis viribus instituisse. Sic enim & Hieremias commendat, *Deus faciens terram in valentia sua, parans orbem in intelligentia sua, & suo sensu extendit cœlos:* hæ sunt *vires* ejus, quibus *enixus*, totum hoc condidit. Major est gloria ejus, si laboravit. Denique, *septima die requievit ab operibus*, utrumque suo more. Aut si adparens solummodo & adpropinquans fecit hunc mundum, numquid cum facere desiit, rursus adparere & adpropinquare cessavit? Atquin magis apparere cœpit & ubique conveniri Deus, ex quo factus est mundus. Vides ergo, quemadmodum operatione Deus universa constituit, *valentia* facientis *terram*, *intelligentia* parantis *orbem*, & *sensu* extendentis *cœlum:* non adparentis solummodo, nec adpropinquantis, sed adhibentis tantos animi sui nisus, sophiam, valentiam, sensum, sermonem, spiritum, virtutem. Quæ illi non erant necessaria: ut adparen-

rendo tantummodo & adpropinquando perfectus fuisset. Hæc autem sunt *invisibilia* ejus, quæ secundum apostolum *ab institutione mundi* factis ejus *conspiciuntur*, non materiæ nescio quæ, sed sensualia ipsius. Quis enim cognovit sensum domini, de quo & clamat, *profundum, divitiarum & sophiæ, ininventibilia judicia ejus, & ininvestigabiles viæ ejus*. Quid hæc magis sapiunt, quam ut ex nihilo omnia facta sint? quæ nec inveniri nec investigari, nisi solo Deo possent, alioqui investigabilia, si ex materia sunt investigata & inventa. Igitur, in quantum constitit, materiam nullam fuisse, ex hoc etiam quod nec talem competat fuisse, qualis inducitur, in tantum probaretur, omnia a Deo ex nihilo facta, nisi quod Hermogenes eundem statum describendo, materiæ, quod est ipse, inconditum, confusum, turbulentum, ancipitis & fervidi motus, documentis artis suæ dum ostendit, ipse se pinxit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE ANIMA, LIBER.

I.

De solo censu animæ congressus Hermogeni, quatenus & istum ex materiæ potius suggestu, quam ex Dei flatu constitisse præsumsit, nunc ad reliquas conversus quæstiones, plurimum videbor cum Philosophis dimicaturus. Etiam in carcere Socratis de animæ statu velitatum est: nescio jam hoc primum, an opportuno in tempore magistri, etsi nihil de loco interest. Quid enim liquido saperet anima tunc Socratis, jam sacro navigio regresso, jam cicutis damnationis exhaustis, jam morte præsente utique consternata ad aliquem motum secundum naturam, aut exsternata, si non secundum naturam. Qamvis enim placita atque tranquilla, quam nec conjugis fletus statim viduæ, nec liberorum conspectus exinde pupillorum, lege pietatis inflexerat, vel in hoc tamen mota, ne moveretur, ipsa constantia concussa est adversus inconstantiæ concussionem. Quid autem aliud saperet vir quilibet injuria damnatus, præter injuriæ solamen, nedum Philosophus gloriæ animal, cui nec consolanda est injuria, sed potius insultanda. Denique post sententiam obviæ conjugi & muliebriter inclamanti: Injuste damnatus es Socrates: jam & de gratulatione responderat: Volebas autem juste? Nihil mirandum, si & in carcere lemniscatas Anyti & Meliti palmas gestiens infringere, ipsa morte coram,

rum, immortalitatem vindicat animæ necessaria præsumptione ad injuriæ frustrationem. Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis. Cui enim veritas comperta sine Deo? cui Deus cognitus sine Christo? cui Christus exploratus sine Spiritu Sancto? cui Spiritus sanctus accommodatus sine fidei sacramento? Sane Socrates facilius diverso spiritu agebatur. Si quidem ajunt dæmonium illi a puero adhæsisse, pessimum revera pædagogum, etsi post Deos & cum Deis dæmonia deputantur penes Poetas & Philosophos. Nondum enim Christianæ potestatis documenta processerant, quæ vim istam perniciosissimam, nec unquam bonam, antiqui erroris artificem, omnis veritatis avocatricem sola traducit. Quod si idcirco sapientissimus Socrates secundum Pythii quoque dæmonis suffragium, scilicet negotium navantis socio suo, quanto dignior atque constantior Christianæ sapientiæ assertio, cujus adflatui tota vis dæmonum cedit? Hæc sapientia de schola cœli Deos quidem sæculi negare liberior, quæ nullum Aesculapio gallinaceum reddi jubens prævaricetur, nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens: nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans, ideoque non unius urbis, sed universi orbis iniquam sententiam sustinens pro nomine veritatis, tanto scilicet perosioris quanto plenioris, ut & mortem non de poculo per habitum jocunditatis obsorbeat, sed de patibulo & vivicomburio per omne ingenium crudelitatis exhauriat, interea in isto tenebrosiore carcere seculi inter suos Cebetas & suos Phædonas, si quid de anima examinandum est, ad Dei regulas dirigat. Certe nullum alium potiorem animæ demonstratorem quam auctorem a Deo discat, quod a Deo habeas, aut nec ab alio, si nec a Deo. Quis enim revelabit quod Deus texit? Unde scicitandum est? Unde &

ignorare tutissimum est, præstat per Deum nescire quia non revelaverit, quam per hominem scire, quia ipse præsumpserit.

2. Plane non negabimus aliquando Philosophos juxta nostra sensisse; testimonium est veritatis inventus ipsius. Nonnunquam & in procella confusis vestigiis cœli & freti aliqui portus offenditur prospero errore, nonnunquam & in tenebris aditus quidam & exitus deprehenduntur cæca felicitate, sed & natura pleraque suggeruntur quasi de publico sensu, quo animam Deus dotare dignatus est. Hunc nacta Philosophia ad gloriam propriæ artis inflavit præ studio (non mirum si istud ita dixerim) eloquii quidvis struere atque destruere eruditi, magisque dicendo persuadentis, quam docendo. Formas rebus imponit, eas nunc peræquat, nunc privat, de certis incerta præjudicat, provocat ad exempla, quasi comparanda sint omnia, omnia præscribit, proprietatibus etiam inter similia diversis, nihil divinæ licentiæ servat, leges naturæ opiniones suas facit; ferrem si naturalis ipsa, ut compos naturæ de conditionis consortio probaretur. Visa est quidem sibi & ex sacris (quas putant) litteris hausisse, quia plerosque auctores etiam Deos existimavit antiquitas, nedum divos: ut Mercurium Aegyptium, cui præcipue Plato adsuevit: ut Silenum Phrygem, cui a pastoribus perducto ingentes aures suas Midas tradidit, ut Hermotimum, cui Clazomenii mortuo templum contulerunt, ut Orpheum, ut Musæum, ut Pherecydem Pythagoræ magistrum. Quid autem si Philosophi etiam illa incursaverunt quæ penes nos apocryphorum confessione damnantur, certos nihil recipiendum, quod non conspiret germanæ, & ipso jam ævo pronatæ propheticæ paraturæ, quando & Pseudoprophetarum meminerimus, & multo prius apostatarum spirituum, qui hujusmodi quoque ingeniorum calliditate omnem fa-

ciem

diem sæculi instruxerint. Postremo si etiam ad ipsos Prophetas adisse credibile est indagatorem quemque sapientiæ ex negotio curiositatis, tamen plus diversitatis invenias inter Pilosophos quam societatis, cum & in ipsa societate diversitas eorum deprehendatur. Siquidem vera quæque & consonantia Prophetis aut aliunde commendant, aut aliorsum subornant, cum maxima injuria veritatis, quam efficiunt aut adjuvari falsis, aut patrocinari. Hoc itaque commiserit nos & Philosophos in ista præsertim materia, quod interdum communes sententias propriis argumentationibus vestiant, contrariis alicubi regulæ nostræ: interdum sententias proprias communibus argumentationibus muniant, consentaneis alicubi regulæ illorum, ut prope exclusa sit veritas a Philosophia per veneficia in illam sua, & ideo utroque titulo societatis adversario veritatis urgemur, & communes sententias ab argumentationibus Philosophorum liberare, & communes argumentationes a sententiis eorum separare, revocando quæstiones ad Dei litteras, exceptis plane quæ sine laqueo alicujus præjudicii ad simplex testimonium licebit adsumere: quia & ex æmulis nonnunquam testimonium necessarium, si non æmulis prosit. Nec ignoro quanta sit silva materiæ istius apud Philosophos pro numero etiam ipsorum commentatorum, quot varietates sententiarum, quot palæstræ opinionum, quot propagines quæstionum, quot implicationes expeditionum. Sed & Medicinam inspexi, sororem (ut ajunt) Philosophiæ, sibi quoque hoc negotium vindicantem, ut ad quam magis animæ ratio pertinere videatur per corporis curam. Unde & plurimum sorori refragatur, quod animam quasi coram in domicilio suo tractando magis norit. Sed viderit utriusque præstantiæ ambitio. Habuit & Philosophia libertatem ingenii, & Medicina necessitatem artificii ad extendendos de anima retractatus; late

quæ-

runtur incerta, latius diſputantur præſumpta. Quanta difficultas probandi, tanta operoſitas ſuadendi; ut merito Heraclitus ille tenebroſus vaſtiores caligines animadvertens apud examinatores animæ, tædio quæſtionum pronuntiarit, terminos animæ nequaquam inveniſſe omnem viam ingrediendo. Chriſtiano autem paucis ad ſcientiam hujus rei opus eſt: nam & certa ſemper in paucis, & amplius illi quærere non licet, quam quod inveniri licet. Infinitas enim quæſtiones Apoſtolus prohibet. Porro non amplius inveniri licet, quam quod a Deo diſcitur. Quod autem a Deo diſcitur, totum eſt.

3. Atque utinam nullas hæreſes oportuiſſet exiſtere, ut probabiles quique emicarent. Nihil omnino cum Philoſophis ſuper anima quoque experiremur, Patriarchis (ut ita dixerim) hæreticorum. Siquidem & ab Apoſtolo jam tunc Philoſophia concuſſio veritatis providebatur. Athenis enim expertus linguatam civitatem, cum omnes illic ſapientiæ atque facundiæ caupones deguſtaſſet, inde concepit præmonitorium illud edictum. Proinde enim & animæ ratio per philoſophatas doctrinas hominum miſcentes aquas vino, alii immortalem negant animam, alii plusquam immortalem adfirmant, alii de ſubſtantia, alii de forma, alii de una quaque diſpoſitione diſceptant; hi ſtatum ejus aliunde ducunt, hi exitum aliorſum abducunt, prout aut Platonis honor, aut Zenonis vigor, aut Ariſtotelis tenor, aut Epicuri ſtupor, aut Heracliti mœror, aut Empedoclis furor perſuaſerunt. Deliquit, opinor, divina doctrina ex Judæa potius quam ex Græcia oriens. Erravit & Chriſtus piſcatores citius quam ſophiſtam ad præconium emittens. Si qua igitur in hunc modum de nidoribus Philoſophiæ candidum & purum aerem veritatis infuſcant, ea erunt Chriſtianis enubilanda, & percutientibus argumentationes originales, id eſt Philoſophicas, & opponentibus

tibus definitiones cœlestes, id est Dominicas: ut & illa, quibus ethnici a Philosophia capiuntur, destruantur, & hæc, quibus fideles ab hæresi concutiuntur, retundantur, una jam congressione decisa adversus Hermogenem, ut præfati sumus: quia animam ex Dei flatu, non ex materia vindicamus muniti & illic divinæ determinationis inobscurabili regula, *Et flavit*, inquit, *Deus flatum vitæ in faciem hominis, & factus est homo in animam vivam*, utique ex Dei flatu. De isto nihil amplius revolvendum; habet suum titulum, & suum hæreticum. Ceteris hinc exordium inducam.

4. Post definitionem census, quæstionem status patitur. Consequens enim est, ut ex Dei flatu animam professi, initium ei deputaremus. Hoc Plato exludit, innatam & infectam animam volens: & natam autem docemus & factam ex initii constitutione. Nec statim erravimus utrumque dicentes, quia scilicet aliud sit natum, aliud factum, utpote illud animalibus competens. Differentiæ autem sua habendo loca & tempora, habent aliquando & passivitatis commercia. Capit itaque & facturam dici generari, pro in esse poni, siquidem omne quod quoquo modo accipit esse, generatur. Nam & factor ipse parens facti potest dici; sic & Plato utitur. Igitur quantum ad fidem nostram factæ natæve animæ depulsa est Philosophi opinio, auctoritate Prophetiæ quoque.

5. Accerserit Eubulum aliquem & Critolaum & Xenocratem, & isto in loco amicum Platonis Aristotelem. Fortasse an exstruentur magis ad auferendam animæ corpulentiam? si nos alios e contrario inspexerint & quidem plures corpus animæ vindicantes, nec illos dico solos qui eam de manifestis corporalibus effingunt, ut Hipparchus & Heraclitus ex igni, ut Hippon & Thales ex aqua, ut Empedocles & Critias ex sanguine, ut Epicurus ex atomis, si & atomi

cor-

pulentias de coitu suo cogunt: ut Critolaus & Pe-
itetici ejus, ex quinta nescio qua substantia, si
illa corpus, quia corpora includit. Sed etiam
icos allego, qui spiritum prædicantes animam pene
)iscum qua proxima inter se flatus & spiritus, ta-
n corpus animam facile persuadebunt. Denique
io consitum spiritum definiens animam, hoc modo
ruit. Quo, inquit, digresso animal emoritur,
pus est: consito autem spiritu digresso animal emo-
ır: ergo consitus spiritus corpus est; consitus au-
ı spiritus anima est, ergo corpus est anima. Vult
Cleanthes non solum corpus lineamentis, sed &
næ notis similitudinem parentibus in filios respon-
e, de speculo scilicet morum & ingeniorum & ad-
uum; corporis autem similitudinem & dissimilitu-
em capere & animam. Itaque corpus similitudini
dissimilitudini obnoxium. Item corporalium &
ɔrporalium passiones inter se non communicare.
ro & animam compati corpori, cui læso ictibus,
neribus, ulceribus condolescit: & corpus animæ,
afflictæ cura, angore, amore cohærescit per de-
nentum socii vigoris, cujus pudorem & pavorem
ore atque pallore testetur. Igitur anima corpus
corporalium passionum communione. Sed & Chry-
ıus manum ei porrigit, constituens corporalia ab
ɔrporalibus derelinqui omnino non posse, quia nec
ıtingatur ab eis. Unde & Lucretius;

Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.

elicto autem corpore ab anima affici morte. Igi-
corpus anima, quæ nisi corporalis corpus non
elinqueret.

6. Hæc Platonici subtilitate potius quam veritate
ıturbant. Omne inquiunt corpus, aut animale sit
esse est, aut inanimale. Et siquidem inanimale
extrinsecus movebitur: si vero animale, intrin-
secus.

secus. Anima autem nec extrinsecus movebitur, ut quæ non sit inanimalis, nec intrinsecus, ut quæ ipsa potius moveat corpus. Itaque non videri eam corpus, quæ non corporalium forma ex aliqua regione moveatur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primo definitionis provocantis ad ea quæ in animam non conveniunt. Non enim potest anima animale corpus dici, aut inanimale: cum ipsa sit quæ aut faciat corpus animale, si adsit, aut inanimale, si absit ab illo. Itaque quod facit, non potest esse ipsa, ut dicatur animale vel inanimale. Anima enim dicitur substantiæ suæ nomine. Quod si non capit animale corpus dici aut inanimale quod est anima, quomodo provocabitur ad animalium & inanimalium corporum formam? Dehinc si corporis est moveri extrinsecus ab aliquo, ostendimus autem supra moveri animam & ab alio, cum vaticinatur, cum furit, utique extrinsecus, cum ab alio: merito quod movebitur extrinsecus ab alio, secundum exempli propositionem corpus agnoscam. Enimvero si ab alio moveri corporis est, quanto magis movere aliud? Anima autem movet corpus, & conatus ejus extrinsecus foris parent. Ab illa est enim impingi & pedes in incessum, & manus in contactum, & oculos in conspectum, & linguam in effatum, velut sigillario motu superficiem intus agitante. Unde hæc visio incorporali animæ, unde vacuæ rei solida propellere. Sed quomodo divisi videntur in homine sensus corporales & intellectuales? Corporalium ajunt rerum qualitates, ut terræ, ut ignis corporalibus sensibus renuntiari, ut tactui, ut visui. Incorporalium vero intellectualibus conveniri, ut benignitatis, ut malignitatis. Itaque incorporalem esse animam constat, cujus qualitates non corporalibus, sed intellectualibus sensibus comprehendantur. Plane, si non hujus definitionis gradum exclusero. Ecce enim incorporalia ostendo corporali-

bus sensibus subjici, sonum auditui, colorem con-
ctui, odorem odoratui, quorum exemplo etiam
ma corpori accedit, ne dicas idcirco ea per cor-
ales renuntiari sensus, quia corporalibus acce-
it. Igitur si constat incorporalia quoque a cor-
alibus comprehendi, cur non & anima quæ corpo-
s, ab incorporalibus renuntietur? Certe defini-
exclusa sit. De insigníoribus argumentationibus
: etiam illa, quod omne corpus corporalibus ali
icant. Animam vero ut incorporalem, incorpo-
bus, sapientiæ scilicet studiis. Sed nec hic gradus
)it, etiam Sorano methodicæ medicinæ instructis-
o auctore respondente animam corporalibus quo-
ali: denique deficientem a cibo plerumque ful-
. Quidni? quo adempto in totum dilabitur ex cor-
e. Ita etiam ipse Soranus plenissime super anima
nmentatus quatuor voluminibus, & cum omni-
Philosophorum sententiis expertus, corporalem
mæ substantiam vindicat, etsi illam immortalitate
idavit. Non enim omnium est credere, quod Chri-
norum est. Sicut ergo Soranus ipse rebus osten-
animam corporalibus ali, proinde & Philosophus
iibeat illam incorporalibus pasci. Sed nemo un-
m cunctanti de exitu animæ mulsam aquam de elo-
o platonis infudit, aut micas de minutiloquio Ari-
telis infersit. Quid autem facient tot ac tantæ
mæ Rupicum & barbarorum, quibus alimenta sa-
ntiæ desunt, tamen indocta prudentia pollent, &
academiis & porticibus Atticis & carceribus So-
tis, denique jejunantes a Philosophia nihilominus
unt. Non enim substantiæ ipsi alimenta proficiunt,
liorum, sed disciplinæ, quia nec opimiorem ani-
m efficiunt, sed ornatiorem. Bene autem quod
ırtes Stoici corporales adfirmant. Adeo sic quo-
anima corporalis, si & artibus ali creditur. Sed
ırmis, intentio Philosophiæ solet plerunque nec
prospi-

prospicere pro pedibus. Sic Thales in puteum. Solet & sententias suas non intelligendo, valetudinis corruptelam suspicari. Sic Chrysippus ad elleborum. Tale aliquid opinor ei accidit, quum duo in unum corpora negavit, alienata a prospectu & recogitatu prægnantum, quæ non singula quotidie corpora, sed & bina & terna in unius uteri ambitu perferunt. Invenitur etiam in jure civili Græca quædam quinionem enixa filiorum, semel omnium mater, unici fœtus parens multiplex, unici uteri puerpera numerosa, quæ tot stipata corporibus, pene dixerim populo, sextum ipsa corpus fuit. Universa conditio testabitur corpora de corporibus processura illic jam esse unde procedunt: secundum sit necesse est quod ex alio sit. Nihil porro ex alio est, nisi dum gignitur, sed tunc duo sunt.

7. Quantum ad Philosophos satis hæc; quia quantum ad nostros ex abundanti, quibus corporalitas animæ in ipso Evangelio relucebit. Dolet apud inferos anima cujusdam, & punitur in flamma, & cruciatur in lingua, & de digito animæ felicioris implorat solatium roris. Imaginem existimas exitum illum pauperis lætantis, & divitis mœrentis? & quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est? Sed etsi imago credenda est, testimonium erit veritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animæ imaginem corporis: nec mentiretur de corporalibus membris scriptura, si non erant. Quid est autem illud quod ad inferna transfertur post divortium corporis, quod detinetur illic, quod in diem judicii reservatur, ad quod & Christus moriendo descendit, puto, ad animas Patriarcharum. Sed quamobrem? si nihil anima detinet sub terris. Nihil enim si non corpus: incorporalitas enim ab omni genere custodiæ libera est, immunis a pœna & a fovela. Per quod enim punitur aut fovetur, hoc erit corpus;

reddam de isto plenius & opportunius. Igitur si quid tormenti sive solatii anima præcerpit in carcere seu diversorio inferum, in igni, vel in sinu Abrahæ, probata erit corporalitas animæ. Incorporalitas enim nihil patitur, non habens per quod pati possit: Aut si habet, hoc erit corpus. Inquantum enim omne corporale passibile est, intantum quod passibile est, corporale est.

8. Abruptum alioquin & absurdum idcirco quid de corporalium eximere censu, quia ceteris corporalibus exemplis non adæquet: ubi proprietatum privata discrimina, per quæ magnificentia auctoris ex operum eorundem diversitate signatur, ut sint tam discreta quam paria, tam amica quam & æmula. Siquidem & ipsi Philosophi ex contrariis universa constare condicunt secundum amicitiam & inimicitiam Empedoclis. Sic igitur etsi corporalia incorporalibus objacent, ipsa quoque ita inter se differunt, ut differentia species eorum ampliet, non genus mutet: ut sint corporalia, sic multa in Dei gloria, dum varia: sic varia, dum diversa: sic diversa, dum his alii qualitatum sensus, alii illis: dum his alia alimenta, alia illis: dum hæc invisibilia, illa visibilia: dum hæc gravia, illa levia. Ajunt enim & idcirco animam incorporalem renuntiandam, quia digressa ea, graviora efficiantur corpora defunctorum, cum leviora esse deberent, unius corporis pondere exempto, si anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, si mare negent corpus, quia extra mare immobilis & gravis navis efficitur: Quanto ergo validius corpus animæ, quod tanti postea ponderis corpus levissima mobilitate circumfert? Ceterum etsi invisibilis anima, & pro conditione corporis sui, & pro proprietate substantiæ, & pro natura etiam eorum quibus invisibilis esse sortita est. Solem noctuæ nesciunt oculis: aquilæ ita sustinent, ut natorum suorum generositatem de pupillarum audacia judicent:

alio-

alioqui non educabunt, ut degenerem, quem solis radius averterit: est ideo alteri quid invisibile, alteri non, quod non ideo incorporale sit, quia non ex æquo vis valet. Sol enim corpus, siquidem ignis: sed quod aquila confiteatur, neget noctua, non tamen præjudicans aquilæ: tantundem & animæ corpus invisibile carni si forte, spiritui vero visibile: sic Joannes in spiritu Dei factus, animas martyrum conspicit.

9. Quum animæ corpus adserimus propriæ qualitatis & sui generis: jam hæc conditio proprietatis de ceteris accidentibus corpulentiæ præjudicavit, ut hæc adesse, qua corpus ostendamus, sed & ipsa sui generis pro corporis proprietate, aut etsi non adsint, hoc esse proprietatis non adesse corpori animæ, quæ corporibus & ceteris adsint. Et tamen non inconstanter profitebimur solenniora quæque, & omnimodo debita corpulentiæ, adesse animæ quoque, ut habitum, ut terminum, ut illud trifariam distantivum, longitudinem dico, & latitudinem, & sublimitatem, quibus metantur corpora Philosophi. Quid nunc quod & effigiem animæ damus, Platone nolente, quasi periclitetur de animæ immortalitate? Omne enim effigiatum compositum & structile adfirmat. Dissolubile autem omne compostitium & structile: sed animam immortalem. Igitur indissolubilem quam immortalem, & ineffigiatam quam indissolubilem. Ceterum compostitiam & structilem, si effigiatam, tamquam alio eam modo effigians intellectualibus formis: pulchram justitia & disciplinis Philosophiæ, deformem vero contrariis artibus. Sed nos corporales quoque illi inscribimus lineas, non tantum ex fiducia corporalitatis per æstimationem, verum & ex constantia gratiæ per revelationem. Nam quia spiritalia charismata agnoscimus, post Joannem quoque Prophetiam meruimus & consequi. Est hodie soror apud

nos revelationum charismata sortita, quas in Ecclesia inter Dominica solennia per extasin in spiritu patitur, conversatur cum angelis aliquando etiam cum Domino, & videt & audit sacramenta, & quorundam corda dinoscit, & medicinas desiderantibus submittit. Jam vero prout scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur: ita inde materiæ visionibus subministrantur. Forte nescio quid de anima disserueramus, cum ea soror in spiritu esset. Post transacta solennia dimissa plebe, quo usu solet nobis renuntiare quæ viderit (nam & diligentissime digeruntur, ut etiam probentur) inter cetera, inquit, ostensa est mihi anima corporaliter, & spiritus videbatur, sed non inanis & vacuæ qualitatis, immo quæ etiam teneri repromitteret, tenera & lucida & aerei coloris, & forma per omnia humana, hæc visio est. Deus testis, & Apostolus charismatum in Eccesia futurorum idoneus sponsor; tu nisi res ipsa de singulis persuaserit, ne credas. Si enim corpus anima, sine dubio inter illa quæ supra sumus professi. Proinde & coloris proprietas omni corpori adhæret; quem igitur alium animæ æstimabis colorem, quam aereum ac lucidum? non ut aer sit ipsa substantia ejus, etsi hoc Aenesidemo visum est & Anaximeni, puto secundum quosdam & Heraclito: nec ut lumen, etsi hoc placuit Pontico Heraclidi. Nam & cerauneis gemmis non ideo substantia ignita est, quod coruscent rutilato rubore, nec peryllis ideo aquosa materia est, quod fluctuent colato nitore. Quanta enim & alia color sociat, natura dissociat? Sed quoniam omne tenue atque perlucidum aeris æmulum est, hoc erit anima qua flatus est & spiritus tradux. Siquidem præ ipsa tenuitatis subtilitate de fide corporalitatis periclitatur. Sic & effigiem de sensu jam tuo concipe, non aliam animæ humanæ deputandam præter humanam,

nam, & quidem ejus corporis quod una quæque circumtulit. Hoc nos sapere interim primordii contemplatio inducat. Recogita enim, cum Deus flasset in faciem hominis flatum vitæ, & factus esset homo in animam vivam, totum utique per faciem statim flatum illum in interiora transmissum, & per universa corporis spatia diffusum, simulque divina aspiratione densatum, omni intus linea expressum esse, quam densatum impleverat, & velut in forma gelasse. Inde igitur & corpulentia animæ ex densatione solidata est, & effigies expressione formata. Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter unus: habens & ille oculos & aures suas, quibus populus Dominum audire & videre debuerat, habens & ceteros artus, per quos & in cogitatibus utitur, & in somnis fungitur. Sic & diviti apud inferos lingua est, & pauperi digitus, & sinus Abrahæ. Per has lineas & animæ martyrum sub altari intelliguntur. A primordio enim in Adam concreta & configurata corpori anima, ut totius substantiæ, ita & conditionis istius semen efficit.

10. Pertinet ad statum fidei, simplicem animam determinare secundum Platonem, id est, uniformem duntaxat substantiæ nomine. Viderint artes & disciplinæ, viderint & effigies. Quidam enim volunt aliam illi substantiam naturalem inesse spiritum; quasi aliud sit vivere, quod venit ab anima; aliud spirare, quod fiat a spiritu. Nam & animalibus non omnibus utrumque adesse. Pleraque enim vivere solummodo, non etiam spirare, eo quod non habeant organa spiritus, pulmones & arterias. Quale est autem in examinatione humanæ animæ culicis atque formicæ argumenta respicere, quando & vitalia pro cujusque generis dispositione, omnibus propria animalibus temperaverit artifex Deus, ut nulla inde conjectura captanda sit. Nam neque homo si pulmonibus & arteriis structus est, idcirco aliunde spirabit,

 aliun-

aliunde vivet: neque formica, si membris hujusmodi caret, idcirco negabitur spirare, quasi solummodo vivens. Cui vero tantum patuit in Dei opera, ut alicui hæc deesse præsumpserit? Herophilus ille medicus aut lanius, qui sexcentos exsecuit ut naturam scrutaretur, qui hominem odit ut nosset, nescio an omnia interna ejus liquido explorarit, ipsâ morte mútante quæ vixerant, & morte non simplici: sed ipsa inter artificia exsectionis errantes Philosophi pro certo renuntiaverunt culicibus & formicis & tineis deesse pulmones & arterias. Dic mihi inspector curiosissime, oculos habent ad videndum? Atquin & pergunt quo volunt, & vitant & adpetunt quæ videndo sciunt; designa oculos, denota pupillas. Sed & exedunt tineæ; demonstra mandibula, deprome genuinos. Sed & personant culices, ne in tenebris quidem aurium cæci; tubam pariter & lanceam oris illius ostende. Quodvis animal unius licet puncti, aliquo alatur necesse est; exhibeas pabuli transmittendi, decoquendi, defæcandique membra. Quid ergo dicemus? Si per hæc vivitur, erunt hæc in omnibus utique quæ vivent, etsi non videntur, etsi non adprehenduntur pro mediocritate: hoc magis credas, *si* Deum recogites tantum artificem in modicis, quantum & in maximis. Si vero non putas capere tam minuta corpuscula Dei ingenium, sic quoque magnificentiam ejus agnoscas, quod modicis animalibus, sine necessariis membris nihilominus vivere instruxerit, salvo etiam visu sine oculis, & esu sine denticulis, & digestu sine alveis, quemadmodum & incedunt quædam sine pedibus manante impetu, quod angues: & insurgente conatu, quod vermes: & spumante reptatu, quod limaces. Ita & spirari cur non putes sine pulmonum follibus, & sine fistulis arteriarum? ut pro magno amplectaris argumento, idcirco animæ humanæ spiritum accedere, quia sint quæ spiritu

ritu

ritu careant; & idcirco ea ſpiritu carere, quia ſtaturalibus artibus ſtructa non ſint. Vivere ſine ſpiritu exiſtimas aliquid, ſpirare ſine pulmonibus non putas? Quid eſt, oro te, ſpirare? flatum, opinor, ex ſemetipſo agere. Quid eſt non vivere? flatum, opinor, ex ſemetipſo non agere. Hoc enim reſpondere debebo, ſi non idem eſt ſpirare quod vivere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo viventis eſt agere flatum. Sed & ſpirantis eſt agere flatum; ergo & ſpirare viventis eſt. Utrumque ſi ſine anima decurrere potuiſſet, non fuiſſet animæ ſpirare, ſed ſolummodo vivere. At enim vivere ſpirare eſt, ſi & ſpirare vivere. Sic ergo totum hoc & ſpirare & vivere, ejus eſt cujus & vivere, id eſt, animæ. Denique ſi ſeparas ſpiritum, naturam ſepara, & opera. Agant in diſcreto aliquid ambo, ſeorſum anima, ſeorſum ſpiritus: anima ſine ſpiritu vivat, ſpiritus ſine anima ſpiret; alterum relinquat corpora, alterum remaneat, mors & vita conveniant. Si enim duo ſunt anima & ſpiritus, dividi poſſunt, ut diviſione eorum alterius diſcedentis, alterius manentis, mortis & vitæ concurſus eveniat. Sed nullo modo eveniet: ergo duo non erunt, quæ dividi non poſſunt; quæ dividi poſſent ſi fuiſſent. Sed licet & duo eſſe concreta. Sed non erunt concreta ſi aliud eſt vivere, aliud ſpirare. Diſtinguunt ſubſtantias opera: & quanto nunc firmius eſt, ut unum credas, cum diſtantiam non das, ut ipſa ſit anima ſpiritus, dum ipſius eſt ſpirare, cujus & vivere. Quid enim ſi diem aliud haberi velis, aliud lucem quæ accidat diei, cum dies ipſa lux ſit? Plane erunt & alia genera lucis, ut ex ignium miniſterio: Erunt enim & aliæ ſpiritus ſpecies, ut ex Deo, ut ex diabolo. Ita cum de anima & ſpiritu agitur, ipſa erit anima ſpiritus, ſicut ipſa dies lux. Ipſum eſt enim quid, per quod eſt quid.

11. Sed ut animam ſpiritum dicam, præſentis quæſtionis ratio compellit, quia ſpirare alii ſubſtantiæ adſcribitur: hoc dum animæ vindicamus, quam uniformem & ſimplicem agnoſcimus, ſpiritum neceſſe eſt certa conditione dicamus: non ſtatus nomine, ſed actus, nec ſubſtantiæ titulo, ſed operæ, quia ſpirat, non quia ſpiritus proprie eſt. Nam & flare, ſpirare eſt. Ita & animam, quam flatum ex proprietate defendimus, ſpiritum nunc ex neceſſitate pronuntiamus. Ceterum adverſus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex Dei flatu contendit, flatum proprie tuemur. Ille enim adverſus ipſius ſcripturæ fidem flatum in ſpiritum vertit: ut dum incredibile eſt, ſpiritum Dei in delictum, & mox in judicium devenire, ex materia potius anima credatur quam ex Dei ſpiritu. Idcirco nos & illic flatum eam defendimus, non ſpiritum, ſecundum ſcripturam, & ſecundum ſpiritus diſtinctionem: & hic ſpiritum ingratis pronuntiamus, ſecundum ſpirandi & flandi conditionem. Illic de ſubſtantia quæſtio eſt. Spirare enim ſubſtantiæ actus eſt. Nec diutius de iſto, niſi propter hæreticos, qui neſcio quod ſpiritale ſemen infulciunt animæ de Sophiæ matris occulta liberalitate conlatum, ignorante factore; quum ſcriptura factoris magis Dei ſui conſcia, nihil amplius promulgaverit quam Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, & hominem factum in animam vivam. Per quam exinde & vivat & ſpiret: ſatis declarans differentias ſpiritus & animæ in ſequentibus inſtrumentis, ipſo Deo pronuntiante: *Spiritus ex me prodivit, & flatum omnem ego feci.* Et anima enim flatus factus ex ſpiritu. Et rurſus, *Qui dedit flatum populo ſuper terram, & ſpiritum calcantibus eam.* Primo enim anima; id eſt flatus populo in terra incedenti, id eſt in carne carnaliter agenti. Poſtea ſpiritus eis qui terram calcant, id eſt opera carnis ſubigunt: quia & Apoſtolus non primum quod ſpiritale eſt, ſed quod

ani-

animale, poſtea ſpiritale. Nam, etſi Adam ſtatim prophetavit, magnum illud ſacramentum in Chriſtum & Eccleſiam: *Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro ex carne mea: propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adglutinabit ſe uxori ſuæ, & erunt duo in unam carnem:* accidentiam ſpiritus paſſus. Cecidit enim extaſis ſuper illum, ſancti ſpiritus vis operatrix Prophetiæ. Nam & malus ſpiritus accidens res eſt. Denique Saulem tam Dei ſpiritus poſtea vertit in alium virum, id eſt in Propheten, cum dictum eſt, *Quid hoc filio Cis? an & Saul in Prophetis?* quam & malus ſpiritus poſtea evertit in alium virum, in apoſtatam ſcilicet. Judam quoque aliquamdiu cum electis deputatum usque ad loculorum officium, etſi jam fraudatorem, traditorem tandem nondum, poſtea diabolus intravit. Igitur ſi neque Dei, neque diaboli ſpiritus ex nativitate conſeritur animæ, ſolam eam conſtat ante eventum ſpiritus utriusque, ſi ſolam & ſimplicem & uniformem ſubſtantiæ nomine, atque ita non aliunde ſpirantem quam ex ſubſtantiæ ſuæ ſorte.

12. Proinde & animum, ſive mens eſt, νοῦς apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quam ſuggeſtum animæ ingenitum & inſitum & nativitus proprium, quo agit, quo ſapit, quem ſecum habens ex ſemetipſa, ſe commoveat in ſemetipſa, atque ita moveri videatur ab illo tanquam ſubſtantia alia, ut volunt qui etiam univerſitatis motatorem animum decernunt, illum Deum Socratis, illum Valentini Monogenem ex patre βυθῷ, & matre σιγῇ, quamvis Anaxagoræ turbata ſententia eſt. Initium enim omnium commentatus animum, ut univerſitatis oſcillum de illius axe ſuſpendens, purumque eum adfirmans, & ſimplicem & incommiſcibilem, hoc vel maxime titulo ſegregat ab animæ commiſtione, & tamen eundem alibi animam edicit. Hoc etiam Ariſtoteles denotavit, neſcio an ſua paratior implere, quam

aliena inanire. Denique & ipse definitionem animi quum differret, interim alterum animi genus pronuntiavit, illum divinum, quem rursus & impassibilem subostendens, abstulit & ipse eum a consortio animæ. Cum enim animam passibilem constet eorum quæ sortita est pati, aut per animum, & cum animo patietur: si concreta est animo, non potest animus impassibilis induci: aut si non per animum, nec cum animo patietur anima, non erit concreta illi cum quo nihil, & qui nihil patitur. Porro si nihil per illum, & cum illo anima patietur, jam nec sentiet, nec sapiet, nec movebitur per illum, ut volunt. Nam & sensus passiones facit Aristoteles. Quidni? & sentire enim pati est, quia pati sentire est. Proinde & sapere sentire est, & moveri sentire est: ita totum pati est. Videmus autem nihil istorum animam experiri, ut non & animo deputetur, quia per illum & cum illo transfigitur. Jam ergo & commiscibilis est animus adversus Anaxagoram, & passibilis adversus Aristotelem. Ceterum si discretio admittitur, ut substantia duæ res sint, animus atque anima, alterius erit & passio, & sensus, & sapor omnis, & actus, & motus: alterius autem otium, & quies, & stupor, & nulla jam caussa, & aut animus vacabit, aut anima. Quod si constat ambobus hæc omnia reputari, ergo unum erunt utrumque, & Democritus obtinebit, differentiam tollens, & quæretur quomodo unum utrumque ex duarum substantiarum confusione, an ex unius dispositione. Nos autem animum ita dicimus animæ concretum, non ut substantia alium, sed ut substantiæ officium.

13. Ad hoc dispicere superest, principalitas ubi sit, id est qui cui præest, ut cujus principalitas apparuerit, illa sit substantiæ massa. Id autem cui massa substantiæ præerit, in officium naturale substantiæ deputetur. Enimvero quis non animæ dabit summam omnem, cujus nomine totius hominis mentio titulata

est.

est. Quantas animas pasco (ait dives) non animos: Et animas salvas optat gubernator, non animos: Et rusticus in opere, & in prælio miles, animam se, non animum ponere adfirmat. Cujus nominatiora pericula aut vota sunt, animi an animæ? Quid autem agere dicuntur moribundi, animum an animam? Ipsi postremo Philosophi ipsique Medici quamvis de animo quoque disputarent, faciem tamen operis frontemque materiæ de anima unusquisque proscripsit. Ut autem & a Deo discas, animam Deus semper adloquitur, animam compellat atque advocat, ut animum sibi advertat. Illam salvam venit facere Christus, illam perdere in gehennam comminatur, illam pluris fieri vetat, illam & ipse bonus pastor pro pecudibus suis ponit. Habes animæ principalitatem, habes in illa & substantiæ unionem, cujus intelligam instrumentum esse animum, non patrocinium.

14. Singularis alioquin & simplex, & de suo tota est non magis instructilis aliunde quam divisibilis ex se, quia nec dissolubilis. Si enim structilis, & dissolubilis, jam non immortalis. Itaque quia jam non mortalis, neque dissolubilis neque divisibilis. Nam & dividi dissolvi est, & dissolvi mori est. Dividitur autem in partes, nunc in duas a Platone, nunc in tres a Zenone, nunc in quinque & in sex a Panætio, & in septem a Sorano, etiam in octo penes Chrysippum, etiam in novem penes Apollophanem, sed & in decem apud quosdam Stoicorum, & in duas amplius apud Posidonium, qui a duobus exorsus titulis, principali quod ajunt ἡγεμονικον, & a rationali, quod ajunt λογικον, in duodecim exinde prosecuit: ita in alias ex aliis species dividunt animam. Hujusmodi autem non tam partes animæ habebuntur, quam vires & efficaciæ & operæ, sicut de quibusdam & Aristoteles judicavit. Non enim membra sunt substantiæ animalis, sed ingenia: ut motorium, ut actorium,

rium, ut cogitatorium, & si qua in hunc modum distinguunt, ut & ipsi illi quinque notissimi sensus, visus, auditus, gustus, tactus, odoratus. Quibus omnibus etsi certa singulis domicilia in corpore determinaverunt, non idcirco hæc quoque distributio animæ ad animæ sectiones pertinebit, quando ne ipsum quidem corpus ita dividatur in membra, ut isti volunt animam. Atquin ex multitudine membrorum unum corpus efficitur, ut concretio sit potius ipsa divisio. Specta portentosissimam Archimedis munificentiam, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot compagines, tot itinera vocum, tot compendia sonorum, tot commercia modorum, tot acies tibiarum; & una moles erunt omnia. Sic & spiritus qui illic de tormento aquæ anhelat, non ideo separabitur in partes, quia per partes administratur, substantia quidem solidus, opera vero divisus. Non longe hoc exemplum est a Stratone & Aenesidemo & Heraclito: nam & ipsi unitatem animæ tuentur, quæ in totum corpus diffusa, & ubique ipsa velut flatus in calamo per cavernas, ita per sensualia variis modis emicet, non tam concisa quam dispensata. Hæc omnia quibus titulis nuncupentur, & quibus ex se divisionibus deriventur, & quibus in corpore metationibus sequestrentur, Medici potius tum Philosophi considerabunt, nobis pauca convenient.

15. In primis an sit aliquis summus in anima gradus vitalis & sapientialis, quod ἡγεμονικὸν appellant, id est principale, quia si negetur, totus animæ status periclitatur. Denique qui negant principale, ipsam prius animam nihil censuerunt, Messenius aliquis Dicæarchus, ex Medicis autem Andreas & Asclepiades, ita abstulerunt principale, dum in animo ipso volunt esse sensus, quorum vindicatur principale. Asclepiades etiam illa argumentatione vectatur, quod pleraque animalia ademptis eis partibus corporis, in quibus

bus plurimum existimatur principale consistere, & insuper vivant aliquatenus, & sapiant nihilominus: ut muscæ & vespæ & locustæ, si capita decideris: ut capræ, & testudines, & anguillæ, si corda detraxeris: itaque principale non esse. Quod si fuisset amissus cum suis sedibus vigor animæ, non perseveraret. Sed plures & Philosophi adversus Dicæarchum Plato, Strato, Epicurus, Democritus, Epedocles, Socrates, Aristotèles: & Medici adversus Adream & Asclepiadem Herophilus, Erasistratus, Diocles, Hippocrates, & ipse Soranus: jamque omnibus plures Christiani, qui apud Deum de utroque deducimur, & esse principale in anima, & certo in corporis recessu consecratum. Si enim scrutatorem & dispectorem cordis Deum legimus: si etiam Prophetes ejus occulta cordis traducendo probatur; si Deus ipse recogitatus cordis in populo prævenit, *Quid cogitatis in cordibus vestris nequam?* Si & David: *Cor mundum conde in me Deus.* Et Paulus, *Corde*, ait, *credi in justitiam.* Et Joannes, *Corde*, ait, *suo unumquemque reprehendi.* Si postremo, *Qui viderit feminam ad concupiscendum, jam adulteravit in corde.* Simul utrumque dilucet, & esse principale in anima, quod intentio divina conveniat, id est vim sapientialem atque vitalem: quod enim sapit, vividum est: & in eo thesauro corporis haberi, ad quem Deus respicit: ut neque extrinsecus agitari putes principale istud secundum Heraclitum, neque per totum corpus ventilari secundum Muschionem, neque in capite concludi secundum Platonem, neque in vertice potius præsidere secundum Xenocratem, neque in cerebro cubare secundum Hippocratem, sed nec circa cerebri fundamentum ut Herophilus, nec in membranulis, ut Strato & Erasistratus, nec in superciliorum meditullio ut Strato Physicus, nec in tota lorica pectoris ut Epicurus, sed & quod Aegyptii renuntiaverunt ei qui divinarum commendatores

res videbantur; & ille versus Orphei vel Empedoclis: namque hominis sanguis circumcordialis est sensus, etiam Protagoras, etiam Apollodorus & Chrysippus hæc sapiunt, ut vel ab istis retusus Asclepiades capras suas quærat sine corde balantes, & muscas suas abigat sine capite volitantes: & omnes jam sciant se potius sine corde & cerebro vivere, qui dispositionem animæ humanæ de conditione bestiarum præjudicaverint.

16. Est & illud ad fidem pertinens, quod Plato bifariam partitur animam, per rationalem & irrationalem. Cui definitioni & nos quidem adplaudimus, sed non ut naturæ deputetur utrumque. Naturale enim rationale credendum est, quod animæ a primordio sit ingenitum, a rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod Deus jussu quoque ediderit, nedum id quod proprie adflatu suo emiserit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit & coadoleverit in anima adinstar jam naturalitatis, quia statim in naturæ primordio accidit. Ceterum quum idem Plato solum rationale dicat, ut in anima Dei ipsius, si nos etiam irrationale naturæ adscripserimus, quam a Deo anima nostra sortita est, æque irrationale de Deo erit: utpote naturale, quia naturæ Deus auctor est. Sed enim a Diabolo immissio delicti: irrationale autem omne delictum: igitur a diabolo irrationale, a quo & delictum, extraneum a Deo a quo est irrationale alienum. Proinde diversitas horum ex distantia auctorum. Proinde cum Plato soli Deo segregans rationale, duo genera subdividit ex irrationali: indignativum quod appellant θυμικον, & concupiscentivum quod vocant ἐπιθυμητικον: ut illud quidem commune sit nobis & leonibus, istud vero cum muscis, rationale porro cum Deo: video & de hoc mihi esse

retra-

retractandum, propter ea quæ in Christo deprehenduntur. Ecce enim tota hæc trinitas & in Domino, & rationale, quo docet, quo disserit, quo salutis vias sternit: & indignativum, quo invehitur in Scribas & Pharisæos: & concupiscentivum, quo Pascha cum discipulis suis edere concupiscit. Igitur apud nos non semper ex irrationali censenda sunt indignativum & concupiscentivum, quæ certi sumus in Domino rationaliter decucurrisse. Indignabitur Deus rationaliter, quibus scilicet debet, & concupiscet Deus rationaliter, quæ digna sunt ipso. Nam & malo indignabitur, & bono concupiscet salutem. Dat & Apostolus nobis concupiscentiam. *Si quis Episcopatum concupiscit, bonum opus concupiscit.* Sed bonum opus dicens, rationalem concupiscentiam ostendit. Concedit & indignationem. Quidni, quam & ipse suscepit? *Utinam & præcidantur*, inquit, *qui vos subvertunt.* Rationalis est indignatio, quæ ex affectu disciplinæ est. At quum dicit: *Fuimus aliquando natura filii iræ*, irrationale indignativum suggillat, quod non sit ex ea natura quæ a Deo est, sed ex illa quam diabolus induxit, dominus & ipse dictus sui ordinis, *Non potestis duobus dominis servire*: pater & ipse cognominatus, *Vos ex diabolo patre estis*: ne timeas & illi proprietatem naturæ alterius adscribere posterioris & adulteræ, quem legis avenarum superseminatorem, & frumentariæ segetis nocturnum interpolatorem.

17. Contingit nos illorum etiam quinque sensuum quæstio, quos in primis litteris discimus, quoniam & hinc aliquid hæreticis procuratur. Visus est, & auditus, & odoratus, & gustus, & tactus. Horum fidem Academici durius damnant; secundum quosdam, & Heraclitus & Diocles & Empedocles. Certe Plato in Timæo irrationalem pronuntiat sensualitatem, & opinioni complicitam. Itaque mendacium visui objicitur, quod remos in aqua inflexos vel in-

fra-

fractos adseverat adversus conscientiam integritatis, quod turrem quadrangulatam de longinquo rotundam persuadeat, quod æqualissimam porticum angustiorem in ultimo infamet, quod cœlum tanta sublimitate suspensum mari jungat. Perinde auditus fallaciæ reus. Ut cum cœleste murmur putamus, & plaustrum est: vel tonitru meditante, pro certo de plaustro credimus sonitum. Sic & odoratus & gustus arguuntur; siquidem eadem unguenta, eademque vina posteriore quoque usu depretiantur. Sic & tactus reprehenditur; siquidem eadem pavimenta manibus asperiora, pedibus leviora creduntur, & in lavacris idem calidus lacus ferventissimus primo, dehinc temperatissimus renunciatur. Adeo inquiunt, sic quoque fallimur sensibus, dum sententias vertimus. Moderantius Stoici non omnem sensum, nec semper, de mendacio onerant. Epicurei constantius parem omnibus atque perpetuam defendunt veritatem, sed alia via. Non enim sensum mentiri, sed opinionem. Sensum enim pati, non opinari; animam enim opinari. Absciderunt & opinionem a sensu, & sensum ab anima. Et unde opinio, si non a sensu? Denique nisi visus rotundam senserit turrem, nulla opinio rotunditatis. Et unde sensus, si non ab anima? Denique carens anima corpus carebit & sensu. Ita & sensus ex anima est, & opinio ex sensu, & anima totum. Ceterum optime proponetur esse utique aliquid, quod efficiat aliter quid a sensibus renuntiari, quam sit in rebus. Porro si potest id renuntiari quod non sit in rebus, cur non perinde possit per id renuntiari quod non sit in sensibus, sed in his rationibus quæ interveniant suo nomine? Atque adeo licebit eas recognosci. Nam ut in aqua remus inflexus vel infractus appareat, aqua in caussa est. Denique extra aquam integer visui remus. Teneritas autem substantiæ illius, qua speculum ex lumine efficitur, prout icta seu mota est,
ita

ita & imaginem vibrans evertit lineam recti. Item ut turris habitus eludat, intervalli conditio compellit in aperto; æqualitas enim circumfusi aeris pari luce vestiens angulos, oblitterat lineas. Sic & uniformitas porticus acuitur in fine, dum acies in concluso stipata illic tenuatur quo & extenditur. Sic & cœlum mari unitur, ubi visio absumitur; quæ quandiu viget, tamdiu dividit. Auditum vero quid aliud decipiet, quam sonorum similitudo? Et, si postea minus spirat unguentum, & minus sapit vinum, & minus lacus fervet, in omnibus ferme prima vis tota est. Ceterum de scabro ac lævi merito manus ac pedes tenera scilicet & callosa membra dissentiunt. Igitur hoc modo nulla sensuum frustratio caussa carebit. Quod si caussæ fallunt sensus, & per sensus opiniones: jam nec in sensibus constituenda fallacia est, qui caussas sequuntur, nec in opinionibus, quæ a sensibus diriguntur, sequentibus caussas. Qui insaniunt, alios in aliis vident, ut Orestes matrem in sorore, & Ajax Ulyssem in armento, ut Athamas & Agave in filiis bestias. Oculisne hoc mendacium exprobrabis, an furiis? Qui redundantia fellis auruginant, amara sunt omnia. Num ergo gustui præfaricationem exprobrabis, an valetudinem? Omnes itaque sensus evertuntur vel circumveniuntur ad tempus, ut proprietate fallaciæ careant. Immo jam ne ipsis quidem caussis adscribendum est fallaciæ elogium. Si enim ratione hæc accidunt, ratio fallacia perhiberi non meretur. Quod sic fieri oportet, mendacium non est. Itaque si & ipsæ caussæ infamia liberantur, quanto magis sensus, quibus jam & caussæ libere præeunt: cum hinc potissimum & veritas & fides & integritas sensibus vindicanda sit, quod non aliter renuntient, quam quod illa ratio mandavit, quæ efficiat aliter quid a sensibus renuntiari, quam sit in rebus. Quid agis Academice procacissime? totum vitæ statum evertis, omnem natu-

naturæ ordinem turbas, ipsius Dei providentiam excæcas, qui cunctis operibus suis intelligendis, incolendis, dispensandis, fruendisque fallaces, & mendaces dominos præfecerit sensus. An non istis universa conditio subministratur? An non per istos secunda quoque mundo instructio accessit, tot artes, tot ingenia, tot studia, negotia, officia, commercia, remedia, consilia, solatia, victus, cultus, ornatusque: omnia totum vitæ saporem condierunt, dum per hos sensus solus omnium homo animal rationale dignoscitur intelligentiæ & scientiæ capax, & ipsius Academiæ. Sed enim Plato ne quod testimonium sensibus signet, propterea & in Phædro ex Socratis persona negat se cognoscere posse semetipsum, ut monet Delphica inscriptio. Et in Theæteto adimit sibi scire, atque sentire. Et in Phædro post mortem differt sententiam veritatis, postumam scilicet: & tamen nondum mortuus philosophabatur. Non licet nobis in dubium sensus istos revocare, ne & in Christo de fide eorum deliberetur: ne forte dicatur, quod falso Satanam prospectarit de cœlo præcipitatum: aut falso vocem patris audierit de ipso testificatam: aut deceptus sit cum Petri socrum tetigit: aut alium postea unguenti senserit spiritum, quod in sepulturam suam acceptavit: alium postea vini saporem, quod in sanguinis sui memoriam consecravit. Sic enim & Marcion phantasma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem. Atquin ne in Apostolis quidem ejus ludificata natura est. Fidelis fuit & visus & auditus in monte: fidelis & gustus vini illius, licet aquæ ante, in nuptiis Galilææ: fidelis & tactus, exinde creduli Thomæ. Recita Joannis testationem: *Quod vidimus*, inquit, *quod audivimus, oculis nostris vidimus, & manus nostra contrectaverunt, de sermone vitæ.* Falsa utique testatio, si oculorum & aurium & manuum sensus natura mentitur.

18. Con-

18. Convertor ad intellectualium partem, quemadmodum illam Plato a corporalibus separatam hæreticis commendaverit, agnitionem ante mortem consecutus. Ait enim in Phædone: quid tum erga ipsam prudentiæ possessionem? Utrumne impedimentum erit corpus, an non, si quis illud socium adsumpserit in quæstionem? Tale quid dico, habetne veritatem aliquam visio & auditio hominibus, an non? An non etiam Poetæ hæc nobis semper obmussant, quod neque audiamus certum, neque videamus? Meminerat scilicet & Epicharmi Comici: animus cernit, animus audit, reliqua surda & cæca sunt. Itaque rursus: illum ergo ait supersapere, qui mente maxime sapiat, neque visionem proponens, neque ullum ejusmodi sensum attrahens animo, sed ipsa mente sincera utens in recogitando ad capiendum sincerum quodque rerum, si egressus potissimum ab oculis & auribus, & quod dicendum sit a toto corpore, ut turbante, & non permittente animæ possidere veritatem, atque prudentiam quando communicat. Videmus igitur adversus sensus corporales alium portendi paraturam, ut multo idoniorem, vires scilicet animæ, intellectum operantes ejus veritatis, cujus res non sint coram, nec subjaceant corporalibus sensibus, sed absint loge a communi conscientia in arcano, & in superioribus, & apud ipsum Deum. Vult enim Plato esse quasdam substantias invisibiles, incorporales, supermundiales, divinas, & æternas: quas appellat Ideas, id est formas exemplares, & caussas naturalium istorum manifestorum, & subjacentium corporalibus sensibus, & illas quidem esse veritates, hæc autem imagines earum. Relucentne jam hæretica semina Gnosticorum & Valentinianorum? Hinc enim arripiunt differentiam corporalium sensuum, & intellectualium virium, quam etiam parabolæ decem virginum adtemperant: ut quinque stultæ sensus corpo-

tales figuraverint, stultos videlicet, quia deceptui faciles: sapientes autem intellectualium virium notam expresserint, sapientium scilicet, quia contingentium veritatem, illam arcanam & supernam, & apud pleroma constitutam hæreticarum Idearum sacramenta: hoc enim sunt αἰῶνες, & genealogiæ illorum. Itaque & sensum dividunt: & intellectualibus quidem a spiritali suo semine: sensualibus vero ab animali, quia spiritalia nullo modo capiat. Et illius quidem esse invisibilia, hujus vero visibilia, & humilia, & temporalia, quæ sensu conveniantur, in imaginibus constituta. Ob hæc ergo præstruximus neque animum aliud quid esse, quam animæ suggestum & structum: neque spiritum extraneum quid, quam quod & ipsa per flatum. Ceterum accessioni deputandum, quod aut Deus postea, aut diabolus adspiraret. Et nunc ad differentiam sensualium & intellectualium non aliud admittimus, quam rerum diversitates: corporalium & spiritalium, visibilium, & invisibilium, publicatarum & arcanarum, quod illæ sensui, istæ intellectui attribuantur: apud animam tamen & istis & illis obsequio deputatis, quæ perinde per corpus corporalia sentiat, quemadmodum per animum incorporalia intelligat, salvo eo, ut etiam sentiat dum intelligit. Non enim & sentire intelligere est, & intelligere sentire est. At quid erit sensus, nisi ejus rei quæ sentitur intellectus? quid erit intellectus, nisi ejus rei quæ intelligitur sensus? Unde ista tormenta cruciandæ simplicitatis, & suspendendæ veritatis? Quis mihi exhibebit sensum non intelligentem quod sentit? aut intellectum non sentientem quod intelligit, ut probet alterum sine altero posse? Si corporalia quidem sentiuntur, incorporalia vero intelliguntur: rerum genera diversa sunt, non domicilia sensus & intellectus, id est, non anima & animus. Denique a quo sentiuntur corporalia? Si ab anima, ergo jam & sensua-

lis

His est animus, non tantum intellectualis. Nam dum intelligit, sentit: quia si non sentit, nec intelligit. Si vero ab anima corporalia sentiuntur, jam ergo & intellectus est vis animæ, non tantum sensualis. Nam dum sentit, intelligit: quia si non intelligit, nec sentit. Proinde a quo intelliguntur incorporalia? si ab animo, ubi erit anima? si ab anima, ubi erit animus? Quæ enim distant, abesse invicem debent, cum suis muneribus operantur. Putabis quidem abesse animum ab anima, si quando animo ita afficimur, ut nesciamus nos vidisse quid, vel audisse: quia alibi fuerit animus: adeo contendam, immo ipsam animam nec vidisse, nec audisse, quia alibi fuerit cum sua vi, id est animo. Nam & quum dementit homo, dementit anima, non peregrinante, sed compatiente tunc animo. Ceterum animæ principaliter casus est. Hoc unde firmatur? quod anima digressa, nec animus in homine inveniatur. Ita illam ubique sequitur, a qua nec in fine subremanet. Quum vero sequitur & addicitur, perinde intellectus animæ addicitur, quam sequitur animus cui addicitur intellectus. Sit nunc & potior sensu intellectus, & potior cognitor sacramentorum, dummodo & ipse propria vis animæ quod & sensus. Nihil mea interest, nisi cum idcirco præfertur sensui intellectus, ut ex hoc quoque separatior habeatur, quo potior adfirmatur. Tunc mihi post differentiam etiam prælatio retundenda est, perventura quoque usque ad potioris Dei persuasionem. Sed de Deo suo quoque campo experiemur cum hæreticis. Nunc de anima titulus, & intellectu non insidiose præferendo locus. Nam etsi potiora sunt quæ intellectu attinguntur ut spiritalia, quam quæ sensu, ut corporalia, rerum erit prælatio, sublimiorum scilicet adversus humiliores, non intellectus adversus sensum. Quomodo enim præferatur sensui intellectus, a quo informatur ad cognitionem veritatum?

Si enim veritates per imagines apprehenduntur, id est invisibilia per visibilia noscuntur, quia & Apostolus nobis scribit: *Invisibilia enim ejus a conditione mundi de factitamentis intellecta visuntur*: & Plato hæreticis; facies occultorum ea quæ apparent, & necesse esse omnino hunc mundum imaginem quandam esse alterius alicujus. Videtur intellectus duce uti sensu & auctore & principali fundamento, nec sine illo veritates posse contingi: quomodo ergo potior erit eo per quem est, quo eget, cui debet totum quod attingit? Ita utrumque concluditur: neque præferendum sensui intellectum; per quem enim quid constat, inferius ipso est: neque separandum a sensu; per quod enim quid est, cum ipso est.

19. Sed ne illi quidem prætereundi, qui vel modico temporis viduant animam intellectu. Proinde enim viam sternunt postea inducendi ejus, sicut & animi a quo scilicet proveniat intellectus. Volunt infantiam sola anima contineri: qua tantummodo vivat, non ut pariter sapiat, quia nec omnia sapiant quæ vivant. Denique arbores vivere, nec tamen sapere, secundum Aristotelem, & si quis alius substantiam animalem in universa communicat, quæ apud nos in homine privata res est, non modo ut Dei opus, quod & cetera, sed ut Dei flatus, quod hæc sola. Quam dicimus cum omni instructu suo nasci. Et si ad arbores provocamur, amplectemur exemplum. Siquidem & illis necdum arbusculis, sed stipitibus adhuc, & surculis etiam nunc simul de scrobibus oriuntur, inest propria vis animæ. Verum pro temporis ratione remoratur coalescens & coadulescens robori suo, donec ætas adimpleat habitum quo natura fungatur. Aut unde mox illis & frutices inoculantur, & folia formantur, & germina inflantur, & flosculi inornantur, & succi condiuntur: si non in ipsis omnis paratura generis quiescit, & par-

tibus

tibus promota grandescit? Inde igitur & sapiunt unde vivunt, tam vivendi quam sapiendi proprietate, & quidem ab infantia & ipsæ sua. Video enim & vitem adhuc teneram & impuberem, intelligentem tamen jam opera sua, & volentem alicubi adhærere, cum innixa & innexa proficiat. Denique non expectata rustica disciplina, sine arundine, sine cervo, siquid attigerit, ultro amabit, & quidem viriosius amplexabitur de suo ingenio, quam de tuo arbitrio properat esse secura. Video & hederas, quantum velis premas, statim ad superna conari, & nullo præeunte suspendi, quod malint parietibus invehi textili silva, quam humi teri voluntaria injuria. Contra quibus de ædificio male est, ut crescendo recedunt, ut refugium sentias ramos aliorsum destinatos, & animationem arboris de divortio parietis intelligas, contentæ sua parvitate, quam ex primordio providentissimi fruticis edidicit, timentis etiam ruinam. Has ego sapientias & scientias arborum cur non contendam? Vivant ut Philosophi volunt, sapiant ut Philosophi nolunt: intelligant & infantiam ligni, quo magis hominis, cujus anima velut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta, & genitalibus feminæ foveis commendata cum omni sua paratura, pullulabit tam intellectu quam & sensu. Mentior, si non statim infans ut vitam vagitu salutavit, hoc ipsum se testatur sensisse atque intellexisse quod natus est, omnes simul ibidem dedicans sensus, & luce visum, & sono auditum, & humore gustum, & aere odoratum, & terra tactum. Ita prima illa vox de primis sensuum vocibus, & de primis intellectuum pulsibus cogitur. Plus est quod de prospectu lachrymabilis vitæ quidam augurem incommodorum vocem illam flebilem interpretantur, quod etiam præsciens habenda sit ab ingressu nativitatis, nedum intelligens. Non enim exinde & matrem spiritu probat, & nutri-

cem ſpiritu examinat, & gerulam ſpiritu agnoſcit, fugiens extranea ubera, & recuſans ignota cubilia, & neminem appetens niſi ex uſu? Unde illi judicium novitatis, & moris, ſi non ſapit? unde illi & offendi & demulceri, ſi non intelligit? Mirum ſatis, ut infantia naturaliter animoſa ſit, non habens animum: & naturaliter adfectioſa ſit, non habens intellectum. At enim Chriſtus ex ore lactentium & parvulorum expediendo laudem, nec pueritiam, nec infantiam hebetes pronuntiavit: quarum altera cum ſuffragio occurrens, teſtimonium ei potuit offerre, altera pro ipſo trucidata utique vim ſenſit.

20. Et hic itaque concludimus, omnia naturalia animæ ut ſubſtantiva ejus ipſi ineſſe, & cum ipſa procedere atque proficere, ex quo ipſa cenſetur. Sicut & Seneca ſæpe noſter; inſita ſunt nobis omnium artium & ætatum ſemina: magiſterque ex occulto Deus producit ingenia, ex ſeminibus ſcilicet inſitis, & occultis per infantiam, quæ ſunt & intellectus. Ex his enim producuntur ingenia. Porro ut frugum ſeminibus una generis cujusque forma eſt, proceſſus tamen varii. Alia integro ſtatu evadunt, alia etiam meliora reſpondent, alia degenerant pro conditione cœli & ſoli, pro ratione operis & curæ, pro temporum eventu, pro licentia caſuum: ita & animam licebit ſemine uniformem, fœtu multiformem: nam & hic etiam de locis intereſt. Thebis hebetes & brutos naſci relatum eſt: Athenis ſapiendi dicendique acutiſſimos, ubi penes Colytum pueri menſe citius eloquuntur præcoce lingua. Siquidem & Plato in Timæo Minervam adfirmat, cum urbem illam moliretur, nihil aliud quam regionis naturam proſpexiſſe, talia ingenia pollicitam. Unde & ipſe in Legibus Megillo & Cliniæ præcipit, condendæ civitati locum procurarent. Sed Empedocles cauſſam argutæ indolis & obtuſæ in ſanguinis qualitate conſtituit, perfe-

ctum

ctum ac profectum de doctrina disciplinaque deducit. Tamen vulgata jam res est gentilium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt, Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulsat, mendaces Cretas etiam Apostolus inurit. Fortassean & de corpore de valetudine aliquid accedat. Opimitas sapientiam impedit, exilitas expedit, paralysis mentem prodigit, phthisis servat. Quanto magis de accidentibus habebuntur, quæ circa corpulentiam & valentiam vel acuunt, vel obtundunt. Acuunt doctrinæ, disciplinæ, artes, & experientia, negotia, studia: obtundunt inscitiæ, ignavia, desidiæ, libidines, inexperientiæ, otia, vitia. Super hæc si & alia quæ præsunt potestates: enim vero præsunt. Secundum nos quidem Dominus Deus, & diabolus æmulus, secundum communem autem opinionem & providentia & fatum & necessitas & fortuna & arbitrii libertas. Nam hæc & Philosophi distinguunt, & nos secundum fidem differenda suo jam novimus titulo. Apparet quanta sint, quæ unam animæ naturam varie collocarint, ut vulgo naturæ deputentur, quando non species sint, sed sortes naturæ, & substantiæ unius, illius scilicet, quam Deus in Adam contulit, & matricem omnium fecit: atque adeo sortes erunt, non species substantiæ unius, id est varietas ista moralis quanta nunc est, tanta non fuerit in ipso principe generis Adam. Debuerant enim fuisse hæc omnia in illo, ut in fonte naturæ: atque inde cum tota varietate manasse, si varietas naturæ fuisset.

21. Quod si uniformis natura animæ ab initio in Adam ante tot ingenia: ergo non multiformis, quia uniformis per tot ingenia; jam nec triformis, ut adhuc trinitas Valentiniana cædatur, quæ nec ipsa in Adam recognoscitur. Quid enim spiritale in illo? si quia prophetavit magnum illud sacramentum in Christum & Ecclesiam: *Hoc os ex ossibus meis, & caro ex*

ne mea, vocabitur mulier: propterea relinquet homo rem & matrem, & agglutinabitur mulieri suæ, & erunt in carnem unam: hoc postea obvenit, quum in il-ı Deus amentiam immisit, spiritalem vim qua con-; Prophetia. Si & malum in eo apparuit trans-ssionis admissum, nec hoc naturale deputandum, quod instinctu serpentis operatus est. Tam non urale, quam nec materiale, quia & materiæ fidem ı exclusimus. Quod si nec spiritale, nec quod di-ır materiale, proprium in illo fuit. Et si ex ma-ia fuisset mali semen, superest ut solum in illo & cum fuerit naturale, quod censetur animale: quod u simplex, & uniforme defendimus. De hoc plane nquitur quæri, an demutabile debeat credi, quod urale dicatur. Iidem enim convertibilem negant uram, ut trinitatem suam in singulis proprietati- figant: quia arbor bona malos non ferat fructus, : mala bonos, & nemo de spinis metat ficus, & tribulis uvas. Ergo si ita est, neque de lapidibus ɔs Abrahæ suscitare poterit Deus, nec genimina erarum facere pœnitentiæ fructus. Et erravit ostolus scribens; *Eratis & vos aliquando tenebræ, fuimus & nos aliquando natura filii iræ, & in his vos que fuistis, sed abluti estis.* Sed nunquam discorda-ıt sententiæ sanctæ. Non dabit enim arbor mala ıos fructus, si non inseratur: & bona malos da-, si non colatur. Et lapides filii Abrahæ fient, si fidem Abrahæ formentur. Et genimina vipera-ı fructum pœnitentiæ facient, si venena malignita-exspuerint. Hæc erit vis divinæ gratiæ, poten-' utique natura, habens in nobis subjacentem sibi ram arbitrii potestatem, quod *αὐτεξούσιον* dicitur. æ cum sit & ipsa naturalis atque & mutabilis, quo-ı vertitur, natura convertitur. Inesse autem no-το *αὐτεξούσιον* naturaliter, jam & Marcioni osten-us & Hermogeni. Quid nunc si naturæ conditio

sic

ſic erit definienda, ut duplex determinetur, natorum & innatorum, factorum & infectorum. Atque ita quod natum factumque conſtiterit, ejus natura capiet demutationem; & renaſci enim poterit & refici. Innatum autem & infectum immobile ſtabit. Quod cum ſoli Deo competat, ut ſoli innato & infecto, & idcirco immortali & inconvertibili, abſolutum eſt, ceterorum omnium natorum atque factorum convertibilem & demutabilem eſſe naturam, ut & ſi trinitas animæ adſcribenda eſſet, ex mutatione accidentiæ, non ex inſtitutione naturæ deputaretur.

22. Cetera animæ naturalia jam a nobis audiit Hermogenes, cum ipſorum defenſione & probatione, per quæ Dei potius quam materiæ propinqua cognoſcitur. Hic ſolummodo nominabuntur, ne præterita videantur. Dedimus enim illi & libertatem arbitrii, ut ſupra ſcripſimus, & dominationem rerum, & divinationem interdum, ſepoſita quæ per Dei gratiam obvenit ex Prophetia. Itaque jam ab iſto diſpoſitionis retractatu recedam, ut ordinem ejus expungam. Definimus animam, Dei flatu natam, immortalem, corporalem, effigiatam, ſubſtantiam ſimplicem, de ſuo patientem, varie procedentem, liberam arbitrii, accidentiis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, divinatricem, ex una redundantem. Sequitur nunc, ut quomodo ex una redundet, conſideremus, id eſt unde, & quando, & qua ratione ſumatur.

23. Quidam de cœlis deveniſſe ſe credunt, tanta perſuaſione, quanta illuc indubitate regreſſuros repromittunt; ut Saturnius Menandri Simoniani diſcipulus induxit, hominem affirmans ab angelis factum, primoque opus futile & invalidum, & inſtabile, in terra vermis inſtar palpitaſſe, quod conſiſtendi vires deeſſent. Dehinc miſericordia ſummæ poteſtatis, ad cujus effigiem, nec tamen plene perſpectam temere

ſtructus fuiſſet, ſcintillulam vitæ conſecutum, quæ illum exſuſcitarit & erexerit, & conſtantius animarit, & póſt deceſſum vitæ ad matricem relatura ſit. Sed & Carpocrates tantundem ſibi de ſuperioribus vindicat, ut diſcipuli ejus animas ſuas jam & Chriſto, nedum Apoſtolis & peræquent, & cum volunt præferant: quas proinde de ſublimi virtute conceperint deſpectrice mundi potentium principatuum. Apelles ſollicitatas refert animas terrenis eſcis de ſupercœleſtibus ſedibus ab igneo angelo Deo, Iſraelis & noſtro, qui exinde illis peccatricem circumfinxit carnem. Examen Valentini ſemen Sophiæ infulſit animæ, per quod hiſtorias atque Mileſias æonum ſuorum ex imaginibus viſibilium recognoſcunt. Doleo bona fide, Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum. Illius eſt enim & in Phædone, quod animæ hinc euntes ſint illuc, & inde huc. Item in Timæo, quod germina Dei delegata ſibi mortalium genitura, accepto initio animæ immortali, mortale ei circumgelaverint corpus. Tum quod mundus hic imago ſit alterius alicujus, quæ omnia ut fidei commendet, & animam retro in ſuperioribus cum Deo egiſſe in commercio Idearum, & inde huc transvenire, & hic quæ retro norit de exemplaribus recenſere, novum elaboravit argumentum μαθήσεις ἀναμνήσεις, id eſt diſcentias reminiſcentias eſſe. Venientes enim huc inde animas oblivíſci eorum in quibus prius fuerint, dehinc ex his viſibilibus recordari edoctas. Cum igitur hujusmodi argumento illa inſinuentur a Platone quæ hæretici mutuantur, ſatis hæreticos repercutiam, ſi argumentum Platonis elidam.

24. Primo quidem oblivionis capacem animam non cedam, quia tantam illi conceſſit divinitatem, ut Deo adæquetur: innatam eam facit, quod & ſolum armare potuiſſem ad teſtimonium plenæ divinitatis: adji-

adjicit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc & Deum credidit, invisibilem, ineffigiabilem, uniformem, principalem, rationalem, intellectualem. Quid amplius proscriberet animam, si eam Deum nuncuparet? Nos autem qui nihil Deo appendimus, hoc ipso animam longe infra Deum expendimus, quod natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris divinitatis, exilioris felicitatis, ut flatum, non ut spiritum. Et si immortalem, ut hoc sit divinitatis, tamen passibilem, ut hoc sit nativitatis: ideoque & a primordio exorbitationis capacem, & idem etiam oblivionis affinem. Satis de isto cum Hermogene. Ceterum quæ ut haberi merito possit ex peræquatione omnium proprietatum Deus, nulli passioni subjacebit. Ita nec oblivioni, quum tanta sit injuria oblivio, quanta est gloria ejus cujus injuria est, memoria scilicet, quam & ipse Plato sensuum & intellectuum salutem, & Cicero thesaurum omnium studiorum prædicavit. Nec hoc jam in dubium deducetur, an tam divina anima memoriam potuerit amittere, sed an quam amiserit, recuperare denuo possit. Quæ enim non debuit oblivisci, si oblita sit, nescio an valeat recordari: ita utrumque meæ animæ non Platonicæ congruet. Secundo gradu opponam: natura compotem animam facis Idearum illarum, an non? immo natura, inquis. Nemo ergo concedet naturalem scientiam naturalium excidere artium, excidet studiorum, excidet doctrinarum, disciplinarum, excident fortasse & ingeniorum & affectuum, quæ naturæ videntur, non tamen sunt, quia, ut præmisimus, & pro locis, & pro institutionibus, & pro corpulentiis, ac valetudinibus, & pro potestatibus dominatricibus, & pro libertatibus arbitrii, ex accidentibus constant. Naturalium vero scientia ne in bestiis quidem deficit. Plane obliviscetur feritatis leo, mansuetudinis eruditione præventus, & cum toto

sug-

ſuggeſtu jubarum, delicium fiet Berenices alicujus reginæ, lingua genas ejus emaculans: mores beſtiam relinquent; ſcientia naturalium permanebit. Non obliviſcetur idem naturalium pabulorum, naturalium remediorum, naturalium terrorum; & ſi de piſcibus, & ſi de placentis regina ei obtulerit, carnem deſiderabit; & ſi languenti theriacam compoſuerit, ſimiam leo requiret; & ſi nullum illi venabulum obfirmabit, gallum tamen formidabit. Perinde & homini omnium forſitan obliviosiſſimo inoblitterata perſeverabit ſola ſcientia naturalium, ut ſola ſcilicet naturalis, memor ſemper manducandi in eſurie, & bibendi in ſiti, & oculis videndum, & auribus audiendum, & naribus odorandum, & ore guſtandum, & manu contrectandum. Hi ſunt certe ſenſus, quos Philoſophia depretiat intellectualium prælatione. Igitur ſi naturalis ſcientia ſenſualium permanet, quomodo intellectualium, quæ potior habetur, intercidit? Unde nunc ipſa vis oblionis antecedentis recordationem? ex multitudine (ait) temporis. Satis improſpecte. Quantitas enim temporis non pertinebit ad eam rem quæ innata dicatur, ac per hoc potiſſimum æterna credatur. Quod enim æternum eſt, eo quia & innatum eſt, neque initium, neque finem temporis admittendo, nullum modum temporis patitur: cui temporis modus nullus eſt, nec ulla demutatione temporis ſubeſt, nec eadem multitudine temporis vis eſt. Si tempus in cauſſa eſt oblivionis, cur ex quo anima corpori inducitur, memoria delabitur, quaſi exinde tempus anima ſuſtineat, quæ ſine dubio prior corpore, non fuit utique ſine tempore? Ingreſſa vero corpus, ſtatimne obliviſcitur, an aliquanto poſt? Si ſtatim, & quæ erit temporis nondum ſupputandi multitudo; infantia ſcilicet. Si aliquanto poſt, ergo illo in ſpatio ante tempora oblivionis memor adhuc aget anima. Et quale eſt ut poſtea

ſtea obliviſcatur, & rurſus poſtea recordetur? Quoquo autem tempore illam oblivio inruerit, quantus hic etiam habebitur modus temporis, tota opinor vitæ decurſio ſatis non erit ad vertendam memoriam tanti ante corpus ævi. Sed rurſus Plato cauſſam demutat in corpus, quaſi & hoc fide dignum, ut nata ſubſtantia innatæ vim exſtinguat. Magnæ autem & multæ differentiæ corporum pro gentilitate, pro magnitudine, pro habitudine, pro ætate, pro valetudine. Num ergo & oblivionum differentiæ æſtimabuntur? Sed uniformis oblivio eſt; ergo non erit corporalitas multiformis in cauſſa exitus uniformis. Multa item documenta, teſte ipſo Platone, divinationem animæ probaverunt, quæ propoſuimus jam Hermogeni. Sed nec quiſquam hominum non & ipſe aliquando præſagam animam ſuam ſentit, aut ominis, aut periculi, aut gaudii augurem. Si divinationi non obſtrepit corpus, nec memoriæ opinor officiet. In eodem certe corpore & obliviſcuntur animæ, & recordantur. Si qua corporis ratio incutit oblivionem, quomodo contrariam ejus admittet recordationem? quia & ipſa poſt oblivionem recordatio, memoria recidiva eſt. Quod primæ memoriæ adverſatur, cur non & ſecundæ refragetur? Poſtremo, qui magis reminiſcerentur quam pueruli, ut recentiores animæ, ut nondum immerſæ domeſticis ac publicis curis, ut ipſis ſolis deditæ ſtudiis, quorum diſcentiæ reminiſcentiæ fiunt? Immo cur non ex æquo omnes recordamur, cum ex æquo omnes obliviſcamur? Sed tantummodo Philoſophi ne hi quidem omnes. Plato ſcilicet ſolus in tanta gentium ſilva, in tanto ſapientium prato, idearum & oblitus & recordatus eſt. Igitur ſi nullo modo conſiſtit argumentatio iſta præcipua, totum illud pariter everſum eſt, cui accommodata eſt, ut animæ & innatæ, & in cœleſtibus converſatæ, & conſciæ divinorum illic, &

inde

inde delatæ, & hic recordatæ crederentur, ad occasiones plane hæreticis subministrandas.

25. Jam nunc regrediar ad caussam hujus excessus, ut reddam, quomodo animæ ex una redundent, quando, & ubi, & ex qua ratione sumantur, de qua specie nihil refert, a Philosopho, an ab hæretico, an a vulgo quæstio occurrat. Nulla interest professoribus veritatis de adversariis ejus, maxime tam audacibus, quam sunt primo isti qui præsumunt, non in utero concipi animam, nec cum carnis figulatione compingi atque produci, sed & effuso jam partu nondum vivo infanti extrinsecus imprimi. Ceterum semen ex concubitu muliebribus locis sequestratum, motuque naturali vegetatum compinguescere in solam substantiam carnis: eam editam, & de uteri fornace fumantem, & calore solutam ut ferrum ignitum, & ibidem frigidæ immersum, ita aeris rigore percussam, & vim animalem rapere, & vocalem sonum reddere. Hoc Stoici cum Aenesidemo, & ipse interdum Plato, quum dicit: perinde animam extraneam alias & extorrem uteri prima adspiratione nascentis infantis adduci, sicut ex spiratione novissima educi. Videbimus an sententiam finxerit, ne ex Medicis quidem defuit Hicesius, & naturæ & artis suæ prævaricator. Puduit, opinor, illos hoc statuere, quod feminæ agnoscerent. At quanto roboratior exitus a feminis revinci, quam probari? In ista namque specie nemo tam idoneus magister, arbiter, testis, quam sexus ipsius. Respondete matres, vosque pregnantes, vosque puerperæ, steriles & masculi taceant, vestræ naturæ veritas quæritur, vestræ passionis fides convenitur, an aliquam in fœtu sentiatis vivacitatem alienam de vestro? de quo palpitent ilia, micent latera, tota ventris ambitio pulsetur, ubique ponderis regio mutetur: an hi motus gaudia vestra sint, & certa securitas, quod ita infantem & vivere confidatis

tis

tis & lædere? an si desierit inquies ejus, illi prius pertimescatis? an & audiat jam in vobis, quum ad novum sonum excutitur: an & ciborum vanitates illi desideretis, illi etiam fastidiatis: an & valetudinibus invicem communicetis, ille quidem usque contusionibus vestris, quibus & ipse intus per eadem membra signatur, rapiens sibi injurias matris. Si livor ac rubor sanguinis passio est, sine anima non erit sanguis: si valetudo animæ accessio est, sine anima non erit valetudo: si alimonia, inedia, crementa, decrementa, pavor, motus, tractatio est animæ, his qui fungitur, vivet. Denique desinit vivere, qui desinit fungi. Denique & mortui eduntur, quomodo nisi & vivi: qui autem & mortui, nisi qui prius vivi? Atquin & in ipso adhuc utero infans trucidatur necessaria crudelitate, quum in exitu obliquatus denegat partum, matricida ni moriturus. Itaque & inter arma Medicorum & organon est, quo prius patescere secreta coguntur tortili temperamento, cum anulo cultrato quo intus membra cæduntur anxio arbitrio, cum hebete unco quo totum facinus adtrahitur violento puerperio. Est etiam æneum spiculum, quo jugulatio ipsa dirigitur cæco latrocinio: ἐμβρυοσφάκτην appellant de infanticidii officio, utique viventis infantis peremptorium. Hoc & Hippocrates habuit, & Asclepiades, & Erasistratus & majorum quoque prosector Herophilus, & mitior ipse Soranus, certi animal esse conceptum, atque ita miserti infelicissimæ hujusmodi infantiæ, ut prius occidatur, ne viva lanietur. De qua sceleris necessitate nec dubitabat credo Hicesius, jam natis animam superducens ex aeris frigidi pulsu, quia & ipsum vocabulum animæ penes Græcos de refrigeratione respondens. Num ergo Barbaræ Romanæque gentes aliter animantur, quia animam aliud quid, quam ψυχὴν cognominaverunt?

Quantæ vero nationes ſub ferventiſſimo axe cenſentur, colorem quoque excoctæ? Unde illis animæ, quibus aeris rigor nullus? Taceo cubiculares æſtus, & omnem illic caloris paraturam enitentibus neceſſariam, quæ adflari vel maxime periculum eſt. In ipſis pene balneis fœtus elabitur, & ſtatim vagitus auditur. Ceterum ſi aeris rigor theſaurus eſt animæ, extra Germanias, & Scythas, & Alpes, & Argæos nemo debuit naſci. Atquin & populi frequentiores apud orientalem & meridialem temperaturam, & ingenia expeditiora omnibus Sarmatis etiam mente torpentibus. Et animi enim de rigoribus ſcitiores provenirent, ſi animæ de friguſculis evenirent. Cum ſubſtantia enim & vis. His ita præſtructis, poſſumus illos quoque recogitare, qui exſecto matris utero vivi aërem hauſerunt, Liberi aliqui & Scipiones. Quod ſi qui, ut Plato, perinde non putat duas animas in unum convenire, ſicut nec corpora, ego illi non modo duas animas in unum congeſtas oſtendiſſem, ſicut & corpora in fœtibus, verum & alia multa cum anima conſerta, dæmonis ſcilicet, nec unius, ut in Socrate ipſo: verum & ſeptenarii ſpiritus, ut in Magdalena: & legionarii numeri, ut in Geraſeno: quo facilius anima cum anima cenſeretur ex ſocietate ſubſtantiæ, quam ſpiritus nequam ex diverſitate naturæ. At idem in ſexto Legum, monens cavere ne vitiatio ſeminis ex aliqua vilitate concubitus labem corpori & animæ ſupparet, neſcio de priſtina magis, an de iſta ſententia ſibi exciderit. Oſtendit enim animam de ſemine induci, quod curari monet, non de prima aſpiratione naſcentis. Unde oro te, ſimilitudine animæ quoque parentibus de ingeniis reſpondemus ſecundum Cleanthis teſtimonium, ſi non & ex animæ ſemine educimur? Cur autem & veteres Aſtrologi genituram hominis ab initio conceptus digerebant,

bant, si non exinde & anima est ad quam æque pertinet, si quid est flatus.

26. Sed omnis inæqualitas sententiæ humanæ usque ad Dei terminos: in nostras jam lineas gradum colligam, ut quod Philosophis Medicisque respondi, Christiano probem. De tuo frater fundamento fidem ædificem: aspice viventes uteros, sanctissimarum feminarum, nec modo spirantes jam illic infantes, verum etiam prophetantes. Ecce viscera Rebeccæ inquietantur, & longe adhuc partus, & aeris nullus impulsus. Ecce duplex fœtus in locis matris tumultuatur, & nusquam adhuc populi duo. Portentosa forsitan petulantia infantiæ ante certantis quam viventis, ante animosæ quam animatæ, si tantummodo matrem subsultando turbasset. At cum partus aperitur, & numerus inspicitur, & auguratus recognoscitur, puto jam non animæ solummodo probantur infantium, sed & pugnæ. Detinebatur qui prævenerat nasci a prævento necdum plenius edito, tantum manu nato. Et si ipse animam de prima spiratione potabat Platonico more, aut de aeris rigore carpebat Stoica forma, quid ille qui expectabatur, qui adhuc intus detinebatur, & foris jam detinebat? Nondum opinor spirans plantam fratris invaserat, etiam nunc calens matre se priorem prodisse cupiebat. O infantem & æmulum & validum & olim contentiosum, credo quia vivum. Aspice etiam singulares conceptus, & quidem monstrosiores, sterilis & virginis, quæ vel hoc ipso imperfectos edere potuissent pro eversione naturæ, ut altera semini stupida, altera intacta. Decebat, si forte, sine anima nasci qui fuerant non rite concepti, sed & illi vivunt, in suo quisque utero. Exsultat Elizabeth, Joannes intus impulerat: glorificat dominum Maria, Christus intus instinxerat. Agnoscunt matres suos invicem fœtus, agnitæ mutuo ab ipsis utique viventibus, qui

non tantum animæ erant, verum & spiritus. Sic & ad Hieremiam legis Dei vocem: *Priusquam te in utero fingerem, novi te.* Si fingit Deus in utero, & afflat ex primordii forma, & *finxit Deus hominem & flavit in eum flatum vitæ:* nec nosset autem hominem Deus in utero, nisi totum. *Et priusquam exires de vulva, sanctificavi* te, & mortuum adhuc corpus? utique nequaquam. Deus enim vivorum, non mortuorum.

27. Quomodo igitur animal conceptum, simulne conflata utriusque substantia corporis animæque, an altera earum præcedente? immo simul ambas & concipi, & confici, & perfici dicimus, sicut & promi, nec ullum intervenire momentum in conceptu quo locus ordinetur. Recogita enim de novissimis prima: si mors non aliud determinatur, quam disjunctio corporis animæque, contrarium morti vita non aliud definietur quam conjunctio corporis animæque. Si disjunctio simul utrique substantiæ accidit per mortem, hoc debet conjunctionis forma mandasse pariter obvenientis per vitam utrique substantiæ. Porro vitam a conceptu agnoscimus, quia animam a conceptu vindicamus. Exinde enim vita quo anima: pariter ergo in vitam compinguntur, quæ pariter in mortem separantur. Tunc si alteri primatum damus, alteri secundatum, seminis quoque discernenda sunt tempora pro statu ordinis: & quando collocabitur corporis semen, quando animæ? immo si tempora seminum dividentur, & materiæ diversæ habebuntur, ex distantia temporum. Nam etsi duas species confitebimur seminis, corporalem & animalem, indiscretas tamen vindicamus, & hoc modo contemporales ejusdemque momenti. Ne itaque pudeat necessariæ interpretationis. Natura veneranda est, non erubescenda. Concubitum libido, non conditio fœdavit. Excessus, non status est impudicus. Siquidem benedictus

dictus status apud Deum: *Crescite, & in multitudinem proficite* Excessus vero maledictus, adulteria, & stupra, & lupanaria. In hoc itaque solenni sexuum officio, quod marem ac feminam miscet, in concubitu dico communi, scimus & animam & carnem simul fungi, animam concupiscentia, carnem opera, animam instinctu, carnem actu. Unico igitur impetu utriusque, toto homine concusso despumatur semen totius hominis, habens ex corporali substantia humorem, ex animali calorem. Et si frigidum nomen est anima Græcorum, quare corpus exempta ea friget? Denique ut adhuc verecundia magis pericliter quam probatione, in illo ipso voluptatis ultimæ æstu quo genitale virus expellitur, nonne aliquid de anima quoque sentimus exire? atque adeo marcescimus & devigescimus cum lucis detrimento? Hoc erit semen animale protinus ex animæ destillatione, sicut & virus illud corporale semen ex carnis defecatione. Fidelissima primordii exempla: de limo caro in Adam. Quid aliud limus quam liquor opimus? Inde erit genitale virus, ex adflatu Dei anima. Quid aliud adflatus Dei, quam vapor spiritus? Inde erit quod per virus illud efflamus. Quum igitur in primordio duo diversa atque divisa, limus & flatus unum hominem coegissent, confusæ substantiæ ambæ jam in uno semina quoque sua miscuerunt, atque exinde generi propagando formam tradiderunt, ut & nunc duo licet diversa, etiam unita pariter effluant, pariterque insinuata sulco & arvo suo, pariter hominem ex utraque substantia effruticent, in quo rursus semen suum insit secundum genus, sicut omni conditioni genitali præstitutum est. Igitur ex uno homine tota hæc animarum redundantia agitur, observante scilicet natura Dei edictum: *Crescite, & in multitudinem proficite.* Nam & in ipsa præfatione operis unius: *Faciamus hominem,* universa posteritas pluraliter prædicata est:

& præsint piscibus maris. Nihil mirum, repromissio segetis in semine.

28. Quis ille, nunc vetus sermo apud memoriam Platonis de animarum reciproco discursu, quod hinc abeuntes eant illuc, & rursus huc veniant & vivant, & dehinc e vita abeant: rursus ex mortuis effici vivos? Pythagoricus ut volunt quidam divinus, Albini ut existimo, aut Mercurii forsitan Aegyptii. Sed nullus sermo divinus nisi Dei unius, quo Prophetæ, quo Apostoli, quo ipse Christus intonuit: multo antiquior Moyses etiam Saturno nongentis circiter annis, nedum pronepotibus ejus, certe divinior multo, qui decursus generis humani ab exordio mundi quoque per singulas nativitates nominatim temporatimque digessit, satis probans divinitatem operis ex divinatione vocis. Si vero Samius Sophista Platoni auctor est animarum de recidivatu revolubili semper ex alterna mortuorum atque viventium suffectione, certe ille Pythagoras etsi bonus cetera, tamen ut hanc sententiam exstrueret, non turpi modo, verum etiam temerario mendacio incubuit. Cognosce qui nescis, & crede nobiscum: mortem simulat, subterraneo latitat, septenni se illic patientia damnat, interea quæ de posteris defunctis ad fidem rerum esset relaturus, ab unica conscia & ministra matre cognoscit: ut satis sibi visus est corpulentiam interpolasse ad omnem mortui veteris horrorem, de adytis fallaciæ emergit, ut ab inferis redditus. Quis non crederet revixisse quem crediderat obisse? audiens præsertim ab eo quæ de posteris mortuis nisi apud inferos non videretur cognoscere potuisse, sic ex mortuis vivos effici senior sermo est. Quid enim si & junior? Neque veritas desiderat vetustatem, neque mendacium devitat novellitatem. Teneo plane falsum antiquitate generosum; quidni falsum, cujus testimonium quoque ex falso est? Quomodo credam

non

non mentiri Pythagoram, qui mentitur ut credam? quomodo mihi persuadebit Aethalidem, & Euphorbum, & Pyrrhum piscatorem, & Hermotimum, se retro ante Pythagoram fuisse, ut persuadeat vivos ex mortuis effici, qui iterum se Pythagoram pejeravit? Quanto enim credibilius ipse ex semetipso redisset in vitam, quam totiens alius atque alius, tanto & in durioribus fefellit, qui molliora mentitus est. Sed clypeum Euphorbi olim Delphis consecratum recognovit, & suum dixit, & de signis vulgo ignotis probavit. Respice ad Hypogeum ejus, & si capit, crede. Nam qui talem commentus est stropham, cum injuria bonæ valetudinis, cum fraude vitæ septennio excruciatæ infra terram inedia, ignavia, umbra, cui tanti fuit fastidium cœli, quam non accesserit temeritatem, quam non tentaverit curiositatem, ut ad notam clypei illius perveniret? Quid autem si in historiis aliquibus occultioribus reperit? Quid si defectæ jam traditionis superstites aliquas famæ aurulas hausit? Quid si ab æditue redempta clam inspectione cognovit? Scimus etiam Magos elicere explorandis occultis per catabolicos & paredros, & pythonicos spiritus. Non enim & Pherecydes Pythagoræ magister his forsan artibus divinabat, ne dicam somniabat. Quid si idem dæmon in illo fuit, qui & in Euphorbo res sanguinis gessit? Denique qui se Euphorbum ex argumento clypei probarat, cur neminem Trojanorum commilitonum æque recognovit? Nam & illi jam revixissent, si vivi ex mortuis fierent.

29. Mortuos quidem ex vivis effici constat, non ideo tamen & ex mortuis vivos. Ab initio enim vivi priores, unde ab initio æque mortui posteriores: non aliunde quam ex vivis illi habuerant unde proficiscerentur, dum ne ex mortuis isti non habuerint unde magis deducerentur. Igitur si ab initio vivi

non ex mortuis, cur postea ex mortuis? Defecerat ille quicunque est originis fons? An formæ pœnituit? & quomodo in mortuis salva est? Non quia ab initio mortui ex vivis, idcirco semper ex vivis? Aut enim in utraque parte forma initii perseverasset, aut in utraque mutasset: ut si vivos ex mortuis postea fieri oportuerat, perinde oporteret etiam non ex vivis effici mortuos. Si non peræquare deberet fides institutionis, non usquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim opponemus contrarietates nati & innati, visualitatis & cæcitatis, juventæ & senectæ, sapientiæ & insipientiæ. Nec tamen ideo innatum de nato provenire, quia contrarium ex contrario fiat. Nec visualitatem iterum ex cæcitate, quia de visualitate cæcitas accidat: nec juventam rursus de senecta reviviscere, quia ex juventa senecta marcescat: nec insipientiam ex sapientia denuo obtendi, quia ex insipientia sapientia acuatur. Hæc & Albinus Platoni suo veritus subtiliter quærit contrarietatum genera distinguere, quasi non & hæc tam absolute in contrarietatibus posita sint, quam & illa quæ ad sententiam magistri sui interpretantur, vitam dico & mortem. Nec tamen ex morte vita reddatur, quia ex vita mors deferatur.

30. Quid autem ad cetera respondebimus? Primo enim si ex mortuis vivi, sicut mortui ex vivis, unus omnino & idem numerus semper hæsisset omnium hominum, ille scilicet numerus qui primus vitam introisset. Priores enim ex mortuis vivi, dehinc mortui ex vivis, & rursus ex mortuis vivi. Et dum hoc semper ex iisdem, ita totidem semper, qui ex iisdem. Nam neque plures aut pauciores exissent, quam redirent. Invenimus autem apud Commentarios etiam humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberasse, dum aborigines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupant terras, ut Scythæ Par-

thi-

thicas, ut Menidæ Peloponnesum, ut Athenienses Asiam, ut Phryges Italiam, ut Phœnices Africam, dum solennes etiam migrationes, quas μετοικίας appellant, consilio exonerandæ popularitatis, in alios fines examina gentis eructant. Nam & origines nunc in suis sedibus permanent, & alibi amplius gentilitatem fœneraverunt. Certe quidem ipse orbis in promtu est cultior de die, & instructior pristino. Omnia jam pervia, omnia nota, omnia negotiosa, solitudines famosas retro fundi amœnissimi oblitteraverunt, silvas arva domuerunt, feras pecora fugaverunt, harenæ seruntur, saxa panguntur, paludes eliquantur, tantæ urbes quantæ non casæ quondam. Jam nec insulæ horrent, nec scopuli terrent; ubique domus, ubique populus, ubique respublica, ubique vita. Summum testimonium frequentiæ humanæ. Onerosi sumus mundo, vix nobis elementa sufficiunt, & necessitates arctiores, & querelæ apud omnes, dum jam nos natura non sustinet. Revera lues, & fames, & bella, & voragines civitatum pro remedio deputanda, tanquam tonsura insolescentis generis humani: & tamen quum ejusmodi secures maximam mortalium vim semel cædant, nunquam restitutionem ejus vivos ex mortuis reducentem post mille annos semel orbis expavit. Et hoc enim sensibile fecisset æqua vis amissionis & restitutionis, si vivi ex mortuis fierent. Cur autem mille annis post, & non statim ex mortuis vivi, quum si non statim suppararetur quod erogatum in totum absumi periclitetur, præveniente restitutionem defectione: quia nec pariasset commeatus hic vitæ milliario tempori longe scilicet brevior, & idcirco facilior ante extingui quam redaccendi. Igitur quæ hoc modo intercidisset, si vivi ex mortuis fierent, quando non intercidit, non erit credendum vivos ex mortuis fieri.

31. Jam vero si ex mortuis vivi, utique singuli ex singulis. Singulorum ergo corporum anima, ut singulas in singula corpora reverti oportuerat. Porro si & binæ & trinæ & quinæ usque uno utero resumuntur, non erunt ex mortuis vivi, quia non singuli ex singulis. Et hoc autem modo primordii forma signatur, quum & nunc plures animæ de una proferuntur. Item quum varia ætate decedant animæ, cur una revertuntur? Omnes enim ab infantia imbuuntur, qua infans revertatur, quale est autem ut senex defunctus infans revertatur? si decrescit foris anima retrograda ætate, quanto magis erat ut progressior reverteretur mille post annis? Certe vel coætanea suæ mortis, ut ævum quod reliquisset, iterum recepisset. Sed & si eædem semper revolverentur, licet non corporum quoque formas easdem, licet non statorum; tamen quoque fortes casam vel ingeniorum & studiorum & adjectionum pristinas proprietates secum referre deberent, quoniam temere eædem haberentur, carentes his per quæ eadem probarentur. Unde scias (inquis) an ita quidem fiat occulte, sed conditio milliarii ævi interimat facultatem recensendi; qua ignorata & ibi revertuntur. Atquin scio non ita fieri, quum Pythagoram, Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum militarem & bellicam animam satis constat vel de ipsa gloria clypeorum consecratorum: Pythagoram vero tam residem & imbellem, ut prælia tunc Græciæ vitans, Italiæ maluerit quietem Geometriæ & Astrologiæ & Musicæ devotus, alienus studio & affectu Euphorbi. Sed & Pyrrhus ille fallendis piscibus agebat, Pythagoras contra nec edendis, ut animalibus abstinens. Aethalides autem & Hermotimus fabam quoque in pabulis communibus irruerat: Pythagoras vero ne per fabalia quidem transeundum discipulis suis tradidit. Quomodo ergo eædem animæ recupe-

rantur, quæ nec ingeniis, nec institutis jam, nec victibus eædem probabuntur. Jam nunc de tanto Græciæ censu quatuor solæ animæ recensentur. Sed & quid utique de solo Græciæ censu, ut non ex omni gente, ex omni ætate ac dignitate, ex omni denique sexu, & μετεμψυχωσις & μετενσωματωσις quotidie existant, cur solus Pythagoras alium atque alium se recognoscat, non & ego? aut si privilegium Philosophorum est, & utique Græcorum, quasi non & Scythæ & Indi philosophentur, cur neminem & retro meminit Epicurus, neminem Chrysippus, neminem Zeno, ne ipse quidem Plato, quem forsitan Nestorem credidissemus ob mella facundiæ.

32. Sed enim Empedocles quia se Deum delirarat, idcirco opinor dedignatus aliquem se heroum recordari, Thamnus & piscis fui, inquit. Cur non magis & pepo tam insulsus, & chamæleon tam inflatus? Plane ut piscis, ne aliqua sepulturæ conditio putesceret, assum se maluit in Aetnam præcipitando. Atque exinde in illo finita sit metensomatosis, ut æstiva cœna post assum. Perinde igitur & hic dimicemus necesse est adversus portentosiorem præsumtionem, bestias ex hominibus & homines ex bestiis revolventem. Viderint thamni, licebit, & lapathi, ne plus ridere quam docere cogamur. Dicimus animam humanam nullo modo in bestias posse transferri, etiamsi secundum Philosophos ex elementitiis substantiis censeretur. Sive enim ignis anima, sive aqua, sive sanguis, sive spiritus, sive aer, sive lumen, recogitare debemus contraria quæque singulis speciebus animalia: igni quidem ea quæ rigent; colubros, stelliones, salamandras, etiam quæcunque de æmulo producentur elemento, de aqua scilicet, perinde contraria, atque illa quæ arida & exsuccida: denique siccitatibus gaudent locustæ, papiliunculi, chamæleontes. Item contraria sanguini, quæ carent purpura ejus, cochleas,

ver-

vermiculos, & majorem piscium censum. Spiritus vero contraria, quæ spirare non videntur, carentia pulmonibus & arteriis, culices, formicas, tineas, & hoc genus minutalia. Item aeri contraria, quæ semper subterraneum & subaquaneum viventia carent haustu ejus. Res magis quam nomina noveris. Item contraria lumini, quæ cæca in totum, vel solis tenebris habent oculos, talpas, vespergines, noctuas. Hæc ut ex apparentibus & manifestis substantiis doceam. Ceterum si & atomos Epicuri tenerem, & numeros Pythagoræ viderem, & Ideas Platonis offenderem, & entelechias Aristotelis occuparem, invenirem fors his quoque speciebus animalia, quæ nomine contrarietatis opponerem. Contendo enim, ex quacunque substantia supra dicta constitisset humana anima, non potuisse eam in tam contraria unicuique substantiæ animalia reformari, & censum eis de sua translatione conferre, a quibus excludi ac respui magis haberet, quam admitti & capi nomine hujus primæ contrarietatis, quæ substantivi status diversitatem committit, tunc & reliquæ per consequentem ordinem cujusque naturæ. Nam & sedes alias humana anima sortita est, & victus, & instructus, & sensus, & adfectus, & concubitus, & fœtus. item ingenia, tum opera, gaudia, tædia, vitia, cupidines, voluptates, valetudines, medicinas, suos postremo & vitæ modos, & exitus mortis. Quomodo igitur illa anima quæ terris inhærebat, nullius sublimitatis, nullius profunditatis intrepida, ascensu etiam scalarum fatigabilis, submersu etiam piscinarum strangulabilis, aeri postea insultabit in aquila, aut mari postea desultabit in anguilla? Quomodo item pabulis liberalibus & delicatis, atque curatis educata, non dico paleas, sed spinas, & agrestes amaritudines frondium, & bestias sterquiliniorum, vermium etiam venena ruminabit, si in capram transierit, vel in

cotur-

coturnicem, immo & cadaverinam, immo & humanam, fui utique memor in urso & leone? Sic & cetera ad incongruentiam redige, ne singulis perorandis immoremur. Ipsius animæ humanæ quisquis modus, quæcunque mensura, quid faciet in amplioribus longe vel minutioribus animalibus? Necesse est enim & corpus omne anima compleri, & animam omnem corpore obduci. Quomodo ergo anima hominis complebit elephantum; quomodo item obducetur in culice? si tantum extenderetur aut contraheretur, profecto periclitabitur. Et ideo adjicio, quod nulla ratione capax est hujusmodi translationis in animalia, nec modulis corporum, nec ceteris naturæ suæ legibus adæquantia. Nunquid ergo demutabitur secuncundum qualitates generum, & vitam eorum contrariam humanæ vitæ, facta & ipsa contraria humanæ per demutationem? Enimvero si demutationem capit amittens quod fuit, non erit quæ fuit; & si quæ fuit, non erit, soluta est μετενσωματωσις, non adscribenda scilicet ei animæ, quæ si demutabitur, non erit. Illius enim μετενσωματωσις dicetur, quæcunque eam in suo statu permanendo pateretur. Igitur si nec mutari potest, ne non sit ipsa, nec permanere in statu, quia contraria non capit, quæro adhuc caussam aliquam fide dignam hujusmodi translationis. Nam etsi quidam homines bestiis adæquantur, pro qualitatibus morum, & ingeniorum, & adfectuum, quia & Deus, *Adsimilatus est*, inquit, *homo irrationabilibus jumentis*: non ideo milvi ex rapacibus fient, & canes ex spurcis, & pantheræ ex acerbis, aut oves ex probis, & hirundines ex garrulis, & columbæ ex pudicis, quasi eadem substantia animæ ubique naturam suam in animalium proprietatibus repetat. Aliud est autem substantia, aliud natura substantiæ. Siquidem substantia propria est rei cujusque, natura vero potest esse communis. Suscipe exemplum. Substantia est lapis,

fer-

ferrum: duritia lapidis & ferri, natura substantiæ est. Duritia communicat, substantia discordat. Mollitia lanæ, mollitia plumæ, pariant naturalia earum, substantiva non pariant. Sic & si sæva bestia vel proba vocetur homo, sed non eadem anima. Nam & tunc naturæ similitudo notatur, cum substantiæ dissimilitudo conspicitur. Ipsum enim quod hominem similem bestiæ judicas, confiteris animam non eandem similem, similem dicendo non ipsam. Sic & divina pronuntiatio sapit, pecudibus adæquans hominem natura, non substantia. Ceterum nec Deus hominem hoc modo notasset, si pecudem de substantia nosset.

33. Etiam quum judicii nomine vindicatur hoc dogma, quod animæ humanæ pro vita & meritis genera animalium sortiantur, jugulandæ quæque in occisoriis, & subigendæ quæque in famulatoriis, & fatigandæ in operariis, & fœdandæ in immundis, proinde honorandæ, & diligendæ, & curandæ, & adpetendæ in speciosissimis, & probissimis, & utilissimis, & delicatissimis: & hic dicam: si demutantur, non ipsæ dispungentur quæ merebuntur. Et evacuabitur ratio judicii, si meritorum deerit sensus. Deerit autem sensus meritorum, si status verterit animarum. Vertit autem status animarum, si non eædem perseveraverint. Aeque si perseveraverint in judicium, quod & Mercurius Aegyptius novit, dicens animam digressam a corpore non refundi in animam universi, sed manere determinatam, uti rationem (inquit) patri reddat eorum quæ in corpore gesserit. Volo judicii utique divini justitiam, gravitatem, majestatem, dignitatem recensere, si non sublimiore fastigio præsidet humana censura, plenior utriusque sententiæ honore pœnarum & gratiarum, severior in ulciscendo, & liberalior in largiendo. Quid putas futuram animam homicidæ? aliquod credo pecus lanienæ & macello destinatum, ut perinde jugulatur, quia & ipsa

ipsa jugulaverit; perinde decorietur, quia & ipsa despoliaverit; perinde in pabulum proponatur, quia & ipsa bestiis infecerit os, quas in silvis & arvis trucidaverit. Si ita judicabitur, nonne illa anima plus solatii quam supplicii relatura est? quod funus inter coccos preciosissimos invenit, quod condimentis Apicianis & lurconianis humatur, quod mensis Ciceronianis infertur, quod lancibus splendidissimis Syllanis effertur, quod exequias convivium patitur, quod a coæqualibus devoratur potius quam a milvis, & lupis, ut in hominis corpore tumulata, & in suum genus regressa resurrexisse videatur: exsultans adversus humana judicia, si ea experta est. Namque illa sicarium variis & exquisitis, etiam præter naturam eruditis feris dissipant, & quidem viventem; immo nec facile morientem, curata mora finis ad plenitudinem pœnæ. Sed etsi anima præfugerit, ultimo gladio, ne corpus quoque evaserit ferrum, nihilominus jugulo utroque confossis costisque transfixis, compensatio proprii facinoris exigitur. Inde in ignem datur, ut & sepultura puniatur. Aliter denique non licet, nec tamen tanta est rogi cura ut reliquias aliæ bestiæ inveniant: certe nec ossibus parcitur, nec cineribus indulgetur, nuditate plectendis. Tanta est apud homines homicidii vindicta, quanta ipsa quæ vindicatur natura. Quis non præferat seculi justitiam, quam & Apostolus non frustra gladio armatam contestatur, quæ pro homine sæviendo religiosa est? Si ceterorum quoque scelerum mercedem cogitemus, patibula, vivicomburia, culleos, & uncos, & scopulos, cui non expediat apud Pythagoram & Empedoclem sententiam pati? Nam & qui laboribus atque servitiis puniendi, in asinos utique & mulos recorporabuntur, quantum sibi de pistrinis & aquilegis rotis gratulabuntur, si metallorum, & ergastulorum, & operum publicorum, ipsorumque carcerum licet otiosorum, recor-

cordentur. Perinde qui integre morati commendaverint judici vitam, quæro præmia, sed potius invenio supplicia. Nimirum magna merces bonis in animalia quæcunque restitui. Pavum se meminit Homerus Ennio somniante: sed Poetis nec vigilantibus credam. Etsi pulcherrimus pavus, & quo velit colore cultissimus, sed tacent pinnæ, sed displicet vox. Et Poetæ nihil aliud quam cantare malunt. Damnatus est igitur Homerus in pavum, non honoratus. Plus de seculi remuneratione gaudebit, pater habitus liberalium disciplinarum, ut malit famæ suæ ornamenta, quam gaudia. Age nunc, ut Poetæ in pavos, vel in cycnos transeant, si vel cycnis decora vox est, quod animal indues viro justo Aeaco? quam bestiam integræ fœminæ Didoni? quam volucrem patientia, quam pecudem sanctimonia, quem piscem innocentia sortientur? Omnia famula sunt hominis, omnia subjecta, omnia mancipata. Si quid horum futurus est, diminoratur illic ille, cui ob merita vitæ imagines, statuæ, & tituli, honores publici, privilegia rependuntur, cui curia, cui populus suffragiis immolat. O judicia divina post mortem humanis mendiciora, contemptibilia de pœnis, fastidibilia de gratiis, quæ nec pessimi metuant, nec optimi cupiant: ad quæ magis scelesti, quam sancti quique properabunt, illi, ut justitiam seculi citius evadant, isti ut tardius eam capiant. Bene Philosophi docetis, utiliter suadetis, leviora post mortem supplicia vel præmia. Cum si quod judicium animas manet, gravius debeat credi in dispunctione vitæ, quam in administratione: quia nihil plenius, quam quod extremius: nihil autem plenius, quam quod divinius. Deus itaque judicabit plenius, quia extremius per sententiam æternam tam supplicii quam refrigerii, nec in bestias, sed in sua corpora revertentibus animabus. Et hoc semel & in eum diem quem solus pater novit, ut pendula

dula

dula exspectatione sollicitudo fidei probetur, sempi
diem observans, dum semper ignorat; quotidie t
mens, quod quotidie sperat.

34. Nulla quidem ad hodiernum dementiæ huju
modi sententia erupit sub nomine hæretico, quæ hı
manas animas refingat in bestias. Sed necessarie har
quoque speciem intulimus & exclusimus, ut superi
ribus cohærentem, quo perinde in pavo tunder
tur Homerus, sicut in Pythagora Euphorbus: atqı
ita hac etiam metempsychosi sive metensomatosi r
percussa, illa rursus cæderetur quæ aliquid hæretic
subministravit. Nam & Simon Samarites in act
Apostolorum redemptor spiritus sancti, posteaqua
damnatus ab ipso cum pecunia sua, in interitum fr
stra flevit, conversus ad veritatis expugnationer
quasi pro solatio ultionis, fultus etiam artis suæ vi
bus, ad præstigias virtutis alicujus Helenam quanda
Tyriam de loco libidinis publicæ eadem pecunia r
demit, dignam sibi mercedem pro spiritu sancto:
se quidem fingit summum patrem, illam vero injecti
nem suam primam, qua injecerat angelos & archa
gelos condere: hujus eam propositi compotem e
silisse de patre, & in inferiora desultasse: atque ill
prævento patris proposito, angelicas potestates g
nuisse ignaras patris artificis mundi hujus, ab h
perinde animo retentam, ne digressa ea alterius g
nimina viderentur. Et idcirco omni contumeliæ a
dictam, ut nusquam discedere depreciatam libere
humanæ quoque formæ succidisse, velut vincu
carnis coercendam, ita multis ævis per alios atq
alios habitus femininos volutatam etiam illam Hel
nam fuisse exitiosissimam Priamo, & Stesichori post
oculis, quem & excæcasset ob convitium carmin
dehinc reluminasset ob satisfactionem laudis. Proin
migrantem eam de corporibus in corpora, postrer
dedecoratione sub titulo prostitisse Helenam vili

 rem.

rem. Hanc igitur esse ovem perditam, ad quam descenderit pater summus, Simon scilicet, & primum recuperata ea & revecta nescio humeris an feminibus, exinde ad hominum respexerit salutem, quasi per vindictam liberandorum ex illis angelicis potestatibus, quibus fallendis & ipse configuratus æque hominibus & hominem ementitus, in Judæa quidem filium, in Samaria vero patrem gesserit. O Helenam inter poetas & hæreticos laborantem, tunc adulterio, nunc stupro infamem, nisi quod de Troja gloriosius eruitur quam de lupanari, mille navibus de Troja, nec mille denariis forsitan de lupanari. Erubesce Simon tardior in requirendo, inconstantior in retrahendo. At Menelaus statim insequitur amissam, statim repetit ereptam, decenni prælio extorquet, non latens, non fallens, non cavillabundus. Vereor ne ille magis pater fuerit, qui circa Helenæ recuperationem & vigilantius & audentius & diutius laboraverit.

35. Sed non tibi soli metempsychosis hanc fabulam instruxit, inde etiam Carpocrates utitur pariter Magus, pariter fornicarius, etsi Helena minus. Quidni? cum propter omnimodam divinæ & humanæ disciplinæ eversionem constituendam recorporari animas adseveraverit. Nulli enim vitam istam rato fieri, nisi universis, quæ arguunt eam, expunctis: qua non natura quid malum habeatur, sed opinione. Itaque metempsychosin necessarie imminere, si non in primo quoque vitæ hujus commeatu omnibus inlicitis satisfiat. Scilicet facinora tributa sunt vitæ. Ceterum totiens animam revocari habere, quotiens minus quid intulerit, reliquatricem delictorum, donec exsolvat novissimum quadrantem, detrusa identidem in carcerem corporis. Huc enim temperat totam illam allegoriam Domini certis interpretationibus relucentem, & primo quidem simpliciter intelligendam. Nam & ethnicus homo adversarius noster est, incedens in eadem

dem via vitæ communis. Ceterum oportebat nos de mundo exire, si cum illis conversari non liceret. Huic ergo bonum animi præstes jubet. *Diligite enim inimicos vestros* (inquit) *& orate pro maledicentibus vos*, ne aliquo commercio negotiorum injuria provocatus, abstrahat te ad suum judicem, & in custodiam delegatus ad exsolutionem totius debiti arcteris. Tum si in diabolum transfertur adversarii mentio ex observatione comitante, cum illo quoque moneris eam inire concordiam, quæ deputetur ex fidei conventione: pactus es enim renuntiare ipsi, & pompæ, & angelis ejus. Convenit inter vos de isto. Hæc erit amicitia observatio sponsionis, ne quid ejus postea resumas, ex his quæ ei ejerasti, quæ illi reddidisti; ne te ut fraudatorem, ut pacti transgressorem judici Deo objiciat, (sicuti eum legimus alibi sanctorum criminatorem, & de ipso etiam nomine diaboli delatorem) & judex te tradat angelo executionis, & ille te in carcerem mandet infernum, unde non dimittaris, nisi modico quoque delicto mora resurrectionis expenso. Quid his sensibus aptius? quid his interpretationibus verius? Ceterum, apud Carpocratem, si omnium facinorum debitrix anima est, quis erit inimicus & adversarius ejus intelligendus? credo mens melior, quæ illam in aliquid innocentiæ impegerit, adigendam rursus, ac rursus in corpus, donec in nullo rea deprehendatur bonæ vitæ. Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intelligi, id est, ex pessimis præceptis doctrinam veritatis agnosci. Spero hujusmodi hæreticos Heliæ quoque invadere exemplum tanquam in Joanne sic repræsentati, ut metempsychosi patrocinetur pronuntiatio Domini: *Helias jam venit, & non cognoverunt eum.* Et alibi: *Et si vultis audire, hic est Helias qui venturus est.* Nunquid ergo & Judæi ex opinione Pythagorica consulebant Joannem, *Tu es Helias*, & non ex prædicatione divina:

 vina:

vina: *Et ecce mittam vobis Heliam Thesbiten?* Sed enim metempsychosis illorum revocatio est animæ jam pridem morte functæ, & in aliud corpus iteratæ. Helias autem non ex decessione vitæ, sed ex translatione venturus est; nec corpori restituendus, de quo non est exemptus; sed mundo reddendus, de quo est translatus; non ex postliminio vitæ, sed ex supplemento Prophetiæ; idem & ipse & sui nominis & sui hominis. Sed quomodo Helias Joannes? habes angeli vocem: *Et ipse* (inquit) *præcedet coram populo in virtute & in spiritu Heliæ*, non in anima ejus, nec in carne. Hæ enim substantiæ sui cujusque sunt hominis. Spiritus vero & virtus extrinsecus conferuntur ex Dei gratia, ita & transferri in alterum possunt ex Dei voluntate, ut factum est retro de Mosis spiritu.

36. In has quæstiones inde opinor excessimus, quo nunc revertendum est. Constitueramus animam in ipso, & ex ipso seri homine, & unum esse a primordio semen, sicut & carnis in totum generis examen, propter æmulas scilicet opiniones Philosophorum & hæreticorum, & illum sermonem Platonis veternosum. Nunc ordinem sequentium exinde tractatuum teximus. Anima in utero seminata pariter cum carne, pariter cum ipsa sortitur & sexum, ita pariter ut in caussa sexus neutra substantia teneatur. Si enim in seminibus utriusque substantiæ aliquam intercapedinem eorum conceptus admitteret, ut aut caro, aut anima prior seminaretur, esset etiam sexus proprietatem alteri substantiæ adscribere per temporalem intercapedinem seminum: ut aut caro animæ, aut anima carni insculperet sexum: quoniam & Apelles, non pictor, sed hæreticus, ante corpora constituens animas viriles ac muliebres, sicut a Philumena didicit, utique carnem, ut posteriorem ab anima facit accipere sexum? Et qui animam post partum carni superducunt,

ducunt, utique ante formatæ marem aut feminam de carne sexum præjudicant animæ. Utriusque autem substantiæ indiscreta semina & unita suffusio eorum, communem subeunt generis eventum, qua lineas duxerit quæcunque illa est ratio naturæ. Certe & hic se primordiorum forma testatur, quum masculus temporius effingitur; prior enim Adam; femina aliquanto serius, posterior enim Eva. Ita diu caro informis est, qualis ex Adæ latere decerpta est, animal tamen & ipsa jam, quia & illam tunc Adæ portionem animal agnoscam. Ceterum & ipsam Dei adflatus animasset, si non ut carnis, ita & animæ ex Adam tradux fuisset in femina.

37. Omnem autem hominis in utero serendi, struendi, fingendi paraturam aliqua utique potestas divinæ voluntatis ministra modulatur, quamcunque illa rationem agitare sortita. Hæc æstimando, etiam superstitio Romana Deam finxit Alemonam alendi in utero fœtus. Et Nonam & Decimam a sollicitioribus mensibus, & Partulam, quæ partum gubernet, & Lucinam, quæ producat in lucem: nos officia divina angelos credimus. Ex eo igitur fœtus in utero homo, quo forma completa est. Nam & Moysis lex tunc aborsus reum talionibus judicat, quum jam hominis est caussa, quum jam illi vitæ & mortis status deputatur, quum & fato jam inscribitur, etsi adhuc in matre vivendo, cum matre plurimum communicat sortem. Dicam aliquid & de temporibus animæ nascentis, ut ordinem decurram. Legitima nativitas ferme decimi mensis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, & decurialem numerum, ut exinde reliquorum parentum colunt, denique perfectorem nativitatis humanæ. Ego ad Deum potius argumentabor hunc modum temporis, ut decem menses decalogo magis inaugurent hominem, ut tanto temporis numero nascamur, quanto disciplinæ numero re-

nascimur. Sed & cum septimo mense nativitas plena est, facilius quam octavo, honorem sabbati agnosam, ut quo die dedicata Dei conditio, eo mense interdum producatur Dei imago. Concessum est properare nativitati, & tamen idonee occurrere in hebdomadem, in auspicia resurrectionis, & requietis, & regni: ideo ogdoas nos non creat. Tunc enim nuptiæ non erunt. Societatem carnis atque animæ jamdudum commentavimus a concretione seminum ipsorum usque ad figmenti perfectionem. Proinde nunc & a nativitate defendimus, imprimis quod simul crescunt, sed diversa ratione pro generum conditione, caro modulo, anima ingenio, caro habitu, anima sensu. Ceterum animam substantia crescere negandum est, ne etiam decrescere substantia dicatur, atque ita & defectura credatur. Sed vis ejus in qua naturalia peculia consita retinentur, salvo substantiæ modulo, quo a primordio inflata est, paulatim cum carne producitur. Constitue certum pondus auri vel argenti, rudem adhuc massam, collectus habitus est, illi, & futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum quod natura est auri vel argenti. Dehinc cum in laminam massa laxatur, major efficitur initio suo per dilatationem ponderis certi, non per adjectionem, dum extenditur, non dum augetur. Etsi sic quoque augetur dum extenditur: licet enim habitu augeri, cum statu non licet. Tunc & splendor ipse provehitur auri vel argenti, qui fuerat quidem & in massa, sed obscurior, non tamen nullus. Tunc & alii atque alii habitus accedunt pro facilitate materiæ, qua duxerit eam qui agit, nihil conferens modulo, nisi effigiem. Ita & animæ crementa reputanda, non substantiva, sed provocativa.

38. Quamquam autem & retro præstruxerimus, omnia naturalia animæ ipsi substantiæ inesse pertinentia ad sensum & intellectum, & ex ingenito animæ

censu,

censu, sed paulatim per ætatis spatia procedere, varie per accidentia evadere, pro artibus, pro i stitutis, pro locis, pro dominatricibus potestatibu quod tamen faciat ad carnis animæque proposita nunc societatem, pubertatem quoque animalem cu carnali dicimus convenire, pariterque & illam su gestu sensuum, & istam processu membrorum exsi gere a quartodecimo fere anno: non quia Asclepi des inde sapientiam supputat, nec quia jura civil abhinc agendis rebus adtemperant, sed quod & ha de primordio ratio est. Si enim Adam & Eva agnitione boni & mali pudenda tegere senserunt, quo idipsum sentimus, agnitionem boni & mali pro temur. Ab his autem annis & suffusior & vestiti sexus est, & concupiscentia oculis arbitris utitur, communicat placitum, & intelligit quæ sint, & fin suos adinstar ficulneæ contagionis prurigine accingi & hominem de paradiso integritatis educit, exin scabida etiam in ceteras culpas & delinquendi non n turales, cum jam non ex instituto naturæ, sed vitio. Ceterum proprie naturalis concupiscentia uni est alimentorum solummodo, quam Deus & in pı mordio contulit. *Ex omni ligno* (inquit) *edetis*. I secundæ post diluvium geniture supermensus est, *Ec dedi vobis omnia in escam tanquam olera fœni*; prospectu non tam animæ quam carni, etsi propter animar Auferenda est enim argumentatoris occasio, qui quc anima desiderare videatur alimenta, hinc quoqu mortalem eam intelligi cupit, quæ cibis sustineatu denique derogatis eis evigescat, postremo subtract intercidat. Porro non solum proponendum est qui nam ea desideret, sed & cui; & si propter se, sed cur, & quando, & quonam usque? tum quod aliu natura desideret, aliud necessitate, aliud secundu proprietatem, aliud in caussam. Desiderabit igitu cibos anima, sibi quidem ex caussa necessitatis, car

vero ex natura proprietatis. Certe enim domus animæ caro est, & inquilinus carnis anima. Desiderabit itaque inquilinus ex caussa, & necessitate hujus nominis profutura domui, toto inquilinatus sui tempore, non ut ipse substruendus, nec ut ipse loricandus, nec ut ipse tibicinandus, sed tantummodo continendus: quia non aliter contineri possit quam domo fulta. Alioquin licebit animæ dilapsa domo ex destitutione propriorum subsidiorum incolumi abire, habenti sua firmamenta & propriæ conditionis alimenta, immortalitatem, rationalitatem, sensualitatem, intellectualitatem, arbitrii libertatem.

39. Quæ omnia nativitus animæ conlata, idem qui in primordio invidit, nunc quoque obumbrat atque depravat, quo minus aut ultro prospiciantur, aut qua oportet administrentur. Cui enim hominum non adhærebit spiritus nequam, ab ipsa etiam janua nativitatis animas aucupabundus, vel qua invitatus, tota illa puerperii superstitione? Ita omnes idololatria obstetrice nascuntur, dum ipsi adhuc uteri infulis apud idola confectis redimiti, genimina sua dæmoniorum candidata profitentur, dum in partu Lucinæ & Dianæ ejulatur, dum per totam hebdomadam Junoni mensa proponitur, dum ultima die fata scribunda advocantur, dum prima etiam constitutio infantis super terram Statinæ Deæ sacrum est. Quis non exinde aut totum filii caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, pro gentica, pro avita, pro publica, aut privata devotione. Sic igitur & Socratem puerum adhuc spiritus dæmonicus invenit. Sic & omnibus Genii deputantur, quod dæmonum nomen est. Adeo nulla ferme nativitas munda est, utique ethnicorum. Hinc enim & Apostolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari ait, tam ex seminis prærogativa, quam ex institutionis disciplina.

Cete-

Ceterum (inquit) immundi nascerentur, quasi designatos tamen sanctitati, ac per hoc etiam saluti, intelligi volens fidelium filios: ut hujus spei pignora matrimoniis quæ retinenda censuerat patrocinarentur. Alioquin meminerat Dominicæ definitionis, *Nisi quis nascatur ex aqua & spiritu, non introibit in regnum Dei*, *id est non erit sanctus*.

40. Ita omnis anima eousque in Adam censetur, donec in Christo recenseatur: tamdiu immunda, quamdiu recenseatur. Peccatrix autem, quia immunda recipiens ignominiam ex carnis societate. Nam etsi caro peccatrix, secundum quam incedere prohibemur; cujus opera damnantur concupiscentis adversus spiritum, ob quam carnales notantur infamia, non tamen suo nomine caro infamis. Neque enim de proprio sapit quid, aut sentit, ad suadendam vel imperandam peccatelam: quidni quæ ministerium est? & ministerium, non quale servus vel minor amicus animalis nomine, sed quale calix vel quid aliud ejusmodi corpus, non anima. Nam & calix ministerium sitientis est; nisi tamen qui sitit, calicem sibi accommodarit, nihil calix ministrabit. Adeo nulla proprietas hominis in choico, nec ita caro homo tanquam alia vis animæ, & alia persona, sed res est alterius plane substantiæ, & alterius conditionis, addicta tamen animæ ut suppellex, ut instrumentum in officina vitæ. Caro igitur increpatur in scripturis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gulæ, vinolentiæ, sævitiæ, idololatriæ, ceterisque carnalibus non sensibus, sed effectibus. Denique sensus delictorum, etiam sine effectibus imputari solent animæ. Qui viderit mulierem ad concupiscentiam, jam adulteravit in corde. Ceterum quid caro sine anima, perinde in operatione probitatis, justitiæ, tolerantiæ, pudicitiæ. Porro quale est, ut cui nec bona documenta propria subscribas, ei crimina adpingas? sed ea per

quam delinquitur, convenitur, ut illa a qua delinquitur, oneretur, etiam in ministerii accusationem. Gravior invidia est in præsidem, cum officia pulsantur: plus cæditur qui jubet, quando nec qui obsequitur, excusatur.

41. Malum igitur animæ, præter quod ex obventu spiritus nequam superstruitur, ex originis vitio antecedit, naturale quodammodo. Nam, ut diximus, naturæ corruptio alia natura est, habens suum Deum & patrem, ipsum scilicet corruptionis auctorem: ut tamen insit & bonum animæ, illud principale, illud divinum atque germanum, & proprie naturale. Quod enim a Deo est, non tam exstinguitur, quam obumbratur. Potest enim obumbrari quia non est Deus; exstingui non potest, quia a Deo est. Itaque sicut lumen aliquo obstaculo impeditum, manet, sed non comparet, si tanta densitas obstaculi fuerit: ita & bonum in anima a malo oppressum pro qualitate ejus, aut in totum vacat occultata luce, aut qua datur radiat, inventa libertate. Sic pessimi & optimi quidam, & nihilominus unum omnes animæ genus: sic & in pessimis aliquid boni, & in optimis nonnihil pessimi. Solus enim Deus sine peccato, & solus homo sine peccato Christus, quia & Deus Christus. Sic & divinitas animæ in præsagia erumpit ex bono priore, & conscientia Dei in testimonium prodit. Deus bonus est, Deus videt, & Deo commendo: propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine boni semine. Proinde cum ad fidem pervenit reformata per secundam nativitatem ex aqua & superna virtute, detracto corruptionis pristinæ aulæo; totam lucem suam conspicit. Excipitur etiam a spiritu sancto, sicut in pristina nativitate a spiritu profano. Sequitur animam nubentem spiritui caro, ut dotale mancipium, & jam non animæ famula, sed spiritus. O beatum connubium, si non admiserit adulterium.

42. De

42. De morte jam superest, ut illic materia ponat, ubi ipsa anima consummat. Quamquam Epicurus vulgari satis opinione negarit mortem ad nos pertinere. Quod enim dissolvitur (inquit) sensu caret, & quod sensu caret, nihil ad nos. Dissolvitur autem & caret sensu, non ipsa mors, sed homo qui eam patitur. At ille ei dedit passionem, cui est actio. Quod si hominis est pati mortem dissolutricem corporis, & peremptricem sensus, quam ineptum ut tanta vis ad hominem non pertinere dicatur. Multo coactius Seneca: post mortem (ait) omnia finiuntur, etiam ipsa. Hoc si ita est, jam & mors ad semetipsam pertinebit, si & ipsa finitur; eo magis ad hominem, in quo inter omnia finiendo, & ipsa finitur. Mors nihil ad nos, ergo & vita nihil ad nos. Si enim quo dissolvimur præter nos, etiam quo compingimur extra nos. Si ademptio sensus nihil ad nos, nec adeptio sensus quicquam ad nos: sed mortem quoque interimat, qui & animam. A nobis ut de postuma vita & de alia provincia animæ, ita de morte tractabitur, ad quam vel ipsi pertinemus, si ad nos illa non pertinet. Denique nec speculum ejus somnus, aliena materia est.

43. De somno prius disputemus; post, mortem qualiter anima decurrat. Non utique extranaturale est somnus, ut quibusdam Philosophis placet, cum ex his eum deputant caussis; quæ præter naturam haberi videntur. Stoici somnum resolutionem sensualis vigoris affirmant, Epicurei diminutionem spiritus animalis, Anaxagoras cum Xenophane defetiscentiam, Empedocles & Parmenides refrigerationem, Strato segregationem consati spiritus, Democritus indigentiam spiritus, Aristoteles marcorem circumcordialis caloris. Ego me nunquam ita dormisse præsumo, ut ex his aliquid agnoscam. Neque enim credendum est, defetiscentiam esse somnum, contrarium potius defetiscentiæ, quam scilicet tollit. Siquidem homo

somno

somno magis reficitur quam fatigatur. Porro nec semper ex fatigatione concipitur somnus, & tamen cum ex illa est, illa jam non est. Sed nec refrigescentiam admittam, aut marcorem aliquem caloris, cum adeo corpora somno concalescant: ut dispensatio ciborum per somnum non facile procederet calore properabili, & rigore tardabili, si somno refrigeraremur. Plus est, quod etiam sudor digestionis æstuantis est index. Denique concoquere dicimur, quod caloris non frigoris operatio est. Proinde deminutionem animalis spiritus, aut indigentiam spiritus, aut segregationem consati spiritus; immortalis anima non sinit credi. Perit anima si minoratur. Superest si forte cum Stoicis resolutionem sensualis vigoris somnum determinemus, quia corporis solius quietem procuret, non & animæ. Animam enim ut semper mobilem & semper exercitam, nunquam succedere quieti, alienæ scilicet a statu immortalitatis: nihil enim immortale finem operis sui admittit. Somnus autem finis operis. Denique corpori cui mortalitas competit, ei soli quies finem operis adulatur. Qui ergo de somni naturalitate dubitabit, habet quidem Dialecticos in dubium deducentes totam naturalium & extranaturalium discretionem, ut quæ putaverit citra naturam esse, naturæ vindicari sciat posse, a qua ita esse sortita sunt, ut citra eam haberi videantur, & utique aut natura omnia, aut nulla natura. Apud nos autem id poterit audiri, quod Dei contemplatio suggerit auctoris omnium de quibus quæritur. Credimus enim si quid est natura, rationale aliquod opus Dei esse. Porro somnum ratio præit, tam aptum, tam utilem, tam necessarium, ut absque illo nulla anima sufficiat, recreatorem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinum, pacatorem operum, medicum laborum, cui legitime fruendo dies cedit, nox legem facit, auferens rerum etiam

colo-

colorem. Quod si vitale salutare, axiliare somnus, nihil ejusmodi non rationale, nihil non naturale. Sic & medici omne contrarium vitali, salutari, auxiliari extra naturæ cardines relegant. Nam & æmulas somno valetudines, phreneticam atque cardiacam, præter naturam judicando, naturalem somnum præjudicaverunt: etiam in lethargo non naturalem notantes, testimonio naturali respondent, cum in suo temperamento est. Omnis enim natura, aut defraudatione, aut enormitate rescinditur, proprietate mensuræ conservatur. Ita naturale erit statu, quod non naturale effici potest decessu vel excessu. Quid si esum & potum de naturæ sortibus eximas? nam & in his plurima somni paratura est. Certe his a primordio naturæ suæ homo imbutus est: si apud Deum discas, ille fons generis Adam ante ebibit soporem, quam sitiit quietem. Ante dormiit quam laboravit, immo quam & edit, immo quam & profatus est, ut videant naturalem indicem somnum omnibus naturalibus principaliorem. Inde deducimur etiam imaginem mortis jam tunc eum recensere. Si enim Adam de Christo figurabat, somnus Adæ mors erat Christi dormituri in mortem, ut de injuria perinde lateris ejus vera mater viventium figuraretur Ecclesia. Ideo & somnus tam salutaris, tam rationalis etiam in publicæ & communis jam mortis effingitur exemplar. Voluit enim Deus & alias nihil sine exemplaribus in sua dispositione molitus, paradigmate Platonico plenius humani vel maxime initii ac finis lineas quotidie agere nobiscum, manum porrigens fidei facilius adjuvandæ per imagines & parabolas, sicut sermonum, ita & rerum. Proponit igitur tibi corpus amica vi soporis elisum, blanda quietis necessitate prostratum, immobile situ, quale ante vitam jacuit, & quale post vitam jacebit, ut testationem plasticæ & sepulturæ, exspectans animam quasi nondum conlatam, & quasi

jam ereptam. Sed & illa ſic patitur ut alibi agere videatur, diſſimulatione præſentiæ futuram abſentiam ediſcens: & tamen interim ſomniat, nec quieſcit, nec ignaveſcit omnino, nec naturam immortalitatis ſervam ſoporis addicit. Probat ſe mobilem ſemper; terra, mari, peregrinatur, negotiatur, agitatur, laborat, ludit, dolet, gaudet, licita atque inlicita perſequitur, oſtendit quod ſine corpore etiam plurimum poſſit, quod & ſuis inſtructa ſit membris, ſed nihilominus neceſſitatem habeat rurſus corporis agitandi. Ita cum evigilaverit corpus, redditum officiis ejus, reſurrectionem mortuorum tibi adfirmat. Hæc erit ſomni & ratio naturalis, & natura rationalis. Etiam per imaginem mortis fidem initiaris, ſpem meditaris, diſcis mori & vivere, diſcis vigilare dum dormis.

44. Ceterum de Hermotimo, Anima (ut ajunt) in ſomno carebat, quaſi per occaſionem vagaturi hominis proficiſcente de corpore, uxor hoc prodidit; inimici dormientem nacti pro defuncto cremaverunt. Regreſſa anima, tardius credo, homicidium ſibi imputavit. Cives Clazomenii Hermotimum templo conſolantur. Mulier non adit, ob notam uxoris; quorſum iſtud? ut quia non facile eſt vulgo exiſtimare ſucceſſionem animæ eſſe ſomnum, hoc quoque Hermotimi argumento credulitas ſubornetur. Genus fuerat gravioris aliquanto ſoporis, ut de incubone præſumptio eſt, vel de ea valetudinis labe quam Soranus opponit, excludens incubonem, aut tale quid vitii, quod etiam Epimenidem in fabulam impegit quinquaginta pene annos ſomniculoſum, Sed & Neronem Suetonius, & Thraſimedem Theopompus, negant unquam ſomniaſſe: niſi vix Neronem in ultimo exitu poſt pavores ſuos. Quid ſi & Hermotimus ita fuit, ut otium animæ nihil operantis in ſomnis divortium crederetur? omnia magis conjectes quam iſtam licentiam animæ ſine morte fugitivæ, & quidem ex

for-

forma continuam. Si enim tale quid semel accidere dicatur, ut deliquium solis aut lunæ, ita & animæ, sane persuaderer divinitus factum. Congruere enim hominem seu moneri, seu terreri, a Deo velut fulgure rapido momentaneæ mortis ictu: si non magis in proximo esset, somnium credi, quod vigilanti potius accidere deberet, si non somnium magis credi oporteret.

45. Tenemur hic de somniis quoque Christianam sententiam expromere, ut de accentibus somni, sed non modicis jactationibus animæ, quam ediximus negotiosam, & exercitam semper ex perpetuitate motationis, quod divinitatis & immortalitatis est ratio. Igitur cum quies corporibus evenit, quorum solatium proprium est, vacans illa a solatio alieno, non quiescit, & si caret opera membrorum corporalium, suis utitur. Concipe gladiatorem sine armis, vel aurigam sine curriculis, gesticulantes omnem habitum artis suæ atque conatum: pugnatur, certatur, sed vacua jactatio est, nihilominus tamen fieri videntur, quæ fieri tamen non videntur. Actu enim fiunt, effectu vero non fiunt. Hanc vim ecstasin dicimus, excessum sensus, & amentiæ instar: sic & in primordio somnus cum ecstasi dedicatus, *Et misit Deus ecstasin in Adam, & obdormivit*: somnus enim corpori provenit in quietem, ecstasis animæ accessit adversus quietem, & inde jam forma somnum ecstasi miscens, & natura de forma. Denique & oblectamur, & contristamur, & conterremur in somniis, quam adfecte & anxie & passibiliter: cum in nullo permoveremur a vacuis scilicet imaginibus, si compotes somniaremus. Denique & bona facta gratuita sunt in somnis, & delicta secura: non magis enim ob stupri visionem damnabimur, quam ob martyrii coronabimur. Et quomodo, inquis, memor est somniorum anima, scilicet quam compotem esse non licet? hoc

hoc erit proprietas amentiæ hujus: quia non fit ex corruptela bonæ valetudinis, sed ex ratione naturæ: nec enim exterminat, sed avocat mentem. Aliud est concutere, aliud movere, aliud evertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est: quod sanitas mentis, salva memoria stupet, amentiæ genus est. Ideo non dicimur furere, sed somniare: ideo & prudentes, si quando sumus: sapere enim nostrum licet obumbretur, non tamen exstinguitur, nisi quod & ipsum potest videri vacare tunc; ecstasin autem hoc quoque operari de suo proprio, ut sic nobis sapientiæ imagines inferat, quemadmodum & erroris.

46. Ecce rursus urgemur etiam de ipsorum somniorum retractatu, quibus anima jactatur, exprimere. Et quando perveniemus ad mortem: & hic dixerim, cum Deus dederit: nullæ longæ moræ ejus quod eveniet. Vana in totum somnia Epicurus judicavit, liberans a negotiis divinitatem, & dissolvens ordinem rerum, & in passivitate omnia spargens, ut eventui exposita, & fortuita. Porro si ita est, ergo erit aliquis & veritatis eventus, quia non capit solam eam eventui omnibus debito eximi. Homerus duas portas divisit somniis, corneam veritatis, fallaciæ eburneam. Respicere est enim, inquiunt, per cornu, ebur autem cæcum est. Aristoteles majore sententiam mendacio recitans, agnoscit & verum. Telmessenses nulla somnia evacuant, imbecillitatem conjectationis incusant. Quis autem tam extraneus humanitatis, ut non aliquam aliquando visionem fidelem senserit? pauca de insignioribus perstringens, Epicuro pudorem imperabo. Astyages Medorum regnator quod filiæ Mandanæ adhuc virginis vesicam in diluvionem Asiæ fluxisse somnio viderit, Herodotus refert. Item anno post nuptias ejus ex hisdem locis vitem exortam toti Asiæ incubasse. Hoc etiam Charon

ron Lampsacenus Herodoto prior tradit, qui filium ejus tanto operi interpretati sunt, non fefellerunt. Siquidem Asiam Cyrus & mersit & pressit. Philippus Macedo nondum pater, Olympiadis uxoris naturam obsignasse viderat anulo. Leo erat signum. Crediderat præclusam geniturам, opinor quia leo semel pater est. Aristodemus vel Aristophon conjectans, immo nihil vacuum obsignari, filium & quidem maximi impetus portendi. Alexandrum qui sciunt, leonem anuli recognoscunt. Ephorus scribit. Sed & Dionysii Siciliæ tyrannidem Himeræa quædam somniavit, Heraclides prodidit. Et Seleuco regnum Asiæ Laodice mater nondum eum enixa prævidit, Euphorion provulgavit. Mithridatem quoque ex somnio Ponti potitum a Strabone cognosco. Et Balaridem Illyricum a Molossis usque Macedoniam ex somnio dominatum de Callisthene disco. Noverunt & Romani veritatis hujusmodi somnia. Reformatorem imperii, puerulum adhuc & privatum loci, & Julium Octavium tantum, & sibi ignotum Marcus Tullius jam & Augustum & civilium turbinum sepultorem de somnio norat. In Vitellii commentariis conditum est. Nec hæc sola species erit summarum prædicatrix potestatum, sed & periculorum & exitiorum: ut quum Cæsar in prælium perduellium Bruti & Cassii Philippis aeger alias majestatem, alias discrimen ab hostibus relaturus, Artorii visione destituto tabernaculo evadit: ut quum Polycrati Samio filia crucem prospicit de solis unguine & lavacro Jovis. Revelantur & honores & ingenia per quietem: præstantur & medelæ, produntur & furta, conferuntur & thesauri. Ciceronis denique dignitatem, parvuli etiam nunc, gerula jam sua inspexerat. Cycnus de sinu Socratis demulcens homines, discipulus Plato est. Cleonymus Pyctes ab Achille curatur in somniis. Coronam auream quum ex arce Athenæ perdidissent,

Sophocles tragicus somniando redinvenit. Neoptolemus tragœdus, apud Rheteum Trojæ sepulchrum Ajacis, monitus in somnis, ab ipsa ruina liberatur; & quum lapidum senia deponit, dives inde auro redit. Quanti autem commentatores & adfirmatores in hanc rem? Artemon, Antiphon, Strato, Philochorus, Epicharmus, Serapion, Cratippus, & Dionysius Rhodius, Hermippus, tota sæculi litteratura. Solum, si forte, ridebo, qui se existimavit persuasurum quod prior omnibus Saturnus somniarit: nisi si & prior omnibus vixit Aristoteles, ignosce ridenti. Ceterum Epicharmus etiam summum apicem inter divinationes somniis extulit cum Philochoro Atheniensi. Nam & oraculis hoc genus stipatum est orbis, ut Amphiarai apud Oropum, Amphilochi apud Mallum, Sarpedonis in Troade, Trophonii in Bœotia, Mopsi in Cilicia, Hermoniæ in Macedonia, Pasiphaæ in Laconica. Cetera cum suis & originibus & ritibus & relationibus cum omni deinceps historia somniorum Hermippus Beritensis quinione voluminum satiatissime exhibebit. Sed & Stoici Deum malunt providentissimum humanæ institutioni inter cetera præsidia divinatricum artium & disciplinarum, somnia quoque nobis indidisse, peculiare solatium naturalis oraculi. Hæc quantum ad fidem somniorum a nobis quoque consignandam, & taliter interpretandam. Nam de oraculis etiam ceteris, apud quæ nemo dormitat, quid aliud pronuntiabimus, quam dæmoniacam esse rationem eorum spirituum, qui jam tunc in ipsis hominibus habitaverint, vel memorias eorum affectaverint ad omnem malitiæ suæ scenam, in ista æque specie divinitatem mentientes, eademque industria etiam per beneficia fallentes medicinarum, & admonitionum, & prænuntiationum, quæ magis lædant juvando, dum per ea quæ juvant, ab inquisitione veræ divinitatis abducunt ex insinuatione falsæ.

falsæ. Et utique non clausa vis est, nec sacrariorum circumscribitur terminis: vaga & pervolatica, & interim libera est: quo nemo dubitaverit domus quoque dæmoniis patere, nec tantum in adytis, sed in cubiculis homines imaginibus circumvenire.

47. Definimus enim a dæmoniis plurimum incuti somnia, etsi interdum vera & gratiosa, sed de qua industria diximus, affectantia atque captantia; quanto magis vana & frustratoria & turbida & ludibriosa, & immunda. Nec mirum si eorum sunt imagines, quorum & res. A Deo autem, pollicito scilicet & gratiam spiritus sancti in omnem carnem, & sicut prophetaturos, ita & somniaturos servos suos & ancillas suas, ea deputabuntur quæ ipsi gratiæ comparabuntur, si qua honesta, sancta, prophetica, revelatoria, ædificatoria, vocatoria: quorum liberalitas soleat & in profanos destillare, imbres etiam & soles suos peræquante Deo justis & injustis. Siquidem & Nabuchodonosor divinitus somniat: & major pæne vis hominum ex visionibus Deum discunt. Sicut ergo dignatio Dei & in ethnicos, ita & tentatio mali in sanctos, a quibus nec interdiu absistit, ut vel dormientibus obrepat qua potest, si vigilantibus non potest. Tertia species erunt somnia, quæ sibimet ipsa anima videtur inducere ex intentione circumstantiarum. Porro quum non est ex arbitrio somniare (nam & Epicharmus ita sentit) quomodo ipsa erit sibi caussa alicujus visionis? Num ergo hæc species naturali formæ relinquenda est, servans animæ etiam in ecstasi res suas perpeti? Ea autem quæ neque a Deo, neque a dæmonio, neque ab anima videbuntur accidere, & præter opinionem, & præter interpretationem, & præter enarrationem facultatis ipsi proprie ecstasi & rationi ejus separabuntur.

48. Certiora & colatiora somniari affirmant subextimis noctibus, quasi jam emergente animarum vigore, producto sopore. Ex temporibus autem anni

verno magis quieta, quod æstas dissolvat animas, & hyems quodammodo obduret, & autumnus tentator alias valetudinum succis pomorum vinosissimis diluat. Item ex ipsius quietis situ, si neque resupina, neque dextero latere decumbat, neque conresupinatis internis, quasi refusis loculis, statio sensuum fluitet, aut compressu jecoris angina sit mentis. Sed hæc ingeniose æstimari, potius quam constanter probari putem, etsi Plato est qui ea æstimavit, & fortassean casu procedant. Alioquin ex arbitrio erunt somnia, si dirigi poterunt. Nam quod & de cibis distinguendis vel derogandis, nunc præsumptio, nunc superstitio disciplinam somniis præscribit, examinandum est. Superstitio, ut cum apud oracula incubaturis jejunium indicitur, ut castimoniam inducat: præsumptio, ut cum Pythagorici ob hanc quoque speciem fabam respuunt, onerosum & inflatum pabulum. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas legumine solo contenti, ne regulis ferculis contaminarentur, præter sapientiam reliquam somniorum præcipue gratiam a Deo redemerunt & impetrandorum & differendorum. Jejuniis autem nescio an ego solus plurimum ita somniem, ut me somniasse non sentiam. Nihil ergo sobrietas, inquies, ad hanc partem: immo tanto magis ad hanc, quantum & ad omnem; si & ad superstitionem, multo amplius ad religionem. Sic enim & dæmonia expostulant eam a suis somniatoribus, ad lenocinium scilicet divinitatis, quia familiarem Dei norunt: quia & Daniel rursus trium hebdomadum statione aruit victu. Sed ut Deum inliceret humiliationis officiis, non ut animæ somniaturæ sensum & sapientiam strueret, quasi non in ecstasi acturæ. Ita non ad ecstasin submovendam sobrietas proficiet, sed ad ipsam ecstasin commendandam, ut in Deo fiat.

49. Infantes qui non putant somniare, cum omnia animæ pro modo ætatis expungantur in vita, animadver-

vertant succussus, & nutus, & renidentias eorum per quietem; ut ex re comprehendant motus animæ somniantis facile per carnis teneritatem erumpere in superficiem. Sed & quod Libyca gens Atlantes cæco somno noctem transigere dicuntur, animæ utique natura taxatur. Porro aut Herodoto fama mentita est, nonnunquam in Barbaros calumniosa, aut magna vis ejusmodi dæmonum in illo climate dominatur. Si enim & Aristoteles heroem quendam Sardiniæ notat, incubatores fani sui visionibus privantem, erit & hoc in dæmonum libidinibus tam auferre somnia quam inferre, ut Neronis quoque seri somniatoris, & Thrasimedis insigne inde processerit. Sed & a Deo deducimus somnia. Quid ergo nec a Deo Athlantes somniarent, vel quia nulla jam gens Dei extranea est, in omnem terram & in terminos orbis Evangelio coruscante. Num ergo aut fama mentita est Aristoteli, aut dæmonum adhuc ratio est, dum ne aliqua natura credatur immunis somniorum?

50. Satis de speculo mortis, id est de somno, tum etiam de negotiis somni, id est de somniis: nunc ad originem hujus excessus, id est, ad ordinem mortis: quia nec ipsam sine quæstionibus, licet finem omnium quæstionum. Publica totius generis humani sententia mortem naturæ debitum pronuntiamus. Hoc stipulata est Dei vox, hoc spopondit omne quod nascitur, ut jam hinc non Epicuri stupor suffundatur, negantis debitum istud ad nos pertinere; sed hæretici Magi Menandri Samaritani furor conspuatur, dicentis mortem ad suos non modo non pertinere, verum nec pervenire. In hoc scilicet se a superna & arcana potestate legatum, ut immortales & incorruptibiles & statim resurrectionis compotes fiant qui baptisma ejus induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera miranda. Sed aut ebriosos reddit Lycestarum vena vinosa; aut lymphaticos efficit Colophonia

 scatu-

ſcaturigo dæmonica; aut Alexandro accidit Nonacris Arcadiæ venenata; fuit & Judææ lacus medicus ante Chriſtum. Plane Stygias paludes poeta tradidit mortem diluentes. Sed & Thetis filium planxit. Quamquam ſi & Menander in Stygem mergit, moriendum erit nihilominus, ut ad Stygem venias. Apud inferos enim dicitur. Quænam & ubinam iſta felicitas aquarum, quas nec Joannes baptizator præminiſtravit, nec Chriſtus ipſe diſcipulis demonſtravit? Quod hoc Menandri balneum, Comicum credo, ſed cur tam infrequens, tam occultum, quo pauciſſimi lavant? Suſpectam enim faciam tantam raritatem ſecuriſſimi atque tutiſſimi ſacramenti, apud quod nec pro Deo ipſo mori lex eſt, cum contra omnes jam nationes aſcendant in montem Domini, & in ædem Dei Jacob, mortem per martyrium quoque flagitantis, quam de Chriſto etiam ſuo exegit? Nec Magiæ tantum dabit quisquam, ut eximat mortem, aut repaſtinet vitis modo vitam ætate renovata. Hoc enim ne Medeæ quidem licuit in hominem, etſi licuit in vervecem. Translatus eſt Enoch & Helias, nec mors eorum reperta eſt, dilata ſcilicet. Ceterum morituri reſervantur, ut Antichriſtum ſanguine ſuo exſtinguant. Obiit & Joannes, quem in adventum Domini remanſurum fruſtra fuerat ſpes. Fere enim hæreſes ad noſtra exempla proſiliunt, inde ſumentes præſidia quo pugnant: poſtremo compendium eſt, ubi ſunt illi quos Menander ipſe perfudit, quos in ſtygem ſuam merſit? Apoſtoli perennes veniant, adſiſtant; videat illos meus Thomas, audiat, contrectet, & credat.

51. Opus autem mortis in medio eſt, diſcretio corporis animæque. Sed quidam ad immortalitatem animæ, quam quidam non a Deo edocti infirme tuentur, ita argumentationes emendicant, ut velint credi etiam poſt mortem quasdam animas adhærere corporibus.

ribus.

ribus. Ad hoc enim & Plato, etsi, quas vult animas ad cœlum statim expedit, in Politia tamen cujusdam insepulti cadaver opponit, longo tempore sine ulla labe, præ animæ scilicet individuitate, servatum. Ad hoc & Democritus crementa unguium, & comarum in sepulturis aliquanti temporis denotat. Porro & aeris qualitas corpori illi potuit tutela fuisse; quid enim si aridior aer, & solum salsius? quid si & ipsius corporis substantia exsuccior? quid si & genus mortis ante jam corruptrices materias erogarat? Ungues autem cum exordia nervorum sint, merito nervis resolutione porrectis provectiores, & quotidie deficiente carne expelli videntur. Comæ quoque alimenta de cerebro, quod aliquandiu durare præstat secreta munitio. Denique in viventibus etiam pro cerebri ubertate, vel affluit capillago, vel deserit. Habes Medicos. Sed nec modicum quid animæ subsidere in corpore est, decessurum quandoque & ipsum, cum totam corporis scenam tempus aboleverit. Et hoc enim in opinione quorundam est: propterea nec ignibus funerandum ajunt, parcentes superfluo animæ. Alia est autem ratio pietatis istius, non reliquiis animæ adulatrix, sed crudelitatis etiam corporis nomine aversatrix, quod & ipsum homo non utique mereatur pœnali exitu impendi. Ceterum anima indivisibilis ut immortalis etiam mortem indivisibilem exigit credi: non quasi immortali, sed quasi indivisibili animæ indivisibiliter accidentem. Dividetur autem & mors si & anima, superfluo scilicet animæ quandoque morituro: ita portio mortis cum animæ portione remanebit. Nec ignoro aliquod esse vestigium opinionis istius. De meo didici. Scio feminam quandam vernaculam Ecclesiæ, forma & ætate integra functam, post unicum & breve matrimonium, cum in pace dormisset & morante adhuc sepultura, interim oratione presbyteri componeretur, ad primum hali-

tum orationis manus a lateribus dimotas in habitum supplicem conformasse, rursumque condita pace, situi suo reddidisse. Est & alia relatio apud nostros. In cœmeterio corpus corpori juxta collocando spatium recessu communicasse. Si & apud ethnicos tale quid traditur, utique Deus potestatis suæ signa proponit, suis in solatium, extraneis in testimonium. Magis enim credam in testimonium ex Deo factum, quam ex ullis animæ reliquiis: quæ si inessent, alia quoque membra movissent, & si manus tantum, sed non in caussam orationis: corpus etiam illud non modo fratri cessisset, verum & alias mutatione situs sibimet ipsi refrigerasset. Certe unde sunt ista, signis potius & ostentis deputanda, naturam facere non possunt: mors si non semel tota est, non est; si quid animæ remanserit, vita est: non magis vitæ miscebitur mors, quam diei nox.

52. Hoc igitur opus mortis, separationem carnis atque animæ, seposita quæstione fatorum & fortuitorum, bifariam distinxit humanus adfectus, in ordinariam & extraordinariam formam. Ordinariam quidem naturæ deputans placidæ cujusque mortis: extraordinariam vero præter naturam judicans, violenti cujusque finis. Qui autem primordia hominis novimus, audenter determinamus mortem non ex natura secutam hominem, sed ex culpa, ne ipsa quidem naturali. Facile autem usurpari naturæ nomen in ea quæ videntur a nativitate ex accidentia adhæsisse. Nam si homo in mortem directo institutus fuisset, tunc demum mors naturæ adscriberetur. Porro non in mortem institutum eum probat ipsa lex, conditionali comminatione suspendens, & arbitrio hominis addicens mortis eventum. Denique si non deliquisset, nequaquam obiisset. Ita non erat natura quod ex oblationis potestate accidit per voluntatem, non ex instituti auctoritate per necessitatem. Proinde etsi

varii

varii exitus mortis, ut est multimoda conditio caussarum, nullum ita dicimus lenem, ut non vi agatur. Ipsa illa ratio operatrix mortis, simplex licet, vis est. Quid enim? quæ tantam animæ & carnis societatem, tantam a conceptu concretionem sororum substantiarum divellit ac dirimit. Nam etsi præ gaudio quis spiritum exhalet, ut Chilon Spartanus, dum victorem Olympiæ filium amplectitur; etsi præ gloria, ut Clidemus Atheniensis, dum ab histrionibus ob præstantiam auro coronatur; etsi per somnium, ut Plato; etsi per risum, ut P. Crassus: multo violentior mors, quæ per aliena grassatur, quæ animam per commoda expellit, quæ tunc mori adfert, cum jucundius vivere est in exultatione, in honore, in requie, in voluptate. Vis est & illa navigiis, cum longe a Caphareis saxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulante flatu, labente cursu, lætante comitatu, intestino repente perculsu, cum tota securitate desidunt: non secus naufragia sunt vitæ, etiam tranquillæ mortis eventus. Nihilo refert integram abire corporis navem, an dissipatam, dum animæ navigatio evertatur.

53. Sed quo deinde anima nuda & explosa devertet, sine dubio prosequemur ex ordine: prius tamen quod est loci hujus explebimus, ne quia varios exitus mortis ediximus, exspectet quis a nobis rationes singulorum, Medicis potius relinquendas propriis arbitris omnium letalium rerum sive caussarum, & ipsarum corporalium conditionum. Plane ad immortalitatem animæ hic quoque protegendam in mentione mortis aliquid de ejusmodi exitu interstruam, in quo paulatim ac minutatim anima dilabitur: habitum enim sustinens defectionis, abducitur, dum absumi videtur, & conjecturam præstat interitus de excessus temperatura. Tota autem in corpore & ex corpore est ratio. Nam quisquis ille exitus mortis, sine dubio

aut materiarum, aut regionum, aut viarum vitalium eversio est: materiarum, ut fellis, ut sanguinis: regionum, ut cordis, ut jecoris; viarum, ut venarum, ut arteriarum. Dum igitur hæc ex propria quaque injuriæ caussa vastantur in corpore, adusque ultimam eversionem, & recessionem vitalium, id est, naturalium finium, situum, officiorum, necessario & anima, dilabentibus paulatim instrumentis, & domiciliis, & spatiis suis; paulatim & ipsa migrare compulsa deducitur in diminutionis effigiem: non alio modo quam quo & aurigam ipsum quoque defecisse præsumitur, cum vires equorum defatigatio denegavit, quantum de dispositione destituti hominis, non de passionis veritate. Perinde auriga corporis spiritus animalis, deficientis vectaculi nomine, non suo deficit, opere decedens, non vigore, actu elanguens non statu, constantiam non substantiam decoquens, quia comparere cessat, non quia esse. Sic & rapida quæque mors, ut cervicum messis, semel tantam januam pandens, ut ruinæ vis semel omnia vitalia elidens, ut apoplexis interior ruina, nullam animæ moram præstat, nec discessum ejus in momenta discruciat. At ubi longa mors, prout deseritur anima, ita & deserit: non tamen conciditur hac facie, sed extrahitur; & dum extrahitur, postremitatem suam, partem videri facit. Non omnis autem pars statim & abscissa est, quia postera est: nec quia exigua est, statim & ipsa peritura est. Sequitur seriem suus finis, & mediocritas trahitur ad summa, & reliquiæ universitati cohærentes exspectantur ab illa, non derelinquuntur. Atque ita ausim dicere, totius ultimum, totum est: quia licet minus atque posterius sit, ipsius est. Hinc denique evenit, sæpe animam in ipso divortio potentius agitari, sollicitiore obtutu, extraordinaria loquacitate, dum ex majori suggestu, jam in libero constituta, per superfluum quod adhuc cuncta-

tur

tur in corpore, enuntiat quæ videt, quæ audit, quæ incipit nosse. Si enim corpus istud Platonica sententia carcer, ceterum Apostolica Dei templum, cum in Christo est: sed interim animam consepto suo obstruit, & obscurat, & concretione carnis infæcat. Unde illi, velut per corneum specular, obsoletior lux rerum est. Procul dubio cum vi mortis exprimitur de concretione carnis, & ipsa expressione colatur, certe de oppanso corporis erumpit in apertum ad meram & puram & suam lucem, statim semetipsam in expeditione substantiæ recognoscit, & in divinitatem ipsa libertate resipiscit, ut de somno emergens ab imaginibus ad veritates: tunc & enuntiat quæ videt, tunc exsultat aut trepidat, prout paraturam deversorii sui sentit, de ipsius statim angeli facie, evocatoris animarum, Mercurii poetarum.

54. Quo igitur deducetur anima, jam hinc reddimus. Omnes ferme Philosophi, qui immortalitatem animæ, qualiter volunt, tantum vindicant, ut Pythagoras, ut Empedocles, ut Plato, quique aliquod illi tempus indulgent, ab excessu usque in conflagrationem universitatis, ut Stoici, suas solas, id est sapientum animas, in supernis mansionibus collocant. Plato quidem non temere Philosophorum animabus hoc præstat, sed eorum qui Philosophiam scilicet exornaverint amore puerorum. Adeo etiam inter Philosophos magnum habet privilegium impuritas: itaque apud illum in ætherem sublimantur animæ sapientes: apud Arium, in aerem: apud Stoicos, sub lunam. Quos quidem miror, quod imprudentes animas circa terram prosternant, cum illas a sapientibus multo superioribus erudiri adfirment. Ubi erit scholæ regio in tanta distantia deversoriorum? qua ratione discipulæ ad magistras conventabunt, tanto discrimine invicem absentes? quis autem illis postumæ eruditionis usus ac fructus, jamjam conflagratione perituris?

turis? Reliquas animas ad inferos dejiciunt. Hos Plato velut gremium terræ describit in Phædone, quo omnes labes mundialium sordium confluendo, & ibi desidendo exhalent, & quasi cœno immunditiarum suarum crassiorem haustum & privatum illic aerem stipent.

55. Nobis inferi, non nuda cavositas, nec subdivalis aliqua mundi sentina creduntur: sed in fossa terræ & in alto vastitas, & in ipsis visceribus ejus abstrusa profunditas. Siquidem Christum in corde terræ triduum mortis legimus expunctum, id est in recessu intimo, & interno, & in ipsa terra operto, & intra ipsam cavato, & inferioribus adhuc abyssis superstructo. Quod si Christus Deus, quia & homo, mortuus secundum scripturas, & sepultus secundum easdem, hic quoque legi satisfecit, forma humanæ mortis apud inferos functus, nec ante ascendit in sublimiora cœlorum, quam descendit in inferiora terrarum, ut illic Patriarchas, & Prophetas compotes sui faceret: habes, & regionem inferum subterraneam credere, & illos cubito pellere, qui satis superbe non putent animas fidelium inferis dignas; servi super dominum, & discipuli super magistrum, aspernati si forte in Abrahæ sinu, exspectandæ resurrectionis solatium capere. Sed in hoc, inquiunt, Christus inferos adiit, ne nos adiremus. Ceterum quod discrimen ethnicorum & Christianorum, si carcer mortuis idem? quomodo ergo anima exhalabit in cœlum, Christo illic adhuc sedente ad dexteram patris, nondum Dei jussu per tubam archangeli audito, nondum illis quos Domini adventus in seculo invenerit, obviam ei raptis in aerem, cum his qui mortui in Christo primi resurgent? Nulli patet cœlum, terra adhuc salva, ne dixerim clausa. Cum transactione enim mundi reserabuntur regna cœlorum. Sed in æthere dormitio nostra, cum pueris Platonis; aut in

aere, cum Ario: aut circa lunam, cum Endymionibus Stoicorum. Immo, inquis, in paradiso, quo jam tunc & Patriarchæ & Prophetæ appendices Dominicæ resurrectionis, ab inferis migraverint. Et, quomodo Joanni in spiritu, paradisi regio revelata, quæ subjicitur altari, nullas alias animas apud se præter martyrum ostendit? Quomodo Perpetua fortissima martyr sub die passionis in revelatione paradisi, solos illic commartyres suos vidit; nisi quia nullis romphæa paradisi janitrix cedit, nisi qui in Christo decesserit non in Adam? Nova mors pro Deo, & extraordinaria pro Christo, alio & privato excipitur hospitio. Agnosce itaque differentiam ethnici & fidelis in morte, si pro Deo occumbas ut Paracletus monet, non in mollibus febribus & in lectulis, sed in martyriis: si crucem tuam tollas, & sequaris Dominum, ut ipse præcepit. Tota paradisi clavis tuus sanguis est. Habes etiam de paradiso a nobis libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem Domini.

56. Occurrit disceptatio, an hoc ab excessu statim fiat, an quasdam animas aliqua ratio detineat hic interim, an etiam receptas liceat postea ab inferis ex arbitrio vel ex imperio intervenire: nec harum enim opinionum suasoriæ desunt. Creditum est insepultos non ante ad inferos redigi quam justa perceperint, secundum Homericum Patroclum, funus in somnis de Achille flagitantem, quod non alias adire portas inferum posset, arcentibus eum longe animabus sepultorum. Novimus autem præter poetica jura, pietatis quoque Homericæ industriam. Tanto magis enim curam sepulturæ collocavit, quanto etiam moram ejus injuriosam animabus incusavit; simul & ne quis defunctum domi detinens ipse amplius cum illo maceretur enormitate solatii dolore nutriti. Ita querelas animæ insepultæ ad utrumque confinxit, ut instantia

funeris & honor corporum servetur, & memoria adfectuum temperetur. Ceterum quam vanum ut anima corporis justa sustineat, quasi aliquid ex illis ad inferos avehat? Multo vanius si injuria deputabitur animæ, cessatio sepulturæ, quam pro gratia deberet amplecti. Utique enim tardius ad inferos abstrahi mallet, quæ nec mori voluit. Amabit impium hæredem, per quem adhuc pascitur luce: aut si qua pro certo injuria est tardius sub terram detrudi, titulus autem injuriæ cessatio est sepulturæ, perquam iniquum eam injuria adfici, cui non imputabitur cessatio sepulturæ, ad proximos scilicet pertinens. Ajunt & immatura morte præventas eousque vagari isthic, donec reliquatio compleatur ætatis, qua cum pervixissent, si non intempestive obiissent. Porro aut constituta sunt tempora unicuique, & constituta præripi posse non credam, aut si constituta sunt quidem, Dei tamen voluntate vel aliqua potestate mutilantur: frustra mutilantur, si jam impleri sustinent. Aut si non sunt constituta, nulla erit reliquatio temporum non constitutorum. Adhuc addam: Ecce obiit (verbi gratia) infans sub uberum fontibus, puta nunc puer investis, puta vesticeps, qui tamen octoginta annos victurus fuisset, hos præreptos, ut anima ejus hic post mortem transigat, quale est? Aetatem enim non potest capere sine corpore, quia per corpora operantur ætates. Nostri autem illud quoque recogitent, corpora eadem recepturas in resurrectione animas, in quibus decesserunt. Iidem ergo sperabuntur & corporum modi, & eædem ætates quæ corporum modos faciunt. Quo ergo pacto potest infantis anima hic transigere prærepta tempora, ut octogenaria resurgat in corpore mensis unius? Aut si hic necesse erit ea tempora impleri, quæ fuerant destinata, num & ordinem vitæ, quem sortita sunt tempora pariter cum illis hic destinatum, pariter hic anima decurret,

ut

ut & studeat ab infantia pueritiæ delegata, & militet ab adolescentia juventa excitata, & censeat a juventa senectæ ponderata, & fœnus exprimat, & agrum urgeat, naviget, litiget, nubat, laboret, ægritudines obeat, & quæcunque illam cum temporibus manebant tristia ac læta? Sed hæc sine corpore quomodo transigentur? vita sine vita? Sed vacua erunt tempora solo decursu adimplenda. Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, ubi perinde nullus est usus illorum? Ita dicimus omnem animam quaqua ætate decesserit, in ea stare ad eum diem, usque quo perfectum illud repromittitur ad angelicæ plenitudinis mensuram temperatum. Proinde nec extorres inferum habebuntur, quas vi ereptas arbitrantur, præcipue per atrocitates suppliciorum, crucis dico, & securis, & gladii, & feræ: nec isti porro exitus violenti, quos justitia decernit violentiæ vindex. Et ideo, inquies, scelestæ quæque animæ inferis exulant. Alterum ergo constituas compello, aut bonos inferos, aut malos. Si malos, placet: & jam præcipitari illuc animæ pessimæ debent. Si bonos; cur idem animas immaturas, & innuptas, & pro conditione ætatis puras, & innocuas interim, dignas inferis non judicas.

57. Aut optimum est hic retineri, secundum aoros; aut pessimum, secundum biæothanatos, ut ipsis jam vocabulis utar, quibus auctrix opinionum istarum Magia sonat, Hostanes, & Typhon, & Dardanus, & Damigeron, & Nectabis, & Berenice. Publica jam litteratura est, quæ animas etiam justa ætate sopitas, etiam proba morte disjunctas, etiam prompta humatione dispunctas, evocaturam se ab inferum incolatu pollicetur. Quid ergo dicemus Magiam? quod omnes pene, fallaciam. Sed ratio fallaciæ solos non fugit Christianos, qui spiritalia nequitiæ, non quidem socia conscientia, sed inimica scientia novimus, nec invi-

invitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus multiformem luem mentis humanæ, totius erroris artificem, salutis pariter animæque vastatricem scientiam Magiæ, secundæ scilicet idololatriæ, in qua se dæmones perinde mortuos fingunt, quemadmodum in illa Deos, quid ni? cum & Dii mortui. Itaque invocantur quidem aori & biæothanati sub illo fidei argumento, quod credibile videatur eas potissimum animas ad vim & injuriam facere, quas per vim & injuriam sævus & immaturus finis extorsit, quasi ad vicem offensæ: sed dæmones operantur sub obtentu earum: & hi vel maxime, qui in ipsis tunc fuerunt cum adviverent, quique illas in hujusmodi impegerant exitus. Nam & suggessimus nullum pæne hominem carere dæmonio: & pluribus notum est dæmoniorum quoque opera & immaturas & atroces effici mortes, quas incursibus deputant. Hanc quoque fallaciam, spiritus nequam sub personis defunctorum delitescentis, nisi fallor, etiam rebus probamus, quum in exorcismis interdum aliquem se ex parentibus hominem sui affirmat, interdum gladiatorem vel bestiarium, sicut & alibi Deum, nihil magis curans, quam hoc ipsum excludere quod prædicamus, ne facile credamus animas universas ad inferos redigi, ut & judicii, & resurrectionis fidem turbent. Et tamen ille dæmon postquam circumstantes circumvenire tentavit, instantia divinæ gratiæ victus, id quod in vero est invitus confitetur. Sic & in illa alia specie Magiæ, quæ jam quiescentes animas evellere ab inferis creditur, & conspectui exhibere, non alia fallaciæ vis est operatior. Plane, quia & phantasma præstatur, quia & corpus adfingitur: nec magnum illi exteriores oculos circumscribere, cui interiorem mentis aciem excæcare perfacile est. Corpora denique videbantur Pharaoni & Aegyptiis Magicarum virgarum dracones: Sed Mosis veritas mendacium devo-

ravit.

ravit. Multa utique & adversus Apostolos Simon dedit, & Elimas Magi: sed plaga cæcitatis de præstigiis non fuit. Quid novi, æmulatio veritatis a spiritu immundo? Ecce hodie ejusdem Simonis hæreticos tanta præsumptio artis extollit, ut etiam prophetarum animas ab inferis movere se spondeant. Et credo quia mendacio possunt: nec enim pythonico tunc spiritui minus licuit animam Samuelis effingere, post Deum mortuos consulente Saule. Absit alioquin ut animam cujuslibet sancti, nedum Prophetæ, a dæmonio credamus extractam, edocti quod ipse Satanas transfiguretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis, etiam Deum se adseveraturus, signaque portentosiora editurus, ad evertendos, si fieri possit, electos. Dubitavit si forte tunc Prophetam se Dei asseverare, & utique Sauli, in quo jam ipse morabatur: ne putes alium fuisse qui phantasma administrabat; alium qui commendabat, sed eundem spiritum & in pseudoprophetide, & in apostata facile mentiri, quod fecerat credi, per quem Saulis thesaurus illic erat, ubi & cor ipsius, ubi scilicet Deus non erat. Et ideo per quem visurum se credidit, vidit: quia per quem vidit, & credidit. Si & de nocturnis imaginibus opponitur, sæpe non frustra mortuos visos: nam & Nasammonas propria oracula apud parentum sepulcra mansitando captare, ut Heraclides scribit, vel Nymphodorus, vel Herodotus: & Celtas apud virorum fortium busta eadem de caussa abnoctare, ut Nicander adfirmat: non magis mortuos vere patimur in somnis quam vivos, sed eadem ratione mortuos qua & vivos. Et omnia quæ videntur. Non enim quia videntur vera sunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renuntiatur. Nulli autem animæ omnino inferos patere, satis Dominus in argumento illo pauperis requiescentis & divitis ingemiscentis ex persona Abrahæ sanxit, non posse relegari

renuntiatorem dispositionis infernæ: quod vel tunc licere potuisset ut Mosi & Prophetis crederetur. Sed etsi quasdam revocavit in corpora Dei virtus, in documenta juris sui, non idcirco communicabitur fidei, & audaciæ Magorum, & fallaciæ somniorum, & licentiæ poetarum. Atquin in resurrectionis exemplis, cum Dei virtus, sive per Prophetas, sive per Christum, sive per Apostolos in corpora animas repræsentat, solida & contrectabili, & satiata veritate, præjudicatum est hanc esse formam veritatis, ut omnem mortuorum exhibitionem incorporalem præstigias judices.

58. Omnes ergo animæ penes inferos, inquis. Velis ac nolis & supplicia jam illic & refrigeria, habes pauperem & divitem: & quia distuli nescio quid ad hanc partem, jam oportune in clausulam reddam. Cur enim non putes animam & puniri & foveri in inferis interim sub exspectatione utriusque judicii in quadam usurpatione & candida ejus? quia salvum debet esse, inquis, in judicio divino negotium suum sine ulla prælibatione sententiæ: tum quia & carnis operienda est restitutio, ut consortis operarum atque mercedum. Quid ergo fiet in tempore isto? dormiemus? Atenim animæ nec in viventibus dormiunt: corporum enim est somnus, quorum & ipsa mors cum speculo suo somno. Aut nihil vis agi illic, quo universa humanitas trahitur, quo spes omnis sequestratur? Delibari putas judicium, an incipi? præcipitari, an præministrari? Jam vero quam iniquissimum etiam apud inferos, si & nocentibus adhuc illic bene est, & innocentibus nondum. Quid ampliationem vis esse post mortem, confusa spe & incerta exspectatione ludentem, an vitæ recensum jam & ordinationem judicii inhorrentem? semper autem exspectat anima corpus, ut doleat aut gaudeat? nonne & de suo sufficit sibi ad utrumque titulum passionis? quotiens illæso corpore anima sola torquetur bile, ira, tædio plerumque nec sibi noto? quotiens item corpore

ad-

adflicto furtivum sibi anima gaudium exquirit, & a corporis importuna tunc societate secedit? Mentior si non de ipsis cruciatibus corporis & gloriari & gaudere sola consuevit. Respice ad Mutii animam, cum dexteram suam ignibus solvit. Respice ad Zenonis, cum illam Dionisii tormenta prætereunt. Morsus ferarum ornamenta sunt juventutis, ut in Cyro ursi cicatrices. Adeo novit & apud inferos anima & dolere & gaudere sine carne, quia & in carne illæsa si velit dolet, & læsa si velit gaudet. Hoc si ex arbitrio suo in vita, quanto magis ex judicio Dei post mortem? Sed nec omnia opera cum carnis ministerio anima partitur; nam & solos cogitatus & nudas voluntates censura divina persequitur: *Qui viderit ad concupiscendum, jam adulteravit in corde.* Ergo propter hoc congruentissimum est animam, licet non exspectata carne, puniri, quod non sociata carne commisit. Sic & ob cogitatus pios & benevolos, in quibus carne non eguit, sine carne recreabitur. Quid nunc, si & in carnalibus prior est, quæ concipit, quæ disponit, quæ mandat, quæ impellit? Et si quando invita, prior tamen tractat, quod per corpus actura est; nunquam denique conscientia posterior erit facto; ita huic quoque ordini competit etiam priorem pensare mercedes, cui priori debeantur. In summa, quum carcerem illum, quem Evangelium demonstrat, inferos intelligimus, & novissimum quadrantem, modicum quoque delictum mora resurrectionis illic luendum interpretamur; nemo dubitabit animam aliquid pensare penes inferos salva resurrectionis plenitudine, per carnem quoque. Hoc etiam Paracletus frequentissime commendavit, si quis sermones ejus ex agnitione promissorum charismatum admiserit. Ad omnem, ut arbitror, humanam super anima opinionem ex doctrina fidei congressi, justæ dumtaxat ac necessariæ curiositati satisfecimus; enormi autem & otiosæ tantum deerit discere, quantum libuerit inquirere.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI ADVERSUS. VALENTINIANOS.

LIBER.

I.

Valentiniani, frequentiſſimum plane collegium inter hæreticos, qui plurimum ex apoſtatis veritatis, & ad fabulas facile eſt, & diſciplina non terretur, nihil magis curant, quam occultare, quod prædicant; ſi tamen prædicant, qui occultant. Cuſtodiæ officium, conſcientiæ officium eſt. Confuſio prædicatur, dum religio aſſeveratur. Nam & illa Eleuſinia, hæreſis & ipſa, Atticæ ſuperſtitionis, quod tacent, pudor eſt. Idcirco & aditum prius cruciant, diutius initiant, quam conſignant, cum & portas ante quinquennium inſtituunt; ut opinionem ſuſpendio cognitionis ædificent: atque ita tantam majeſtatem exhibere videantur, quantam præſtruxerunt cupiditatem. Sequitur jam ſilentii officium; adtente cuſtoditur quod tarde invenitur. Ceterum tota in adytis divinitas, tot ſuſpiria portarum, totum ſignaculum linguæ, ſimulachrum membri virilis revelatur. Sed naturæ venerandum nomen allegorica diſpoſitio prætendens, patrocinio coactæ figuræ ſacrilegium obſcurat, & convitium falſi ſimulachris excuſat. Proinde quos nunc deſtinamus hæreticos, ſanctis nominibus & titulis & argumentis veræ religionis, vaniſſima atque turpiſſima figmenta configurantes, facili caritati, ex divinæ co-

piæ

piæ occasione, quia de multis multa succedere est: Eleusinia Valentiniana fecerunt lenocinia, sancta silentio magno, sola taciturnitate cœlestia. Si bona fide quæras, concreto vultu, suspenso supercilio. Altum est, ajunt. Si subtiliter tentes, per ambiguitates bilingues communem fidem adfirmant. Si scire subostendas, negant quicquid agnoscunt. Si cominus certe statuam, simplicitatem sua cæde dispergunt; ne discipulis quidem propriis ante committunt, quam suos fecerint. Habent artificium, quo prius persuadeant, quam edoceant. Veritas autem docendo persuadet: non suadendo docet.

2. Ideoque simplices notamur apud illos, ut hoc tantum, non etiam sapientes: quasi statim deficere cogitur a simplicitate sapientia, domino utramque jungente. *Estote prudentes ut serpentes, & simplices ut columbæ.* Aut si nos propterea insipientes quia simplices: Num ergo & illi propterea non simplices, quia sapientes? Nocentissimi autem, qui non simplices, sicut stultissimi, qui non sapientes. Et tamen malim in eam partem, meliori sumi vitio, si forte præstat minus sapere, quam pejus, errare quam fallere. Porro, *facies Dei expectat in simplicitate quærendi*, ut docet ipsa Sophia, non quidem Valentini, Sed Salomonis. Deinde infantes testimonium Christi, sanguine litaverunt. Pueros vocem, qui crucem clamant? nec pueri erant, nec infantes, id est simplices non erant. Repuerascere nos & Apostolus jubet secundum Deum, ut *malitia infantes*, per simplicitatem; ita demum sapientes sensibus; simul dedi in sapientiæ ordinem, de simplicitate manandi. In summa, Christum columba demonstrare solita est, serpens vero tentare. Illa & a primordio divinæ pacis præco. Ille a primordio divinæ imaginis prædo. Ita facilius simplicitas sola Deum & agnoscere pote-

rit & oſtendere, prudentia ſola concutere potius & prodere.

3. Abſcondat itaque ſe ſerpens, quantum poteſt, totamque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat: alte habitet, in cæca detrudatur, per amfractus ſeriem ſuam evolvat, tortuoſe procedat nec ſemel totus, lucifuga beſtia. Noſtræ columbæ domus ſimplex etiam, in editis ſemper & apertis & ad lucem; amat figuram ſpiritus ſancti, orientem Chriſti figuram. Nihil veritas erubeſcit, niſi ſolummodo abſcondi: quia nec pudebit ullum aures ei dedere, eum Deum recognoſcere, quem jam illi natura commiſit, quem quotidie in operibus omnibus ſentit, hoc ſolo minus notum, quod unicum non putavit, quod in numero nominavit, quod in aliis adoravit. Alioquin a turba eorum & aliam frequentiam ſuadere, a domeſtico principatu ad incognitum transmovere, a manifeſto ad occultum retorquere: de limine offendere eſt. Jam ſi & in totam fabulam initietur, nonne tale aliquid dabitur te in infantia, inter ſomni difficultates a nutricula audiſſe, Lamiæ turres, & pectines ſolis? Sed qui ex alia conſcientia venerit fidei, ſi ſtatim inveniat tot nomina æonum, tot conjugia, tot genimina, tot exitus, tot eventus, felicitates, infelicitates diſperſæ atque conciſæ divinitatis, dubitabiturne ibidem pronunciare has eſſe *fabulas* & *genealogias indeterminatas*, quas Apoſtoli ſpiritus his jam tunc pullulantibus ſeminibus hæreticis, damnare prævenit? Merito itaque non ſimplices, merito tantummodo prudentes, qui talia neque facile producunt, neque exerte defendunt, ſed nec omnes quos edocent, perdocent. Utique aſtute, ut pudenda. Ceterum inhumane, ſi honeſta. Et tamen ſimplices nos omnes ſumus. Denique hunc primum cuneum congreſſionis armavimus, detectorem & deſignatorem totius conſcientiæ illorum, primamque hanc victoriam auſpicamur,

mur, quia quod tanto impendio abſconditur, etiam ſolummodo demonſtrare, deſtruere eſt.

4. Novimus, inquam, optime originem quoque ipſorum, & ſcimus cur Valentinianos appellemus, licet non eſſe videantur. Abſceſſerunt enim a conditore, ſed minime origo deletur, etſi forte mutatur: teſtatio eſt ipſa mutatio. Speraverat Epiſcopatum Valentinus, quia & ingenio poterat & eloquio. Sed alium ex martyrii prærogativa loci potitum indignatus, de eccleſia authenticæ regulæ abrupit (ut ſolent animi pro prioratu exciti, præſumptione ultionis accendi) ad expugnandam converſus veritatem, & cujusdam veteris opinionis ſemini nactus colubroſo viam deliniavit. Eam poſtmodum Ptolemæus inſtravit, nominibus & numeris æonum diſtinctis, in perſonales ſubſtantias; ſed extra Deum determinatas, quas Valentinus in ipſa ſumma divinitatis, ut ſenſus & adfectus & motus incluſerat. Deduxit & Heracleon inde tramites quosdam, & Secundus, & Magus Marcus: multum circa imagines legis Theotimus operatus eſt. Ita nusquam jam Valentinus, & tamen Valentiniani qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriam Valentini, integra cuſtodia regulare ejus conſolatur. Alioquin tantum ſe huic hæreſi ſuadere permiſſum eſt, quantum lupæ fœminæ formam, quotidie ſuperare ſolenne eſt. Quidni? cum ſpiritale illud ſemen ſuum ſic in unoquoque recenſeant? Si aliquid novi adſtruxerint, revelationem ſtatim appellant preſumptionem; & chariſma, ingenium; nec unitatem, ſed diverſitatem. Ideoque proſpicimus, ſepoſita illa ſolenni diſſimulatione ſua, pleroſque dividi; quibusdam articulis, etiam bona fide dicturos, hoc ita non eſt, & hoc aliter accipio, & hoc non agnoſco. Varietate enim innovatur regularum facies; habet etiam colores ignorantiarum.

5. Mihi autem cum Archetypis erit limes princi-
lium magistrorum, non cum adfectatis ducibus paſ-
rorum diſcipulorum. Nec undique dicemur ipſi
ɔbis finxiſſe materias, quas tot jam viri ſanctitate,
præſtantia inſignes, nec ſolum noſtri anteceſſores,
d ipſorum hæreſiarcharum contemporales, inſtru-
ſſimis voluminibus & prodiderunt & retuderunt;
Juſtinus Philoſophus & martyr, ut Miltiades, ec-
eſiarum ſophiſta, ut Irenæus omnium doctrinarum
riosiſſimus explorator, ut Proculus noſter, virgi-
s ſenectæ, & Chriſtianæ eloquentiæ dignitas: quos
omni opere fidei, quemadmodum in iſto, opta-
erim aſſequi. Aut ſi in totum hæreſes non ſunt, ut,
ii eas pellunt, finxiſſe credantur: mentietur Apo-
olus, prædicator illarum. Porro ſi ſunt, non alia
unt, quam quæ retractantur. Nemo tam ociosus
rtur ſtilo, ut materias habens, fingat.

6. Igitur hoc libello, quo demonſtrationem ſo-
m præmittentes ſolius arcani, ne quem ex nomini-
ıs tam peregrinis, & coactis, & compactis, & am-
guis, caligo ſuffundat: quomodo eis uſuri ſimus,
ius demandabo. Quorundam enim de Græco in-
rpretatio non occurrit ad expeditam proinde nomi-
s formam, quorundam nec de ſexu genera conve-
unt; quorundam uſitatior in Græco notitia eſt. Ita-
ıe plurimum Græca ponemus; ſignificantiæ per pa-
narum limites aderunt, nec Latinis quidem deerunt
ræca, ſed in lineis deſuper notabuntur, ut ſignum
ɔc ſit perſonalium nominum, propter ambiguitates
ɔrum, qui cum alia ſignificatione communicant.
uanquam autem diſtulerim congreſſionem, ſolam
terim profeſſus narrationem, ſicubi tamen indigni-
s meruerit ſuggillari: non erit delibatione trans-
ınctoria expugnatio. Congreſſionis luſionem deputa
ctor, ante pugnam; oſtendam, ſed non imprimam
ılnera. Si & ridebitur alicubi, materiis ipſis ſatis-
fiet.

fiet. Multa sunt sic digna revinci, ne gravitate adorentur. Vanitati proprie festivitas cedit. Congruit & veritati ridere, quia lætans; de æmulis suis ludere, quia secura est. Curandum plane, ne risus ejus rideatur, si fuerit indignus. Ceterum ubicumque dignus risus, officium est. Denique hoc modo incipiam.

7. Primus omnium Ennius, poëta Romanus,

cœnacula maxima cœli

simpliciter pronunciavit, e lati situs nomine, vel quia Jovem illic epulantem legerat apud Homerum. Sed hæretici quantas supernitates supernitatum, & quantas sublimitates sublimitatum, in habitaculum Dei sui cujusque suspenderint, extulerint, expanderint, mirum est. Etiam creatori nostro Enniana cœnacula in ædicularum disposita sunt forma, aliis atque aliis pergulis superstructis, & unicuique Deo per totidem scalas distributis, quot hæreses fuerint. Meritorium factus est mundus. Insulam credas, tanta tabulata cœlorum; nescio ubi. Illic etiam Valentinianorum Deus ad summas tegulas habitat, hunc substantialiter quidem αἰῶνα τέλειον appellant; personaliter vero προαρχὴν & τὴν ἀρχὴν, etiam Bythion, quod in sublimibus habitanti minime congruebat. Innatum, immensum, infinitum, invisibilem, æternumque definiunt quasi statim probent esse, si talem definiant, qualem scimus esse debere, sic & ante omnia fuisse dicatur. Sed, ut sit expostulo, nec aliud magis in hujusmodi denoto, quam quod post omnia inveniuntur, quæ ante omnia fuisse dicuntur, & quidem non sua. Sit itaque Bythos iste infinitis retro ævis, in maxima & altissima quiete, in ocio plurimo, placidæ, & ut ita dixerim, stupentis divinitatis, qualem jussit Epicurus; et tamen quem solum volunt, dant ei secundam, in ipso & cum ipso, personam, Ennoeam, quam & Charin & Sigen insuper nominant. Et forte accepit in illa commendatissima quiete, movere

 eum

eum de proferendo tandem initio rerum a semetipso. Hoc vice seminis in Siges suæ velut in genitalibus vulvæ locis collocat. Suscipit illa statim, & prægnans efficitur, & parit, utique silentio, Sige; (& quem parit, Nus est,) simillimum patri & parem per omnia. Denique solus hic capere sufficit immensam illam & incomprehensibilem magnitudinem patris. Ita & ipse pater dicitur, & initium omnium & proprie Monogenes. Atquin non proprie, siquidem non solus agnoscitur. Nam cùm illo processit & fœmina, cui veritas. Monogenes, quia prior genitus, quanto congruentius Protogenes vocaretur? Ergo Bythios, & Sige, Nus, & Veritas, prima quadriga defenditur, Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorum. Namque ibidem Nus simul accepit prolationis suæ officium: emittit & ipse ex semetipso, Sermonem & Vitam; quæ si retro non erat, utique nec in Bytho. Et quale est, ut in Deo vita non fuerit? sed & hæc soboles, ad initium universitatis, & formati Pleromatis totius emissa, facit fructum, Hominem & Ecclesiam procreat; habes Ogdoadem, tetradem duplicem, ex conjunctionibus masculorum & fœminarum; cellas, ut ita dixerim, primordialium Aeonum; fraterna connubia Valentinianorum Deorum, census omnes sanctitatis & majestatis hæreticæ, nescio criminum an numinum turban, certe fontem reliquæ fœcunditatis.

8. Ecce enim secunda tetras, sermo & Vita, Homo & Ecclesia, quod in patris gloriam fruticaverit, huic numero gestientes, & ipsi tale quid patri de suo offerre, alios ebulliunt fœtus, proinde conjugales, per copulam utriusque naturæ. Ac Sermo & Vita decuriam æonum simul fundunt; illac Homo & Ecclesia, duos amplius, æquiparando parentibus, quia & ipsi duo cum illis decem, tot efficiunt, quot ipsi procreaverunt. Reddo nunc nomina, quos decuriam dixi.

By-

Bythos, & Mixis, & Hedone, Acinetos, & Syncrasis, Monogenes, & Macaria. Contra duodenarius numerus hi erunt: Paracletus, & Pistis, Patricos, & Elpis, Metricos, & Agape, Aenos, & Synesis, Ecclesiasticus, & Macariotes, & Theletus, & Sophia. Cogor hic, quid ista nomina desiderent, proferre, de pari exemplo. In isclis Karthaginiensibus, fuit quidam rigidissimus rhetor Latinus, Phosphorus nomine; cum virum fortem peroraret: Venio, inquit, ad vos, optimi cives, de prælio cum victoria mea, cum felicitate vestra, ampliatus, gloriosius, fortunatus, maximus, triumphalis. Et scholastici statim familiæ Phosphorisæ acclamant. Audisti Fortunatum, & Hedonem, & Acinetum & Theletum? acclama familiæ Ptolemæisæ. Hoc erit Pleroma illud arcanum, divinitatis tricenariæ plenitudo. Videamus, quæ sint istorum privilegia numerorum, quaternarii, & octonarii, & duodenarii. Interim in tricenario fœcunditas tota deficit; castrata est vis & potestas & libido genitalis æonum, quasi non & numerorum tanta adhuc coagula superessent, & nulla alia de pædagogio nomina. Quare enim non & quinquaginta & centum procreantur? quare non & Sterceiæ & Syntrophi nominantur.

9. Sed & hoc exceptio personarum est, quod solus ille Nus ex omnibus immensi patris fruitur notione: gaudens & exultans, illis utique merentibus. Plane Nus & quantum in ipso fuit, & voluerat & tentaverat, ceteris quoque communicare, quæ norat, quantus & quam incomprehensibilis pater; sed intercessit mater Sige. Illa scilicet, quæ & ipsis hæreticis suis tacere præscribit. Etsi de patris nutu ajunt factum, volentis omnes in desiderium sui accendi. Itaque dum macerantur intra semetipsos, dum tacita cupidine cognoscendi patrem uruntur: pene scelus factum est. Namque ex illis duodecim

æoni-

æonibus, quos Homo & Ecclesia ediderant, novissima natu Aeon, (viderit Solœcismus; Sophia enim nomen est,) incontinentia suisne conjugis Phileti societate prorumpit in patrem inquirere, & genus contrahit vitii, quod exorsum quidem fuerat in illis aliis, qui circa Nun, in hunc autem, vel in Sophiam derivarat, ut solent vitia in corpore alibi connata in aliud membrum perniciem suam efflare. Sed enim sub prætexto dilectionis in patrem, æmulatio superabat in Nun, solum de patre gaudentem. Ut vero impossibilia contendens Sophia frustrarat, & vincitur difficultate, & extenditur affectione: modico abfuit præ vi dulcedinis & laboris devorari, & in reliquam substantiam dissolvi: nec alias quam pereundo cessasset, nisi bono fato in Horon incursasset. Quædam & huic vis est, fundamentum, universitatis illius extrinsecus custos, & quem Crucem appellant & Lytroten, & Carpisten. Ita Sophia periculo exempta & tarde persuasa, declinata investigatione patris conquievit, & totam Enthymesin, i. e. animationem cum passione, quæ insuper acciderat, exposuit.

10. Sed quidam exitum Sophiæ & restitutionem aliter somniaverunt. Post irritos conatus & spei dejectionem, deformatam eam, pallore credo & macie & incuria formæ, uti quæ patrem non minus denegatum dolebat quam amissum. Dehinc in illo mœrore ex semetipsa sola, nulla opera conjugii, concepit, & procreat fœminam. Miraris hæc? Et gallina sortita est de suo parere. Sed & vultures fœminas tantum parere ajunt, & tamen sine masculo mater. Et metuere postremo, ne finis quoque insisteret, hærere de ratione casus, curare de occultatione. Remedia nusquam. Ubi enim jam tragœdiæ & comœdiæ, a quibus forma mutuaretur exponendi, quod circa pudorem erat natum. Dum in malis res est: suspicit, convertit ad patrem, sed incassum enisa; & vires de-

sere-

ferebant, in preces succedit. Tota etiam propinquitas pro ea supplicat, vel maxime Nus; quidni? caussa mali tanti? Nullus tamen Sophiæ exitus vacuit; omnes ærumnæ ejus operantur. Siquidem & illa tunc conflictatio in materiæ originem pervenit, ignorantia, pavor, mœror, substantiæ fiunt. Ibi demum pater, aliquando motus, quem supra diximus, Horon per monogenem Nun in hæc promit, in imagine sua, fœmina marem, quia de patris sexu ita variant. Adjiciunt autem Horon etiam Metagogea, (i. e. circumductorem) vocari, & Horotheten. Hujus prædicant opera, & repressam ab inlicitis & purgatam a malis, & deinceps confirmatam Sophiam & conjugio restitutam, & ipsam quidem in Pleromatis censu remansisse, Enthymesin vero ejus & illam appendicem Passionem ab Horo relegatam & crucifixam, & extra ævum factam; malum (quod ajunt) foras: spiritalem tamen substantiam illam, ut naturalem quendam impetum Aeonis, sed informem & inspectatam, quatenus nihil adprehendisset, ideoque fructum infirmum, & fœminam pronunciatam.

11. Igitur post Enthymesin extorrem, & matrem ejus Sophiam conjugi reducem, ille iterum Monogenes, ille Nous, ociosus plane de patris cura, atque prospectu solidandis rebus, & Pleromati muniendo jamque figendo, ne qua ejusmodi rursus concussio incuteret: nonam excludit copulationem, Christum & spiritum sanctum; turpissimum par duorum masculorum, aut fœmina erit spiritus sanctus; & vulneratur a fœmina masculus. Numen his datur unum, procurare concinnationem Aeonum. Et ab ejus officii societate duæ Scholæ protinus, duæ cathedræ, inauguratio quædam dividendæ doctrinæ Valentini. Christi erat, inducere æonas naturam conjugiorum. Vides quam rem plane; & innati conjectationem, & idoneos efficere, generandi in se agnitionem patris,

quod

quod capere eum non ſit, neque comprehendere, non viſu denique, non auditu compotiri ejus, niſi per monogenen. Et tamen tolerabo, quod ita diſcedunt patrem noſſe, ne nos & illud magis. Doctrinæ denotabo perverſitatem, quod docebantur, incomprehenſibile quidem patris, cauſſam eſſe perpetuitatis ipſorum. Comprehenſibile vero ejus, generationis illorum & formationis eſſe rationem. Hac enim diſpoſitione illud opinor inſinuatur, experiri, Deum non adprehendi; ſiquidem inadprehenſibile ejus, perpetuitatis eſt cauſſa: adprehenſibile autem, non perpetuitatis, ſed nativitatis & formationis, egentium perpetuitatis. Filium autem conſtituunt adprehenſibilem patris. Quomodo tamen adprehendatur, tum prolatus Chriſtus edocuit. Spiritus vero ſancti propria: ut de doctrinæ ſtudio omnes peræquati, gratiarum actionem proſequi noſſent, & veram inducerentur quietem.

12. Itaque omnes forma & ſcientia peræquantur, facti omnes, quod unusquisque; nemo aliud, quia alteri omnes refunduntur in Nun, omnes in Homines, in Philetos. Et quæ fœminæ, in Sigas, in Zoas, in Eccleſias, in Fortunatas; ut Ovidius metamorphoſeis ſuas deleviſſet, ſi hodie majorem cognoviſſet. Exinde refecti ſunt, & conſtabiliti ſunt, & in requiem ex veritate compoſiti, magno cum gaudii fructu, hymnis patrem concinunt. Diffundebatur & ipſe lætitia, & utique bene, cantantibus filiis nepotibus. Quidni diffunderetur omni jucunditate, Pleromate liberato? Quis nauclerus non etiam cum dedecore lætatur? Videmus quotidie nauticorum laſcivias gaudiorum. Itaque ut nautæ ad ſymbolam ſemper exultant; tale aliquid & Aeones, unum jam omnes etiam forma, nedum ſententia, convenientibus ipſis quoque fratribus & magiſtris, Chriſto & ſpiritu; quod optimum atque pulcherrimum unusquisque

que florebat, conferunt in medium. Vane opinor. Si enim unum erant omnes, ex supra dicta peræquatione, vacabat symbolæ ratio, quæ ferme ex varietatis gratia constat. Unum omnes bonum conferebant, quod omnes erant. De modo forsitan fuerit ratio, aut de forma ipsius jam peræquationis. Igitur ex ære collocatio (quod ajunt) in honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sydus fructumque perfectum compingunt, Jesum; eum cognominant Soterem, & Christum, & Sermonem de patruitis, & omnia jam; ut ex omnium defloratione constructum; graeculum Aesopi, Pandoram Hesiodi, Acci Patinam, Nestoris cocetum, Miscellaneam Ptolemæi. Quam propius fuit, de aliquibus hostias curis pancapipan nirapiam vocari, a tam ociosis autoribus nominum. Ut autem tantum sigillarium extrinsecus quoque inornassent, satellites ei angelos proferunt. Par genus, si inter se potest fieri. Si vero Soteri consubstantivos, (ambigue enim positum inveni) quæ erit eminentia ejus inter satellites coæquales.

13. Continet hic igitur ordo primam processionem, pariter & nascentium & nubentium & generantium æonum: Sophiæ, ex desiderio patris periculosissimum casum; Hori oportunissimum auxilium, Enthymeseos, & conjunctæ passionis expiatum, Christi, & spiritus sancti pædagogatum, æonum tutelarem reformatum, Soteris pavonium ornatum, Angelorum comparaticium antistatum. Quod superest, inquis, vos valete & plaudite! Imo quod superest, inquam, vos audite & projicite. Ceterum, hæc intra cœtum pleromatis decucurrisse dicuntur, prima tragœdiæ scena. Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra pleroma dico; & tamen si talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis, qualis extra jam in libero, ubi Deus non erat?

14. Nam-

14. Namque Enthymesis sive jam Achamoth, quod abhinc scriptum, hoc solo ininterpretabili nomine, ut cum vitio individuæ passionis explosa est, in loca luminis aliena, quod pleromatis res est, in vacuum atque inane illud Epicuri, miserabilis etiam de loco est. Certe nec forma nec facies ulla, devestiva scilicet & abortiva genitura. Dum ita rerum habet, flectitur a superioribus Christus, deducitur per Horon; aborsum ut illud informet de suis viribus, solius substantiæ, non etiam scientiæ, forma. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur, iteratur odor incorruptibilitatis, quo compos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Hac misericordia functus, non sine spiritus sancti societate, recurrit Christus in pleroma. Usus est rerum ex liberalitatibus quoque nomina accedere. Enthymesis de actu fuit; Achamoth unde, adhuc quæritur. Sophia de matre manat; spiritus sanctus ex angelo accipit Christum, a quo derelicta, se statim senserat, desiderium. Itaque prosiluit & ipsa, lumen ejus inquirere, quem si omnino non noverat, ut invisibiliter operatum: quomodo lumen ejus ignotum, cum ipso, requirebat? Tamen tentavit, & fortasse adprehendisset, si non idem Horos, qui matri ejus tam prospere venerat, nunc tam importune filiæ occurrisset, ut etiam inclamaverit in eam, Jao; quasi, porro Quirites, aut fidem Cæsaris. Inde invenitur Jao in scripturis. Ita depulsa, quo minus pergeret, nec habens supervolare crucem, id est Horon, quia nullum catuli laureolum fuerit exercitata, ut destituta passioni illi suæ in trichea multiplicia atque perplexa: omni genere ejus cœpit adfligi; mœrore, quod non perpetrasset inceptum; metu ne sicut luce, ita & vita orbaretur; consternatione, tum ignorantia. Nec ut mater ejus. Illa enim Aeon; at hæc pro conditione deterius; insurgente adhuc & alio fluctu conversionis in Christum, a quo vivificata

fue-

fiterat, & in hanc ipſam converſionem temperata.

15. Age nunc diſcant Pythagorici, agnoſcant Stoici, Plato ipſe, unde materiam, quam innatam volunt, & originem & ſubſtantiam traxerit in omnem hanc ſtruem mundi; quod nec Mercurius ille Triſmegiſtus, magiſter omnium Phyſicorum recogitavit. Audiſti converſionem, genus aliud paſſionis. Ex hac omnis anima hujusmodi, dicitur conſtitiſſe, etiam ipſius Demiurgi; id eſt Dei noſtri. Audiſti mœrorem & timorem. Ex his initiata ſunt cetera. Nam ex lachrymis ejus univerſa aquarum natura manavit. Hic æſtimandum, quem exitum duxerit, quantis lachrymarum generibus inundaverit. Habuit & ſalſas, habuit & amaras & dulces, & calidas, & frigidas guttas, & bituminoſas, & ferruginantes, & ſulphurantes utique, & venenatas, ut & Nonacris inde ſudaverit, quæ Alexandrum occidit, & Lynceſtarum inde defluxerit, quæ ebrios efficit; & Salmacis inde ſe ſolverit, quæ maſculos molleſcit. Cœleſtes imbres pipiavit Achamoth, & nos in ciſternis etiam alienos luctus & lachrymas ſervare curamus. Proinde ex conſternatione & pavore corporalia elementa ducta ſunt; & tamen in tanta circumſtantia ſolitudinis, in tanto circumſpectu deſtitutionis, ridebat interdum, qua conſpecti Chriſti recordans, eodem gaudio riſu lumen effulſit. Cujus hoc providentiæ beneficium, quæ illam ridere cogebat? idcirco, ne ſemper nos in tenebris moraremur. Nec obſtupeſcas, qui lætitia ejus tam ſplendidum elementum radiaverit mundo, cum mœſtitia quoque ejus tam neceſſarium inſtrumentum defluxerit ſeculo. O riſum illuminatorem, o fletum rigatorem! Et tamen poterat remedio jam agere cum illius loci horrore. Omnem enim obſcuritatem ejus diſcuſſiſſet, quoties ridere voluiſſet, vel ne cogeretur deſertores ſuos ſupplicare.

16. Convertitur enim ad preces & ipsa more materno. Sed Christus, quem jam pigebat extra Pleroma proficisci, vicarium præficit Paracletum, Soterem, (Hic erit Jesus, largito ei patre universorum æonum, summam potestatem subjiciendis eis omnibus, uti in ipso, secundum Apostolum omnia confœderentur:) ad eam emittit cum officio atque comitatu coætaneorum Angelorum; credas & cum duodecim fascibus. Ibidem adventu pompatico ejus concussa Achamoth, protinus velamentum sibi obduxit, ex officio primo venerationis & verecundiæ. Dehinc contemplatur eum fructiferum suggestum, quibus inde conceperat viribus, occurrit illi, κυρει χαιρε. Hic opinor susceptam ille confirmat, atque confirmat agnitione jam & ab omnibus injuriis passionis expumicat, non eadem negligentia in exterminium discretis, quæ acciderat in casibus matris. Sed enim exercitata vitia, & usu viriosa confudit. Atque ita massaliter solidata defixit seorsum in materiæ corporalem paraturam, commutans ex incorporali passione indita habilitatem atque naturam, qua pervenire mox posset in æmulas æquiparantias corpulentiarum; ut duplex substantiarum conditio ordinaretur; de vitiis pessima, de conversione passionalis. Hæc erit materia, quæ nos commisit cum Hermogene, ceterisque, qui Deum ex materia, non ex nihilo, operatum cuncta præsumunt.

17. Abhinc Achamoth, expedita tandem de malis omnibus, ecce jam proficit, & in opera majora frugescit. Præ gaudio enim tanti ex infelicitate successus concalefacta, simulque contemplatione ipsa angelicorum luminum, ut ita dixerim, subfermentata, (pudet, sed aliter exprimere non est,) quodammodo substruit intra & ipsa, in illos, & conceptu statim intumuit spirituali ad imaginem ipsam, quamvis lætantis & lætitia prurientis intentionis imbiberat, & sibi

sibi intimarat. Peperit denique, & facta est exinde trinitas generum, ex trinitate caussarum. Unum materiale, quod ex passione; aliud animale, quod ex conversione; tertium spiritale, quod ex imaginatione.

18. Hac autoritate, trium scilicet liberorum, agendis rebus exercitior facta, formare singula genera constituit. Sed spiritale quidem, non ita potuit attingere, ut & ipsa spiritalis. Fere enim paria & consubstantiva, in alterutrum valere societas naturæ negavit. Eo animo si unum ad animale convertit, prolatis Soteris disciplinis. Et primum, (quod cum magno horrore blasphemiæ & pronunciandum & legendum est & audiendum) Deum fingi adhuc nostrum & omnium, præter hæreticorum, patrem & Deum Demiurgum & regem universorum, quæ post illum. Ab illo enim, si tamen ab illo; & non ab ipsa potius Achamoth, a qua occulto, nihil sentiens ejus, & velut singillario extrinsecus ductu, in omnem operationem movebatur. Denique ex hac personarum in operibus ambiguitate, nomen illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus ceteris secundum status & situs operum; ut animalium quidem substantiarum, quas ad dextram commendant, patrem nuncupent; maternarum vero, quas ad lævam delegant, Demiurgum nominent. Regem autem communiter, in universitatem.

19. Sed nec nominum proprietas competit proprietati operum, de quibus nomina omnia, cum deberet illa hæc omnia vocitari, a qua res agebantur; nisi quod jam nec ab illa. Cum enim dicant Achamoth in honorem æonum imagines commentatam, rursus hoc in Soterem autorem detorquent, qui per illam sit operatus; ut ipsam quidem imaginem patris invisibilis, & incogniti, daret, incognitam scilicet & invisibilem Demiurgo: eundem autem Demiurgum

rum filium effingeret; Archangeli vero, Demiurgi opus, reliquos æonas exprimerent. Cum imagines audio tantas trium, quæro, non vis nunc, ut imagines rideam perversissimi pictoris illorum? Fœminam Achamoth, imaginem patris, & ignarum matris Demiurgum, multo magis patris? Imaginem, *vix* ignorantis patrem, & Angelos famulos, simulacra dominorum? Hoc est mulum de asino pingere, & Ptolemæum describere de Valentino.

20. Igitur Demiurgus extra pleromatis limites constitutus, in ignominiosa æterni exilii vastitate novam provinciam condidit, hunc mundum; repurgata confusione & distincta diversitate duplicis substantiæ illius, destrusæ animalium & materiarum. Ex incorporalibus corpora ædificat, gravia, levia, sublimantia, atque vergentia, cœlestia atque terrena; tum ipsam cœlorum septemplicem scenam, solio desuper suo, finit. Unde & sabbatum dictum est, ab hebdomade sedis suæ, & Ogdoas mater Achamoth, ab argumento Ogdoadis primi genitalis. Cœlos autem noeros deputant, & interdum angelos eos faciunt, sicut & ipsum Demiurgum; sicut & Paradisum, archangelum quartum, quomodo & hunc supra cœlum tertium pangunt, & cujus virtute sumpserit Adam, deversatus illic inter nubeculas & arbusculas. Satis meminerat Ptolemæus puerilium dicibulorum, in mari poma nasci, & in arbore pisces; sic & in cœlestibus nuceta præsumpsit. Operatur Demiurgus ignorans, & ideo fortasse non scit, arbores in sola terra institui oportere. Plane mater sciebat. Quidni suggerebat? quæ & effectum suum ministrabat. Sed tantum fastigium filio exstruens per ea opera, quæ illum & patrem & Deum & regem ante Valentinianorum ingenia testantur, cur sibi quoque ista noluit esse nota, postea quæram.

21. Interim tenendum, Sophiam cognominari, & terram, & matrem quasi matrem terram, & quod magis rideas, etiam spiritum sanctum. Ita omnem illi honorem contulerunt fœminæ, puto & barbam: ne dixerim cetera. Alioquin Demiurgus adeo rerum non erat compos, de animalibus scilicet censu invalitudinis spiritalia accedere: ut se solum ratus, concionaretur, *ego Deus & absque me non est*, certe tamen non fuisse se retro, sciebat. Ergo & factum intelligebat, & factitatorem facti esse, quemcumque, Quomodo ergo solus sibi videbatur, & si non certus, saltim suspectus de reliquo factitatore?

22. Tolerabilior infamia est apud illos in diabolum, vel quia origo sordidior capit. Ex nequitia enim mœroris illius deputatur, ex qua angelorum & dæmonum, & omnium spiritalium malitiarum genituras notant; & tamen diabolum quoque opus Demiurgi affirmant, & *Munditenentem* appellant & superiorum magis gnarum defendunt, ut spiritalem natura, quam Demiurgum, ut animalem. Meretur ab illis prælationem, cui omnes hæreses procurantur.

23. Singularium autem potestatum arces his finibus collocant. In summis summitatibus præsidet, Tricenarius, pleroma, Horo signante lineam extremam: inferius illum metatur medietatem Achamoth, filium calcans. Subest enim Demiurgus in hebdomade sua: magis diabolus, in isto nobiscum communi mundo, coelementato & concorporificato (ut supra editum est) ex Sophiæ utilissimis casibus, qua nec aerem haberet, reciprocandi spiritus spatium, teneram omnium corporum vestem, colorum omnium indicem, organum temporum; si non & istum Sophiæ mœstitia colasset, sicut animalia metus, sicut conversio ejus ipsum Demiurgum. His omnibus elementis atque corporibus, ignis inflabellatus est: cujus originalem Sophiæ passionem, quia nondum edi-

derunt, ego interim argumentabor motiunculis ejus excussum. Credas enim illam in tantis vexationibus etiam febricitasse.

24. Cum talia de Deo vel de Diis, qualia de homine figmenta? Molitus enim mundum Demiurgus, ad hominem manus confert, & substantiam ei capit non ex ista, inquiunt, arida, quam nos unicam novimus terram, (quasi non etsi arida postmodum, adhuc tamen tunc aquis ante segregatis, superstite limo siccaverit:) sed ex invisibili corpore materiæ illius, scilicet philosophicæ, de fluxili & fusili ejus: quod unde fuerit, haud queo æstimare: quia nusquam est. Si enim fusile & fluxile liquoris est qualitas, liquor autem omnis de Sophiæ fletibus fluxit, sequitur, ut limum ex pituitis & gramis Sophiæ constitisse credamus, quæ lachrymarum proinde sunt fæces; sicut aquarum, quod desidet, limus est. Figulat ita hominem Demiurgus, & de afflatu suo animat; sic erit & choicus & animalis, ad imaginem & similitudinem factus. Quadruplex res; ut imago quidem, choicus deputetur, materialis scilicet; etsi non ex materia Demiurgus. Similitudo autem, animalis; hoc enim & Demiurgus, habes duos. Interim carnalem superficiem postea ajunt choico supertextam, & hanc esse pelliceam tunicam, obnoxiam sensui.

25. Inerat autem in Achamoth, ex substantia Sophiæ matris, peculium quoddam seminis spiritalis; sicut & ipsa Achamoth in filio Demiurgo sequestraverat, ne hoc quidem gnaro. Accipe industriam clandestinæ providentiæ hujus. Ad hoc enim & deposuerat & occultaverat, ut, cum Demiurgus animam mox de suo afflatu in Adam communicaret, pariter & semen illud spiritale quasi per canalem animam derivaretur in choicum: atque ita fœturatum in corpore materiali, velut in utero, & adultum illic, idoneum inveniretur suscipiendo quandoque sermoni

per-

perfecto. Itaque cum Demiurgus traducem animæ suæ committit in Adam, latuit homo spiritalis flatu, Jesus insertus, & pariter corpori inductus; quia non magis semen noverat matris Demiurgus, quam ipsam. Hoc semen ecclesiam dicunt, ecclesiæ supernæ speculum, & hominis censum. Proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmodum animalem a Demiurgo: choicum, substantia ἀρχῆς; carnem, materia. Habes novum, id est, quadruplum Geryonem.

26. Sic & exitum singulis dividunt. Materiali quidem, id est, carnali, quem & sinistrum vocant, indubitatum interitum. Animali vero, quem & dextrum appellant dubitatum eventum, utpote inter materialem spiritalemque nutanti & illac debito, qua plurimum adnuerit. Ceterum spiritalem emitti in animalis comparationem, ut erudiri cum eo & exerceri in conversationibus possit. Indiguisse enim animalem etiam sensibilium disciplinarum; in hoc & paraturam mundi prospectam, in hoc & Soterem in mundo repræsentatum, in salutem scilicet animalis. Alia adhuc compositione monstrosum, volunt illum prospicias earum substantiarum induisse, quarum summam saluti esset redacturus; ut spiritalem quidem susceperit ab Achamoth: animalem vero, quem mox a Demiurgo induit, Christum. Ceterum corporalem, ex animali substantia, sed miro & inenarrabili rationis ingenio constructum, administrationis caussam vi contulisse, quo congressui & conspectui & contractui & defunctui ingratis subjaceret. Materiale autem nihil in illo fuisse, utpote salutis alienum; quasi aliis fuerit necessarius, quam egentibus salute. Et totum hoc, ut carnis nostræ habitum alienando a Christo, a spe etiam salutis expellant.

27. Nunc reddo de Christo, in quem tanta licentia Jesum inserunt quidam, quanta spriritale semen animali cum inflatu infulciunt; fartilia nescio quæ

commenti, & hominum & Deorum suorum. Esse etiam Demiurgo suum Christum, filium naturalem. Denique animalem prolatum ab ipso, promulgatum prophetis, in præpositionum quæstionibus positum, id est per virginem, non ex virgine editum: quia delatus in virginem transmeatorio potius, quam generatorio more, processerit, per ipsam, non ex ipsa: non matrem eam, sed viam passus. Super hunc itaque Christum devolasse tunc in baptismatis sacramento Jesum per effigiem columbæ. Fuisse autem & in Christo etiam ex Achamoth spiritalis seminis condimentum, ne marcesceret scilicet, reliqua farsura. Nam in figuram principalis tetradis, quatuor eum substantiis stipant: spiritali Achamothiana, animali Demiurgina, corporali Ine enarrativa, & illa sotericiana, id est, columbina. Et soter quidem permansit in Christo, impassibilis, inlæsibilis, inadprehensibilis. Denique cum ad adprehensiones venitur, discessit ab illo, in cognitione Pilati. Proinde nec matris semen admisit injurias, æque insubditivum, & ne ipsi quidem Demiurgo compertum. Patitur vero animalis & carneus Christus, in deliniationem superioris Christi, qui ad Achamoth formandam, substantivali, non agnitionali forma, cruci, id est, Horo, fuerat innixus. Ita omnia in imagines urgent, plane & ipsi imaginarii Christiani.

28. Interea Demiurgus omnium adhuc nescius, & si aliquid & ipse per prophetas concionabitur, ne hujus quidem operis sui intelligens; (dividunt enim & propheticale patrocinium in Achamoth, in semen, & in Demiurgum), ubi adventum Soteris accepit, propere & ovanter accurrit, cum omnibus viribus suis, Centurio de Evangelio. Et de omnibus inluminatus, ab illo etiam spem suam discit, quod successurus sit in locum matris. Ita exinde securus, dispensationem

mun-

mundi hujus, vel maxime ecclesiæ protegendæ nomine, quanto tempore oportuerit, insequitur.

29. Colligam nunc ex disperso, ad concludendum, quæ de totius generis humani dispositione disserant. Triformem naturam primordio professi & tamen inunitam in Adam: inde jam dividunt, per singulares generum proprietates, nacti occasionem distinctionis hujusmodi ex posteritate ipsius Adæ, moralibus quoque differentiis tripartitæ. Cain & Abel, & Seth, fontes quodammodo generis humani, in totidem derivant argumenta, naturæ atque essentiæ; Choicum saluti degeneratum, ad Cain redigunt: animale mediæ spei deliberatum, ad Abel componunt spiritale; certæ saluti præjudicatum, in Seth recondunt. Sic & animas ipsas duplici proprietate discernunt, bonas & malas: secundum choicum statum ex Cain, & animalem ex Abel, spiritalem ex Seth. De obvenientia superducunt; jam non naturam, sed indulgentiam, ut quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat, id est animali censui inscriptas. Choicum enim genus, id est malas animas, numquam capere salutaria. Inmutabilem enim & inreformabilem naturam pronunciaverunt. Id ergo granum seminis spiritalis modicum & parvulum jactu, sed eruditu hujus fides augetur atque provehitur, supra diximus; animæque hoc ipso ita ceteris prævertunt, ut Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit. Ex earum ergo laterculo, & in reges & in sacerdotes allegere consueverat, quæ nunc quoque si plenam atque perfectam notitiam adprehenderint, istarum næniarum, naturificatæ jam spiritalis conditionis germanitate, certam obtinebunt salutem, imo omnimodo debitam.

30. Ideoque nec operationes necessarias sibi existimant, nec ulla disciplinæ munia observant; Martyrii quoque eludentes necessitatem, qua volunt interpretatione. Hanc enim regulam animali semini

præstitutam: ut salutem, quam non de privilegio status possidemus, de suffragio actus elaboremus. Nobis enim in scriptura hujus seminis, qui imperfectæ essentiæ sumus, quia amoribus Phileti, & utique abortui deputamur, quod mater illorum. Sed nobis quidem væ si excesserimus in aliquo disciplinæ jugum, si obtorpuerimus in operibus sanctitatis atque justitiæ, si confitendum alibi, nescio ubi, & non sub potestatibus istius seculi, apud tribunalia præsidum optaverimus. Illi vero & de passivitate vitæ, & diligentia delictorum, generositatem suam vindicent; blandiente suis Achamoth, quoniam & ipsa delinquendo profecit. Nam & honorandorum conjugiorum supernorum gratia, dicitur apud illos meditandum atque celebrandum semper sacramentum, comiti, id est, feminæ adhærendo; alioquin degenerem nec legitimum veritatis, qui deversatus in mundo non amaverit fœminam, nec se ei junxerit. Et quid facient spadones, quos videmus apud illos?

31. Superest de consummatione & dispensatione mercedis. Subito Achamoth totam massam seminis sui presserit, dein colligere in horreum cœperit, vel cum ad molas delatum & defarinatum, in consparsionis salutaria absconderit, donec totum confrequentetur, tunc consummatio urgebit. Igitur in primis ipsa Achamoth, de regione medietatis, de tabulato secundo, in summum transferetur, restituta pleromati, & statim excipit comparcinus ille Soter, sponsus scilicet; ambo conjugium novum fient. Hic erit in scripturis sponsus, & sponsale, Pleroma. Credas enim ubi de loco in locum transmigratur, leges quoque Julias intervenire, sicut & Cainam. Et Demiurgus, tunc de hebdomade cœlesti in superiora mutabit, in vacuum jam cœnaculum matris, sciens jam, nec videns illam. Nam si ita erat, semper ignorare maluisset.

32. Hu-

32. Humana vero gens in hos exitus ibit; choicæ & materialis notæ, totum interitum: quia *omnis caro fœnum.* Et anima mortalis apud illos, nisi quæ salutem fide invenerit. Justorum animæ, id est, nostræ, ad Demiurgum in medietatis receptacula, transmittentur. Agimus gratias, contenti erimus cum Deo nostro deputari, qua census, nihil animale in Pleromatis palatium admittitur, nisi spiritale examen Valentini. Illic itaque primo despoliantur homines, ipsi, id est, interiores. Despoliari autem est, deponere animas, quibus induti videbantur, easque Demiurgo suo reddent, quas ab eo averterant. Ipsi autem, spiritus in totum fient intellectuales: neque detentui, neque conspectui obnoxii, atque ita invisibiliter in Pleroma recipiuntur furtim; si ita est, quid deinde? Angelis distribuentur, satellitibus Soteris; in filios putas? non; sed in adparatores. Ne istud quidem. Sed in imagines? utinam vel hoc inquit. Erro, si non putet dicere in sponsas. Tunc illi Sabinas raptas inter se de matrimoniis laudent. Hæc erit spiritalium merces: hoc præmium credendi. Fabulæ tales utiles, ut Marcus, aut, Gajus in hanc carnem barbatus, & hæc anima severus, maritus, pater, avus, proavus: certe quod sufficit, masculus; in symphone Pleromatis, ab angelo; tacendo jam dixi, & forsitan parias aliquem Onesimum, æonem. His nuptiis recte deducendis pro face & flammeo, tunc credo ille ignis arcanus erumpet, & universam substantiam depopulatus, ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur, & nulla jam fabula. Sed næ ego temerarius, qui tantum sacramentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi est, ne Achamoth, quæ se nec filio agnitam voluit, insaniat, ne Philetus irascatur, ne Fortuna acerbetur. Et tamen homo sum Demiurgi, illic habeo devertere, ubi post excessum omnino non nubitur, ubi superindui potuit,

quam

quam despoliari: ubi & si despolior sexui meo, deputor angelis: non angelus, non angela: nemo mihi quicquam faciet, quem & tunc masculum invenient.

33. Producam denique velut epicitharisma, post fabulam tantam, etiam illa, quæ ne ordini obstreperent, & lectoris intentionem interjectione dispargerent, hunc malui in locum distulisse; aliter atque aliter commendata ab emendatoribus Ptolemæi. Extiterunt enim de schola ipsius discipuli super magistrum, qui duplex conjugium Bytho suo adfingerent, Cogitationem & Voluntatem. Una enim satis non erat cogitatio, qua nihil producere potuisset. Ex duabus facillime prolatum. Primum conjugium Monogenem, Veritatem; Ad imaginem quidem cogitationis, fœminam Veritatem; ad imaginem voluntatis, marem, Monogenen. Voluntas enim vis utique effectum præstat cogitationi, maris obtinet censum.

34. Pudiciores alii, honorem divinitatis recordati, ut etiam unius conjugii dedecus ab eo avellerent, maluerunt nullum Bytho sexum deputare: & fortasse, Hoc dominum, non Hic Deus, neutro genere, pronunciant. Alii contra magis & masculum & fœminam dicunt. Ne apud solos Lunenses Hermaphroditum existimet annalium commentator Fenestella.

35. Sunt, qui nec principatum Bytho defendant, sed postumatum; Ogdoadem ante omnia præmittentes, ex tetrade quidem & ipsam, sed & aliis nominibus derivatam. Primo enim constituunt proarchen; secundo Anennoeton, tertio arrheton, quarto, aoraton. Ex proarche itaque processisse primo & quinto loco archen, & Anennoeto secundo & sexto loco acatalepton, ex arrheto, tertio & septimo loco, Anonomastum: ex invisibili, quarto & octavo loco, Agenneton. Hoc quæ ratio disponat, ut singula binis locis & quidem tam intercisis, nascantur: malo

igno-

ignorare quam discere. Quid enim recti habent, quæ tam perverse proferuntur?

36. Quanto meliores, qui totum hoc tædium de medio amoliti, nullum æonem voluerunt, alium ex alio, per gradus revera Gemonios, structum. Sed mappa (quod ajunt) missa semel octojugem istam, & ex parte, Ennoea ejus ex caussa. Ex ipso denique ejus motu nomina gerunt; cum, inquiunt, cogitavit proferre: hoc pater dictus est. Cum protulit, quia vere protulit: hic veritas appellata est. Cum semetipsum voluit probari, hoc homo pronunciatus est. Quos autem præcogitavit, cum protulit: tunc ecclesia nuncupata est. Sonuit homo sermonem, & hic est primogenitus filius, & sermoni accessit vita, & Ogdoas prima conclusa est. Sed hoc tædium non pusillum.

37. Accipe alia ingenia Circurianiana insignioris apud eos magistri, qui & pontificali sua autoritate in hunc modum censuit. Est, inquit, ante omnia Proarche, inexcogitabile & inenarrabile. Inenarrabile, quod ego nomino Monoteta. Cum hac erat alia virtus, quam & ipsam appello Henoteta. Monotes & Henotes, id est, solitas & unitas; cum unum essent protulerunt, non proferentes initium omnium intellectuale, innascibile, invisibile, quod sermo monada vocavit. Huic adest consubstantiva virtus, quam appellat unio. Hæ igitur virtutes solitas, unio ceteras prolationes æonum propagarunt; o differentia! Mutetur unio & unitas, singularitas & suum, & solita, quamquam designaveris, unum est.

38. Humanior jam Secundus, ut brevior, Ogdoaden in duas tetradas dividens, in dexteram & sinistram, in lumen & tenebras; tantum quod desultri-

fultricem & defectricem illam virtutem non vult ab aliquo deducere æonum, sed a fructibus de substantia veniant.

39. De ipso jam domino. Jen, quanta diversitas scinditur. Hi ex omnium æonum flosculis eum construunt, illi ex solis decem constitisse contendunt, quos Sermo & Vita protulerunt. Inde & in ipsum sermonis & vitæ concurrerunt oculi: isti ex Christo potius, ex hominis & ecclesiæ fœtu: ideoque filium hominis avite pronunciatum; alia Christo & spiritu sancto constabiliendæ conversitati provisis, confictum, & in se paternæ appellationis hæredem. Sunt qui filium hominis aliunde conceperint dicendum: quamquam ipsum patrem pro magno nominis sacramento hominem appellasse præsumpserint. Ut quid amplius speres de ejus Dei fide, cui nunc adæquaris? Talia ingenia superfruticant apud illos ex materni seminis redundantia: atque ita insolescentes doctrinæ Valentinianorum, in sylvas jam exoleverunt Gnosticorum.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI
DE
PRÆSCRIPTIONIBUS
HÆRETICORUM
LIBER.

I.

Conditio præſentium temporum etiam hanc ammonitionem provocat noſtram, non oportere nos mirari ſuper hæreſes iſtas, ſive quia ſunt: futuræ enim prænunciabantur: ſive quia fidem quorundam ſubvertunt: ad hoc enim ſunt, ut fides, habendo tentationem, haberet etiam probationem. Vane ergo & inconſiderate plerique hoc ipſo ſcandalizantur, quod tantum hæreſes valeant, quantum ſint: cum quod ſortitum eſt omni modo ſit, ſicut cauſſam accipit ob quam ſit, ſic vim conſequitur per quam ſit, nec eſſe non poſſit.

2. Febrem denique, inter ceteros mortiferos & cruciarios exitus, erogando homini deputatam, neque quia eſt miramur: eſt enim: neque quia erogat hominem, ad hoc enim eſt. Proinde hæreſes ad languorem & interitum fidei productas ſi expaveſcimus hoc eas poſſe, prius eſt ut expaveſcamus hoc eas eſſe, quæ dum ſunt, habent poſſe: & dum poſſunt, habent eſſe. Sed enim febrem ut malum, & de cauſſa & de potentia ſua, ut notum eſt, abominamur potius quam miramur, & quantum in nobis eſt præ-

præcavemus, non habentes abolitionem ejus in nostra poteſtate. Hæreſes vero mortem æternam, & majoris ignis ardorem inferentes, malunt quidam mirari, quod hoc poſſint; quam devitare, ne poſſint: cum habeant devitandi poteſtatem. Ceterum nihil valebunt, ſi illas tantum valere non mirentur. Aut enim dum mirantur, in ſcandalum ſubminiſtrantur: aut quia ſcandalizantur, ideo mirantur, quod tantum valeant, quaſi ex aliqua veritate veniant. Mirum ſcilicet, ut malum vires ſuas habeat; niſi quod hæreſes apud eos multum valent, qui in fide non valent. In pugna pugilum & gladiatorum, plerumque non quia fortis eſt, vincit quis, aut quia non poteſt vinci: ſed quoniam ille, qui victus eſt, nullis viribus fuit: adeo idem ille victor bene valenti poſtea comparatus, etiam ſuperatus recedit. Non aliter hæreſes; de quorundam infirmitatibus habent, quod valent, nihil valentes ſi in bene valentem fidem incurrant.

3. Solent quidem iſti miriones etiam de quibusdam perſonis ab hæreſi captis, ædificari in ruinam. Quare illa vel ille, fideliſſimi, & prudentiſſimi, & vetuſtiſſimi in eccleſia, in illam partem tranſierunt? Quis hoc dicens, non ipſe ſibi reſpondit? Neque prudentes, neque fideles, neque uſitatos æſtimandos, quos hæreſes potuerint demutare. Et hoc mirum, (opinor), ut probatus aliquis retro, poſtea excidat? Saul bonus præ ceteris, livore poſtea evertitur. David vir bonus, ſecundum cor domini, poſtea cædis & ſtupri reus eſt. Salomon omni gratia & ſapientia donatus a domino, ad idololatriam a mulieribus inducitur. Soli enim Dei filio ſervabatur, ſine delicto permanere. Quid ergo, ſi epiſcopus, ſi diaconus, ſi vidua, ſi virgo, ſi doctor, ſi etiam martyr lapſus a regula fuerit: ideo hæreſes veritatem videbuntur obtinere? Ex perſonis probamus

fidem,

fidem, an ex fide personas? Nemo sapiens est, nemo fidelis, nemo major, nisi Christianus. Nemo autem Christianus, *nisi qui ad finem usque perseveraverit.* Tu ut homo extrinsecus unumquemque nosti: putas quod vides. Vides autem quousque oculos habes. Sed *oculi*, inquit, *domini alti. Homo in faciem, Deus in præcordia contemplatur.* Et ideo *cognoscit dominus qui sunt ejus: & plantam, quam non plantavit, eradicat*: & de primis novissimos ostendit: *vendilabrum in manu portat, ad purgandam aream suam.* Avolent quantum volunt paleæ levis fidei, quocunque adflatu tentationum, eo purior massa frumenti in horrea domini reponetur. Nonne ab ipso domino quidam discentium scandalizati deverterunt? Nec tamen propterea, ceteri quoque discedendum a vestigiis ejus putaverunt: sed qui scierunt illum vitæ esse verbum, & a Deo venisse, perseveraverunt in comitatu ejus usque ad finem: cum illi; si vellent, & ipsis discedere placide obtulisset. Minus est, si & apostolum ejus aliqui Phygelus, & Hermogenes, & Philetus, & Hymenæus reliquerunt, ipse traditor Christi de Apostolis fuit. Miramur de ecclesiis ejus, si a quibusdam deseruntur, cum ea nos ostendunt Christianos, quæ patimur, ad exemplum ipsius Christi. *Ex nobis*, inquit, *prodierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum.*

4. Quin potius memores simus tam dominicarum pronunciationum, quam apostolicarum litterarum, quæ nobis & futuras hæreses prænunciaverunt, & fugiendas præfinierunt: ut, sicut esse illas, non expavescimus, ita & posse id, propter quod fugiendæ sunt, non miremur. Instruit dominus, multos esse venturos sub pellibus ovium, rapaces lupos. Quænam istæ sunt pelles ovium, nisi nominis Christiani extrinsecus superficies? Qui lupi rapaces, nisi sensus & spiritus subdoli, ad infestandum gregem Christi in-

trinsecus delitescentes? Qui pseudoprophetæ sunt, nisi falsi prædicatores? Qui pseudoapostoli, nisi adulteri evangelizatores? Qui antichristi interim & semper, nisi Christi rebelles? Hoc erunt hæreses, non minus doctrinarum perversitate ecclesiam lacessentes, quam tunc antichristus persecutionum atrocitate persequetur: nisi quod persecutio & martyres facit, hæreses apostatas tantum. *Et ideo hæreses quoque oportebat esse, ut probabiles quique manifestarentur:* tam qui in persecutionibus steterint, quam, qui ad hæreses non exorbitaverunt. Neque enim eos probatos intelligi juvet, qui in hæresim fidem demutant; sicut ex diverso sibi interpretantur, quia dixit alibi: *Omnia examinate, quod bonum est tenete.* Quasi non liceat omnibus male examinatis injectione alicujus mali impingere per errorem.

5. Porro si dissensiones & schismata increpat, quæ sine dubio mala sunt, & in continenti, hæreses subjungit: quod malis adjungat malum utique profitetur, & quidem majus: cum idem credidisse se dicat, de schismatibus & dissensionibus: quia sciret etiam hæreses oportere esse. Ostendit enim gravioris mali despectu, de levioribus se facile credidisse: certe, non ut ideo de malis crediderit, quia hæreses bonæ essent, sed uti de pejoris quoque notæ tentationibus præmoneret, non esse mirandum, quas diceret tendere ad probabiles quosque manifestandos, scilicet quos non potuerint depravare. Denique, si totum capitulum ad unitatem continendam, & separationes coercendas aptes: hæreses vero non minus ab unitate divellunt, quam schismata & dissensiones: sine dubio & hæreses in ea conditione reprehensionis constituit, in qua & schismata & dissensiones. Ac per hoc non eos probabiles facit, qui in hæreses diverterint, cum maxime, diverti ab ejusmodi, objurgans, & docens

unum omnes loqui, & ipsum sapere: quod etiam hæreses non sinunt.

6. Nec diutius de isto, si idem & Paulus, qui & alibi hæreses inter carnalia crimina enumerat, scribens ad Galatas; & qui Tito suggerit, *hominem hæreticum, post primam correptionem recusandum*, quod perversus sit ejusmodi & delinquat, ut a semetipso damnatus. Sed & in omni pene epistola de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans, hæreses taxat: quarum opera sunt adulteræ doctrinæ; hæreses dictæ Græca voce, ex interpretatione electionis, qua quis sive ad instituendas, sive ad suscipiendas eas utitur. Ideo & sibi damnatum dixit hæreticum: quia & in quo damnatur, sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio indulgere licet, sed nec eligere, quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos domini habemus autores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt: sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignaverunt. *Itaque etiam si angelus de cœlis aliter evangelizaret, anathema diceretur a nobis.* Providerat jam tunc spiritus sanctus, futurum in virgine quadam Philumene, angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis: cujus signis & præstigiis Apelles inductus, novam hæresin induxit.

7. Hæ sunt doctrinæ hominum & dæmoniorum, prurientibus auribus natæ, de ingenio sapientiæ secularis: *quam dominus stulticiam vocans, stulta mundi, confusione etiam philosophiæ ipsius, elegit.* Ea est enim materia sapientiæ secularis, temeraria interpres divinæ naturæ dispositionis. Ipsæ denique hæreses a philosophia subornantur. Inde æones & formæ, nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum. Platonicus fuerat. Inde Marcionis Deus melior, de tranquillitate; a Stoicis venerat: & uti anima interire dicatur, ab Epicureis observatur. Et ut carnis re-

ſtitutio negetur, de una omnium philoſophorum ſchola ſumitur. Et ubi materia cum Deo æquatur, Zenonis diſciplina eſt: & ubi aliquid de igneo Deo alligatur, Heraclitus intervenit. Eædem materiæ apud hæreticos & philoſophos volutantur: iidem retractatus implicantur. Unde malum, & quare? & unde homo, & quomodo? Et quod proxime Valentinus propoſuit, Unde Deus? Scilicet de Enthymeſi, & ectromate? ſequitur Ariſtotelem, qui illis Dialecticam inſtituit, artificem ſtruendi & deſtruendi, verſipellem, in ſententiis coactam, in conjecturis duram, in argumentis operariam, contentione moleſtam etiam ſibi ipſi; omnia tractantem, ne quid omnino tractaverit. *Hinc illæ fabulæ & genealogiæ interminabiles & quæſtiones infructuoſæ, & ſermones ſerpentes, velut cancer:* a quibus nos Apoſtolus refrenans, nominatim philoſophiam & inanem ſeductionem conteſtatus, caveri oportere, ſcribens ad Coloſſens: *Videte ne quis ſit circumveniens vos per philoſophiam & inanem ſeductionem, ſecundum traditionem hominum;* præter providentiam ſpiritus ſancti. Fuerat Athenis, & iſtam ſapientiam humanam, adfectatricem & interpolatricem veritatis, de congreſſibus noverat, ipſam quoque in ſuas hæreſes multipartitam varietate ſectarum, invicem repugnantium. Quid ergo Athenis & Hieroſolymis? quid Academiæ & eccleſiæ? quid hæreticis & Chriſtianis? Noſtra inſtitutio de porticu Salomonis eſt: qui & ipſe tradiderat, dominum in ſimplicitate cordis eſſe quærendum. Viderint, qui Stoicum, & Platonicum, & Dialecticum Chriſtianiſmum protulerunt. Nobis curioſitate opus non eſt, poſt Chriſtum Jeſum, nec inquiſitione, poſt Evangelium. Cum credimus, nihil deſideramus ultra credere. Hoc enim prius credimus, non eſſe, quod ultra credere debemus.

8. Venio itaque ad illum articulum, quem & nostri prætendunt ad ineundam curiositatem, & hæretici inculcant ad importandam curiositatem. Scriptum est, inquiunt; *Quærite, & invenietis.* Quando hanc vocem dominus emisit, recordemur. Puto in primitiis ipsis doctrinæ suæ, cum adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset. Et cum adhuc nec Petrus illum Dei filium pronunciasset: cum etiam Johannes de illo certus esse desisset. *Quærite, & invenietis*, quando quærendus adhuc erat, & hoc quantum ad Judæos. Ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant, ubi quærerent Christum. *Habent*, inquit, *Moysen & Heliam:* id est, legem & prophetas, Christum prædicantes, secundum quod & alibi aperte: *Scrutamini scripturas, in quibus salutem speratis. Illæ enim de me loquuntur.* Hic erit, *quærite & invenietis.* Nam & sequentia in Judæos competere manifestum est, *pulsate & aperietur vobis.* Judæi retro penes Deum fuerant: dehinc ejecti ob delicta, extra Deum esse cœperunt. Nationes vero nunquam penes Deum, *nisi stillicidium de situla, & pulvis ex area, & foris semper.* Itaque qui foris semper, quomodo pulsabit? eo, ubi nunquam fuit? quam januam novit, in qua nec receptus, nec ejectus aliquando? an, qui scit se intus fuisse & foras actum, is potius pulsabit, & ostium novit? Etiam, *petite & accipietis*, ei competit, qui sciebat a quo erat aliquid promissum; a Deo scilicet Abraham, Isaac & Jacob; quem nationes non magis noverant, quam ullam repromissionem ejus. Et ideo ad Israel loquebatur; *Non sum*, inquit, *missus, nisi ad oves perditas domus Israelis.* Nondum *canibus jactabat panem filiorum*: nondum *in viam* gentium vel *nationum ire* mandabat. Siquidem in fine præcepit, ut vaderent ad docendas & tingendas nationes, consecuturi mox spiritum sanctum *paracletum, qui illos deducturus esset in omnem veritatem.*

Et hoc ergo illos facit. Quod si nationibus destinati doctores Apostoli, ipsi quoque doctorem consecuturi erant paracletum, multo magis vacabat erga nos, *quærite & invenietis*: quibus ultro erat obventura doctrina per Apostolos, & ipsis Apostolis per spiritum sanctum. Omnia quidem dicta domini omnibus posita sunt: per aures Judæorum ad nos transierunt. Sed pleraque in personas directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum.

9. Cedo nunc sponte de gradu isto: omnibus dictum sit, *Quærite & invenietis*: tamen & hic expetit sensus, certare cum interpretationis gubernaculo. Nulla vox divina ita dissoluta est & diffusa, ut verba tantum defendantur, & ratio verborum non constituatur. Sed in primis hoc propono. Unum itaque & certum aliquid institutum esse a Christo, quod credere omnimodo debeant nationes: & idcirco quærere, ut possint, cum invenerint, credere. Unius porro & certi instituti, infinita inquisitio non potest esse: quærendum est, donec invenias, & credendum, ubi inveneris: & nihil amplius, nisi custodiendum, quod credidisti: dum insuper credis, aliud non esse credendum. Ideoque nec requirendum, cum id inveneris, & credideris, quod ab eo institutum est: qui non aliud tibi mandat inquirendum, quam quod instituit. De hoc quidem si quis dubitat: constabit, penes nos esse, id quod a Christo institutum est. Interim ex fiducia probationis prævento, admonens quosdam, nihil esse quærendum, ultra, quod crediderunt, id esse, quod quærere debuerunt; ne *quærite & invenietis*, sine disciplina rationis interpretentur.

10. Ratio autem dicti hujus, in tribus articulis constitit. In re, in tempore, in modo. In re: ut quid sit quærendum, consideres. In tempore, ut quando. In modo, ut quousque. Igitur quærendum

dum est, quod Christus instituit, utique donec invenias. Invenisti autem, cum credidisti. Nam non credidisses, si non invenisses: sicut nec quæsisses, nisi ut invenires. Ad hoc ergo quæris, ut invenias: & ad hoc invenies, ut credas. Omnem prolationem quærendi & inveniendi, statuit fructus ipse quærendi. Hanc tibi fossam determinavit ipse, qui te non vult aliud credere, quam quod instituit, ideoque nec quærere. Ceterum, si, quia & alia tanta ab aliis sunt instituta, propterea in tantum quærere debemus, in quantum possumus invenire: semper quæremus, & nunquam omnino credemus. Ubi enim erit finis quærendi? ubi statio credendi? ubi expunctio inveniendi? Apud Marcionem? sed & Valentinus proponit, Quærite & invenietis. Apud Valentinum? sed & Apelles hac me pronunciatione pulsavit, & Hebion, & Simon, & omnes ex ordine, non habent aliud, quo se mihi insinuantes me sibi addicant. Et erit itaque nusquam, dum ubique convenior, Quærite & invenietis: & velint sic nusquam, quasi qui nunquam adprehenderim illud, quod Christus instituit: quod credi necesse est, quod quæri oportet.

11. Impune erratur, nisi delinquatur: quamvis errare, delinquere est. Impune inquam vagatur, qui nihil deserit. At enim, si quod debui credere, credidi: & aliud denuo puto requirendum: spero utique, aliud esse inveniendum; nullo modo speraturus istud, nisi quia aut non credideram, qui videbar credidisse: aut desii credidisse. Ita fidem meam deserens, negator invenior. Semel dixerim: Nemo quærit, nisi qui aut non habuit, aut perdidit. Perdiderat unam ex decem didrachmis anus illa, & ideo quærebat. Ubi tamen invenit, quærere desiit. Panem vicinus non habebat, & ideo pulsabat. Ubi tamen apertum est ei, & accepit, pulsare cessavit. Vidua a judice petebat audiri, quia non admittebatur: sed ubi audita

 est,

est, hactenus institit. Adeo finis est, & quærendi, & pulsandi, & petendi. *Petenti enim dabitur*, inquit, *& pulsanti aperietur*, *& quærenti invenietur.* Viderit, qui quærit semper, quia non invenit. Illic enim quærit, ubi non invenietur. Viderit, qui semper pulsat, quia nunquam aperietur. Illuc enim pulsat, ubi nemo est. Viderit, qui semper petit, quia nunquam auditur. Ab eo enim petit, qui non audit.

12. Nobis etsi quærendum esset adhuc & semper: ubi tamen quæri oportet? Apud hæreticos, ubi omnia extranea & adversaria nostræ veritati, ad quos vetamur accedere? Quis servus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui, sperat? Quis miles ab infœderatis, ne dicam ab hostibus regibus, donativum & stipendium captat, nisi plane desertor & transfuga & rebellis? Etiam anus illa intra tectum suum drachmam requirebat: etiam pulsator ille vicini januam tundebat: etiam vidua illa non inimicum, licet durum, judicem interpellabat. Nemo inde strui potest, unde destruitur. Nemo ab eo illuminatur, a quo contenebratur. Quæramus ergo in nostro, & a nostris, & de nostro: in quo duntaxat, quod salva regula fidei potest in quæstionem devenire.

13. *Regula est autem fidei*, ut jam hinc, quid defendamus, profiteamur, illa scilicet qua creditur unum omnino Deum esse, nec alium præter mundi conditorem, qui universa de nihilo produxerit, per verbum suum primo omnium emissum: id verbum filius ejus appellatum, in nomine Dei, varie visum Patriarchis, in Prophetis semper auditum: postremo delatum ex spiritu patris Dei & virtute in virginem Mariam, carnem factum in utero ejus, & ex ea natum, egisse Jesum Christum; exinde prædicasse novam legem, & novam promissionem regni cœlorum, virtutes fecisse, fixum cruci, tertia die resurrexisse:

In

In cœlos ereptum, ſedere ad dexteram patris, miſiſſe vicariam vim ſpiritus ſancti, qui credentes agat: venturum cum claritate, ad ſumendos ſanctos in vitæ æternæ & promiſſorum cœleſtium fructum, & ad prophanos judicandos igni perpetuo; facta utriusque partis reſuſcitatione cum carnis reſtitutione. Hæc regula a Chriſto, ut probabitur inſtituta, nullas habet apud nos quæſtiones, niſi quas hæreſes inferunt, & quæ hæreticos faciunt.

14. Ceterum manente forma ejus in ſuo ordine, quantum libet quæras & tractes: & omnem libidinem curioſitatis effundas: ſiquid tibi videtur vel ambiguitate pendere, vel obſcuritate obumbrari. Eſt utique, frater, aliquis doctor, gratia ſcientiæ donatus: eſt aliquis, inter exercitatos converſatus aliquid tecum, curioſius tamen, quærens: noviſſime, ignorare melius eſt, ne quod non debeas, noris. *Fides*, inquit, *tua te ſalvum fecit:* non exercitatio ſcripturarum. Fides in regula poſita eſt: habens legem & ſalutem, de obſervatione legis: exercitatio autem in curioſitate conſiſtit, habens gloriam ſolam de peritiæ ſtudio. Cedat curioſitas fidei, cedat gloria ſaluti. Certe aut non obſtrepant, aut quieſcant. Adverſus regulam nihil ſcire, omnia ſcire eſt. Ut non inimici eſſent veritatis hæretici, ut de refugiendis eis non præmoneremur: quale eſt conferre cum hominibus, qui & ipſi adhuc ſe quærere confitentur? Si enim vere adhuc quærunt, nihil adhuc certe repererunt, & ideo, quodcunque videntur interim tenere, dubitationem ſuam oſtendunt, quamdiu quærunt. Itaque, tu, qui proinde quæris, ſpectans ad eos qui & ipſi quærunt, dubius ad dubios, incertus ad incertos, *cæcus a cæcis in foveam deducaris neceſſe eſt.* Sed, cum decipiendi gratia prætendant, ſe adhuc quærere, ut nobis per ſollicitudinis injectionem tractatus ſuos inſinuent: denique, ubi adierunt ad nos ſtatim, quæ

 dice-

dicebant quærenda esse, defendunt: jam illos sic debemus refutare, ut sciant, nos non Christo, sed sibi negatores esse. Cum enim quærunt adhuc, nondum tenent. Cum autem tenent, nondum crediderunt: non sunt Christiani. At cum tenent quidem & credunt, quærendum tamen dicunt, ut defendant: antequam defendant, negant, quod credunt; confitentes se nondum credidisse, dum quærunt. Qui ergo nec sibi sunt Christiani, quanto magis nobis? qui per fallaciam veniunt, qualem fidem disputant? Cui veritati patrocinantur, qui eam a mendacio indicunt? Sed ipsi de scripturis agunt, & de scripturis suadent! Aliunde scilicet suadere non possent de rebus fidei, nisi ex literis fidei.

15. Venimus igitur ad propositum. Hoc enim dirigebamus & præstruebamus adlocutionis præfationem; ut jam hinc de eo congrediamur, de quo adversarii provocant: scripturas obtendunt, & hac sua audacia statim quosdam movent. In ipso vero congressu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum scrupulo dimittunt. Hunc igitur potissimum gradum obstruimus, non admittendi eos ad illam de scripturis disputationem; si hæ sunt illæ vires eorum, uti eas habere possint. Dispici debet, cui competat possessio scripturarum, ne is admittatur ad eandem, cui nullo modo competit.

16. Hoc de consilio diffidentiæ, aut de studio aliter ineundæ constitutionis induxerim, nisi ratio constiterit: in primis illa, quod fides nostra obsequium Apostolo debeat, prohibenti, *quæstiones inire*, *novis vocibus aures accommodare*, *hæreticum post unam correptionem convenire*, non post disputationem. Adeo interdixit disputationem; correptionem designans caussa hæretici conveniendi, & hoc unam scilicet, quia non est Christianus, ne more Christiani *semel & iterum*, & sub *duobus aut tribus testibus* castigandus videretur:

cum

eum ob hoc ſit caſtigandus, propter quod non ſit cum illo diſputandum. Deinde quoniam nihil proficiat congreſſio ſcripturarum, niſi plane ut aut ſtomachi quis ineat everſionem, aut cerebri.

17. Iſta hæreſis non recipit quasdam ſcripturas: etſi quas recipit, adjectionibus & detractionibus ad diſpoſitionem inſtituti ſui intervertit. Et ſi recipit, non recipit integras. Et ſi aliquatenus integras præſtat, nihilominus diverſas expoſitiones commentata convertit. Tantum veritati obſtrepit adulter ſenſus, quantum & corruptor ſtilus; variæ præſumptiones neceſſario volunt agnoſcere ea, per quæ revincuntur. His nituntur, quæ ex falſo compoſuerunt, & quæ de ambiguitate cœperunt. Quid promovebis exercitatiſſime ſcripturarum? cum ſi quid defenderis, negetur ex diverſo. Si quid negaveris, defendatur. Et tu quidem nihil perdes, niſi vocem in contentione. Nihil conſequeris, niſi vilem de blaſphematione laudem.

18. Ille vero, ſiquis eſt, cujus cauſſa in congreſſum deſcendis ſcripturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad veritatem an magis ad hæreſes deverget? Hoc ipſo motus, quod te videat nihil promoviſſe æquo gradu, negandi & defendendi, diverſa parte ſtatutum: certe & pari altercatione incertior diſcedet, neſciens quam hæreſin judicet. Hæc utique & ipſi habent in nos retorquere. Neceſſe eſt enim & illos dicere, a nobis potius adulteria ſcripturarum, & expoſitionum eorum mendacia inferri, qui proinde ſibi defendant veritatem.

19. Ergo non ad ſcripturas provocandum eſt: nec in his conſtituendum certamen, quibus aut nulla aut incerta victoria eſt, aut parum certa. Nam etſi non ita evaderet conlatio ſcripturarum, ut utramque partem parem ſiſteret: ordo rerum deſiderabat, illud prius proponi, quod nunc ſolum diſputandum eſt;

qui-

quibus competat fides ipsa? cujus sint scripturæ? a quo, & per quos, & quando, & quibus sit tradita disciplina, qua fiunt Christiani? Ubi enim apparuerit esse veritatem disciplinæ & fidei Christianæ: illic erit veritas scripturarum & expositionum, & omnium traditionum Christianorum.

20. Christus Jesus, dominus noster, permittat dicere interim, quisquis est, cujuscunque Dei filius, cujuscunque materiæ homo & Deus, cujuscunque fidei præceptor, cujuscunque mercedis repromissor: quid esset, quid fuisset, quam patris voluntatem administraret, quid homini agendum determinaret. Quamdiu in terris agebat, ipse pronunciabat, sive populo palam, sive discentibus seorsum. Ex quibus duodecim præcipuos lateri suo adlegerat, destinatos nationibus magistros. Itaque uno eorum decusso, reliquos undecim, regrediens ad patrem post resurrectionem, jussit *ire & docere nationes, tingendas in patrem & in filium & in spiritum sanctum.* Statim igitur Apostoli, quos hæc appellatio Missos interpretatur, assumpto per sortem duodecimo Matthia in locum Judæ ex autoritate prophetiæ, quæ est in psalmo David, consecuti promissam vim spiritus sancti ad virtutes & eloquium: primo per Judæam contestata fide in Jesum Christum, ecclesiis institutis, dehinc in orbem profecti: eandem doctrinam ejusdem fidei nationibus promulgaverunt. Et proinde ecclesias apud unamquamque civitatem condiderunt; a quibus traducem fidei & semina doctrinæ, ceteræ exinde ecclesiæ mutuatæ sunt, & quotidie mutuantur, ut ecclesiæ fiant. Ac per hoc & ipsæ apostolicæ deputabuntur, ut soboles Apostolicarum ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censeatur necesse est; Itaque tot ac tantæ ecclesiæ, una est; illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primæ, & omnes Apostolicæ, dum una; omnes probant unitatem.

Com-

Communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & contesseratio hospitalitatis: quæ jura non alia ratio regit, quam ejusdem sacramenti una traditio.

21. Hinc igitur dirigimus præscriptionem: Si dominus Jesus Christus apostolos misit ad prædicandum, alios non esse recipiendos prædicatores, quam quos Christus instituit; quia nec alius patrem novit, nisi filius, & cui filius revelavit: nec aliis videtur revelasse filius, quam apostolis, quos misit ad prædicandum; utique quod illis revelavit. Quid autem prædicaverint, id est, quid illis Christus revelaverit: & hic præscribam, non aliter probari debere, nisi per easdem ecclesias, quas ipsi Apostoli condiderunt, ipsi eis prædicando; tam viva (quod ajunt) voce, quam per epistolas postea. Si hæc ita sunt, constät proinde omnem doctrinam, quæ cum illis ecclesiis, Apostolicis, matricibus & originalibus fidei conspiret, veritati deputandam: sine dubio tenentem, quod ecclesiæ ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo accepit. Reliquam vero omnem doctrinam de mendacio præjudicandam: quæ sapiat contra veritatem ecclesiarum, & Apostolorum, & Christi, & Dei. Superest ergo, uti demonstremus, an nostrâ doctrina, cujus regulam supra edidimus, de Apostolorum traditione censeatur; & ex hoc ipso, an ceteræ de mendacio veniant. Communicamus cum ecclesiis apostolicis, quod nulla doctrina diversa: hoc est testimonium veritatis.

22. Sed quoniam tum expedita probatio est, ut si statim proferatur, nihil jam sit retractandum, ac si prolata non sit a nobis: locum interim demus diversæ parti, siquid putant ad infirmandam hanc præscriptionem movere se posse. Solent dicere: non omnia Apostolos scisse; eadem agitati dementia, qua rursus convertunt: omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse. In utroque Chri-

ſtum reprehenſioni injicientes, qui aut minus inſtructos, aut parum ſimplices apoſtolos miſerit. Quis enim integræ mentis, credere poteſt, aliquid eos ignoraſſe, quos magiſtros dominus dedit? Individuos habitos in comitatu, in diſcipulatu, in convictu, quibus obſcura quæque ſeorſum diſſerebat, illis dicens datum eſſe cognoſcere arcana, quæ populo intelligere non liceret? Latuit aliquid Petrum ædificandæ eccleſiæ *petram* dictum, *claves regni cœlorum* conſecutum, & *ſolvendi & alligandi* in cœlis & in terris poteſtatem? Latuit & Johannem aliquid, dilectiſſimum domino, pectori ejus incubantem, cui ſoli dominus Judam traditorem præmonſtravit, quem loco ſuo filium Mariæ demandavit? Quid eos ignoraſſe voluit, quibus etiam gloriam ſuam exhibuit, & Moyſen, & Heliam, & inſuper de cœlo patris vocem? Non quaſi ceteros reprobans, ſed quoniam in tribus teſtibus ſtabit omne verbum. Ignoraverunt itaque & illi, quibus poſt reſurrectionem quoque in itinere omnes ſcripturas ediſſerere dignatus eſt. Dixerat plane aliquando: *Multa habeo adhuc vobis loqui, ſed non poteſtis modo ea ſuſtinere:* tamen adjiciens: *Cum venerit ille ſpiritus veritatis, ipſe vos ducet in omni veritate:* oſtendit, illos nihil ignoraſſe, quos omnem veritatem conſecuturos per ſpiritum veritatis repromiſerat. Et utique implevit repromiſſum, probantibus actis Apoſtolorum deſcenſum ſpiritus ſancti; quam ſcripturam qui non recipiunt, nec ſpiritus ſancti eſſe poſſunt, qui nec dum ſpiritum ſanctum poſſint agnoſcere diſcentibus miſſum: ſed nec eccleſiam defendere, qui quando, & quibus incunabulis, inſtitutum eſt hoc corpus, probare non habent. Tanti enim eſt illis non habere probationes eorum quæ defendunt; ne pariter admittantur traductiones eorum, quæ mentiuntur.

23. Proponunt ergo, ad ſuggillandam ignorantiam aliquam Apoſtolorum: quod Petrus & qui cum

ꝛo erant, reprehensi sint a Paulo. Adeo, inquiunt, aliquid eis defuit: Ut ex hoc etiam illud struant, potuisse postea pleniorem scientiam supervenire, qualis obvenerit Paulo reprehendenti antecessores. Possumus & hic acta Apostolorum repudiantibus dicere: Prius est, uti ostendatis, quis iste Paulus, & quid ante Apostolum, & quomodo Apostolus? quatenus & alias ad quæstiones plurimum eo utuntur. Neque enim si ipse Apostolum se de persecutore profitetur, sufficit unicuique examinate credenti; quando nec Dominus ipse de se testimonium dixerit. Sed credent, sine scripturis; ut credant adversus scripturas; tamen doceant, ex eo, quod allegant, Petrum a Paulo reprehensum, alius evangelii formam a Paulo superductam, citra eam, quam præmiserat Petrus, & ceteri. Atqui demutatus in prædicatorem de persecutore, deducitur ad fratres a fratribus, ut unus ex fratribus: & ab illis ad illos, qui ab Apostolis fidem induerant. Dehinc, sicuti ipse enarrat, ascendit Hierosolymam, cognoscendi Petri caussa; ex officio & jure scilicet ejusdem fidei & prædicationis. Nam & illi non essent ammirati, de persecutore factum prædicatorem, si aliquid contrarium prædicaret: nec Dominum præterea magnificassent, quia adversarius ejus Paulus obvenerat. Itaque & dexteram ei dederunt, signum concordiæ & convenientiæ: & inter se distributionem officii ordinaverunt, non separationem evangelii: nec, ut aliud alter, sed ut aliis alter prædicarent; Petrus in circumcisionem, Paulus in nationes. Ceterum si reprehensus est Petrus, quod cum convixisset ethnicis, postea se a convictu eorum separabat, personarum respectu: utique conversationis fuit vitium, non prædicationis. Non enim ex hoc alius Deus quam creator, & alius Christus, quam ex Maria, & alia spes, quam resurrectio, annunciabatur.

24. Non

24. Non mihi tam bene eſt, imo non mihi tam male eſt, ut Apoſtolos committam. Sed quomodo perverſiſſimi iſti illam reprehenſionem ad hoc obtendunt, ut ſuſpectam faciant doctrinam ſuperiorem: reſpondebo quaſi pro Petro; ipſum Paulum dixiſſe, factum ſe omnibus eſſe omnia, Judæis Judæum, non Judæis non Judæum, ut omnes lucrifaceret. Adeo, pro temporibus & perſonis & cauſſis quædam reprehendebant, in quæ & ipſi æque pro temporibus, & perſonis, & cauſſis committebant: quemadmodum ſi & Petrus reprehenderet Paulum, quod prohibens circumciſionem, circumciderit ipſe Timotheum. Viderint, qui de Apoſtolis judicant. Bene quod Petrus Paulo & in martyrio adæquatur. Sed & ſi in tertium usque cœlum ereptus Paulus, & in paradiſum delatus, audiit quædam illic: non poſſunt videri fuiſſe, quæ illum in aliam doctrinam inſtructiorem præſtarent; cum ita fuerit conditio eorum, ut nulli hominum proderentur. Quod ſi ad alicujus conſcientiam manavit, neſcio quid illud, & hoc ſe aliqua hæreſis ſequi affirmat: aut Paulus ſecreti proditi reus eſt; aut & alius poſtea in paradiſum ereptus debet oſtendi, cui permiſſum ſit eloqui, quæ Paulo mutire non licuit.

25. Sed, ut diximus, eadem dementia eſt, cum confitentur quidem nihil Apoſtolos ignoraſſe, nec diverſa inter ſe prædicaſſe, ſed non omnia volunt illos omnibus revelaſſe: quædam palam, & univerſis; quædam ſecreto, & paucis demandaſſe: quia & hoc verbo uſus eſt Paulus ad Timotheum: *O Timothee depoſitum cuſtodi.* Et rurſum: *Bonum depoſitum cuſtodi.* Quod hoc depoſitum eſt, tam idoneum, ut alterius doctrinæ deputetur? An illius denunciationis de qua ait; *Hanc denunciationem commendo apud te filiole Timothee.* Item illius præcepti, de quo ait: *Denuncio tibi ante Deum, qui vivificat omnia, & Jeſum Chriſtum, qui teſtificatus eſt ſub Pontio Pilato bonam confeſſionem, ut cuſtodias*

ſtodias præceptum. Quod autem præceptum, & quæ denunciatio, ſupra & infra ex ſcriptis, intelligetur: non neſcio quid ſuboſtendi hoc dicto de remotiore doctrina, ſed potius inculcari, de non admittenda alia, præter eam, quam audierat ab ipſo: & puto, *coram multis*, inquit, *teſtibus.* Quos multos teſtes, ſi nolunt eccleſiam intelligi: nihil intereſt, quomodo nihil tacitum fuerit, quod ſub multis teſtibus, proferebatur. Sed nec quia monet illum, *hæc fidelibus hominibus demandare qui idonei ſint, & alios docere*: id quoque argumentum occulti alicujus evangelii interpretandum eſt. Nam, & cum dicit *hæc*, de eis dicit, de quibus in præſenti ſcribebat. De occultis autem, ut de abſentibus, apud conſcientiam non *hæc*, ſed *illa* dixiſſet.

26. Porro conſequens erat, ut cui demandabat evangelii miniſtrationem, non paſſim nec inconſiderate adminiſtrandam, adjiceret; & ſecundum dominicam vocem, *ne margaritam porcis, & ſanctum canibus jactaret.* Dominus palam edixit, ſine ulla ſignificatione alicujus taciti ſacramenti: Ipſe præceperat: *Siquid in tenebris & in abſcondito audiſſent, in luce & in tectis prædicarent.* Ipſe per ſimilitudinem præfiguraverat: ne unam *mnam*, id eſt, unum verbum ejus, ſine fructu, *in abdito*, reſervarent. Ipſe docebat *lucernam non ſub modio abſtrui ſolere, ſed in candelabrum conſtitui, ut luceat omnibus qui in domo ſunt.* Hæc Apoſtoli aut neglexerunt, aut minime intellexerunt, ſi non adimpleverunt, abſcondentes aliquid de lumine, id eſt Dei verbo, de Chriſti ſacramento. Neminem, quod ſcio, verebantur, non Judæorum vim, non ethnicorum: quo magis utique in eccleſia libere prædicabant, qui in ſynagogis in & locis publicis non tacebant; imo neque Judæos convertere, neque ethnicos inducere potuiſſent, niſi quod credi ab eis volebant, ordine exponerent. Multo magis, jam, cre-

dentibus ecclesiis nihil subtraxissent, quod aliis paucis seorsum demandarent; quamquam, etsi quædam inter domesticos, ut ita dixerim, differebant, non tamen ea fuisse credendum est: quæ aliam regulam fidei superducerent, diversam & contrariam illi, quam catholice in medium proferebant: ut alium Deum in ecclesia dicerent, alium in hospitio: & aliam Christi substantiam designarent in aperto, aliam in secreto: & aliam spem resurrectionis apud omnes annunciarent, aliam apud paucos; cum ipsi observarent in epistolis suis, ut *idipsum & unum loquerentur & omnes: & non essent schismata & dissensiones in ecclesia*: quia, sive Paulus, sive alii, eadem prædicarent. Alioquin meminerant: *Sit sermo vester est, est: non, non. Quod amplius, hoc a malo est*, ne evangelium in diversitate tractarent.

27. Si ergo incredibile est, vel ignorasse Apostolos plenitudinem prædicationis, vel non omnem ordinem regulæ omnibus edidisse: videamus ne forte Apostoli quidem simpliciter & plene, ecclesiæ autem, suo vitio, aliter acceperint, quam Apostoli præferebant. Omnia ista scrupulositatis incitamenta, invenias prætendi ab hæreticis. Tenent correptas ab Apostolo ecclesias, *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit?* & *tam bene currebatis, quis vos impediit?* ipsumque principium: *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratia, ad aliud Evangelium.* Item ad Corinthios scriptum, *quod essent adhuc carnales, qui lacte educarentur, nondum idonei ad pabulum: qui putarent, se scire aliquid, quando nondum scirent, quemadmodum sciri oporteret.* Cum correptas ecclesias opponunt, credant & emendatas. Sed & illas recognoscant, de quarum fide & scientia & conversatione Apostolus gaudet, & Deo gratias agit: qui tamen hodie cum illis correptis unius institutionis jura miscent.

28. Age nunc omnes erraverint: deceptus sit & Apostolus de testimonio reddendo quibusdam; nullam respexerit spiritus sanctus, uti *eam in veritatem deduceret*, ad hoc missus a Christo, ad hoc postulatus de patre, ut *esset doctor veritatis*. Neglexerit officium Dei villicus, Christi vicarius: sinens ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quod ipse per apostolos prædicabat. Ecquid verisimile est, ut tot ac tantæ in unam fidem erraverint? Nullus inter multos eventus unus est. Exitus variasse debuerat ordinem doctrinæ ecclesiarum. Ceterum quod apud multos unum invenitur, non est erratum. Audeat ergo aliquis dicere, illos errasse, qui tradiderunt.

29. Quoquo modo sit erratum: tam diu utique erravit error, quam diu hæreses non erant. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat. Interea perperam evangelizabatur. Tot millia millium perperam tincta; tot opera fidei perperam ministrata, tot virtutes, tot charismata perperam operata; tot sacerdotia, tot ministeria perperam functa, tot denique martyria perperam & in vacuum. Quale est, ut ante res Dei curent, quam cujus Dei notum esset? Ante Christiani, quam Christus inventus: ante hæreses, quam vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit. Postremo, similitudo succedit. Ceterum satis ineptum, ut prior in doctrina hæresis habeatur: vel quoniam ipsa est, quæ futuras hæreses & cavendas prænunciabat. Ad ejus doctrinæ ecclesiam scriptum est, imo ipsa doctrina ad ecclesiam suam scribit: *Et si angelus de cælo aliter evangelizaverit, citra quam nos, anathema sit.*

30. Ubi tunc Marcion, Ponticus nauclerus, Stoicæ studiosus? Ubi tunc Valentinus, Platonicæ sectator? Nam constat illos, neque adeo olim, fuisse; Antonini fere principatu, & catholicam pene doctrinam credidisse, apud ecclesiam Romanensem, sub

 episco-

episcopatu Eleutheri benedicti, donec ob inquietam eorum semper curiositatem, qua fratres quoque viciabant, semel & iterum ejecti. Marcion quidem, cum ducentis S-H. quæ ecclesiæ intulerat novissime, in perpetuum discidium relegatus, venena doctrinarum suarum disseminavit. Postmodum Marcion pœnitentiam confessus, cum conditione datæ sibi, occurrit, ita pacem recepturus, si cæteros quoque, quos perditioni erudisset, ecclesiæ restitueret, morte præventus est. *Oportebat enim hæreses* esse: nec tamen ideo bonum hæresis, quia esse eas oportebat: quasi non & malum oportuerit esse. Nam & dominum tradi oportebat, *sed væ traditori*, ne quid etiam hinc hæresis defendat. Sed & Apellis stemma retractandum est. Tam non vetus & ipse, quam Marcion institutor & præformator ejus; sed lapsus in fœmina desertor continentiæ Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum, qua jam non Marcionites, in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenem, quam supra edidimus: postea vero immane prostibulum & ipsam, cujus energemate circumventus, quæ ab ea didicit, phanerosis scripsit. Adhuc in seculo supersunt, qui meminerint eorum, etiam proprii discentes, & successores ipsorum, ne posteriores negare possint: quanquam & *de operibus suis*, ut dixit dominus *revincuntur*. Si enim Marcion novum testamentum a vetere separavit: posterior est eo, quod separavit; quia separare non posset, nisi quod unitum fuit. Unitum ergo ante quam separaretur, postea factum separatum: posteriorem ostendit separatorem. Item Valentinus aliter exponens & sine dubio emendans, hoc nomine quicquid emendat, ut mentosum retro alterius fuisse demonstret. Hos utique insigniores, & frequentiores adulteros veritatis nominamus. Ceterum & Nigidius nescio qui. & Hermoge-

nogenes, & multi alii adhuc ambulant pervertentes
rias Dei. Cupio ostendant mihi, ex qua autoritate
rodierunt. Si alium Deum prædicant, quomodo
jus Dei rebus & literis & nominibus utuntur, adver-
us quem prædicant? si ejusdem, quomodo aliter?
'robent se novos Apostolos esse: dicant Christum
terum descendisse, iterum ipsum docuisse, iterum
rucifixum, iterum resuscitatum: sic enim Aposto-
os solet facere, dare illis præterea virtutem, eadem
igna edendi, quæ & ipsi. Volo igitur virtutes eo-
um proferre; nisi quod agnosco maximam virtutem
orum, qua Apostolos in perversum æmulantur. Illi
nim de mortuis suscitabant, isti de vivis mortuos
aciunt.

31. Sed ab excessu revertar, ad principalitatem
'eritatis, & posteritatem mendacitati deputandam, ex
llius quoque parabolæ patrocinio, quæ *bonum semen*
rumenti a domino *seminatum* in primo reconstituit,
venarum autem sterilis foeni adulterium, *ab inimico dia-*
olo postea superducit. Pro parte enim doctrinarum,
listinctionem figurat: quia & alibi verbum Dei semi-
is similitudo est, ita ex ipso ordine manifestatur id
sse dominicum & verum, quod sit prius traditum.
d autem extraneum & falsum, quod sit posterius in-
nissum. Ea sententia manebit adversus posteriores
uasque hæreses, quibus nulla constantia & conscien-
ia concedit ad defendendam sibi veritatem.

32. Ceterum si quæ audent interserere se ætati apo-
tolicæ, ut ideo videantur ab Apostolis traditæ, quia
ub Apostolis fuerunt: possumus dicere, edant ergo
origines ecclesiarum suarum: evolvant ordinem epi-
scoporum suorum, ita per successiones ab initio de-
urrentem, ut primus ille episcopus aliquem ex Apo-
tolis, vel Apostolicis viris: qui tamen, cum Aposto-
is perseveraverit, habuerit autorem & antecessorem.
Hoc enim modo ecclesiæ Apostolicæ census suos de-

 ferunt,

ferunt, sicut Smyrnæorum ecclesia Polycarpum ab Johanne conlocatum refert: sicut Romanorum, Clementem a Petro ordinatum, id & proinde utique & ceteræ exhibent, quos Apostoli in episcopatum constitutos, Apostolici seminis traduces habeant. Confingant tale aliquid hæretici. Quid enim illis post blasphemiam inlicitum est? sed etsi confinxerint, nihil promovebunt. Ipsa enim doctrina eorum, cum Apostolica comparata, ex diversitate & contrarietate sua pronunciabit, neque Apostoli alicujus autoris esse neque Apostolici: quia sicut Apostoli non diversa inter se docuissent, ita & Apostolici non contraria Apostolis edidissent: nisi illi qui ab Apostolis desciverunt, & aliter prædicaverunt. Ad hanc itaque formam provocabuntur ab illis ecclesiis, quæ licet nullam ex Apostolis vel Apostolicis autorem suum proferant, ut multo posteriores, quæ denique quotidie instituuntur: tamen in eadem fide conspirantes, non minus Apostolicæ deputantur pro consanguinitate doctrinæ. Ita omnes hæreses, ad utramque formam nostris ecclesiis provocatæ, probent se quaqua putant Apostolicas. Sed adeo nec sunt, nec possunt probare, quod non sunt: nec recipiuntur in pacem & communicationem ab ecclesiis, quoquo modo Apostolicis: scilicet ob diversitatem sacramenti, nullo modo Apostolicæ.

33. Adhibeo super hæc, ipsarum doctrinarum recognitionem, quæ sub Apostolis fuerunt, ab isdem Apostolis & demonstratæ & dejeratæ. Nam & sic facilius traducentur: dum aut jam tunc fuisse deprehenduntur, aut ex illis, quæ jam tunc fuerunt, semina sumpsisse. Paulus in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio prima Sadducæorum. Partem ejus usurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alii resurrectionem infringunt. Ad

Ga-

Galatas ſcribens, invehitur in obſervatores & defenſores circumciſionis & legis. Hebionis hæreſis ſic eſt. Timotheum inſtruens, nuptiarum quoque interdictores ſugillat. Ita inſtituunt Marcion, & Apelles ejus ſecutor. Aeque tangit eos, qui dicerent, *factam jam reſurrectionem:* ſic ſe Valentiniani adſeverant. Sed & cum *genealogias indeterminatas* nominant, Valentinus agnoſcitur: apud quem æon ille, neſcio qui, novi & non unius nominis, generat, & ſua charitate ſenſum & veritatem, & hi æque procreant duo, ſermonem & vitam. Dehinc & iſti generant hominem & eccleſiam: de qua prima hæc ideo decas æonum: exinde decem aliis, & duodecim reliqui æones miris nominibus oriuntur, in meram fabulam triginta æonum. Idem Apoſtolus cum improbat elementis ſervientes, aliquem Hermogenem oſtendit, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparat: & ita matrem elementorum deam faciens, poteſt ei ſervire, quam Deo comparat. Johannes vero in Apocalipſi *idolothyta edentes & ſtupra committentes*, jubet caſtigare. Sunt & nunc alii Nicolaitæ, Gajana hæreſis dicitur. At in epiſtola eos maxime antichriſtos vocat, qui Chriſtum negarent in carne veniſſe, & qui non putarent Jeſum eſſe filium Dei. Illud Marcion, hoc Ebion vindicavit. Simonianæ autem magiæ diſciplina angelis ſerviens, utique & ipſa inter idololatrias deputabatur: & a Petro Apoſtolo in ipſo Simone damnabatur.

34. Hæc ſunt, ut arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quæ ſub Apoſtolis fuiſſe ab ipſis Apoſtolis diſcimus, & tamen nullam invenimus inſtitutionem, ut diverſitates perverſitatum, quæ de Deo creatore univerſorum controverſiam moverit; nemo alterum Deum auſus eſt ſuſpicari, facilius de filio quam de patre hæſitabatur; donec Marcion præter creatorem alium Deum, ſolius bonitatis, induceret;

Apelles creatorem angelum nescio quem gloriosum, superioris Dei, faceret Deum legis & Israelis, illum igneum adfirmans; Valentinus æonas suos spargeret, & unius æonis vitium in originem deduceret Dei creatoris. His solis & his primis revelata est veritas divinitatis, majorem scilicet dignationem & pleniorem gratiam a diabolo consecutis: qui Deum sic quoque voluerit æmulari, ut de doctrinis venenorum, quod dominus negavit, ipse faceret discipulos super magistrum. Eligant igitur sibi tempora universæ hæreses, quæ quando fuerint; dum non intersit, quæ quando de veritate non sint: utique, quæ sub Apostolis non fuerunt, fuisse non possunt. Si enim fuissent, nominarentur & ipsæ, ut & ipsæ coercendæ. Quæ vero sub Apostolis fuerunt, in sua nominatione dignantur. Sive ergo eædem, nunc sunt aliquanto expolitiores, quæ sub Apostolis rudes: habent suam exinde damnationem: sive aliæ quidem illæ fuerunt, aliæ autem postea obortæ quasdam ex illis opiniones usurpaverunt; habendo cum eis consortium prædicationis, habeant necesse est etiam consortium damnationis: præcedente illo fine supradicto posteritatis, quo etsi nihil de damnaticiis participarentur, de ætate sola præjudicarentur. Tanto magis adulteræ, quanto nec ab Apostolis nominatæ. Unde firmius constat, has esse, quæ adhuc tunc nunciabantur futuræ.

35. Hic definitionibus provocatæ a nobis & revictæ hæreses omnes, sive qua posteræ, sive qua coætaneæ apostolorum, dummodo diversæ: sive generaliter, sive specialiter notatæ ab eis, dummodo prædamnatæ; audeant respondere & ipsæ, aliquas ejusmodi præscriptiones adversus nostram disciplinam. Si enim negant veritatem ejus, debent probare illam quoque hæresim, eadem forma revictam, qua ipsæ revincuntur; & ostendere simul, ubinam

quæ-

quærenda sit veritas, quam apud illas non esse jam constat. Posterior nostra res non est, imo omnibus prior est. Hoc erit testimonium veritatis, ubique occupantis principatum. Ab Apostolis non damnatur, imo defenditur. Hoc erit indicium proprietatis. Quam enim damnant, qui extraneam quamque non damnaverunt: suam ostendunt; ideoque & defendunt.

36. Age jam, qui voles curiositatem melius exercere, in negotio salutis tuæ, percurre ecclesias apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ apostolorum suis locis præsidentur, apud quas authenticæ literæ eorum recitantur, sonantes vocem, repræsentantes faciem. Proxima est tibi Achaja? habes Corinthum. Si non longe es a Macedonia, habes Philippos. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiæ adjiceris, habes Romam: unde nobis quoque autoritas præsto est statuta. Felix ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli, cum sanguine suo profuderunt; ubi Petrus passioni dominicæ adæquatur; ubi Paulus Johannis exitu coronatur; ubi apostolus Johannes, postea quam in oleum igneum demersus, nihil passus est, in insulam relegatur. Videamus, quid dixerit, quid docuerit. Cum Africanis quoque ecclesiis contestatur: unum Deum novit, creatorem universitatis, & Christum Jesum, ex virgine Maria, filium Dei creatoris, & carnis resurrectionem. Legem & prophetas cum evangelicis & apostolicis literis miscet. Inde portat fidem, aqua signat, sancto spiritu vestit, Eucharistia pascit, martyrium exhortatur: & ita adversus hanc institutionem neminem recipit. Hæc est institutio, non dico jam quæ futuras hæreses prænunciabat, sed de qua hæreses prodierunt. Sed non omnes ex illa, ex quo factæ sunt adversus illam. Etiam de olivæ nucleo mitis & opimæ & suavissimæ, ventosa & vana

caprificus exurgit. Ita & hæreses de nostro fructificaverunt, non nostræ: degeneres varietatis grano, & mendacio sylvestres.

37. Si hæc ita se habent, ut veritas nobis adjudicetur, quicunque in ea regula incedimus, quam ecclesia ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo tradidit: constat ratio propositi nostri, definientis: non esse admittendos hæreticos ad ineundam de scripturis provocationem; quos, sine scripturis, probamus ad scripturas non pertinere. Si enim hæretici sunt, Christiani esse non possunt: non a Christo habendo, quod, de sua electione sectati, hæreticorum nomine admittunt. Ita non Christiani, nullum jus capiunt Christianarum literarum, ad quos merito dicendum est, qui estis? quando, & unde venistis? quid in meo agitis, non mei? quo denique, Marcion, jure sylvam meam cædis? qua licentia, Valentine, fontes meos transvertis? qua potestate, Apelles, limites meos commoves? quid hic, ceteri, ad voluntatem vestram seminatis & pascitis? Mea est possessio, olim possideo: habeo origines firmas, & ipsis autoribus, quorum fuit res. Ego sum hæres Apostolorum. Sicut caverunt testamento suo, sicut fidei commisserunt, sicut adjuraverunt, ita teneo. Vos certe exhæredaverunt semper & abdicaverunt, ut extraneos, ut inimicos. Unde autem extranei & inimici Apostolis hæretici, nisi ex diversitate doctrinæ? Quam unusquisque, de suo arbitrio, adversus Apostolos, aut protulit aut recepit?

38. Illic igitur & scripturarum & expositionum adulterio deputanda est, ubi diversitas invenitur doctrinæ. Quibus fuit propositum aliter docendi, necessitas instituit aliter disponendi instrumenta doctrinæ. Alias enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent, per quæ docerent. Sicut illis non potuisset succedere corruptela doctrinæ ejus; ita & nobis integritas

gritas doctrinæ, non competiſſet ſine integritate eorum, per quæ doctrina tractatur. Etenim quid contrarium nobis in noſtris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei & in ſcripturis deprehenſum, detractione vel adjectione vel transmutatione remediaremus? quod ſumus, hoc ſunt. Inde ſcripturæ ab initio ſuo. Ex illis ſumus, ante quam nihil aliter fuit, quam ſumus. Quid denique fuit antequam nobis interpolarentur? Cum autem omnis interpolatio poſterior credenda ſit, veniens utique ex cauſſa æmulationis (quæ neque prior, neque domeſtica unquam eſt ejus, quod æmulatur) tam incredibile eſt ſapienti cuique, ut nos adulterum ſtilum intuliſſe videamur ſcripturis, qui ſumus & primi & ex ipſis, quam illos non intuliſſe qui ſunt & poſteri & adverſi. Alius manu ſcripturas, alius ſenſus expoſitione intervertit. Neque enim ſi Valentinus integro inſtrumento uti videtur, non callidiore ingenio quam Marcion? Marcion enim exerte & palam machæra, non ſtilo uſus eſt: quoniam ad materiam ſuam cædem ſcripturarum confecit. Valentinus autem pepercit: quoniam non ad materiam ſcripturas, ſed materiam ad ſcripturas excogitavit: & tamen plus abſtulit, & plus adjecit, auferens proprietates ſingulorum quoque verborum, & adjiciens diſpoſitiones non comparentium rerum.

39. Hæc ſunt ingenia de ſpiritalibus nequitiæ, cum quibus luctatio eſt nobis, fratres; merito contemplandæ fidei neceſſaria, ut electi manifeſtentur, ut reprobi detegantur. Et ideo habent vim & in excogitandis inſtruendisque erroribus facilitatem: non adeo mirandam quaſi difficilem & inexplicabilem, cum de ſecularibus quoque ſcripturis exemplum præſto ſit ejusmodi facilitatis: quo jus hodie, ex Virgilio fabulam in totum aliam componi; materia ſecundum verſus, verſibus ſecundum materias, concinnatis. Denique Ovidius citra Medeam Tragœdiam ex Virgilio

ple-

nissime expressit. Meus quidam propinquus ex-
dem Poeta, inter cetera stili sui otia, Pinacem Ce-
tis explicuit. Homerocentonas etiam vocare so-
it, qui de carminibus Homeri propria opera, more
ntonario, ex multis hinc inde compositis, in unum
ciunt corpus. Et utique fœcundior divina litera-
a ad facultatem cujuscunque materiæ. Nec peri-
tor dicere, ipsas quoque scripturas sic esse ex Dei
luntate dispositas, ut hæreticis materias subministr-
arent, cum legam, oportere hæreses esse, quæ sine
ipturis esse non possent.

40. Sed quæritur, a quo intellectus interpretetur,
rum, quæ ad hæreses faciant. A diabolo scilicet,
jus sunt partes, intervertendi veritatem: qui ipsas
oque res sacramentorum divinorum, in idolorum
rsteriis æmulatur. Tingit & ipse quosdam, utique
edentes & fideles suos: expiationem delictorum de
acro repromittit, & si adhuc memini Mithræ, signat
c in frontibus milites suos: celebrat & panis obla-
nem, & imaginem resurrectionis inducit: & sub
dio redimit coronam. Quid quod & summum pon-
cem nuptiis statuit? Habet & virgines, habet &
ntinentes. Ceterum si Numæ Pompilii superstitio-
s revolvamus, si sacerdotalia officia, insignia, &
ivilegia, si sacrificantia ministeria, & instrumenta
vasa ipsorum sacrificiorum, ac piaculorum & vo-
rum curiositates consideremus: nonne manifeste
bolus morositatem illam Judææ imitatus est? Qui
go ipsas res, de quibus sacramenta Christi admini-
antur, tam æmulanter adfectavit exprimere in ne-
ciis idololatriæ: utique & idem & eodem ingenio
stiit & potuit instrumenta quoque divinarum rerum
sanctorum Christianorum, sensum de sensibus, ver-
de verbis, parabolas de parabolis, prophanæ &
nulæ fidei attentare. Et ideo neque a diabolo im-
ssa esse spiritalia nequitiæ, ex quibus etiam hære-
ses,

ſes, cum & autoris & operis ejusdem ſint, cuju idololatria. Deum aut fingunt alium, adverſus c torem: aut ſi unicum creatorem confitentur, al eum differunt, quam in vero eſt. Ita omne me cium de Deo, vel natio quoddammodo ſexus, idololatriæ.

41. Non omittam ipſius etiam converſationis reticæ deſcriptionem; quam futilis, quam terr quam humana ſit: ſine gravitate, ſine autoritate, diſciplina; ut fidei ſuæ cogruens. In primis, catechumenus, quis fidelis, incertum eſt: par adeunt, pariter orant: etiam ethnici, ſi ſuperv rint; *ſanctum canibus, & porcis margaritas*, licet veras, jactabunt. Simplicitatem volunt eſſe, ſtrationem diſciplinæ, cujus penes nos curam, le cinium vocant: pacem quoque paſſim cum omni miſcent. Nihil enim intereſt illis, licet diverſa ſtantibus; dum ad unius veritatis expugnatio conſpirent. Omnes ſcientiam pollicentur. A ſunt perfecti catechumeni, quam edocti. Ipſæ lieres hæreticæ, quam procaces! quæ audeant cere, contendere, exorciſmos agere, curatione promittere, fortaſſe an & tingere? Ordinationes rum temerariæ, leves, inconſtantes. Nunc neop tos conlocant: nunc ſeculo obſtrictos, nunc apo tas noſtros, ut gloria eos obligent, quia veritate poſſunt. Nuſquam facilius proficitur, quam in ſtris rebellium, ubi, ipſum eſſe illic, promereri Itaque alius hodie epiſcopus, cras alius: hodie conus, qui cras lector: hodie presbyter, qui laicus. Nam & laici ſacerdotalia munera injungu

42. De verbi autem adminiſtratione quid dic cum hoc ſit negotium illis, non ethnicos converte ſed noſtros evertendi; hanc magis gloriam capt ſi ſtantibus ruinam, non ſi jacentibus elevation operentur. Quoniam & ipſum opus eorum non

ſu

suo proprio ædificio venit, sed de veritatis destructione; nostra suffodiunt, ut sua ædificent. Adime illis legem Moysi, & prophetas, & creatorem Deum, accusationem eloqui non habent. Ita fit, ut ruinas facilius operentur stantium ædificiorum, quam extructiones jacentium ruinarum. Ad hæc solummodo opera humiles, & blandi, & summissi agunt. Ceterum nec suis præsidibus reverentiam noverunt. Et hoc est, quod schismata apud hæreticos fere non sunt: quia cum sint, non parent. Schisma est unitas ipsa. Mentior, si non etiam a regulis suis variant inter se; dum unusquisque proinde suo arbitrio modulatur, quæ accepit, quemadmodum de arbitrio ea composuit ille, qui tradidit. Agnoscit naturam suam & originis suæ morem profectus rei. Idem licuit Valentinianis, quod Valentino, idem Marcionitis, quod Marcioni; de arbitrio suo fidem innovare. Denique penitus inspectæ hæreses omnes, in multis cum autoribus suis dissentientes deprehenduntur. Plerique nec ecclesias habent, sine matre, sine sede, orbi fide, extorres, quasi sibilatæ vagantur.

43. Notata sunt etiam commercia hæreticorum, cum magis quam pluribus, cum circulatoribus, cum Astologis, cum philosophis, curiositati scilicet deditis. Quærite & invenietis, ubique meminerunt. Adeo & de genere conversationis qualitas fidei æstimari potest, doctrinæ inde disciplina est. Negant Deum timendum. Itaque libera sunt illis omnia & soluta. Ubi autem Deus non timetur, nisi ubi non est? Ubi Deus non est, nec veritas ulla est. Merito & talis disciplina est. At ubi Deus, ibi metus in Deum, qui est initium sapientiæ. Ubi metus in Deum, ibi gravitas, honestas & diligentia adtonita, & cura sollicita, & adjectio explorata, & communicatio deliberata, & promotio emerita, & subjectio religiosa,

&

& apparitio devota, & processio modesta, & ecclesia unita, & Dei omnia.

44. Proinde hæc pressiora apud nos testimonia disciplinæ ad probationem veritatis accedunt: a qua divertere nemini expedit, qui meminerit futuri judicii quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal astare, reddentes rationem in primis ipsius fidei. Quid ergo dicent, qui illam stupraverint adulterio hæretico, virginem traditam a Christo? Credo allegabunt nihil unquam sibi ab illo vel ab Apostolis ejus, de sævis & perversis doctrinis futuris pronunciatum, & de cavendis & de abominandis quid præceptum? Agnoscent suam potius culpam, quam suorum, qui nos ante præstruxerunt. Adjicient præterea multa de autoritate cujusque doctoris hæretici, illos maxime doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse: uti merito Apostoli crederentur, quasi nec hoc scriptum sit, venturos multos, qui etiam virtutes maximas ediderunt, ad fallaciam muniendam corruptæ prædicationis. Itaque veniam merebuntur. Si vero memores dominicarum & apostolicarum denunciationum in fide integra steterint, credo de venia periclitabuntur, respondente Deo: prænunciaveram plane futuros fallaciæ magistros in meo nomine, & prophetarum, & apostolorum etiam. Et discentibus meis, eadem ad vos prædicare, mandaveram; sed cum vos non crederetis, semel evangelium & ejusdem regulæ doctrinam apostolis meis delegaveram: sed libuit mihi postea aliqua inde mutare. Resurrectionem promiseram etiam carnis: sed recogitavi, ne implere non possem. Natum me ostenderam ex virgine, sed postea turpe mihi visum est. Patrem dixeram, qui solem & pluvias facit: sed alius me pater melius adoptavit. Prohibueram vos aurem accommodare hæreti-

cis, sed erravi. Talia capit opinari eos, qui exorbitant, & fidei veritatis periculum non cavent.

45. Sed nunc quidem generaliter actum est nobis adversus hæreses omnes, certis & justis & necessariis præscriptionibus repellendas a conlatione scripturarum. De reliquo si Dei gratia annuerit, etiam specialiter quibusdam respondebimus. Quorum hæreticorum, ut plura prætercam, pauca perstringam: taceo enim Judaismi hæreticos. Dositheum, inquam, Samaritanum, qui primus ausus est prophetas, quasi non in spiritu sancto locutos, repudiare. Taceo Sadducæos, qui ex hujus erroris radice surgentes, ausi sunt ad hanc hæresim etiam resurrectionem carnis negare. Prætermitto Pharisæos, qui additamenta quædam legis adstruendo a Judæis divisi sunt. Unde etiam hoc accipere ipsum, quod habent, nomen digni fuerunt. Cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt.

46. Ad eos me converto, qui ex Evangelio hæretici esse volunt: ex quibus est primus omnium Simon Magus, qui in Actis apostolorum condignam meruit ab apostolo Petro justamque sententiam. Hic ausus est summam se dicere virtutem, id est, summum Deum. Mundum autem ab angelis suis institutum, ac dæmone se oberrante qui esset sapientia descendisse quærendum apud Judæos, se in phantasmate Dei non passum, sed esse quasi passum. Post hunc Menander, discipulus ipsius, similiter magus, eadem dicens quæ Simon ipse: quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quenquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. Secutus est post hæc & Saturninus, & hic similiter dicens, innascibilem virtutem, id est, Deum in summis & illis infinitis partibus & in superioribus manere; longe autem distantes ab hoc angelos inferiores mundum fecisse: & quia splendor quidam lu-

luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis angelos hominem instituere, angelos curasse: hunc super terram jacuisse reptantem, cujus lumen illud & virtutem illam superiorem propter misericordiam, scintillam salvam esse: ceterum hominis perire; Christum in substantia corporis non fuisse, & phantasmate tantum quasi passum fuisse, resurrectionem carnis nullo modo futuram esse. Postea Basilides hæreticus erupit: hic esse dicit summum Deum nomine Abraxan, a quo mentem creatam, quam Græce νοῦν appellat. Inde verbum; ex illo providentiam, virtutem, & sapientiam. Ex ipsis inde principatus, & potestates, & angelos factos: deinde infinitas angelorum editiones & probolas, ab istis angelis trecentos sexagintaquinque cœlos institutos: & mundum in honore Abraxæ, cujus nomen hunc in se habeat numerum computatum. In ultimis quidem angelis, & qui hunc fecerunt mundum, novissimum ponit Judæorum Deum: id est, Deum legis & prophetarum: quem Deum negat, sed angelum dicit. Huic sortito obtigisse semen Abrahæ, atque ideo hunc de terra ex Aegypto filios Israel in terram Chanaan transtulisse. Hunc turbulentiorem præ ceteris angelis, atque ideo & seditiones frequenter & bella concutere, sed & humanum sanguinem fundere: Christum autem non ab hoc, qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum, venisse in phantasmate: sine substantia carnis fuisse. Hunc passum apud Judæos non esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse: unde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem graviter impugnat, negans salutem corporibus repromissam. Alter hæreticus Nicolaus emersit: hic de septem diaconis, qui in Actis Apostolorum allecti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in concupiscentia luminis, & quidem

fœda & obſcœna fuiſſe; ex hac permixtione pudor eſt dicere quæ fœtida & immunda ſunt & cetera obſcœna. Omnes enim refert quasdam turpitudinis notas, & complexus, & permixtiones execrabiles obſcœnasque conjunctas, & quædam ex ipſis adhuc turpiora. Natos præterea dœmones, & Deos, & ſpiritus ſeptem, & alia ſatis ſacrilega pariter & fœda, quæ referre erubeſcimus, etiam præterimus. Satis eſt nobis, quod totam iſtam hæreſim Nicolaitarum, Apocalypſis domini graviſſima ſententiæ autoritate, damnavit, dicendo *quia hoc tenes: odiſti doctrinam Nicolaitarum, quam & ego odi.*

47. Acceſſerunt hæretici etiam illi, qui Ophitæ nuncupantur. Nam ſerpentem magnificant in tantum, ut illum etiam ipſi Chriſto præferant. Ipſe enim, inquiunt, ſcientiæ nobis boni & mali originem dedit. Hujus animadvertens potentiam & majeſtatem Moyſes, inquiunt, æreum poſuit ſerpentem: & quicumque ipſum aſpexerunt, ſanitatem conſecuti ſunt. Ipſe, ajunt, præterea Chriſtus, in Evangelio ſuo imitatur ſerpentis ipſius ſacram poteſtatem docendo. *Et ſicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet filium hominis.* Ipſum introducunt ad benedicenda euchariſtica ſua. Sed tota iſtius erroris & ſcena & doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo ſummo primario æone complures alios æones extitiſſe inferiores, omnibus tamen iſtis æonem anteſtare, cujus ſit nomen Jaldabaoth. Hunc autem conceptum eſſe ex altero æone, æonibus inferioribus permixto: ſeque poſtea cum in ſuperiora voluiſſet eniti, gravitate materiæ permixta ſibi, non potuiſſe ad ſuperna pervenire, in medietate relictum, extendiſſe totum, effeciſſe ſic cœlum. Jaldabaoth tamen inferius deſcendiſſe, & feciſſe ſibi filios ſeptem: quem occluſiſſe ſuperiora dilatatione: ut quia angeli quæ ſuperiora eſſent, ſcire non poſſent, ipſum ſolum

lum Deum putarent. Virtutes igitur illas & angelos inferiores hominem fecisse: & quia ab infirmioribus & mediocribus virtutibus institutus esset, quasi vermem jacuisse reptantem: illum vero æonem, ex quo Jaldabaoth processisset, invidia commotum, scintillam quandam jacenti homini immisisse, qua excitatus per prudentiam saperet & intelligere posset superiora. Sic rursum Jaldabaoth istum in indignationem conversum ex semetipso edidisse virtutem, & similitudinem serpentis, & hanc fuisse virtutem in paradiso: id est istum fuisse serpentem, cui Eva quasi filio Dei crediderat. Decerpsit, inquiunt, de fructu arboris, atque ideo generi humano scientiam bonorum & malorum contribuit. Christum autem non in substantia carnis fuisse: salutem carnis sperandam omnino non esse. Nec non etiam erupit alia quoque hæresis, quæ dicitur Cainæorum. Et ipsi enim magnificant Cain, quasi ex quadam potenti virtute conceptum, quæ operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum, procreatum: & ideo inferiorem repertum. Hi qui hoc adserunt, etiam Judam proditorem defendunt, admirabilem illum & magnum esse memorantes, propter utilitates, quas humano generi contulisse jactatur. Quidam enim ipsorum gratiarum actionem Judæ propter hanc caussam reddendam putant. Animadvertens enim, inquiunt, Judas, quod Christus vellet veritatem subvertere, tradidit illum, ne subverti veritas posset. Et alii sic contra disputant & dicunt. Quia potestates hujus mundi nolebant pati Christum ne humano generi per mortem ipsius salus pararetur: saluti consulens generis humani, tradidit Christum, ut salus quæ impediebatur per virtutes, quæ obsistebant ne pateretur Christus, impediri omnino non posset: & ideo per passionem Christi non posset salus humani generis retardari. Sed & illa hæresis processit, quæ dicitur Setthoitarum. Hujus per-

verſitatis doctrina hæc eſt: Duos homines ab angelis conſtitutos, Cain & Abel: propter hos magnas inter angelos contentiones & diſcordias extitiſſe: ob hanc cauſſam illam virtutem quæ ſuper omnes virtutes eſſet, quam matrem pronuntiant, dum Abel interfectum dicerent, voluiſſe concipi & naſci hunc Seth loco Abelis: ut evacuarentur angeli illi, qui duos priores illos homines condidiſſent: dum hoc ſemen mundum oritur & naſcitur. Permixtiones enim dicunt angelorum & hominum iniquas fuiſſe: ob quam cauſſam illam virtutem quam (ſicut diximus) pronunciant matrem, ad vindictam etiam cataclyſmum inducere, ut & illud permixtionis ſemen tolleretur: & hoc ſolum ſemen, quod eſſet purum, integrum cuſtodiretur. Sed enim illos quo ſeminis illos priores inſtituiſſent, occulte & latenter, & ignorante illa matre virtute, cum illis octo animabus in arcam miſiſſe, etiam ſemen Cham, quo ſemen malitiæ non periret, ſed cum ceteris conſervatum, & poſt cataclyſmum terris redditum, exemplo ceterorum excreſceret, & effunderetur, & totum orbem & impleret & occuparet. De Chriſto autem ſic ſentiunt, ut dicant illum tantummodo, ſed & pro ipſo, ſed ipſum fuiſſe.

48. Carpocrates præterea hanc tulit ſectam: Unam eſſe dicit virtutem, in ſuperioribus principalem, ex hac prolatos angelos, atque virtutes, quos diſtantes longe a ſuperioribus virtutum, mundum iſtum in inferioribus partibus condidiſſe; Chriſtum non ex virgine Maria natum, ſed ex ſemine Joſeph hominem tantummodo genitum, ſane præ ceteris juſtitiæ cultu, vitæ integritate meliorem; hunc apud Judæos paſſum, ſolam animam ipſius in cœlo receptam, eo quod & firmior & robuſtior ex ceteris fuerit: & quo colligeret tentata animarum ſola ſalute, nullas corporis reſurrectiones. Poſt hunc Cerinthus hæreticus erupit, ſimilia docens. Nam & ipſe mundum

inſti-

institutum esse ab illis dicit, Christum ex semine Joseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine divinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens; Judæorum Deum, non dominum, sed angelum promens. Hujus successor Ebion fuit, Cerintho non in omni parte consentiens, quod a Deo dicat mundum, non ab angelis factum: & quia scriptum sit, nemo discipulus super magistrum, nec servus super dominum, legem esse proponit, scilicet ad excludendum evangelium, & vindicandum Judaismum.

49. Valentinus autem hæreticus multas introduxit fabulas, has ego circumdicens breviter expediam. Introducit enim pleroma & æones triginta: exponit autem hos per syzygias, id est conjugationes quasdam. Nam dicit in primis esse bython & silentium, ex his processisse semen, mentem, & veritatem, ex quibus erupisse verbum & vitam: de quibus rursum creatum hominem & ecclesiam. Sed enim ex eis quoque processisse duodecim æonas, de sermone autem & vita, æonas alios decem; hæc esse æonum triacontada, quæ sit in pleromate ex octoade & decade, ac duodecade. Tricesimum autem æonem, bython illum videre voluisse, & ad videndum illum ausum esse in superiora conscendere. Et quoniam ad magnitudinem ipsius videndam capax non fuit, in defectione fuisse, & pene dissolutum esse, nisi quia misisset ad constabiliendum illum, ille quem appellant Horon, confirmasset illum dicto, hoc pronunciatio appellat. Istum autem æonem in defectionem factum, Achamoth, dicit in passionibus desiderii quibusdam fuisse, & ex passionibus materias edidisse. Expavit enim, inquit, & extimuit, & contristatus est, & ex his passionibus concepit & edidit. Hinc fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæ-

cumque sunt in eis, ob quam caussam omnia infirma esse & fragilia, & caduca, & mortalia, quæcunque sunt ab ipso facta: quoniam quidem ipse fuerit de aporiatione conceptus, atque prolatus, hunc tamen instituisse istum mundum ex his materiis, quas Achamoth, vel pavendo, vel timendo, vel contristando, vel sudando præstiterat. Nam ex pavore, inquit, tenebræ factæ sunt: ex timore & ignorantia, spiritus nequitiæ & malignitatis: ex tristitia & lachrymis, humida fontium, fluminum materia, marisque. Christum autem missum ab illo probatore, qui est bythos. Hunc autem in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale, nescio quod corpus de cœlo deferentem: quasi aquam per fistulam, sic per Mariam virginem transmeasse; nihil inde vel accipientem, vel mutuantem: resurrectionem hujus carnis negat, sed alterius. Legis & prophetarum quædam probat, quædam improbat: id est, omnia improbat, dum quædam reprobat: evangelium habet etiam suum, præter hæc nostra. Post hunc extiterunt Ptolemæus, & Secundus hæretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt, in illo solo differunt. Nam cum Valentinus æonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures, quatuor enim primum, deinde alios quatuor adgregaverunt. Et quod dicit Valentinus æonem tricessimum excessisse de pleromate, ut in defectionem, negant isti. Non enim ex illa triacontade fuisse hunc, qui fuerit in defectionem propter desiderium videndi propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed novitate quadam pronunciationis, vult videri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse quod pronunciat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos æonas, deinde introducit totum Valentinum.

50. Non

50. Non defuerunt post hos Marcus quidam & Colarbasus, novam hæresim ex Græcorum alphabeto componentes. Negant enim veritatem sine istis posse literis inveniri, imo totam plenitudinem & perfectionem veritatis, in istis literis esse dispositam. Propter hanc enim caussam Christum dixisse: Ego sum α & ω. Denique Jesum Christum descendisse, id est, columbam in Jesum venisse, quæ Græco nomine cum περιστερα pronuncietur, habere secundum numerum, DCCCI. Percurrunt isti ω, ψ, χ, φ, υ, τ, totum usque ad alpha beta, & computant ogdoadas & decadas, ita afferre illorum omnes vanitates ut ineptum sit & ociosum, quod tamen non tantum jam vanum, sed etiam periculosum sit. Alterum Deum fingunt præter creatorem; Christum in substantia negant carnis fuisse, negant carnis resurrectionem futuram.

51. Accedit his Cerdon quidam, hic introducit initia duo, id est duos Deos, unum bonum, & alterum sævum. Bonum superiorem: sævum hunc, mundi creatorem. Hic prophetias & legem repudiat, Deo creatori renunciat, superioris Dei filium Christum venisse tractat: hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronunciat: nec omnino passum, sed quasi passum: nec ex virgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animæ tantummodo probat, corporis negat. Solum evangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. Apostoli Pauli neque omnes, neque totas epistolas sumit. Acta Apostolorum & Apocalypsin quasi falsa rejicit. Post hunc discipulus ipsius emersit Marcion quidam nomine, Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cujusdam virginis ab ecclesiæ communicatione abjectus: hic ex occasione, qua dictum sit, omnis arbor bona, bonos fructus facit: mala au-

tem, malos, hæresim Cerdonis adprobare conatus est, eademque dicere, quæ ille superior hæreticus ante dixerat. Extitit post hunc Lucanus quidam nomine, Marcionis sectator atque discipulus, & hic per eadem vadens blasphemiæ genera, eadem docet quæ Marcion & Cerdon docuerant. Post hos subsequitur Apelles discipulus Marcionis, qui postea quam in carnem suam lapsus est, a Marcione segregatus est: hic introducit unum Deum infinitis superioribus partibus, hunc potestates multas, angelosque fecisse: propterea & aliam virtutem quam dicit, dominum dicit, sed angelum ponit: hoc vult videri mundum institutum ad imitationem mundi superioris: cui mundo permiscuisse pœnitentiam, quia non illum tam perfecte fecisset, quam ille superior mundus institutus fuisset. Legem & Prophetas repudiat: Christum neque in phantasmate dicit fuisse sicut Marcion, neque in substantia veri corporis, ut evangelium docet, sed in eo, quod e superioribus partibus descenderet, ipso descensu sydeream sibi carnem, & aeream contexuisse: hunc in resurrectione singulis quibusque elementis, quæ in descensu suo mutuata fuissent, in ascensu reddidisse, & sic dispersis quibusque corporis sui partibus, in cœlo spiritum tantum reddidisse: hic carnis resurrectionem negat: solo utitur & apostolo, sed Marcionis, id est, non toto. Animarum solarum dicit salutem. Habet præterea privatas, sed extraordinarias lectiones suas, quas appellat phanerosеis, Philumenes cujusdam puellæ, quam quasi prophetissam sequitur. Habet præterea suos libros, quos inscripsit syllogismorum, in quibus probare vult, quod omnia quæcunque Moyses de Deo scripserit, vera non sint, sed falsa sint.

52. His hæreticis omnibus accedit Tatianus quidam alter hæreticus, hic Justini martyris discipulus

fuit,

fuit, post hunc divisa sentire cœpit. Totus enim secundum Valentinum sapit, adjiciens illud, Adam nec salutem consequi posse; quasi non si rami salvi fiunt, & radix salva sit. Accesserunt alii hæretici, qui dicuntur secundum Phrygas: sed horum non una doctrina est. Sunt enim qui Cata Proclum dicuntur, sunt qui secundum Aeschinem pronuntiantur, hi habent aliam communem blasphemiam, aliam blasphemiam non communem, sed peculiarem & suam: & communem quidem illam, qua in Apostolis quidem dicant spiritum sanctum fuisse, paracletum non fuisse. Et qua dicant paracletum plura in Montano dixisse, quam Christum in evangelium protulisse: nec tantum plura, sed etiam meliora atque majora. Privatam blasphemiam illi, qui sunt Cata Aeschinem hanc habent, qua adjiciunt etiam hoc, uti dicant, Christum ipsum esse filium & patrem.

53. Est præterea, his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter Judaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moysi XIIII. mensis. Quis autem nescit, quoniam evangelica gratia evacuatur, si ad legem Christum redigit? Accedit his Theodotus hæreticus Byzantius, qui postea quam Christum pro nomine adprehensus negavit, in Christum blasphemare non destitit. Doctrinam enim introduxit, qua Christum hominem tantummodo diceret, Deum autem illum negaret. Ex spiritu quidem sancto natum, ex virgine, sed hominem solitarium atque nudum, nullo alio præ ceteris, nisi sola justitiæ autoritate. Alter post hunc Theodotus hæreticus erupit, qui & ipse introduxit alteram sectam, & ipsum hominem Christum tantummodo dicit ex spiritu sancto, ex virgine Maria conceptum pariter & natum, sed hunc inferiorem esse quam Melchise-

dech, eo quod dictum sit de Christo: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Nam illum Melchisedech præcipuæ gratiæ cœlestem esse virtutem, eo quod agat Christus pro hominibus, deprecator & advocatus ipsorum factus: Melchisedech, facere pro cœlestibus angelis atque virtutibus. Nam esse illum usque adeo Christo meliorem, ut ἀπάτωρ sit, ἀμήτωρ sit, ἀγενεαλόγητος sit, cujus neque initium, neque finis comprehensus sit, aut comprehendi possit. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresin introduxit, quam Victorinus corroborare curavit: hic Deum patrem omnipotentem Jesum Christum esse dicit, hunc crucifixum passumque contendit, mortuum, præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum profana & sacrilega temeritate proponit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI
DE
CARNE CHRISTI,
LIBER.

I.

Qui fidem resurrectionis ante istos Sadducæorum propinquos sine controversia moratam student inquietare, ut eam spem negent etiam ad carnem pertinere, merito quoque carnem Christi quæstionibus distrahunt, tanquam aut nullam omnino, aut quoquo modo aliam præter humanam: ne si humanam constiterit fuisse, præjudicatum sit adversus illos eam resurgere omni modo, quæ in Christo resurrexerit. Igitur unde illi destruunt carnis vota, inde nobis erunt præstruenda. Examinemus corporalem substantiam domini: de spiritali enim certum est. Carnis quæritur veritas, & qualitas ejus retractatur, an fuerit, & unde, & cujusmodi fuerit. Renunciatio ejus, dabit legem nostræ resurrectioni. Marcion, ut carnem Christi negaret, negavit etiam nativitatem: aut ut nativitatem negaret, negavit & carnem: scilicet ne invicem sibi testimonium redderent, & responderent nativitas & caro, quia nec nativitas sine carne, nec caro sine nativitate: quasi non eadem licentia hæretica & ipse potuisset, aut admissa carne nativitatem negare, ut apelles discipulus, & postea desertor ipsius; aut & carnem & nativitatem confessus, aliter illis interpretari, ut condiscipulus & condesertor ejus

Valen-

Valentinus. Sed & qui carnem Christi putativam introduxit, æque potuit nativitatis quoque phantasmata confingere, ut & conceptus, & prægnatus, & partus virginis, & ipsius exinde infantis ordo το δοκειν haberetur: eosdem oculos, eosdemque sensus fefellissent, quos carnis opinio inlusit.

2. Plane nativitas a Gabriele adnunciatur. Quid illi cum angelo creatoris? & in virginis uterum conceptus inducitur? quid illi cum Esaia? creatoris odit moras, qui subito Christum de cœlis deferebat, aufers hinc (inquit) molestos semper Cæsaris census, & diversoria angusta, & sordidos pannos, & dura præsepia. Viderit angelica multitudo dominum suum noctibus honorans. Servent potius pecora pastores: & magi ne fatigentur de longinquo, dono illis aurum suum. Melior sit & Herodes, ne Hieremias glorietur: Sed nec circumcidatur infans, ne doleat: nec ad templum deferatur, ne parentes suos oneret sumptu oblationis: nec in manus tradatur Simeoni, ne senem moriturum exinde contristet. Taceat & anus illa, ne fascinet puerum. His opinor consiliis tot originalia instrumenta Christi, delere Marcion ausus es, ne caro ejus probaretur. Ex qua, oro te, autoritate? si propheta es, prænuncia aliquid: si Apostolus, prædica publice: si apostolicus, cum apostolis senti: si tantum Christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, merito dixerim, morere: nam & mortuus es, qui non es Christianus, non credendo quod traditum Christianos facit. Et eo magis mortuus es, qui non es Christianus. Qui cum fuisses, excidisti, rescindendo quod retro credidisti. Sicut & ipse confiteris in quadam epistola: & tui non negant, & nostri probant. Igitur rescindens quod credidisti, jam non credens rescidisti: non tamen quia credere desisti, recte rescidisti. Atqui rescindendo quod credidisti, probas ante, quam rescinderes, aliter

fuisse

fuisse quod credidisti, aliter illud ita erat traditum. Porro quod traditum erat, id erat verum, ut ab eis traditum, quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum rescindens, quod erat verum rescidisti. Nullo jure fecisti: sed plenius ejusmodi præscriptionibus adversus omnes hæreses, alibi jam usi sumus. Post quas nunc ex abundanti retractamus, desiderantes rationem, qua non putaveris natum esse Christum.

3. Necesse est quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse: ut aut impossibilem, aut inconvenientem Deo existimaveris nativitatem. Sed Deo nihil impossibile, nisi quod non vult. An ergo noluerit nasci? quia si voluit, & natus est, consideremus. Ad compendium decurro. Si enim nasci se Deus noluisset, quacumque de caussa, nec hominem se videri præstitisset. Nam quis hominem videns, eum negaret natum? Itaque quod noluisset esse, nec videri omnino voluisset. Omnis rei displicentis etiam opinio reprobatur. Quia nihil interest, utrum sit quid, an non sit: si quod non sit, esse præsumitur. Plane interest illud, ut falsum non patiatur, quod vere non est. Sed satis erat illi, inquis, conscientia sua. Viderint homines, si natum putabant, quia hominem videbant. Quanto ergo dignius, quantoque constantius humanam sustinuisset existimationem vere natus, eandem existimationem etiam non natus subiturus cum injuria conscientiæ suæ, quam tu ad fiduciam reputas, ut non natus adversus conscientiam suam natum se existimari sustineret. Quid tanti fuit edocuit, cum sciens Christus quid esset, esse se quod non erat, exhibet. Non potes dicere, si natus fuisset, & hominem vere induisset, Deus esse desisset, amittens quod erat, dum assumit quod non erat. Periculum enim status sui Deo nullum est. Sed ideo, inquis, nego Deum in hominem vere conversum, ita & ut nasceretur, & carne corporaretur: quia, qui sine fine est, etiam

incon-

inconvertibilis sit, necesse est. Converti enim in aliud, finis est pristini. Non competit ergo conversio, cui non competit finis. Plane natura convertibilium ea lege est, ne permaneant in eo quod convertitur in eis: & ita non permanendo pereant, dum perdunt convertendo quod fuerunt: sed nihil Deo par est, natura ejus ab omnium rerum conditione distat. Si ergo quæ a Deo distant, aut a quibus Deus distat, cum convertuntur amittunt quod fuerunt: ubi erit diversitas divinitatis a ceteris rebus, nisi ut contrarium obtineat: id est, ut Deus & in omnia converti possit, & qualis est perseverare. Alioquin par erit eorum, quæ conversa amittunt quod fuerunt, quorum utique Deus in omnibus par non est: si nec in exitu conversionis. Angelos creatoris conversos in effigiem humanam aliquando legisti, & credidisti, & tantam corporis gestasse veritatem, ut & pedes eis laverit Abraham, & manibus ipsorum ereptus sit Sodomitis Loth: conluctatus quoque homini angelus toto corporis pondere dimitti desideraverit, adeo [illegible]tinebatur. Quod ergo angelis inferioribus Deo [illegible]cuit, uti conversi in corpulentiam humanam, angeli nihilominus permanerent: hoc tu potentiori Deo aufers? quasi non valuerit Christus, vere hominem indutus, Deus perseverare? Aut nunquid & angeli illi phantasma carnis apparuerunt? sed non audebis hoc dicere. Nam si sic apud te angeli creatoris, sicut & Christus: ejusdem substantiæ erit Christus, cujus angeli: angeli tales, qualis & Christus. Si scripturas opinioni tuæ resistentes, non de industria alias rejecisses, alias corrupisses: confudisset te hinc evangelium Joannis, prædicans spiritum columbæ corpore lapsum desedisse super dominum. Qui spiritus cum hoc esset, tam vere erat & columba, quam & spiritus: nec interfecerat substantiam propriam, adsumpta substantia extranea. Sed quæris corpus columbæ ubi sit,

sit, resumpto spiritu in cœlum. Aeque angelorum, & eadem ratione interceptum est, qua & editum fuerat. Si vidisset cum de nihilo proferebatur, scisses, cum in nihilum subducebatur. Si non fuit initium visibile, nec finis. Tamen corporis soliditas erat, quo momento corpus videbatur. Non potest non fuisse quod scriptum est.

4. Igitur si neque ut impossibilem, neque ut periculosam Deo repudias corporationem: superest ut quasi indignam rejicias & accuses. Ab ipsa quidem exorsus nativitate, perora, age jam spurcitias genitalium in utero elementorum, humoris & sanguinis, fœda coagula, carnis ex eodem cœno alendæ, per novem menses. Describe uterum de die in diem insolescentem, gravem, anxium, nexum, totum incertum libidinibus fastidii & gulæ. Invehere jam & in ipsum mulieris enitentis pudorem, vel pro natura religiosum. Horres utique & infantem cum suis impedimentis, profusum utique & oblitum. Dedignaberis quod pannis dirigitur, quod unctionibus formatur, quod blanditiis deridetur. Hanc venationem o Marcion naturæ despuis. Et quomodo natus es, odisti nascentem hominem: & quomodo diligis aliquem? te quidem plane non amasti: cum ab ecclesia & fide Christi recessisti. Sed videris si tibi displices, aut si aliter natus. Et certe Christus dilexit hominem illum in immunditiis, in utero coagulatum, illum per pudenda prolatum, illum per ludibria nutritum. Propter eum descendit: propter eum prædicavit: propter eum omni se humilitate dejecit *usque ad mortem, & mortem crucis:* amavit utique quem magno redemit. Si Christus creator ejus est, suum merito amavit: si ab alio Deo est, magis adamavit, quando alienum redemit. Amavit ergo cum homine etiam nativitatem, etiam carnem ejus. Nihil amari potest sine eo per quod est, id quod est. Aut aufer nativi-

tatem,

tatem, & exhibe hominem. Adime carnem, & præsta quem Deus redemit. Si hæc sunt homo quem Deus redemit, tu hæc erubescenda illi facis, quæ redemit, & indigna, quæ nisi dilexisset, non redemisset. Nativitate reformata regeneratione cœlesti, carnem ab omni vexatione restituit. Leprosam emaculat, cæcam perluminat, paralyticam redintegrat, dæmoniacam expiat, mortuam resuscitat, & nasci in illam erubescit? Si revera de lupa, aut sue, aut vacca, prodire voluisset: & feræ aut pecoris corpore indutus regnum cœlorum prædicaret: tua, opinor, illi censura præscriberet? Turpe hoc Deo, & indignum hoc Dei filio & stultum. Propterea qui ita credat, sit. Plane stultum, si de nostro sensu judicemus Deum. Sed circumspice Marcion, si tamen non delesti. *Stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.* Quænam hæc stulta sunt? conversio hominis ad cultum veri Dei, rejectio erroris, disciplina justitiæ, pudicitiæ, patientiæ, misericordiæ, innocentiæ? omnia hæc quidem stulta non sunt. Quære ergo de quibus dixerit. Et si te præsumseris invenisse, non erit jam stultum credere in Deum, natum & quidem ex virgine: & quidem carneum, qui per illas naturæ contumelias volutatus sit. Dicat hæc aliquis stulta non esse: & alia sint, quæ Deus in æmulationem elegerit sapientiæ secularis. Et tamen apud illam facilius creditur, Jupiter taurus factus aut cygnus, quam vere homo Christus penes Marcionem.

5. Sunt plane & alia tam stulta, quæ pertinent ad contumelias & passiones Dei. Aut prudentiam dicam Deum crucifixum? Aufers hoc quoque Marcion, imo hoc potius. Quid enim indignius Deo? quid magis erubescendum, nasci, an mori? Carnem gestare, an crucem? circumcidi an suffigi? educari, an sepeliri? in præsepe deponi, an in monumentum recondi? Sapientior eris, si nec ista credideris.

Sed

Sed non eris ſapiens, niſi ſtultus ſeculo fueris, Dei ſtulta credendo. An ideo paſſiones a Chriſto non reſcidiſti, quia ut phantaſma vacabat ad ſenſum earum. Diximus retro æque illum & nativitatis & infantiæ imaginaria, & vacua ludibria ſubire potuiſſe. Sed jam hic reſponde interfector veritatis. Nonne vere crucifixus eſt Deus? nonne vere mortuus, ut vere crucifixus? nonne vere reſuſcitatus? Ut vere ſcilicet mortuus. Falſo ſtatuit inter nos ſcire Paulus tantum crucifixum: falſo ſepultum ingeſſit, falſo reſuſcitatum inculcavit. Falſa eſt igitur & fides noſtra, & phantaſma eſt totum quod ſperamus a Chriſto. Sceleſtiſſime hominum, qui interemptores excuſas Dei. Nihil enim ab eis paſſus eſt Chriſtus, ſi nihil vere eſt paſſus. Parce unicæ ſpei totius orbis, qui deſtruis neceſſarium decus fidei. Quodcunque Deo indignum eſt, mihi expedit. Salvus ſum, ſi non confundar de domino meo. *Qui me*, inquit, *confuſus fuerit, confundar & ego ejus.* Alias non invenio materias confuſionis, quæ me per contemptum ruboris probent, bene impudentem, & feliciter ſtultum: Natus eſt Dei filius; non pudet, quia pudendum eſt. Et mortuus eſt Dei filius. Prorſus credibile eſt, quia ineptum eſt: & ſepultus, reſurrexit. Certum eſt, quia impoſſibile. Sed hæc quomodo in illo vera erunt, ſi ipſe non fuit verus, ſi non vere habuit in ſe quod figeretur, quod moreretur, quod ſepeliretur & reſuſcitaretur? carnem ſcilicet hanc ſanguine ſuffuſam, oſſibus ſubſtructam, nervis intextam, venis implexam, quæ naſci & mori novit, humanam ſine dubio, ut natam de homine. Ideo quia mortalis hæc eſt, in Chriſto homo & filius hominis. Aut cur homo Chriſtus, & filius hominis, ſi nihil hominis, & nihil ex homine? niſi ſi aut aliud eſt homo quam caro: aut aliunde caro hominis, quam ex homine: aut aliud Maria, quam homo. Deus Marcionis aut

aliter non diceretur homo Christus sine carne: nec hominis filius sine aliquo parente homine: sicut nec Deus sine spiritu Dei, nec Dei filius sine Deo patre. Ita utriusque substantiæ census hominem & Deum exhibuit, hinc natum, inde non natum; hinc carneum, inde spiritalem; hinc infirmum, inde præfortem; hinc morientem, inde viventem. Quæ proprietas conditionum, divinæ & humanæ æqua utique naturæ veritate dispuncta est, eadem fide spiritus & caro: virtutes spiritum Dei, passiones carnem hominis probaverunt. Si virtutes non sine spiritu, proinde & passiones non sine carne. Si caro cum passionibus ficta, & spiritus ergo cum virtutibus falsus. Quid dimidias mendacio Christum? totus veritas fuit. Maluit, crede, nasci, quam ex aliqua parte mentiri, & quidem in semetipsum, ut carnem gestaret, sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica vestitam, sine fame esurientem, sine dentibus edentem, sine lingua loquentem: ut phantasma auribus fuerit sermo ejus per imaginem vocis. Fuit itaque phantasma etiam post resurrectionem, cum manus & pedes suos discipulis dispiciendos offert: *aspicite*, dicens, *quod ego sum: quia spiritus ossa non habet, sicut me habentem videtis:* sine dubio manus & pedes & ossa, quæ spritus non habet, sed caro. Quomodo hanc vocem interpretaris Marcion, qui a Deo optimo, & simplici, & bono tantum infers Jesum? Ecce fallit & decipit, & circumvenit omnium oculos, omnium sensus, omnium accessus, & contactus. Ergo jam Christum non de cœlo deferre debueras, sed de aliquo circulatorio cœtu: nec Deum præter hominem, sed magum hominem: nec salutis pontificem, sed spectaculi artificem; nec mortuorum suscitatorem, sed vivorum avocatorem. Nisi quod & si magus fuit, natus est.

6. Sed

6. Sed quidam discentes Pontici illius, supra magistrum sapere compulsi, concedunt Christo carnis veritatem, sine præjudicio tamen renuendæ nativitatis. Habuerit, inquiunt, carnem, dum omnino non natam. Pervenimus igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariam, a Marcione ad Apellen, qui posteaquam a disciplina Marcionis in mulierem carne lapsus, & dehinc in virgine Philumene spiritu eversus est, solidum Christi corpus & sine nativitate suscepit ab ea: prædicans ut angelus quidem illi Philumenes. Eadem voce Apostolus respondebit: quia ipsum illum jam tunc præcinebat, dicens: *Etiam si angelus de cœlis aliter evangelizaverit vobis, quam nos evangelizavimus, anathema sit.* His vero, qui insuper argumentantur, nos resistimus. Confitentur vere corpus habuisse Christum: unde materia, si non ex ea qualitate, in qua videbatur? Unde corpus, si non caro corpus? Unde caro, si non nata? quia nasci haberet ea futura quæ nascitur. De sideribus, inquiunt, & de substantiis superioris mundi mutuatus est carnem. Et utique proponunt non esse mirandum corpus sine nativitate, cum & apud nos angelis licuerit, nulla uteri opera in carnem processisse. Agnoscimus quidem ita relatum, sed tamen, quale est, ut alterius regulæ fides, ab ea fide quam impugnat, instrumentum argumentationibus suis mutuetur. Quid illi cum Mose, qui Deum Mosi rejicit? Si alius Deus est, aliter sint res ejus. Et utantur hæretici omnes scripturis ejus, cujus utuntur etiam mundo. Erit illis hoc quoque in testimonium judicii, quod de exemplis ipsius blasphemias suas instruunt. Facile est veritati etiam nihil tale adversus eos præscribenti obtinere. Igitur qui carnem Christi ad exemplum proponunt angelorum, non natam dicentes scilicet carneam, comparent velim & caussas tam Christi, quam & angelorum, ob quas in carnem

processerunt. Nullus umquam angelus ideo descendit, ut crucifigeretur, ut mortem experiretur, ut a morte resuscitaretur. Si nunquam ejusmodi fuit caussa angelorum corporandorum, habes caussam, cur non nascendo acceperint carnem. Non venerant mori, ideo nec nasci. At vero Christus mori missus, nasci quoque necessario habuit, ut mori posset. Non enim mori solet, nisi quod nascitur. Mutuum debitum est inter se nativitati cum mortalitate. Forma moriendi, caussa nascendi est. Si propter id quod moritur mortuus est Christus, id autem moritur quod & nascitur: consequens autem erat, imo præcedens, ut æque nasceretur propter id quod nascitur: quia propter id ipsum mori habebat. Quod, quia id quod nascitur, moritur, non competebat non nasci, pro quo mori competebat? Atqui tunc quoque inter illos angelos ipse dominus apparuit Abrahæ sine nativitate, cum carne scilicet, pro eadem caussæ diversitate. Sed vos hoc non recipitis, non eum Christum recipientes, qui jam tunc & adloqui, & liberare, & judicare humanum genus ediscebat in carnis habitu non natæ adhuc, quia nondum moriturae, nisi prius & nativitas ejus & mortalitas adnunciarentur. Igitur probent angelos illos de sideribus accepisse substantiam carnis: si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. Constat angelos carnem non propriam gestasse, utputa natura substantiæ spiritalis, & si corporis alicujus, sui tamen generis; in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, ut videri & congredi cum hominibus possent. Igitur cum relatum non sit, unde sumpserint carnem, relinquitur intellectui nostro, non dubitare, hoc esse proprium angelicæ potestatis ex nulla materia corpus sibi sumere: quanto magis inquis ex aliqua? certum est; sed nihil de eo constat, quia

scriptu-

ſcripturæ non exhibet. Ceterum quia valent facere ſemetipſos quod natura non ſunt, cur non valeant & ex nulla ſubſtantiam facere? ſi fiunt quod non ſunt, cur non ex eo fiant quod non eſt? Quod autem non eſt, cum fit, ex nihilo eſt. Propterea nec requiritur, nec oſtenditur, quid poſtea factum ſit corporibus illorum. Quod de nihilo fuit, nihil factum eſt. Poſſunt nihil ipſum convertere in carnem, qui ſemetipſos potuerunt convertere in carnem. Plus eſt naturam demutare, quam facere materiam. Sed ſi de materia neceſſe fuiſſet angelos ſumpſiſſe carnem, credibilius utique eſt, de terrena materia, quam de ullo genere cœleſtium ſubſtantiarum. Cum adeo terrenæ qualitatis extiterit, ut terrenis pabulis paſta ſit. Nunc ſi quoque ſiderea eodem modo terrenis pabulis paſta, quando terrena non eſſet, quo terrena cœleſtibus paſta eſt, quando cœleſtis non eſſet. (Legimus enim, manna eſui populo fuiſſe: Panem, inquit, angelorum edit homo.) Non tamen infringitur ſemel ſeparata conditio dominicæ carnis, ex cauſſa alterius diſpoſitionis. Homo vere futurus uſque ad mortem, eam carnem oportebat, indueret: cujus eſt mors. Eam porro carnem, cujus eſt mors, nativitas antecedit.

7. Sed quotiens de nativitate contenditur, omnes qui reſpuunt eam ut præjudicantem de carnis in Chriſto veritate, ipſum Deum volunt negare eſſe natum, quod dixerit: *Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?* Audiat igitur & Apelles quid jam reſponſum ſit a nobis Marcioni, eo libello, quo ad evangelium ipſius provocavimus: conſiderandam ſcilicet materiam pronunciationis iſtius. Primo quidem nunquam quiſquam adnunciaſſet illi matrem & fratres ejus foris ſtare, qui non certus eſſet habere illum matrem & fratres, & ipſos eſſe, quos tunc nunciabat, vel retro cognitos, vel tunc ibidem compertos. Licet propterea

abstulerint hæreses istæ de evangelio, quod & creditum patrem ejus Joseph fabrum, & matrem Mariam, & fratres, & sorores ejus optime notos sibi esse dicebant, qui mirabantur doctrinam ejus: sed tentandi gratia nuntiaverant ei matrem & fratres, quos non habebat. Hoc quidem scriptura non dicit, alias non tacens, cum quid tentationis gratia factum est circa eum. *Ecce*, inquit, *surrexit legis doctor, tentans eum.* Et alibi: Et *accesserunt ad eum pharisæi, tentantes.* Quod nemo prohibebat, hic quoque significari, tentandi gratia factum. Non recipio quod extra scripturam de tuo infers. Dehinc materia tentationis debet subesse. Quid tentandum putaverunt in illo, utique natusne esset, an non? Si enim hoc negavit responsio ejus, hoc captavit nuntiatio tentatoris. Sed nulla tentatio tendens ad agnitionem ejus, de quo dubitando tentat, ita subito procedit, ut non ante præcedat quæstio, quæ dubitationem inferens cogat tentationem. Porro si nusquam de nativitate Christi volutatum est, quid tu argumentaris voluisse illos per tentationem sciscitari, quod nunquam produxerunt in quæstionem. Eo adjicimus etiam, si tentandus esset de nativitate, non utique hoc modo tentaretur, earum personarum adnunciatione, quæ poterant etiam nato Christo non fuisse. Omnes nascimur, & tamen non omnes aut fratres habemus, aut matrem. Adhuc potest & patrem magis habere quam matrem, & avunculos magis quam fratres: adeo non competit tentatio nativitatis, quam licebat & sine matris, & sine fratrum nominatione constare. Facilius plane est, ut certi illum & matrem & fratres habere, divinitatem potius tentaverint ejus quam nativitatem, an intus agens, sciret quid foris esset, mendacio potius præsentiæ eorum, qui in præsenti non erant, nisi quod, etsi vacuisset tentationis ingenium, poterat evenire, ut quos illi nun-

tiabant

tiabant foris ſtare, ille eos ſciret abſentes eſſe, vel valetudinis, vel negotii, vel peregrinationis nota jam neceſſitate. Nemo tentat eo modo, quo poſſe ſe ſciat ruborem tentationis referre. Nulla igitur materia tentationis competente, liberatur ſimplicitas nuntiatoris, quod vere mater & fratres ejus ſupervenifſent. Sed quæ ratio reſponſi matrem & fratres ad præſens negantis, diſcat etiam Apelles. Fratres domini non crediderant in illum: ſicut & in evangelio ante Marcionem edito continetur. Mater æque non demonſtratur adhæſiſſe illi, cum Marthæ & Mariæ aliæ in commercio ejus frequententur. Hoc denique in loco apparet incredulitas eorum, cum is doceret viam vitæ, cum Dei regnum prædicaret, cum languoribus & vitiis medendis operaretur, extraneis defixis in illum, tam proximi aberant. Denique ſuperveniunt, & foris ſubſiſtunt, nec introëunt: non computantes ſcilicet, quid intus ageretur, nec ſuſtinent ſaltem, quaſi neceſſarius aliquid adferrent eo, quod ille tum maxime agebat: ſed amplius interpellant, & a tanto opere revocatum volunt. Oro te Apelles, vel tu Marcion, ſi forte tabula ludens, vel de hiſtrionibus, aut aurigis contendens, tali nuntio avocareris? nonne dixiſſes, *quæ mihi mater, aut qui fratres?* Deum prædicans & probans Chriſtus, legem & prophetas adimplens, tanti retro ævi caliginem diſpargens, indigne uſus eſt hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris ſtantium, vel ad excutiendam importunitatem ab opere revocantium? Ceterum ad negandam nativitatem, alius neceſſarius fuiſſet ei locus, & tempus, & ordo ſermonis: non ejus qui poſſit pronunciari etiam ab eo, cui & mater eſſet & fratres, cum indignatio parentes non neget, ſed objurget. Denique potiores fecit alios, & meritum prælationis oſtendens, audientiam ſcilicet verbi, demonſtrat qua conditione negaverit matrem

& fratres. Qua enim alios sibi adoptavit, qui ei adhærebant: ea abnegavit illos, qui ab eo absistebant. Solet etiam adimplere Christus quod alios docet. Quale ergo erat, si docens non tanti facere matrem aut fratres, quanti Dei verbum, ipse Dei verbum nuntiata matre & fraternitate defereret? Negavit itaque parentes, quomodo docuit negandos pro Dei opere. Sed alias figura est synagogæ in matre abjuncta, & Judæorum in fratribus incredulis. Foris erat in illis Israel: discipuli autem novi intus audientes, & credentes, & cohærentes Christo, ecclesiam deliniabant: quam potiorem matrem, & digniorem fraternitatem, recusato carnali genere nuncupat. Eodem sensu denique & illi exclamationi respondit, non matris uterum & ubera negans, sed feliciores designans, qui verbum Dei audiunt.

8. Solis istis capitulis, quibus maxime instructi videntur sibi Marcion & Apelles, secundum veritatem integri & incorrupti evangelii interpretatis, satis esse debuerat, ad probationem carnis humanæ in in Christo, per defensionem nativitatis. Sed quoniam & isti Apelleciani carnis ignominiam prætendunt maxime, quam volunt ab igneo illo præside mali solicitatis animabus abstructam, & idcirco indignam Christo, & idcirco de sideribus illi substantiam competisse, debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytum nominant, qui mundum hunc instituerit, & instituto eo pœnitentiam admiserit. Et hoc suo loco tractavimus. Nam est nobis adversus illos libellus. An qui spiritum & voluntatem & virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid pœnitentia fecerit, cum angelum etiam de figura erraticæ ovis interpretentur? Teste igitur pœnitentia institutoris sui delictum erit mundus, siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus

delictum

delictum est, quam corpus, & membra, delictum erit? proinde & cœlum & cœlestia cum cœlo. Si cœlestia, & quicquid inde conceptum prolatumque est: *mala arbor malos fructus edat*, necesse est. Caro igitur Christi de cœlestibus structa, de peccati constitit elementis, peccatrix de peccatorio censu: & pars jam erit ejus substantiæ, id est nostræ, quam ut peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra; aut eam cognoscant, qua etiam cœlestis melior esse non potuit. Legimus plane, *primus homo de terra limo, secundus homo de cœlo.* Non tamen ad materiæ differentiam spectat, sed tantum terrenæ retro substantiæ carnis, primi hominis, id est Adæ, cœlestem de spiritu substantiam opponit secundi hominis, id est Christi. Et adeo ad spiritum, non ad carnem cœlestem hominem refert: ut quos sic comparat, constet in hac carne terrena, cœlestes fieri, spiritu scilicet. Quod si secundum carnem quoque cœlestis Christus, non compararentur illi non secundum carnem cœlestes. Si ergo qui fiunt cœlestes, qualis est Christus, terrenam carnis substantiam gestant, hic quoque confirmatur ipsum etiam Christum in carne terrena fuisse cœlestem, sicut sunt qui ei adæquantur.

9. Prætendimus adhuc nihil quod ex alio acceptum sit, ut aliud sit quam id de quo sit acceptum, ita esse ut suggerat unde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio origenis suæ non est, etsi demutetur in novam proprietatem. Ipsum certe corpus hoc nostrum quod de limo figulatum est, etiam ad fabulas nationum veritas transmisit, utriusque originem elementi confitetur. Carne terrenam, sanguine aquanam: licet alia sit facies qualitatis. Hoc est quod ex alio aliud fit. Ceterum quid est sanguis quam rubens humor? quid caro quam terra con-

versa in figuras suas? Considera singulas qualitates, musculos ut glebas, ossa ut saxa, etiam circum papillas calculos quosdam. Aspice nervorum tenaces connexus, ut traduces radicum: & venarum ramosos discursus, ut ambages rivorum. Et lanugines ut muscos, & comam ut cespitem, & ipsos medullarum in abdito thesauros, ut metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis signa & in Christo fuerunt: hæc sunt quæ illum Dei filium celavere, non alias tantummodo hominem existimatum, quam ex humani substantia corporis. Aut edite aliquid in illo cœleste de Septentrionibus, & Virgiliis, & Suculis emendicatum. Nam quæ enumeravimus, adeo terrenæ testimonia carnis sunt, ut & nostræ. Sed nihil novum, nihil peregrinum deprehendo. Denique verbis tantummodo & factis, doctrina & virtute sola Christi homines obstupescebant. Notaretur etiam carnis in illo novitas miraculo habita. Sed carnis terrenæ non mira conditio: ipsa erat quæ cetera ejus miranda faciebat, cum dicerent: *Unde huic doctrina & signa ista*, etiam despicientium formam ejus, hæc erat vox. Adeo nec humanæ honestatis corpus fuit, nedum cœlestis claritatis. Tacentibus apud vos quoque prophetis de ignobili adspectu ejus, ipsæ passiones, ipsæque contumeliæ loquuntur. Passiones quidem humanam carnem, contumeliæ vero inhonestam probavere. An ausus esset aliquis ungue summo perstringere corpus novum sputaminibus contaminare faciem nisi merentem? Quid dicis cœlestem carnem, quam unde cœlestem intelligas, non habes? Quid terrenam negas, quam unde terrenam agnoscas, habes? Esuriit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, lachrymatur super Lazarum, trepidat ad mortem. *Caro* enim, inquit, *infirma*. Sanguinem fudit postremo. Hæc sunt, opinor signa cœlestia. Sed quomodo inquam contemni & pati posset, sicut & dixi, siquid in illa

carne

carne cœlesti generositate radiasset. Ex hoc ergo convincimus nihil in illa de cœlis fuisse, propterea ut contemni & pati posset.

10. Convertor ad illos æque sibi prudentes, qui carnem Christi animalem affirmant, quod anima caro sit facta, ergo & caro anima. Et sicut caro animalis, ita & anima carnalis. Et hic itaque caussas requiro, si ut animam salvam faceret in semetipso suscepit animam Christus: quia salva non esset nisi per ipsum, dum in ipso, non video cur eam carnem fecerit animalem, induendo carnem, quasi aliter animam salvam facere non posset, nisi carneam factam. Cum enim nostras animas non tantum non carneas, sed etiam in carne disjunctas salvas præstet: quanto magis illam, quam ipse suscepit, etiam non carneam redigere potuit in salutem. Item cum præsumant non carnis, sed animæ nostræ solius liberandæ caussa processisse Christum: primo quam absurdum est, ut animam solam liberaturus, id genus corporis eam fecerit, quod non erat liberaturus. Deinde si animas nostras per illam quam gestavit, liberare susceperat, illam quoque quam gestavit, nostram gestasse debuerat: id est, nostræ formæ, cujuscunque formæ est in occulto anima nostra, non tamen carneæ. Ceterum non nostram animam liberavit, si carneam habuit: nostra enim carnea non est. Porro si non nostram liberavit, quia carneam liberavit, nihil ad nos: quia non nostram liberavit. Sed nec liberanda erat, quæ non erat nostra, ut scilicet carnea: non enim periclitabatur, si non erat nostra: id est, non carnea: sed liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea, & fuit nostra, si ea fuit quæ liberaretur, quoniam periclitabatur. Jam ergo si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro potest animalis fuisse.

11. Sed aliam argumentationem eorum convenimus, exigentes, cur animalem carnem subeundo Christus

stus animam carnalem videatur habuisse. Deus enim, inquiunt, gestivit animam visibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quæ retro invisibilis extiterit, natura nihil, nec semetipsam videns, præ impedimento carnis hujus, ut etiam disceptaretur, nata anima an non? Itaque animam corpus effectam in Christo, ut eam & nascentem & morientem, & quod sit amplius, resurgentem videremus. Et hoc autem quale erit, ut per carnem demonstraretur anima sibi aut nobis, quæ per carnem non poterat agnosci, ut sic ostenderetur: dum id fit cui latebat, id est, caro: tenebras videlicet accepit, ut lucere possit. Denique ad hoc prius retractemus, an isto modo ostendenda fuerit anima, an in totum invisibilem eam retro allegent, utrum quasi incorporalem: an etiam habentem aliquod genus corporis proprii? & tamen cum invisibilem dicant, corporalem eam constituunt, habentem quod invisibile sit. Nihil enim habens invisibile, quomodo potest invisibilis dici? sed ne esse quidem potest, nisi habens per quod sit. Cum autem sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. Si aliquid per quod est, hoc erit corpus ejus. Omne quod est, corpus est sui generis: nihil est incorporale, nisi quod non est. Habente igitur anima invisibile corpus, qui visibilem eam facere susceperat, utique dignius id ejus visibile fecisset, quod invisibile habebatur. Quia nec hic mendacium, aut infirmitas Deo competit. Mendacium, si aliud animam, quam quod erat demonstravit. Infirmitas, si id quod erat demonstrare non valuit. Nemo ostendere volens hominem, cassidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est animæ, si in carnem conversa alienam induit superficiem. Sed etsi incorporalis anima deputetur, ut aliqua vi rationis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit, quicquid est anima. Proinde impossibile Deo non erat, & proposito ejus

con-

congruentius competebat, nova aliqua corporis
cie eam demonstrare, quam ista communi omn
alterius jam notitiæ: ne sine caussa visibilem, e
visibili facere gestisset animam, istis scilicet quæ
nibus opportunam, per carnis humanæ defensio
Sed non poterat Christus inter homines nisi hom
deri. Redde igitur Christo fidem suam: ut qui h
voluerit incedere, animam quoque humanæ co
tionis ostenderit: non faciens eam carneam, se
duens eam carne.

12. Ostensa sit nunc anima per carnem, si co
terit illam ostendendam, quomodo fuisse: id est
cognitam sibi & nobis. Quanquam in hoc van
stinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus,
totum quod sumus anima sit. Denique sine anim
hil sumus: ne hominis quidem, sed cadaveris no
Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. It
perest hoc solummodo inspicere, an se anima ign
rit, ut nota quo modo fieret. Opinor sensuali
animæ natura. Adeo nihil animale sine sensu,
sensuale sine anima. Et ut pressius dixerim, an
anima sensus est. Igitur cum omnibus anima se
præstet, & ipsa sentiat omnium etiam sensus, ne
qualitates, qui verisimile est, ut ipsa sensum su
initio sortita non sit? Unde illi scire quod inter
sibi sit necessarium, ex naturalium necessitate, si
scit suam qualitatem, cui quid necessarium est?
quidem in omni anima recognoscere est, notitian
dico, sine qua notitia sui nulla anima se ministrar
tuisset. Puto autem magis hominem, animal so
rationale, compotem & animam esse sortitum,
illum faciat animal rationale, ipsa in primis rati
lis. Porro quomodo rationalis, quæ efficit h
nem rationale animal, si ipsa rationem suam ne
ignorans semetipsam. Sed adeo non ignorat
auctorem & arbitrum & statum suum norit. Nihi
h

huc de Deo discens, Deum nominat. Nihil adhuc de judicio ejus admittens, Deo commendare se didicit. Nihil magis audiens, quam spem nullam esse post mortem, & bene & male defuncto cuique imprecatur. Plenius hæc prosequitur libellus, quem scripsimus de testimonio animæ. Alioquin si anima semetipsam ignorans erat ab initio, nihil a Christo cognovisse debuerat, nisi qualis esset. Nunc autem non effigiem suam didicit a Christo, sed salutem. Propterea filius Dei descendit, & animam subiit: non ut ipsa se anima cognosceret in Christo, sed ut Christum in semetipsa. Non enim se ignorando de salute periclitatur, sed Dei verbum. *Vita*, inquit, *manifestata est*, non anima. Et *veni*, inquit, *animam salvam facere*; non dixit, ostendere. Ignorabamus nimirum animam, licet invisibilem nasci & mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignoravimus plane resurrectionem cum carne: hoc erit quod Christus manifestavit. Sed & hoc non aliter in se, quam in Lazaro aliquo, cujus caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis, de animæ ignoratæ retro dispositione? quid invisibile ejus fuit, quod invisibilitatem per carnem desideraret?

13. Caro facta est anima, ut anima ostenderetur. Nunquid ergo & caro anima facta est, ut caro manifestaretur? Si caro anima est, jam non anima est, sed caro. Si anima caro est, jam non caro est, sed anima. Ubi ergo caro, & ubi anima est, alterutrum facta est. Imo si neutrum sunt, dum alterutrum alterum fiunt, certe perversissimum, ut carnem nominantes, animam intelligamus, & animam significantes, carnem interpretemur. Omnia periclitabuntur aliter accipi quam sunt, & amittere quod sunt, dum aliter accipiuntur, si aliter quam sunt, cognominantur. Fides nominum, salus est proprietatum. Etiam

cum

cum demutantur qualitates, accipiunt vocabulorum possessiones. Verbi gratia: Argilla excocta, testæ vocabulum suscipit. Nec communicat cum vocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. Proinde & anima Christi caro facta, non potest non id esse quod facta est, & id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et quoniam proximum adhibuimus exemplum, plenius eo utemur. Certe enim testa ex argilla unum est corpus, unumque vocabulum unius scilicet corporis. Nec potest testa dici & argilla; quia quod fuit, non est: quod autem non est & non adhæret, & anima non adhæret. Ergo & anima caro facta uniformis, solidata: sed singularitas tuta est, & indiscreta substantia. In Christo vero invenimus animam & carnem simplicibus & nudis vocabulis editas, id est animam animam, & carnem carnem: nusquam animam carnem, aut carnem animam: quando ita nominari debuissent, si ita fuissent. Sed etiam sibi quamque substantiam divise pronuntiata sub ipso, utique pro duarum qualitatum distinctione seorsum animam, & seorsum carnem. Quid *anxia est*, inquit, *anima mea usque ad mortem*. Et *Panis quem ego dedero pro salute mundi*, *caro mea est*. Porro si anima caro fuisset, unum esset in Christo carnea anima, aut caro animalis. At cum dividit species, carnem & animam, duo ostendit. Si duo, jam non unum: si non unum, jam nec anima carnalis, nec caro animalis. Unum enim est anima caro, aut caro anima. Nisi & seorsum aliam gestabat animam, præter eam quæ caro erat: & aliam circumferebat carnem, præter illam quæ anima erat. Quod si una caro, & una anima, illa tristis usque ad mortem, & illa panis pro mundi salute, salvus est numerus duarum substantiarum, in suo genere distantium, excludens carneæ animæ unicam speciem.

14. Sed

14. Sed angelum ajunt, gestavit Christus. Qua ratione? qua & hominem. Eadem ergo est & caussa, ut hominem gestaret Christus, salus hominis fuit caussa, scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat, hominem restitui oportuerat. Ut angelum gestaret Christus, nihil tale de caussa est. Nam etsi angelis perditio reputatur, in *ignem praeparatum diabolo & angelis ejus*, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus a patre. Quod pater neque repromisit, neque mandavit, Christus administrare non potuit. Cui igitur rei angelum quoque gestavit, nisi ut satellitem fortem, cum quo salutem hominis operaretur. Idoneus enim non erat Dei filius, qui solus hominem liberaret, a solo & singulari serpente dejectum. Ergo jam non unus Deus, nec unus salutificator, si duo salutis artifices, & utique alter altero indigens. An vero ut per angelum liberaret hominem? cur ergo descendit ad id quod per angelum erat expediturus? Si per angelum, quid & ipse? Si per se, quid & angelus? Dictus est quidem magni consilii angelus, id est nuntius: officii, non naturae vocabulo. Magnum enim cogitatum patris, super hominis scilicet restitutione, adnuntiaturus seculo erat. Non ideo tamen sic angelus intelligendus, ut aliqui Gabriel aut Michael. Nam & filius a domino vineae mittitur ad cultores, sicut & famuli, de fructibus petitum. Sed non propterea unus ex famulis deputabitur filius, quia famulorum successit officio. Facilius ergo dicam, si forte ipsum filium angelum, id est nuntium patris, quam angelum in filio. Sed cum de filio ipso sit pronuntiatum, *minuisti eum modico quid citra angelos*; quomodo videbitur angelum induisse, sic infra angelos diminutus, dum homo fit, qua caro & anima & filius hominis? Quia autem *spiritus Dei & virtus altissimi*, non potest infra angelos haberi, Deus scili-

ſcilicet & Dei filius. Quanto ergo dum hominem geſtat minor angelis factus eſt, tanto non dum angelum geſtat. Poterit hæc opinio Ebioni convenire, qui nudum hominem & tantum ex ſemine David, non item & Dei filium conſtituit Jeſum, plane prophetis aliquomodo glorioſiorem, ut ita in illo angelum fuiſſe edicat, quemadmodum in aliquo Zacharia, niſi quod a Chriſto nunquam eſt dictum: *& ait mihi angelus, qui in me loquebatur.* Sed nec quotidianum illud omnium prophetarum: *Hæc dicit dominus.* Ipſe enim erat dominus coram ex ſua auctoritate pronuntians. *Ego autem dico vobis:* Quid ultra? ad hæc Eſaiam exclamantem audi. *Non angelus neque legatus, ſed ipſe dominus ſalvos eos fecit.*

15. Licuit & Valentino ex privilegio hæretico carnem Chriſti ſpiritalem comminiſci. Quidvis eam fingere potuit, quisquis humanam credere noluit. Quando quod ad omnes dictum eſt, ſi humana non fuit, nec ex homine, non video ex qua ſubſtantia ipſe Chriſtus ſe hominem & filium hominis pronunciarit. *Nunc autem vultis occidere hominem, veritatem ad vos locutum.* Et *dominus eſt ſabbati filius hominis.* De ipſo enim Eſaias: *Homo in plaga, & ſciens ferre imbecillitatem.* Et Hieremias: *Et homo eſt, & quis cognovit illum?* Et Daniel: *Et ſuper nubes tanquam filius hominis.* Etiam Paulus apoſtolus: *Mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Jeſus.* Item Petrus in actis Apoſtolorum *Jeſum Nazarenum virum vobis a Deo deſtinatum, utique hominem.* Hæc ſola ſufficere vice præſcriptionis debuerunt ad teſtimonium carnis humanæ, & ex homine ſumptæ, & non ſpiritalis, ſicut nec animalis, nec ſidereæ, nec imaginariæ, ſi ſine ſtudio & artificio contentionis hæreſes eſſe potuiſſent. Nam ut penes quendam ex Valentini ratione legi, primo non putant terrenam Chriſto ſubſtantiam informatam: ne deterior angelis dominus deprehendatur, qui non

terrenæ carnis extiterunt. Dehinc quod oporteret similem nostri carnem similiter nasci, non de spiritu, nec de Deo, sed ex viri voluntate. Et cur non de corruptela? sed de incorruptela? & quare non, sicut & illa resurrexit, & in cœlo resumpta est, ita & nostra par ejus statim adsumitur? Aut cur illa par nostræ non æque in terram dissoluta est? Talia ethnici volutabant. Ergo Dei filius in tantum humilitatis exhaustus: & si resurrexit in exemplum spei nostræ, cur nihil tale de nobis probatum est? Merito ethnici talia, sed merito & hæretici. Nunquid enim inter illos distat? nisi quod ethnici non credendo credunt, at hæretici credendo non credunt. Legunt denique *minorasti eum modico citra angelos*, & negant inferiorem substantiam Christi; nec hominem se, sed vermem pronuntiantis, qui nec formam habuit, nec speciem, sed forma ejus ignobilis, despecta citra omnes homines. Homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem. Agnoscunt hominem Deo mixtum, & negant hominem. Mortuum credunt, & quod est mortuum ex incorruptela natum esse contendunt, quasi corruptela aliud sit a morte. Sed & nostra caro statim resurgere debebat. Expecta, nondum inimicos suos Christus oppressit, ut cum amicis de inimicis triumphet.

16. Insuper argumentandi libidine ex forma ingenii hæretici, locum sibi fecit Alexander ille, quasi nos adfirmemus, idcirco Christum terreni census induisse carnem, ut evacuaret in semetipso carnem peccati. Quod etsi diceremus, quacunque ratione muniremus sententiam nostram, dum ne tanta amentia qua putavit, tanquam ipsam carnem Christi opinemur ut peccatricem, evacuatam in ipso, cum illam & ad dexteram patris in cœlis præsidere meminerimus, & venturam inde suggestu paternæ claritatis prædicemus. Adeo ut evacuatam non possumus dicere, ita nec peccatricem; nec evacuatam, in qua dolus non fuit.

Defen-

Defendimus autem, non carnem peccati evacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis: non materiam, sed naturam: nec substantiam, sed culpam; secundum Apostoli auctoritatem dicentis: *Evacuavit peccatum in carne.* Nam & alibi: *in similitudine*, inquit, *carnis peccati* fuisse Christum: non quod similitudinem carnis acceperit, quasi imaginem corporis, & non veritatem: sed similitudinem peccatricis carnis vult intelligi. Quod ipsa non peccatrix caro Christi ejus fuit par, cujus erat peccatum, genere, non vitio Adæ: quando hinc etiam confirmamus eam fuisse carnem in Christo, cujus natura est in homine peccatrix. Et sic in illa peccatum evacuatum: quod in Christo sine peccato habeatur, quæ in homine sine peccato non habebatur. Nam neque ad propositum Christi faceret evacuantis peccatum carnis, non in ea carne evacuare illud, in qua erat natura peccati, neque ad gloriam. Quid enim magnum, si in carne meliore & alterius, id est, non peccatricis naturæ, nevum peccati redemit? Ergo, inquis, si nostram induit, peccatrix fuit caro Christi. Noli constringere explicabilem sensum: nostram enim induens, suam fecit; suam faciens non peccatricem eam fecit. Ceterum quod ad omnes dictum sit, qui ideo non putant carnem nostram in Christo fuisse, quia non fuit ex viri semine, recordentur Adam ipsum in hanc carnem, non ex semine viri factum. Sicut terra conversa est in hanc carnem sine viri semine, ita & Dei verbum potuit sine coagulo in ejusdem carnis transire materiam.

17. Sed remisso Alexandro cum suis syllogismis, quos in argumentationibus torquet, etiam cum psalmis Valentini, quos magna impudentia quasi idonei alicujus auctoris interserit, ad unam jam lineam congressionem dirigamus: an carnem Christus ex virgine acceperit; ut hoc præcipue modo humanam eam con-

 stet,

ſtet, ſi ex humana matrice ſubſtantiam traxit. Quanquam licuit jam & de nomine hominis, de ſtatu qualitatis, & de ſenſu tractationis, & de exitu paſſionis humanam conſtitiſſe. Ante omnia autem commendanda erit ratio quæ præfuit, ut Dei filius de virgine naſceretur. Nove naſci debebat, novæ nativitatis dedicator. De qua ſignum daturus dominus, ab Eſaia prædicabatur. Quod eſt iſtud ſignum? *Ecce virgo concipiet in utero, & pariet filium.* Concepit igitur virgo & peperit Emanuelem, nobiſcum Deum. Hæc eſt nativitas nova, dum homo naſcitur in Deo. In quo homine Deus natus eſt, carne antiqui ſeminis ſuſcepta, ſine ſemine antiquo, ut illam novo ſemine, id eſt ſpiritaliter reformaret, excluſis antiquitatis ſordibus expiatam. Sed tota nativitas iſta, ſicut & in omnibus, de veteri figurata eſt, rationali per virginem diſpoſitione domino naſcente. Virgo erat adhuc terra, nondum opere compreſſa, nondum ſementi ſubacta: ex ea hominem factum accipimus a Deo in animam vivam. Igitur ſi primus Adam de terra traditur, merito ſequens, vel noviſſimus Adam, ut Apoſtolus dixit: proinde de terra, id eſt carne nondum generationi reſignata, in ſpiritum vivificantem a Deo eſt prolatus. Et tamen ne mihi vacet incurſus nominis ad eundem Chriſtum, Adam ab apoſtolo dictus eſt, ſi terreni non fuit cenſus homo ejus? Sed & hic ratio defendit, quod Dei imaginem & ſimilitudinem ſuam a diabolo captam æmula operatione recuperavit. In virginem enim adhuc Evam irrepſerat verbum ædificatorium mortis. In virginem æque introducendum erat Dei verbum extructorium vitæ: ut quod per ejusmodi ſexum abierat in perditionem, per eundem ſexum redigeretur in ſalutem. Crediderat Eva ſerpenti, credidit Maria Gabrieli: quod illa credendo deliquit, hæc credendo delevit. Sed & Eva nihil tunc concepit in utero ex diaboli verbo. Imo

con-

concepit. Nam exinde ut abjecta pareret, & in doloribus pareret, verbum diaboli semen illi fuit. Enixa est denique diabolum fratricidam. Contra Maria eum edidit, qui carnalem fratrem Israel interemptorem suum salvum quandoque præstaret. In vulvam ergo Deus verbum suum detulit, bonum fratrem, ut memoriam mali fratris eraderet. Inde prodeundum fuit Christo, ad salutem hominis, quo homo jam damnatus intraverat.

18. Nunc ut simplicius respondeamus, non competebat ex semine humano Dei filium nasci, ne si totus esset filius hominis, non esset & Dei filius: nihilque haberet amplius Salomone, & amplius Jona, & de Ebionis opinione credendus erat. Ergo jam Dei filius ex patris Dei semine, id est spiritu, ut esset hominis filius, caro ea sola quæ erat ex hominis carne sumenda, sine viri semine. Vacabat enim semen viri, apud habentem Dei semen. Itaque sicut nondum natus ex virgine, patrem Deum habere potuit sine homine matre, æque cum de virgine nasceretur, potuit matrem habere hominem, sine homine patre. Sic denique homo cum Deo, dum caro hominis cum spiritu Dei. Caro sine semine, ex homine: spiritus cum semine, ex Deo. Igitur si fuit dispositio rationis super filium Dei, ex virgine proferendum, cur non ex virgine acceperit corpus, quod de virgine protulit? quia aliud est quod a Deo sumpsit. Quoniam, inquiunt, *verbum caro factum est*. Vox ista quid caro factum sit contestatur: nec tamen periclitatur quasi statim aliud sit factum caro, & non verbum. Si ex carne factum est verbum caro, aut si ex semine ipso factum est, scriptura dicat. Cum scriptura non dicat nisi quod sit factum, non, & unde sit factum; ergo ex alio, non ex semine ipso suggerit factum: si non ex semine ipso, sed ex alio, jam hinc tracta, ex quo magis credere congruat, carnem fa-

ctum verbum: nisi ex carne, in qua & factum est: vel quia ipse dominus sententialiter & definitive pronunciavit: *Quod in carne natum est, caro est*: quia ex carne natum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non & de semetipso: plane nega hominem Christum, & ita defende non & in ipsum competisse. Atquin subjicit: Et *quod de spiritu natum est, spiritus est*. Quia Deus spiritus est, & de Deo natus est. Hoc utique vel eo magis in ipsum tendit, si & in credentes ejus. Si ergo & hoc ad ipsum, cur non & illud supra? neque enim dividere potes hoc ad ipsum, illud supra ad ceteros homines, qui utramque substantiam Christi, & carnis & spiritus non negas. Ceterum si tam carnem habuit quam spiritum, cum de duarum substantiarum conditione pronunciat, quas & ipse gestat, non potest videri de spiritu quidem suo, de carne vero non sua determinasse. Ita cum ipse sit de spiritu Dei, & spiritus Deus est, & Deus ex Deo natus ipse est, & ex carne hominis, homo in carne generatus.

19. Quid est ergo *non ex sanguine, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo natus est?* Hoc quidem capitulo ego potius utar, cum adulteratores ejus obduxero. Sic enim scriptum esse contendunt: *Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est*. Quasi supra dictos credentes in nomine ejus designet, ut ostendat esse semen illius arcanum electorum, & spiritalium, quod sibi imbuunt. Quomodo autem ita erit, cum omnes qui credunt in nomine domini, communi lege generis humani ex sanguine, & ex carnis, & ex viri voluntate nascantur: etiam Valentinus ipse: adeo singulariter, ut de domino scriptum est, & *ex Deo natus est*. Merito quia verbum Dei, & cum verbo Dei spiritus, & in spiritu Dei virtus, & quicquid Dei est Christus. Qua caro autem, non ex sanguine, nec ex carnis &

viri

viri voluntate, quia ex Dei voluntate verbum caro factum est. Ad carnem enim non ad verbum pertinet negatio formalis nostræ nativitatis, quia caro sic habebat nasci, non verbum. Negans autem ex carnis quoque voluntate natum, cur non negavit etiam ex substantia carnis: neque enim quia ex sanguine negavit, substantiam carnis renuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse calorem: ut despumatione mutatum in coagulum sanguinis feminæ. Nam ex coagulo in caseo vis est substantiæ, quam medicando constringit, id est, lactis. Intelligimus ergo ex concubitu nativitatem domini negatam, quod sapit voluntas viri, & carnis, non ex vulvæ participatione. Et quid utique tam exaggeranter inculcavit, non ex sanguine, nec ex carnis voluntate aut viri natum: nisi quia ea erat caro, quam ex concubitu natam nemo dubitaret? Negans porro ex concubitu, non negavit ex carne; imo confirmavit ex carne: quia non proinde negavit ex carne, sicut ex concubitu negavit. Oro vos si Dei spiritus non de vulva carnem participaturus descendit in vulvam, cur descendit in vulvam? potuit enim extra eam fieri caro spiritalis simplicius multo, quam intra vulvam fieret extra vulvam. Sine caussa eo se intulit, unde nihil extulit. Sed non sine caussa descendit in vulvam, ergo ex illa accepit. Quia si non ex illa accepit, sine caussa in illam descendit, maxime ejus qualitatis caro futurus, quæ non erat vulvæ, id est, spiritalis.

20. Qualis est autem tortuositas vestra, ut ipsam *ex* syllabam præpositionis officio adscriptam auferre quæratis: & alia magis uti quæ in hac specie non invenitur penes scripturas sanctas. *Per* virginem dicitis natum, non *ex* virgine, & *in vulva*, non *ex vulva*, quia & angelus in somnis ad Joseph: *Nam quod in ea natum est*, inquit, *de spiritu sancto est*, non dixit *ex ea*. Nempe tamen, etsi *ex ea* dixisset, *in ea* dixerat: *In*

ea enim erat, quod *ex ea* erat. Tantundem ergo & cum dicit, *in ea*, & *ex ea*, consonat: quia *ex ea* erat, quod *in ea* erat. Sed bene, quod idem dicit Matthæus, originem domini decurrens, ab Abraham usque ad Mariam: *Jacob*, inquit, *generavit Joseph, virum Mariæ, ex qua nascitur Christus.* Sed & Paulus Grammaticis istis silentium imponit. *Misit*, inquit, *Deus filium suum factum ex muliere.* Nunquid *per* mulierem, aut *in* mulierem. Hoc quidem impressius, quod factum dicit, quam *natum*: simplicius enim enunciasset *natum*. *Factum* autem dicendo, & *verbum caro factum* est, consignavit, & carnis veritatem, ex virgine factam adseveravit. Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur, non quidem apostatæ & hæretici Platonici Valentini, sed sanctissimi & receptissimi prophetæ David. Ille apud nos canit Christum, per quem se cecinit ipse Christus. Accipe Christum & audi dominum Deo eloquentem: *quia tu es qui avulsisti me ex utero matris meæ*: Ecce unum. *Et spes mea ab uberibus matris meæ, super te sum projectus ex vulva.* Ecce aliud. Et *ab utero matris meæ Deus meus es tu.* Ecce aliter. Nunc ad sensus ipsos decertemus. *Avulsisti*, inquit, *ex utero.* Quid avellitur, nisi quod inhæret? quod infixum, innexum est ei, a quo ut auferatur, avellitur. Si non adhæsit utero, quomodo avulsus est, si adhæsit qui avulsus est, quomodo adhæsisset, nisi dum ex utero est per illum nervum umbilicarem quasi folliculi sui traducem adnexus origini vulvæ? Etiam cum quid extraneum extraneo adglutinatur: ita concarnatur & conviscceratur cum eo cui adglutinatur: ut cum avellitur, rapiat secum ex corpore aliquid, a quo avellitur, quasi sequelam quandam abruptæ unitatis, & producem mutui coitus. Ceterum quæ ubera matris suæ nominat? sine dubio quæ hausit. Respondeant obstetrices, medici & physici de uberum natura, an aliter manare soleant sine vul-

vulvæ genitali paſſione pendentibus exinde venis ſentinam illam inferni ſanguinis in mamillam, & ipſa translatione decoquentibus in materiam lactis latiorem. Inde adeo fit, ut uberum tempore, menſes ſanguinum vacent. Quod ſi verbum caro ex ſe factum eſt, non ex vulvæ communicatione, nihil operata vulva, nihilo juncta, nihil paſſa, quomodo fontem ſuum transfudit in ubera, quæ niſi habendo non mutat? Habere autem ſanguinem non potuit lacti ſubminiſtrando, ſi non haberet cauſſas ſanguinis ipſius, avulſionem ſcilicet ſuæ carnis. Quid fuerit novitatis in Chriſto ex virgine naſcendi, palam eſt: ſcilicet ſolummodo hoc quod ex virgine, ſecundum rationem quam edidimus: & uti virgo eſſet regeneratio noſtra ſpiritaliter ab omnibus inquinamentis ſanctificata per Chriſtum virginem & ipſum etiam carnaliter, ut ex virginis carne.

21. Si ergo contendunt hoc competiſſe novitati, ut quemadmodum non ex viri ſemine, ita nec ex virginis carne caro fieret Dei verbum: quare non hoc ſit tota novitas, ut caro non ex ſemine nata, carne proceſſerit? Accedant adhuc comminius ad congreſſum: *Ecce*, inquit, *virgo concipiet in utero.* Quidnam? utique Dei verbum non viri ſemen: certe ut pareret filium. Nam *& pariet*, inquit, *filium.* Ergo ut ipſius fuit concepiſſe, ita ipſius eſt quod peperit: licet non ipſius fuerit quod concepit. Contra, ſi verbum ex ſe caro factum eſt, jam ipſum ſe concepit & peperit, & vacat prophetia. Non enim virgo concepit, neque peperit, ſi non quicquid peperit ex verbo concepto caro ipſius eſt. Sola hæc autem prophetæ vox evacuabitur? an & angeli conceptum & partum virginis annuntiantes? an & omnis jam ſcriptura quæcumque matrem pronuntiat Chriſti? Quomodo enim mater, niſi quia in utero ejus fuit? ſed nihil ex utero ejus accepit, quod matrem eam faceret, in cujus

utero fuit. Hoc nomen non debet caro extranea. Matris uterum non appellat, nisi filia uteri, caro. Filia uteri porro non est, si sibi nata est. Tacebat igitur & Elisabeth prophetam portans, jam domini sui conscium infantem, & insuper spiritu sancto adimpleta. Sine caussa enim dicit: *Et unde mihi ut mater domini mei veniat ad me?* Si Maria non filium, sed hospitem in utero gestabat Jesum, quomodo dicit: *Beatus fructus uteri tui?* Quis hic fructus uteri, qui non ex utero germinavit, qui non in utero radicem egit? Qui non ejus est, cujus est uterus? Et qui utique fructus uteri? Christus. An quia ipse est *flos de virga projecta ex radice Jesse.* Radix autem Jesse, genus David: virga ex radice, Maria ex David: flos ex virga, filius Mariae, qui dicitur Jesus Christus, ipse erit & fructus. Flos enim fructus, quia per florem, & ex flore omnis fructus eruditur in fructum. Quid ergo? negant & fructui suum florem, & flori suam virgam, & virgae suam radicem, quo minus suam radix sibi vendicet per virgam proprietatem, ejus quod ex virga est floris & fructus. Siquidem omnis gradus generis ab ultimo ad principalem recensetur, ut jam nunc carnem Christi, non tantum Mariae, sed & David per Mariam & Jesse per David sciant adhaerere. Ideo hunc fructum ex lumbis David, id est ex posteritate carnis ejus jurat illi Deus confessurum in throno ipsius. Si ex lumbis David, quanto magis ex lumbis Mariae, ob quam in lumbis David.

22. Deleant igitur & testimonia daemonum, filium David proclamantia Jesum: sed testimonia Apostolorum delere non potuerunt, si daemonum indigna sunt. Ipse in primis Matthaeus fidelissimus evangelii commentator, ut comes domini: non aliam ob caussam, quam ut nos originis Christi carnalis compotes faceret, ita exorsus est: *Liber genituræ Jesu Christi filii David, filii Abraham*, his originis fontibus genere

ma-

manante cum gradatim ordo deducitur, ad Christi nativitatem, quid aliud quam caro ipsa Abrahæ & David, per singulos traducem sui faciens in virginem usque describitur inferens Christum: imo ipse Christus producitur de virgine? Sed & Paulus, utpote ejusdem evangelii & discipulus, & magister, & testis, qua ejusdem Christi apostolus, confirmat Christum ex semine David secundum carnem, utique ipsius. Ergo ex semine David caro Christi. Sed secundum Mariæ carnem ex semine David: ergo ex Mariæ carne est, dum ex semine est David. Quocunque detorseris dictum, aut ex carne est Mariæ, quod ex semine est David; aut ex David semine est, quod ex carne est Mariæ. Totam hanc controversiam dirimit idem apostolus, ipsum definiens esse Abrahæ semen. Cum Abraham, utique multo magis David, quasi recentioris. Retexens enim promissionem benedictionis nationum in nomine Abraham, & *in semine tuo benedicentur omnes nationes*: non, inquit, dixit *seminibus* tanquam de pluribus, sed *semine*: tanquam de uno, quod est Christus. Qui hæc legimus & credimus, quam debemus & possumus agnoscere in Christo carnis qualitatem? utique non aliam, quam Abraham. Siquidem semen Abraham Christus. Nec aliam quam Jesse, siquidem ex radice Jesse flos Christus. Nec aliam quam David, siquidem fructus ex lumbis David Christus. Nec aliam quam ex Maria, siquidem ex Mariæ utero Christus. Et adhuc superius: nec aliam quam Adam, siquidem secundus Adam Christus. Consequens ergo est, ut aut illos spiritalem carnem habuisse contendant, quo eadem conditio substantiæ deducatur in Christo, aut concedant carnem Christi spiritalem non fuisse, quæ non de spiritali stirpe censetur.

23. Sed agnoscimus adimpleri propheticam vocem Simeonis, super adhuc recentem infantem dominum

pro-

pronuntiatam: *Ecce hic positus est in ruinam & suscitationem multorum in Israel, & in signum quod contradicetur?* Signum enim nativitatis Christi, secundum Esaiam, *propterea dabit vobis dominus ipse signum, Ecce virgo concipiet in utero, & pariet filium.* Agnoscimus ergo signum contradicibile, conceptum & partum virginis Mariæ: de quo Academici isti: peperit, & non peperit: virgo & non virgo: quasi non, & si ita dicendum esset, a nobis magis dici conveniret. Peperit enim, quæ ex sua carne: & non peperit, quæ non ex virili semine. Et virgo quantum a viro, non virgo quantum a partu. Non tamen ut ideo peperit & non peperit: & ideo virgo, quæ non virgo: quia non de visceribus suis mater. Sed apud nos nihil dubium, nec retortum in ancipitem defensionem. Lux, lux: & tenebræ, tenebræ: & *est, est: & non, non. Quod amplius, hoc a malo.* Peperit, quæ peperit. Etsi virgo concepit, in partu suo nupsit. Ipsa patefacti corporis lege, in quo nihil interfuit, de vi masculi admissi, an emissi, idem illud sexus resignavit. Hæc denique vulva est, propter quam & de aliis scriptum est: *Omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum vocabitur domino.* Quis vere sanctus, quam Dei filius? Quis proprie vulvam adaperuit, quam qui clausam patefecit? Ceterum omnibus nuptiæ patefaciunt. Itaque magis patefacta est, quia magis erat clausa. Utique magis non virgo dicenda est quam virgo, saltu quodam mater antequam nupta. Et quid ultra de hoc retractandum est? cum hac ratione Apostolus non ex virgine, sed ex muliere editum filium Dei pronuntiavit, agnovit adapertæ vulvæ nuptialem passionem. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit, & non peperit. Sed videte ne nos jam nunc providens spiritus sanctus notarit hac voce, disceptaturos super uterum Mariæ. Ceterum non contra illam suam simpli-

plicitatem pronunciasset dubitative, Esaia dicente, *concipiet & pariet.*

24. Quod enim Esaias jaculatur in suggillatione hæreticorum ipsorum: & in primis, *Væ qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem:* istos scilicet notat, qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarum conservant: ut anima non alia sit, quam quæ vocatur: & caro non alia, quam quæ videtur: & Deus non alius, quam qui prædicatur. Ideo etiam Marcionem prospiciens, *Ego sum*, inquit, *Deus: & alius absque me non est.* Et cum alio id ipsum eodem modo dicit: *Ante me Deus non fuit*, nescio quas illas Valentinianorum æonum genealogias pulsat. Et *non ex sanguine, neque ex carnis & viri voluntate, sed & ex Deo natus est.* Hebioni respondit æque: *Etiam si angelus de cælis aliter evangelizaverit vobis quam nos, anathema sit*, ad Energema Apelliacæ virginis Philumenes filium dirigit. Certe *qui negat Christum in carne venisse, hic antichristus est:* Nudam & absolutam & simplici nomine naturæ suæ pronuntians carnem, omnes disceptatores ejus ferit: Sicut & definiens ipsum quoque Christum unum, multiformis Christi argumentatores quatit, qui alium faciunt Christum, alium Jesum: alium elapsum de mediis turbis, alium detentum: alium in secessu montis, in ambitu nubis sub tribus arbitris clarum, alium ceteris passivum, ignobilem; alium magnanimum, alium vero trepidantem: novissime alium passum, alium resuscitatum: per quod suam quoque in alia carne resurrectionem adseverant. Sed bene quod idem veniet de cœlis, qui est passus: *idem* omnibus *apparebit, qui est resuscitatus.* Et *videbunt & agnoscent, qui eum confixerunt:* utique ipsam carnem in quam sævierunt: sine qua, nec ipse esse poterit, nec agnosci. Ut & illi erubescant, qui adfirmant carnem in cœlis vacuam sensu, ut vaginam exempto Christo sedere: aut qui car-

nem

nem & animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem vero non jam.

25. Sed hactenus de materia præsenti satis. Jam enim arbitror instructam esse carnis in Christo, & ex virgine natæ & humanæ probationem, quod & solum discussum sufficere potuisset, sed citra singularum ex diverso opinionum congressionem, quam & argumentationibus earum, & scripturis quibus utuntur, provocavimus ex abundanti. Uti eo quod probavimus quid, & unde fuerit Christi caro, quid non fuerit, adversus omnes præjudicaverimus. Ut autem clausula de præfatione communi faciat, resurrectio nostræ carnis alio libello defendenda, hic habebit præstructionem, manifesto jam quale fuerit quod in Christo resurrexerit.

Q. Sept.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE

RESURRECTIONE CARNIS,

LIBER.

I.

Fiducia Christianorum, resurrectio mortuorum: illa credentes sumus, hoc credere veritas cogit. Veritatem Deus aperit. Sed vulgus inridet, existimans, nihil superesse post mortem. Et tamen defunctis parentant, & quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum: ut quos negant sentire quicquam, etiam desiderare præsumant. At ego magis rideo vulgus, tunc quoque cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, iisdem ignibus & promerens & offendens. O pietatem de crudelitate ludentem! sacrificat, an insultat, cum crematis cremat? Plane cum vulgo interdum & sapientes sententiam suam jungunt. Nihil esse post mortem, Epicuri schola est. Ait & Seneca, omnia post mortem finiri, etiam ipsam. Satis est autem, si non minor philosophia Pythagoræ & Empedocli. Sed Platonici immortalem animam e contrario reclamant: imo adhuc proxime etiam in corpora remeabilem adfirmant, etsi non in eadem, etsi non in humana tantummodo; ut Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pavum recenseantur. Certe

reci-

recidivatum animæ corporalem pronunciaverunt, tolerabilius mutata, quam negata qualitate: pulsata salute, licet non addita veritate. Ita seculum resurrectionem mortuorum, nec cum errat, ignorat.

2. Si vero & apud Deum aliqua secta est Epicureis magis adfinis quam prophetis, sciemus quid audiant a Christo Sadducæi. Christo enim servabatur omnia retro occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata supplere, prædicata repræsentare: mortuorum certe resurrectionem, non modo per semetipsum, verum etiam in semetipso probare. Nunc autem ad alios Sadducæos præparamur, partiarios sententiæ illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animæ, aspernati carnem, sicut & ipsum dominum carnis. Nulli denique alii salutem corporali substantiæ invident, quam alterius divinitatis hæretici. Ideoque & Christum aliter disponere coacti, ne creator carnis habeatur, in ipsa prius carne ejus erraverunt, aut nullius veritatis contendentes eam secundum Marcionem, & Basilidem, aut propriæ qualitatis, secundum hæreses Valentini, & Apellen. Atque ita sequitur, ut salutem ejus substantiæ excludant, cujus Christum consortem negant, certi illam summo præjudicio resurrectionis instructam, si jam in Christo resurrexerit caro. Propterea & nos volumen præmisimus de carne Christi, quo eam & solidam probamus, adversum phantasmatis vanitatem, & humanam vindicamus adversus qualitatis proprietatem, cujus conditio Christum & hominem & filium hominis inscripserit. Carneum enim atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nullum alium credendum Deum, præter creatorem, dum talem ostendimus Christum, in quo dinoscitur Deus, qualis promittitur a creatore. Obducti dehinc de Deo, carnis auctore, & de Christo carnis redemptore, jam & de resurrectione carnis re-

vin-

vincentur, congruenter scilicet. Et hoc ferme modo dicimus ineundam cum hæreticis disceptationem. Nam & ordo semper a principalibus deduci exposcit, ut de ipso prius constet, a quo dicatur dispositum esse, quod quæritur. Atque adeo & hæretici ex conscientia infirmitatis, nunquam ordinarie tractant. Certi enim, quam laborent, in alterius divinitatis insinuatione, adversus Deum mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, certe & in sacramentis priorem, & in prædicationibus manifestiorem, sub obtentu quasi urgentioris caussæ, id est ipsius humanæ salutis ante omnia requirendæ, a quæstionibus resurrectionis incipiunt. Quia durius creditur resurrectio carnis, quam una divinitas: atque ita tractatum, viribus ordinis sui destitutum, & scrupulis potius oneratum, depreciantibus carnem paulatim alterius divinitatis temperant sensum, ex ipsa spei concussione & demutatione. Dejectus enim unusquisque vel motus de gradu ejus spei quam susceperat, apud creatorem, facile jam declinatur ad alterius spei auctorem, etiam ultro suspicandum. Per diversitatem enim promissionum, diversitas insinuatur Deorum. Sic multos inretitos videmus, dum ante de resurrectione carnis eliduntur, quam de unione divinitatis elidunt. Igitur quantum ad hæreticos, demonstravimus quo cuneo decurrendum sit a nobis: & occursum est etiam suo quoque titulo, de Deo quidem unico & Christo ejus adversus Marcionem: de carne vero domini, etiam adversus quatuor hæreses; ad hanc maxime quæstionem præstruendam, uti nunc de sola carnis resurrectione ita digeram, tanquam penes nos incertum, dum sit quoque certum penes creatorem. Nam & multi rudes, & plerique sua fide dubii & simplices: plures quos instrui, dirigi, muniri oportebit: quia & hoc latere unio divinitatis defendetur: sicut enim negata carnis resurrectione concutitur, ita vindicata

constabilitur. Animæ autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim fere hæretici eam quoquomodo volunt, tamen non negant. Viderit unus aliqui Lucanus, nec huic quidem substantiæ parcens, quam secundum Aristotelem dissolvens, aliud quid pro ea subjicit, quasi sit tertium quiddam resurrecturum, neque anima, neque caro, id est non homo, sed ursus forsitan, tanquam Lucanus. Habet & iste a nobis plenissimum de omni statu animæ stilum, quam in primis immortalem tuentes, solius carnis & defectionem agnoscimus & refectionem cummaxime adserimus, redactis in ordinarium materiæ corpus, siqua & alibi pro caussarum incursione præstricta distulimus. Nam ut quædam prælibari solenne est: ita & differri necesse est, dum modo & prælibata suppleantur suo corpore, & dilata reddantur suo nomine.

3. Est quidem & communibus sensibus sapere in Dei rebus, sed in testimonium veri, non in adjutorium falsi: quod sit secundum divinam, non contra divinam dispositionem. Quædam enim & natura nota sunt, ut immortalitas animæ penes plures, ut Deus noster penes omnes. Utar ergo & sententia Platonis alicujus pronunciantis: Omnis anima immortalis. Utar & conscientia populi, contestantis Deum Deorum: utar & reliquis communibus sensibus, qui Deum judicem prædicant: Deus videt, & Deo commendo. At cum ajunt, Mortuum quod mortuum: &, Vive dum vivis: &, post mortem omnia finiuntur, etiam ipsa: tunc meminero & cor vulgi cinerem a Deo deputatum, & ipsam sapientiam seculi, stultitiam pronunciatam. Tunc si hæreticus ad vulgi vitia, vel seculi ingenia confugerit, discede dicam ab ethnico hæretice: etsi unum estis omnes, qui Deum fingitis, dum hoc tamen in Christi nomine facis, dum Christianus tibi videris, alius ab ethnico: redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur. Quid

cæco

cæco duci inniteris, si vides? quid vestiris a nudo, si Christum induisti? Quid alieno uteris clypeo, si ab Apostolo armatus es? Ille potius a te discat carnis resurrectionem confiteri, quam tu ab illo diffiteri. Quia si & a Christianis negari eam oporteret, sufficeret illis de sua scientia, non de vulgi ignorantia instrui. Adeo non erit Christianus, qui eam negabit, quam confitentur Christiani: & his argumentis negabit, quibus utitur non Christianus. Aufers denique hæreticis quæ ethnicis sapiunt, ut de scripturis solis quæstiones suas sistant: & stare non poterunt. Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat, & compassio sententiarum, & familiaritas opinionum, eoque fideliores existimantur: quia nuda & aperta & omnibus nota definiunt. Ratio autem divina in medulla est, non in superficie, & plerumque æmula manifestis.

4. Itaque hæretici inde statim incipiunt, & inde præstruunt: dehinc interstruunt, unde sciunt facile capi mentes, de communione favorabili sensuum. An aliud prius vel magis audias tam ab hæretico quam ab ethnico: & non protinus, & non ubique convicium carnis, in originem, in materiam, in casum, in omnem exitum eius? immundæ a primordio ex fecibus terræ, immundioris deinceps ex seminis sui limo, frivolæ, infirmæ, criminosæ, onerosæ, molestæ: & post totum ignobilitatis elogium caducæ, in originem terram, & cadaveris nomen: & de isto quoque nomine perituræ in nullum inde jam nomen, in omnis jam vocabuli mortem. Hanc ne ergo vir sapiens, & visui & contactui & recordatui tuo ereptam, persuadere, quod se receptura quandoque sit in integrum de corrupto, in solidum de casso, in plenum de inanito, in aliquid omnino de nihilo, & utique redhibentibus eam ignibus & undis, & alvis ferarum, & rumis alitum, & jactibus piscium, & ipsorum

temporum propria gula? Adeone autem eadem ſperabitur quæ intercidit, ut claudus, & luſcus, & cæcus, leproſus, & paralyticus revertantur, ut rediiſſe non libeat ad priſtinum? an integri? ut iterum talia pati timeant. Quid tum de conſequentiis carnis? Rurſusne omnia neceſſaria illi, & in primis pabula atque potacula, & pulmonibus natandum, & inteſtinis æſtuandum, & pudendis non pudendum, & omnibus membris laborandum? Rurſus ulcera, & vulnera, & febris, & podagra & mors redoptanda? Nimirum hæc erunt vota carnis recuperandæ, iterum cupere de ea evadere. Et nos quidem hæc aliquanto honeſtius pro ſtili pudore. Ceterum quantum etiam ſpurciloquii, licet illorum in congreſſibus experiri, tam ethnicorum quam hæreticorum.

5. Igitur quoniam & rudes quique de communibus adhuc ſenſibus ſapiunt, & dubii & ſimplices per eoſdem ſenſus denuo inquietantur, & ubique primus iſte in nos aries temperatur, quo carnis conditio quaſſatur: neceſſario & a nobis carnis primum conditio munietur. Vituperationem, laudatione depellas. Ita nos rhetoricari quoque provocant hæretici, ſicut etiam philoſophari. Futile & frivolum iſtud corpuſculum, quod malum denique appellare non horrent, etſi angelorum fuiſſet operatio, ut Menandro & Marco placet: etſi ignei alicujus exſtructio æque angeli, ut Apelles docet, ſufficeret ad auctoritatem carnis, ſecundæ divinitatis patrocinium. Angelos poſt Deum novimus. Jam nunc quiſquis ille ſummus Deus hæretici cujuſque eſt, non immerito ab ipſo quoque deducerem carnis dignitatem, a quo voluntas producendæ ei adfuiſſet. Utique enim prohibuiſſet fieri, quam fieri ſciſſet, ſi fieri noluiſſet. Ita & ſecundum illos, æque caro Dei res. Nihil operis non ejus eſt, qui paſſus eſt eſſe. Bene autem quod plures & duriores quæque doctrinæ, totam hominis figulationem

Deo

Deo nostro cedunt. Quantus hic sit, satis nosti, qui unicum credidisti. Incipiat jam tibi caro placere, cujus artifex tantus est. Sed & mundus, inquis, Dei opus est, & tamen *præterit habitus hujus mundi*, Apostolo quoque auctore. Nec idcirco restitutio mundi præjudicabitur, quia Dei opus est: & utique si universitas inreformabilis post decessum, quid portio? Plane, si portio universitati adæquatur: ad distantiam enim provocamus. Primo quidem, quod *omnia sermone Dei facta sunt*, *& sine illo nihil.* Caro autem & sermone Dei constitit propter formam, ne quid sine sermone, (*Faciamus* enim *hominem*, ante præmisit,) & amplius, manu, propter prælationem, ne universitati compararetur. *Et finxit*, inquit, *Deus hominem*, magnæ sine dubio differentiæ ratio, pro conditione scilicet rerum. Minora enim, quæ fiebant, eo, cui fiebant. Siquidem homini fiebant, cui mox a Deo addicta sunt. Merito igitur ut famula, jussu & imperio, & sola vocali potestate universa processerant. Contra, homo ut dominus eorum, in hoc ab ipso Deo extructus est, ut dominus esse posset, dum fit a domino.* Hominem autem, memento carnem proprie dici, quæ prior vocabulum hominis occupavit: & *finxit Deus hominem, limum de terra.* Jam homo, qui adhuc limus. Et *insufflavit in faciem ejus flatum vitæ: & factus est homo*, id est, limus, *in animam vivam.* Et *posuit Deus hominem, quem finxit, in paradiso.* Adeo homo figmentum primo, dehinc totus. Hoc eo commendarim, uti quicquid omnino homini a Deo prospectum atque promissum est: non soli animæ, verum & carni scias debitum; ut si non ex consortio generis, certe vel ex privilegio nominis.

6. Persequar itaque propositum, si tamen tantum possim carni vindicare, quantum contulit ille, qui eam fecit: jam tunc gloriantem, quod illa pusillitas,

limus, in manus Dei, quæcunque sunt, pervenit, satis beatus, etsi solummodo contactus. Quid enim si nullo amplius opere, statim figmentum de contactu Dei constitisset? Adeo magna res agebatur, qua ista materia extruebatur. Itaque totiens honoratur, quotiens manus Dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totum illi Deum occupatum ac dedicatum, manu, sensu, opere, consilio, sapientia, providentia, & ipsa in primis adfectione, quæ liniamenta ducebat. Quodcumque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, quod & limus, & caro sermo, quod & terra tunc. Sic enim præfatio patris ad filium: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et fecit hominem Deus.* Id utique quod finxit, ad imaginem Dei fecit illum, scilicet Christi. Et sermo enim Deus, qui in effigie Dei constitutus, *non rapinam existimavit pariari Deo.* Ita limus ille jam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum Dei opus erat, sed & pignus. Quo nunc facit ad infuscandam originem carnis, nomen terræ ventilare, ut sordentis, ut jacentis elementi? cum etsi alia materia excludendo homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret: qui illam & eligendo dignam judicasset, & tractando fecisset. Phidiæ manus Jovem Olympium ex ebore molitur, & adoratur: nec jam bestiæ & quidem insulsissimæ dens est. Sed summum seculi numen, non quia elephantus, sed quia Phidias tantus: Deus vivus, Deus verus, quamcunque materiæ vilitatem, non de sua operatione purgasset, & ab omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, ut honestius homo Deum, quam hominem Deus finxerit? nunc etsi scandalum limus, alia jam res est. Carnem jam teneo, non terram: licet & caro audiat, *Terra es, & in terram ibis.* Origo recensetur, non substantia revocatur. Datum est

esse

esse aliquid origine generosius, & demutatione felicius. Nam & aurum terra, quia de terra, hactenus tamen terra. Ex quo aurum, longe alia materia, splendidior atque nobilior de obsoletiore matrice. Ita & Deo licuit carnis aurum de limi, quibus putas, sordibus excusato censu eliquasse.

7. Sed dilutior videatur autoritas carnis, quia non & ipsam proprie manus divina tractavit, sicuti limum. Quando in hoc tractavit limum, & postmodum caro fieret ex limo, carnis utique negotium gessit. Sed adhuc velim discas, quando & quomodo caro floruerit ex limo. Neque enim, ut quidam volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eva paradisum exuti induerunt, ipsæ erunt carnis ex limo reformatio, cum aliquanto prius & Adam substantiæ suæ traducem in feminæ jam carne recognoverit: *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea:* Et ipsa delibatio masculi in feminam carne suppleta sit, limo opinor supplenda: si Adam adhuc limus. Obliteratus igitur & devoratus est limus in carnem. Quando? cum factus est homo in animam vivam, de Dei flatu, vapore scilicet: idoneo torrere quodammodo limum in aliam qualitatem, quasi in testam, ita in carnem. Sic & figulo licet argillam temperato ignis adflatu in materiam robustiorem recorporare, & aliam ex alia stringere speciem, aptiorem pristina, & sui jam generis ac nominis. Nam etsi scriptum est, *numquid argilla dicet figulo*, id est homo Deo: etsi Apostolus in testaceis ait vasculis, tamen & argilla homo, quia limus ante, & testa caro, quia ex limo per adflatus divini vaporem, quam postea pelliceæ tunicæ, id est cutes superductæ, vestierunt. Usque adeo, si detraxeris cutem, nudaveris carnem. Ita quod hodie spolium efficitur, si detrahatur: hoc fuit indumentum, cum superstruebatur. Hinc & Apostolus circumcisionem, despoliationem carnis appellans, tu-

nicam cutem adfirmavit. Hæc cum ita sint, habes & limum de manu Dei gloriosum, & carnem de adflatu Dei gloriosiorem, quo pariter caro & limi rudimenta deposuit, & animæ ornamenta suscepit. Non es diligentior Deo: Uti tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana candentia, non plumbo, non ære, non ferro, ne argento quoque oblaquees, sed electissimo & insuper operosissimo descrobes auro, vinis item, & unguentis preciosissimis quibusque, vasculorum prius congruentiam cures, proinde perfectæ ferruginis gladiis vaginarum adæques dignitatem: Deus vero animæ suæ umbram, spiritus sui auram, oris sui operam vilissimo alicui commiserit capulo, & indigne collocando utique damnaverit. Collocavit autem an potius inseruit & immiscuit carni, tanta quidem concretione, ut incertum haberi possit, utrum ne caro animam, an carnem anima circumferat: utrum ne animæ caro, an anima pareat carni. Sed & magis animam invehi atque dominari credendum est, ut magis Deo proximam: hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quod proximam Deo & continet & ipsius dominationis compotem præstat. Quem enim naturæ usum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem, non per carnem anima depascitur? quid ni? per quam omni instrumento sensuum fulta est? Visu, auditu, gustu, odoratu, contactu: per quam divina potestate respersa est. Nihil non sermone perficiens, vel tacite præmisso. Et sermo enim de organo carnis est. Artes per carnem; studia, ingenia, per carnem; opera, negotia, officia, per carnem: atque adeo totum vivere animæ carnis est, ut non vivere animæ nihil aliud sit, quam a carne divertere. Sic etiam ipsum mori carnis est, cujus & vivere. Porro si universa per carnem subjacent animæ, carni quoque subjacent per quod utaris necesse est. Ita caro

dum

dum ministra & famula animæ deputatur, consors & cohæres invenitur: si temporalium, cur non & æternorum?

8. Et hæc quidem velut de publica forma humanæ conditionis suffragia carni procuraverim. Videamus nunc de propria etiam Christiani nominis forma, quanta huic substantiæ frivolæ ac sordidæ, apud Deum prærogativa sit: & si sufficeret illi quod nulla omnino anima salutem possit adipisci, nisi, dum est in carne, crediderit: adeo caro salutis est cardo. Denique cum anima Deo allegitur, ipsa est quæ efficit, ut anima allegi possit. Scilicet caro abluitur, ut anima emaculetur. Caro ungitur, ut anima consecretur. Caro signatur, ut & anima muniatur. Caro manus impositione adumbratur, ut & anima spiritu illuminetur. Caro corpore & sanguine Christi vescitur, ut & anima de Deo saginetur. Non possunt ergo separari in mercede, quas opera conjungit. Nam & sacrificia Deo grata, conflictationes dico animæ, jejunia, & seras & aridas escas, & adpendices hujus officii sordes. Caro de proprio suo incommodo instaurat: virginitas quoque & viduitas, & modesta in occulto matrimonii dissimulatio, una noticia ejus, de bonis carnis Deo adolantur. Age jam quid de ea sentis, cum pro nominis fide in medium extracta, & odio publico exposita decertat, cum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, pædore, contumelia victus, ne somno quidem libera, quippe ipsis etiam cubilibus vincta, ipsisque stramentis lancinata, cum jam & in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cum denique suppliciis erogatur enisa reddere Christo vicem moriendo pro ipso, & quidem per eandem crucem sæpe, nedum per atrociora quoque ingenia pœnarum. Næ illa beatissima & gloriosissima, quæ potest apud Christum dominum parere debito tanto: ut hoc solum

debeat ei, quod ei debere desierit: hoc magis vincta, quod absoluta.

9. Igitur ut retexam quam Deus manibus suis ad imaginem Dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suæ vivacitatis animavit: quam incolatui, fructui, dominatui totius suæ operationis præposuit: quam sacramentis suis disciplinisque vestivit, cujus munditias amat, cujus castigationes probat, cujus passiones sibi adpreciat, hæccine non resurget totiens Dei? Absit ut Deus manuum suarum operam, ingenii sui curam, adflatus sui vaginam, molitionis suæ reginam, liberalitatis suæ hæredem, religionis suæ sacerdotem, testimonii sui militem, Christi sui sororem, in æternum destituat interitum. Bonum Deum novimus: solum optimum a Christo addiscimus, qui dilectionem mandans, post suam in proximum, faciet & ipse quod præcipit: diliget carnem tot modis sibi proximam, etsi infirmam, sed *virtus in infirmitate perficitur*; etsi imbecillam, *sed medicum non desiderant, nisi male habentes*; etsi inhonestam, sed *inhonestioribus majorem circumdamus honorem*; etsi perditam: sed *ego*, inquit, *veni, ut quod periit, salvum faciam*; etsi peccatricem: sed *malo mihi*, inquit, *salutem peccatoris, quam mortem*; etsi damnatam: sed *ego*, inquit, *percutiam, & sanabo.* Quid ea exprobras carni, quæ Deum expectant, quæ in Deum sperant? honorantur ab illo? quibus subvenit? Ausim dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, omnis vis Dei benefica vacuisset.

10. Tenes scripturas, quibus caro infuscatur? tene etiam quibus inlustratur. Legis cum caro deprimitur? adige oculos & cum caro relevatur. *Omnis caro fœnum.* Non hoc solum pronunciavit Esaias, sed &, *Omnis caro videbit salutare Dei.* Notatur in Genesi, dicens Deus: *Non manebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt.* Sed auditur per Joelem: *Effun-*

Effundam de spiritu meo in omnem carnem. Apostolum quoque, ne de uno stilo noris, quo carnem plerumque compungit. Nam etsi negat habitare boni quicquam in carne sua: etsi adfirmat eos, qui in carne sint, Deo placere non posse: quia concupiscat adversus spiritum: & si qua alia ita ponit, ut carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil proprie carni exprobari oportere, nisi in animæ suggillationem, quæ carnem ministerio sibi subigit. Verum interim & in illis literis Paulus est, cum stigmata Christi in corpore suo portat: cum corpus nostrum ut Dei templum vitiari vetat: cum corpora nostra, membra Christi facit: cum monet *tollere & magnificare Deum in corpore nostro.* Itaque si ignominiæ carnis resurrectionem ejus expellunt, cur non dignitates potius inducent? Quoniam Deo magis congruit in salutem redigere, quod reprobarit interdum, quam in perditionem debere, quod etiam aliquando probavit.

11. Hucusque de præconio carnis adversus inimicos, & nihilominus amicissimos ejus. Nemo enim tam carnaliter vivit, quam qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim pœnam, despiciunt & disciplinam. De quibus luculenter & paracletus per Prophetidem Priscam, *Carnes sunt, & carnem oderunt.* Quam si tanta auctoritas munit, quanta illi ad meritum salutis patrocinari possit, nunquid etiam Dei ipsius potentiam, & potestatem, & licentiam recensere debemus, an tantus sit, qui valeat dilapsum & devoratum, & quibuscunque modis ereptum tabernaculum carnis reædificare, atque restituere? an & aliqua nobis exempla hujus sui juris in publico naturæ promulgavit, ne qui forte adhuc sitiant Deum nosse: qui non alia lege credendus est, quam ut omnia posse credatur. Plane apud philosophos habes, qui mundum hunc innatum infectumque defendant: sed multo

melius

melius, quod omnes fere hæreses natum & factum mundum annuentes, conditionem Deo nostro adscribunt. Igitur confide illum totum hoc ex nihilo protulisse, & Deum nosti fidendo, quod tantum Deus valeat. Nam & quidam infirmiores, hoc prius credere de materia potius subjacenti volunt: ab illo universitatem dedicatam, secundum philosophos. Porro etsi ita in vero haberetur, cum tamen longe alias substantias longeque alias species ex reformatione materiæ diceretur protulisse, quam fuisset ipsa materia: non minus defenderem ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat, quæ omnino non fuerant. Quo enim interest ex nihilo quid proferri, an ex aliquo? dum quod non fuit, fiat: quando etiam non fuisse, nihil sit fuisse. Sic & fuisse econtrario, nonnihil est fuisse. Nunc etsi interest, tamen utrumque mihi adplaudit. Sive enim ex nihilo Deus molitus est cuncta, poterit & carnem in nihilum productam exprimere de nihilo. Sive de materia moderatus est alia, poterit & carnem quocunque dehaustam evocare de alio. Et utique idoneus est reficere, qui fecit. Quanto plus est fecisse, quam refecisse: initium dedisse, quam reddidisse. Ita restitutionem carnis, faciliorem credas institutione.

12. Aspice nunc ad ipsa quoque exempla divinæ potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris usquequaque sepelitur. Funestatur mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent cuncta, ubique justitium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur. Et tamen rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole, eadem & integra & tota universo orbi reviviscit, interficiens mortem suam, noctem, rescindens sepulturam suam, tenebras, hæres sibimet existens, donec & nox reviviscat cum suo & illa suggestu. Redaccenduntur enim & stellarum radii, quos matutina succensio extinxerat. Reducuntur

tur

tur & ſyderum abſentiæ, quas temporalis diſtinctio exemerat. Redornantur & ſpecula lunæ, quæ menſtruus numerus adtriverat. Revolvuntur hyemes & æſtates, & verna, & autumna, cum ſuis viribus, moribus, fructibus. Quippe etiam terræ de cœlo diſciplina eſt, arbores veſtire poſt ſpolia, flores denuo colorare, herbas rurſus imponere, exhibere eadem quæ abſumpta ſint ſemina: nec prius exhibere, quam abſumpta. Mira ratio: de fraudatrice ſervatrix: ut reddat, intercipit: ut cuſtodiat, perdit: ut integret, vitiat: ut etiam ampliet, prius decoquit. Siquidem uberiora & cultiora reſtituit, quam exterminavit. Revera fœnore interitu, & injuria uſura, & lucro damno, ſemel dixerim univerſa conditio recidiva eſt. Quodcunque conveneris, fuit. Quodcunque amiſeris, nihil non iterum eſt. Omnia in ſtatum redeunt, quum abſceſſerint, omnia incipiunt, quum deſierint. Ideo finiuntur, ut fiant. Nihil deperit, niſi in ſalutem. Totus igitur hic ordo revolubilis rerum, teſtatio eſt reſurrectionis mortuorum. Operibus eam præſcripſit Deus ante, quam literis. Viribus prædicavit ante, quam vocibus. Præmiſit tibi naturam magiſtram, ſummiſſurus & prophetiam; quo facilius credas prophetiæ, diſcipulus naturæ: quo ſtatim admittas cum audieris, quod ubique jam videris. Nec dubites Deum carnis etiam reſuſcitatorem, quem omnium noris reſtitutorem. Et utique ſi omnia homini reſurgunt, cui procurata ſunt; porro non homini, niſi & carni: quale eſt, ut ipſa depereat in totum, propter quam & cui nihil deperit?

13. Si parum univerſitas reſurrectionem figurat, ſi nihil tale conditio ſignat: quia ſingula ejus non tam mori quam deſinere dicantur, nec redanimari, ſed reformari exiſtimentur, accipe pleniſſimum atque firmiſſimum hujus ſpei ſpecimen. Siquidem animalis eſt res & vitæ obnoxia & morti: illum dico alitem orien-

tis peculiarem, de singularitate famosum, de posteritate monstruosum: qui semetipsum libenter funerans renovat, natali fine decedens atque succedens, iterum Phœnix, ubi jam nemo; iterum ipse, qui non jam; alius idem. Quid expressius atque signatius in hanc caussam, aut cui alii rei tale documentum? Deus etiam scripturis suis: & *florebit enim*, inquit, *velut phœnix*, id est de morte, de funere; uti credas, de ignibus quoque substantiam corporis exigi posse. *Multis passeribus antestare* nos dominus pronunciavit. Si non & phœnicibus, nihil magnum. Sed homines semel interibunt, avibus Arabiæ resurrectione securis?

14. Talia interim divinarum virium liniamenta, non minus parabolis operato Deo quam locuto, veniamus & ad ipsa edicta, atque decreta ejus, quo, cum maxime divisionem istam materiæ ordinamus. Exorsi enim sumus ab auctoritate carnis, an ea sit cui dilapsæ salus competat: dehinc prosecuti de potentia Dei, an tanta sit, quæ salutem conferre dilapsæ rei soleat. Nunc si probavimus utrunque, velim etiam de caussa requiras: an sit aliqua tam digna, quæ resurrectionem carnis necessariam, & rationi certe omni modo debitam vindicet: quia subest dicere, etsi caro capax restitui, etsi divinitas idonea restituendi, etsi caussa restitutionis præesse debebit. Accipe igitur & caussam, qui apud Deum discis tam optimum, quam & justum. De suo optimum, de nostro justum. Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodo Deum nosset, ex naturæ proprietate. At nunc etiam justum eum patitur, ex caussæ necessitate. Tamen & hoc ipso, optimum, dum & justum. Et bono enim juvando, & malo puniendo, justitiam exhibens, utramque sententiam bono præstat, hinc vindicans illud, inde remunerans illud. Sed cum Marcione plenius disces, an hoc sit Dei totum. Interim talis est

noster

noſter merito; judex, quia dominus; merito dominus, quia auctor; merito auctor, quia Deus. Hinc & ille, neſcio quis, hæreticorum: merito non judex, non enim Deus. Merito: non dominus: non enim auctor. Neſcio jam ſi Deus, qui nec auctor quod Deus, nec dominus quod auctor. Igitur ſi Deo & domino & auctori congruentiſſimum eſt judicium in hominem deſtinare, de hoc ipſo an dominum & auctorem ſuum agnoſcere & obſervare curaret: an non; itaque judicium reſurrectio expunget? Hæc erit tota cauſſa, imo neceſſitas reſurrectionis, congruentiſſima ſcilicet Deo deſtinatio judicii, de cujus diſpoſitione diſpicias, an utrique ſubſtantiæ humanæ dijudicandæ, cenſura divina præſideat, tam animæ quam & carni. Quod enim congruet judicari, hoc competet etiam reſuſcitari. Dicimus plenum primo perfectumque credendum judicium Dei, ut ultimum jam atque exinde perpetuum. Ut ſic quoque juſtum, dum non in aliquo minus. Ut ſic quoque Deo dignum, dum pro tanta ejus patientia plenum atque perfectum. Itaque plenitudinem perfectionemque judicii, non niſi de totius hominis repræſentatione conſtare. Totum porro hominem ex utriusque ſubſtantiæ concretione parere: idcircoque in in utraque exhibendum, quem totum oporteat judicari: qui niſi totus, utique non vixerit. Qualis ergo vixerit, talem judicari: quia de eo quod vixerit, habeat judicari. Vita eſt enim cauſſa judicii, per tot ſubſtantias diſpungenda, per quot & functa eſt.

15. Age jam ſcindant adverſarii noſtri, carnis animæque contextum, prius in vitæ adminiſtratione, ut ita audeant ſcindere illud etiam in vitæ remuneratione. Negent operarum ſocietatem, ut merito poſſint etiam mercedem negare. Non ſit particeps in ſententia caro, ſi non fuerit & in cauſſa. Sola anima revocetur, ſi ſola decedit. At enim non magis ſola

dece-

lecedit, quam sola decucurrit, illud unde decedit, ritam hanc dico. Adeo autem non solum anima ransigit vitam, ut nec cogitatus licet solos, licet ion ad effectum per carnem deductos auferamus a collegio carnis. Siquidem in carne, & cum carne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur in corde. Hanc denique carnis speciem, arcem animæ etiam lominus in suggillationem cogitatuum taxat. *Quid ogitatis in cordibus vestris nequam?* Et, *Qui conspexerit id concupiscendum, jam adulteravit in corde.* Adeo & ihe opere, & sine effectu, cogitatus carnis est actus. Sed etsi in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine, vel ubi philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, quod Hegemonicon appellatur: caro erit omne animæ cogitatorium. Nunquam anima ine carne est, quamdiu in carne est. Nihil non cum lla agit, sine qua non est. Quære adhuc an cogitatus quoque per carnem administrantur, qui per carnem dinoscuntur extrinsecus. Volutet aliquid anima, rultus operatur indicium: facies intentionum omnium peculum est. Negent factorum societatem, cui negare non possunt cogitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis enumerant: ergo peccatrix tenebitur supplicio. Nos vero etiam virtutes carnis opponimus: ergo & bene operata tenebitur præmio. Et i anima est, quæ agit & impellit in omnia, carnis obsequium est. Deum non licet aut injustum judicem credi, aut inertem. Injustum, si sociam bonorum operum a præmiis arceat. Inertem, si sociam malorum a suppliciis secernat, cum humana censura o præfectior habeatur: quo etiam ministros facti cujusque deposcit, nec parcens, nec invidens illis, quo minus cum auctoribus aut pœnæ, aut gratiæ communicent fructum.

16. Sed cum imperium animæ, obsequium carni distribuimus, prospiciendum est, ne & hoc alia ar-

gumentatione subvertant, ut velint carnem sic in officio animæ collocare, non quasi ministram, ne & sociam cogantur cognoscere. Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & potestatem suæ voluntatis in utrumque, homines scilicet & ipsos: idcirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodarint. Carnem autem nihil sapientem, nihil sentientem per semetipsam, non velle, non nolle de suo habentem, vice potius vasculi apparere animæ, ut instrumentum, non ut ministerium. Itaque animæ solius judicium præsidere, qualiter usa sit vasculo carnis: vasculum vero ipsum non esse sententiæ obnoxium: quia nec calicem damnari, siquis eum veneno temperarit: nec gladium ad bestias pronunciari, siquis eo latrocinium fuerit operatus. Jam ergo innocens caro, ex ea parte, qua non reputabuntur illi operæ malæ: & nihil prohibet, innocentiæ nomine salvam eam fieri. Licet enim nec bona opera reputentur illi, sicut nec mala: divinæ tamen benignitati magis competit innocentes liberare: beneficus enim est atque optimus. Debet autem etiam quod non deberetur offerre. Et tamen calicem non dico venenarium, in quem mors aliqua ructarit, sed fictricis, vel archigalli, vel gladiatoris, aut carnificis spiritu infectum: quæro an minus damnes, quam oscula ipsorum: nostris quoque sordibus nubilum, vel non pro animo temperatum, elidere solemus: quo magis puero irascamur. Gladium vero latrociniis ebrium quis non a domo tota, nedum a cubiculo, nedum a capitis sui officio relegabit: præsumens scilicet, nihil aliud se quam inludia animarum somniaturum, urgentium & inquietantium sanguinis sui concubinum. At enim & calix bene sibi conscius, & de diligentia ministerii commendatus, coronis quoque potatoris sui inorabitur, aut aspergine florum honorabitur. Et gladius bene de

bello cruentus, & melior homicida, laudem suam consecratione pensabit. Est ne ergo & in vascula & in instrumenta sententiam figere, ut dominorum & auctorum meritis & ipsa communicent; ut huic quoque argumentationi satisfecerim, licet ab exemplo vacet diversitas rerum, Omne enim vas vel instrumentum aliunde in usus venit, extranea omnino materia a substantia hominis. Caro autem ab exordio uteri consita, conformata, congenita animæ, etiam in omni operatione miscetur illi. Nam etsi vas vocatur apud Apostolum, quam jubet in honore tractare, eadem tamen ab eodem homo exterior appellatur: ille scilicet limus, qui prior titulo hominis incisus est: non calicis, aut gladii, aut fasculi ullius. Vas enim capacitatis nomine dicta est, qua animam capit & continet: homo vero de communione naturæ, quæ eam non instrumentum in operationibus præstat, sed ministerium. Ita & ministerium tenebitur judicio, ut de suo nihil sapiat: quia portio est ejus, quæ sapit, non supellex. Hoc & Apostolus sciens nihil carnem agere per semetipsam, quod non animæ deputetur: nihilominus peccatricem judicat carnem, ne eo quod ab anima videatur impelli, judicio liberata credatur. Sic & cum aliquas laudis operas carni indicit, *glorificate*, *tollite Deum in corpore vestro*, certus & hos conatus ab anima agi: idcirco tamen & carni eos mandat, quia & illi fructum repromittunt. Alioquin nec exprobratio competisset in alienam culpæ, nec adhortatio in extraneam gloriæ: & exprobratio enim, & exhortatio vacarent erga carnem, si vacaret & merces, quæ in resurrectione captatur.

17. Simplicior quisque fautor sententiæ nostræ putabit, carnem etiam idcirco repræsentandam esse judicio: quia aliter anima non capiat passionem tormenti seu refrigerii, utpote incorporalis: hoc enim

vul-

vulgus existimat. Nos autem animam corporalem & hic profitemur, & in suo volumine probamus, habentem proprium genus substantiæ soliditatis, per quam quid & sentire & pati possit. Nam & nunc animas torqueri, foverique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probabit Lazari exemplum. Dedi igitur adversario dicere: ergo quæ habet corpulentiam propriam, de suo sufficiet ad facultatem passionis & sensus, ut non egeat repræsentatione carnis, imo eatenus egebit: non quia sentire quid sine carne non possit, sed quia necesse est illam etiam cum carne sentire. Quantum enim ad agendum de suo sufficit, tantum & ad patiendum. Ad agendum autem minus de suo sufficit. Habet enim de suo solummodo cogitare, velle, cupere, disponere. Ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic itaque & ad patiendum societatem carnis expostulat, ut tam plene per eam pati possit, quam sine ea plene agere non potuit. Et ideo in quæ de suo sufficit, eorum interim sententiam pendit, concupiscentiæ, & cogitatus, & voluntatis. Porro si hæc satis essent ad plenitudinem meritorum, ut non requirerentur & facta, sufficeret in totum anima ad perfectionem judicii de his judicanda, in quæ agenda sola suffecerat. Cum vero etiam facta devincta sint meritis, facta autem per carnem administrentur: jam non sufficit animam sine carne foveri, sive cruciari pro operibus etiam carnis; etsi habet corpus, etsi habet membra; quæ proinde illi non sufficiunt ad sentiendum plene, quemadmodum nec ad agendum perfecte. Idciro pro quo modo egit, pro eo & patitur apud inferos, prior degustans judicium sicut prior induxit admissum: expectans tamen & carnem, ut per illam etiam facta compenset, cui cogitata mandavit. Denique hæc erit ratio in ultimum finem destinati judicii, ut exhibitione carnis omnis divina censura perfici possit. Alioquin

non sustineretur in finem, quod & nunc animæ decerpuntur apud inferos, si solis animabus destinaretur.

18. Hucusque præstructionibus egerim, ad muniendos sensus omnium scripturarum, quæ carnis recidivatum pollicentur. Cui cum tot auctoritates justorum patrociniorum procurent, honores dico substantiæ ipsius, tum vires Dei, tum exempla earum, tum rationes judicii & necessitates ipsius: utique secundum præjudicia tot auctoritatum scripturas intelligi oportebit: non secundum ingenia hæreticorum, de sola incredulitate venientia: quia incredibile habeatur restitui substantiam interitu subductam; non quia & substantiæ ipsi inemeribile sit, aut Deo impossibile, aut judicio inhabile: plane incredibile, si nec prædicatum divinitus fuerit: nisi quod etsi prædicatum id a Deo non fuisset, utlro præsumi debuisset, ut propterea non prædicatum, quia tot auctoritatibus præjudicatum. At cum divinis quoque vocibus personat, tanto abest ut aliter intelligatur, quam desiderant illa, a quibus etiam sine divinis vocibus persuadeatur. Videamus igitur hoc primum, quonam stilo spes ista proscripta sit. Unum opinor, apud omnes edictum Dei pendet. resurrectio mortuorum. Duo verba expedita, decisa, detersa: ipsa conveniam, ipsa discutiam, cui se substantiæ addicant. Cum audio resurrectionem homini imminere, quæram necesse est, quid ejus cadere sortitum sit. Siquidem nihil resurgere expectabit, nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, potest eam nec stantem nosse per vitam. Sententiam Dei, natura pronunciat: *Terra es, & in terram ibis.* Et qui non audit videt. Nulla mors non ruina membrorum. Hanc corporis sortem dominus quoque expressit, cum ipsa substantia indutus, *Diruite*, inquit, *templum istud, & ego illud triduo resuscitabo.* Ostendit

enim,

enim, cujus sit dirui, cujus elidi, cujus jacere, ejus & relevari, & resuscitari: quamquam & animam circumferret trepidantem usque ad mortem, sed non cadentem per mortem. Quia & scriptura de corpore inquit, sho dixerat. Atque adeo caro est, quæ morte subruitur: ut exinde a cadendo cadaver renuncietur. Anima porro nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit. Atqui ipsa est, quæ ruinam corpori infert, cum efflata est: sicut ipsa est, quæ illud de terra suscitabit ingressa. Non potest cadere quæ suscitavit ingressa. Non potest ruere, quæ eligit egressa. Arctius dicam, ne in somnum quidem cadit anima cum corpore, ne tum quidem sternitur cum carne. Sed enim agitatur in somnis & jactitatur: quiesceret autem si jaceret. Ita nec in veritate mortis cadit, quæ nec in imagine ejus ruit. Sequens nunc vocabulum mortuorum æque dispice, cui substantiæ insidat: quanquam in hac materia admittamus, interdum mortalitatem animæ assignari ab hæreticis: ut si anima mortalis resurrectionem consecutura est, præjudicium sit & carni non minus mortali resurrectionem communicaturæ. Sed nunc proprietas vocabuli vindicanda est suæ sorti. Jam quidem eo ipso, quod resurrectio caducæ rei est, id est carnis, eadem erit & in nomine mortui: quia caducæ rei est resurrectio, quæ dicitur mortuorum. Sic & per Abraham patrem fidei, divinæ familiaritatis virum discimus. Postulans enim Saræ humandæ locum de filiis Heth: *Date ergo*, inquit, *mihi possessionem sepulchri vobiscum*, *& humabo mortuam meam* carnem scilicet. Neque enim animæ humandæ spacium desiderasset, etsi anima mortalis crederetur, etsi mortuus dici mereretur. Quod si mortuus, corpus est, corporum erit resurrectio, cum dicitur mortuorum.

19. Et hæc itaque dispectio tituli, & præconii ipsius, fidem utique defendens vocabulorum, illuc

proficere debebit: ut si qua pars diversa turbat obtentu figurarum & ænigmatum, manifestiora quæque prævaleant; & de incertis certiora præscribant. Nacti enim quidam solennissimam eloquii prophetici formam, allegorici & figurati plerumque, non tamen semper, resurrectionem quoque mortuorum manifeste annunciatam, in imaginariam significationem distorquent; asseverantes ipsam etiam mortem spiritaliter intelligendam. Non enim hanc esse in vero, quæ sit in medio, dissidium carnis atque animæ, sed ignorantiam Dei, per quam homo mortuus Deo, non minus in errore jacuerit quam in sepulchro. Itaque & resurrectionem eam vindicandam, qua quis addita veritate redanimatus & revivificatus Deo, ignorantiæ morte discussa, velut de sepulchro veteris hominis eruperit: quia & dominus scribas & pharisæos sepulchris dealbatis adæquaverit. Exinde ergo resurrectionem fide consecutos cum domino esse, cum eum in baptismate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis sæpe nostros decipere consuerunt: quasi & ipsi resurrectionem carnis admittant. Væ, inquiunt, qui non in hac carne resurrexerit: ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacite autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt. Væ, qui non, dum in hac carne est, cognoverit arcana hæretica: hoc est enim aqud illos resurrectio. Sed & plerique ab excessu animæ resurrectionem vindicantes, de sepulchro exire, de seculo evadere interpretantur: quia & seculum mortuorum sit habitaculum, id est ignorantium Deum. Vel etiam de ipso corpore, quia & corpus vice sepulchri conclusam animam, in secularis vitæ morte detineat.

20. Ob hujusmodi igitur conjecturas primam præstructionem eorum depellam, qua volunt omnia prophetas per imagines concionatos: quando si ita esset, ne ipsæ quidem imagines distingui potuissent, si non

&

& veritates prædicatæ fuissent, ex quibus imagi deliniarentur. Atque adeo si omnia figuræ, q erit illud cujus figuræ, quomodo speculum obtend si nusquam est facies? Adeo autem non omnia ir gines, sed & veritates: nec omnia umbræ, sed corpora: ut in ipsum quoque dominum insignic quæque luce clarius prædicarentur. Nam & vir concepit in utero non figurate; & peperit Emanı lem, nobiscum dominum Jesum, non oblique; & oblique; accepturum *virtutem Damasci & spolia Sa ria*: sed manifeste venturum in judicium cum presl teris & principibus populi. Nam & *tumultuatæ s gentes* in persona Pilati, & *populi meditati sunt inan* in persona Israelis. *Astiterunt reges terræ*, Herode & *archontes congregati sunt in unum*, Annas & Caipl *adversus dominum & adversus Christum ejus*. Qui *tanquam ovis ad jugulationem adductus est*, & *tanqu agnus ante tondentem*, scilicet Herodem, *sine voce, non aperuit os suum: dorsum suum ponens ad flagella, maxillas ad palmas*, & *faciem non avertens a sputamin jaculis: deputatus* etiam *inter iniquos, perfossus manus pedes: sortem* passus in *vestimento*, & *potus amaros, capitum irridentium nutus, triginta argenteis apprecia* a proditore. Quæ hic figuræ apud Esaiam? quæ im gines apud David? quæ ænigmata apud Hieremiar ne virtutes quidem ejus per parabolas profatos. A numquid nec *oculi patefacti* sunt *cæcorum*, nec *inclar lingua mutorum*, nec *manus aridæ*, & *genua dissoluta valuerunt*, nec *claudi salierunt ut cervus*: quæ etsi s ritaliter quoque interpretari solemus secundum co parationem animalium, vitiorum a domino remed torum, cum tamen & carnaliter adimpleta sunt, oste dunt prophetas in utramque speciem prædicasse, sal eo quod plures voces eorum nudæ & simplices, ab omni allegoriæ nubilo puræ defendi possunt: cum exitus gentium & urbium resonant, Tyri & Æ

gypti, & Babylonis, & Idumææ, & Carthaginensium navium: ut cum ipsius Israelis plagas, aut venias, captivitates, restitutiones, ultimæque dispersionis exitum perorant. Quis hæc interpretabitur magis quam recognoscet? res in litteris tenentur, ut litteræ in rebus leguntur. Ita non semper, nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloquii. Sed interdum & in quibusdam.

21. Si ergo interdum & in quibusdam inquis, cur non & in edicto resurrectionis spiritaliter intelligendæ? quoniam quidem plurima ratio intercedit. Primo enim quid facient tot alia instrumenta divina, ita aperte corporalem contestantia resurrectionem, ut nullam admittant figuratæ significantiæ suspicionem. Et utique æquum sit, quod & supra demandavimus, incerta de certis, & obscura de manifestis præjudicari: vel ne inter discordiam certorum & incertorum, manifestorum & obscurorum fides dissipetur, veritas periclitetur, ipsa divinitas ut inconstans denotetur: Tunc quod verisimile non est, ut ea species sacramenti, in quam fides tota committitur, in quam disciplina tota connititur, ambigue annunciata, & obscure proposita videatur: quando spes resurrectionis nisi manifesta de periculo & præmio, neminem ad ejusmodi præsertim religionem publico odio & hostili elogio obnoxiam persuaderet. Nullum opus certum est mercedis incertæ. Nullus timor justus est periculi dubii. Et merces autem, & periculum, in resurrectionis pendet eventu. Etsi temporalia & localia & personalia Dei decreta atque judicia in urbes & gentes, & reges, tam aperta prophetia jaculata est, quale est ut æternæ dispositiones ejus & universales in omne hominum genus lucem sui fugerint: quæ quanto majora, tanto clariora esse deberent, ut majora crederentur. Et puto Deo nec livorem, nec

do-

dolum, nec inconstantiam, nec lenocinium adscribi posse, per quæ fere promulgatio majorum cavillatur.

22. Post hæc ad illas etiam scripturas respiciendum est, quæ non sinunt resurrectionem secundum animales istos, ne dixerim spiritales, aut hic jam in veritatis agnitione præsumi, aut ab excessu statim vitæ vindicari. Cum enim & tempora totius spei fixa sint sacrosancto stilo, nec liceat eam ante constitui, in adventu (opinor) Christi, vota nostra suspirant seculi hujus occasum, in transitum mundi quoque ad diem domini magnum, diem iræ & retributionis, diem ultimum & occultum: nec ulli præter quam patri notum, & tamen signis atque portentis & concussionibus elementorum, & conflictationibus nationum prænotatum. Evolverem prophetias, si dominus ipse tacuisset, nisi quod & prophetiæ vox erant domini, sed plus quod illas suo ore consignat. Interrogatus a discipulis quando eventura essent, quæ interim de templi exitu eruperat, ordinem temporum primo Judaicorum usque ad excidium Hierusalem, dehinc communium usque ad conclusionem seculi dirigit. Nam posteaquam edixit, & tunc *erit Hierusalem conculcatui nationibus* donec adimpleantur tempora nationum allegendarum scilicet a Deo & congregandarum cum reliquiis Israelis: Inde jam in orbem & in seculum prædicat secundum Joelem & Danielem & universum concilium prophetarum, futura signa in sole & luna & in stellis, conclusionem nationum cum stupore; sonitus maris, & motus refrigescentium hominum, præ metu & expectatione eorum quæ immineant orbi terræ. *Virtutes enim*, inquit, *cælorum commovebuntur, & tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus, cum plurimo potentatu & gloria. Ubi autem cœperint ista fieri, emergetis & elevabitis capita vestra, quod redemptio vestra adpropinquaverit.* Et tamen appropinquare eam dixit, non adesse jam: & cum cœpe-

rint iſta fieri, non cum facta fuerint: quia cum facta fuerint, tunc aderit redemptio noſtra, quæ eo usque adpropinquare dicitur: erigens interim & excitans animos, ad proximum jam ſpei fructum. Cujus etiam parabola ſubtexitur tenereſcentium arborum in caulem floris, & dehinc florem frugis antecurſorem. *Ita & vos cum videritis omnia iſta fieri, ſcitote in proximo eſſe regnum Dei. Vigilate ergo omni tempore, ut digni habeamini effugere omnia iſta, & ſtetis ante filium hominis*, utique per reſurrectionem omnibus ante transactis. Ita etſi in agnitione ſacramenti fruticat, ſed in domini repræſentatione floreſcit atque frugeſcit. Quis ergo dominum tam intempeſtive, tam acerbe excitavit jam ad dexteram Dei, ad confringendam terram ſecundum Eſaiam, quæ puto adhuc integra eſt? Quis inimicos Chriſti jam ſubjecit pedibus ejus ſecundum David, quaſi velocior patre, omni adhuc popularium cœtu reclamante Chriſtianos ad leonem? Quis cœlo deſcendentem Jeſum talem conſpexit, qualem aſcendentem Apoſtoli viderant, ſecundum angelorum conſtitutum? Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora ceciderunt, agnoſcentes quem pupugerunt. Nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichriſtum, nemo adhuc Babylonis exitum flevit. Eſt jam qui reſurrexerit niſi hæreticus? Exiit plane jam de corporis ſepulchro, etiam nunc febribus & hulceribus obnoxius, & conculcavit jam inimicos, etiam nunc luctari habens cum mundi potentibus. Et utique jam regnat, etiam *nunc cæſari quæ ſunt cæſaris*, debens.

23. Docet quidem Apoſtolus Coloſſenſibus ſcribens, *mortuos* fuiſſe nos aliquando *alienatos* & *inimicos ſenſus domini, cum in operibus peſſimis agebamus*; dehinc *conſepultos Chriſto in baptiſmate*, & *conreſuſcitatos in eo per fidem efficaciæ Dei, qui illum ſuſcitarit a mortuis*. Et *vos cum mortui eſſetis in delictis, & præputiatione*

car-

carnis vestræ, vivificavit cum eo, donatis vobis omnibus delictis. Et rursus: *Si cum Christo mortui estis ab elementis mundi, quomodo quidam quasi viventes in mundo sententiam fertis?* Sed cum ita nos mortuos faciat spiritaliter, ut tamen & corporaliter, quandoque morituros agnoscat, utique & resuscitatos, proinde spiritaliter deputans, æque non negat etiam corporaliter resurrecturos. Denique *si resurrexistis*, inquit, *cum Christo, ea quæ sursum sunt quærite: ubi est Christus in dextera Dei residens. Ea quæ sursum sunt sapite, non quæ deorsum.* Ita animo ostendit resurgere, quo solo adhuc possumus cœlestia attingere. Quæ non quæreremus, nec saperemus, si possideremus. Subjicit etiam: *Mortui enim estis*, scilicet delictis: non nobis, sed *vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Nondum ergo adprehensa est, quæ abscondita est. Sic & Joannes: *Et nondum ait manifestum est, quid futuri sumus. Scimus quia si manifestaverit, similes ei erimus.* Tanto abest, ut simus jam quod nescimus: utique scituri si jam essemus. Adeo contemplatio est spei in hoc spatio per fidem, non præsentatio: nec possessio, sed expectatio. De qua spe & expectatione Paulus ad Galatas: *Nos enim spiritu ex fide spem justiciæ expectamus:* non ait tenemus. Justiciæ autem Dei dicit ex judicio quo judicabitur de mercede: ad quam pendens & ipse, cum Philippensibus scribit, *Si qua*, inquit, *concurram in resuscitationem quæ est a mortuis, non quia jam accepi aut consummatus sum.* Et utique crediderat, & omnia sacramenta cognoverat, vas electionis, doctor nationum, & tamen adjecit: *Persequor autem si adprehendam in quo sum adprehensus a Christo.* Eo *amplius, ego me, fratres, non puto adprehendisse, unum plane, oblitus posteriorum in priora me extendens, secundum scopum persequor ad palmam incriminationis per quam concurrerem*, utique in resuscitationem a mortuis, suo tamen tempore, sicut ad Galatas;

tas: *Bene autem facientes ne tædeat: tempore enim suo metemus.* Sicut & ad Timotheum de Onesiphoro: *Det illi dominus invenire misericordiam in illo die.* In quem diem ac tempus & ipsi præcipit *custodire mandatum immaculatum, inreprehensibile, in apparentiam domini Jesu Christi, quam suis temporibus ostendet, beatus & solus potentator, & rex regnantium & dominus dominantium* de Deo dicens: De quibus temporibus & Petrus in Actis: *Pœniteat vos & resipiscite ad abolenda delicta vestra, ut tempora vobis superveniant refrigerii ex persona Dei, & mittat prædesignatum nobis Christum, quem oportet accipere cœlos adusque tempora exhibitionis omnium quæ locutus est Deus ore sanctorum prophetarum.*

24. Quæ tempora, cum Thessalonicensibus disce. Legimus enim *qualiter conversi sitis ab idolis, ad serviendum vivo & vero Deo, & ad exspectandum a cœlis filium ejus, quem suscitavit ex mortuis, Jesum.* Et rursus: *Quæ enim spes nostra vel gaudium vel exultationis corona, qua & vos coram domino Deo nostro Jesu Christo in adventu ipsius?* Item, *Coram Deo & patre nostro in adventum domini nostri Jesu Christi, cum universis sanctis ejus.* De quorum dormitione minus mœrenda docens, simul & tempora resurrectionis exponit, dicens: *Si enim credimus quod Jesus mortuus sit & resurrexerit, sic & Deus eos qui domierunt, per Jesum adducet cum ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone Dei: quod nos qui vivimus, qui remanemus in adventum domini nostri, non prævenienus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in jussu & in voce archangeli & tuba Dei descendet de cœlo, & mortui in Christo primi resurgent. Deinde nos qui vivimus, qui simul cum illis tollemur in nubibus obviam Christo in aerem: & ita semper cum domino erimus.* Quæ vox archangeli, quæ tuba Dei audita jam, nisi forte in cubiculis hæreticorum? Nam etsi tuba Dei evangelicus sermo dici potest, qui illos jam vocaret: Sed aut mortui erunt jam corporaliter ut resurrexerint,

&

& quomodo vivunt? aut in nubes erepti? & quomodo hic sunt? miserrimi revera, ut Apostolus pronunciavit, qui in ista tantum vita sperantes habebuntur, excludendo, dum præripiunt quod post illam repromittitur, frustrati circa veritatem, non minus quam Phygellus & Hermogenes. Et ideo majestas spiritus sancti perspicax ejusmodi sensuum, & in ipsa ad Thessalonicenses epistola suggerit: *De temporibus autem & temporum spatiis, fratres, non est necessitas scribendi vobis. Ipsi enim certissime scitis quod dies domini quasi fur nocte ita adveniet. Cum dicent pax & tuta sunt omnia, tunc illis repentinus insistet interitus.* Et in secunda, pleniore sollicitudine ad eosdem: *Obsecro vos, fratres, per adventum domini nostri Jesu Christi & congregationem nostram ad illum, ne cito commoveamini animo, neque turbemini, neque per spiritum, neque per sermonem*, scilicet pseudoapostolorum: *neque per epistolam* scilicet pseudophetarum *ac si per nostram, quasi insistat dies domini. Ne quis vos seducat ullo modo: quod nisi veniat abscessio primo*, hujus utique regni, *& revelетur delinquentiæ homo*, id est, antichristus, *filius perditionis, qui adversatur & superextollitur in omne quod Deus dicitur, vel religio, uti sedeat in templo Dei, adfirmans Deum se. Nonne meministis quod cum apud vos essem, hæc dicebam vobis? Et nunc quid teneat scitis ad revelandum eum in suo tempore. Jam enim arcanum iniquitatis agitatur, tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat*: quis? nisi Romanus status, cujus abscessio in decem reges dispersa antichristi superducet: *& tunc revelabitur iniquus, quem dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, & evacuabit apparentia adventus sui. Cujus est adventus secundum operationem satanæ in omni virtute & signis atque portentis mendacii, & in omni seductione injustitiæ eis qui pereunt.*

25. Etiam in Apocalypsi ordo temporum sternitur, quem *martyrum* quoque *animæ sub altari* ultionem

&

& judicium flagitantes sustinere didicerunt: ut prius & orbis *de pateris angelorum*, plagas suas ebibat, & prostituta illa civitas a decem regibus dignos exitus referat, & bestia antichristus cum suo pseudopropheta certamen ecclesiæ inferat: atque ita diabolo in abyssum interim religato, primæ resurrectionis prærogativa de soliis ordinetur; dehinc & igne dato, universalis resurrectionis censura de libris judicetur. Cum igitur & status temporum ultimorum scripturæ notent, & totam Christianæ spei frugem in exordio seculi collocent: apparet autem tunc adimpleri totum quodcunque nobis a Deo repromittitur: & vacat, quod hic jam ab hæreticis vindicatur; aut, si & agnitio sacramenti, resurrectio salva utique illa creditur, quæ in ultimo prædicatur; [illegible] sequitur, ut eo ipso quo hæc spiritalis vindicetur, illa corporalis præjudicetur. Quia si nulla tunc annunciaretur, merito sola hæc & tantummodo spiritalis vindicaretur. Cum vero & in ultimum tempus educitur, corporalis agnoscitur, quia non & tunc spiritalis annunciatur. Cur enim iterum annunciaretur resurrectio ejusdem conditionis, id est spiritalis: cum aut nunc eam deceret expungi sine ulla differentia temporum, aut tunc sub omni clausula temporum? Ita nobis magis competit etiam spiritalem defendere resurrectionem ab ingressu fidei, qui plenitudinem ejus agnoscimus exitum seculi.

26. Unum adhuc respondebo ad propositionem priorem allegoricarum scripturarum: licere & nobis corporalem resurrectionem de patrocinio figurati proinde eloquii prophetici vindicare. Ecce enim divina primordio sententia terram hominem pronunciando: *Terra es, & in terram ibis*, secundum substantiam scilicet carnis, quæ de terra erat sumpta, & quæ prior homo fuerat appellata, sicut ostendimus: dat mihi disciplinam in carnem quoque interpretandi,

siquid

ſiquid iræ vel gratiæ in terram Deus ſtatuit: quia nec proprie terra judicio ejus obnoxia eſt, quæ nihil boni ſeu mali admiſit. *Maledicta quidem, quod hauſerit ſanguinem.* Sed & hoc ipſum in figuram carnis homicidæ. Nam etſi juvari ſeu lædi habet terra quoque, propter hominem, uti ille juvetur, ſive lædatur per conſiſtorii ſui exitus: quo magis ipſe penſabit, quæ propter illum etiam terra patietur. Itaque & cum comminatur terræ Deus, carni potius comminari eum dicam: & cum quid terræ pollicetur, carni potius polliceri eum intelligam, ut apud David: *Dominus regnavit, exultavit terra*: id eſt, caro ſanctorum, ad quam pertinet regni divini fructus. Dehinc ſubjungit: *Vidit & concuſſa eſt terra. Montes ſicut cera liquefacti ſunt a facie domini*: caro ſcilicet prophanorum: & *videbunt enim eum in quem confixerunt.* Atque adeo ſi ſimpliciter de terræ elemento utrumque exiſtimabitur pronunciatum, quomodo congruet, & concuti & liquefieri eam a facie domini, quo ſupra regnante exultavit? Sic & apud Eſaiam *bona terræ edetis.* Bona carnis intelligentur, quæ illam manent in regno Dei reformatam & angelificatam: & conſecuturam quæ *nec oculus vidit nec auris audivit, nec in cor hominis aſcenderunt.* Alioquin ſatis vanum, ut ad obſequium Deus fructibus agri, & cibariis vitæ hujus invitet: quæ etiam inreligioſis & blaſphemis ſemel homini addicta conditione communicat, *pluens ſuper bonos & malos, & ſolem ſuum mittens ſuper juſtos & injuſtos.* Felix nimirum fides, ſi ea conſecutura eſt, quibus hoſtes Dei & Chriſti, non modo utuntur, verum etiam abutuntur, ipſam conditionem colentes adverſus conditorem: bulbos & tubera in terra bonis deputabis, domino pronunciante, ne in pane quidem victurum hominem. Sic Judæi terrena ſolummodo ſperando, cœleſtia amittunt, ignorantes & panem de cœleſti repromiſſum, & oleum divinæ unctionis, & vinum ſpiritus, aquam

animæ

animæ vigorantis ex vite Christi. Sicut & ipsam terram sanctam, Judaicum proprie solum reputant, carnem potius domini interpretandam, quæ exinde & in omnibus Christum indutis, sancta sit terra, vere sancta, per incolatum spiritus sancti: vere lacte & melle manans, per suavitatem spei ipsius: vere Judæa, per Dei familiaritatem; non enim qui manifesto Judæus sed qui in occulto, ut & templum eadem sit & Hierusalem, audiens ab Esaia, *exurge, exurge Hierusalem, indue fortitudinem brachii tui, Exurge sicut in primordio*, scilicet in illa integritate qua fuerat ante delictum transgressionis. Quæ enim in eam Hierusalem voces ejusmodi competent exhortationis & advocationis, quæ occidit prophetas & lapidavit ad se missos, & ipsum postremo dominum suum confixit? Sed nec ulli omnino terræ salus repromittitur, quam oporteret cum totius mundi habitu præterire. Etiam si quis audebit terram sanctam paradisum potius argumentari, quam & patrum dici capiat, Adæ scilicet & Evæ; proinde & in paradisum restitutio carni videbitur repromissa, quæ eum incolare & custodire sortita est, ut talis illuc homo revocetur, qualis inde pulsus est.

27. Habemus etiam vestimentorum in scripturis mentionem ad spem carnis allegorizare, quia & Apocalypsis Johannis, *hi sunt*, ait, *qui vestimenta sua non coinquinaverunt cum mulieribus*, virgines scilices significans, & *qui semetipsos castraverunt propter regna cœlorum*. Itaque in albis erunt vestibus, id est, in claritate, in nube carnis, & in evangelio indumentum nuptiale, sanctitas carnis agnosci potest. Itaque Esaias docens quale jejunium elegerit dominus cum subjicit de mercede bonitatis, *tunc*, inquit, *lumen tuum temporaneum erumpet & vestimenta tua citius orientur*, non subsericam utique nec pallium, sed carnem, volens accipi ortum carnis resurrecturæ, de mortis

occasu

occasu prædicavit. Adeo nobis quoque suppedit allegorica defensio corporalis resurrectionis. Nam & cum legimus *Populus meus introite in cellas promas, quantulum, donec ira mea prætereat*, sepulchra erunt cellæ promæ, in quibus paulisper requiescere habebunt, qui in finibus seculi sub ultima ira per Antichristi vim excesserint. Aut cur cellarum promarum potius vocabulo usus est, & non alicujus loci receptorii, nisi quia in cellis promis caro salita usui reposita servatur, depromenda illinc suo tempore? proinde enim & corpora medicata condimentis sepulturæ, mausoleis & monumentis sequestrantur, processura inde cum jusserit dominus. Quod cum ita intelligi congruat, & quæ enim ab ira Dei cellariorum nos refugia servabunt? hoc ipso quod ait, *donec ira prætereat* quæ extinguet antichristum, post iram ostendit processuram carnem de sepulchro, in quo ante iram fuerit illata. Nam & de cellariis non aliud effertur quam quod infertur, & post antichristi eradicationem agitabitur resurrectio.

28. Scimus autem sicut vocibus ita & rebus prophetatum. Tam dictis quam & factis prædicatur resurrectio, cum Moyses manum in sinum condit & emortuam profert, & rursus insinuat & vividam explicat, nonne hoc de toto homine portendit, siquidem trina virtus Dei per illa trina signa denotabatur cum suo ordine primo diabolum serpentem quamquam formidabilem subactura homini, de hinc carnem de sinu mortis retractura, atque ita omnem sanguinem executura judicio. De quo apud eundem propheten *Quoniam & vestrum*, inquit Deus, *sanguinem exquiram de omnibus bestiis, & de manu hominis & de manu fratris exquram eum.* Porrò nihil exquiritur nisi quod reposcitur: nihil reposcitur nisi quod & reddetur, & utique reddetur, quod ultionis nomine reposcetur & exquiretur. Neque enim vindicari poterit, quod omnino

non fuerit. Erit autem dum restituitur, uti vindicetur. In carnem itaque dirigitur, quicquid in sanguinem prædicatur, sine qua non erit sanguis. Caro suscitabitur, ut sanguis vindicetur. Sunt & quædam ita pronunciata, ut allegoriæ quidem nubilo careant: nihilominus tamen ipsius simplicitatis suæ sitiant interpretationem, quale est apud Esaiam: *Ego occidam & vivificabo*. Certe posteaquam occiderit, vivificabit. Ergo per mortem occidens, per resurrectionem vivificabit. Caro est autem quæ occiditur per mortem, caro itaque & vivificabitur per resurrectionem. Certe si occidere carni animam eripere est, vivificare, contrarium ejus, carni animam referre est: caro resurgat necesse est, cui anima per occisionem erepta, referenda est per vivificationem.

29. Igitur si & allegoricæ scripturæ, & argumenta rerum, & simplices voces resurrectionem carnis, quanquam sine nominatione ipsius substantiæ subradiant: quanto magis quæ hanc spem in ipsas substantias corporales speciali mentione determinant, non erunt deducendæ in quæstionem? Accipe Ezechielem: Et *facta est*, inquit, *super me manus domini, & extulit me in spiritu dominus & posuit me in medio campi. Is erat ossibus refertus, & circumduxit me super ea per circuitum, & ecce multa super faciem campi: & ecce arida satis. Et ait ad me: Fili hominis si vivent ossa ista? Ex dixi: Adonai domine tu scis. Et ait ad me: propheta in ossa hæc & dices: Ossa arida audite sermonem domini. Hæc dicit dominus adonai, ossibus istis: Ecce ego adfero in vos spiritum & vivetis, & dabo in vos spiritum, & reducam vos in carnes & circumdabo in vobis cutem, & dabo in vobis spiritum, & vivetis, & cognoscetis quod ego dominus. Et prophetavi secundum præceptum, & ecce vox dum propheto & ecce motus, & accedebant ossa ad ossa. Et vidi, & ecce super ossa nervi & caro ascendit: & circumpositæ sunt*

eis

eis cutes, & spiritus in eis non erat: & ait ad me: propheta ad spiritum fili hominis propheta & dices ad spiritum: Hæc dicit dominus adonai: A quatuor ventis veni spiritus & spira in istis interemptis & vivant. Et prophetavi ad spiritum sicut præcepit mihi, & introivit in ea spiritus, & vixerunt & steterunt super pedes suos valentia magna satis. Et ait ad me: Fili hominis, ossa ista omnis domus Israel est. Ipsi dicunt: Exaruerunt ossa nostra, & periit spes nostra, avulsi sumus in eis. Propterea propheta ad eos: Ecce ego patefacio sepulchra vestra, & eveham vos de sepulchris vestris populus meus, & inducam vos in terram Israel: & cognoscetis quod ego dominus aperuerim sepulchra vestra & eduxerim vos de sepulchris vestris populus meus, & dabo vobis spiritum & vivetis & requiescetis in terra vestra, & cognoscetis quod ego dominus locutus sim & fecerim, dicit dominus.

30. Hanc quoque prædicationem scio qualiter concutiant in allegoriæ argumentationem: quia dicendo *ossa ista omnis domus est Israel*, in imaginem ea fecerit Israeli, & a propria conditione transtulerit, atque ita figuratam esse non veram resurrectionis prædicationem. Statum enim Judæorum deformari quodammodo emortuum & exaridum & dispersum in campo orbis. Itaque & imaginem resurrectionis in illum allegorizari, quia recolligi habeat & recompingi os ad os, id est tribus ad tribum, & populus ad populum: & recorporari carnis facultatem nervis regni. Atque ita de sepulchris, id est de habitaculis captivitatis tristissimis atque teterrimis educi, & refrigerii nomine respirari, & vivere exinde in terra sua Judæa. Et quid post hæc? morientur sine dubio, & quid post mortem? Nulla, opinor resuscitatio, si non hæc erit ipsa, quæ Ezechieli revelatur. Sed enim & alias prædicatur resurrectio, ergo & hæc erit, & temere in statum eam Judaicarum rerum convertunt.

tunt. Aut si alia est illa quam defendimus, nihil mea interest, dum sit & corporum resurrectio, sicut & rerum Judaicarum. Denique hoc ipso quod recidivatus Judaici status de recorporatione & redanimatione ossium figuratur, id quoque eventurum ossibus probatur. Non enim posset de ossibus figura componi, si non idipsum & ossibus eventurum esset. Nam etsi figmentum veritatis in imagine est, imago ipsa in veritate est sui. Necesse est esse prius sibi, quo alii configuretur. De vacuo similitudo non competit. De nullo parabola non convenit. Ita oportebit ossium quoque credi reviscerationem & respirationem, qualis dicitur, de qua possit exprimi Judaicarum rerum reformatio, qualis adfingitur. Sed magis religiosum est veritatem de suæ veritate simplicitatis defendi, quam sensus divinæ propositionis expostulat. Si enim ad res Judaicas spectaret hæc visio: statim revelato situ ossium subjecisset: *Ossa ista omnis domus Israelis est*, & cetera deinceps. At cum ostensis ossibus de propria spe eorum, quid obloquitur, nondum nominato Israele, & fidem tentat prophetæ: *Fili hominis, si vivent ossa*, ut & ille responderet, *domine tu scis*. Non utique Deus prophetæ fidem de ea re tentasset, quæ futura non esset, quam nunquam Israel audisset, quam credi non oporteret. Sed quoniam prædicabatur quidem resurrectio mortuorum, Israel vero pro sua incredulitate diffidens scandalizabatur: & aspiciens habitum senescentis sepulturæ desperabat resurrectionem, vel non in eam potius animum dirigebat, sed in circumstantias suas; idcirco Deus & prophetam quasi & ipsum dubium præstruxit ad constantiam prædicationis, revelato ordine resurrectionis, & populo id credendum mandavit, quod prophetæ revelavit, ipsos dicens esse ossa, quæ erant resurrectura, qui non credebant resurrectura. Denique in clausula, & *cognoscetis*, inquit, quod *ego do-*

minus

minus locutus sim, & fecerim, id utique facturus, quod fuerat locutus. Ceterum non id facturus quod locutus, si aliter facturus, quam locutus.

31. Plane si & populus allegorice mussitaret, ossa sua arefacta, & spem suam perditam, dispersionis exitum querulus, merito videretur & Deus figuratam desperationem figurata promissione consolatus. Sed cum dispersionis quidem injuria nondum populo accidisset, resurrectionis vero spes apud illum sæpissime cecidisset, & manifestus est de corporum interitu labefactans fiduciam resurrectionis: ita & Deus eam restruebat fidem, quam populus destruebat. Quanquam etsi aliqua præsentium rerum tunc conflictatione hærebat Israel, non idcirco in parabola accipienda esset revelationis intentio, sed in testationem resurrectionis: ut in illam spem erigeret illos æternæ scilicet salutis & necessarioris restitutionis, & averteret a respectu præsentium rerum. Ad hoc enim & alibi prophetes: *Exibitis de sepulchris velut vituli de vinculis soluti, & conculcabitis inimicos.* Et rursus: *Gaudebit cor vestrum, & ossa vestra velut herba orientur:* quia & herba de dissolutione & corruptela seminis reformatur. In summa: si proprie in Israelis statum resurgentium ossium imago contenditur, cur etiam non Israeli tantummodo, verum & omnibus gentibus eadem spes annunciatur, & recorporandarum & redanimandarum reliquiarum, & de sepulchris excitandorum mortuorum? de omnibus enim dictum est: *Vivent mortui, & exurgent de sepulchris: ros enim qui a te est, medela est ossibus eorum.* Item alibi: *Veniet adorare omnis caro in conspectu meo*, dicit dominus: quando? cum præterire cœperit habitus mundi hujus. Supra enim, *quemadmodum cœlum novum & terra nova, quæ ego facio in conspectu meo dicit dominus, ita stabit semen vestrum.* Tunc ergo quod subjicit, implebitur. Et *exibunt*, utique de sepulchris, & *videbunt artus eorum*

rum qui impie egerunt: quoniam vermis illorum non decidet, & ignis eorum non extinguetur: & erunt conspectui omni carni, ſcilicet quæ reſuſcitata & egreſſa de ſepulchris dominum pro hac gratia adorabit.

32. Sed ne ſolummodo eorum corporum reſurrectio videatur prædicari, quæ ſepulchris demandantur, habes ſcriptum: *Et mandabo piſcibus maris & eructabunt oſſa quæ ſunt comeſta, & faciam compaginem ad compaginem, & os ad os.* Ergo, inquis, & piſces reſuſcitabuntur & ceteræ beſtiæ & alites carnivoræ, ut vomant quos comederunt: quia & apud Moyſen legis exquiri ſanguinem de omnibus beſtiis? non utique. Sed idcirco nominantur beſtiæ & piſces in redhibitionem carnis & ſanguinis, quo magis exprimatur reſurrectio etiam devoratorum corporum, cum de ipſis devoratoribus exactio edicitur. Puto autem hujus quoque divinæ poteſtatis documentum idoneum Jonam cum incorruptus utraque ſubſtantia, carne atque anima, de alvo piſcis evolvitur, & utique triduo concoquendæ carni viſcera ceti ſuffeciſſent, quam capulum, quam ſepulchrum, quam ſenium requietæ atque conditæ alicujus ſepulturæ: ſalvo eo, quod & beſtias feras in Chriſtianum vel maxime nomen homines, vel ipſos etiam iniquitatis angelos figuravit, de quibus ſanguis exigetur per ultionem penſandam. Quis ergo diſcendi magis adfinis, quam præſumendi: & credendi diligentior, quam contendendi: & divinæ potius ſapientiæ religioſus, quam ſuæ libidinoſus, audiens aliquid a Deo deſtinatum in carnes, & cutes, & nervos, & oſſa, aliud quid hæc commentabitur, quaſi non in hominem deſtinetur, quod in iſtas ſubſtantias prædicatur? Aut enim nihil in hominem deſtinatur, non liberalitas regni, non ſeveritas judicii, non quodcunque eſt reſurrectio: aut ſi in hominem deſtinatur, neceſſe eſt in eas ſubſtantias deſtinetur, ex quibus homo ſtructus eſt, in quem deſtinatur. Il-

lud

lud etiam de argutissimis istis demutatoribus ossium, & carnium, & nervorum, & sepulchrorum requiro, cur siquando in animam quid pronunciatur, nihil aliud animam interpretantur, nec transfigunt ea in alterius rei argumentum? Cum vero in aliquam speciem corporalem quid edicitur, omnia potius adseverant, quam quod nominatur? Si corporalia parabolæ, ergo & animalia. Si non & animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo, quam & anima, ut non possit altera species ænigmata admittere ænigmata, altera excludere.

33. Satis hæc de prophetico instrumento, ad Evangelia nunc provoco. Hic quoque occursurus prius eidem astutiæ eorum qui proinde & dominum omnia in parabolis pronunciasse contendunt, quia scriptum est: *Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis: & sine parabola non loquebatur ad illos*, scilicet Judæos. Nam & discipuli: *Quare*, ajunt, *in parabolis loqueris?* & dominus: *Propterea in parabolis loquor ad eos, ut videntes non videant, & audientes non audiant:* secundum Esaiam. Quod si ad Judæos in parabolis, jam non ad omnes. Si non ad omnes in parabolis, jam non semper nec omnia parabolæ, sed quædam & ad quosdam. Ad quosdam autem dum ad Judæos. Nonnunquam plane & ad discipulos. Sed quomodo referat scriptura, considera. Dicebat autem & parabolam ad eos: ergo & non parabolam dicebat: quia non notaretur cum parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur: & tamen nullam parabolam non aut ab ipso invenias edisseratam, ut de seminatore in verbi administratione, aut a commentatore evangelii præluminatam, ut judicis superbi & viduæ instantis ad perseverantiam orationis; aut ultro conjectandam, ut arboris fici dilatæ in spem, ad instar Judaicæ infructuositatis. Quod si nec parabolæ adumbrant evangelii lucem, tanto abest ut sententiæ & defini-

tiones, quarum aperta natura est, aliter quam sonant, sapiant. Definitionibus autem & sententiis dominus edicit, sive judicium, sive regnum Dei, sive resurrectionem. *Tolerabilius erit*, inquit, *Tyro, & Sidoni in die judicii: & dicite illis quod adpropinquaverit regnum Dei: &, Retribuetur tibi in resurrectione justorum.* Si nomina absolute sunt rerum, id est judicii & regni Dei, & resurrectionis, ut nihil eorum in parabolam comprimi possit: nec ea in parabolas compellantur, quæ ad dispositionem & transactionem, & passionem regni, judicii, & resurrectionis prædicantur: atque ita corporalia defendentur, ut corporalibus destinata: id est, non spiritalia, quia non figurata. Nam & ideo præstruximus tam corpus animæ, quam & carnis obnoxium esse mercedibus pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animæ occasionem subministrans figurarum, corporalitatem carnis excludat: cum utramque participem & regni, & judicii, & resurrectionis oporteat credi: & nunc eo pergimus, uti corporalitatem carnalem proprie demonstremus a domino significari in omni resurrectionis mentione, salva animali, quam & ipsam pauci receperunt.

34. In primis cum ad hoc venisse se dicit, uti quod periit, salvum faciat. Quid dicis? perisse hominem? sine dubio. Totumne an ex parte? utique totum. Siquidem transgressio quæ perditionis humanæ caussa est, tam animæ instinctu ex concupiscentia, quam & carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio transgressionis inscripsit, atque exinde merito perditionis implevit. Totus itaque salvus fiet, qui perit totus delinquendo: nisi si & ovis illa sine corpore amittitur, & sine corpore revocatur. Nam si caro quoque ejus cum anima, quod pecus totum est, humeris boni pastoris advehitur, ex utraque utique substantia restituendi hominis exemplum est. Aut

quam

quam indignum Deo, dimidium hominem redigere in salutem? pene minus facere, cum etiam secularium principum plena semper indulgentia vindicetur. Diabolus validior in hominis injuriam intelligitur, totum eum elidens: Deus infirmior renunciabitur, non totum eum relevans? Atqui & Apostolus suggerit: *Ubi delictum abundaverit, illic gratiam superabundasse.* Quomodo denique salvus habebitur, qui poterit & perditus dici? carne scilicet perditus, anima vero salvus: nisi quod jam & anima in perdito constituatur necesse est, ut salva effici possit, id enim salvum effici oportebit quod perditum fuerit. Porro autem recipimus animæ immortalitatem, ut perdita non in interitum credatur, sed in supplicium, id est in gehennam. Et si ita est, jam non animam spectabit salus salvam scilicet sua natura per immortalitatem, sed carnem potius quam interibilem constat apud omnes. Aut si & anima interibilis, id est, non immortalis quod & caro, jam & carni forma illa ex æquo perficere debebit, proinde mortali & interibili: quia id quod perit, salvum facturus est dominus. Nolo nunc contentioso fune deducere, hac, an illac hominem perditio depostulet, dum utrinque eum salus destinet, in ambas substantias peræquata. Ecce enim ex quacunque substantia hominem perisse præsumpseris, ex altera non perit. Salvus ergo erit jam ex qua non perit, & salvus nihilominus fiet, ex qua perit. Habes totius hominis restitutionem, dum &, quodcunque ejus perit, salvum facturus est dominus: & quodcumque non perit, utique non erit perditurus. Quis ultra de utriusque substantiæ securitate dubitabit, cum altera salutem consecutura sit, altera amissura eam non sit? & tamen adhuc sensum rei exprimit dominus: *ego*, dicens, *veni, non ut meam, sed ut patris, qui me misit, faciam voluntatem.* Quam oro te? ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo quicquam, sed

resuscitem illud in novissima die. Quid a patre Christus acceperat, nisi quod & induerat? hominem sine dubio, carnis animæque texturam. Neutrum ergo eorum quæ accepit perire patietur: imo nec quicquam utriusque, imo nec modicum. Quod si modicum caro, ergo nec carnem: quia nec modicum, nec quicquam. Atqui si non & carnem resuscitabit novissima die, jam non modicum patietur perire de homine, sed pro tanta dixerim parte prope totum. Ingerens amplius: *Hoc est patris voluntas, ut omnis qui aspicit filium & credit in eum, habeat vitam æternam: & suscitem illum novissima die*; plenitudinem extruit resurrectionis: distribuit enim utrique substantiæ per officia propriam mercedem salutis, & carni per quam filius aspiciebatur, & animæ per quam credebatur. Ergo dices, illis erit promissa res, a quibus Christus videbatur. Sit plane ita, ut & ad nos eadem spes inde manaverit. Nam si videntibus & idcirco credentibus fructuosa tunc fuerunt opera carnis atque animæ, multo magis nobis. Feliciores enim qui non vident & credunt, quando & si illis negaretur carnis resurrectio, certe felicioribus competisset. Quomodo enim felices, si ex parte perituri?

35. Sed & præcipit *eum potius timendum, qui corpus & animam occidat in gehennam*, id est dominum solum: non qui *corpus occidant, animæ autem nihil nocere possint*, id est humanas potestates. Adeo hic & animæ immortalis natura recognoscitur, quæ non possit occidi ab hominibus, & carnis esse mortalitatem, cujus sit occisio. Atque ita resurrectionem quoque mortuorum carnis esse, quæ in gehennam nisi resuscitata non poterit occidi. Sed quoniam & hic de interpretatione corporis quæstio cavillatur, ego corpus hominis non aliud intelligam, quam omnem istam struem carnis, quoquo genere materiarum concinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur,

quod

quod denique ab hominibus occiditur. Sic & parietis corpus non aliud admittam, quam cæmenta, quam ſaxa, quam lateres. Si quis arcanum aliquod corpus inducit, oſtendat, revelet, probet ipſum eſſe etiam quod occidatur ab homine, & de illo erit dictum: item ſi animæ corpus opponitur, vacabit aſtutia. Cum enim utrumque proponitur, corpus atque animam occidi in gehennam, diſtinguitur corpus ab anima, & relinquitur intelligi corpus, id quod in promptu ſit, caro ſcilicet; quæ ſicut occidetur in gehennam, ſi non magis a Deo timuerit occidi, ita & vivificabitur in vitam æternam, ſi maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde ſiquis occiſionem carnis atque animæ in gehennam, ad interitum & finem utriusque ſubſtantiæ arripiet: non ad ſupplicium quaſi conſumendarum, non quaſi puniendarum: recordetur ignem gehennæ æternum prædicari, in pœnam æternam, & inde æternitatem occiſionis agnoſcat, propterea humanæ ut temporali prætimendam. Tunc & æternas ſubſtantias credet, quarum æterna ſit occiſio in pœnam. Certe cum poſt reſurrectionem corpus cum anima occidi habeat in gehennam, ſatis de utroque conſtabit, & de carnali reſurrectione, & de æterna occiſione. Abſurdiſſimum alioquin ſi idcirco reſuſcitata caro occidatur in gehennam, uti finiatur, quod & non reſuſcitata pateretur. In hoc ſcilicet reficietur ne ſit, cui non eſſe jam evenit. Eidem nos ſpei fulciens, paſſerum quoque ſubjungit exemplum, quod *ex duobus non cadat alter in terram ſine Dei voluntate:* ut & carnem quæ ceciderit in terram, proinde credas & reſurgere poſſe per ejusdem Dei voluntatem. Nam etſi paſſeribus hoc non licet, ſed nos multis paſſeribus anteſtamus, eo quod cadentes reſurgamus. Quorum denique capillos capitis omnes numeratos adfirmans, ſalvos utique repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerum redegiſſet?

degisset? nisi quia hoc est ut *omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam:* id est, nec capillum, sicut nec oculum, nec dentem. Ceterum unde erit fletus & dentium frendor, nisi ex oculis & ex dentibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam, & detruso in tenebras exteriores, quæ oculorum propria sunt tormenta. Si quis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus, constringendus statim manibus & pedibus, utpote qui cum corpore surrexerit. Sic ergo & recumbere ipsum in Dei regno, & sedere in thronis Christi, & assistere tunc ad dexteram vel sinistram, & edere de ligno vitæ, corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt.

36. Videamus nunc an & Sadducæorum versutiam elidens, nostram magis sententiam erexerit. Caussa opinor quæstionis, fuit destructio resurrectionis. Siquidem Sadducæi neque animæ neque carnis admittunt salutem: & ideo ex qua vel maxime specie resurrectionis fides labefactatur, ex ea argumentum problemati suo accommodaverunt: de carnis scilicet obtentu nupturæ necne post resurrectionem, sub ejus mulieris persona, quæ septem fratribus nupta, in dubio haberetur, cui eorum restitueretur. Porro serventur sensus tam quæstionis quam responsionis, & controversiæ occursum est. Si enim Sadducæi quidem respuebant resurrectionem, dominus autem eam confirmat, & scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quæ resurrectionem prædicassent, & virtutis Dei incredulos, idoneæ utique mortuis resuscitandis, postremo subjiciens: quam autem mortui resurgant; sine dubio, & confirmando esse quod negabatur: id est, resurrectionem mortuorum apud dominum vivorum: talem quoque eam confirmabat esse, qualis negabatur, utriusque scilicet substantiæ humanæ. Neque enim si nupturos tunc negabit, ideo nec resurrecturos demonstrabit. Atqui

filios

filios resurrectionis appellat, ut per eam quodammodo nasci habentes, postquam non nubent, sed resuscitati; *similes enim erunt angelis*: qua non nupturi, quia nec morituri, sed qua transituri, in statum angelicum, per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ resuscitatæ tamen demutationem. Ceterum ne quæreretur, nupturi, sive morituri, necne rursus essemus, si non ejus vel maxime substantiæ restitutio in dubium vocaretur, quæ proprie & morte & nuptiis fungitur, id est carnis. Habes igitur dominum confirmantem adversus hæreticos Judæorum, quod & nunc negatur apud Sadducæos Christianorum, solidam resurrectionem.

37. Sic & si carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam quia durum & intolerabilem existimaverunt sermonem ejus, quasi vere carnem suam illis edendam determinasset, ut in spiritum disponeret statum salutis, præmisit: *Spiritus est qui vivificat*. Atque ita subjunxit: *Caro nihil prodest*, sed ad vivificandum scilicet. Exequitur etiam quid velit intelligi spiritum: *Verba quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt*: sicut & supra: *Qui audit sermones meos, & credit in eum qui me misit, habet vitam æternam, & in judicium non veniet, sed transiet de morte ad vitam.* Itaque sermonem constituens vivificatorem, quia spiritus & vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit: quia & *sermo caro* erat *factus*, proinde in caussam vitæ adpetendus, & devorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus. Nam & paulo ante, carnem suam, panem quoque cœlestem pronunciarat, urgens usquequaque per allegoriam necessariorum pabulorum, memoriam patrum, qui panes & carnes Aegyptiorum præverterant divinæ vocationi. Igitur conversus ad recogitatus illorum, quia senserat dispargendos, *caro*, ait, *nihil prodest*. Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem?

quasi

quasi non liceat esse aliquid: quod etsi nihil prosit, aliud tamen ei prodesse possit. Spiritus prodest, vivificat enim. Caro nihil prodest, mortificatur enim. Itaque secundum nos magis collocavit utriusque propositionem. Ostendens enim quid prosit, & quid non prosit, pariter illuminavit, quid cui prosit: spiritum scilicet carni mortificatæ vivificatorem. *Veniet* enim *hora*, inquit, *cum mortui audient vocem filii Dei: & qui audierint, vivent.* Quid mortuum, nisi caro? & quid vox Dei, nisi sermo? Et quid sermo, nisi spiritus? Merito carnem resuscitaturus, quod factum est ipse, & ex morte quam passus est ipse, & ex sepulchro, quo illatus est ipse. Denique cum dicit: *Ne miremini quod veniet hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei, & procedent, qui bona fecerunt in vitæ resurrectionem, qui mala, in resurrectionem judicii.* Nemo jam poterit aliud mortuos interpretari, qui sint in monumentis, nisi corpora & carnem: quia nec ipsa monumenta aliud, quam cadaverum stabula. Siquidem & ipsi homines veteres, id est peccatores, id est, mortui per ignorantiam Dei, quos monumenta intelligendos argumentantur hæretici, de monumentis processuri in judicium, aperte prædicantur. Ceterum quomodo de monumentis monumenta procedent?

38. Post dicta domini, facta etiam ejus quid sapere credamus, de capulis, de sepulchris mortuos resuscitantis? Cui rei istud? si ad simplicem ostentationem potestatis: aut ad præsentem gratiam redanimationis? non adeo magnum illi, denuo morituros suscitari. Enimvero si ad fidem potius sequestrandam futuræ resurrectionis, ergo & illa corporalis præscribitur, de documenti sui forma. Nec sustinebo dicentes, idcirco tunc resurrectionem animæ soli destinatam, in carnem quoque præcucurrisse, quia non potuisset aliter ostendi resurrectio animæ invisibilis,

nisi

nisi per visibilis substantiæ resuscitationem. Male Deum norunt, qui non putant illum posse, quod non putant, & tamen sciunt potuisse, si instrumentum Joannis norunt. Qui enim animas adhuc solas martyrum sub altari quiescentes conspectui subdidit, posset utique & resurgentes oculis exhibere sine carne. At ego Deum malo decipere non posse, de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documenta præmisisse quam rem dispofuisse videatur: Imo ne si exemplum resurrectionis sine carne non valuit inducere, multo magis plenitudinem exempli in eadem substantia exhibere non possit. Nullum vero exemplum majus est eo, cujus exemplum est. Majus est autem si animæ cum corpore resuscitabuntur in documentum sine corpore resurgendi, ut tota hominis salus dimidiæ patrocinaretur, quando exemplorum conditio illud potius expeteret. Quod minus haberetur, animæ dico solius resurrectionem, velut gustum carnis etiam resurrecturæ suo in tempore. Atque adeo secundum nostram veri æstimationem exempla illa mortuorum a domino suscitatorum commendabant quidem & carnis & animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaretur hoc donum. Quæ tamen exempla eo minus aliquid edebant. Non enim in gloriam, nec in incorruptibilitatem, sed in mortem aliam suscitabantur, quam ediderit Christus.

39. Resurrectionem, apostolica quoque instrumenta testantur. Nam & Apostolis nullum aliud negotium fuit duntaxat, apud Israelem, quam veteris testamenti resignandi & novi consignandi, & potius jam Dei in Christo concionandi. Ita & de resurrectione nihil novi intulerunt, nisi quod & ipsam in gloriam Christi annunciabant, de cetero simplici & nota jam fide receptam sine ulla qualitatis quæstione, solis refragantibus Sadducæis: adeo facilius fuit negari in totum mortuorum resurrectionem, quam aliter

ter intelligi. Habes Paulum apud summos sacerdotes sub tribuno inter Sadducæos & Pharisæos fidei suæ professorem. *Viri*, inquit, *fratres, ego pharisæus sum, filius pharisæorum, de spe nunc & de resurrectione judicor apud vos*, utique communi; ne quia jam transgressor legis videbatur, de præcipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione ad Sadducæos sapere existimaretur. Ita quam nolebat videri rescindere fidem resurrectionis, utique confirmabat secundum pharisæos, respuens negatores ejus Sadducæos. Proinde & apud Agrippam nihil se ait proferre, citra quam prophetæ annunciassent. Ergo servabat resurrectionem quoque, qualem prophetæ annunciarant. Nam & de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans, corporalem eam norat, in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. Itaque talem prædicabat, qualem & Pharisæi susceperant, & dominus ipse defenderat, & Sadducæi ne talem quoque crederent, in totum esse noluerant. Sed nec Athenienses aliam intellexerant a Paulo portendi. Denique irriserant, non irrisuri omnino si animæ solius restitutionem ab eo audissent, suscepissent enim vernaculæ suæ philosophiæ frequentiorem præsumptionem. At ubi nationes præconium resurrectionis inauditæ retro ipsa novitate concussit; & digna incredulitas rei tantæ quæstionibus fidem extorquere cœpit: tunc & Apostolus per totum pene instrumentum fidem hujus spei corroborare curavit, & esse eam ostendens, & nondum transactum: & (de quo magis quærebatur) corporalem: & quod insuper dubitabatur, non aliter corporalem.

40. Nihil autem mirum, si & ex ipsius instrumento captentur argumenta, cum oporteat hæreses esse; quæ esse non possent, si non perperam scripturæ intelligi possent. Nactæ denique hæreses, duos homines ab Apostolo editos: interiorem, id est animam:

&

& exteriorem, id eſt carnem: ſalutem quidem animæ, id eſt interiori homini: exitium vero carni, id eſt exteriori adjudicaverunt: quia ſcriptum ſit Corinthiis: *Nam etſi homo noſter exterior corrumpitur, ſed interior renovatur de die & die.* Porro nec anima per ſemetipſam homo, quæ figmento jam homini appellato poſtea inſerta eſt: nec caro ſine anima homo, quæ poſt exilium animæ cadaver inſcribitur. Ita vocabulum homo conſertarum ſubſtantiarum duarum quodammodo fibula eſt, ſub quo vocabulo non poſſunt eſſe niſi cohærentes. Porro Apoſtolus interiorem hominem non tam animam, quam mentem atque animum intelligi mavult, id eſt, non ſubſtantiam ipſam, ſed ſubſtantiæ ſaporem. Siquidem Epheſiis ſcribens in interiorem hominem habitare Chriſtum, ſenſibus utique intimandum dominum ſignificavit. Denique adjunxit: *Per fidem, & in cordibus veſtris & in dilectione.* Fidem quidem & dilectionem, non ſubſtantiva animæ ponens, ſed conceptiva. In cordibus autem dicens, quæ ſubſtantiva ſunt carnis, jam & ipſum interiorem hominem carni deputavit, quam in corde conſtituit. Inſpice nunc quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi allegarit, interiorem vero renovari die ac die. Nec illam corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patiatur: ſed quam in iſtius vitæ ſpacio ante mortem & usque ad mortem vexationibus & preſſuris, tormentis atque ſuppliciis, nominis cauſſa experietur. Nam & homo interior hic utique renovari habebit per ſuggeſtum ſpiritus, proficiens fide & diſciplina die ac die: non illic, id eſt non poſt reſurrectionem: ubi non utique die ac die renovari habemus, ſed ſemel ad ſummam. De ſequentibus diſce: *Quod enim ad præſens* eſt, inquit, *temporale & leve preſſuræ noſtræ per ſupergreſſum æternum gloriæ pondus perfici a nobis*: non intuentibus quæ videntur, id eſt

 paſſio-

passiones, sed quæ non videntur, id est mercedes. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ vero non videntur æterna sunt. Pressuras enim & læsuras quibus corrumpitur homo exterior, ut leves & temporales, idcirco contemnendas affirmat, præferens mercedum æternarum invisibilium & gloriæ pondus in compensationem laborum, quos hic caro patiendo corrumpitur. Adeo non illa est corruptio, quam in perpetuum carnis interitum, ad resurrectionem expellendam exteriori homini adscribunt. Sic & alibi: *Siquidem*, ait, *compatimur, uti & conglorificemur. Reputo enim non dignas esse passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ in nos habet revelari.* Et hic minora ostendit incommoda præmiis suis. Porro si per carnem compatimur, cujus est proprie passionibus corrumpi, ejusdem erit & quod pro compassione promittitur. Atque adeo carni adscribit pressurarum proprietatem, ut & supra dicit: *Cum venissemus autem in Macedoniam nullam remissionem habuit caro nostra.* Dehinc ut & animæ daret compassionem: *In omnibus*, inquit, *compressi, extrinsecus pugnæ*, debellantes scilicet carnem, *intrinsecus timor*, affligans scilicet animam. Adeo & si corrumpitur homo exterior, non ut amittens resurrectionem, sed ut sustinens vexationem, corrumpi intelligeretur, & hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiam conglorificari, sicut & compati. Secundum collegia laborum, consortia quoque decurrant necesse est præmiorum.

41. Eandem adhuc sententiam exequitur, remunerationes vexationibus præferens, *Scimus enim*, inquit, *quoniam etsi terrena domus nostri tabernaculi dissolvatur, habemus domum non manufactam æternam in cælis;* id est per hoc quod dissolvetur caro nostra per passiones, domicilium consecuturi sumus in cœlis. Meminerat evangelicæ diffinitionis, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justiciam, quia illorum est regnum*

cælo-

cælorum. Non tamen carnis restitutionem negavit, si compensationem mercedis opposuit, cum ipsi compensatio debeatur, cui dissolutio reputatur, scilicet carni. Sed quia domum dixerat, carnem, eleganter voluit & in mercedis comparatione vocabulo domus uti, ipsi domui quæ dissolvetur per passionem, meliorem domum repromittens per resurrectionem. Nam & dominus *multas mansiones* quasi domus apud patrem repromittit, quamquam nec de domicilio mundi potest intelligi, quo dissoluto æterna sedes repromittatur in cœlis, quia & quæ sequuntur ad carnem manifeste pertinentia ostendunt, priora non ad carnem pertinere. Divisionem enim facit apostolus cum subjicit: *nam & hoc gemimus domicilium nostrum quod de cælo est, superindui desiderantes, siquidem exuti non nudi inveniamur*, id est, ante volumus superinduere virtutem cœlestem æternitatis, quam carne exuamur: hujus enim gratiæ privilegium illos manet, qui ab adventu domini deprehendentur in carne, & propter duritias temporum antichristi merebuntur compendio mortis per demutationem expunctæ concurrere cum resurgentibus, sicut Thessalonicensibus scribit: *Hoc enim dicimus vobis in sermone domini, quod nos qui vivimus, qui remanemus in adventu domini, non præveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in jussu & in voce angeli & tuba Dei descendet de cælo, & mortui in Christo resurgent primi. Dehinc nos cum ipsis rapiemur in nubibus obviam Christo & ita semper cum domino erimus.*

42. Horum demutationem ad Corinthios reddit dicens. *Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in novissima tuba:* Sed illi scilicet soli qui invenientur in carne. *Et mortui*, inquit, *resurgent*, *nos demutabimur.* Hac ergo prius positione prospecta reliqua revocabis ad superiorem sensum. Nam cum adjicit: *Oportet*

enim corruptum istud induere incorruptelam, & mortale istud induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de cœlo, quod gementes in hac carne superinduere desideramus, utique super carnem in qua deprehendemur, quia gravari nos ait, qui sumus in tabernaculo, quod nolimus exui, sed potius superindui, uti devoretur mortale a vita: scilicet dum demutatur, superinduendo quod est de cœlis. Quis enim non desiderabit dum in carne est superinduere immortalitatem, & continuare vitam lucrifactam morte per vicariam demutationem, ne inferos experiatur, usque novissimum quadrantem exacturos? Ceterum demutationem etiam post resurrectionem consecuturus est, inferos jam expertus. Abhinc enim definimus carnem omni modo quidem resurrecturam, atque illa ex demutatione superventura habitum angelicum suscepturam. Aut si in his solis, qui invenientur in carne, demutari eam oportebit, ut devoretur mortale a vita, id est caro ab illo superindumento cœlesti, æterno: Ergo qui mortui deprehendentur, vitam non consequentur, privati jam materia, & ut ita dixerim esca vitæ id est carne. Aut necesse est recipiant eam & illi, ut & in ipsis mortale devorari possit a vita, si vitam sunt consecuturi. Sed in mortuis, inquis, jam devoratum erit mortale istud. Non utique in omnibus. Quantos enim licebit vel pridianos inveniri, tam recentia cadavera, ut nihil illis devoratum videri possit. Utique enim devoratum non aliud existimas, quam interceptum, quam abolitum, quam omni sensu ereptum: quod comparere omni genere cessaverit: nec gigantum autem antiquissima cadavera devorata constabit, quorum crates adhuc vivunt. Diximus jam de isto alibi. Sed & proxime in ista civitate cum Odei fundamenta tot veterum sepulturarum sacrilega conlocarentur: quingentorum fere annorum ossa adhuc succida, & capillos olentes populus

lus exhorruit. Constat non tantum ossa durare, verum & dentes incorruptos perennare, quæ ut semina retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. Postremo etsi tunc devoratum invenietur mortale in omnibus mortuis, certe a morte, certe ab ævo, certe per ætatem, nunquid a vita, nunquid a superindumento, nunquid ab immortalitatis ingestu? Porro quia his ait devoratum iri mortale, ab aliis negavit. Et utique hoc a divinis viribus, non a naturalibus perfici præstarique conveniet. Ergo cum a vita habeat devorari quod mortale est, id exhiberi omnifariam necesse est, ut devoretur, & devorari ut demutetur. Si ignem dicas accendi oportere, non potes id, per quod accenditur, alibi necessarium adfirmare, alibi non. Sic & cum insulcit, *Siquidem exuti non nudi inveniamur*, de eis scilicet qui non in vita, nec in carne deprehendentur a die domini: non alias negavit nudos, quos prædixit exutos, nisi quia revestitos voluit intelligi eadem substantia, qua fuerant spoliati. Ut nudi enim invenientur: carne deposita, vel ex parte discissa sive detrita. Et hoc enim nuditas potest dici. Dehinc recipient eam, ut redinduti carne fieri possint etiam superinduti immortalitatem. Superindui enim nisi vestito jam convenire non poterit.

43. Proinde cum dicit: *Itaque confisi semper, & scientes quod cum immoramur in corpore, peregrinemur a domino. Per fidem enim incedimus non per speciem.* Manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationem carnis quasi separantis nos a domino. Et hic enim exhortatio fastidiendæ vitæ hujus obvertitur, siquidem peregrinamur a domino quamdiu vivimus. Per fidem incedentes, non per speciem, id est spe, non re: & ideo subjungit: Fidentes autem & bonum dicentes magis peregrinari a corpore & immorari ad dominum, scilicet ut per speciem magis incedamus

quam per fidem, per rem potius quam per spem. Vides quam & hic corporum contemptum ad martyriorum præstantiam referat. Nemo enim peregrinatus a corpore statim immoratur penes dominum, nisi ex martyrii prærogativa, scilicet paradiso non inferis deversurus. Defecerant autem Apostolo verba ad significandum de corpore excessum? an ratione etiam nove loquitur? temporalem enim absentiam a corpore volens significare, peregrinari nos ab eo dixit, quoniam, qui peregrinatur etiam revertetur in domicilium. Exinde etiam ad omnes *gestimus*, inquit, *sive peregrinantes, sive immorantes placibiles Deo esse. Omnes enim manifestari nos oportet pro tribunali Christi Jesu.* Si omnes, & totos; si totos & interiores & exteriores, id est tam animas quam & corpora: *uti unusquisque*, inquit, *reportet per corpus secundum quæ gessit bonum sive malum.* Hoc jam quomodo legas, quæro: quasi turbate enim per hyperbaton instruxit, utrumne quæ per corpus reportanda sunt an quæ per corpus gesta sunt. Sed etsi quæ per corpus reportanda sunt, corporalis indubitate resurrectio est: & si quæ per corpus gesta sunt, per corpus utique pensanda sunt, per quod gesta sunt. Ita totus hic a capite tractatus apostoli tali clausula detextus qua carnis resurrectio ostenditur, secundum hæc erit intelligendus, quæ cum clausula consonant.

44. Si enim adhuc ad superiora respectes, unde mentio hominis exterioris & interioris inducta est, nonne & dignitatem & spem carnis integram invenies? Cum enim de lumine quod illuxerit Deus in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis gloriæ suæ in persona Christi, dicit, habere nos thesaurum istum in testaceis vasis, scilicet in carne, utrumne quia testacea est secundum originem, in limo destruetur, an quia divini thesauri conditorium est, extolletur? Atqui si lumen ipsum illud verum, quod est in persona

Chri-

Christi, vitam in se continet, eaque vita cum lumine committitur in carnem, peritura est in quam vita committitur? Plane sic periturus & ipse thesaurus, perituris enim peritura creduntur, sicut veteribus utribus novum vinum. Cum item subjicit: *semper mortificationem Christi Jesu circumferentes in corpore nostro*, qualis ista res est, quæ post Dei templum jam & sepulchrum Christi potest dici? Cur autem mortificationem domini circumferimus in corpore? ut *& vita*, inquit, *manifestetur*. Ubi? in corpore. In quo? in mortali. Ergo in carne plane mortali, secundum culpam: sed & vitali secundum gratiam, vide quantam, ut in illa vita Christi manifestetur. In re ergo aliena saluti sed in substantia perpetuæ dissolutionis manifestabitur vita Christi æterna, jugis, incorrupta jam & Dei vita? aut cujus temporis vita domini manifestabitur in corpore nostro? illa quidem qua vixit usque in passionem, quæ non modo apud Judæos in manifesto fuit, verum etiam omnibus nunc gentibus prodita est? Adeo eam significat, quæ portas adamantinas mortis, & æneas seras inferorum infregit, quæ exinde jam nostra est. Denique manifestabitur in corpore. Quando? post mortem. Quomodo? dum resurgimus in corpore, sicut & Christus. Ne enim quis argumentetur, nunc habere manifestari vitam Jesu in corpore nostro, per disciplinam sanctitatis & patientiæ, & justitiæ, & sapientiæ: quibus domini vita floruerit, providentissima apostoli intentio ingerit. *Si enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut vita ejus manifestetur* in corpore nostro mortali, ideo defunctis nobis hoc ait futurum in corpore nostro. Quod si tunc, quomodo nisi resuscitato eo? proinde & in clausula; *scientes*, ait, *quod qui suscitavit Jesum, & nos suscitabit cum ipso, quia jam resurrexerit a mortuis*, nisi quia cum ipso, sicut ipsum sapit. Si vero sicut ipsum, non utique sine carne.

45. Sed & rursus alia cæcitate in duos homines inpingunt, in veterem & in novum; monente Apostolo, *deponere nos veterem hominem, qui corrumpitur per concupiscentiam seductionis, renovari autem spiritu sensus, & induere novum hominem qui secundum Deum conditus est, in justitia, & religione veritatis:* ut & hic ad duas substantias distinguendo, vetustatem ad carnem, novitatem ad animam, corruptionem perpetuam veteri defendat, id est carni. Porro, si secundum substantias, nec anima novus homo, quia posterior: nec caro ideo vetus, quia prior. Quantulum enim temporis inter manum Dei & adflatum? ausim dicere, etiam si multo prior anima quam caro, eo ipso quod anima impleri se expectavit, priorem eam fecit. Omnis enim consummatio atque perfectio, etsi ordine postumat, effectu anticipat. Magis illud prius est, sine quo priora non possunt. Si caro vetus homo, quando istud? a primordio? atqui, Adam novus totus, & ex novo vetus nemo. Nam & exinde a benedictione geniturae, caro atque anima simul fiunt sine calculo temporis, ut quæ simul in utero etiam seminantur, quod docuimus in commentario animæ; contemperant fœtu, coætant natu, duos istos homines sane ex substantia duplici, non tamen & ætate sic unum edunt, dum prior neuter est, ut citius est, totos nos aut veteres aut novos esse, qua enim alterum possimus, esse nescimus. Sed Apostolus veterem hominem manifeste notat. *Expone enim*, inquit, *secundum pristinam conversationem veterem hominem* non secundum alicujus substantiæ senium. Neque enim carnem præcipit deponamus, sed quæ & alibi carnalia ostendit, opera, non corpora accusans, de quibus & hic subjicit: *deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque ad proximum suum, quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini autem, & nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam vestram. Neque*

dede-

dederitis diabolo locum. Qui furatur, jam non furetur, immo potius laboret operando manibus, uti habeat impartire indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ex ore vestro, sed qui sit optimus ad ædificationem fidei, ut gratiam audientibus præstet. Et nolite contristare spiritum Dei sanctum in quo signati estis, in redemptionis die. Omnis amaritudo & ira, & clamor, & blasphemia, auferatur a vobis, cum omni malitia. Estote autem in alterutrum benigni, misericordes, donantes invicem, sicut & Deus vobis donavit in Christo. Igitur, qui carnem veterem hominem existimant, cur non mortem sibi properant, ut vetere homine deposito præceptis Apostoli occurrant? Nos enim, qui totam fidem in carne administrandam credidimus, immo & per carnem cujus est & os ad proferendum optimum quemque sermonem, & lingua ad non blasphemandum, & cor ad non indignandum, & manus ad operandum & largiendum, tam vetustatem hominis quam novitatem, ad moralem, non ad substantialem differentiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoscimus hominem, qui secundum pristinam conversationem vetus fuerit, eundem & corrumpi, ita dictum secundum concupiscentiam seductionis, quemadmodum & veterem, secundum pristinam conversationem, non secundum carnem, per interitum perpetuum. Ceterum carne tam salvum quam eundem: utpote vitiosam disciplinam, non corpulentiam exutum.

46. Talem ubique Apostolum recognoscas, ita carnis opera damnantem, ut carnem damnare videatur: sed ne ita quis existimet, & aliorum vel cohærentium sensuum suggestu procurantem. Nam & dicens *eos qui in carne sint, Deo placere non posse*, statim de pravo intellectu ad integrum revocat, adjiciens: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu.* Eos enim, quos in carne esse constabat, negando in carne esse, in operibus carnis non esse monstrabat.

Atque ita illos demum Deo placere non posse: non qui in carne essent, sed qui carnaliter viverent: placere autem Deo illos, qui in carne positi, secundum spiritum incederent. Et rursus: *Corpus* quidem ait *mortuum*, sed *propter delinquentiam: sicut spiritum vitam propter justitiam.* Vitam autem morti opponens in carne constitutæ, sine dubio illic & vitam repromisit ex justitia, ubi mortem determinavit ex delinquentia. Ceterum frustra opposuit vitam morti, si non est illic, ubi est & ipsa, cui eam opposuit excludendæ utique de corpore. Porro si vita mortem de corpore excludit, non potest id perficere, nisi illud penetret, ubi est quod excludit. Et quid ego nodosius, cum Apostolus absolutius? *Si enim*, inquit, *spiritus ejus qui suscitavit Jesum, habitat in vobis: qui suscitavit Jesum a mortuis, suscitabit & mortalia corpora vestra* propter inhabitantem spiritum ejus in vobis, ut & si animam quis corpus mortale præsumpserit, cum hoc & carnem negare non possit: carnis quoque resuscitationem cogatur agnoscere secundum ejusdem status communionem. Ex sequentibus adhuc discas opera carnis damnari, non ipsam. *Itaque fratres*, ait, *debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vixeritis, futurum est ut moriamini: si vero spiritu carnis actus mortificaveritis, vivetis.* Porro ut ad singula quæque respondeam, si in carne constitutis, secundum spiritum tamen degentibus, salus repromittitur, jam non caro adversatur saluti, sed operatio carnis. Operatione autem carnis exclusa, quæ caussa est mortis, salva jam caro ostenditur, caussa carens mortis. *Lex enim*, inquit, *spiritus vitæ in Christo Jesu manumisit me a lege delinquentiæ & mortis*, certe quam præmisit *habitare in membris vestris.* Ergo jam membra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiæ a quibus manumissa sunt. *Quod enim invalidum erat legis in quo*

infir-

infirmabatur per carnem, misso Deus filio suo in simulachro carnis delinquentiæ, & per carnem damnavit delinquentiam in carne, non carnem in delinquentia: neque enim domus cum habitatore damnabitur. Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Damnata autem delinquentia caro absoluta est, sicut indemnata ea lege mortis & delinquentiæ obstricta est. Sic etsi sensum carnis mortem appellavit, dehinc & inimicitiam ad Deum: sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si non substantiæ ipsi? plane si probaveris aliquid carnem de suo sapere. Si vero sine anima nullius est sensus, intellige, sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum deputandum, quia propter carnem & per carnem administratur: & ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia & animæ delinquentia inducitur, inquilina est carnis mortificatæ quidem, sed non suo, verum delinquentiæ nomine. Nam & alibi quomodo, inquit, etiam nunc velut viventes in mundo sententiam fertis? non ad mortuos scribens, sed ad eos, qui desinere deberent mundialiter vivere.

47. Hæc enim erit vita mundialis, quam veterem hominem dicit confixum esse Christo: non corporalitatem, sed moralitatem. Ceterum si non ita accipimus, non est corporalitas nostra confixa, nec crucem Christi caro nostra perpessa est: sed quemadmodum adjecit, uti evacuetur corpus delinquentiæ, per emendationem vitæ, non per interitum substantiæ, sicut ait, uti hactenus delinquentiæ serviamus. Et ut hac ratione commortui in Christo credamus, quod etiam convivamus illi. Sic enim, inquit, & vos reputate mortuos quidem vos, Cuinam? carni? Non, sed delinquentiæ. Ergo salvi erunt carni, viventes autem Deo in Christo Jesu per carnem utique; cui mortui non erunt, delinquentiæ mortui, non carni. Nam & adhuc ingerit: „ne ergo regnaverit in corpore

pore vestro mortali delinquentia, ad obaudiendum illi, & ad exhibendum membra vestra arma injustitiæ delinquentiæ. Sed exhibete vosmetipsos Deo velut ex mortuis vivos, non velut vivos, sed velut ex mortuis vivos: & membra vestra arma justitiæ; & rursus: Sicut exhibuistis membra vestra famula immunditiæ & iniquitatis ad iniquitatem, ita & nunc exhibete membra vestra justitiæ sacrificium. Cum enim servi essetis delinquentiæ, liberi eratis justitiæ. Quem ergo fructum habebatis super his, de quibus nunc confundimini? finis ergo illorum mors. Nunc vero liberi facti a delinquentia, famulati autem Deo, habetis fructum vestrum in sacrificium, finem autem vitam æternam. Stipendia enim delinquentiæ, mors, donativum autem Dei, vita æterna in Christo Jesu domino nostro.„ Ita per totam hanc sensuum seriem ab injustitia & delinquentia membra nostra divellens, & justitiæ & sanctimoniæ adjungens, & transferens eadem a stipendio mortis, ad donativum vitæ æternæ: carni utique compensationem salutis repromittit, cui nullam omnino competisse imperari propriam sanctimoniæ & justitiæ disciplinam, si non ipsius esset & præmium disciplinæ. Sed nec ipsum baptisma committi per regenerationem non etiam restitutioni inaugurareretur hoc quoque Apostolo ingerente, „ an ignoratis quod quicunque in Jesum tincti sumus, in mortem ejus tincti sumus: consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, uti quemadmodum surrexit Christus a mortuis, ita & nos in novitate vitæ incedamus.„ Ac ne de ista tantum vita putes dictum, quæ ex fide per baptisma in novitate vivenda est, providentissime adstruit: si enim complantati fuerimus, simulachro mortis Christi, simul & resurrectionis erimus. Per simulachrum enim morimur in baptismate, sed per veritatem resurgimus in carne, sicut & Christus, ut sicut regnavit in mortem delictum,

ctum, ita & gratia regnet per justitiam in vitam sempiternam, per Jesum Christum dominum nostrum. Quomodo ista si non æque in carne? ubi enim mors, ibi & vita post mortem: quia & vita ibi ante, ubi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quam carnis dissolutionem: proinde vitam contrariam morti, contrarium oportet operari, id est carnis redintegrationem, uti sicut devoraverat mors invalescendo, ita & mortali devorato ab immortalitate, audire possit: „Ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua?„ sic enim & gratia illic superabundavit, ubi & iniquitas abundavit. Sic & virtus in infirmitate perficietur, quod periit salvum faciens, quod mortuum est vivificans, quod percussum est sanans, quod languit medicans, quod ereptum est redimens, quod famulatum est liberans, quod seductum est revocans, quod elisum est suscitans: & quidem de terra in cœlum, ubi nostrum municipatum Philippenses quoque ab Apostolo discunt. Unde & salutificatorem nostrum expectamus Jesum Christum, qui transfigurabit corpus nostræ humilitatis, conformale corpori gloriæ suæ, sine dubio post resurrectionem: quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem. Hæc erunt corpora nostra, quæ Romanos obsecrat exhibere, hostiam vivam, sanctam, placabilem Deo. Quomodo vivam, si peritura sunt? quomodo sanctam, si profana sunt? quomodo placabilia, si damnata sunt? Age jam quod ad Thessalonicenses ipsius solis radio putem scriptum, ita claret, qualiter accipient lucifugæ isti scripturarum: „ipse autem Deus pacis sanctificet vos totos?„ Non sufficit, sed sequitur, & integrum corpus vestrum, & anima spiritus sine querela conserventur in præsentia domini? Habes omnem substantiam hominis saluti destinatam, nec alio tempore quam in adventu domini, qui clavis est resurrectionis.

48. Sed

48. Sed caro, inquis, & sanguis regnum Dei hæreditate possidere non possunt. Scimus hoc quoque scriptum, de sed industria distulimus hucusque, ut quod adversarii in prima statim acie obstruunt, in ultima congressione prosterneremus, omnibus quæstionibus quasi auxiliis ejus ante dejectis. Sed & nunc expetent præcedentia recognosci, ut & huic sensui sua origo præjudicet. Ut opinor Apostolus disposita ad Corinthios omni distinctione ecclesiasticæ disciplinæ, summam & sui & evangelii & fidei illorum in dominicæ mortis & resurrectionis demandatione concluserat: ut & nostræ spei regulam inde deduceret, unde constaret. Itaque subjicit: „Si autem Christus prædicatur, quod a mortuis resurrexerit, quomodo quidam dicunt in vobis, resurrectionem mortuorum non esse? quæ si non est, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexerit, inanis est prædicatio nostra, vacua est & fides vestra: inveniemur enim falsi testes Dei, qui testimonium dixerimus quod resuscitaverit Christum, quem non resuscitavit. Nam si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, quia adhuc in delictis vestris estis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt.„ Per hæc cui nos rei credendæ videtur extruere? resurrectioni, inquis, mortuorum quæ negabatur. Certe sub exemplo dominicæ resurrectionis, volens eam credi. Certe, inquis. Exemplum porro ex diversitate an ex parilitate componitur? utique, inquis, ex parilitate. Quomodo autem Christus resurrexit? in carne, an non? sine dubio si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas, non alias quam in carne, æque resuscitatum in carne concedit. Ipsum enim, quod cecidit in morte, quod jacuit in sepultura, hoc & resurrexit, non tam Christus in carne quam caro in Christo. Igitur si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, jam non ad exemplum Christi resur-

resurgemus, si non in carne & ipsi resurgemus: quia per hominem, inquit, mors, & per hominem resurrectio, ut separet quidem auctores, mortis Adam, Christum, resurrectionis: ejusdem autem constitueret substantiæ resurrectionem. Si enim, sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur, carne vivificabuntur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur. Unusquisque autem in suo ordine, scilicet quia & in suo corpore. Ordo enim meritorum, dispositorum nomine disponetur. Merita autem cum corpori quoque adscribantur, ordo quoque corporum disponatur necesse est, ut possit esse meritorum. Si autem & baptizantur quidam pro mortuis, videbimus an ratione? certa illa præsumptione hoc eos instituisse portendit, qua alii etiam carni ut vicarium baptisma profutura existimarent ad spem resurrectionis, quæ nisi corporalis, non nisi alias in baptismate corporali obligaretur. Qui & ipsos baptizari ait: id est, si non quæ baptizantur corpora resurgunt? Anima enim non lavatione, sed responsione sancitur. *Quid & nos*, inquit, *omni hora periclitamur*, utique per carnem. *Quotidie morior*, utique periculis carnis, per quam & depugnavit ad bestias Ephesi, illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ, de qua in secunda ad eosdem: *Nolumus enim vos ignorare fratres de pressura nostra apud Asiam, quod super quam supragravati sumus citra vires, uti de vita hæsitaremus.* Omnia hæc, nisi fallor, eo enumerat, ut nolens vanam credi carnis conflictationem, indubitate velit credi carnis resurrectionem. Vana enim habenda est conflictatio ejus, cujus nulla erit resurrectio. Sed dicet quis: *Quomodo resurgent mortui, quo autem corpore venient?* Jam hic de qualitatibus corporum differit, an eadem ipsa, an alia resumantur. Sed cum ejusmodi quæstio posterior habeatur, sufficiet interim ex hoc quoque corporalem definiri resur-

resurrectionem, cum de qualitate corporum quæritur.

49. Ventum est nunc ad carnem & sanguinem revera totius quæstionis, quas substantias, quali conditione exhæredaverit Apostolus a Dei regno æque de antecedentibus discere est. *Primus*, inquit, *homo de terra Choicus*, id est limaceus, id est Adam, *Secundus homo de cœlo*, id est sermo Dei, id est Christus, non alias tamen homo licet de cœlo, nisi quia & ipse caro atque anima, quomodo homo, quod Adam. Nam & si supra novissimus Adam dicet, de consortio substantiæ commercium nominis traxit: quia nec Adam ex semine caro quod & Christus. Qualis *ergo choicus, tales & choici, quales cœlestis, tales & cœlestes* Substantia tales? an primo disciplina? dehinc & dignitate, quam disciplina captavit? Atqui a substantia nullo modo separabuntur choici atque cœlestes semel ab Apostolo homines dicti. Si enim & Christus solus vere cœlestis, immo & supercœlestis, homo tamen, qua caro atque anima, nihilo ex ista substantiarum conditione a choica qualitate discernitur. Proinde & qui cœlestes secundum illum non de substantia præsenti, sed de futura claritate cœlestes prædicati intelliguntur: quia & retro unde distinctio ista manavit, de dignitatis differentia ostensa est: alia supercœlestium gloria, alia superterrenorum: & alia solis, alia lunæ, alia stellarum. Quia & stella a stella differt in gloria, non tamen in substantia. Denique præmissa differentia dignitatis in eadem substantia & nunc sectandæ, & nunc capessendæ subjungit etiam exhortationem, ut & hic habitum Christi sectemur ex disciplina, & illic fastigium consequamur ex gloria. *Sicut portavimus imaginem choici, portemus etiam imaginem supercœlestis.* Portavimus enim imaginem choici per collegium transgressionis, per consortium mortis, per exilium paradisi. Nam & si in carne sic putatur

imago

imago Adæ, ſed non carnem monemur exponere. Si non carnem, ergo converſationem, ut proinde & cœleſtis imaginem geſtemus in nobis: non jam Dei, nec jam in cœlo conſtituti, ſed ſecundum liniamenta Chriſti incedentes in ſanctitate & juſtitia & veritate. Atque adeo ad diſciplinam totum hoc dirigit, ut hic dicat portandam imaginem Chriſti in iſta carne & in iſto tempore diſciplinæ. Portemus enim, præceptivo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo nulla alia ſubſtantia eſt, quam caro & anima. Aut etſi quam aliam, id eſt cœleſtem ſubſtantiam hæc fides ſpectat, huic tamen repromiſſa ſit, cui ad illam elaborare mandatur. Cum igitur imaginem & choici & cœleſtis in converſatione conſtituat, illam gerendam, hanc vero ſectandam: dehinc adjungit *Hoc enim dico*, (id eſt, propter ea, quæ ſupra dixi, conjunctio eſt enim ſenſus ſupplementum antecedentibus reddens,) *quod caro & ſanguis regnum Dei hæreditate poſſidere non poſſunt*, nihil aliud intelligi mandat carnem & ſanguinem, quam ſupradictam imaginem choici, quæ ſi in converſatione cenſetur vetuſtatis, converſatio autem vetuſtatis non capiat Dei regnum: proinde caro & ſanguis non capiendo Dei regnum ad converſationem rediguntur veritatis. Plane ſi nunquam Apoſtolus pro operibus ſubſtantiam poſuit, nec hic ita utatur. Si vero in carne adhuc conſtitutos, negavit eſſe in carne, in operibus carnis negans eſſe, formam ejus ſubruere non debes: non ſubſtantiam; ſed opera ſubſtantiæ alienantis a Dei regno. Quibus etiam ad Galatas manifeſtatis, prædicere ſe, & prædixiſſe profitetur: *quod qui talia agant, regnum Dei non ſint in hæreditate conſecuturi*: non portantes ſcilicet imaginem cæleſtis, ſicut portaverant choici. Ideoque ex vetere converſatione, nihil aliud deputandi, quam caro & ſanguis. Nam etſi ſubito in hanc definitionem erupiſſet Apoſtolus, eliminandam carnem

& sanguinem a Dei regno, sine ullius supra sensus præstructione, nonne duas istas substantias proinde hominem veterem interpretaretur carni & sanguini deditum, id est esui & potui, cujus sit dicere adversus fidem resurrectionis: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur?* Et hoc enim insulciens Apostolus, carnem & sanguinem de fructibus ipsorum manducandi & bibendi sugillavit.

50. Sed & omissis hujusmodi interpretationibus, carnis & sanguinis opera taxantibus, ipsas quoque substantias non aliter, quam sunt, intellectas, licebit resurrectioni vindicare. Non enim resurrectio carni & sanguini directo negatur, sed Dei regnum quod obvenit resurrectioni, (est autem & in judicium resurrectio,) imo & confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non resurgat edicitur, in quem resurgat subauditur. Atque ita dum pro meritis distinctionem resurrectionis opus substantiæ non genus patitur, apparet hinc quoque carnem & sanguinem nomine culpæ, non substantiæ arceri a Dei regno, nomine tamen formæ resurgere in judicium: quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam *Caro & sanguis regnum Dei hæreditate possidere non possunt:* merito sola & per semetipsa: ut ostenderet adhuc spiritum illi necessarium. *Spiritus enim est qui vivificat (in regnum Dei,) caro nihil prodest.* Prodesse tamen illi aliud potest, id est spiritus, & per spiritum opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ex eo quo omnis caro & sanguis in qualitate sua. Sed quorum adire regnum Dei? inducere oportebit vim incorruptibilitatis & immortalitatis, sine qua regnum Dei adire non possunt, antequam consequi eam possint. Merito ergo caro & sanguis, ut diximus sola, regnum Dei capere deficiunt. Jam vero cum devorari habeat corruptivum istud ab incorruptibilitate, id est caro: & mortale

istud

istud ab immortalitate, id est sanguis post resurrectionem, ex demutatione: merito demutata ac devorata caro & sanguis, regnum Dei hæreditate possidere non possunt, non tamen non resuscitata. Sunt qui carnem & sanguinem Judaismum velint accipi propter circumcisionem, alienum & ipsum a Dei regno: quia & ille vetustati deputetur, & hoc titulo jam & alibi ab Apostolo denotetur, qui post revelatum in se filium Dei, ad evangelizandum eum in nationibus, statim non *retulerit ad carnem & sanguinem*, id est ad circumcisionem, id est ad Judaismum: sicut ad Galatas scribit.

51. Sed pro omnibus jam stabit, quod clausulam reservavimus, etiam pro Apostolo ipso revera maximæ inconsiderantiæ revincendo, si tam abrupte ut quidam volunt clausis (quod ajunt) oculis, sine distinctione, omnem passim carnem & sanguinem a regno Dei extrusit, utique & ab ipsa regia cœlorum: cum illic adhuc sedet Jesus ad dexteram patris, homo, etsi Deus: Adam novissimus, etsi sermo primarius: Caro & sanguis, etsi nostris puriora: idem tamen & substantia & forma qua ascendit, talis etiam descensurus (ut angeli adfirmant) agnoscendus scilicet eis, qui illum convulneraverunt. Hic *sequester Dei atque hominum* appellatus, ex utriusque partis deposito commisso sibi, carnis quoque depositum servat in semetipso, arrabonem summæ totius. Quemadmodum enim nobis *arrabonem spiritus* reliquit, ita & nobis arrabonem carnis accepit, & vexit in cœlum pignus totius summæ, illuc quandoque redigendæ. Securi estote caro & sanguis, usurpastis & cœlum & regnum Dei in Christo. Aut si negent vos in Christo, negent & in cœlo Christum, qui vobis cœlum negaverunt. Ita nec corruptela, inquit, incorruptelam hæreditati habebit: non ut carnem & sanguinem existimes corruptelam, quando ipsa sint potius obnoxia corruptelæ, per mortem scilicet. Si-

quidem mors est, quæ carnem & sanguinem non modo corrumpit, verum etiam consumit. Sed quoniam opera carnis & sanguinis non posse consequi regnum Dei edixerat: quo magis hoc exaggeraret, ipsi quoque corruptelæ, id est morti cui carnis & sanguinis opera proficiunt, hæreditatem incorruptelæ ademit. Nam & paulo post ipsius mortis quodammodo mortem expressit, *devorata est mors*, dicens *in contentione. Ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors potentia tua? Aculeus autem mortis delinquentia*: hæc erit corruptela. Virtus autem delinquentiæ lex: illa alia sine dubio, quam constituit in membris suis militantem adversus legem animi sui, ipsam scilicet vim delinquendi contra voluntatem. Nam etsi supra *novissimum inimicum mortem evacuari* ait, hoc modo nec corruptela hæreditatem incorruptelæ consequitur: id est, nec mors perseverabit, quando & quomodo defectura? cum in atomo, in momentaneo oculi motu, in novissima tuba & mortui resurgent incorrupti; qui hi, nisi qui ante corrupti, id est corpora, id est caro & sanguis? & nos demutamur. De qua habitudine nisi in qua deprehendemur? *Oportet enim corruptivum istud induere incorruptionem, & mortale istud induere immortalitatem.* Quid mortale, nisi caro? quid corruptivum, nisi sanguis? ac ne putes aliud sentire apostolum providentem tibi, & ut de carne dictum intelligas laborantem, cum dicit istud corruptivum, & istud mortale, cutem ipsam tenens dicit. Certe istud nisi de subjecto, nisi de comparenti, pronunciasse non potuit. Demonstrationis corporalis, est verbum. Aliud autem erit corruptivum, aliud corruptela: & aliud mortale, & aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita quæ patiuntur corruptelam & mortalitatem, caro scilicet & sanguis, ea necesse est patiantur & incorruptelam & immortalitatem.

52. Vi-

52. Videmus jam nunc quo corpore venturos mortuos disputet. Et bene quod erupit statim ostendere, quasi quis ejusmodi quærat. *Stulte*, inquit, *tu quod seminas non vivificatur, nisi mortuum fuerit?* Hoc ergo jam de exemplo seminis constet, non aliam vivificari carnem, quam ipsam quæ erit mortua, & ita sequentia relucebunt. Nihil enim adversus regulam exempli licebit intelligi, qua sequitur & quod seminas, non corpus quod futurum est seminas: idcirco aliud resurrecturum corpus: quam quod moriendo seminatur, existimes. Ceterum excidisti ab exemplo. Nunquam enim frumento seminato & in terra dissoluto, hordeum erumpit: & non id ipsum genus grani, eademque natura & qualitas & forma. Denique unde? si non id ipsum, & corruptela enim ipsum est, dum ipsius est. Non enim & suggerit, quomodo non quod futurum est corpus seminetur dicens, sed nudum granum: si forte, frumenti, vel alicujus ejusmodi: Deus autem dat illi corpus prout vult, certe ei grano quod nudum seminari ait. Certe inquis, ergo salvum est cui dare habet Deus corpus. Quomodo autem salvum est: si nusquam est: si non resurgit, si non id ipsum resurgit? Si non resurgit, salvum non est. Si non est & salvum, accipere corpus a Deo non potest. Sed enim salvum omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi Deus prout vult corpus, habenti utique proprium corpus illud nudum, nisi ut jam non nudum resurgat: ergo additum erit quod corpori superstruitur: nec exterminatur illud cui superstruitur, sed augetur. Salvum est autem quod augetur: seritur enim solummodo granum sine folliculi veste, sine fundamento spicæ, sine munimento aristæ, sine superbia culmi. Exurgit autem copia fœneratum, compagine ædificatum, ordine structum, cultu munitum, & usquequaque vestitum. Hæc sunt ei corpus a Deo aliud, in quod non abolitione, sed ampliatione mutatur. Et uni-

cuique seminum suum corpus deputavit non suum, id est, non pristinum: ut tunc & illud suum sit, quod extrinsecus a Deo acquirit. Servi igitur exemplo, & conserva speculum ejus carni, eandem credens fructificaturam quæ sit seminata. Ipsam, etsi plenior est: non aliam, etsi aliter revertentem. Accipiet enim & ipsa suggestum & ornatum, qualem illi Deus voluerit superducere secundum merita. Sine dubio ad hoc direxit, non omnis caro eadem caro, non ad denegandam substantiæ communionem, sed prærogativæ peræquationem; corpus honoris, non generis in differentiam redigens. In hoc & figurata subjicit exempla animalium & elementorum. Alia caro hominis, id est, servi Dei, qui vere homo est: alia jumenti, id est, ethnici: de quo & propheta: *Assimilatus est*, inquit, *homo inrationabilibus jumentis. Alia caro volatilium*, id est, martyrum, qui ad superiora conantur: *alia piscium*, id est, quibus aqua baptismatis sufficit. Sic & de supercœlestibus corporibus argumentari convenit. *Alia solis gloria*, id est, Christi: & *alia lunæ*, id est, ecclesiæ: & *alia stellarum*, id est, seminis Abrahæ. *Et stella enim a stella differt in gloria:* & *corpora terrena & cœlestia*, Judæus scilicet & Christianus. Ceterum si non figurate, satis vane mulorum & milvorum carnis, & corpora cœlestium luminum apposuit humanis: non pertinentia ad conditionis comparationem, sicut nec ad resurrectionis consecutionem. Postremo cum per hæc differentiam gloriæ, non substantiæ conclusisset: *sic*, inquit, *& resurrectio mortuorum:* quoniam non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. Rursus enim resurrectionem ad eandem substantiam revocans, & ad granum denuo spectans: *seminatur*, inquit, *corruptela, resurgit incorruptela: seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in virtute: seminatur corpus animale, resurgit spiritale.* Certe

non

non aliud reſurgit, quam quod ſeminatur: nec aliud ſeminatur, quam quod diſſolvitur humi: nec aliud diſſolvitur humi, quam caro: hanc enim ſententiam Deus eliſit: *Terra es, & in terram ibis:* quia & de terra erat ſumpta. Hinc & Apoſtolus concepit ſeminari eam dicere, cum redhibetur in terram: quia & ſeminibus ſequeſtratorium terra eſt: illic deponendis, & inde repetendis. Ideoque & conſignat imprimens, ſic enim ſcriptum eſt: ne aliud exiſtimes eſſe ſeminari, *quam in terram ibis, ex qua es ſumptus*, ſic ne alterius quam carnis: ſic enim ſcriptum eſt.

53. Sed corpus animale animam quidam argumentantur, ut illum a carne avocent recidivatum. Porro cum conſtet fixumque ſit illud reſurrecturum corpus, quod fuerit ſeminatum, ad ipſius rei exhibitionem provocabuntur. Aut oſtendant animam ſeminatam poſt mortem, id eſt, mortuam: id eſt, humi eliſam, disjectam, diſſolutam, quod in illam a Deo decretum non eſt: proponant corruptelam ejus, & dedecorationem, infirmitatem, ut ipſius ſit etiam conſurgere in incorruptelam, & in gloriam, & in virtutem. Sed enim in Lazaro præcipuo reſurrectionis exemplo caro jacuit in infirmitate, caro pene computruit in dedecorationem, caro interim putruit in corruptionem: & tamen Lazarus caro reſurrexit, cum anima quidem, ſed incorrupta: quam nemo vinculis lineis ſtrinxerat, nemo in ſepulchro collocarat, nemo jam fœtere ſenſerat, nemo quatriduo viderat ſeminatam. Totum habitum, totum exitum Lazari, omnium quoque caro hodie experitur: anima vero nullius. In qua ergo ſtilus Apoſtoli comparet, de qua eum loqui conſtat, ea erit & corpus animale cum ſeminatur, & ſpiritale cum ſuſcitatur. Nam ut ita intelligas manum adhuc porrigit, æque de ejuſdem ſcripturæ auctoritate factum retexens primum hominem Adam in animam viventem. Si Adam homo primus, caro

autem homo ante animam, sine dubio caro erit facta in animam viventem. Facta porro inanimum cum esset corpus, utique ad animale corpus est facta. Quid eam appellari velint, quam quod per animam facta est, quam quod ante animam non fuit, quam quod post animam non erit, nisi cum resurgit. Recepta enim anima rursus animale corpus efficitur, ut fiat spiritale. Non enim resurgit, nisi quod fuit. Ita unde carni competit corpus animale dici, inde animæ nullo modo competit. Caro enim ante corpus, quam animale corpus. Animata enim, postea facta est corpus animale. Anima vero etsi corpus, tamen quia ipsa est corpus, non animatum, sed animans potius: animale corpus non potest dici, nec fieri quod fecit. Alii enim accidens, facit illud animale: accidens autem alii, quomodo se faciet animalem? sicut ergo animale corpus caro recipiens animam, ita & postea spiritale induens spiritum. Hunc ordinem Apostolus disponens, in Adam quoque & in Christo, eum merito distinguit, ut in capitibus distinctionis ipsius. Et cum Christum novissimum Adam appellat, hinc eum recognosce ad carnis non ad animæ resurrectionem, omnibus doctrinæ viribus operatum. Si enim & primus homo Adam caro, non anima, qui denique in animam vivam factus est: & novissimus Adam Christus ideo Adam, qua homo: ideo homo, quia caro, non quia anima: atque ita subjungit, non primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale, secundum utrumque Adam; ecquid tibi videtur corpus animale & corpus spiritale in eadem carne distinguere: cujus distinctionem in utroque Adam, id est, in utroque homine præstruxit? ex qua enim substantia pariant inter se Christus & Adam, scilicet ex carne, licet & ex anima. Sed carnis nomine homo uterque sunt. Prior enim caro homo, ex illa & ordinem admittere potuerunt: ut alter primus, alter novissimus

homo,

homo, id est, Adam, deputarentur. Ceterum diversa in ordinem disponi non possunt, de substantia duntaxat. De loco enim aut tempore, aut conditione forsitan possint. Hic autem de substantia carnis, primus & novissimus dicti sunt, sicut & rursus primus homo de terra, & secundus de cœlo. Quia etsi de cœlo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque cum carni conveniat ordo in utroque Adam, non animæ: ut primus homo in animam vivam, novissimus in spiritum vivificantem, distincti sint: æque distinctio eorum carni distinctionem præjudicavit, ut de carne sit dictum: non primum quod spiritale, sed quod animale: postea quod spiritale: atque ita eadem sit & supra intelligenda: & quæ seminetur corpus animale, & quæ resurgat corpus spiritale: quia non primum quod spiritale, sed quod animale: quia primus Adam in animam, novissimus Adam in spiritum. Totum de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? nonne & nunc habet caro spiritum ex fide? ut quærendum sit, quomodo corpus animale dicatur seminari. Plane accepit & hic spiritum ex fide, ut quærendum sit, quomodo corpus animale dicatur seminari. Plane accepit & hic spiritum caro, sed arrabonem. Animæ autem non arrabonem, sed plenitudinem. Itaque etiam propterea majoris substantiæ nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde per plenitudinem spiritus, insuper spiritale in qua resuscitatur. Quid mirum si magis inde vocitata est, unde conferta est, quam unde dispersa est? Ita de vocabulorum occasionibus primum quæstiones subornantur, sicut & de verborum communionibus. Nam quia & illud apud Apostolum positum est, uti devoretur mortale a vita, caro scilicet: devorationem quoque ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi non bilem & dolorem dicamur devorare, id est, ab-

scondere, ac tegere, & intra nosmetipsos continere. Denique cum & illud scriptum sit: *Oportet mortale hoc induere immortalitatem*: ostenditur quomodo mortale devoretur a vita, dum indutum immortalitate absconditur, & tegitur, & intus continetur: non dum absumitur & amittitur. Ergo & mors, inquis, salva erit, cum fuerit devorata: ideo discerne pro sensibus communionem verborum, & integre intelligis. Aliud enim mors, & aliud mortale. Aliter itaque devorabitur mors & aliter mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autem capit. Denique & scriptum est, quod necesse sit *mortale hoc induere immortalitatem*. Quomodo ergo capit, dum devoratur a vita, dum recipitur, & redigitur, & includitur in ipsam? Ceterum mors merito interitu devoratur, quia & ipsa in hoc devorat. *Devoravit*, inquit, *mors invalescendo*, *& ideo devorata est in contentionem. Ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua?* Proinde & vita mortis scilicet æmula per contentionem, devorabit in salutem, quod per contentionem devoraverat mors in interitum.

55. Quamquam igitur resurrecturam carnem probantes, hoc ipso non aliam resurrecturam probemus, quam de qua agitur: tamen singulæ quæstiones & caussæ earum proprios quoque flagitant congressus, licet aliunde jam cæsæ. Interpretabimur itaque plenius & vim & rationem demutationis, quæ ferme subministrat alterius carnis resurrecturæ præsumptionem, quasi demutari desinere sit in totum, & de pristino perire. Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porro non aliud, si ita demutabitur caro, ut pereat. Peribit autem demutata, si non ipsa permanserit in demutationem quæ exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si non resurgit: ita etsi resurgit quidem, verum in de-

muta-

mutationem subducitur, æque perit. Aeque enim non erit, si non resurrexerit. Et quam ineptum, si in hoc resurgit, ut non sit, quæ potuit non resurrexisse, nec esse: quia non esse jam cœperat. Non miscebuntur omnino diversa, mutatio atque perditio, operibus utique diversa. Perdit hæc, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum est, mutatum non est: ita quod mutatum est, perditum non est. Perisse enim, est in totum non esse quod fuerit: mutatum esse, aliter esse est. Sed porro dum aliter est, id ipsum potest esse: habet enim esse, quod non perit. Mutationem enim passum est, non perditionem. Atque adeo potest & demutari quid, & ipsum esse nihilominus, ut & totus homo in hoc ævo substantia quidem ipse sit, multifariam tamen demutetur: & habitu, & ipsa corpulentia, & valetudine, & conditione, & dignitate, & ætate, studio, negotio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, nec quicquam tamen admittat homini, nec ita alius efficiatur, ut cesset idem esse: imo nec alius efficitur, sed aliud. Hanc formam demutationis divina etiam documenta testantur. Mutatur Mosi manus & quidem adinstar emortuæ, exanguis & exalbida, frigida: sed & recepto calore, & refuso colore, eadem caro & sanguis est. Mutatur postea & facies ejusdem, incontemplabili claritate. Sed Moses erat proinde qui non videbatur. Sic & Stephanus angelicum jam fastigium induerat, sed non alia genua lapidationi succiderant. Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce mutaverat, sed liniamenta Petro agnoscibilia servaverat. Ubi etiam Moyses & Helias, alter, in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ, eandem tamen habitudinem corporis etiam in gloria perseverare docuerunt. De quo exemplo instructus & Paulus: *Qui transfigurabit*, inquit, *corpus humilitatis nostræ conformale corpori gloriæ suæ.*

sua. Quod etsi transfigurationem & conversionem in transitum substantiæ cujusque defendis: ergo & Saul in alium virum conversus, de corpore suo excessit. Et ipse Satanas, cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam amittit? non opinor. Ita & in resurrectionis eventum mutari, converti, reformari licebit, cum salute substantiæ.

56. Etenim quam absurdum, quam vero ethnicum, utrumque autem quam Deo indignum, aliam substantiam operari, aliam mercede dispungi: ut hæc quidem caro per martyria lanietur, alia vero coronetur; item e contrario hæc quidem caro in spurcitiis volutetur, alia vero damnetur. Nonne præstat omnem semel fidem a spe resurrectionis abducere, quam de gravitate atque justitia Dei ludere? Marcionem pro Valentino resuscitari? quando neque mentem, neque memoriam, neque conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri, per indumentum illud mutatorium immortalitatis & incorruptelæ, vacaturo scilicet emolumento & fructu resurrectionis & statu divini utrobique judicii. Si non meminerim, me esse qui merui, quomodo gloriam Deo dicam? quomodo canam illi novum canticum, nesciens me esse qui gratiam debeam? Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non & animæ simul, quæ in omnibus præfuit carni? quale est, ut eadem anima, quæ in hac carne totum vitæ ordinem decucurrit, quæ in hac carne Deum didicit, & Christum induit, & spem salutis seminavit: in alia nescio qua metat fructum? Næ illa gratiosissima caro, cui gratis vita constabit. Quod si non & anima mutabitur, jam nec animæ resurrectio est: nec ipsa enim resurrexisse credetur, si non alia resurrexerit.

57. Hinc jam illa vulgaris incredulitatis argutia est: si, inquiunt, ipsa eademque substantia revocatur cum sua forma, linea, qualitate: ergo & cum insigni-

signibus suis reliquis: Itaque & cæci & claudi, & paralytici: & ut quis insignis excesserit, ita & revertetur. Quid nunc? etsi ita dedignaris tantam gratiam qualiscunque a Deo consequi. Non enim & nunc animæ solius admittens salutem, dimidiatis hominibus eadem adscribis. Quid est credere resurrectionem, nisi integram credere? Si enim caro de dissolutione reparabitur, multo magis de vexatione revocabitur. Minoribus majora præscribunt. Cujuscunque membri detruncatio, vel obtusio, nonne mors membri est? si universalis mors resurrectione rescinditur, quid portionalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum accidens res est: intregritas propria est. In hac nascimur, etiamsi in utero vitiemur, jam hominis est passio. Prius est genus, quam casus. Quomodo vita confertur a Deo, ita & refertur. Quales eam accipimus, tales & recipimus. Naturæ, non injuriæ reddimur: quod nascimur, non quod lædimur, reviviscimus. Si non integros Deus suscitat, non suscitat mortuos. Quis enim mortuus integer, & si integer, moritur? Quis incolumis, qui exanimis? quod corpus inlæsum, cum interemptum, cum frigidum, cum expallidum, cum edurum, cum cadaver? quando magis homo debilis, nisi cum totus? quando magis paralyticus, nisi cum immobilis? ita nihil aliud est mortuum resuscitari, quam integrum fieri: ne ex ea parte mortuus adhuc sit, ex qua non resurrexerit. Idoneus Deus reficere quod fecit. Hanc suam & potestatem & liberalitatem satis jam in Christo spopondit, imo & ostendit: non tantum resuscitatorem carnis, verum etiam redintegratorem. Atque adeo & Apostolus: *Et mortui*, inquit, *resurgent incorrupti.* Quomodo nisi integri, qui retro corrupti? tam vitio valetudinis, quam & senio sepulturæ. Nam supra utrumque proponens, oportere & *corruptivum istud indue-*

induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem: non iteravit sententiam, sed differentiam demandavit. Immortalitatem enim ad rescissionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelæ dividendo: alteram ad resurrectionem, alteram ad redintegrationem temperavit. Puto autem & Thessalonicensibus omnis substantiæ integritatem repromisit. Itaque nec in posterum timebuntur corporum labes. Nihil poterit admittere integritas vel conservata, vel restituta, ex quo illi etiam siquid amiserat, redditur. Præscribens enim ad hoc easdem passiones obituram carnem, si eadem resurrectura dicatur, naturam adversus dominum suum temere defendis, legem adversus gratiam impie asseris, quasi domino non liceat & mutare naturam, & sine lege servare. Quo ergo legimus: *qua impossibilia apud homines, possibilia apud Deum?* & *Stulta mundi elegit Deus, ut sapientia mundi confundat?* Oro te, si famulum tuum libertate mutaveris: quia eadem caro atque anima permanebunt, quæ flagellis & compedibus & stigmatibus obnoxiæ retro fuerant, idcirco ne illa eadem pati oportebit? non opinor. Atqui & vestis albæ nitore, & aurei annuli honore, & patroni nomine, ac tribu mensaque honoratur. Permitte hanc & Deo potestatem per vim demutationis illius, conditionem non naturam reformandi, dum & passiones auferuntur, & munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro etiam post resurrectionem, eatenus passibilis qua ipsa, qua eadem, ea tamen impassibilis: quia in hoc ipsum manumissa a domino, ne ultra pati possit.

58. *Jocunditas*, inquit Esaias, *æterna super caput eorum.* Nihil æternum nisi post resurrectionem. *Aufugit*, inquit, *dolor & mœror, & gemitus ab illis.* Proinde & Joanni angelus: *Et delebit Deus omnem lachrymam ab oculis eorum.* Utique ex iisdem oculis qui retro fleverant, quique adhuc flere potuissent, si non omnem lachry-

lachrymæ imbrem indulgentia divina ſiccaret. Et rurſus: *Deus enim delebit omnem lachrymam ab oculis eorum:* &, mors hactenus, igitur & corruptela hactenus. Proinde per incorruptelam fugata, quemadmodum mors per immortalitatem. Si dolor, & mœror, & gemitus, ipſaque mors ex læſuris & animæ & carnis obveniunt, quomodo auferentur niſi ceſſaverint cauſſæ, ſcilicet læſuræ carnis atque animæ? ubi caſus adverſi apud dominum? aut ubi incurſus infeſti apud Chriſtum? ubi dæmonici impetus apud ſpiritum ſanctum, jam & ipſo diabolo cum angelis ſuis ignibus merſo? Ubi neceſſitas, aut quod dicitur, fortuna vel Fatum? quæ reſuſcitatis plaga poſt veniam? quæ reconciliatis ira poſt gratiam? quæ infirmitas poſt virtutem, quæ imbecillitas poſt ſalutem? Quod veſtimenta & calciamenta filiorum Iſraelis quadraginta illis annis indetrita, & inobſoleta manſerunt: Quod & in ipſis corporibus unguium & capillorum, facilia crementa habilitatis & dignitatis juſtitia defixit, ne etiam enormitas corruptela deputaretur: Quod Babylonii ignes trium fratrum, nec tiaras, nec ſarabaras, quanquam Judæis alienas læſerunt: Quod Jonas devoratus a belua maris, in cujus alvo naufragia digerebantur, triduo poſt incolumis expuitur: Quod hodie Enoch & Helias, nondum reſurrectione diſpuncti: quia nec morte functi, qua tamen de orbe translati: & hoc ipſo jam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni injuria, & contumelia immunitatem carnis ediſcunt: cuinam fidei teſtimonium ſignant, niſi qua credi oportet, hæc futuræ integritatis eſſe documenta? Figuræ enim noſtræ fuerunt Apoſtolo auctore, quæ ſcripta ſunt, ut & dominum potentiorem credamus, omni corporum lege, & carnis magis utique conſervatorem, cujus etiam veſtimenta, etiam calceamenta protexit.

59. Sed

59. Sed futurum, inquis, ævum alterius est dispositionis & æternæ: igitur hujus ævi substantiam non æternam diversa possidere non posse. Plane si homo propter dispositionem futuram, & non dispositio propter hominem: sed enim Apostolus scribens, sive mundus, sive vita, sive mors, sive futura, sive præsentia, omnia vestra sunt: Eosdem constituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias, dicens: *Omnis caro fœnum.* Et alibi: *Et videbit omnis caro salutare domini.* Exitus non substantias distinxit. Quis enim judicium Dei non in sententia duplici statuit salutis & pœnæ? *omnis* igitur *caro fœnum*, quæ igni destinatur: & *omnis caro videbit salutare domini*, quæ saluti ordinatur. Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse, neque nunc alia carne ad continentiam eniti. Siquis est, bina pudenda circumferens, potest jam & demere fœnum carnis immundæ, & solam sibi reservare quæ visura sit domini salutare. Sed cum idem prophetes etiam nationes ostendat, nunc deputatas velut, *pulverem* & *salivam*, nunc speraturas & credituras *in nomen & in brachium domini*, nunquid & de nationibus fallimur? Et aliæ quidem sunt credituræ, aliæ in pulverem deputatæ, ex diversitate substantiæ? Sed & Christus intra oceanum, & de isto cœlo quod nobis incumbat, verum lumen nationibus offulsit. Et ipsi Valentiniani hic errare dicerunt: nec alia erit forma nationum credentium, nisi quæ & non credentium, de carne, de anima. Sicut ergo easdem nationes non genere, sed sorte distinxit: ita & carnes, quæ in ipsis nationibus una substantia est, non materia, sed mercede disjunxit.

60. Ecce autem ut adhuc controversiam exaggerant carni maxime eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut & ipsa dicentes permanere debere in suis operibus & fructibus, ut eidem corpulentiæ adscripta: aut quia constet discessura esse

officia

officia membrorum, corpulentiam quoque eradant, cujus scilicet perseverantia credenda non sit, utique sine membris: quia nec membra credenda sint sine officiis. Quo enim jam, inquiunt, spelunca hæc oris, & dentium statio, & gulæ lapsus, & compitum stomachi, & alvi gurges, & intestinorum perplexa proceritas, cum esui & potui locus non erit? quo hujusmodi membra admittunt, subigunt, devolvunt, dividunt, digerunt, egerunt? quo manus ipsæ & pedes, & operarii quique artus, cum victus etiam cura cessabit? quo renes conscii seminum, & reliqua genitalium utriusque sexus, & conceptuum stabula, & uberum fontes, discessuro concubitu, & fœtu, & educatu? Postremo, quo totum corpus, totum scilicet vacaturum? Ad hæc ergo præstruximus non oportere committi futurorum atque præsentium dispositiones, intercessura tunc demutatione: & nunc superstruimus officia ista membrorum necessitatibus vitæ hujus, eo usque consistere, donec & ipsa vita transferatur, a temporalitate in æternitatem, sicut animale corpus in spiritale: *dum mortale istud induit immortalitatem, & corruptivum istud incorruptelam*: & ipsa autem liberata tunc vita necessitatibus, liberabuntur & membra ab officiis: nec ideo non erunt necessaria. Licet enim officiis liberentur, sed judiciis retinentur, ut quis *referat per corpus prout gessit*. Salvum enim hominem tribunal Dei exigit: salvum vero sine membris non licet esse, ex quorum non officiis, sed substantiis constat: nisi forte, & navem sine carina, sine prora, sine puppi, sine compaginis totius incolumitate salvam adseverabis. Et tamen navem procella dissipatam, vel carie dissolutam, redactis & recuratis omnibus membris, eandem sæpe conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantem. De Dei artificio & arbitrio & jure torquemur? Porro si dives dominus & liberalis adfectui aut gloriæ suæ præstans, solam navis restitutio-

nem hactenus eam voluerit operari: idcirco tu negabis necessariam illi compaginem pristinam, ut exinde jam vacaturam, cum soli saluti navis sine operatione conveniat. Igitur hoc tantummodo discere sufficit, an dominus hominem saluti destinando, carnem destinarit: an eandem velit denuo esse, quam non debebis & futura membrorum vacatione præscribere denuo esse non posse. Licet enim esse quid denuo, & nihilominus vacare: nec potest autem dici vacare, si non sit. At enim si sit, poterit & non vacare, nihil enim apud Deum vacabit.

61. Sed accepisti homo os ad vorandum atque potandum: cur non potius ad eloquendum, ut a ceteris animalibus distes? cur non potius ad prædicandum Deum? ut etiam hominibus antistes. Denique Adam ante nomina animalibus enunciavit, quam de arbore decerpsit: ante etiam prophetavit, quam voravit. Sed accepisti dentes ad macellum corrodendum: cur non potius ad omnem hiatum & rictum tuum coronandum? cur non potius ad pulsus linguæ temperandos, ad vocis articulos offensione signandos? denique & edentulos. Sed audi & vide, ut honorem oris, & organum dentium quæras. Forata sunt inferna in viro & in fœmina, nimirum qua libidines fluitent: cur non magis qua defluxura colentur? Est adhuc feminis intus, quo semina congerantur, an quo sanguinis onera secedant, quem pigrior sexus discutere non sufficit? Dicenda enim & hæc, quatenus quæ volunt & qualiter volunt, & quorum volunt officia membrorum ludibriose de industria suffundendæ resurrectionis oblatrant: non recogitantes ipsas prius caussas necessitatis tunc vacaturas, cibi famem, & potus sitim, & concubitus genituram, & operationis victum. Sublata enim morte, neque victus fulcimenta ad præsidia vitæ, neque generis supparatura gravis erit membris. Ceterum & hodie va-

care inteſtinis & pudendis licebit. Quadraginta diebus Moſes & Helias jejunio functi, ſolo Deo alebantur. Jam tunc enim dedicabatur: *non in pane vivit homo, ſed in Dei verbo.* Ecce virtutis futuræ liniamenta. Nos quoque ut poſſumus, os cibo excuſamus, etiam ſexum a congreſſione ſubducimus. Quot ſpadones voluntarii? quot virgines Chriſto maritatæ? quot ſteriles utriusque naturæ infructuoſis genitalibus ſtructi? Nam & ſi hic jam vacare eſt, & officia & emolumenta membrorum temporali vacatione, ut in temporali diſpoſitione, nec homo tamen minus ſalvus eſt; proinde homine ſalvo, & quidem magis tunc ut in æterna diſpoſitione, magis non deſiderabimus, quæ jam hic non deſiderare conſuevimus.

62. Sed huic diſceptationi, finem dominica pronunciatio imponit. *Erunt*, inquit, *tanquam angeli.* Si non nubendo, quia nec moriendo: utique nec ulli ſimili neceſſitati ſuccidendo corporalis conditionis. Quia & angeli aliquando tanquam homines fuerunt, edendo & bibendo, & pedes lavacro porrigendo. Humanam enim induerant ſuperficiem, ſalva intus ſubſtantia propria. Igitur ſi angeli facti tanquam homines in eadem ſubſtantia ſpiritus carnalem tractationem ſuſceperunt, cur non & homines facti tanquam angeli in eadem ſubſtantia, carnis ſpiritalem ſubeant diſpoſitionem? non magis ſolennibus carnis obnoxii ſub angelico indumento, quam angeli tunc ſolennibus ſpiritus ſub humano. Nec ideo non permanſuri in carne, quia non & in ſolennibus carnis, cum nec angeli ideo non & in ſpiritu permanſerint, quia non & in ſolennibus ſpiritus. Denique non dixit, *erunt angeli*, ne homines negaret, ſed *tanquam angeli*; ut homines conſervaret. Non abſtulit ſubſtantiam, cui ſimilitudinem attribuit.

63. Reſurgit igitur caro, & quidem omnis, & quidem ipſa, & quidem integra: in depoſito eſt ubi-

tunque apud Deum, per fideliſſimum ſequeſtrem Dei & hominum Jeſum Chriſtum, qui & homini Deum, & hominem Deo reddet: carni ſpiritum, & ſpiritui carnem. Utrunque jam in ſemetipſo fœderavit: ſponſam ſponſo, & ſponſum ſponſæ comparavit. Nam etſi animam quis contenderit ſponſam, vel dotis nomine ſequetur animam caro. Non erit anima proſtituta, ut nuda ſuſcipiatur a ſponſo. Habet inſtrumentum, habet cultum, habet mancipium ſuum carnem, ut collatanea comitabitur. Sed caro eſt ſponſa, quæ & in Chriſto Jeſu ſpiritum ſponſum per ſanguinem paſſa eſt. Hujus interitum quem putas, ſeceſſum ſcias eſſe. Non ſola anima ſeponitur: habet & caro ſeceſſus ſuos interim in aquis, in ignibus, in alitibus, in beſtiis, cum in hæc diſſolvi videtur, velut in vaſa transfunditur. Si etiam ipſa vaſa defecerint, cum de illis quoque effluxerit in ſuam matricem terram, quaſi per ambages reſorbetur: ut rurſus ex illa præſentetur Adam auditurus a domino: *Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt:* vere tunc compos mali quod evaſit, & boni quod invaſit. Quid anima invides carni? nemo tam proximus tibi quem poſt dominum diligas: nemo magis frater tuus, quam quæ tecum etiam in Deo naſcitur. Tu potius illi exorare debueras reſurrectionem, per te ſi forte deliquit. Sed nihil mirum ſi odiſti, cujus auctorem quoque reſpuiſti: quam & in Chriſto aut negare aut mutare conſueſti. Proinde & ipſum ſermonem Dei, qui caro factus eſt, vel ſtilo vel interpretatione corrumpens, arcana etiam apocryphorum ſuperducens, blaſphemiæ fabulas. At enim Deus omnipotens adverſus hæc incredulitatis & perverſitatis ingenia, providentiſſima gratia ſua, effundens *in noviſſimis diebus de ſuo ſpiritu in omnem carnem, in ſervos ſuos & ancillas*, & fidem laborantem reſurrectionis carnalis animavit, & priſtina inſtrumenta manifeſtis verborum & ſenſuum lumini-

bus

ous ab omni ambiguitatis obscuritate purgavit. Nam quia hæreses esse oportuerat, ut probabiles quique manifestarentur: hæ autem sine aliquibus occasionibus scripturarum audere non poterant, idcirco pristina instrumenta quasdam materias videntur subministrasse, & ipsas quidem iisdem litteris revincibiles. Sed quoniam nec dissimulare spiritum sanctum oportebat, quo minus & hujusmodi eloquiis superinundaret, quæ nullis hæreticorum versutiis semina subspargerent, imo & veteres eorum cespites vellerent, idcirco jam omnes retro ambiguitates & quas volunt parabolas, aperta atque perspicua totius sacramenti prædicatione discussit, per novam prophetiam de paracleto inundantem: cujus si hauseris fontes, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret quæstionum: resurrectionem quoque carnis usquequaque potando, refrigerabis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI

DE POENITENTIA, LIBER.

I.

Pœnitentiam, hoc genus hominum, quod & ipsi retro fuimus, cæci, sine domini lumine, naturatenus norunt, passionem animi quandam esse, quæ veniat de offensa sententiæ pejoris. Ceterum a ratione ejus tantum absunt, quantum ab ipso rationis autore: quippe res Dei ratio. Quia Deus omnium conditor, nihil non ratione providit, disposuit, ordinavit: nihil non ratione tractari intelligique voluit. Igitur ignorantes quique Deum, rem quoque ejus ignorent, necesse est: quia nullus omnino thesaurus extraneis patet. Itaque universam vitæ conversationem sine gubernaculo rationis transfretantes, imminentem seculo procellam vitare non norunt. Quam autem in pœnitentiæ actu irrationabiliter diversentur, vel uno isto satis erit expedire, cum illam etiam in bonis factis suis adhibent. Pœnitet fidei, amoris, simplicitatis, patientiæ, misericordiæ, prout quid in ingratiam cecidit. Semetipsos execrantur, quia benefecerint, eamque maxime patientiæ speciem, quæ optimis operibus irrogatur, in corde figunt, meminisse curantes, ne quid boni rursus præstent. Contra patientiæ malum levius incubant. Denique facilius per eandem delinquunt, quam per eandem recte faciunt.

2. Quod

2. Quod si Dei ac per hoc rationis quoque compotes agerent, merita primo pœnitentiæ expenderent, nec unquam eam ad augmentum perversæ emendationis adhiberent; modum denique pœnitendi temperarent. quia & delinquendi tenerent; timentes dominum scilicet. Sed ubi metus nullus, emendatio proinde nulla. Ubi emendatio nulla, pœnitentia necessario vana: quia caret fructu suo, cui eam Deus sevit, id est, hominis saluti. Nam Deus post tot ac tanta delicta humanæ temeritatis, a principe generis Adam auspicata, post condemnatum hominem cum seculi dote, post ejectum paradiso, mortique subjectum, cum rursus ad suam misericordiam maturavisset, jam inde in semetipso pœnitentiam dedicavit, rescissa sententia irarum pristinarum, ignoscere pactus operi & imagini suæ. Itaque & populum sibi congregavit, & multis bonitatis suæ largitionibus fovit, & ingratissimum totiens expertus, ad pœnitentiam semper hortatus est: & prophetando universorum prophetarum emisit ora, mox gratiam pollicitus, quam in extremitatibus temporum per spiritum suum universo orbi illuminaturus esset, præire intinctionem pœnitentiæ jussit, si quos per gratiam vocaret ad promissionem semini Abraham destinatam, per pœnitentiæ subsignationem anteponeret. Non tacet Johannes, pœnitentiam initote, dicens; jam enim salus nationibus appropinquabit, dominus scilicet, afferens secundum Dei promissum, cui præministrans, pœnitentiam destinabat purgandis mentibus præpositam, uti quicquid error vetus inquinasset, quicquid in corde hominis ignorantia contaminasset, id pœnitentia verrens & radens, & foras abjiciens mundam pectoris domum superventuro spiritui sancto paret, quo se ille cum cœlestibus bonis libens inferat. Horum bonorum unus est titulus, salus hominis, criminum pristinorum abolitione præmissa. Hæc pœnitentiæ

caussa: hæc opera negocium divinæ misericordiæ curans, quod homini proficit, Deo servit. Ceterum ratio ejus, quam cognito domino discimus, certam formam tenet, ne nobis unquam factis cogitatisve quasi violenta aliqua manus injiciatur. Deus enim reprobationem bonorum ratam non habens, utpote suorum, quorum cum autor & defensor sit, necesse est proinde & acceptator. Si acceptator, etiam remunerator. Viderit ergo ingratia hominum, si etiam bonis factis pœnitentiam cogit. Viderit & gratia, si captatio ejus ad benefaciendum incitamento est, terrena, mortalis utraque. Quantulum enim compendii, si grato benefeceris? vel dispendii, si ingrato? Bonum factum Deum habet debitorem, sicuti & malum: quia judex omnis remunerator est caussæ. At cum judex Deus justitiæ carissimæ sibi exigendæ tuendæque præsideat, & in eam omnem summam disciplinæ sanciat: dubitandum est, sicut in universis actibus nostris, ita in pœnitentiæ quoque caussa, justitiam Deo præstandam esse? quod quidem ita impleri licebit, si peccatis solummodo adhibeatur. Porro peccatum, nisi malum factum, dici non meretur: nec quisquam benefaciendo delinquit: quod si non delinquit, cur pœnitentiam invadit delinquentium? Privatum cur malitiæ officium bonitati suæ imponit? Ita evenit, ut cum aliquid ubi non oportet, adhibetur, illic ubi oportet negligatur.

3. Quorum ergo pœnitentia justa & debita videatur, id est, quæ delicto deputanda sint, locus quidem postulat denotare, sed otiosum videri potest. Domino enim cognito, ultro spiritus a suo autore respectus, emergit ad notitiam veritatis, & admissus ad dominica præcepta, ex ipsis statim eruditur, id peccato deputandum, a quo Deus arceat. Quoniam cum Deum grande quid boni constet esse, utique bono nisi malum non displiceret, quod inter contra-

ria

ria ſibi nulla amicitia eſt. Perſtringere tamen non pigebit, delictorum quædam eſſe carnalia, id eſt, corporalia, quædam vero ſpiritalia. Nam cum ex hac duplicis ſubſtantiæ congregatione confectus homo ſit: non aliunde delinquit, quam unde conſtat. Sed non eo inter ſe differunt, quod corpus & ſpiritus duo ſunt: alioquin eo magis paria ſunt, quia duo unum efficiunt: ne quis pro diverſitate materiarum peccata eorum diſcernat, ut alterum altero levius aut gravius exiſtimet. Siquidem & caro, & ſpiritus, Dei res: alia, manu ejus expreſſa; alia afflatu ejus conſummata. Cum ergo ex pari ad dominum pertineant: quodcunque eorum deliquerit, ex pari dominum offendit. An tu diſcernas actus carnis & ſpiritus? quorum & in vita, & in morte, & in reſurrectione, tantum communionis atque conſortii eſt: ut pariter tunc aut in vitam aut in judicium ſuſcitentur: quia ſcilicet pariter aut deliquerint, aut innocenter egerint. Hoc eo præmiſerimus, ut non minorem alteri quam utrique parti, ſi quid deliquerit, pœnitentiæ neceſſitatem intelligamus impendere. Communis reatus amborum eſt, communis & judex, Deus ſcilicet: communis igitur & pœnitentiæ medela. Exinde ſpiritalia & corporalia nominantur, quod delictum omne, aut agitur, aut cogitatur. Ut corporale ſit, quod in facto eſt: quia factum, ut corpus, & videri & contingi habet. Spiritale vero, quod in animo eſt, quia ſpiritus neque videtur, neque tenetur: per quod oſtenditur non facti ſolum, verum & voluntatis delicta vitanda, & pœnitentia purganda eſſe. Neque enim ſi mediocritas humana, factis ſolum judicat, quia voluntatis latebris par non eſt, idcirco crimina ejus etiam ſub Deo negligamus. Deus in omnia ſufficit. Nihil a conſpectu ejus remotum, unde omnino delinquitur. Quia non ignorat, nec omittit, quo minus in judicium decernat. Diſſimulator & prævarica-

ricator perspicaciæ suæ non est. Quid quod voluntas facti origo est? viderint enim, si qua casui, aut necessitati, aut ignorantiæ imputantur: quibus exceptis jam non nisi voluntate delinquitur. Cum ergo facti origo est, non tanto potior ad pœnam est; quanto principalis ad culpam: quæ ne tunc quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetrationem ejus intercipit. Ipsa enim sibi imputatur, nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatem, operata quod suum fuerat. Denique dominus quemadmodum se adjectionem legi superstruere demonstrat, nisi & voluntatis interdicendo delicta? Cum adulterum, non eum solum definit, qui cominus in alienum matrimonium cecidisset, verum etiam illum, qui aspectus concupiscentia contaminasset: adeo quod prohibetur administrare, satis periculose animus sibi repræsentat, & temere per voluntatem expungit effectum. Cujus voluntatis cum vis tanta sit, ut non solatium sui saturans pro facto cedat, pro facto ergo plectetur. Vanissimum est dicere, volui, nec tamen feci. Atquin perficere debes quia vis: aut nec velle, quia nec perficis. Sed ipse conscientiæ tuæ confessione pronuncias. Nam si bonum concupisceres, perficere gestisses, porro sicut malum non perficis, nec concupiscere debueras. Quaqua te constitueris, crimine astringeris: quia aut malum volueris, aut bonum non adimpleveris.

4. Omnibus ergo delictis seu carne, seu spiritu, seu facto, seu voluntate commissis, qui pœnam per judicium destinavit, idem & veniam per pœnitentiam spopondit, dicens ad populum: *Pœnitere & salvum faciam te.* Et iterum: *Vivo*, inquit, *dominus*, & *pœnitentiam malo quam mortem.* Ergo pœnitentia vita est, cum præponitur morti. Eam tu peccator, mei similis (imo me minor, ego enim præstantiam in delictis meam agnosco) ita invade, ita amplexare, ut nau-

fra-

fragus alicujus tabulæ fidem. Hæc te peccatorum fluctibus mersum, prolevabit & in portum divinæ clementiæ protelabit. Rape occasionem inopinatæ felicitatis, ut ille tu nihil quondam penes Deum, nisi *stilla situla*, & *areæ pulvis*, & *vasculum figuli*, arbor exinde fias illa, quæ penes *aquas seritur*, & *in foliis perennat*, & *tempore suo fructus agit*, quæ non ignem, non securim videbit. Pœniteat, errorum reperta veritate, pœniteat, amasse, quæ Deus non amat, quando ne nos quidem ipsi servulis nostris ea, quibus offendimur, non odisse permittimus. Obsequii enim ratio in similitudine animorum constituta est. De bono pœnitentiæ enumerando, diffusa & per hoc magno eloquio committenda materia est. Nos vero pro nostris angustiis unum inculcamus; bonum atque optimum esse, quod Deus præcepit. Audaciam existimo, de bono divini præcepti disputare. Neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus; sed quia Deus præcepit. Ad exhibitionem obsequii, prior est majestas divinæ potestatis: prior est autoritas imperantis, quam utilitas servientis. Bonum est pœnitere, an non? Quid revolvis, Deus præcipit. At enim ille non præcipit tantum, sed etiam hortatur. Invitat præmio salutem, jurans, etiam *vivo* dicens, cupit credi sibi. O beatos quorum caussa Deus jurat. O miserrimos, si nec juranti domino credimus. Quod igitur Deus tantopere commendat, quod etiam humano more sub dejeratione testatur, summa utique gravitate & aggredi & custodire debemus, ut in asseveratione divinæ gratiæ permanentes, in fructu quoque ejus & emolumento proinde perseverare possimus.

5. Hoc enim dico, pœnitentiam quæ per Dei gratiam ostensa & indicta nobis, in gratiam nos domino revocat, semel cognitam atque susceptam nunquam post hac iteratione delicti resignari oportere. Jam quidem

dem nullum ignorantiæ prætextum tibi patrocinatur, quod domino agnito præceptisque ejus admissis, denique pœnitentia delictorum functus, rursus te in delicta restitues. Ita inquantum ignorantia segregaris, intantum contumaciæ adglutinaris. Nam si idcirco te deliquisse pœnituerat, quia dominum cœperas timere, cur quod metus gratia gessisti, rescindere maluisti, nisi quia metuere desisti? Neque enim timorem alia res, quam contumacia subvertit. Cum etiam ignorantes dominum nulla exceptio tueatur ad pœnam: quia Deum in aperto constitutum, & vel ex ipsis cœlestibus bonis comprehensibilem, ignorari non licet, quanto cognitum, despici periculosum est? Despicit porro, qui bonorum ac malorum intellectum ab illo consecutus, quod intelligit fugiendum, quodque jam fugit, resumens, intellectui suo, id est, Dei dono contumeliam facit: respuit datorem cum datum deserit, negat beneficium, cum beneficium non honorat. Quemadmodum ei potest placere, cujus munus sibi displicet? Ita in dominum non modo contumax, sed etiam ingratus apparet. Ceterum non leviter in dominum peccat, qui, quum æmulo ejus diabolo pœnitentia renunciasset, & hoc nomine illum domino subjecisset, rursus eundem regressu suo erigit, & exultationem ejus seipsum facit, ut denuo malus, recuperata præda sua, adversus dominum gaudeat. Nonne quod dicere quoque periculum est, sed ad ædificationem proferendum est, diabolum domino præponit? Comparationem enim videtur egisse, qui utrumque cognoverit, & judicato pronunciasse eum meliorem, cujus se rursus esse maluerit. Ita qui per delictorum pœnitentiam, instituerat domino satisfacere, diabolo per aliam pœnitentiæ pœnitentiam satisfaciet: eritque tanto magis perosus Deo, quanto æmulo ejus acceptus. Sed ajunt quidam, satis Deum habere, si corde & animo suspiciatur, licet actu minus

nus

nus fiat. Itaque se salvo metu & fide peccare: hoc est, salva castitate matrimonia violare, salva pietate parenti venenum temperare. Sic ergo & ipsi salva venia in gehennam detrudentur, dum salvo metu peccant. Primum exemplum perversitatis, quia timent, delinquunt: opinor non delinquerent, si non timerent. Igitur, qui Deum nolit offensum, nec revereatur omnino, si timor offendendi patrocinium est. Sed ista ingenia de semine hypocritarum pullulare consuerunt, quorum individua cum diabolo amicitia est, quorum pœnitentia nunquam fidelis.

6. Quicquid ergo mediocritas nostra ad pœnitentiam semel capessendam & perpetuo continendam suggerere conata est, omnes quidem deditos domino spectat, ut omnes salutis in promerendo Deo petitores, sed præcipue novitiolis istis imminet. Qui cum maxime incipiunt divinis sermonibus aures rigare, quique catuli infantiæ adhuc recentis, nec perfectis luminibus incerta reptant: & dicunt quidem pristinis renunciare, & pœnitentiam assumunt, sed includere eam negligunt. Interpellat enim illos ad desiderandum ex pristinis aliquid, ipse finis desiderandi: velut poma cum jam in acorem vel amaritudinem senescere incipiunt, ex parte aliqua tamen adhuc ipsi gratiæ suæ adulantur. Omne præterea cunctationis & tergiversationis erga pœnitentiam vitium, præsumptio intinctionis importat. Certi enim indubitatæ veniæ delictorum, medium tempus interim furantur, & commeatum sibi faciunt delinquendi, quam eruditionem non delinquendi. Quam porro ineptum, quam iniquum, pœnitentiam non adimplere, & veniam delictorum sustinere? hoc est, pretium non exhibere, ad mercem manum emittere. Hoc enim pretio dominus veniam addicere instituit: hac pœnitentiæ compensatione redimendam proponit impunitatem. Si ergo qui venditant, prius nummum, quo paciscuntur,

exa-

examinant, ne scalptus, neve rasus, ne adulter etiam: dominum credimus, pœnitentiæ probationem prius inire, tantam nobis mercedem perennis scilicet vitæ concessurum? Sed differamus tantisper pœnitentiæ veritatem. Tunc opinor emendatos liquebit, cum absolvimur. Nullo pacto. Sed cum pendente venia, pœna prospicitur, cum adhuc liberari non meremur, ut possimus mereri, cum Deus comminatur, non cum ignoscit. Quis enim servus, postquam libertate mutatus est, furta sua & fugas sibi imputat? Quis miles postquam castris suis emissus, pro notis suis satagit? Peccator ante veniam deflere se debet: quia tempus pœnitentiæ, id est, quod periculi & timoris. Neque ego renuo divinum beneficium, id est, abolitionem delictorum inituris aquam omnimodo salvum esse: sed ut eo pervenire contingat, elaborandum est. Quis enim tibi tam infidæ pœnitentiæ viro, aspersginem unam cujuslibet aquæ com modabit? furto quidem aggredi, & præpositum hujus rei asseverationibus tuis circumduci facile est. Sed Deus thesauro suo providet, nec sinit obrepere indignos. Quid denique ait? *Nihil occultum, quod non revelabitur.* Quantascumque tenebras factis tuis superstruxeris, Deus lumen est. Quidam autem sic opinantur, quasi Deus necesse habeat præstare etiam indignis, quod spopondit: & liberalitatem ejus faciunt servitutem. Quod si necessitate nobis symbolum mortis indulget, ergo invitus facit: quis enim permittit permansurum id, quod tribuerit invitus? Non enim multi postea excidunt? non a multis donum illud aufertur? Hi sunt scilicet, qui obrepunt, qui pœnitentiæ fidem aggressi, super arenas domum ruituram collocant. Nemo ergo sibi aduletur, quia inter auditorum tirocinia deputatur, quasi eo etiam nunc sibi delinquere liceat. Dominum simul cognoveris, timeas: simul inspexeris, reverearis. Ceterum
quid

quid te cognovisse interest, cum iisdem incubas, quibus retro ignarus? Quid autem te a perfecto servo Dei separat? An alius est intinctis Christus, alius audientibus? Num spes alia, vel merces, alia formido judicii, alia necessitas pœnitentiæ? Lavacrum illud obsignatio est fidei: quæ fides a pœnitentiæ fide incipitur & commendatur. Non ideo abluimur, ut delinquere desinamus, quoniam jam corde loti sumus. Hæc enim prima audientis intinctio est, metus integer. Exinde quoad dominum senseris, fides sana, conscientia semel pœnitentiam amplexata. Ceterum, si ab aquis peccare desistimus, necessitate, non sponte, innocentiam induimus. Quis ergo in bonitate præcellens? cui non licet, aut cui displicet malo esse? qui jubetur, an qui delectatur a crimine vacare? Ergo nec a furto manus avertamus, nisi claustrorum duritia repugnet: nec oculos a stupri concupiscentiis refrenemus, nisi a custodibus corporum obstructi, si nemo domino deditus delinquere desinet, nisi intinctione alligatus. Quod si qui ita senserit, nescio an intinctus magis contristetur, quod peccare desierit, quam lætetur, quod evaserit. Itaque Audientes optare intinctionem, non præsumere oportet. Qui enim optat, honorat: qui præsumit, superbit. In illo verecundia, in isto petulantia apparet. Ille satagit, hic negligit. Ille mereri cupit, at hic, ut debitum, sibi repromittit: ille sumit, hic invadit. Quem censeas digniorem, nisi emendatiorem, quem emendatiorem, nisi timidiorem, & idcirco vera pœnitentia functum? Timuit enim adhuc delinquere, ne non mereretur accipere. At ille præsumptor, cum sibi repromitteret, securus scilicet, timere non potuit: sic nec pœnitentiam implevit, quia instrumento pœnitentiæ, id est, metu, caruit. Præsumptio inverecundiæ portio est, inflat petitorem, despicit datorem. Itaque decipit nonnunquam. Ante enim quam

debea-

debeatur repromittit, quo semper is, qui est præstaturus, offenditur.

7. Hucusque Christe domine de pœnitentiæ disciplina servis tuis dicere vel audire contingat, quousque etiam delinquere non oportet audientibus: vel nihil jam de pœnitentia noverint, nihil ejus requirant. Piget secundæ, imo jam ultimæ spei subtexere mentionem, ne retractantes de residuo auxilio pœnitendi, spatium adhuc delinquendi demonstrare videamur. Absit, ut aliquis ita interpretetur, quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum: quia patet ad pœnitendum: & redundantia clementiæ cœlestis, libidinem faciat humanæ temeritatis. Nemo idcirco deterior sit, quia Deus melior est, totiens delinquendo quotiens ignoscitur. Ceterum finem utique evadendi habebit, cum offendendi non habebit. Evasimus semel; hactenus periculosis nosmetipsos inferamus, & si iterum evasuri videmur? Plerique naufragio liberati exinde repudium & navi & mari dicunt, & Dei beneficium, salutem suam scilicet, memoria periculi honorant. Laudo timorem, diligo verecundiam, nolunt iterum divinæ misericordiæ oneri esse: formidant videri inculcare, quod consecuti sunt: bona certe sollicitudine iterum experiri vitant, quod semel didicerunt timere. Ita modus temeritatis, testatio est timoris. Timor autem hominis, Dei honor est. Sed enim pervicacissimus hostis ille, nunquam malitiæ suæ otium facit. Atquin, tunc maxime sævit, cum hominem plene sentit liberatum tunc plurimum accenditur, dum extinguitur. Doleat & ingemiscat necesse est venia peccatorum permissa, tot in homine mortis opera diruta, tot titulos damnationis retro suæ erasos. Dolet quod ipsum & angelos ejus, Christi servus ille peccator judicaturus est. Itaque observat, oppugnat, obsidet, si qua possit aut oculos concupiscentia carnali ferire, aut animum illecebris secula-

ribus

ribus irretire, aut fidem terrenæ potestatis formidine evertere, aut a via certa perversis traditionibus detorquere: non scandalis, non tentationibus deficit. Hæc igitur venena ejus providens Deus, clausa licet ignoscentiæ janua, & intinctionis sera obstructa, aliquid adhuc permisit patere. Collocavit in vestibulo pœnitentiam secundam, quæ pulsantibus patefaciat: sed jam semel, quia jam secundo. Sed amplius nunquam: quia proxime frustra. Non enim & hoc semel satis est? Habes, quod jam non merebaris, amisisti enim, quod acceperas. Si tibi indulgentia domini accommodat, unde restituas quod amiseras: iterato beneficio gratus esto, nedum ampliato: majus est enim restituere, quam dare: quoniam miserius est perdidisse, quam omnino non accepisse. Verum non statim succidendus ac subruendus est animus desperatione, si secundæ quis pœnitentiæ debitor fuerit: pigeat sane peccare rursus, sed rursus pœnitere non pigeat: pigeat iterum periclitari, sed non iterum liberari. Neminem pudeat; iteratæ valetudinis, iteranda medicina est: gratus in dominum exstiteris, si quod tibi dominus offert, non recusaveris: offendisti, sed reconciliari adhuc potes. Habes cui satisfacias, & quidem volentem.

8. Id si dubitas, evolve quæ spiritus ecclesiis dicat: Desertam dilectionem Ephesiis imputat, stuprum & idolothytorum esum Thyatirenis exprobrat, Sardos non plenorum operum incusat, Pergamenos docentes perversa reprehendit; Laodicenos fidentes divitiis objurgat: & tamen omnes ad pœnitentiam commonet, sub comminationibus quidem. Non comminaretur autem non pœnitenti, si non ignosceret pœnitenti. Dubium, si non & alibi hanc clementiæ suæ profusionem demonstrasset. Non ait, *qui ceciderit, resurget*, & *qui aversatus fuerit convertetur?* Ille est scilicet, ille est qui *misericordiam mavult quam sacrifi-*

crificia. *Lætantur cœli, & qui illic angeli, pœnitentia hominis.* Heus tu, peccator, bono animo sis, vides ubi de tuo reditu gaudeatur. Quid illa similitudinum dominicarum, argumenta nobis volunt? Quod mulier drachmam perdidit, & requirit, & reperit, & amicas ad gaudium invitat, nonne restituti peccatoris exemplum est? Errat & una pastoris ovicula, sed grex una carior non erat: una illa conquiritur, una pro omnibus desideratur, & tandem invenitur, & humeris pastoris ipsius refertur: multum enim errando laboraverat. Illum etiam mitissimum patrem non tacebo, qui prodigum filium revocat, & post inopiam pœnitentiam libens suscipit, immolat vitulum præopimum, convivio gaudium suum exornat. Quidni? filium enim invenerat, quem amiserat, cariorem senserat, quem lucri fecerat. Quis ille nobis intelligendus pater? Deus scilicet, tam pater nemo: tam pius nemo. Is ergo te, filium suum, etsi acceptum ab eo prodegeris, etsi nudus redieris, recipiet, quia redisti: magisque de regressu tuo, quam de alterius sobrietate lætabitur. Sed si pœniteat ex animo, si famem tuam cum saturitate mercenariorum paternorum compares, si porcos immundum relinquas pecus, si patrem repetas vel offensum, *Deliqui*, dicens *pater*, *nec dignus ego jam vocari tuus.* Tantum relevat confessio delictorum, quantum dissimulatio exaggerat. Confessio enim satisfactionis consilium est, dissimulatio contumaciæ.

9. Hujus igitur pœnitentiæ secundæ & unius, quanto in arto negotium est, tanto operosior probatio, ut non sola conscientia proferatur, sed aliquo etiam actu administretur. Is actus qui magis Græco vocabulo exprimitur, & frequentatur, exomologesis est, qua delictum domino nostrum confitemur: non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione, pœnitentia nascitur, pœni-

ten-

tentia Deus mitigatur. Itaque exomologesis prosternendi & humilificandi hominis disciplina est, conversationem injungens misericordiæ illicem; de ipso quoque habitu atque victu mandat, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus dejicere; illa, quæ peccavit, tristi tractatione mutare. Ceterum pastum & potum pura nosse; non ventris scilicet, sed animæ caussa. Plerumque vero jejuniis preces alere, ingemiscere, lachrymari, & mugire dies noctesque ad dominum Deum tuum, presbyteris advolvi, & aris Dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suæ injungere. Hæc omnia exomologesis, ut pœnitentiam commendet, ut de periculi timore dominum honoret, ut in peccatorem ipsa pronuncians pro Dei indignatione fungatur, & temporali afflictatione æterna supplicia non dicam frustretur, sed expungat. Cum igitur provolvit hominem, magis relevat: cum squalidum facit, magis mundatum reddit: cum accusat, cum condemnat, absolvit. Inquantum non peperceris tibi, intantum tibi Deus, crede, parcet.

10. Plerosque tamen hoc opus, ut publicationem sui, aut suffugere, aut de die in diem differre, præsumo; pudoris magis memores quam salutis: velut illi, qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione, conscientiam medentium vitant, & ita cum erubescentia sua pereunt. Intolerandum scilicet pudori, domino offenso satisfacere, saluti prodactæ reformari. Næ tu verecundia bonus, ad delinquendum expandens frontem, ad deprecandum vero subducens. Ego rubori locum non facio, cum plus de detrimento ejus acquiro: cum ipse hominem quodammodo exhortatur: Ne me respexeris dicens, per te mihi melius est perire. Certe periculum ejus tunc, si forte, onerosum est, cum penes insultaturos in risiloquio consistit, ubi de alterius ruina alter

attollitur, ubi prostrato superscenditur. Ceterum inter fratres atque conservos, ubi communis spes, metus, gaudium, dolor, passio (quia communis spiritus de communi domino & patre) quid tuos aliud quam te opinaris? Quid consortes casuum tuorum, ut plausores fugis? Non potest corpus de unius membri vexatione lætum agere: condoleat universum, & ad remedium conlaboret, necesse est. In uno & altero ecclesia est, ecclesia vero Christus. Ergo cum te ad fratrum genua protendis, Christum contrectas, Christum exoras. Aeque illi cum super te lachrymas agunt. Christus patitur, Christus patrem deprecatur. Facile impetratur semper, quod filius postulat. Grande plane emolumentum verecundiæ, occultatio delicti pollicetur. Videlicet si quid humanæ notitiæ subduxerimus, proinde & Deum celabimus? Adeone existimatio hominum & Dei conscientia comparantur? An melius est damnatum latere, quam palam absolvi? Miserum est sic ad exomologesin pervenire. Malo enim amans si pervenitur, sed ubi pœnitendum est deserit miserum: quia factum est salutare. Miserum est secari & cauterio exuri, & pulveris alicujus mordacitate anxiari: Tamen quæ per insuavitatem medentur, & emolumento curationis offensam sui excusant, & præsentem injuriam superventuræ utilitatis gratia commendant.

11. Quid si præter pudorem, quem potiorem putant, etiam incommoda corporis reformident, quod inlotos, quod sordulentos, quod extra lætitiam oportet deversari, in asperitudine sacci, & horrore cineris, & oris de jejunio vanitate? Num ergo in coccino, & Tyrio pro delictis supplicare nos condecet? Cedo acum crinibus distinguendis, & pulverem dentibus elimandis, & bisulcum aliquid ferri vel æris, unguibus repastinandis. Si quid ficti nitoris, si quid coacti ruboris, in labia aut genas urgeat. Præterea

ex-

exquirito balneas lætiores hortulani maritimive secessus; adjicito ad sumptum; conquirito altilium enormem saginam; defecato senectutem vini. Cumque quis interrogarit, cuinam ea largiaris: Deliqui dicito in Deum, & periclitor in æternum perire. Itaque nunc pendeo, & maceror, & excrucior, ut Deum reconciliem mihi, quem delinquendo læsi. Sed enim illos, qui ambitu obeunt capessendi magistratus, neque pudet, neque piget incommodis animæ & corporis, nec incommodis tantum, verum & contumeliis omnibus eniti in caussa votorum suorum. Quas non ignobilitates vestium affectant? quæ non atria nocturnis & crudis salutationibus occupant? ad omnem occursum majoris cujusque personæ decrescentes, nullis conviviis celebres, nullis commessationibus congreges, sed exules a libertatis & lætitiæ felicitate. Idque totum propter unius anni volaticum gaudium. Nos, quod securium virgarumve petitio sustinet, in periculo æternitatis tolerare dubitamus? & castigationem victus atque cultus offenso domino præstare cessabimus, quæ gentiles nemine omnino læso sibi irrogant? Hi sunt de quibus scriptura commemorat: *Væ illis qui delicta sua velut procero fune nectunt.*

12. Si de exomologesi retractas, gehennam in corde considera, quam tibi exomologesis exstinguit: & pœnæ prius magnitudinem imaginare, ut de remedii adeptione non dubites. Quid illum thesaurum ignis æterni æstimamus, cum fumariola quædam ejus tales flammarum ictus suscitent, ut proximæ urbes aut jam nullæ exstent, aut idem sibi de die sperent. Dissiliunt superbissimi montes ignis intrinsecus fœtu: & quod nobis judicii perpetuitatem probat, cum dissiliant, cum devorentur, nunquam tamen finiuntur. Quis hæc supplicia interim montium non judicii minantis exemplaria deputabit? quis scintillas tales non magni alicujus & inæstimabilis foci missilia quæ-

dam & exercitoria jacula consentiet. Igitur cum scias adversus gehennam post prima illa intinctionis dominicæ munimenta, esse adhuc in exomologesi secunda subsidia, cur salutem tuam deseris? Cur cessas aggredi, quod scias mederi tibi? Mutæ quidem animæ & irrationales, medicinas sibi divinitus attributas in tempore agnoscunt. Cervus sagitta transfixus, ut ferrum & irrevocabiles moras ejus de vulnere expellat, scit sibi dictamno medendum. Hirundo, si excæcacaverit pullos, novit illos oculare rursus, de sua chelidonia. Peccator restituendo sibi institutam a domino exomologesin sciens, præteribit illam? quæ Babylonium regem in regna restituit? Diu enim pœnitentiam domino immolarat, septenni squalore exomologesin operatus, unguium leoninum in modum efferatione, & capilli incuria horrorem aquilinum præferente. Proh malæ tractationis? quem homines perhorrebant, Deus recipiebat. Contra autem Aegyptius imperator, qui populum Dei aliquando afflictum, diu domino suo denegatum persecutus, in prælium irruit: post tot documenta plagarum, dissidio maris, quod soli populo pervium licebat, revolutis fluctibus perit. Pœnitentiam enim & ministerium ejus exomologesin abjecerat. Quid ergo ultra de istis duabus humanæ salutis quasi plancis? Stili potius negotium quam officium conscientiæ meæ curans: peccator enim omnium notarum cum sim, nec ulli rei nisi pœnitentiæ natus, non facile possum super illa tacere, quam ipse quoque & stirpis humanæ & offensæ in dominum princeps Adam exomologesi restitutus in paradisum suum, non tacet.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTULLIANI ADVERSUS JUDAEOS.

LIBER.

I.

Proxime accidit; disputatio habita est, Christiano & proselyto Judæo. Alternis vicibus, contentioso fune, uterque diem in vesperam traxerunt. Obstrepentibus etiam quibusdam spectantibus, singulorum nubilo quodam veritas obumbrabatur. Placuit ergo, quod per concentum disputationis minus plene potuit dilucidari, inspici curiosius, & lectionibus stilo quæstiones retractatus terminare. Nam occasio quidem defendendi etiam gentibus sibi divinam gratiam, habuit hinc prærogativam, quod sibi vindicare Dei legem instituerit, homo ex gentibus, nec de prosapia Israelitum Judæus: hoc enim sat est, posse gentes admitti ad Dei legem, ne Israel adhuc superbiat, quod *gentes velut stillicidium situlæ, aut pulvis ex area* deputentur. Quanquam habeamus ipsum Deum idoneum pollicitatorem, & fidelem sponsorem, qui Abrahæ promiserat, quod *in semine ejus benedicerentur nationes terræ, & quod ex utero Rebeccæ duo populi & duæ gentes essent processuræ*, utique Judæorum, id est Israelis, & gentium, id est noster: uterque ergo & populus & gens est appellatus, ne de nominis appellatione privilegium gratiæ sibi quis audeat defendere. Duos etenim populos & duas gentes processuras ex unius fœminæ utero Deus destinavit; nec discrevit gratiam in nominis appellatione, sed in partus editione, ut,

qui prior esset de utero processurus, minori subjiceretur, id est posteriori. Sic namque ad Rebeccam Deus locutus est: *Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo dividentur, & populus populum superabit, & major serviet minori.* Itaque cum populus seu gens Judæorum anterior sit tempore, & major per gratiam primæ dignationis in lege; noster vero minor, ætate temporum, (de Rebecca, de duobus populis) intelligitur, id posse in ultimo seculi spacio, adeptos noticiam divinæ miserationis; procul dubio secundum dictum divinæ locutionis, prior major populus, id est judaicus, serviat necesse est minori, & minor populus, id est Christianus, superet majorem. Nam & secundum memorias populus Judæorum major, id est antiquior, derelicto Deo; idolis servivit, & divinitate abrelicta, simulachris fuit deditus, dicente populo ad Aaron: *Fac nobis Deos, qui nos antecedant.* Quod cum ex monilibus fœminarum & anulis virorum aurum fuisset igne conflatum, & processisset eis bubulum caput, cui figmento universus Israel abrelicto Deo, honorem dederunt, dicentes: *Hi sunt Dii, qui nos ejecerunt de terra Aegypti.* Sic namque posterioribus temporibus quibus reges eis imperabant, & cum Hieroboam vaccas aureas & lucos colebant, & Bahali se mancipabant; unde probatur eos semper idololatriæ crimine reos designatos, ex instrumento divinarum scripturarum. Noster vero populus minor, id est posterior, relictis idolis, quibus ante deserviebat, ad eundem Deum conversus est, a quo Israel, ut supra memoravimus, abscesserat. Sic namque populus minor, id est posterior, populum majorem superavit, dum gratiam divinæ dignationis consequitur, a qua Israel est repudiatus.

2. Igitur gradum conferamus, & summam quæstionis ipsius, certis lineis determinemus. Cur etenim Deus universitatis conditor, mundi totius gubernator,

nator,

nator, hominis plasmator, universarum gentium sator, legem per Moysen uni populo dedisse credatur, & non omnibus gentibus attribuisse dicatur? Nisi enim omnibus eam dedisset, nullo pacto ad eam etiam proselytos ex gentibus accessum habere permitteret. Sed, ut congruit bonitati Dei & æquitati ipsius, utpote plasmatoris generis humani, omnibus gentibus eandem legem dedit, quam certis & statutis temporibus observari præcepit, quando voluit, & per quos voluit, & sicut voluit. Namque in principio mundi, ipsi Adæ & Evæ legem dedit, ne de *fructu arboris plantatæ in medio paradisi*, ederent: quod si contra fecissent, *morte mererentur.* Quæ lex eis sufficeret, si esset custodita. In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta condita recognoscimus, quæ postea pullulaverunt, data per Moysen: id est *Diliges dominum Deum tuum de toto corde tuo, & ex tota anima tua, & diliges proximum tibi tanquam te. Et non occides, non mœchaberis, non fraudaveris, falsum testimonium non dices. Honora patrem tuum & matrem, & alienum non concupisces.* Primordialis lex est enim data Adæ & Evæ in paradiso, quasi matrix omnium præceptorum Dei. Denique, si dominum Deum suum dilexissent, contra præceptum ejus non fecissent: si proximum diligerent, id est semetipsos, persuasioni serpentis non credidissent, atque ita in semetipsos homicidium non commisissent, excedendo de immortalitate, faciendo contra Dei præceptum. A furto quoque abstinuissent, & *de fructu arboris* clam non degustassent, nec *a conspectu domini Dei nostri sub arbore delitescere* gestissent. Nec falsum asseveranti diabolo participes efficerentur, credendo ei, quod similes Deo essent futuri. Atque ita nec Deum offendissent, ut patrem, qui eos de limo terræ quasi ex utero matris figuraverat. Si alienum non concupissent, de fructu inlicito non gustassent. Igitur hac generali & primor-

diali Dei lege, quam in arboris fructu observari Deus sanxerat, omnia præcepta legis posterioris specialiter indita fuisse cognoscimus; quæ suis temporibus edita germinaverunt. Ejusdem est enim, postea docere legem, qui ante præmiserat præceptum; quoniam & ipsius est erudire postea, qui ante justos formare instituerat. Quid enim mirum, si is auget disciplinam, qui instituit? si is proficit, qui cœpit? Denique ante legem Moysi, scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur & a patribus custodiebatur. Nam unde *Noe justus* inventus, si non illum naturalis legis justitia præcedebat? unde *Abraham* amicus Dei deputatus, si non de æquitate & justitia legis naturalis? unde *Melchisedech*, *sacerdos Dei summi* nuncupatus, si non ante Leviticæ legis sacerdotium Levitæ fuerunt, qui sacrificia Deo offerebant? sic enim post supra scriptos patriarchas, data lex est Moysi, eo tempore, postea quam ab Aegypto excesserunt, post intervallum multorum temporum & spacia. Denique post quadringentos & triginta annos Abrahæ data est lex. Unde intelligimus Dei legem etiam ante Moysen, nec in Choreb tantum, aut in Sina & in eremo primum, sed antiquiorem; primum in paradiso, post patriarchis, atque ita & Judæis certis temporibus reformatam, ut non jam ad Moysi legem ita attendamus, quasi ad principalem legem, sed ad subsequentem, quam certo tempore Deus & gentibus exhibuit, & repromissam per Prophetas in melius reformavit: & præmonuit futuram, ut sicuti certo tempore data est lex per Moysen, ita temporaliter observata & custodita credatur. Nec adimamus hanc Dei potestatem, pro temporum conditione legis præcepta reformantem in hominis salutem. Denique, qui contendit & sabbatum adhuc observandum, quasi salutis medelam, & circumcisionem octavi diei, propter mortis comminationem:

tionem: doceat, in præteritum justos sabbatizasse, aut circumcidisse, & sic amicos Dei effectos. Nam, si circumcisio purgat hominem, Deus Adam incircumcisum cum faceret, cur eum non circumcidit, vel postea quam deliquit, si purgat circumcisio? Certe in paradiso constituens eum incircumcisum, colonum paradisi præfecit. Igitur, cum neque circumcisum, neque sabbatizantem Deus Adam instituerit, consequenter quoque sobolem ejus, Abel, offerentem sibi sacrificia, incircumcisum, nec sabbatizantem, laudavit, accepto ferens, quæ offerebat in simplicitate cordis, & reprobans sacrificium fratris Cain, qui quod offerebat, non recte dividebat. Noe quoque incircumcisum Deus, sed & non sabbatizantem, de diluvio liberavit. Nam & Enoch justissimum, non circumcisum, nec sabbatizantem, de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustavit, ut æternitatis candidatus, jam nobis ostenderet, nos quoque sine legis onere Moysis, Deo posse placere. Melchisedech, quoque summi Dei sacerdos, incircumcisus & non sabbatizans, ad sacerdotium Dei allectus est. Et probatus Loth, frater Abrahæ, quod pro meritis justitiæ suæ, sine legis observatione, de Sodomitarum incendio sit liberatus.

3. Sed Abraham, inquis, circumcisus est. Sed ante Deo placuit, quam circumcideretur, nec tamen sabbatizavit. Acceperat enim circumcisionem, sed quæ esset in signum temporis illius, non in salutis prærogativam. Denique sequentes patriarchæ, incircumcisi fuerunt, ut *Melchisedech*, qui ipsi *Abraha* jam circumciso, revertenti de prælio, *panem & vinum obtulit*, incircumcisus. Sed & *filius*, inquit, *Moysi* tum ab angelo præfocatus fuisset, si non *Sephora* mater ejus calculo præputium infantis circumcidisset. Unde, inquit, maximum periculum est, si præputium carnis quis non circumciderit. Et

ideo

ideo si salutem circumcisio omnimodo adfert, etiam ipse Moyses in filio suo non intermisisset, quo minus octava die circumcideret eum, quando constet Sephoram, coactam ab angelo, id fecisse in itinere. Consideremus itaque, quod non potuerit unius infantis coacta circumcisio omni populo præscribere, & quasi legem hujus præcepti condere in salutem. Nam providens Deus, quod hanc circumcisionem in signum, non in salutem esset daturus populo Israel, idcirco filium Moysi, ducis futuri, instigat circumcidi, ut cum cœpisset per eum populo dare præceptum circumcisionis, non aspernaretur populus, videns exemplum istud in judicis filium jam celebratum. Dari enim habebat circumcisio, sed in signum: unde Israel in novissimo tempore dinosci haberet, quando secundum sua merita in sanctam civitatem ingredi prohiberetur, secundum verba prophetarum dicentium: *Terra vestra deserta, civitates vestræ igni exustæ, regionem vestram in conspectu vestro alieni comedent, & deserta & subversa a populis extraneis. Derelinquetur filia Sion, sicut casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario, & quasi civitas quæ expugnatur.* Et ideo subsequens sermo Prophetæ exprobrat eis, dicens: *Filios generavi & exaltavi; ipsi autem spreverunt me.* Et iterum: *Et si extenderitis manus, avertam faciem meam a vobis. Et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.* Et iterum: *Væ gens peccatrix, populus plenus peccatis, filii scelerati: dereliquistis Deum, & in indignationem misistis sanctum Israel.* Hæc igitur Dei providentia fuit, dandi circumcisionem Israel in signum, unde dinosci posset, cum adveniret tempus, quod meritis suis supradictis in Hierusalem admitti prohiberetur, quod &, quia futurum erat, nunciabatur, & quia factum videmus, recognoscimus. Sic ergo circumcisio carnalis, quæ temporalis erat, tributa est in signum populo

populo

pulo contumaci: ita spiritalis circumcisio est in salutem populo obaudienti, dicente propheta Hieremia: *Innovate vobis novitatem: & nolite seminare in spinis. Circumcidimini Deo, & circumcidite præputium cordis vestri.* Et alio loco dicit: *Ecce enim dies veniunt, dicit dominus, & disponam domui Judæ & domui Jacob testamentum novum, non tale, quale jam dedi patribus eorum, in die quo eos eduxi de terra Ægypti.* Unde intelligimus, & priorem circumcisionem tunc datam, cessaturam, & novam legem non talem qualem jam dederat patribus, processuram, annunciari, sicut Esaias prædicavit dicens: *Quod in novissimis diebus manifestus futurus esset mons domini, & domus Dei, super vertices montium: & exaltabitur,* inquit, *super colles, & venient super illum omnes gentes, & ambulabunt multi & dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in domum Dei Jacob:* non in Esau prioris populi, sed in Jacob sequentis, id est populi nostri, cujus mons Christus est, sine manibus concidentium præcisus, implens omnem terram, apud Danielem ostensus. Denique ex hac domo Dei Jacob, etiam legem novam processuram sequentibus verbis annunciat, Esaias dicens: *De Sion enim exiet lex & verbum domini ex Hierusalem, & judicabit inter gentes,* id est inter nos qui ex gentibus sumus vocati, *& concident,* inquit, *gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non accipiet gens super gentem gladium, & jam non dicentur præliari.* Igitur intelliguntur alii, quam nos, qui nova lege edocti ista observamus, obliterata veteri lege, cujus abolitionem futuram actus ipse demonstrat. Nam vetus lex ultione gladii se vindicabat, & oculum pro oculo eruebat, & vindictam injuriæ retribuebat. Nova autem clementiam designabat, & pristinam ferocitatem gladiorum & lancearum ad tranquillitatem convertebat, & belli pristinam in æmulos legis, & hostes exsecutionem, in pacificos actus arandæ & colendæ

terræ

terræ reformabat. Igitur, ficut fupra oftendimus, quod vetus lex & circumcifio carnalis ceffatura pronunciata eft: ita & novæ legis, & fpiritalis circumcifionis obfervantia, in pacis obfequia eluxit. *Populus enim*, inquit, *quem non noveram, fervivit mihi, in auditu auris obedivit mihi*, Prophetæ adnunciaverunt. Quis autem populus, qui Deum ignorabat, nifi nofter, qui retro Deum nefciebamus? & quis in auditu auris obedivit ei, nifi nos, qui relictis idolis, ad Deum converfi fumus? Nam Ifrael, qui Deo fuerat cognitus, quique ab eo in Aegypto exaltatus fuerat, & per Erythræum pelagum transvectus eft, quique in eremo manna cibatus XL. annis, ad inftar æternitatis redactus, nec humanis paffionibus contaminatus, aut feculi hujus cibis paftus, fed angelorum panibus, manna cibatus, fatisque beneficiis Deo obligatus, domini & Dei fui oblitus eft, dicens ad Aaron: *Fac nobis Deos, qui nos præcedant: Moyfes enim ille, qui nos ejecit de terra Aegypti, dereliquit nos, & quid illi acciderit nefcimus.* Et ideo nos, qui non populus Dei retro, facti fumus populus ejus, accipiendo novam legem & fupra dictam, & novam circumcifionem, ante prædictam.

4. Sequitur itaque, ut quatenus circumcifionis carnalis, & legis veteris abolitio expuncta fuis temporibus demonftratur, ita fabbati quoque obfervatio temporalis fuiffe demonftretur. Dicunt enim Judæi, quod a primordio fanctificaverit Deus diem feptimum, requiefcendo in eo, ab omnibus operibus fuis, quæ fecit, & inde etiam Moyfen dixiffe ad populum: *Mementote diem fabbatorum, fanctificare eum: omne opus fervile non facietis in eo*, præterquam quod ad animam pertinet. Unde nos intelligimus magis, fabbatizare nos ab omni opere fervili femper debere, & non tantum feptimo quoque die, fed per omne tempus. Ac per hoc quærendum nobis, quod fabbatum nos Deus

vel-

vellet custodire? Nam sabbatum æternum, & sabbatum temporale scripturæ designant. Dicit enim Esaias propheta: *Sabbata vestra odit anima mea*, & alio loco dicit: *Sabbata mea profanastis.* Unde dinoscimus sabbatum temporale esse humanum, & sabbatum æternum censeri divinum, de quo per Esaiam prædicat: *Et erit*, inquit, *mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato, & veniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit dominus.* Quod intelligimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens adorare in Hierusalem venit, Deum patrem, per Jesum Christum filium ejus, sicut per prophetam prædictum est: *Ecce Proselyti per me ad te ibunt.* Sic igitur ante hoc sabbatum temporale, erat & sabbatum æternum, præostensum & prædictum, quomodo & ante circumcisionem carnalem, fuit & spiritalis circumcisio præostensa. Denique doceant, sicuti jam prælocuti sumus, Adam sabbatizasse, aut Abel hostiam Deo sanctam offerentem, sabbati religione placuisse: aut Enoch translatum, sabbati cultorem fuisse: aut Noe, arcæ fabricatorem propter diluvium immensum, sabbatum observasse: aut Abraham in observatione sabbati, Isaac filium suum obtulisse; aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Judæi: ex quo hoc præceptum datum est per Moysen, exinde observandum fuisse. Manifestum est itaque, non æternum nec spiritale, sed temporale fuisse præceptum, quod quandoque cessaret. Denique adeo non in vacatione sabbati, id est diei septimi, hæc solennitas celebranda est; ut Jesus Nave eo tempore, quo Hiericho civitatem debellabat, præceptum sibi a Deo diceret, uti populo mandaret, ut *sacerdotes arcam testamenti Dei septem diebus circumferrent in circuitu civitatis: atque ita septimi diei circuitu peracto, sponte ruerent muri civitatis.* Quod ita factum est, & finito spacio diei septimi, sicut prædictum

dictum erat, ruerunt muri civitatis. Ex quo manifeste ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati. Septem enim dies, undecunque initium acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantum sacerdotes sint operati, sed & in ore gladii præda facta sit civitas ab omni populo Israel. Nec dubium est opus servile eos operatos, cum prædas belli agerent ex Dei præcepto. Nam & temporibus Machabæorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, & hostiles Allophylos expugnaverunt, legemque paternam ad pristinum vitæ statum, pugnando sabbatis, revocaverunt. Nec putem aliam legem eos defendisse, nisi in qua de die sabbatorum meminerant esse præscriptum. Unde manifestum est, ad tempus & præsentis caussæ necessitatem convaluisse, ut non ad perpetui temporis observationem hujusmodi legem eis Deus ante dedisset.

5. Sic & sacrificia terrenarum oblationum, & spiritalium sacrificiorum prædicta ostendimus. Et quidem a primordio majoris filii, id est Israel, terrena fuisse in Cain præostensa sacrificia; & minoris filii Abel, id est populi nostri sacrificia diversa demonstrata. *Namque natu Cain de fructu terræ obtulit munera Deo: minor vero filius Abel de fructu ovium suarum. Respexit Deus in Abel & in munera ejus; in Cain autem & in munera ejus non respexit. (Et dixit Deus ad Cain: Quare concidit vultus tuus, quoniam si recte quidem offeras, non recte autem dividas, peccasti, quiesce. Ad te enim conversio ejus, & tu dominaberis ejus. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum: Eamus in campum, & abiit cum eo illic, & interfecit eum. Et tunc dixit Deus ad Cain: Ubi est frater tuus? Et dixit: Nescio. Numquid custos sum ego fratris mei? Et dixit ei Deus: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra, quæ aperuit os suum ad excipiendum sangui-*

guinem fratris tui. Gemens & tremens eris super terram, & omnis qui te invenerit occidet.) Ex hoc igitur duplicia duorum populorum sacrificia præostensa, jam tunc a primordio animadvertimus. Denique cum per Moysen in Levitico lex sacerdotalis conscriberetur, invenimus præscriptum populo Israeli: ut sacrificia nullo in loco offerrentur Deo, quam in terra promissionis, quam dominus Deus daturus esset populo Israeli, & patribus eorum; Et introducto Israel, illic celebrarentur sacrificia & holocausta tam pro peccatis quam pro animabus, & nusquam alibi nisi in terra sancta. Cur itaque postea per prophetas prædicat spiritus, futurum, ut in omni terra, aut in omni loco offerantur sacrificia Deo, sicuti ipse per Malachiam angelum, unum ex duodecim prophetis, dicit: *Non recipiam sacrificium de manibus vestris, quoniam ab oriente sole usque ad occidentem nomen meum clarificatum est, in omnibus gentibus, dicit dominus omnipotens. Et in omni loco offeruntur sacrificia munda nomini meo.* Item in Psalmis David dicit: *Adferte Deo patria gentium.* Indubitate, quod in omnem terram exire habebat prædicatio Apostolorum. *Adferte Deo claritatem & honorem, adferte Deo sacrificia nominis ejus. Tollite hostias & introite in atria ejus.* Namque quod non terrenis sacrificiis, sed spiritalibus Deo litandum sit, ita legimus, ut scriptum est: *Cor contribulatum hostia est Dei.* Et alibi: *Sacrifica Deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua.* Sic itaque sacrificia spiritalia laudis designantur, & cor contribulatum acceptabile sacrificium Deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Esaias loquitur, dicens: *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit dominus?* ita sacrificia spiritalia accepta prædicantur, ut prophetæ adnunciant: *Quoniam & si attuleritis, inquit, mihi similam, vanum est: incensum abominatio est*

mihi. Et alibi dicit: *Holocaustomata & sacrificia vestra, & adipem hircorum, & sanguinem taurorum nolo. Nec si veniatis videri mihi, quis enim exquisivit haec de manibus vestris?* Spiritalia vero sacrificia de quibus praedictum est, & sicut supra dicit: Non est mihi voluntas in vobis, dicit dominus. Sacrificia non accipiam de manibus vestris: quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus. De spiritalibus vero sacrificiis, addit dicens: Et in omni loco sacrificia munda offerentur mihi, dicit dominus.

DE SABBATO ET CIRCUMCISIONE, ET LEGIS ET VETERIS ET NOVAE OBSERVATIONE, SIC DICIT.

6. Igitur cum manifestum sit, & sabbatum temporale ostensum, & sabbatum aeternum praedictum: circumcisionem carnalem praedictam, & circumcisionem spiritalem praeindicatam: legem quoque temporalem, & legem aeternalem denunciatam; sacrificia carnalia, & sacrificia spiritalia praeostensa, sequitur ut praecedenti tempore datis omnibus istis praeceptis carnaliter populo Israel, superveniret tempus, quo legis antiquae & ceremoniarum veterum praecepta cessarent, & novae legis promissio, & spiritalium sacrificiorum agnitio, & novi testamenti pollicitatio superveniret, *fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris, & in umbra mortis detinebamur*, oriretur lumen. Itaque necessitas nobis incumbit, ut quoniam praedicatam novam legem a prophetis praediximus, eamque non talem qualis jam data esset, patribus eorum, eo tempore, quo eos de terra Aegypti produxit; ostendere & probare debeamus, tam legem illam veterem cessasse, quam legem novam, promissam, nunc operari. Et quidem in primis quaerendum, an expectetur novae legis lator, & novi testamenti haeres, & novorum

facri-

ſacrificiorum ſacerdos, & novæ circumciſionis purgator, & æterni ſabbati cultor, legem veterem compeſcat, & vetus teſtamentum ſtatuat, & nova ſacrificia offerat, & ceremonias antiquas reprimat: & circumciſionem veterem cum ſuo ſibi ſabbato compeſcat, & novum regnum, quod non corrumpatur, adnunciet.

DE NATIVITATE CHRISTI, ADVENTUS PRIMUS.

Hic nam etiam novæ legislator, ſabbati ſpiritalis cultor, ſacrificiorum æternorum antiſtes, regni æterni æternus dominator, quærendum an jam venerit, an nec ne. Et ſi jam venit, ſerviendum eſt illi. Si nec dum venit, ſuſtinendus eſt; dum modo manifeſtus ſit adventus ejus cum primæ legis veteris præcepta, & operari debere novæ legis exordia. Et in primis definiendum eſt, non potuiſſe ceſſare legem antiquam & prophetas, niſi veniſſet is, qui per eandem legem, & per eosdem prophetas venturus adnuntiabatur.

7. Igitur in iſto gradu conferamus, an, qui venturus eſt Chriſtus jam venerit, an venturus adhuc ſperetur? Quod ipſum ut probari poſſit, etiam tempora ſunt nobis requirenda, quando venturum Chriſtum prophetæ annunciaverunt; ut, ſi in iſta tempora recognoverimus veniſſe eum, ſine dubio ipſum eſſe credamus, quem venturum prophetæ canebant; in quem nos, gentes ſcilicet, credituri annuntiabamur. Et cum conſtiterit veniſſe, indubitate etiam legem novam ad ipſo datam eſſe, credamus, & teſtamentum novum, ab ipſo & per ipſum, nobis diſpoſitum non diffiteamur. Venturum enim Chriſtum, nec Judæos refutare ſcimus, utpote qui in adventum ejus ſpem ſuam porrigant. Nec de iſto pluribus quærendum, cum retro omnes prophetæ de eo præcinuerint ut Iſaias dicit, *Sic dicit dominus Deus Chriſto meo*

 domi-

domino, cujus tenui dextram, ut exaudiant illum gentes, fortitudines regum disrumpam: aperiam ante illum portas, & civitates non claudentur illi. Quod ipsum adimpletum videmus. Cui enim dexteram tenet pater Deus, nisi Christo, filio suo? quem exaudierunt omnes gentes, id est, cui omnes gentes crediderunt, cujus & prædicatores Apostoli in psalmis David ostenduntur: *in universa*, inquit, *terra exiit sonus eorum*: & *usque ad terminos terra verba eorum.* In quem enim alium universæ gentes crediderunt, nisi in Christum, qui jam venit? Cui enim & aliæ gentes crediderunt, *Parthi, Medi, Elamita, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam, Pamphyliam, immorantes Aegyptum, & regionem Africa, qua est trans Cyrenen, inhabitantes Romam & incola tunc, & in Hierusalem Judei*, & ceteræ gentes: etiam Getulorum varietates, & Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca Christo vero subdita, & Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum, & Scytharum & abditarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum, nobis ignotarum: & quæ enumerare minus possumus. In quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat; utpote ante quem omnium civitatum *porta sunt aperta, & cui nulla sunt clausa, ante quem sera ferrea sunt comminuta, & valva area aperta.* Quamquam & ista spiritaliter sint intelligenda, quo præcordia singulorum variis modis a diabolo obsessa, fide Christi sint reserata; attamen perspicue sunt adimpleta, utpote in quibus omnibus locis populus nominis Christi inhabitet. Quis enim omnibus gentibus regnare potuisset, nisi Christus, Dei filius? qui omnibus in æternum regnaturus nuntiabatur.

DE REGNO CHRISTI AETERNO.

Nam si Salomon regnavit, sed in finibus Judææ tantum; a Bersabeæ usque Dan termini regni ejus signantur. Si vero Babyloniis & Parthis regnavit Darius, (non habuit potestatem ulterius, ultra fines regni sui,) non habuit in omnibus gentibus potestatem. Si Aegyptiis Pharao, vel quisque ei in hæreditate regni successit, illic tantum potitus est regni sui dominium. Si Nabuchodonosor cum suis regulis: ab India usque Aethiopiam habuit regni sui terminos. Si Alexander Macedo: nunquam Asiam universam & ceteras regiones, postea quam devicerat, tenuit. Si Germani: adhuc usque limites transgredi non sinuntur. Britanniæ intra Oceani ambitum conclusæ sunt. Maurorum gentes, & Getulorum barbariæ a Romanis obsidentur, ne regionum suarum fines excedant. Quid de Romanis dicam, qui de legionum suarum præsidiis imperium suum muniunt; nec trans istas gentes porrigere vires regni sui possunt. Christi autem regnum & nomen ubique porrigitur: ubique creditur; ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur; ubique regnat; ubique adoratur. Omnibus ubique tribuitur æqualiter: non regis apud illum major gratia, non Barbari alicujus imperiosi lætitia, non dignitatum aut natalium cujusquam discreta merita; omnibus æqualis, omnibus rex, omnibus judex, omnibus Deus & dominus est. Nec dubites credere, quod asseveramus, cum videamus fieri.

8. Itaque requirenda tempora prædictæ & futuræ nativitatis Christi, & passionis ejus, & exterminii civitatis Hierusalem, id est vastationis ejus.

DE PASSIONE CHRISTI, ET VASTATIONE HIERUSALEM.

Dicit enim Daniel: Et civitatem sanctam, & sanctum terminari cum duce venturo; & destrui pinna-

culum usque ad interitum. Venturi itaque Christi ducis sunt tempora requirenda, quæ investigabimus in Daniele, quibus computatis probabimus, venisse eum, etiam ex temporibus præscriptis, & ex signis competentibus, & ex operationibus ejus. Quæ probamus, & ex consequentibus, quæ post adventum ejus futura adnunciabantur, ut tam adimpleta omnia, quam prospecta credamus. Sic igitur de eo Daniel prædicavit, ut & quando, & quo in tempore gentes esset liberaturus ostenderet, & quoniam post passionem Christi ista civitas exterminari haberet. Dicit enim sic: *In primo anno sub Dario, filio Assueri, ex semine Medorum, qui regnavit super regnum Chaldæorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem vidi in visione in principio, volans, & tetigit me, quasi hora sacrificii vespertini, & intelligere fecit me, & locutus est mecum, & dixit: Daniel, nunc exivi imbuere te intelligentia, in principio observationis tuæ exivit sermo. Et ego veni, ut adnunciem tibi, quia vir desideriorum tu es, & cogita in verbo & intellige in visione. LXX hebdomadæ breviatæ sunt super plebem tuam, & super civitatem sanctam, quoadusque inveteretur delictum, & signentur peccata, & exorentur justitiæ, & inducatur justitia æterna. Et ut signetur visio & prophetes, & ut ungatur sanctus sanctorum. Et scies & perspicies, & intelliges a profectione sermonis, integrando & reædificando Hierusalem usque ad Christum ducem, hebdomades LXII & dimidia, & convertet & ædificabitur in latitiam, & convallationem, & innovabuntur tempora, & post hebdomadas has LXII, & exterminabitur unctio, & non erit, & civitatem sanctam exterminabit cum duce adveniente, & concidentur, quomodo in cataclysmo usque in finem belli, quod concidetur usque ad interitum: & confirmabit testamentum in multis. Hebdomada una, & dimidia hebdomadis auferetur meum sacrificium & libatio, & in sancto execratio vastationis, usque*

que

quae ad finem temporis consummatio dabitur super hac vastatione. Animadvertamus igitur terminum, quomodo in verbo quas dixit LXX hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, ædificabitur in latitudinem, & in longitudinem, & innovabuntur tempora. Providens autem Deus, quid esset futurum, quoniam non tantum non recipient eum, verum & insequentur, & tradent eum morti: & recapitulavit & dixit: In LXXII hebdomadibus nasci illum & ungi sanctum sanctorum. Hebdomades autem VII & dimidia cum implerentur, pati haberet, & civitatem exterminari post unam & dimidiam hebdomadam, quo scilicet tempore septem & dimidia hebdomadæ completæ sunt. Dicit enim sic: *Et civitatem & sanctum exterminari cum duce venturo, & concidentur sicut in cataclysmo, & destruet pinnaculum usque ad interitum.* Unde igitur ostendimus, quoniam venit Christus intra LXII & dimidiam hebdomadas? Numerabimus autem a primo anno Darii, quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli visio ipsa. Dicit enim: Et intellige & conjice a profectione sermonis, respondere me tibi hæc. Unde a primo anno Darii debemus computare, quando hanc visionem vidit Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad adventum Christi. Darius enim regnavit annis XVIIII. Artaxerxes regnavit annis XL. Deinde rex Ochus, qui & Cyrus, regnavit annis XXIIII. Argus anno uno. Alius Darius, qui & Melas nominatus est, annis XXI. Alexander Macedo annis X. Deinde post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat, quos revicerat, & in Alexandriam regnum suum firmaverat, quando & nomine suo eam appellavit. Postea regnavit illic in Alexandria Soter annis XXXV, cui succedit Philadelphus, & regnavit annis XXXVIII. Huic sucedit Evergetes, annis XXV. Deinde Philopator annis XVII. Post hunc Epiphanes, annis XXIIII. Item alius Ever-

getes, annis XXVII. Soter annis XXXIIII. Ptolemæus annis XXXVII. Cleopatra annis XX. mensibus V. Item adhuc Cleopatra conregnavit sub Augusto annis XIII. Post Cleopatram Augustus aliis annis XLVIII, nam omnes anni imperii Augusti, fuerunt anni LVI. Videamus autem, quoniam quadragesimo & primo anno imperii Augusti, quò post mortem Cleopatræ imperavit, nascitur Christus. Et supervixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis XV, & erunt reliqua tempora annorum, in diem nativitatis Christi, anni XLI. Efficiuntur autem anni CCCCXXXVI, menses VI. Unde adimplentur LXII hebdomadæ & dimidia, quæ efficiunt annos GCCCXXXVII, menses VI, in diem nativitatis Christi. Et manifestata est justitia æterna, & unctus est sanctus sanctorum, id est Christus, & signata est visio & prophetia & dimissa sunt peccata, quæ per fidem nominis Christi, omnibus in eum credentibus tribuuntur. Quid est autem quod dicit, signari visum & prophetiam? quoniam omnes prophetæ nunciabant de illo, quod esset venturus & pati haberet. Igitur quoniam adimpleta est prophetia per adventum ejus, propterea signari visionem & prophetiam dicebat; quoniam ipse est signaculum omnium Prophetarum, adimplens omnia, quæ retro de eo Prophetæ nunciaverant. Post adventum Christi & passionem ipsius, jam non visio, neque prophetes est, qui Christum nunciet venturum. Denique hoc si non ita est; exhibeant Judæi prophetarum post Christum aliqua volumina, angelorum aliquorum visibilia miracula, quæ retro patriarchæ viderunt usque ad adventum Christi; qui jam venit, ex quo signata est visio & prophetia, id est statuta. Et merito Evangelista: *Lex & propheta usquead Joannem baptizatorem*. Baptizato enim Christo, id est sanctificante aquas in suo baptismate, omnis plenitudo spiritalium retro charisma-

risma-

rismatum in Christo cesserunt, signante visionem & prophetias omnes, quas adventu suo adimplevit. Unde firmissime dicit, adventum ejus signare visum & Prophetas. Itaque ostendentes & numerum annorum & tempus, LX duarum & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, tunc venisse Christum, id est natum: videamus aliæ VII & dimidiæ hebdomades quæ sunt subdivisæ in abscissione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletæ. Post enim Augustum, qui supervixit post nativitatem Christi, anni XV efficiuntur; cui succedit Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis XXII, mensibus VII, diebus XX. Hujus quintodecimo anno imperii passus est Christus, annos habens quasi XXX cum pateretur. Item Cajus Cæsar, qui & Caligula, annis III, mensibus VIII, diebus XIII. Tiberius Claudius annis XIIII, mensibus VII, diebus XX. Nero Cæsar annis XI, mensibus VIIII, diebus XIII. Galba mensibus VII, diebus VI. Otho mensibus III, diebus V. Vitellius mensibus VIII, diebus X. Vespasianus anno primo imperii sui debellavit Judæos, & fiunt, anni XLII, menses VI. Nam imperavit annis XI, atque ita in diem expugnationis suæ Judæi impleverunt hebdomadas LXX, prædictas in Daniele. Igitur expletis his quoque temporibus, & debellatis Judæis, postea cessaverunt illic libamina & sacrificia, quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & unctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim prædictum, exterminari illic unctionem, sicut est in Psalmis prophetatum: *Exterminaverunt manus meas & pedes.* Quæ passio hujus exterminii intra tempora LXX hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Cæsare, COSS. Rebellio Gemino, & Rufio Gemino, mense Martio, temporibus paschæ, die VIII Calendarum Aprilium die prima azymorum, quo agnum ut occiderent ad vesperam, a Moyse fuerat præceptum.

 Ita-

Itaque omnis synagoga filiorum Israel eum interfecit, dicentes ad Pilatum, cum vellet eum dimittere: *Sanguis hujus super nos & super filios nostros.* Et *si hunc dimiseris, non es amicus Cæsaris:* ut adimpleri possent omnia, quæ de eo fuerunt scripta.

ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI.

9. Incipiamus igitur probare nativitatem Christi, a Prophetis esse nunciatam. Sic Esaias dicit: Audite Domus David, non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat certamen, propter hoc ipse Deus dabit vobis signum: *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitis nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur nobiscum Deus. Butyrum & mel manducabit: quoniam prius quam cognoscat infans vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ adversus regem Assyriorum.* Itaque dicunt Judæi, provocemus istam prædicationem Esaiæ, & faciamus comparationem, an Christo qui jam venit, competat illic primo nomen, quod Esaias prædicavit, & insignia ejus, quæ de eo nunciavit. Equidem Esaias prædicat eum Emmanuelem vocari oportere, dehinc virtutem sumpturum Damasci, & spolia Samariæ adversus regem Assyriorum. Porro, inquiunt, iste qui venit, neque sub ejusmodi nomine est dictus, neque re bellica functus. At nos e contrario, admonendos eos existimavimus, uti cohærentia quoque hujus capituli recognoscant: subjuncta est enim & interpretatio, Emmanuel nobiscum Deus, uti non solum sonum nominis expectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, id est nobiscum Deus, suæ gentis est. Quæro ergo, an ista vox nobiscum Deus, quod est Emmanuel, exinde, quo Christus inluxit, agitetur in Christo: & puto ex toto non negabis. Nam, qui ex Judaismo credunt Christo, ex quo in eum credunt,

Emmanuel cum volent dicere, nobiscum Deum esse significant. atque ita constat jam, venisse illum, qui prædicabatur Emmanuel, quia, quod significat Emmanuel, venit, id est nobiscum Deus. Aeque sono nominis inducuntur, cum *virtutem Damasci* & *spolia Samariæ*, & *regnum Assyriorum* sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum; non animadvertentes, quid scriptura præmittat: quoniam prius quam cognoscat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ adversus regem Assyriorum. Ante est enim, inspicias ætatis demonstrationem, an virum jam Christum exhibere ista ætas possit, nedum imperatorem; scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans. & signum belli non tuba, sed crepitaculo daturus, nec ex equo vel de muro, sed de nutricis & gerulæ suæ dorso sive collo hostem designaturus: atque ita Damascum & Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes vos infantes in prælio erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, qui ante norint lanceare, quam lancinare. Etenim vero si nusquam hoc natura concedit, ante militare, quam virum facere, ante virtutem Damasci sumere, quam patrem nosse: sequitur ut figurate pronunciatum videatur. Sed & virginem, inquiunt, parere natura non patitur; & tamen credendum est Prophetæ; & merito. Præstruxit enim fidem incredibili rei, dicendo, quod signum esset futurum. *Propterea*, inquit, *dabitur vobis signum*, *Ecce virgo concipiet in utero & pariet filium.* Signum autem, a Deo, nisi novitas aliqua monstruosa fuisset, signum non videretur. Denique, si, quando ad dejiciendos aliquos ab hac divina prædicatione, vel convertere simplices quosque gestitis, mentiri audetis, quasi non virginem, sed juvenculam concepturam & parituram scriptura contineat: hinc quoque revincimini,

mini, quod nihil ſigni videri poſſit, res cottidiana; juvenculæ ſcilicet prægnatus & partus. In ſignum ergo nobis poſita, virgo mater, merito creditur, infans vero bellator, non æque? & hic enim ſigni ratio verſatur. Sed ſigno nativitatis novæ adſcripto, exinde, poſt ſignum, alius jam ordo infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc utique in ſignum eſt, infantia eſt; ſed accepturum virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ adverſus regem Aſſyriorum, hoc eſt mirabile ſignum. Servate modum ætatis, & quærite ſenſum prædicationis, imo reddite veritati, quæ credere non vultis & tam intelligitur prophetia, renunciata, quam creditur expuncta. Accepit Chriſtus infans virtutem Damaſci, & ſpolia Samariæ. Maneant enim orientales illi Magi, infantiam Chriſti, ut regem, auro, thure, & myrrha remunerantes; & accepit infans virtutem Damaſci, ſine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum eſt, orientis virtutem, id eſt vires, auro & odoribus pollere ſolitam, certe eſt creatori, & ex divinis ſcripturis, virtutem quoque ceterarum gentium aurum conſtituere. Sicut per Zachariam dicit: *Et Judas prætendit Iſrael, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum, aurum & argentum.* Nam de hoc auri munere etiam David dixit: *Et dabitur illi de auro Arabia.* Et iterum: *Reges Arabum & Saba munera adferent illi.* Nam & magos reges fere habuit Oriens, & Damaſcus Arabiæ retro deputabatur, antequam transſcripta eſſet in Syrophœnicen, ex diſtinctione Syriarum, cujus tunc virtutem Chriſtus accepit, accipiendo inſignia ejus, aurum ſcilicet & odores. Spolia autem Samariæ, ipſos magos, qui cum illum cognoviſſent, & muneribus honoraſſent, & genu poſito adoraſſent, quaſi dominum, regem, ſub teſtimonio judicis & indicis ſtellæ, ſpolia ſunt facti Samariæ; id eſt idololatriæ, credentes videlicet in Chriſto. Idola-

lolatriam enim Samariæ nomine notavit, ut ignominiosæ ob idololatriam, quæ desciverat tunc a Deo, sub rege Hieroboam. Nec hoc enim novum scripturis divinis, figurate uti translatione hominum, ex comparatione criminum. Nam & *archontas Sodomorum* appellat archontas vestros, populum vestrum *populum Gomorrhæ* vocat, cum jam olim essent civitates istæ extinctæ. Et alibi per Prophetam ad populum Israel dicit: *Pater*, inquit, *tuus Amorræus & mater tua Cethæa*: quorum ex genere procreati non sunt, sed ob consimilem impietatem; quos aliquando etiam filios suos dixerat per Esaiam prophetam: *Filios generavi & exaltavi.* Sic & *Aegyptus* nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum, superstitionis & maledictionis elogio. Sic *Babylon* apud Joannem nostrum, Romanæ urbis figuram portat, proinde & magnæ & regno superbæ, & sanctorum debellatricis. Hoc itaque modo magos quoque Samaritanorum appellatione titulavit, & despoliatos quod habuerant, cum Samaritis, ut diximus, idololatriam adversus dominum. Adversus regem autem Assyriorum, adversus diabolum; qui ad hoc se regnare putat, si sanctos a religione Dei deturbat. Adjuvabitur autem hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum scripturæ designant, ob armorum quorundam vocabula, & ejusmodi verba. Sed ex reliquorum sensuum comparatione convincentur Judæi: *Accingere*, inquit David, *ensem supra femur.* Sed quid supra legis, de Christo: *ὡραῖος τῷ κάλλει*, *tempestivus decore super filios hominum*, *diffusa est gratia in labiis tuis.* Valde autem absurdum est, si, quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestivitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur: de quo subjungens dicebat: *Extende & prosperare & regna.* Et adjecit: *Propter lenitatem & justitiam tuam.* Quis ensem accingetur, & non contraria lenitati & justitiæ exercet? id est dolum.

&

& asperitatem & injustitiam, propria scilicet negotia præliorum. Videamus ergo an alius sit ensis ille, cujus est alius actus, id est Dei, sermo divinus, bis acutus, ut duobus testamentis, legis antiquæ & legis novæ, acutus sapientiæ suæ æquitate, reddens unicuique secundum actum suum. Licet ergo & Christo Dei in Psalmis, sine bellicis rebus, ense sermonis Dei præcingi figurato, cui prædicta tempestitivitas congruat cum gratia labiorum; quem tunc cingebatur super femur apud David, quando venturus in terras ex Dei patris decreto nunciabatur: *Deducit*, inquit, *te magnitudo dexteræ tuæ*, virtus scilicet gratiæ spiritalis, de qua Christi agnitio deducitur: *Sagittæ tuæ*, inquit, *acutæ*, pervolantia ubique Dei præcepta, minantes traductionem uniuscujusque cordis, & compungentes & transfigentes conscientiam. Namque populi sub te cadent, utique adorantes: Sic bellipotens & armiger Christus accipiet spolia non solius Samariæ, verum & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata, cujus & arma allegorica didicisti, atque ita in tantum Christus qui venit non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicabatur. Sed si Christus, inquiunt, qui venturus creditur, a Judæis & dicitur, non est Jesus; quare is, qui venit, Jesus Christus appellatur? Constabit autem utrumque nomen in Christo Dei, in quo invenitur etiam Jesus appellatus. Disce erroris tui morem, dum Moysi successor destinaretur. *Auses* filius Nave transfertur, certe de pristino nomine incipit vocari *Jesus*. Certe, inquis, hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Jesus Christus, secundum populum, quod sumus nos nationes in seculo, in deserto, commorantes antea, introducturus esset in terram repromissionis, melle & lacte manantem, id est in vitæ æternæ posessionem, qua nihil dulcius: in quam non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed

per

per Iesum, id est per novæ legis gratiam, provenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id est Christi præceptis, *Petra* enim Christus, multis modis & figuris prædicatus est: ideo is vir, qui in hujus sacramenti imagine sperabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, ut Jesus nominaretur. Nam, qui ad Moysen loquebatur, ipse erat Dei filius, qui & semper videbatur. *Deum* enim patrem *nemo vidit, unquam, & vixit:* & ideo constat ipsum Dei filium Moysi esse locutum, & dixisse ad populum: *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam*, id est populi, *qui te custodiat in itinere, & introducat in terram, quam præparavi tibi. Intende illi & audi eum, & ne inobediens fueris ei, non enim celavit te, quoniam nomen meum super illum est.* Populum enim introducturus erat Jesus in terram repromissionis, non Moyses; angelum quidem dixit eum, ob magnitudinem virtutum, quas erat editurus, quas virtutes fecit Jesus Nave, & ipsi legitis, & officium prophetæ, nunciantis scilicet divinam voluntatem: sicuti & præcursorem Christi, Joannem, futurum angelum appellat, per prophetam spiritus dicens, ex persona patris: *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam*, id est Christi, *qui præparabit viam tuam ante te.* Nec novum est spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suæ virtutis Deus præfecit. Idem enim Joannes non tantum angelus Christi vocatus est, sed & lucerna lucens ante Christum. *Paravi enim*, inquit, *lucernam Christo meo*, David prædicat; quem ipse Christus, veniens adimplere Prophetas, dicit ad Judæos: *Ille fuit*, inquit, *lucerna ardens & lucens:* Utpote qui non tantum vias ejus parabat in eremo, sed & *agnum Dei* demonstrando, inluminabat mentes hominum, præconio suo, ut eum esse intelligerent agnum, quem Moyses passurum nunciabat. Sic & Jesus, ob nominis sui futurum sacramentum: id enim nomen suum

con-

confirmavit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec Ausen, sed Jesum eum jusserat exinde vocari. Sic igitur utrumque nomen competit Christo Dei, ut & Jesus appellaretur. Et quoniam ex semine David genus trahere deberet virgo, ex qua nasci oportuit Christum, ut supra memoravimus, evidendenter Esaias Propheta in sequentibus dixit: *Et nascetur*, inquit, *virga de radice Jesse*, quod est Maria, *& flos de radice. Ascendet in illum spiritus Dei, & spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus consilii & virtutis, spiritus Dei timoris implebit illum.* Neque enim ulli hominum universitas spiritalium documentorum competebat, nisi Christo florido quidem ob gloriam, ob gratiam adæquatum, ex stirpe autem Jesse deputatum, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem & de domo David, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expostulo etiam, & quia a Prophetis prædicabatur ex Jesse genere venturus, & omnem humilitatem & patientiam, & tranquillitatem esset exhibiturus, an venerit? atque ita is homo, qui talis ostenditur, ipse erit Christus, qui venit. De hoc enim Propheta Esaias dicit: *Homo in plaga positus*, & *sciens ferre imbecillitatem, qui tanquam ovis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum. Sic neque contendit, neque clamavit, neque audita est foris vox ejus, qui arundinem contusam* Israelis fidem *non comminuit: qui linum ardens*, id est momentaneum ardorem gentium, *non extinxit*, sed lucere magis fecit, ortu luminis sui, non potest alius esse quam qui prædicabatur. Oportet itaque actum Christi ejus, qui venit, ad scripturarum regulam recognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus; prædicationis & virtutis; sed de utroque populo sic dispositam. Itaque specialiter dispungamus ordi-

ordinem cœptum, docentes, prædicatorem adnunciatum Christum, ut per Esaiam dixit: *Exclama*, inquit, *in vigore, & ne peperceris, exalta ut tuba vocem tuam, adnuncia plebi meæ facinora ipsorum, & domui Jacob delicta eorum. Me de die in diem quærunt, & cognoscere vias meas cupiunt. Quasi populus, qui justitiam fecerit, & judicium Dei non dereliquerit*, & reliqua. Virtutes autem facturum a patre, Esaias dicit: *Ecce Deus noster judicium retribuet, ipse veniet & salvos faciet nos. Tunc infirmi curabuntur, & oculi cæcorum videbunt, & aures surdorum audient, & mutorum linguæ solventur, & claudus saliet, velut cervus*, & cetera; quæ operatum Christum, nec vos diffitemini, utpote qui dicebatis, quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbatis faciebat.

ITEM NEGANTES JUDAEI PASSIONEM CHRISTI IN CRUCE.

10. De exitu plane passionis ejus ambigitis, negantes passionem crucis in Christum prædicatam: & argumentantes insuper, non esse credendum, ut ad id genus mortis exposuerit Deus filium suum; quod ipse dixit: *Maledictus omnis homo qui pependit in ligno.* Sed hujus maledictionis sensum antecedit rerum probatio. Dicit enim in Deuteronomio, *si autem fuerit in aliquo delictum, ita ut judicium mortis sit, & morietur, & suspendetis eum in ligno. Sed & sepultura sepelietis eum ipsa die: quoniam maledictus a Deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, & non inquinabitis terram, quam dominus Deus tuus dabit in sortem.* Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, ut in aliquo delicto judicium mortis habuisset, & moreretur suspensus in ligno, hic maledictus a Deo esset qui propter merita delictorum suorum suspenderetur in ligno. Alioquin Christus qui dolum de ore suo locutus non est, quique omnem justiciam & hu-

militatem exhibuit, & ut supra de eo prædictum memoravimus, non pro meritis suis, in id genus mortis expositus est: sed ut ea quæ prædicata sunt a prophetis, per vos ei obventura implerentur, sicut in psalmis ipse spiritus Christi jam canebat dicens: *Retribuebant mihi mala pro bonis, & quæ non rapueram tunc exsolvebam, exterminaverunt manus meas & pedes, & miserunt in potum meum fel, & in siti mea potaverunt me aceto, super vestem meam miserunt sortem*, sicuti cetera quæ in illum commissuri essetis, prædicta sunt. Quæ quidem omnia ista perpessus, non pro actu suo malo passus est, sed *ut scripturæ implerentur de ore prophetarum.* Et utique sacramentum passionis ipsius figurari in prædicationibus oportuerat: quantoque incredibile, tanto magis *scandalum* futurum, si nude prædicetur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam Dei quæreret.

ITEM PATRIARCHAE OSTENDUNT FIGURAM CRUCIS.

Itaque in primis Isaac, cum a patre hostia duceretur, lignumque ipse sibi portans, Christi exitum jam tunc denotabat, in victimam concessi a patre, lignum passionis suæ bajulantis. Joseph & ipse Christum figuravit, vel hoc solo, ne cursum demorer ipse, quod persecutionem a fratribus passus est, & venundatus est in Aegyptum, ob Dei gratiam, sicut & Christus ab Israel a fratribus venundatus, a Juda cum traditur. Nam & benedicitur a patre in hæc verba Joseph: *tauri decor ejus, cornua unicornis cornua ejus, in eis nationes ventilabit pariter ad summum usque terræ.* Non utique rhinoceros destinabatur unicornis, vel Minotaurus bicornis; sed Christus in illo significabatur; taurus ob utramque dispositionem, aliis ferus, ut judex, aliis mansuetus, ut salvator; cujus cornua essent æstimata. Nam & in antenna navis

vis quæ crucis pars eſt, hoc extremitates hujus vocantur. Unicornis autem, media ſtipite palus: hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus, univerſas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens a terra in cœlum, & tunc ventilabit per judicium, deſcendens de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem ſcripturam, cum Jacob Simeon & Levi exporrigit benedictionem, de ſcribis & phariſæis prophetat; ex illis enim deducitur cenſus illorum. Interpretatur enim ſpiritaliter ſic. Simon & Levi perfecerunt iniquitatem ex ſua ſecta, qua ſcilicet Chriſtum ſunt perſecuti. *In concilium eorum ne veniat anima mea, & in ſtationem eorum ne incubuerint viſcera mea, quoniam in indignatione ſua interfecerunt homines*, id eſt prophetas, *in concupiſcentia ſua ſubnervaverunt taurum*: id eſt Chriſtum, quem poſt necem prophetarum interfecerunt, & nervos ejus ſuffigendo clavis deſævierunt. Ceterum vanum, ſi poſt homicidium jam ab eis commiſſum, aliis & non ipſis exprobrat carnificinam. Jam vero Moyſes, quid utique tantum tunc, cum Jeſus adverſus Amalech præliabatur, *extenſis manibus orabat* reſidens, quando in rebus tam attonitis, magis utique genibus poſitis & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutata orationem commendare debuiſſet? niſi quia illic ubi nomen Jeſu dicebatur dimicaturi quandoque adverſus diabolum, crucis habitus quoque erat neceſſarius, per quam Jeſus victoriam eſſet relaturus, idem rurſus Moyſes poſt interdictam omnis rei ſimilitudinem, cur *æneum ſerpentem* ligno impoſitum, pendentis habitu in ſpectaculum Iſraeli ſalutare propoſuit, eo tempore quo a ſerpentibus poſt idololatriam exterminabantur? niſi quod hic dominicam crucem intentabat, qua ſerpens diabolus deſignabatur, & læſo cuique ab ejusmodi colubris, id eſt angelis ejus, a delictorum peccantia ad Chriſti crucis ſacramenta intento, ſalus efficie-

batur. Nam, qui in illam tunc respiciebat, a morsu serpentium liberabatur. Age nunc, si legisti penes prophetam in psalmis, *Dominus regnavit a ligno;* expecto quid intelligas, ne forte lignarium aliquem regem significari putetis, & non Christum, qui exinde a passione crucis superata morte regnavit. Proinde & Esaias: *Quoniam puer*, inquit, *natus est nobis, & datus est nobis filius.* Quid novum, si non de filio Dei dicit & natus est nobis, cujus imperium initium factum est super humerum ipsius? Quis omnino regum, insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliqua proprietate usus nova? sed solus novus rex seculorum, Christus Jesus novam gloriam & potestatem & sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, ut secundum priorem prophetiam exinde dominus regnaret a ligno. De hoc enim ligno etiam Deus insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi: *Venite, mittamus in panem ejus lignum, & conteramus eum a terra vivorum, & nomen illius non memorabitur amplius.* Utique in corpus ejus lignum missum est. Sic enim Christus revelavit, panem corpus suum appellans, cujus retro corpus in panem prophetes nunciavit. Si adhuc quæres dominicæ crucis prædicationes, satis jam poterit tibi facere XXI psalmus, totam Christi continens passionem, canentis jam tunc gloriam suam, *Foderunt*, inquit, *manus meas & pedes:* quæ propria est atrocitas crucis. Et rursus cum auxilium patris imploraret: *Salvum me fac*, inquit, *ex ore leonis*, utique mortis, & *de cornibus unicornuorum humilitatem meam* De apicibus scilicet crucis, ut supra ostendimus, quam crucem nec ipse David passus est, nec ullus regum Judæorum; ne putetis alterius prophetari passionem, quam ejus, qui solus a populo tam insigniter crucifixus est. Nunc, si omnes interpretationes istas respuerit & inriserit duritia cordis ve-

stri,

ſtri, probavimus ſufficere poſſe, mortem Chriſti prophetatam, ut ex hoc quod non eſſet edita, qualis mors, intelligatur per crucem eveniſſe, nec alii deputandam fuiſſe paſſionem crucis, quam cujus mors prædicabatur. Nam mortem ejus & paſſionem ejus, & ſepulturam una voce Eſaias dicit: *A facinoribus*, inquit, *populi mei perductus eſt ad mortem, & dabo malos pro ſepultura ejus, & divites pro morte ejus, quia ſcelus non fecit, nec dolus in ore ejus inventus eſt, & Deus voluit eximere a morte animam ejus*, & cetera. Dicit etiam adhuc: *Sepultura* ejus *ablata eſt e medio.* Quomodo niſi per reſurrectionem? Denique ſubjungit idem Eſaias: *Propterea ipſe multos in hæreditatem habebit, & multorum dividet ſpolia.* Quis enim alius, niſi qui natus eſt, ut ſupra oſtendimus, pro eo quo tradita eſt in morte anima ejus? Oſtenſa enim cauſſa gratiæ ejus, pro injuria ſcilicet mortis repenſandæ, pariter oſtenſum eſt, hæc illum propter mortem conſecuturum, poſt mortem utique poſt reſurrectionem conſecuturum. Nam quod in paſſione ejus accidit, ut media dies tenebreſceret, Amos propheta annunciat, dicens: *Et erit*, inquit, *in die illa dicit dominus, occidet ſol media die, tenebreſcet ſuper terram dies luminis, & convertam dies feſtos veſtros in luctum, & omnia cantica veſtra in lamentationem, & imponam ſuper lumbos veſtros ſaccum, & ſuper omne caput calvitium, & ponam eum quaſi luctum delicti, & eos, qui cum illo quaſi diem mæroris.* Hoc enim & Moyſes initio primi menſis novorum facturos vos prophetavit, cum omne vulgus filiorum Iſrael ad veſperam agnum eſſet immolaturum, & hanc ſolennitatem diei hujus, id eſt paſchæ azymorum, cum amaritudine manducaturos præcanebat: & adjecit, paſcha eſſe domini, id eſt paſſionem Chriſti. Quod ita quoque adimpletum eſt, ut prima die azymorum interficeretis Chriſtum, ut & *prophetiæ implerentur.* Properavit dies veſperam fa-

cere, id est tenebras efficere: quæ media die factæ sunt atque ita dies festos vestros convertit Deus in luctum, & cantica vestra in lamentationem. Post passionem enim Christi etiam captivitas vobis & dispersio obvenit, prædicata per spiritum sanctum.

DE VASTATIONE ISRAEL POST PASSIONEM DOMINI.

11. Nam & pro istis meritis vestris, cladem vestram futuram Ezechiel nunciat: & non solum in isto seculo, quæ jam evenit, sed in die tribulationis, quæ subsequetur. Qua clade nemo liberabitur, nisi qui passione Christi, quem respuitis, fuerit obsignatus. Sic enim scriptum est: *Et dixit dominus ad me, Fili hominis vidisti, quæ seniores Israel faciunt: unusquisque eorum in tenebris, unusquisque in cubiculo absconso, quoniam dixerunt: Non videt nos dominus, dereliquit dominus terram. Et dixit ad me: Adhuc conversus videbis facinora majora, quæ isti faciunt. Et introduxit me ad limina januæ domus domini, quæ aspicit ad Aquilonem, & ecce illic mulieres sedentes & plangentes Thamuz. Et dixit dominus ad me: Fili hominis, vidisti? Nunquid modica domui Juda, ut faciant facinora, quæ fecerunt? & adhuc visurus es adfectiones majores eorum. Et introduxit me in ædem domus domini interiorem, & ecce in liminibus templi domini inter medium elam & inter medium altaris, quasi viginti viri posteriora sua dederunt ad templum domini, & facies suas contra orientem, hi adorabant solem. Et dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid pusilla domui Judæ, ut faciant facinora, quæ fecerunt hi? quoniam impleverunt impietates suas, & ecce ipsi quasi subsannantes. Ego faciam cum indignatione mea, non parcet oculus meus, neque miserebor. Exclamabunt ad aures meas voce magna, & non exaudiam eos, sed neque miserebor, & exclamavit in aures meas voce magna dicens: Adproximavit vindicta civitatis hujus, & unusquisque habuit*

buit vasa exterminii in manu sua. Et ecce sex viri veniebant a via porta alta, quæ respiciebat ad Aquilonem, & uniuscujusque bipennis dispersionis erat in manu ejus, & unus vir in medio eorum indutus poderem, & zona sapphiri in lumbis ejus, & introjerunt & steterunt in proximis altaris ærei, & claritas Dei Israel adscendit a Cherubin quæ fuerunt super eam in subdivali domus, & vocavit hominem qui indutus erat poderem, qui habuit super lumbos suos zonam, & dixit ad eum dominus: Transi per mediam Hierusalem, & scribe signum Tau in frontibus virorum qui gemunt & dolent super omnia facinora quæ fiunt in medio eorum. Et in his dixit ad audientem: Ite post eum in civitatem & concidite, & nolite parcere oculis vestris, & ne misereamini senioris aut juvenis aut virginis, & parvulos & mulieres interficite omnes, ut perdeleantur. Omnes autem super quos est Tau signum ne accesseritis, & a sanctis meis incipite. Hujus autem signi sacramentum variis modis predicatum est, in quo vita hominibus præstruebatur, in quo Judæi non essent credituri, sicut Moyses ante nunciabat in Exodo dicens: *Ejiciemini de terra in qua introibitis, & in nationibus illis non eritis in requiem. Et non erit stabilitas vestigii pedis tui, & dabit tibi Deus cor tædians, & tabescentem animam, & oculos deficientes, ut non videant, & erit vita tua pendens in ligno ante oculos tuos, & non credes vitæ tuæ.* Itaque quoniam impleta est prophetia per adventum ejus, id est per nativitatem, quam supra memoravimus, & passionem, quam evidenter ediximus; propterea & Daniel signari visionem & propheten dicebat, quoniam Christus est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retro erant de eo nunciata: post enim adventum ejus & passionem ipsius jam non visio, neque prophetes. Unde firmissime dicit, adventum ejus signare visum & prophetiam. Itaque ostendentes & numerum annorum, & tempus LXII, & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, pro-

bavimus tunc venisse Christum, id est natum, & quatuor & dimidiæ hebdomadarum, quæ sunt subdivisæ in abscisionem priorum hebdomadarum, intra quæ tempora passum ostendimus Christum, atque ita LXX hebdomatibus conclusis, & civitate exterminata, & sacrificium & unctionem exinde cessare. Sufficit huc usque de his interim ordinem Christi decurrisse, quod talis probatur, qualis ádnunciabatur, etiam ex ista consonantia scripturarum, qua ex præjudicio majoris partis, adversum Judæos, elocuti sumus. Neque enim in dubium deducant vel negent, quæ scripta proferimus: ut ex hoc quoque paria esse scripturis divinis negare non possint: ut quæ post Christum futura præcanebantur, adimpleta cognoscantur, nisi ille venisset, post quem habebant expungi, quæ nunciabantur, quæ completa sunt etiam probarentur.

ITEM DE CLARITATE GENTIUM IN CHRISTO JESU.

12. Aspicite universas nationes, de voragine erroris humani, exinde emergentes ad dominum Deum creatorem & Christum ejus. Et si audes, negare prophetatum; statim tibi promissio patris occurrit in Psalmis dicens: *Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete a me, & tabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ.* Nec poteris eum magis David filium dicere, quam Christum: aut terminos terræ David potius promissos, qui intra unicam Judæam regnavit, quam Christo, qui totum jam orbem evangelii sui fide cepit, sicut per Esaiam dicit: *Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem gentium, ut aperias oculos cæcorum*, utique errantium; *exsolvere de vinculis vinctos*, id est delictis liberare: *& de domo carceris*, id est mortis, *sedentes in tenebris*, ignorantiæ scilicet. Quæ si per Christum eveniunt, non in alium erunt prophetata, quam per quem expuncta consideramus.

13. Igi-

13. Igitur quoniam filii Israel adfirmant; nos errare recipiendo Christum, qui jam venit; præscribamus eis ex ipsis scripturis, jam venisse Christum, qui prædicabatur. Quamvis ex temporibus Danielis prædicantis probaverimus, jam venisse Christum, qui nunciabatur. Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Judæ. Sic enim scriptum est in propheta: *Et tu Bethlehem non minima es in ducibus Judæ. Ex te enim exiet dux, qui pascet populum meum Israel.* Si autem adhuc natus non est, qui processurus dux de tribu Juda ex Bethlehem nunciabatur, oportet enim eum de tribu Juda & a Bethlehem procedere: animadvertimus autem tunc neminem de genere Israel in civitate Bethlehem remansisse, & exinde, quod interdictum est, ne in confinio ipsius regionis demoretur quisquam Judæorum, ut hoc quoque esset adimpletum per prophetam: *Terra vestra deserta, civitates vestræ igni exustæ,* id est, quod belli tempore eis evenerit; *regionem vestram in conspectu vestro exteri comedent, & deserta & subversa erit a populis alienis.* Et alio loco sic per Prophetam dicitur: *Regem cum claritate videbitis*, id est Christum, facientem virtutes in gloria Dei patris, *& oculi vestri videbunt terram de longinquo*, quod vos, pro meritis vestris post expugnationem Hierusalem prohibiti ingredi in terram vestram, de longinquo eam oculis tantum videre permissum est. *Anima*, inquit, *vestra meditabitur timorem*, scilicet, quo tempore excidium sui passi sunt. Quomodo igitur nascetur dux de Judæa, & quatenus procederet de Bethlehem, sicuti divina prophetarum volumina nunciant, cum nullus omnino sit illic in hodiernum derelictus ex Israel, cujus ex stirpe possit nasci Christus. Secundum Judæos adhuc non venit, cum venire cœperit, unde ungetur? Lex enim præcepit, in captivitate non licere unctionem chrismatis regalis confici. Si autem jam nec unctio est illis, ut Daniel prophe-

 tavit,

tavit, dicit enim, *exterminabitur unctio*; ergo jam non est illic unctio, quia nec templum, ubi erat cornu, de quo reges ungebantur. Si ergo non est unctio, unde ungetur dux, qui nascetur in Bethlehem? aut quomodo procedet de Bethlehem, cum de germine Israel nullus omnino sit in Bethlehem? Iterato denique ostendimus, & venisse jam Christum secundum prophetas, & passum, & in cœlis jam receptum, & inde venturum secundum prædicationes prophetarum; nam post adventum ejus, secundum Danielem, quod ipsa civitas exterminari haberet, legimus, & ita factum recognoscimus. Dicit enim scriptura: Sic *& civitatem & sanctum simul exterminari* cum duce, indubitate, qui de Bethlehem & de tribu Juda esset processurus. Unde & manifestum est, quod civitas simul eo tempore exterminari deberet, cum ducator ejus in ea pati haberet, secundum scripturas prophetarum dicentium: *Expandi manus meas tota die ad populum contumacem & contradicentem mihi. Qui ambulat viam non bonam, sed post peccata sua.* Et in Psalmis dicit: *Exterminaverunt manus meas & pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi autem contemplati sunt & viderunt me, & in siti mea potaverunt me aceto.* Hæc David passus non est, ut de se merito dixisse videatur; sed Christus qui crucifixus est. Manus autem & pedes non exterminantur, nisi ejus, qui in ligno suspenditur. Unde & ipse David regnaturum ex ligno dominum dicebat: nam & alibi Propheta ligni hujus fructum prædicat dicens: *Terra dedit benedictiones suas.* Utique illa terra virgo, nondum pluviis rigata, nec imbribus fœcundata, ex qua homo tunc primum plasmatus est, ex qua nunc Christus, secundum carnem ex virgine natus est. *Et lignum,* inquit, *attulit fructum suum.* Non illud lignum in paradiso, quod mortem dedit protoplastis, sed lignum passionis Christi, unde vita pendens a vobis credita

non

non eſt. Hoc enim lignum tunc in ſacramento erat, quo Moyſes aquam amaram indulcavit, unde populus qui ſiti peribat in eremo, bibendo revixit: ſicuti nos, qui de ſeculi calamitatibus extracti, in quo commorabamur ſiti pereuntes, id eſt verbo divino propinati, ligno paſſionis Chriſti aquam baptiſmatis potantes, fide, quæ eſt in eum, reviximus, a qua fide Iſrael excidit, ſecundum Hieremiam dicentem: *Mittite, & interrogate nimis, ſi facta ſunt talia. Si mutabunt gentes Deos ſuos, & iſti non ſunt Dii. Populus autem meus mutavit gloriam ſuam, ex quo nihil proderit eis. Expavit cælum ſuper iſto.* Et quomodo & quando expavit? Indubitate quando paſſus eſt Chriſtus. *Et horruit*, inquit, *plurimum nimis, & ſol media die tenebrificavit.* Et quando horruit nimis, niſi in paſſione Chriſti, cum terra quoque contremuit, & velum templi ſciſſum eſt, & monumenta dirupta ſunt? Quoniam duo hæc mala fecit populus. *Me*, inquit, *dereliquerunt fontem aquæ vitæ, & foderunt ſibi lacus contritos, qui non poterant aquam continere.* Indubitate non recipiendo Chriſtum fontem aquæ vitæ, lacus contribulatos cœperunt habere, id eſt ſynagogas; in diſperſiones gentium, in quibus jam ſpiritus ſanctus non immoratur, ut in præteritum in templo commorabatur, ante adventum Chriſti, qui eſt verum Dei templum. Nam & iſtam ſitim divini ſpiritus eos paſſuros dixerat propheta Eſaias dicens: *Ecce qui ſerviunt mihi manducabunt, vos autem eſurietis. Servientes mihi potabuntur, vos autem ſitietis, & ad contribulationem ſpiritus ululabitis. Remittetis enim nomen veſtrum, in ſatietatem electis meis, vos autem interficiet dominus. Eis autem, qui ſerviunt mihi, nomen nominabitur novum, quod benedicetur in terris.* Adhuc hujus ligni ſacramentum etiam in Regnorum legimus celebratum. Nam, cum filii prophetarum ſuper flumen Jordanen lignum ſecuribus cæderent, exiliit ferrum,

rum, & mersum est in flumine, atque ita Helisæo propheta superveniente petunt ab eo, filii prophetarum, uti ferrum flumini quod mersum fuerat, erueret. Atque ita Helisæus accepto ligno, & misso in eum locum, ubi submersum fuerat ferrum, statim supernatavit, & lignum mersum est, quod receperunt filii prophetarum. Ex quo intellexerunt, quod Heliæ spiritus in eum sit repræsentatus. Quid manifestius hujus ligni sacramento? quod duritia hujus seculi mersa in profundo erroris, & a ligno Christi, id est passionis ejus, in baptismo liberatur, ut quod perierat olim per lignum in Adam, id restitueretur per lignum Christi. Nobis igitur, qui successimus in loco prophetarum, ea sustinentibus hodie in seculo, quæ semper passi sunt prophetæ propter divinam religionem. Alios enim lapidaverunt, alios fugaverunt, plures vero ad mortis necem tradiderunt, quod negare non possunt. Hoc lignum sibi & Isaac, filius Abrahæ, ad sacrificium ipse portabat, cum sibi eum Deus hostiam fieri præcepisset. Sed quoniam hæc fuerant sacramenta, quæ temporibus Christi perficienda servabantur: & Isaac cum ligno reservatus est, ariete oblato in vepre cornibus hærente, & Christus suis temporibus lignum humeris suis portavit, inhærens cornibus crucis, corona spinea in capite ejus circumdata. Hunc enim oportebat *pro omnibus gentibus fieri sacrificium, qui tanquam ovis ad victimam ductus est: & velut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum.* Hic enim Pilato interrogante, nihil locutus est: *in humilitate enim judicium ejus sublatum est. Nativitatem autem ejus quis enarrabit?* quia nullus omnino hominum nativitatis Christi fuit conscius, in conceptu, cum virgo Maria, verbo Dei, prægnans inveniretur, & quia tolleretur a terra vita ejus. Cur itaque post resurrectionem ejus a mortuis quia dies tertia effecta est, cœli eum receperunt, secundum

pro-

prophetiam Esaiæ emissam hujusmodi: *Ante lucem surgent ad me dicentes, Eamus & revertamur ad dominum Deum, quoniam ipse eripiet & liberabit nos.* Post biduum, die tertia, quæ est resurrectio ejus, gloriosa de terra in cœlos eum recepit, unde & venerat ipse spiritus, ad virginem: cujus neque nativitatem, neque passionem Judæi agnoverunt. Igitur quoniam adhuc contendunt Judæi, necdum venisse Christum, quem tot modis adprobavimus venisse; recognoscant Judæi, exitum suum, quem post adventum Christi relaturi præcinebantur, ob impietatem, qua eum & despexerunt, & interfecerunt. Primo enim, ex qua die secundum dictum Esaiæ: *Projecit homo abominamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt, adorare vanis & nocivis*, id est, ex quo gentes nos dilucidata pectora, per Christi veritatem projecimus idola. Videant Judæi, & quod sequitur expunctum est, *Tulit enim dominus Sabaoth in Judæis & ab Hierusalem*, inter cetera, *& sapientem architectum, qui ædificat ecclesiam Dei templum, & civitatem sanctam & domum domini.* Nam exinde destitit apud illos Dei gratia. *Et mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem super vineam Sorech*, id est cœlestibus beneficiis, ne proveniret domus Israelis. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronaverat, & non justitiam, sed clamorem, quo in cruce eum extorserat, & ita subtractis charismatis prioribus, lex & prophetæ usque ad Joannem fuerunt, & piscina Bethsaida usque ad adventum Christi curando valetudines ab Israel. Desiit a beneficiis deinde, cum perseverantia furoris sui nomen domini per ipsos blasphemaretur. Sicut scriptum est: Propter vos nomen Dei blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium a Tiberio usque ad Vespasianum. Quæ cum ita commisissent, nec intellexissent Christum, in tempore

suæ

ſuæ viſitationis inveniendum, facta eſt terra eorum deſerta, & civitates eorum igni exuſtæ. Regiones ipſorum in conſpectu eorum extranei devorantes; derelicta filia Sion, tanquam ſpecula in vinea, velut in cucumerario caſula; ex quo ſcilicet Iſrael dominum non cognovit, & populus eum non intellexit, ſed dereliquit magis, & ad indignationem provocavit ſanctum Iſraël. Sicut Machæræ conditionalis comminatio: Si nolueritis, nec obaudieritis, gladius vos comedet. Ex quo probamus, Machæram Chriſtum fuiſſe, quem non audiendo perierunt, qui & in Pſalmo diſperſionem ejus poſtulat a patre dicens: Diſperge illos in virtute tua. Qui & rurſum per Eſaiam in exuſtionem eorum erat: Propter me, inquit, hæc facta ſunt vobis; in anxietate dormietis. Hæc igitur cum pati prædicentur Judæi propter Chriſtum, & paſſos eos eſſe inveniamus, & in diſperſionem demorari cernamus: manifeſtum eſt, propter Chriſtum Judæis iſta accidiſſe, conſpirante ſenſu ſcripturarum cum exitu rerum, & ordinis temporum. Aut ſi nondum venit Chriſtus, propter quem hæc paſſuri prædicabantur: cum venerit ergo, patientur, & ubi tunc filia Sion relinquenda, quæ invidia hodie eſt? ubi civitates exurendæ, quæ jam in tumulis exuſtæ ſunt? ubi diſperſio gentis, quæ jam extorris? Redde ſtatum Judææ, quem Chriſtus inveniat, & alium contende venire.

14. Diſcite nunc ex abundantia erroris veſtri ducatum. Duos dicimus Chriſti habitus a Prophetis demonſtratos, totidem adventus ejus prænotatos. Unum in humilitate, utique primum, cum tanquam ovis ad victimam duci habebat, & tanquam agnus ante tondentem ſine voce, ſic non aperuit os, ne aſpectu quidem honeſtus. Annunciavimus enim, inquit, de illo ſicut puerulus, ſicut radix in terra ſitienti, &

non

non erat ei ſpecies neque gloria. Et vidimus eum & non habebat ſpeciem neque decorem, ſed ſpecies ejus inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, & ſciens ferre infirmitatem; ſcilicet ut poſitus a patre in lapidem offenſionis, & minoratus ab eo, modicum citra angelos: vermem ſe pronunciat, & non hominem, ignominiam hominis, & abjectionem populi. Quæ ignobilitatis argumenta, primo adventui competunt, ſicut ſublimitatis ſecundo, cum fiet.

ITEM DE SECUNDO ADVENTU CHRISTI.

Nam non lapis offenſionis, nec petra ſcandali, ſed lapis ſummus angularis, poſt reprobationem adſumptus, & ſublimatus in conſummationem. Et petra ſane illa apud Danielem de monte præciſa, quæ imaginem ſecularium regnorum comminuet & conteret. De quo ſecundo adventu ejusdem, Daniel dixit, Et ecce cum nubibus cœli, tanquam filius hominis veniens, venit usque ad veterem dierum, & aderat in conſpectu ejus. Et qui adſiſtebant adduxerunt illum, & data eſt ei poteſtas regia, & omnes nationes terræ ſecundum genus, & omnis gloria; ſervient illi, & poteſtas illius æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus, quod non corrumpetur. Tunc ſcilicet ſpeciem honorabilem, & decorem habiturus eſt indeficientem, ſupra filios hominum: tempeſtivus enim decore citra filios hominum. Effuſa eſt gratia, inquit, in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in ſecula. Accingere enſem tuum circa femur tuum, potens tempeſtivitate & pulchritudine tua, cum & pater poſtea cum diminuit illum, modicum quid citra angelos, gloria & honore coronavit illum, & ſubjecit omnia ſub pedibus ejus, & tunc cognoſcent eum, quem pupugerunt. Et cædent pectora ſua

tri-

tribus ad tribum, utique quod retro non agnoverint eum, in humilitate conditionis humanæ constitutum, Hieremias inquit, Homo est, & quis cognoscet illum? quia & nativitatem ejus, inquit Esaias, quis enarrabit? Sic & apud Zachariam ait, in persona ipsius, imo & in ipsius nominis sacramento, verissimus sacerdos patris, Christus ipsius duplici habitu in duos adventus deliniatur. Primo sordibus indutus est, id est carnis passibilis & mortalis indignitate; cum & diabolus adversabatur ei, autor scilicet Judæ traditoris, qui eum etiam post baptismum tentaverat. Dehinc spoliatus pristinas sordes, exornatus podere & mitra, & cidari munda, id est secundi adventus, quoniam gloriam & honorem adeptus demonstratur. Nec poteritis eum Joseph filium dicere, qui nulla omnino veste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec unquam sacerdotali munere privatus. Sed Jesus iste Christus, Dei patris summi sacerdos, qui primo adventu suo humana forma & passibilis venit in humilitate usque ad passionem, ipse etiam effectus hostia, per omnia, pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam indutus poderem, sacerdos in æternum Dei patris nuncupatus est. Sic enim & duorum hircorum, qui jejunio offerebantur, faciam interpretationem. Nonne & illi utrumque ordinem nominis Christi, qui jam venit, ostendunt? pares quidem atque consimiles, propter eundem domini conspectum, quia non in alia venturus est forma, ut quia cognosci habet, a quibus & læsus est. Unus autem eorum circumdatus coccino, maledictus & convulsus, & conpunctus, a populo extra civitatem abjiciebatur in perditionem, manifestis notis, insignibus Christi passionis, qui coccinea circumdatus veste, & conspu-

tatus,

tatus, & omnibus contumeliis afflictus, extra civitatem crucifixus est. Alter vero pro delictis oblatus, & sacerdotibus tantum templi in pabulum datus, secundæ representationis argumenta signabat; qua delictis omnibus expiatis, sacerdotes templi spiritalis, id est ecclesiæ, dominicæ gratiæ, quasi visceratione quadam fruerentur, jejunantibus ceteris a salute. Igitur, quoniam primus adventus & plurimis figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur, secundus vero & manifestus & Deo condignus: idcirco quem facile & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuentes, id est secundum, qui est in honore & gloria, non immerito decepti sunt circa indigniorem, certe obscuriorem, id est primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant in humilitate primo fuisse venturum. Sufficit huc usque de his, interim ordine Christi decucurisse, quo talis probatur, qualis annunciabatur: ut jam ex ista consonantia scripturarum divinarum intelligamus, &, quæ post Christum futura prædicabantur, ex dispositione divina credantur expuncta. Nisi enim ille venisset, post quem habebant expungi: nullo modo venissent, quæ in adventum ejus futura prædicabantur. Igitur si universas nationes, de profundo erroris humani, exinde emergentes ad Deum creatorem, & Christum ejus cernitis, quod prophetatum non audetis negare. Quia & si negaretis, statim vobis in psalmis, sicuti jam prælocuti sumus, promissio patris occurreret, dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete a me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Nec poteritis in istam prædicationem magis David filium Salomonem vindicare,

quam Christum Dei filium dicere: nec terminos terræ David filio promissos, qui intra unicam Judæam regnavit, quam Christo filio Dei, qui totum jam orbem evangelii sui radiis inluminavit. Denique & thronus in ævum magis Christo Dei filio competit, quam Salomoni, temporali scilicet regi, qui solo Israeli regnavit. Christum enim hodie invocant nationes, quæ eum non sciebant, & populi hodie ad Christum confugiunt, quem retro ignorabant. Non potes futurum contendere, quod vides fieri. Hæc aut prophetata nega, cum coram videntur, aut adimpleta, cum leguntur: aut si non negas utrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.

CARMINA
QUÆ TERTULLIANI SUNT, AUT SALTEM ESSE DICUNTUR.

I.
LIBRI V.
CONTRA MARCIONEM.

LIBER I.

1. Impietas profunda mali, mens invida vitæ
Seductos homines ſpe poſtquam cepit inani,
Nudavit, ſuadendo nefas, ſibi credere falſum
Non impune quidem: facti nam protinus ille
Ut reus, & tanti ſceleris temerarius auctor
Accepit maledicta merens: ſic poſt ea demens
Amplius aggreſſus, deſperatiſſimus hoſtis,
Infudit mentes hominum, caligine merſas,
Oblitos Dominum, docuit ſpem linquere certam,
Idola vana ſequi, turbam ſibi fingere Divum:
Sortes, auguria, ſtellarum nomina falſa,
Naſcentum geneſes conſtringere, poſſe videri
Extorum inſpiciis, resque expectare futuras,
Terribilis magicæ refugarum audacia ductos
Confictam molem mirantes, ſpernere vitam,
Impulit in præceps, ſcelerata inſania merſos,
Sanguine gaudentes, homicidia ſæva minari,
Corpore in alterius tunc carnis vulnus amare:
Ardentes etiam, calida dulcedine captos,
Fœdera naturæ tranſcendere, corpora munda
Complexu infando ſexum maculare virilem,
Fœmineos uſus vulgi contamine mixtos
Illicitos, caſtosque ſinus, generique dicatos

In coitum obſcœnum pro luxu ſuaſit haberi,
Talia præterito graſſatus tempore geſſit
Per latebras animæ, ſepis manante veneno.
Non quia culparent homines: nam ſponte ſecuti;
Ille dolo ſuaſit, homo libertate peregit.
2. Hæc dum continuo per ſæcula perfidus halat,
Conſiliumque ſuum ſeductis cordibus infert,
Sperans (heu) ſceleriſque viam ſe ſtultus habere,
Ignarus, qualis maneat ſententia facti.
Turba Prophetarum tectis ſapientia verbis
Spiritu deque Dei præſaga voce loquentum
Puplice non audens Dominum maledicere nude,
Secreto ingenio ſperans ſe poſſe latere.
Tandem lux animæ carnis captiva tenetur,
Deſperatorum certat ſpes fortior hoſte.
Ipſe figurator, renovator corporis ipſe,
Gloria vera Patris, Dei filius, unicus auctor,
Judex & Dominus venit, Rex inclytus orbis,
Oppreſſis veniam dare promptus, ſolvere vinctos.
Cujus amicitiæ auxilio patientia pœnæ,
Et Deus, & renovatus homo miſcetur in unum.
Virgo ſancta parit, pateſit nova janua vitæ,
Dicta Prophetarum factis impleta probantur.
Templa ſacerdotes linquunt, ſtellæ quoque ductu
Mirantur Dominum, tantum ſecernere partum.
In vinum vertuntur aquæ, memorabile viſu:
Lumina redduntur cœcis, juſſuque trementes
Dœmones expulſi clamant, Chriſtumque fatentur.
Omnia ſanantur verbo jàm tabida membra,
Jam graditur claudus, ſurdus ſpem protinus audit,
Dat dextram mancus, loquitur magnalia mutus;
Fit mare tranquillum juſſu, ventique quieſcunt.
Omnia cognoſcunt Dominum: confunditur hoſtis,
Jamque triumphatus, ferus armis paret iniquis,
3. Omnia cum revocata videt, quæ ceperat ipſe
Cladis in interitum, merſam jam ſurgere carnem,

In cœlos hominem devicta morte levari,
Signari populos, effuso pignore sancto,
Mirandæ virtutis opus, invisaque facta:
Audit extremas flammarum in gurgite pœnas
A Domino sibi, perpetuas tenebrasque paratas,
(Irrevocata Dei sententia) nudus, inermis,
Damnatus, victus, periturus morte perenni,
Jam reus, & nullam veniam se certus habere:
Protinus extremum nefas ausus, spargere passim
Auribus horrendum verbum, neque voce loquendum.
Abjectos a plebe Dei, sine luce vagantes,
Inventos sine mente viros, terrena sequentes,
Aggressus pravi pravos decet esse magistros.
4. Prædicat his duos esse Patres, divisaque regna:
Esse mali causam Dominum, qui condidit orbem,
Quique figuravit carnem spiramine vivam,
Quique dedit legem, & vatum, qui voce locutus;
Hunc negat esse bonum: justum tamen esse fatetur.
Crudelem, durum, belli cui sæva voluptas,
Judicio horrendum, precibus mansuescere nullis.
Esse alium suadens, nulli qui cognitus unquam,
Qui non est usquam, falsum sine nomine numen,
Constituens nihil, & nulla præcepta locutus:
Hunc ait esse bonum, nullum qui judicat, æque
Sed parcit cunctis, vitam non invidet ulli,
Judicium negat esse reis, dulcique cruentum
Circumfert miseris mixtum cum melle venenum.
Surgere posse negat carnem, cui causa ruinæ
Ipse fuit, quam contemptam spoliavit inique:
Propterea maledictus habet sine fine dolorem,
Hostis huic semper, vario quia vulnere vitam
Nititur excutere, &, de qua ruit ipse, salutem.
Inque hoc & Christum terris venisse repente,
Sed nulla socium carnis compagine factum,
Spiritus at forma, & fictum sub imagine corpus
Fallere vult homines, quod non est, esse videri.

5. Hoc decet ergo Deum, caligine ludere ſuaſos,
Mentiri, nefas, aut hominem ſe dicere falſo?
Portatur, graditur, veſtitur, rite quieſcit,
Tractatur, patitur, ſuſpenditur, & ſepelitur,
Omnia ſunt hominis, quæ ſancto in corpore verſans
A Patre, Deo vero miſſus, qui cuncta creavit,
Perfecit proprie, ſua, non aliena requirens.
Cognitus ipſo opere, populis ſperantibus olim,
Perque Prophetarum vocem notiſſimus orbi:
Et nunc errantem manifeſto in limine mortis
Ignotum Dominum quærunt, notumque relinquunt.
Quorum falſa fides, falſus Deus, irrita merces,
Falſa reſurrectio, mortis devictio falſa,
Martyria & vacua, & Chriſti quoque nomen inane,
Quem magicæ nebulæ ſimilem veniſſe docentes,
Mendacem facti dementes eſſe fatentur:
Nequidquam paſſum, populum ſine crimine fictum:
Sic verax Deus, hi Domino referuntur honores?
Heu miſeri gratis ingrata morte perempti,
Qui cæco duce præcipites in foſſa ruiſtis,
Et velut in ſomnis theſauri munere dives
Exultat, manibusque tenet, ſpe luſus inani:
Decepti vacuam ſperatis muneris umbram.
6. Ah tabidi, rictus, funeſtave præda draconis,
Speratis pro pace truces homicidia blanda,
Audetis culpare Deum, qui tanta creavit?
In cujus terris, nimia pietate profuſa,
Immemores, large laudatis dona ruentes,
Ipſum factorem reprobatis, facta probantes,
Artificem mundi, cujusne opus eſtis & ipſi?
Qui nobis magnos parvis donavit honores,
Proſevit fruges, animalia cuncta ſubegit,
Tempora qui certis fœcundat menſibus anni,
Dulcores, potus varios, pingues & odores,
Jucundos flores, nemorumque umbracula grata,
Mirificos tribuit ſuccos pubentibus herbis,

Fon-

Fontes & fluvios diffundit dulcibus undis,
Sideribus cœlum, totumque illuminat orbem,
Immensus solus Dominus, Justusque, bonusque,
Cognitus ex opere, aspectu non cognitus ulli:
Quem stultæ quamvis gentes errore copertæ,
Florentes opibus, alieno nomine laudent;
Factoremque tamen gnari culpare verentur.
Nec quisquam tantum, nisi vos, nova porta gehennæ,
Ingrati eligitis Dominum maledicere vestrum:
Hæc vobis per Marcionem, Cerdone Magistro,
Terribilis refuga attribuit fera munera mortis:
Nec venit in mentem, quod vos a nomine Christi
Seductos, ad Marcionis tulit infima nomen.
Dicite, de multis quid vobis displicet unum?
Quidve Deus fecit, quod non sit laude vehendum?
Aut illud, quod vos nimium patientia larga
Indignos dulcem permittit cernere lucem?
Qui legitis vera, & concisa ea falsa docetis,
Quæ sunt postque futura, prius hæc facta probatis,
Aut incredibile quid differt credere vestrum?
7. Ne mirum si vos versatus cepit inermes,
Persuadens duos esse Patres, damnatus ab uno,
Esse Deos, qui principio seduxerat omnes:
Postea multiplici manantem vulnere pestem
Distribuit multis, & inemendabile crimen,
Infandos omni magicæ dementia plenos
Pervasit sese virtutem dicere summam;
Fingere cum meretrice, nefas peragrare, volare,
Namque Valentino Deus est insanus, & ævo
Triginta tribuit cœlos, patremque profundum,
Bis docuit tingi, transducto corpore flamma,
Tantos esse Deos Basiliden credere jussit,
Quantos & dies annus habet; tot denique mundos.
Marcus per numeros argumentatus acute,
Tradidit in magicæ formam violare pudicam
Offerri calicem, precibusque in sanguine verti.

Hebioni Christum suasit de semine natum,
Et circumcidi docuit, legique vacare,
Fontibus amissis elementa resumere legis.
Extremum facinus verbis extendere nolo,
Aut omnes causas, aut nomina dicere cuncta.
Est perpauca satis crudelia multa notare,
Infandosque homines, atque organa sæva draconis,
Per quos nunc tantum sceleris sine teste locuti,
Semper factorem mundi culpare laborant:
8. Sed revocate pedem sævi latronis ab antro,
Dum spatium detur, & patiens pietate perennis,
Facta per errorem miseris Deus omnia donat.
Credite vero Patri vero, qui condidit orbem,
Verum qui dominum misit renovare ruinam
Imparibus legi, peccati in gurgite mersis,
Per vates olim promissam afferre salutem.
Qui mandata dedit, hic & peccata remittit.
Exigit hic aliquid merito, quia credidit ante,
Aut donat large Dominus, quasi debita servis.
Denique conclusos populos, pœnamque merentes
Delecto elogio cunctos jubet ipse lavari.
9. Ergo totus homo credit, totusque lavatur.
Abstinet, aut patitur pro nomine vulnera vere,
Verus surgit homo, vere mors victa silebit;
Sed non pars hominis anima, sua parte relicta,
Percipiet palmam, socia quam carne laborans
In stadio luctata, simul conjuncta meretur.
Grande nefas, portare duos per vincula pondus,
Quorum sit locuples unus, atque alter egenus;
Et miserum sperni, felici prœmia reddi:
Non facit hoc Justus, mercedis redditor æquus,
Et bonus, & dives, quem credimus, omnia posse,
Suavis in ingratos miserendi plena voluntas.
Quin potius, cui major inest mortalis egestas,
Possit ut æquari, socio prælatus, id ultro
Quidquid eget, tribuit locuples: sic credere jussum.

Nec

Nec velle illicite Dominum culpare docendo
Suscitet, aut quem animam, tanquam sit passa ruinam,
Liberet a morte, & viventi facta maneret
Copia de solo merito, quia fortiter egit.
Et caro communem semper sortita laborem,
Linquatur terræ, mortis sit præda perennis.
Ergo hominis anima placuit Deo, fortibus actis?
Nullo sola modo potuit sine carne placere.
Vincla tulit, pœnas, caro membris vincula gessit,
Contempsit mortem, sed carnem morte reliquit.
Illa dolens gemuit, hæc vita a vulnere cæsa est.
Illa petit requiem: hæc ferro in pulvere fusa,
Piscibus, alitibus, tabo cinerique relicta est.
Frangitur infelix, laniata, sparsa liquescit,
Surgere non meruit? quid enim committere sola
Exanimis potuit, quæ sic causa invida vitæ
Impedit, aut prohibet Dei dona capessere carnem,
Cumque sua socia conjunctam vivere semper?
Cernere quid fuerit conversa in pulvere quondam?
Post meritos renovata ferat Deo laudis honores;
Non ignara sui, fragilis, mortalis, & ægra.
Certatis magni possit quid vivida virtus,
Qui bonus atque potens vitam non invidet ulli.
Hæc captiva fuit mortis, hæc vincta peribit,
Quam Dominus mira sapientia fecit & arte?
Hanc virtute sua miranda suscitat Ipse,
Hanc revocat dux fortis, & hanc sua gloria vestit.
Ergo Dei aptavit ars & sapientia corpus,
Quod cupit, his fieri: deest, hoc virtute reduci?
Causa potest pietati nulla resistere sanctæ:
Ne major sit causa mali, quam summa potestas,
Ut cognoscat homo, Jam nunc Dei munere salvus,
Mortalis quondam, nunc inviolabile & ingens
Vestitus lumen, vivus cum corpore totus,
Immensum virtute Deum, pietate perennem,
Per Christum Regem, per quem via lucis aperta est:

Et jam luce nova, jam dono plenus utroque,
Fructibus & vivæ paradisi lætus amœnis
Laudet in æternum cœlesti dives in aula.

LIBER II.

I. Postquam fracta fides refugis spirantibus hostis,
Et glomerata dolis, emersit pestis operta
Sponte sua, mendax contempto numine sensus
Confixit plagas, fallaci tramite pallens
Sanctorum dictis sua miscuit impia verba,
Inque bonum semen lolium miserabile sevit:
Inde volens omnem causam constare ruinæ,
Scilicet ut sua facta Deo subsignet iniqua
Ocyus, & possit suasos infigere pœnis,
Veris falsa tegens, & lenibus aspera vertens
Et roseis sertis hastæ mucrone coperto,
Improvise necans incautos, morte suprema,
Suppremum nefas in tantum dementia mersos,
Abruptos homines, Numen sine fine tremendum,
Dividere in partes; Christi sublimia facta,
Falsa laude sequi, culpareque gesta priora,
Innumerata Dei miracula, visa nec unquam
Ante nec audita, contemptaque corde, nec ullo.
Tam temere scelus illicitum componere verbis,
Adversum sese duo testamenta sonare,
Contra Prophetarum Domini committere verba
Dissimili longe sententia velle probare:
Omnem legis infamem deducere causam,
Sanctorumque Patrum vitam reprobare priorem,
Quos in amicitiam adlexit Deus, ad sua dona.
Accipitur sine principio pro parte minori,
Quattuor ex uno cum sit, ex quattuor unum,
His tamen una placet, reprobat tres denique partes,
Auctoremque sui Paulum per multa capessunt,
Nec non ex ipso furiebat in extima verba;

Omnia,

Omnia, quæ veteri de fœdere cunque locutus,
Dura videntur eis, merito, quia corde gravatis
Pondus apoſtolicum, fulgentis gratia verbi,
Lumina præducit menti, neque cernere poſſunt;
Spiritu lata putant hebetes, animalia digna.
2. Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine falſo,
Mente ipſa reprobi, penetraſtis ad intima mortis,
Diſcite de fonte fluvium manare perennem,
Qui nutrit lignum, biſſenos gratia fructus,
Exit & in terram, ventoſque in quattuor orbis,
Tot fluit in partes fontis color & ſapor unus.
Sic & apoſtolico decurrit Eccleſia verbo,
Ex utero Chriſti, Patris omnis gloria plena,
Sordes diluere, & fata mortua vivificare.
Quattuor in numero diffuſum in gentibus unum
Electaque fide ſuſceptum, doctor opimus
Tradit Evangelium Paulus, ſine crimine mundum,
Abque hoc & Galatas vetuit diſcedere ſanctos,
Quos falſi fratres ſe circumcidere ſuaſos,
Atque elementa ſequi, nova libertate relicta,
Umbra futurorum veteri ſervire docebant.
Has habuit Galatis cauſas conſcribere Paulus,
Non ut Evangelii partem pro corpore toto
Exciperent modicam, majori parte relicta,
Atque adeo non verba libri, ſed miſſus in orbem
Ipſe Chriſtus, Evangelium eſt, ſi cernere vultis,
A Patre qui venit, ſolus bona nuncia portans,
Teſtificata prius; cujus ingens gloria complet,
Oſtendens opere, quantus ſit conditor orbis.
Cujus facta, ſimul dictis conjuncta, fideles
Illi Matthæus, Marcus, Lucasque, Joannes,
Conſcripſere mera, non extera verba locuti,
Spiritu ſancta Dei, tanto præſente Magiſtro.
3. Hic agnus paſchæ ſuſpenditur hoſtia ligno,
Hunc Paulus phaſe conſcribens decreta Corintho,
Occiſum tradit vitamque Deumque futurum,

Pro-

Promiſſum Patribus quos illèctaverat ante:
Cernite, quid virtus, quid paſchæ poſſit imago,
Sic verum quid ſit, poteritis paſcha videre.
Ne fidus pater, & vates, cui pignus & hæres
Carus erat, quem forte Deus donaverat illi,
Hunc Deo mactaret, merito tentatus amore,
Supplicium magnum, ſanctus pro ſanguine ſanguis
Connexus capite ſpinis oſtenditur agnus,
Hoſtia ſancta Deò, cujus de morte piati
Eſſet ut in ſignum, & vaſtatæ pignora gentis.
Sanguine ſignantur poſtes, & limina multa
Immane auxilium, caro teſtis creditur eſca.
Jeſus transgreſſus Jordan, terraque potitus
Lege dedit paſcham, gaudens atque immolat agnum:
Et reliqui magni Reges, ſanctique prophetæ,
Non ignorantes certæ promiſſa ſalutis,
Ingentemque metu pleni, tranſcendere legem,
Venturam ſummæ virtutis imagine molem,
Inſpectam e ſpeculo celebrarunt ordine paſcham.
Denique ſi celeri primordia mente recurras,
Invenies funeſta nimis, poſt impia verba:
Credulus, heu facile nudatus tegmine vitæ,
Pellibus ut tegeretur homo, ſuſpenditur agnus,
Aut peccata necat, aut ſanguine funera delet,
Aut coperit nudos, fovet aut ſuo vellere vulnus.
Non pecoris ſanguis humano ſanguine pluris,
Ut pro peccatis oblatus dirimat iram,
Aut multæ plebis, veluti ſi carior agnus.
Auxilium immane, tantæ tutela ſalutis,
Oblatus potuit pretium ſatis eſſe redemptis;
At Deus omnipotens, cœli terræque creator,
Immenſus, vivus, perfectus, luce perennis,
His non placatur, pecudum neque ſanguine gaudet.
Omnia mactentur pecora, grex omnis in aras
Decremet, ut veniam vel peccati expiet unus,
Nequaquam Domini ſapiens maculata figura,
Tam

Tam vili pretio caro fœda paravit honores:
Sed ſpes, & promiſſa fides mortalibus olim,
Hæc operata tulit, magnæ rationis imago,
Præmeditata Patris, nimia pietate parata
Venturum Chriſtum terris, hominemque futurum;
Quem viſum Joannes, baptiſmi primus apertor,
Et vatum ſocius, nec non & Apoſtolus ingens
Præcurſor miſſus certus, teſtisque fidelis,
Auguſtus vita, ſublimi laude notatus,
Olim paſcha Dei, verum quærentibus agnum
Oſtendit tandem veniſſe, piacula facti
Qui delicta ſuo multorum ſanguine ſolvat,
Pro reprobis probus, & carus, pro vilibus unus,
Corpore homo, vitaque Deus, mactatus ut agnus,
Acciperet nos, & nobis ſe effunderet ipſum.
Sic placuit Domino, mortem ſpoliare ſuperbam,
Sic poterit miſerandus homo ſperare ſalutem.
Hunc paſcham Paulus mactatum prædicat agnum;
Nec ſpecies Domini, pecoris ſublimis inertis
Conſimilis patitur, qua propter dicitur agnus:
Sed quia lanities renovata hæc corpora veſtit,
Dat tegimen multis, unquam nec deficit ipſe.
4. Sic Dominus virtute Patris, quos morte redemit
Exutos ſua luce tegit, quæ ſemper in illo eſt.
Ergo Paſtor ovem, qui perdidit, ipſe requirit,
Is robur ſpinasque uvæ calcare paratus,
Aut rabiem ſuperare lupi, pecudumque potiri,
Eriperet fortis, contemptis dentibus ultro,
Objectat ſeſe leo, pelle obtectus ovili,
Decipiens habitu rapturus ſanguine fauces.
Adam vi captum ſic quærit Chriſtus ubique,
Ipſe viam gradiens, qua mors operata ruinam eſt,
Omnia perluſtrans veterum monumenta virorum,
Singula perſpiciens, exemplis omnibus unus,
Ex utero incipiens inimicam ex pellere mortem,
Conceptæ ſimul in gremio cum ſemine carnis

Aeta-

Aetates omnes tacita ſapientia luſtrans,
Debita ſuſcipiens, cunctos mundare paratus,
Reddere factori multos, quos ſparſerat unus.
Et quia terribilis puteo demerſus iniquo
Vir cecidit, ſuaſit virgo ſubducta dracone,
Conſilio placuit, tegmen cœleſte reliquit,
Arguit hos lignum nudos, mors atra coegit,
Ex eadem maſſa ſimili ratione refecta
Jam renovata, redit flos carnis, & hoſpita pacis
Virgine deſponſa caro non eo ſemine nato
Artifici conjuncta ſuo, ſine debito mortis
Angelus hæc mandata Patris, per ſidera defert,
Lucida, ut angelica credantur nuncia fama,
Virginis ut virgo, carnis caro debita ſolvat.
Talibus ingreſſus ſequitur veſtigia mortis
Parvulus immanis, ſenior, puer, & Juvenis vir.
Poſt ubi juſta viri completa eſt roboris ætas,
Paulatim ſolitus ſocia deperdere vita:
In fœdas etiam rugas & inertia membra
Mutari ſpecie vacuatis ſanguine venis
Conſtitit, haud habitum paſſus veteraſcere carnis,
Quave manum extendit temere contingere lignum.
Qua die, quove loco cecidit clariſſimus Adam,
Hoc redeunte die volventibus annis
In ſtadio ligni, fortis congreſſus athleta,
Extenditque manus, pœnam & pro laude ſecutus
Devicit mortem, quia mortem ſponte reliquit.
Exuit exuvias carnis, & debita mortis;
Serpentis ſpolium devicto principe mundi
Affixit ligno, refugarum immane trophæum.
In cujus ſignum Moſes ſuſpenderat anguem,
Ut quotquot fuerant multis ſerpentibus icti,
Aſpicerent ipſum fictum fixumque draconem.
Poſt ubi ſecretas inferni venit ad undas,
Atque ſuum victor captivum luce retexit,
Aſtanti, juſſumque Patris virtute peregit,

Spon-

Sponte ſuum corpus, quod liquerat, ipſe recepit.
Cauſſa hæc mortis erat, eadem via facta ſalutis,
Nuncius ille doli, ſed pacis nuncius iſte;
Sponſa virum necuit, genuit ſed ſponſa leonem.
Virgo viro nocuit, ſed vir de virgine vicit:
Cujus in exemplum ſopito corpore ſomno,
Sumitur ex latere mulier, quæ coſta mariti;
Quam carnem de carne ſua, deque oſſibus oſſa
Evigilans dicit, præſaga mente locutus.
Mira fides, merito Paulus certiſſimus auctor
Chriſtum de cœlis Adam docet eſſe ſecundum;
Veritas ipſa ſuis exemplis uſa refulget;
Nec cupit ex alieno acres oſtendere greſſus:
Pauperis hoc opus eſt, propriæ virtutis egeni.
Hæc Paulus docuit magnus myſteria docta,
Scilicet in Chriſto eſſe decus, tuum Eccleſia cernens
Hujus de latere, ligno pendentis in alto
Corporis exanimi ſanguis manavit & humor.
Fœmina ſanguis erat, aquæ erant nova dona lavacri,
Hæc populi vera eſt viventis Eccleſia mater.
De Chriſti nova carne caro, deque oſſibus oſſum.
Golgotha locus eſt, capitis Calvaria quondam,
Lingua paterna prior ſic illum nomine dixit,
Hic medium terræ eſt, hic eſt victoria ſignum.
Os magnum hic veteris noſtri docuere repertum,
Hic hominem primum ſuſcepimus eſſe ſepultum,
Hic patitur Chriſtus, pio ſanguine terra madeſcit,
Pulvis Adæ ut poſſit veteris cum ſanguine Chriſti
Commixtus, ſtillantis aquæ virtute levare.
Hæc ovis eſt una, quam ſe per ſabbatha vivam
Inferni e puteo ſtatuit ſubducere paſtor.
Propterea cunctæ carnis præmortua membra
Curabat ſabbathis, aut cœci a germine nati
Lumina, quæ nondum dederat cernendo peregit:
Aut hominem totum exanimem per ſabbatha vivum,
Deque ſepultura præſenti plebe vocavit:

Ipſe

Ipſe novi factor, veteris bonus ipſe refector,
Aut quæ defuerunt, ſupplens, aut perdita reddens.
Hæc ineunte die ſancto, ſperantibus in ſe
Facturus plene pro pacto, poſſe docebat.
5. Quid? caro ſi moritur, nec ſpes datur ulla ſalutis,
Quas habuit cauſas, hominem ſe fingere Chriſtus
Et medicare homines, aut curam carnis habere,
Si revocat paucos, cur non revocavit & omnes?
Corruptela potens liquefactum ſolvere corpus,
Non poterit virtus Domini revocare ſolutum?
Credunt interitu, qui non ſua corpora ſolvi,
Non credunt domino, ſua qui vult merſa levare,
Aut nolle præſtare bonum, neque poſſe potentem
Dicunt, ignari quanto de crimine lactent,
Infirmas auſi cauſas præponere morti.
In grano latet arbor, & hoc niſi terra ſepultum
Putreſcat, non dat decoratos arbore fructus.
Jam liquidæ ſtringentur aquæ, ſtridente rigore
Saxa fient, & ſemper erunt, niſi magna poteſtas
Solverit inducto molli ſpirante tepore.
Viticulæ in gracili latet ingens corpore botrus.
Si quæras, non eſt: cum vult Deus, eſſe videtur.
Arboribus folia, ſpinis roſa, germina campis
Mortua deficiunt, & rurſus viva reſurgunt.
Hæc homini Deus ante oculos revocata reformat,
Propter quem locuples primus large omnia fecit.
Omnia nuda cadunt, ſuo corpore ſingula veſtit:
Cur hominem ſolum, cui tantos fudit honores,
Non tantum revocet ſibi, quem ſuper omnia fecit?
Ergo caro & ſanguis Dei regno digna negatur,
Tanquam ſit Paulus proprie de carne locutus.
Ille quidem magna docuit, ſed inania corda
Carnali ſermone putent, nam priſtina facta
Sanguinis & carnis voluit ſub nomine dicta,
Cœleſtis magni memoratus verba magiſtri,
Qui per aquam de ſe genitis ſui nomen honoris
Dona-

Donavit, pignusque ſuo de ſpiritu fudit.
Ut cujus fuerant homines virtute redempti,
Hujus & acciperent renovati nomen honoris.
Ergo quia populis nondum ſuo fonte renatis
Sordibus antiquis tectis, & debito mortis
Ex veteri cauſa regnum cœleſte negavit,
Dicens, humanum rurſus debere renaſci
Quod natum eſt de carne, caro eſt, de ſpiritu vita,
Radicis veteris nova germina gloria mutans
Ablutum corpus jam non de carne vocari:
Hoc ſequitur Paulus, ſic eſt de carne locutus,
Denique dixit, oportere ſuperindui veſtem,
Hunc habitum fragilem, mortalem contegi formam.
Non aliud corpus dari, ſed prius illud inermem
Undique regno Dei lato circumdari totum,
Momento aſpectus oculi mutabitur, inquit,
Ut rufæ cæræ facies diſpanditur herba,
Et mutat proprium candenti ſole colorem:
Sic eadem caro fulgenti de gloria ſumens,
Gaudebit, ſemper gaudens, & morte carebit,
Devictum clamans crudelem corporis hoſtem,
Glutitam mortem, fortis victoria Chriſtus,
Ingentes Deo ſumma ferens ad ſidera laudes.

LIBER III.

1. Jam genuit, quondam ſterilis, cognomine mater,
Jamque novus gaudet populus de libera natus,
Expulſa famula merito cum prole ſuperba;
Viventis quoque fontis aquas ingrata relinquit,
Et tepidis errans ardenti ſidere potat.
Jam poſſunt gentes, Abraham clamare parentem,
Quæ vocem Domini ratione ſecutæ,
Omnia liquerunt peregre, ſe ſiſtere vitæ,
Lætare o ſterilis, promiſſam concipe plebem,
Erumpe & clama, quæ nulla prole beata,

De qua dicebat per vates spiritus olim:
Hæc genuit gentem multis ex gentibus unam,
Cujus principio semper pia membra laborant.
2. Hujus Abel justus pastor pecudumque magister
Fraternæ occidit quem olim violentia dextræ.
Hujus Enoch, insigne decus de corpore membrum
Deo digressos populos facinusque sequentes,
Dum furit in terris refugarum turba latronum,
Sagrilegum genus ut fugeret crudele gigantum,
Consilio revocabat, in omnibus ipse fidelis,
Ingenti gemitu placuit, meritoque labore
Translatum magno pignus servatur honore.
Perfectus laude, & sine culpa Noa repertus
Testificante Deo justus in adultera plebe,
Bis quinquagenis arcam qui texuit annis,
Venturum excidium factis & voce ferebat,
Promeruit tantis ereptus mortis ab undis,
Et cum prole sua servatur. Gente sequente
Est Abraham, cujus gnatos vos esse negatis,
Qui primus genere & patria, & genitore relicto
Voce Dei suasus secessit in extera regna,
Tantos Dei meruit sublimis dignus honores,
Gentibus ut pater & populis credentibus esset.
Cum patribus Jacob, quorum pater ipse per omne
Vitæ suæ spatium lætissima tempora Christi
Præcecinit verbis, actu, virtute, labore.
Hunc sequitur Joseph, fœdæ sine sorde juventæ,
Carceris & duræ conficta calumnia pœnæ.
Gloria post gemitus, regnique secunda corona,
Inque fame panis tribuendi larga potestas.
Tam propria Christi, tam lucida lucis imago
Omnibus est manifesta, quibus sunt lumina menti,
Ut speculo vultus firmam spem cernere possint.
Judas ipse Pater, regalis sortis origo:
Unde duces geniti, cujus de semine reges
Nunquam defuerunt, donec ventura potestas
Gen-

Gentibus expectata diu promissa veniret.
3. Dux populi Moses, qui limina regia liquit,
Spernens divitias florentes tempore parvo,
Maluit afflictus populi portare labores
Subnixa cervice, minis non territus ullis,
Quam sibi delicias, multasque remittere pœnas,
Pro magnaque fide, pro tanto mirus amore,
Armatus virtute Dei magnalia gessit.
Percussit gentem plagis, terramque reliquit,
Confundit regem durum populumque reducit.
Calcavit fluctus, hostes demersit in undis,
Fecit aquam dulcem per lignum, semper amaram:
Cum Christi populo manifeste multa locutus,
Cujus de facie lux, & nitor ore refulsit,
Acceptam legem per paucos fudit in orbem,
Exempla implicita, propriorum certa laborum,
Percussit petram, jussus quoque flumina fudit,
Extenditque manus, ut signo vinceret hostem.
Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur.
Hic probus & magnus cum laudis pace quievit,
At Jesus Nave filius, Auses ante vocatus,
Spiritus hunc sanctus socium sibi nomine junxit,
Hinc fluvium scidit, & populum transire coegit,
Distribuit terram gratis, promissa paterna,
Solem cum luna statuit, dum vinceret hostem,
Expulit externas gentes, prolemque gigantum,
Excidit lucos, aras & templa subegit,
Omnia legitima solemnia mente peregit.
Nominis exemplum Christi, virtutis imago.
4. Quid de Judicibus populi per singula dicam,
Quorum virtutes si conscribantur in unum,
Verborum spacio numerosa volumina complent.
Attamen ex multis paucorum dicere vitam,
Corporis explendi verborum postulat ordo.
Ex quibus ut Gedeon, dux agminis, acer in hostem,
Non virtute sua tutelam æquirere genti

Firmatusque fide signum petit excita menti,
Quo vel non posset, vel posset vincere bellum,
Vellus ut in noctem positum de rore maderet,
Et tellus omnis circum siccata jaceret,
Hoc inimicorum palmam coalescere mundo:
Atque iterum solo remanenti vellere sicco,
Hoc eadem tellus roraret nocte liquore.
Hoc etenim signo prædonum stravit acervos,
Congressus populo Christi, sine milite multo,
Tercenteno equite, numerus Tau litera græca,
Armatis facibusque & cornibus ore canentum.
Vellus erat populus, ovium de semine sancto.
Nam tellus variæ gentes, fusæque per orbem.
Verbum, quod nutrit, sed nox est mortis imago,
Tau signum crucis, & cornu præconia vitæ,
Lucentesque faces in lychno, spiritus ardens.
Scilicet hoc testamen erat virtutis imago,
Non prius angelica mortis fera prœlia vinci,
Quam populo indocili merito sua culpa relicto
Florentesque fide gentes in laude receptæ.
Debbora quin mulier super omnem maxima famam,
Pro patria quæ belligero subnixa labori,
Stipite sub palmæ populum vicisse canebat,
Quapropter victi simul hostes terga dedere:
Sisara dux fugit, cui non vir, nec manus ulla
Restitit. Hic Baal Christi victoria signo
Exemplo refugæ, devicit fœmina ligno.
Jephta fide firma, qui duro vulnere votum
Ausus mercedem belli Deo dicere grandem;
Hic quia quæ non vult Dominus, promiserat amens,
Occurrit primo carum sibi pectore pignus,
Nulli sperata cecidit quod sorte repente,
Promissum ut staret, solvit pia jura parentis,
Peccati votum violenta mente coperuit
Immanis timor, orbatæ solatia vitæ
Pro scelere obtinuit famam, pro crimine laudem.
Nec

Nec non ſamſonis ſuper omnia corpora vires,
Spiritus hoc donum capiti conceſſa poteſtas,
Pro populo ſolus, nullo mucrone, nec armis,
Os retinens aſini proſtravit corpora mille,
Vincula nulla virum vinctum potuere tenere.
Gloria ſed poſtquam captivi mota receſſit,
Occidit, atque hoſtes victus ſua morte redemit.
5. Mirificus Samuel, cui Reges ungere primum
Præceptum, dare chriſma, viros oſtendere Chriſtos,
Talibus in vitæ ſpatio laudabilis egit,
Ut quoque poſt requiem prophetica jura teneret.
Pſalmographus David, magnus Rex atque propheta
Paſſurum Chriſtum ſubmiſſa voce canebat
Sponte quod ingratus populus ſine lege peregit,
Cui Deus ex utero fructum promiſerat olim
Prolem ſublimi ſolio ſuo ponere ſanctam:
Fixa fides Domini, quæ ſponderat, omnia fecit.
Aemulus Ezechias, populi corrector inertis,
Oblitis legem qui reſtauravit iniquis,
Hæc olim mandata Dei prior omnia juſſit,
Qui precibus bellum, non ferri cuſpide ſolvit.
Hic moriens lacrymis annos ac tempora vitæ
Accepit, merito talem tulit actus honorem.
Ingenti Zelo Joſias, rector & ipſe,
Tantum nemo ſupra, nec poſtea taliter egit.
Idola deſtituit, deſtruxit templa nefanda,
Atque ſacerdotes ſuper aras igne cremavit,
Oſſa Prophetarum falſorum cuncta refodit,
Incenditque aras adolenda cadavera lignis.
Inſignis fidei in laudem, memorabile, tactus
Nobilis Elias, qui nondum debita mortis
Guſtavit, quoniam rurſum venturus in orbem eſt,
Ergo infracta fides populum regemque furentem,
Militiam Domini, qui deſeruere beatam,
Verberibus, Flammis caſtigans hoſtes amaris,
Sidera concluſit, tenuitque in nubibus imbrem.

Esse Deum, ostendit cunctis, apparuit error,
Nam madidæ partes hostiæ fluvio, super aras
De cœlo precibus, veniens vi, flamma comedit:
Et quoties voluit, toties ruit ignis ab alto.
Divisit fluvium, transgressus & avia fecit,
Sublatus curru paradisi vectus in aulam est.
Hujus discipulus fortis successor Heliseus,
Qui duplicem Eliæ petiit sibi sumere sortem,
Ad castigandam violento verbere plebem,
Tantum pro Domino, & talem spiravit amorem.
Jordane percusso, pedibus via facta regressus,
Demersam fluvio relevavit virga securim,
Mortificumque cibum in vitalem transtulit escam,
Detinuit pluvias iterato tempore duplo,
Mundavitque lepras, hostes caligine cepit:
Cujus post obitum jam condita membra sepulchro,
Abjectus quidam, mactatus cæde latronum,
Mortuus ut tetigit, revocata luce revixit.
6. Esaias, locuples vates, cui fontes aperti,
Tam manifesta fides, verbum Dei ore profudit,
Largaque per Christum Patris est promissa voluntas,
Præstata viam vitæ, atque probata per ipsum est.
Quem populus sectum ligno, sine labe repertum,
Immeritum, demens crudeli morte peremit.
Sanctus Hieremias, quem gentibus esse prophetam
Aeterni virtus jussit, dixitque futurum:
Qui quoniam plebis facta illaudanda revolvit,
Et fore captivam, nisi pœnituisset iniquos,
In famulos fieri præsaga voce locutus,
Vincula dura tulit, squallenti carcere clausus,
Inque luto putei fames hausit tabida membra:
Sed postquam, quæ noluerant audire, probavit,
Atque hostes vinctum populum duxere triumphis,
Horrida vix tandem caruit sua dextra catenis.
Nulla morte virum constat, neque cæde peremptum.
Ezechiel fidus, dives cui gratia verbi

Con-

Concessa est, peccatorum secreta videre,
Afflictus lugere suos, veniamque precari,
Cernere vindictam sanctorum cæde futuram,
Sanctorumque locum regni, carnisque salutem
Spiritu implicitus, gressus aditusque videre.
Osea, Amos, & Micheas: simul Abdia, Jonas
Atque Naum, Habacuc, Sophonias, Aggæusque,
Zacharias vim passus, & Angelus ipse Malachim,
Hi vates Domini, quorum chorus usque canentum,
Ac pariter laudis propriam meruere coronam.
Quam magnus Daniel, qualis vir, quanta potestas,
Qui falsos testes ipsorum prodidit ore,
Servavitque animam damnatam crimine ficto,
Somnia secreta & Regis prior ore resolvit,
Prævidit Christum regnorum solvere membra,
Pro Domino reus est, factus quoque præda leonum,
Servatisque palam cunctis in pace quievit.
Hujus tres socii vix digna laude canendi,
Ex numero tanto decretum regis iniquum
Contempsere pii, quorum data corpora flammis
Tradere se pœnis potius pro nomine magno,
Quam genibus nixi simulacro pandere palmas,
Jam præclara fides, jam spes super omnia fulgens
Extinxit rapidos ignes, & vicit iniquos,
Esdras vates, legis doctor, & ipse sacerdos
Qui populum captum post tempora plena reduxit,
Ignibus & multa consumpta volumina vatum
Spiritu completus, memori omnia reddidit ore,
7. Grandis Joannes, super omnes femine natos,
Cujus difficile poterimus dicere laudes,
Ablutor carnis, Domini præcursor apertus,
Ablutor Christi, prior ipse renatus ab illo,
Fœderis ille novi primus, veterisque supremus
Proque via vera, prior hostia cæsus obivit.
Ecce Deus Christus, pariter bissena juventus,
Omnibus una fides, amor unus, & una potestas,

Flos hominum, mundo lucentes lumine Christi,
Et comites, & apostolici, qui vera locuti,
Auribus audivere, oculis videre salutem,
Tractavere manu corpus de morte receptum,
Convixere cibo assidue, testantur ut ipsi.
Hunc Paulus prælectus Apostolus in vice missus,
In cælos raptus vidit quoque; missus ab illo,
Barnaba cum comite, sociisque prioribus, uno
Fœdere conjunctis, per gentes tradit ubique
Esse caput Christum, sunt cujus Ecclesia membra,
Corporis ipse salus, membrorum vita perennis,
Ipse caro factus, pro cunctis ipse peremptus,
Ipse resurrexit primus, spes una salutis,
Discipulisque suis formam dedit, hi simul omnes
Indignas varie pœnas pro nomine passi.
8. Talia membra gerit specioso corpore mater
Libera, quod nunquam Domini præcepta reliquit,
Inque domo senuit, Domino lectissima semper,
Invidiam, pœnas, ejus pro nomine passa.
Nam sterilis quoniam, nondum secura futuri,
Ediderit populum cœlesti semine natum,
Atque suæ famulæ portavit spreta dolorem:
Hanc sterilem quondam, nunc tempus cernere matrem
Hæredem natum suæ libertatis habere,
Non similem famulæ, quanquam de semine cœli
Conceptum genuit, sibi conditione jugatum,
Absit, ut illicitis verbis temeraria voce
Egregios homines, ardentia sidera cœli,
Semine conjunctos tantum, vel sanguine plebi,
In solidum passim famulum dicatis atrocem,
Aut populum Domini, legis mandata secutum,
Servili specie quisquam putet esse loquendum.
Sed peccatorum vacuam sine mente catervam,
Qui promissa Dei, dubia spe, corde locarunt,
Præsentis vitæ misera dulcedine victos,
Debita servitio capitis sua culpa subisset,

Si-

Si legem plebi peccati causa jugabit.
Nam servire Deo, totoque incumbere corde
Intemerata Fides, libertas sponte paratur.
Ergo Patres justi, sancti sine labe Prophetæ
Adventum Domini, multi cecinere futurum.
Testanturque fide cœlestia jussa prophanis,
Cum quibus immanes satiati gloria Christi,
Consortes virtutis, verba sacrata replentes
Firmavere fidem, factis prædicta probando.
9. Quorum discipuli, qui successere per orbem,
Conflati virtute viri, nostrique magistri
Conjunctos operis nobis tribuere honores.
Ex quibus electum, magnum, plebique probatum
Hac cathedra Petrus, qua sederat ipse, locatum
Maxima Roma Linum, primum considere jussit.
Post quem Cletus & ipse, gregem suscepit ovilis.
Hujus Anacletus successor sorte locatus,
Quem sequitur Clemens, is Apostolicis bene notus.
Evaristus ab hoc rexit sine crimine legem.
Sextus Alexander Sixto commendat ovile.
Post expleta sui qui lustri tempora tradit
Telesphoro, excellens hic erat, martyrque fidelis.
Post illum socius legis, certusque magister,
Cum vestri sceleris socio, præcursor & auctor
Advenit Romam Cerdo, nova vulnera gestans,
Detectus, quoniam voces & verba veneni
Spargebat furtim: qua propter ab agmine pulsus
Sacrilegum genus hoc genuit, spirante dracone.
Constabat pietate vigens Ecclesia Romæ
Composita a Petro, cujus successor & ipse,
Jamque loco nono cathedram suscepit Higinus.
Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
Angelicus pastor, quia tradita verba locutus,
Aque Pio suscepit Anicetus ordine sortem,
Sub quo Marcion hic veniens, nova pontica pestis,
Nondum secretum facinus suo corde reclusum,

Passim vulgo loquens latebrosa perfidus arte.
Sed postquam cœpit mortis proferre sagittas,
Abjectus merito tam sævi criminis auctor,
A sanctis reprobus: patuit mirabile monstrum.

LIBER IV.

1. Hæc populo Juveni, qui dives liber & hæres
Possidet æternam spem laudis jure dicatam,
Non ut doctores (solus daret omnia Christus)
Sed famulos Christi, jubet inviolata potestas
Ingenti zelo flagrantes, pacis amore
Armatos, molem belli deducere terræ
Excelsas turres & mœnia sæva malorum,
Surgentesque minas, populi contra agmina sancti
Detrahere, vacuas voces dissolvere vento.
Quapropter merito nos æmulamenta locuti,
Ipsius ex verbis etiam monumenta salutis
Nitimur exprimere, quæ gratia larga profudit,
Prædonisque plagam sanctis aperire copertam,
Ex improviso, nequis rudis, inscius, audax
Incidat, & captus cœlestia dona relinquat.
2. Ergo Deus cunctis mortalibus unus ubique est,
Aeternum regnum, profundæ lucis origo,
Fons vitæ, potus sapientia conditus omni:
Protulit ipse orbem, cujus sinus omnia cingit.
Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit,
Materies nulla est facta, ut sit sponte perennis,
Quæ fuerit semper, nullo facto recreata,
Cœlorum, terræ, maris infernique locator.
Spiritus, aeris est divisor, conditor, auctor,
Solus perpetuus Deus est, immensa potestas.
Hunc lex esse Deum, populo monstraverat unum,
Cujus vox Mosi pollens in monte locuta est.
Illius hæc virtus, sapientia, gloria, verbum,
Filius immenso genitum de lumine lumen,

Per

Per vatum voces hunc unum clamitat esse
Ordine suscipiens Paulus, sic tradit & ipse
Unum hunc esse Patrem, per quem sunt omnia facta,
Atque unum Christum, per quem Deus omnia fecit,
Ad quem se curvare genu plane omne fatetur,
Ex quo omnis patria in cœlo terraque vocatur,
Qui zelat populum summo pietatis amore,
Ut pater, & sancte vult omnem vivere carnem,
Apparere sibi mundam sine crimine plebem.
Hoc zelo nostram custodit lege salutem,
Legitimos monet esse, jubet, castigat & instat.
Corripiens Galatas fratres, & Apostolus idem,
Talem se Paulus zelum se scripsit habere.
3. Reddidit ergo Deus gratis peccata paterna,
In cataclysmo enecans pariter cum prole parentes,
Gentesque jam quarta genitos de stirpe nepotes,
Cum fere nongentos hos tunc adjuverit annos.
Judicium durum, sententia sæva videtur,
Parvulus & Sodomis adhuc insons, mollis, inermis,
Ut careat vita: quid enim peccaverat infans?
Quod crudele putes, hoc est pietatis honestum.
Auctores sceleris, facinus ne cresceret ultra,
Extinxit, sobolemque Patrum peccata sequentum.
Sed non cum patribus pœnas innoxius infans
Perpetuas luit: ignarus, neque criminis auctus,
Ne fieret sceleris consors ætatis adultæ,
Sponte futura mala, mors immatura resolvit.
4. Cur Deus ergo jubet pecorum sibi sanguine fundi.
Legeque constringit, nequis transcenderet errans
In populo, lapidum præsenti morte minatus.
Atque iterum hæc reprobat, negat hæc sibi munera grata,
Corripiens plebem peccati examine pressam.
Ipse Jubet verax, justus simul ipse repellit:
Si quæris caussas? errans desiste moveri,
Caussa etenim fidei rationis imagine major.

Aspi-

Aſpice per ſpeculum fulgentis luminis umbram,
Quid vituli ſanguis, vitulæ cinis, hircus uterque,
Hic dimiſſus abit, cadit alter at hoſtia templo:
Sanguine nam vituli populum, ſimul omnia vaſa,
Atque ſacerdotes, & ſcripta volumina legis,
Sparſit aquæ mixto, vates ſic juſſus ab alto:
Nam propriam ſpem, nec ſpeciem virtute vacantem,
Exemplo vituli paſſurum in corpore Chriſtum,
Qui juga dura ferens humeris, temonis aratro
Fortiter abrupit ſua pectora vomere ferri,
Infundens ſulcis animæ ſui ſanguinis undam;
Nam templi vaſa hæc deſignant corpora noſtra.
Ipſe Dei templum verum, non ante dicatum,
Namque ſuo ſocios homines ſibi ſanguine fecit,
Atque ſacerdotes voluit ſui corporis eſſe.
Ipſe Patris ſummi perfectus jure ſacerdos,
Auditum, viſum, greſſum mundavit inertem,
Aſperſitque libro teſtes præſaga locutus,
Demonſtrans legem ſuo vinctam ſanguine ſancto.
Hanc & per vitulam manifeſtat victima cauſſam,
Sanguine de cujus pro plebe piacula ſumens
Intra velamen primus Levita ferebat,
Caſtrorum extra fores corpus juſſuque cremavit,
Cujus de cinere mundabat corpora lapſa.
Hoc Dominus noſter, qui nos ſua morte redemit,
Extra caſtra, volens populi vim paſſus iniqui
Implevit legem factis prædicta probando,
Qui vere mundat plebem contamine plenam,
Omnia concedens quaſi dives corporis auctor,
Intra velamen cœli cum ſanguine greſſus,
Effudit quem pro multorum mortibus unus.
Ergo ſacerdotem magnum decet hoſtia ſancta,
Quam digne perfectus habens, offerre probetur.
Corpus habet, hæc eſt mortalibus hoſtia viva,
Hanc dignam magnis pro cunctis obtulit unam
Hircorum ſpecies homines decet eſſe, repulſos

Ex

Ex duobus populis ſteriles, ſine fructibus ambos,
Quos in Evangelio Dominus quoque dixit, & hœdos
Abs ovibus cerni ſtantes in parte ſiniſtra,
Eſſe quidem quosdam Domini pro nomine paſſos,
Sic actum ſterilem, fructum velaſſe, ſupremo
Hos merito dignos aræ, decet eſſe prophetas.
Abjectos alios, Lazaro ut dives iniquus,
In ſua duricie qui permanſere repulſi:
5. Nam velum in medio pendens cernebat utrosque,
Inque duas partes ædem diviſerat unam.
Interiora quidem ſanctorum ſancta vocata,
Iſtic ara ſita effulgebat nobilis auro,
Teſtamenta ſimul, tabularum legis, & arca
Pellibus agnorum cœli contecta colore.
Interius veſtita auro, media omnia ligno,
Hic tabula legis, hic Manna eſt urna repleta,
Hic Aaron eſt virga, crucis quæ germina profert,
Ipſi diſſimilis, Styracis tamen arbore nata.
Atque ſuper Cherubin per formam quattuor unam
Pandebant pennas, & ſagmina juſſa tegebant.
Exterius velum, pars ædis aperta patebat,
In faciem; lato gravis æris ſtabat aheno,
Et cantelabrum bis ternis undique ramis,
Connexis medio calamo, totidemque lucernæ.
Aurea materies complebat lumine templum.
6. Ergo prior templi facies communis, aperta,
Declarat ritum populi ſub lege morantis,
In cujus tenebris ſeptemplex ſpiritus, unus
Lucebat ſanctus ſemper, plebemque tegebat.
Hoc candelabrum verum, vivæque lucernæ,
Per legem & vates perlucens corde ſubactis,
Inque typum terræ facta ara traditur eſſe;
Hic operæ populi, quas non ſine ſanguine ſemper
Obtulit, effuſo, vitam ſine lege, cruore
In patulo paſſim comparuit omnibus olim;

Iſthic

Isthic & Dominus pro cunctis hostia factus.
Totam designat terram, specialiter aram.
Fœderis hinc etiam novi inenarabilis auctor,
Discipulus Joannes, animas pro numine passas,
Testatur tali sese vidisse sub ara,
Clamantes Deì vindictam pro cæde potentis.
Isthic interdum requies: sub corpore terræ
In parte ignota quidam locus extat apertus,
Luce sua fretus, Abrahæ sinus ille vocatur
Altior a tenebris, longe semotus ab igne,
Sub terra tamen. hæc ara vocatur ahena,
In qua velamen pullum memoravimus esse.
Dividit hæc partes ambas unamque recludit
Dissitam ab æterna, cultura & temporis usu,
Non inimica sibi quamvis distantis amoris,
Tempore divisa & spacio, & ratione ligata.
Una domus, quamvis velo partita videtur,
Atque adeo passo Domino velamine rupto,
Cœlestes patuere plagæ, cœlataque sancta,
Atque duplex quondam, facta est domus una perennis.
7. Interius templum, populum de nomine Christi
Cœlesti cultu, ipsa Dei mandata sequentem,
Personæ hic proprie vere, non umbra ligatur,
Perfectis rebus completum tradidit ordo.
Arca sub exemplo, corpus venerabile Christi
Ostendit, sacro per lignum spiritu junctum.
Aeriæ pelles caro, non ex semine nata,
Extensa in ligno, simul intus spiritus ardens
Aurigera specie conflatus, jungitur illi,
Ut caro pace data, cum spiritu mixta vigeret.
Carnis & urna typum Domini fert aurea plena,
Fœderis ipsa novi Dominum declarat aperte,
Manna, quod est panis cœlestis, verus, in illum
Traditus a patre, quem tribuit pro pignore sanctis,
Perfecte dabit hunc illis, qui vincula pacis
Semper amatores operum tenuere bonorum.

Et

Et tabulæ duplices conſcriptæ legis in arca,
Significant ſimul hæc in Chriſto condita ſemper,
Qui vetus atque novum mandatum pertulit ipſe,
Arca patris ſummi, per quem dedit omnia dives.
Et virga Styracis fructus nucis attulit ipſa.
Virginis hæc ſpecies, genuit quæ ſanguine corpus,
Conjuncta in ligno, ſedabit mortis amarum
Interius fructum dulcem, de ſpiritu ſancto.
Sicut Eſaias virgam de ſemine Jeſſæ
Prædixit Mariam, de qua flos exit in orbem.
Ara, nitens auro, cœlum declarat in alto,
Quo ſanctæ ſubiere preces, ſine crimine miſſæ:
Hanc aram Dominus dixit, qua munera ſiquis
Offert, ut primum pacem cum fratre retractet,
Sic demum flagrare preces ad ſidera poſſunt.
Hoc Chriſtus victor ſolus, primuſque ſacerdos,
Obtulit incenſum precibus, non arbore natum.
Nam Cherubin cum ſit bis binis vultibus unum,
Eſt unum verbum, per quattuor ordine ductum,
De patre quæ Chriſtus pleniſſima pertulit ipſe
Mandati ſperata novi, ſolatia vitæ.
Aſt quater alæ ſex, veteris præconia verbi,
Teſtificantis ea, quæ poſt ea facta docemur.
His alis volitant cæleſtia verba per orbem,
His etiam Chriſti ſanguis contectus habetur,
Obſcure vatum præſago dictus ab ore.
Alarum numerus antiqua volumina ſignat,
Eſſe ſatis certa viginti quattuor iſta,
Quæ Domini cecinere vias, & tempora pacis.
Hæc cohærere novo cum fœdere cuncta videmus:
Sic quoque Joannes, ſic pandit ſpiritus illi
Tot numero ſolio ſenioribus inſuper albis,
Atque coronatis cohibentibus omnia mitra.
Ad ſolium Domini, vitreum & mare, ſtare ſub igne,
Quattuor aligera atque oculis animalia plena
Intus exterius, quæ ſunt arcana patere:

Signi-

Significat verbo ſimul omnia clauſa videri,
Nam vitreum flammæ mixtum mare, dona lavacri
Spiritu conflato credentibus eſſe tributa.
Quæ pietas Domini? quis tantum dicere poſſit,
Ante tribunale, ante pavimentumque paravit,
Ut fora judiciumque ſibi anticipare volentes.
Et fugerent, eſſet properanti copia lata.

8. Sic igitur lex, & miri cecinere prophetæ,
Omnia ſic conjuncta vigent, veteriſque novique
Fœderis, illa ſacra & verborum immania dicta.
Sic & Apoſtolicæ voces teſtantur ubique,
Nec quidquam veteris non eſt novo denique junctum,
Sic errant, & dictorum ſic facta retorquent,
Qui falſas finxere vias, dominumque, Deumque
Aeternum regem, qui tantum protulit orbem
Detrectant, aliud quærunt ſub nomine ficto,
Mentibus orbati, quas amiſere furentes,
Externum legi Chriſtum affirmare volentes.
Nec mundi Dominum, carnis neque velle ſalutem,
Nec virtute patris factorem corporis ipſum:
Quos obturatis fugiendum eſt auribus ultro,
Nec ſermone ſuo maculent innoxia corda.
Nos igitur, quos tanta Dei perfudit honeſtas,
Veraque doctoris cœleſtia verba magiſtri
Inſtituere bonis, recta & monumenta dedere,
Semper honoremus Dominum, ſine fine canamus,
Gaudentes puraque fide, certaque ſalute:
Nati vero Deo, nutrimur pane perenni,
Aeternam toto ſperantes pectore vitam.

LIBER V.

1. Primus referens inimici ex ordine verba,
Quæ refuga illicite molitus protulit amens.
Hinc etiam carnis ſpes & victoria Chriſti,
Et ſpecies breviter falſarum dicta viarum.

Inde

Inde ſequens conjuncta docet miſteria legis,
Inque novo Deus quæ fœdere tradidit unus.
Tertius ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus & patribus ſacratos eſſe miniſtros,
Quos numero bis ſex de cunctis Chriſte legebas
Majorum natu cum nomine tempora, luſtri
Tempora Servati, ſceleris cui paruit auctor
Ignotus, ſine lege, vagus, cum prole relictus.
Quartus & ipſe refert obſcura piacula legis
Eſſe typum veteris, quæ paruit hoſtia vere,
Jamdudum expectata piis cum ſemine ſancto.
Hic quintus multos nexus nodosque reſolvit.
In planum mala convolvit quæcunque latebant.
Argumenta trahens, ſed non ſine teſte propheta.
Et quamvis hoſtes muniti fortibus armis,
Vincamus, tamen illicita, polluta, neſanda,
Commaculata ſimul, ſic miſcuit omnia ſerpens,
Cæcorum ſine luce viam, contamine vocem.
Ut dum factorem mundi contendimus ipſum
Eſſe Deum ſolum, vatum quoque voce locutum,
Ignotumque alium quenquam non eſſe probamus.
Vix mundam linguam ſermonis culpa reſervet.
Complexu vario notum dum laude ſequentes,
Culpamusque alias ignoti tempora ſcra:
Sed cogunt nos multa doli cælata venena,
Ancipiti quanquam cum crimine, pandere verba.
2. Quis nam ergo Deus? quem verum dicitis eſſe,
Ignotum populis, alienum denique mundo?
Hunc quem nemo prius norat, hic venit ab alto:
Si ſua, cur tam ſera petit? ſi non ſua; quare
Ut prædo rapit, & populum ſub lege morantem
Ignotis toties per legem vocibus opplet?
Si miſereri etiam venit, & ſuccurrere cunctis,
Et relevare gravi devictos funere mortis,
Carnis & obſcœno ſpiramen ſolvere vinclo,
Qui cohibetur homo interior, conciſus inique,

Cur tam sero pius vigilans, semperque benignus?
Qui nunquam prius omnino se præbuit ulli.
Transmissis numero, alienos ore requirens
Nunquam expectatus, non notus, missus in orbem.
3. Pastor ovem quærens, quam non amiserat ante,
Debuit exutus carnem, quasi victor, ut ipse
Spiritus, ut fuerat semper, talesque volebat.
Omnes expulsas animas sine corpore passim
Eripere, & carnem spoliatam linquere terræ.
Una die pariter complere cadavere mundum,
Evacuare orbem, atque animas attollere cœlo.
Progenies hominum nasci cessasset in unum,
Et nulla posthac generis prosapia vestri
Nata foret, pestemque novam fudisset in orbem.
Vel quia tunc nihil ex his factum ostenditur esse,
Debuerat finem generi statuisse futuro,
Connubii solido complexus corde replesset,
Fecisset torpere viros, sine germine fructus,
Fœminei sexus cubitus tædere dedisset,
Claussisset penitus carnis genitalia membra,
Nulla voluntas nostro animo, neque posse facultas.
Post hæc posset & interior homo sanguine junctis
Hærere infusus carni, semperque periret.
Semper ovis perit, ergo nec est servare potestas?
Cum semper nascatur homo, sub crimine mortis
Quod pastoris opus, si sic inventa docentur?
Inquæsita ergo, sed non erepta probatur.
Nunc vero delectus adest, connubia adire,
Ut semper fuit, quem junxit certa propago,
Nascuntur gentes & vix numerabile vulgus,
Accipiunt animas nascentum corpora viva:
Nec Paulum decuit, quamvis pro tempore quosdam
Hortari, velut ipse fuit, pare sorte manere;
Temporis angusti cernens instantia multa,
Nam teneras alias ætates nubere jussit,
Nec se fraudari, sed debita reddere pacto.

Vos-

Vos autem astuta quis suasit fraude manere,
Diviso prolis securos degere amore,
Crimen adulterii committere, perdere vitam?
Et quanquam perit, id falsare agnomine verbi.
Quapropter vocis tam dulcia cuncta profundit
Impavidi quidquid placet, ut faciatis oportet,
In faciem casti, maculati crimine furtim,
Hac causa vos connubio privavit honesto.
Sed quid plura? bene est, disjunctos, scilicet, esse,
Expedit & mundo, ne vestri germinis ullus
Nascatur, tandem cessabunt organa mortis
4. Partem hominis, dum speratis retinere salutem,
Totus homo vester deperdit mente prophana.
Interior simul, & veterem quem dicitis hostem,
Sed nec homo solum spiramen dicitur esse,
Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica
Spiritus & caro, verus homo est sociatus in uno.
Nec sibi privatos sensus cernuntur habere,
Nec regitur, regit ille, gemit, gaudetque, doletque,
Diligit, ipse suæ carni carissimus idem,
Per quam paret homo, cum qua commixtus habetur,
Vulneribus curas adhibet, lacrymasque profundit,
Nutrimenta cibi cupide per membra resumit,
Hanc optat secum immortalem semper habere,
Quam frangi gemit, & dolet evacuare per artus
Illi mors miseræ dominatur tempore certo,
Quo renovata levi de pulvere mors inimica
Deficiat tandem, caro cum resoluta resurgit:
Hæc erit expectata diu victoria summa,
Quam fecit virtute Patris venerandus in ævum
Factus verus homo, Hominis qui membra redempta
In Cœlos tulit, atque aditus spe dives aperuit.
Principio gentis in linguis omnibus, inde
Hic ubi semper opus, patria pietate minister
Visus ab inciso, missus patiendo peregit.
5. Quid nunc infandæ voces, quid perdita turba?

Si non ipse dedit leges, Deus ipse Creator,
Aegypti de calle viam qui stravit in undis,
Et sedes gratis dedit has quas dixerat olim;
Ipsa cur in gente venit, terraque dicata?
Non alios populos, aut altera regna petivit?
Cur jam per vates prædicto nomine toto
Non proprio suo se vocitatum tradidit esse.
Unde etiam potuit baptismi dona benigna
Promissa abs alio tanquam sua promere facta?
Hæc mandata Dei transgressi, sorde reperti
Optabant, veniamque fera de morte petebant;
Expectata diu merito venere, sed illis
Qui prius audita, at nunc agnovere reperta,
Hoc det vera manus Christi, Pater ipse creator
Semper ab æterno monet, & pia voce requirit,
Quodque figuravit, fovet, atque figurat, & armat,
Et jam despectum victor sua luce revestit,
Ut maneat virtutis opus cum laude perenni.

6. Quid præstare Deus, quid possit homo pati, ut omnes
Agnoscant, vivant, quod fecit viva potestas:
Sed quia nec prædicta prius, nec facta suprema
Dementes homines possunt suadere ferentes,
Esse hominem factum Deum, passumque, sepultum,
Surrexisse, ut eis tantis clamantibus olim
Cœlesti verbo, complexis testibus, ambo
Terrestri saltem rationi credere discant.
Cum Dominus Christus caro nasci, venit in orbem
Augusti regis romani tempore, primum
Decreto gentes censu numerantur ubique,
Idem hoc rex forte tulit, quia summa voluntas
In cujus manu, regnantis cor, legibus esset,
Fecit primus, & in numerum scriptura redacta est.
Tunc etiam Joseph Maria cum conjuge fœta,
Cœlesti pariter gnato numerantur, & ipsi,
Hinc instrumentis humana astutia nisa

Qui

Qui testes sancti verbi, præbere probantes
Inquirant, vel sic invento postea victi
Pœniteant, veniamque rogent, dum tempus habetur.
7. Judæi grave qui scelus admisisse fatentur,
Dum detrectantes ardent, nobisque resistunt,
Nec genus ignotum dicunt, neque dicere possunt,
Suspendisse hominem se ligno, vera locutum
Ignari Domino carnem sine semine victam.
Sed pro parte quidem reticent, pro parte triumphant,
Namque Deum populis hominem vulgare laborant.
Aspicite errorem, qui vos expugnat utrosque,
Pro nobis hic erit, dum vobis certa probamus.
Illi Deum, vos falso hominem sine corpore corpus
Dicitis, & varia heu mentis vesania mergit,
Quod qui præsumsit, mergentes spargitis ambo,
Namque hominem, pariterque Deum tunc facta pro-
babunt,
Commixtum, nec pauca dabit signacula mundus.
8. Filius ipse Dei, dum carnis membra requirit,
Jam prætextatus palmarum sustinet ictus,
Conspuitur vultus, spinis innexa corona
Compungit caput, & ligno suffigitur ipse,
Potatur scriblita, & fel miscetur aceto,
Dividitur vestis, sortes mittuntur in illa,
Quod rapuit sibi quisque tenet; caligine multa,
Expirante Deo tacite de corpore carnis,
In tenebris tremefacta dies cum sole refugit,
Bis fuit una dies, mediam nox atra coperuit.
A fundamentis montes agitantur in orbem,
Commota est tellus, patuere sepulchra piorum
Cunctaque, quem norunt, passum timuere videre,
Exanimum telo miles latus haurit aperto;
Profluit & sanguis, nec aqua minus inde secuta.
Hæc illi pacto celant, noluntque fateri
Admissi factum, nefas occultare volentes,
Spiritus ergo potest gerere sine corpore vestem,

II.

DE JUDICIO DOMINI.

LIBER UNUS.

1. Quis mihi ruricolas aptabit carmine musas,
Et verni roseas titulabit floribus auras,
Aestivæque graves maturas messis aristas,
Quis dabit & tumidas autumni vitibus uvas;
Quisve hiemi placidas semper laudabit olivas,
Recludetque ipsis renovatas fontibus undas,
Frondentesque vago cædet de gramine flores?
Protinus ætherei modulabor luminis auras.
Jam mihi luciferas liceat contingere musas,
Pandere secretas fluviali vertice lymphas,
Et lætas alio positas sub sidere silvas,
Aeternasque simul modulabor carmine flammas,
Unde mare tumidum, immensa fluctuet unda,
Quæ virtus solidas moveatque tremiscere terras,
Et lux unde novo præfulserit aurea mundo:
Quisve hominem læto potuisset fingere limo,
Unde genus vacuo potuisset crescere seclo?
Et quæ vivendi populo sit multa cupido,
Quæve creata malo, moriendi, quæve propago,
Unde bonus roseis sit odorque ruborque coronis.
Quid faciat lætis ut vitis abæstuet uvis,
Et plena e teneris tendantur ut horrea culmis,
Arbor ut in glacie nigris pubescat olivis.
Germinibus quis det varii incrementa vigoris,
Mollibus & matrem pullorum protegat umbris:
Omnia nosse bonum, quæ sint miracula rerum,
Ut Dominum liceat per cuncta cognoscere verum,
Qui lucem, maria, & cœlum, terramque paravit,
Ornavitque novum variato sidere mundum,

Et

Et pecudes primum & volucres, procedere jussit,
Et dedit æquoreas compleri piscibus undas,
Et fœcundatas animabus cogit harenas.
Talia compositis deducam carmina musis,
Atque salutares exponam fontibus undas,
Et lætum placidis venientem nubibus imbrem,
Inque animas hominum penitus, ultroque fluentem
Excipiat plenis in nostra novalia rivis.

2. Nunc age, securam vivamque attingere lympham,
Et celeres vitam amissam reparare per undas
Si velit, æternæ & pœnas evadere flammæ,
Ignarusque Dei, venturique inscius ævi,
Et potius venturæ adipisci præmia vitæ:
Hunc unum meminisse Deum, solumque precandum,
Qui totum in libra posuit sub limine mundum,
Aeternumque manens, semperque futurus in ævum,
Secula cuncta tenens, ante omnia sæcula solus
Ingenitus, sine fine Deus, sedemque supernam
Solus habens, solus cœlos supereminet altos,
Omnipotens solus, cui parent omnia rerum,
Qui sibi complacitum hominem formavit in ævum,
Pastorem pecudum, & Dominum dedit esse ferarum,
Qui sermone tenus potuit protendere cœlum,
Et solidam verbo potuit suspendere terram,
Et dicto citius disjunxerat æquoris undam,
Ac manibus coram dilexit fingere formam,
Atque suam voluit faciem quoque inesse decoram,
Spirituque afflavit vivendi vultibus auram.

3. Immemor ille Dei, temere committere tale
Non ultra monitum quidquam contingeret unum
Unde malum sciret, pariter dignosceret æquum.
Protinus illicitum vetuit contingere pomum.
Quanta Deus homini permisit munera mundi?
Et prædulce sui signavit pignus amoris,
Jusque dedit volucrum, pontumque solumque domandum,

 Utilia

Utilia & caræ tribuit mandata salutis.
Sub ditione dedit terras, animasque volantum,
Pennatumque genus, pecudum genus omne ferarum,
Et genus æquoreum, & deformia monſtra natantum.
Sed quoniam primo transgreſſus crimine legem,
Jamjam primus homo Domini mandata reliquit,
Conjuge, quæ mala cuncta ſuaſit, morte peribat,
Peccatique malum commiſit fœmina primum,
Transgreſſaque ſuum decepit lege maritum,
Eva inducta dolo patefecit limina letho,
Et ſibi cum genere procreavit funera toto.
Hinc nefas incautum, mors hinc quaſi ſemen in ævum
Spargitur: inde magis facinus percrebuit atrox,
Atque labor corruptum agitavit ſævior orbem.
Callidus hoc zelo ſerpens illexit in ipſo,
Inde magis populi accerſunt commiſſa malorum,
Atque nefanda malis pepererunt ſemina factis.
4. Idcirco Dominus ſolus, cui ſumma poteſtas,
Et ſuper alta tenens ſummi faſtigia cœli,
Altum in præcelſis habitans in ſecula lumen:
Præſentisque memor, quoque præſcius ante futuri,
Progeniem meriti decretum ſervat in ævum:
Et cunctas animas, tum corpora tarda gubernans,
Quæ ratione movent hominem per multa vagantem
Ut primum poſiti membrorum pondera cedunt,
Terrenisque leves reſolutis nexibus ibunt,
Ac proprias capient diverſis partibus oras.
Aſt alias lætis revocari protinus auris,
Servari penitus decretæ ad præmia legis,
Dum motis iterum revireſcant corpora membris,
Illic occultis claudentur prava tenebris.
Tunc homines primæ penſare præmia vitæ
Incipient, crimenque ſuum culpasque putare,
Et pœnis retinere, procul de morte futuris,
Judiciisque Dei memores aſtare piorum,
Expectare ſuam ſuorumque ex crimine pœnam.
Fundi-

Funditùs aut pecorum ſine nomine vivere vitam,
Incaſſumque Deo jam ſurdo fundere fletum.
5. An Deus omnipotens, cujus ſub lege reguntur
Omnia, non valeat poſt mortem reddere vitam?
Aut aliquid Dominus rerum non poſſe videtur?
Si potuit tenebris pulſis extendere lucem,
Atque omnem verbo ſubito componere molem,
Omnia de nihilo quoque voce potente parare:
Cur non ex aliquo poſſit componere notam,
Quæ fuerat quondam, quam finxerat ante figuram?
Aſſimilemque ſibi jubeat reſurgere formam,
Cum ſint cuncta Dei: reddit magis omnia tellus,
Juſſa retexet enim, quidquid contexerat olim.
Si quam forte rogis abolevit flamma ſepultum,
Aut aliquem cæcis disjecerit æquor in undis,
Si cujusque fame ſatiarunt viſcera piſces,
Aut fixere feræ crudelia funera membris,
Alitibus jacuit raptato corpore ſanguis:
Ultima non domino rapient ſua munera magno.
Apparere Deo vivos de morte neceſſe eſt,
Reſumptisque ſuis homines aſtare figuris.
Arida ſic vacuis redduntur ſemina terris,
Et penitus fixis putreſcunt mortua ſulcis.
Nonne animatur & hinc reparatis culmus ariſtis,
Atque iterum vivis flaveſcunt fortia granis,
Conſurguntque novæ vario cum fœnore meſſes?
Sidera cuncta cadunt, iterumque renata niteſcunt,
Et dies in denſa moritur cum lumine nocte.
Occidit, & jam nox rebus mox luce retectis,
Jamque ſuis alia atque alia dies ſurgit ab aſtris,
Solque cadit, ſplendorifero qui lumine clarus,
Lux perit umbrato venienti veſpere mundo,
Et renovata ſuo vivit fuligine Phœnix,
Et ſua mox volucris, mirum, poſt buſta reſurgit;
Tempore nuda ſuo foliis quoque fruticat arbor,
Pomorumque iterum curvantur germine rami.

6. Ad

6. Ad vocem ergo Dei mundo per cuncta tremente,
Et motis penitus virtutibus aeris alti,
Tunc fragor insolitus, tunc maxima murmura cœli,
Adveniente Deo, totius judice mundi.
Protinus innumeri concurrunt ire ministri,
Convallantque Deum cum majestate superna,
Angelica in terras descendent agmina cœlo:
Omnes, tuba Dei, quibus est divina facultas,
Vultibus & forma, virtutis spiritus omnes.
Igneus his vigor est, rutilantia corpora, cœli
Vis divina micat: hinc totus murmurat orbis,
Hinc trepidans penitus, vel quanta est, terra remugit,
Parturiens homines, quos reddere jussa decebit.
Omnes mirantur, turbantur denique nimbi,
Astraque mota pavent, subitæ virtutis ab alto
Sic veniente Deo, sonitus cum voce potentis.
Omnia continuo ruptis per regna sepulchris,
Omnis humus latis effundit hiatibus ossa,
Viventesque patens populos eructat harena,
Hærent membra comis, nectuntur ossa medullis,
Consertique regunt spirantia corpora nervi,
Et simul infuso motantur sanguine venæ,
Dimissisque cavis animæ redduntur apertis.
Organa quæque sua repetunt surgentia parte;
Proh miranda fides, hinc omnis pullulat ætas,
Pullulat antiquo mortuorum pulvere turba,
Matres atque patres repetita luce resurgunt,
Magnanimi juvenes, pueri, innuptæque puellæ,
Defunctique senes animis viventibus astant,
Infantumque gemens resonat vagitibus orbis.
Tam variæ gentes venient de sedibus imis,
Eoumque manus, & quas videt ultima tellus,
Quæque colunt medii devexo in climate mundi,
Rypheasque tenent algentis sideris arces.
Omnis adest pavidus, finis cujusque: colonus,
Rusticus, Atrides posito diademate regni,
Paupe-

Pauperibus mixtus, coæqualis in agmine dives.
Altus ubique tremor, precibus tunc ingemit orbis,
Tendentesque manus populi clamore ſtupeſcunt.
7. Ipſe ſedens Dominus, ſublimi lumine clarus
Atque potens cunctis micat in virtutibus ignis,
Excelſoque throno cœleſti ſede coruſcat,
Martyribus ſeptus, numero candente virorum,
Dilectisque ſuis comitatus vatibus extat;
Clara quibus niveis effulgent corpora ſtolis.
Jamque ſacerdotes nitidis in veſtibus aſtant,
Geſtantes rutilos inſigni fronte coronas,
Submiſſique omnes genibus veneranter adorant.
Hagie, hagie, ſancte Deus: vox omnibus una eſt.
Hic Dominus geminam mandabit ſiſtere plebem,
Imperat, & juxta numerum diſcernere pravos,
Appellans placidis verbis ſua juſſa ſequutos,
Indutosque jubet devicta morte vigorem,
Semper inextinctas habitare ad luminis auras,
Ire per antiquum ſemper florentia regna,
Promiſſas per opes, per ſemper amœna vireta,
Degere perpetuam præclaro in corpore vitam.
8. Eſt locus Eois Domino dilectus in oris,
Lux ubi clara, nitens, ſpiratque ſalubrior aura,
Aeternusque dies, atque immutabile tempus:
Eſt ſecreta Deo regio, ditiſſima campis,
Atque beata nimis, ſudæque in cardine ſedis.
Aer lætus ibi, ſemperque in luce futurus,
Lenis & aſpirans vitalia flamina ventus.
Omnia fert fœcunda, ſolo prædivite, tellus:
Flores in pratis fragrant, & purpura campis
Omnia prærutila miſcet non invida luce.
Flos alium lætus ſuo lumine veſtit amictus,
Roſcidaque hic multo variantur ſemine rura,
Et roſeis nivea criſpuntur floribus arva.
Neſcitur quibus usque locis felicior aura,
Quæ melior ſpecie vel plus præcellat honore.

Talia

Talia florigeris nunquam nascuntur in hortis
Lilia, nec nostris efflorent talia campis,
Nec sic nata rubet, mox ut rosa panditur aura,
Purpura nec tyrio sic est intincta rubore.
Gemma coloratis fulget speciosa lapillis;
Inde nitet prasinus, illinc carbunculus ardet,
Herbosaque viret prægrandis luce smagardus,
Hic & odoriferis nascuntur cynnama virgis,
Et spisso lætum folio conflagrat amomum.
Hic jacet ingenitum radiantis luminis aurum,
Et nemora alta tenent florenti tempore cœlum,
Viventesque gravant uberrima germina ramos.
Porrexit similes non illis India lucos,
Non ita densa levat in monte cacumina pinus,
Nec sic alticoma est umbra crispata cupressus:
Nec vernus melius floret cum tempore ramus.
Hic abjetes celso florent in vertice nigræ,
Aeternumque virent solæ sine grandine sylvæ.
Nulla cadunt folia, & nullo flos tempore desit.
Flos quoque floret ibi rubens, ceu purpura Tarsi:
Flos hic, credo, rosa est, rubor atque odor acer in ipso,
Sic foliis speciem præfert, sic spirat odorem.
Arbos stat cum flore novo, pulcherrima pomis,
Vitalem & frugem felicia robora densant.
Mella viridanti confragrant pinguia canna,
Lac etiam plenis manat potabile rivis,
Vitam aspirat ibi, quidquid pia terra virescit;
Et pulchre redolet munus medicabile Cretæ.
Fons illic placidis leni fluit agmine campis,
Quattuor inde rigant partitas flumina terras,
Ver puto semper agit vestitus floribus hortus,
Non frigus variat hiberni sideris auram,
Nec mutat pressis radiata caloribus æstas:
Cœlum luce sua constanti temperat auram,
Et reficit fœtam meliori flamine terram.
Nox ibi nulla, suas defendunt astra tenebras;

Iræ-

Iræque, insidiæque absunt, & dira cupido,
Exclususque metus, pulsæ de limine curæ.
Hic malus extorris, dignas exivit in oras,
Nec vetitos unquam datur huic contingere lucos.
Illic prisca fides electa in sede quiescit
Insistit gaudens æterno in fœdere vita,
Et secura salus placidis lætatur in arvis,
Semper victura, semperque in luce futura.
Hic quicunque pius, æquique bonique colonus,
Quique Deum metuit sincera mente tonantem,
Atque suos coluit sacra pietate parentes,
Et degit reliquam semper sine crimine vitam,
Aut inopem fidis opibus solatus amicum est,
Atque laboranti nimium subvenit egeno,
Pauperis adjutor, pupillorumque patronus,
Eruit innocuos, subvenit crimine pressis,
Hospitibus largæ tribuit sua pignora mensæ:
Omnia divine gessit, pia munera jussit,
Non alicui nocuit, non unquam aliena cupivit,
Illi exultantes divinis laudibus omnes,
Hortantesque simul referunt ad sidera voces,
Psallentes Domino celebrant per gaudia grates,
Innocuamque viam nunciis comitantibus ibunt.
9. Hæc postquam Dominus felicia dona peregit,
Et pariter justos æterna in regna remisit:
Tum miseranda venit, lugens sua crimina turba,
Effundit gemitus lachrimis arentibus omnes,
Et sua testatur crebris ululatibus acta,
Flammas pro meritis, stagnantia tela tremiscunt.
Corripit angelicus cœtus, prohibetque precari,
Et prohibet seras clamando fundere voces:
Sublata venia fundum jaciuntur in imum.
O miseri, quoties majestas cognita vobis:
Audistis sonitus, vidistis fulgura cœli,
Assiduas pluvias, ventorum & grandinis iras
Experti, quoties noctesque diesque sereni
Tempora fœcundant pulchris Dei munera donis,
Verna-

Vernabantque rosæ, frugum nec defuit æstas,
Autumnus varie fundebat mollia poma,
Aspera hiems quamvis glaciales fregit olivas:
Cuncta Deus tribuit, bonitas nec defuit ejus.
Terra Deum tremuit, pontus de voce pependit,
Et fluvius siccas trepidus refugit harenas,
Et genitura Deum quævis per cuncta fatetur:
Vos miseri Dominum cœli terræque negastis,
Præconesque Dei, horrendum, sæpe fugastis,
Et justos potius crudeli cæde necastis:
Et fraus in vobis post crimen semper inhæsit:
Ergo sementis fructum capietis iniquæ.
Noscitis esse, Deumque tamen ridere soletis:
Ibitis in tenebras ignis & sulphuris altas,
Passuri ardentes justis cruciatibus iras:
Aeternæ Deus ossa jubet descendere pœnæ,
Ire sub ardorem rabidæ sine fine gehennæ,
Urgeri molem per stagna rotantia flammæ,
In flammamque jubet converti elementa minantem,
Atque omnem cœli descendere nubibus ignem.
10. Tunc avidus rapido est inclusus tartarus igne,
Atque procellosis flamma intus fluctuat undis,
Totaque vertentes confundit terra favillas.
Flammeus est sulcus, dentes vertuntur acuti,
Omnibus & torrens armabitur igneus annis.
Impetu tartareo frendent incendia mundo,
Illic præcipiti cursu torrentur in æstu,
Hinc fugiunt, illic cursu referuntur acuto.
Obvia fit sævæ flammæ fugientibus ira,
Agnoscuntque suam jam tum de crimine pœnam.
Jamque vaga a nullo tellus possessa colono
Aequoris extremo pressa & sub fine profundo,
Qua sol emenso radio disterminat orbem,
Et qua transacto conduntur sidera mundo,
Aether gliscit, atris obstrusa luce tenebris,
Ultima secretis stagnant flammantia rivis.
Est natura loci signatis ignea pœnis,

Infer-

Infernisque palus candens ardoribus atrox.
Intonat horrificis facinus pœnale caminis,
Aestuat, & rapitur lato de vortice flammæ,
In tormenta ruens fluctuque & gurgite sævo,
Turbida cœnoso fundo miscetur harena.
Huc captiva gemens mittetur turba malorum,
Arsurumque nefas, sceleratı corporis agmen:
Magnus plangor ibi, luctus sociante boatu,
Et stridor rabidus, ululatus & inde dolentum.
Exurgent flammæque procul, artusque sonori,
Ignis inardescet, gemitusque feretur ad auras:
Tunc humana mali pendet commissa propago,
Incipietque suas ad cœlum tendere palmas,
Et Dominum tunc nosse volet, quem nosse volebat
Antea non, cum nosse illis foret utile tempus:
Illic quisque suæ profitebitur effera vitæ,
Injusstasque manus, & sævæ crimina mentis,
Horrescetque suæ quæ noverit impia vitæ.
Jamprimum quicunque Deum male senserit ante,
Et vaga mentito coluisset numine saxa,
Atque cruentiferis signis sacraverit aras,
Et picturatas timuit sine voce figuras,
Ac falsi tenues veneratus numinis umbras:
Et quoscunque malus seduxit protinus error.
Si quis adulter erat, si natos ense necarat,
Si raptor grassatus erat, si fraude clientes
Distulerat, si mente parum versatus amica:
Sive suas hominum macularat sanguine palmas,
Miscueratve latebrosa si morte venenum:
Aut si vestitus scelerato pectora fuco,
Sive malo alterius, lucro & gaudebat iniquo.
Admisit quicunque nefas quodcunque malorum,
Ingens ardor eum, atque ignis torquebit amarus,
Suppliciumque dabunt peracerbo funere cuncti.
Plurima sic hominum mœrentum turba jacebit.

11. Hoc quoties olim sancti cecinere prophetæ,
Flatu & sæpe Dei moniti dixere futura,

Nemo ſuas, miſerum, nemo eheu præbuit aures:
Sed Deus omnipotens voluit ſua præmia noſci,
Atque minas poſitæ per plurima talia legis.
Mittendo ſtatuit plures, & verba ſonantes
Divina, excitosque jubet prodire ſepulchris
Secum, cum fracto ſurrexerat ipſe ſepuchro.
Obſtupuere quidem plures, patuiſſe ſepulchra
Et cerni in clara præmortua corpora luce:
Miratique pios ſermones, dulcia dicta,
Ipſa voce ſuas tendunt ad ſidera palmas,
Gratanturque Deo, & victori talia Chriſto.
Illos non tumulos certum eſt, repetiſſe ſilentes,
Amplius aut terræ retineri viſcere clauſos.
Relliqua ſed recubat nunc turba cubilibus imis,
Ille dies donec, completo tempore magnus
Adveniat: cuncti Dominum jam agnoſcite verum,
Qui ſolus facit hanc animam ſua cernere luce,
Eandemque poteſt in tartara ſubdere pœnis,
Et cui cuncta patet vitæ mortisque poteſtas.
Poſſe Deum, nam velle ſat eſt: factumque loquendo
Implet, & obſtando plane nihil impedit illum.
Ille meus ſolus, cui credo ſenſibus imis.
At quoniam letho curſus concluditur omnis,
Quicunque eſt hodie, ſecum putet omnia mente.
Atque ideo, dum vita manet, dum cernere lucem,
Dum vitam mutare licet: quam terminus ævi
Obruat incautos, & neſcia lumina ſolvat.
Ultimus ille dies, mortis qui lege tenetur,
Quod precium ſupereſt; caræ invigilate ſaluti,
Et faciles certique bonum decurrite curſum.
Abſtergete piis commiſſa piacula ſacris,
Atque vagos nimium mundi vitate procellas:
Tum rectas & adite vias, & ſancta tenete.
Hinc lætis animis pravum depellite crimen,
Et concreta diu proluatur pectore culpa;
Commiſſasque mali labes abolete nefandas,
Aeternisque Deum precibus placate tremendum.

Peſſi-

Pessima cuncta bonis cedant mortalia vivis,
Et servate novam jamjam sine crimine vitam,
Incipiantque bonis verisque assuescere mentes,
Laudibus & faciles divinis reddite voces:
Sic meliora piis flagrabunt omnia vobis,
Sic quoque cælestis capietis munera vitæ,
Cumque Deo longum semper vivetis in ævum,
Aurea siderei cernentes gaudia regni.

III.

DE GENESI.

1. Principio Dominus cœlum terramque creavit:
Namque erat informis, fluctuque abscondita tellus.
Immensusque Deus super æquora vasta meabat,
Dum chaos & nigræ fuscabant cuncta tenebræ.
Has dum disjungi jussit de cardine, fatur:
Lux fiat: & claro nituerunt omnia mundo.
Cum Dominus primi complesset facta diei,
Condidit albentem nebulis nascentibus axem:
Accipit immensus verrentia littora pontus,
Multiplices rapiens validis cum tractibus amnes.
Tertia lux faciem terrarum fulva retexit,
Arida mox posito narratur nomine terra:
Florea ventosis consurgunt germina campis,
Pomiferique simul procurvant brachia rami.
Quarta dies generat solis cum lampade lunam,
Et stellas tremulo radiantes lumine fingit.
Hæc elementa dedit subjecto insignia mundo,
Tempora quæ doceant varios mutanda per ortus.
At quinta accipiunt liquentia flumina pisces,
Et volucres varias suspendunt aere pennas.
Sexta prægelidos in spiras lubricat angues,
Quadrupedumque greges totos diffundit in agros,
Cunctaque multiplici mandavit crescere passim
Germine; & immensis errare & pascere terris.

Hæc ubi conſtituit divina potentia juſſu,
Rectorem inſpiciens mundanis defore rebus,
Hæc memorat: Noſtris hominem faciamus ad unguem
Vultibus aſſimilem, toto qui regnet in orbe.
Et licet hunc uno poſſet componere verbo,
Ipſa tamen ſancta dignatus ducere dextra,
Inſpirat brutum divino a pectore pectus.

2. Quem poſtquam effigie formatum ceu ſua vidit,
Metitur ſolum mordaces ſolvere curas:
illicet irriguo perfundit lumina ſomno,
Mollius ut vulſa formetur fœmina coſta,
Atque artus mixtu gemino ſubſtantia firmet.
Inditur & nomen vivæ, quod dicitur Eva.
Quapropter nati linquunt de more parentes,
Conjugibusque ſuis poſitis cum ſedibus hærent.
Septima, quando Deus factorum fine quievit,
Sacrata ſtatuens venturi gaudia ſecli:
Ilicet exhibitis animantum ex ordine turbis,
Viritim cunctis nomen quod permanet, indit
Adami a Domino donata prudentia ſolers.
Quem Deus alloquio, junctam dignatur & Evam:
Creſcit multimodo ventura in tempora partu,
Ut polus & plenæ veſtro ſint germine terræ,
Hæredesque mei: varios decerpite fructus,
Quos nemora & pingui reddunt de ceſpite campi.
Hæc ubi diſſeruit, læta paradiſus in aula
Inſtruitur, primique aſpectat lumina ſolis.
Gignitur hæc inter pomis lethalibus arbos,
Conjunctum generans vitæ mortisque ſaporem.
Aedibus in mediis puro fluit agmine flumen,
Quod rigat inſignes liquidis de fluctibus ortus,
Quadrifidosque ſecat undante ex fonte meatus:
Phiſon auriferis prædives fluctuat undis,
Conſpicuasque terit rauco de gurgite gemmas:
Praſinus huic nomen, illi eſt carbunculus ardens,
Perſpicuusque vadis terram prælambit Evilat.
Poſt hunc Ethiopas Gæon allapſus opimat.

Tertius est Tigris, Eufrati adjunctus amœno,
Assyriam celeri discretim flumine sulcans.
Hic positus custos Adamus cum conjuge fida,
Atque opifex, tali formatur foce Tonantis:
Ne trepidate simul licitos præcerpere fructus,
Quos nemus intonsum ramo frondente creavit,
Solliciti ne forte malum noxale legatis,
Quod viret ex gemino discreta ad munia succo.
Nec minus interea cæcos nox alta tenebat,
Ac modo formatos nec vestis texerat artus.
3. Has inter sedes, & baccis mitibus ortus,
Spumeus astuto vincens animalia sensu,
Serpebat tacite spiris frigentibus anguis,
Livida mordaci volvens mendacia sensu,
Fœmineo tentat sub pectore mollia corda.
Dic mihi cur metuas felicia germina mali?
Nunquid poma Deus non omnia nota sacravit?
E queis si studeas mellitos carpere victus,
Aureus astrigero remeabit cardine mundus.
Illa negat, vetitosque timet contingere ramos:
Sed tamen infirmo vincuntur pectora sensu.
Illicet ut niveo jam mitia dente momordit,
Affulsit nulla maculatum nube serenum:
Tum sapor illecebram mellitis faucibus indens,
Compulit insueto munus deferre marito.
Quod simulac sumpsit, detersa nocte nitentes
Emicuere oculi, mundo splendente, sereni.
Ergo ubi nudatum prospexit corpus uterque,
Cumque pudenda vident, ficulnis frondibus umbrant,
Forte sub occiduo Domini jam lumine solis
Agnoscunt sonitum, trepidique ad devia tendunt.
Tum Dominus cœli mœstum compellat Adamum:
Dic ubi nunc degas? Respondit talia supplex:
O Domine, affatus pavido sub corde tremisco,
Magne tuos, nudusque metu frigente fatigor.
Tum Dominus: Quis poma dedit noxalia vobis?
Tradidit hæc mulier, dum dicit lumina promptim

Candenti perfusa die, liquidumque serenum
Affulsisse sibi, solemque & sidera cœli.
Protinus ira Dei turbatam territat Evam,
Auctorem vetiti dum quærit maximus acti.
Illa sub hæc pandit: Serpentis suasa loquentis
Accepi, fallente dolo, blandoque rogatu:
Nam sua vipereis intexens verba venenis,
Hæc mihi præ cunctis narravit dulcia pomis.
Illicet omnipotens condemnat gesta draconis,
Præcipiens cunctis invisum visere monstrum:
Pectore mox fuso prorepere, tum sola morsu
Mandere: mansuro quæcunque in tempora bello,
Humanos inter sensus, ipsumque labantem,
Vertice ut abjecto pronus post crura virorum
Serperet, ut calcet dum labens comminus instat.
Fœmina fraudigeris misere decepta loquelis,
Præcipitur duro discrimine ponere partum,
Servitiumque sui studio perferre mariti.
Tu vero cui visa fuit sententia verax
Conjugis, immiti cessit quæ victa draconi,
Deflebis miserum per tempora longa laborem.
Nam tibi triticeæ surget pro germine messis
Carduus, & spinis multum paliurus acutis:
Ut cum visceribus lassis & pectore mœsto,
Plurima sollicitos præstent suspiria victus:
Donec in occiduo venientis tempore mortis,
Unde geris corpus, terræ reddare jacenti.
His actis, Dominus trepidis dat tædia vitæ,
Dejectosque procul sacratis dimovet hortis,
Obversosque locat, medioque eliminat igni,
In quo perceleri Cherubin evolvitur æstu,
Dum calidus defervet apex, flammasque volutat.
Queis Dominus, pigro ne frigore membra rigerent,
Consuit evulsas pecudum de viscere pelles,
Operiens nudos calidis de vestibus artus.

4. Ergo ubi conjugio sese jam fidus Adamus
Esse virum sensit, nomen genitricis amatæ

Exhibet uxori, bino qui germine factus
Continuo genitor, diverſis nuncupat orſis:
Atque Cain hic nomen habet, cui junctus Abelus.
Innocuas hujus ſervabat cura bidentes,
Aſt alius curvo terram vertebat aratro.
Hi cum perpetuo ferrent ſua dona Tonanti,
Diſſimiles fructus ſenſu ſuadente dedere.
Nam prior uberibus fuerant quæ proſata glebis
Obtulit: aſt alius miti ſe devovet agno,
Exta manu ſincera gerens, adimpemque nivalem:
Confeſtimque placet Domino pia vota tuenti.
Quod propter gelida Cain incanduit ira.
Quem Deus alloquio dignatus, talibus infit:
Dic mihi, ſi rectum vivas, & noxia cernas,
Degere non poſſis contracto a crimine purus?
Deſine mordaci fratrem diſperdere ſenſu:
Qui tibi ceu Domino ſubjectus colla daturus.
Nec tamen his fractus, fratrem deducit ad arva,
Atque ubi deprenſum deſerto in gramine vidit,
Elidit geminis fraudans pia guttura palmis.
Quod factum Dominus celſo ſpeculatus ab alto,
Disquirit, quonam terrarum degat Abelus?
Ille negat poſitum cuſtodem ſe fore fratris.
Cui Deus effatur: Numnam vox ſanguinis ejus
Ad me miſſa ſonat, celſumque aſcendit ad axem?
Noſce igitur manſura tibi pro crimine tanto:
Nam modo quæ maduit germani ſanguine terra,
Inviſo maledicta tibi commiſſa negabit
Semina, & aſſumptis fructum non proferet herbis.
Torpidus ut multo collidens membra tremore.

IV.
DE SODOMA.

1. Jam Deus omnipotens primævi tempora ſecli,
Vindice diluvio, cunctis aboleverat undis,

Quas cœlum sparsit terræ, maris expuit æquor:
Hactenus haud liquido pœnas decernere pactus
Excidio, quoties hiemes induceret aer,
Frenandis varium pluviis mandaverat arcum,
Purpureo & viridi signantem nubila limbo.
Iridis huic nomen, propria est quæ fibula nimbis.
2. Sed recidiva hominum pariter cum gente secunda
Impietas, iterumque mali nova pullulat ætas,
Excidio jam non imbres sortita, sed ignes.
Sic Sodomum meruit tellus ardentibus uri
Flammis, & finis portendere signa futuri.
Effera luxuries illic, inimica pudoris,
Instar legis erat, fugeret quam præscius hospes,
Ante vel ad Scythicas, vel apud Busiridis aras
Exoptans per sacra necem, cæsusque cruorem
Fundere Bebrycium, & Libycas satiare palæstras:
Anteque vel Circæa novas per pocula formas
Sumere, quam læsum Sodomis amittere sexum.
Pulsabant cœlum invidia, connubia mixta,
Incestu parili, generis natura rebellis
In sese, læsumque viri cum corpore nomen.
Tempore sed certo Deus omnia perspeculatus,
Judicat injustos patiens, ubi criminis ætas,
Cessandi spacium vis nulla coegerit iræ.
Jamque dies ultrix aderat, duo de grege missi
Angelico, forma juvenes, qui spiritus ambo
Diva ministerio Domini mandata ferebant.
Succedunt Sodomis: illic de stirpe piorum
Transvena Loth aderat, sapiens, justique colonus
Unus erat, meminisse Deum: solet utilis arbor
In silvis latitare feris, velut hospita, fructu.
Is tunc pro porta residens, vix mœnia adibant
Cælicolæ, quanquam divinos nescius, ultro
Advocat, appellat, patrio veneratur honore,
Hospitioque vocat, longe stabulare parantes
Enisus longis precibus, pia pignora mensa
Officiisque probis studio dispungit amicos.

Nox

Nox requiem dederat, lux ſolverat altera noctem,
Et Sodoma in foribus ſtrepitat conqueſta rudendo.
Loth contra ſupplex: Ne vos nunc pacta libido
Incendat, juvenes, ipſam fœdare juventam:
Quo luxus genitura vocat? quo ſemina fruſtra?
Quo nullæ nuptant animæ: non luſtra colentes,
Non ſtabulis reduces, non undis ſubter hiantes,
Nec quæ pennarum modulis prope nubila pendent,
Nec quæ per terram protracto corpore manant.
Omne genus, luxu genus eſt: ſed fœmina conjux
Omnibus, & nunquam cuiquam niſi fœmina mater.
Nunc ſi fas juvenilis habet vaſtare pudorem,
Sunt intus natæ bijuges mihi, nubilis ætas,
Virginitas in flore tumet, jam dedita meſſi,
Digna cupido viris, tulerit quam veſtra voluptas:
Cedo pater, proque hoſpitibus penſabo dolorem.
Vulgus ad hæc demens: Quisnam tu, quantus, & unde?
Qui nobis domineris, ait, legesque recondas?
Transvena, corrector Sodomorum, duplicat iras.
Nunc igitur tute ipſe lues, quod noſtra cupido eſt,
Pro natis, proque hoſpitibus: ſatis unus in omnes.
Dicta & facta ſimul: vulgi mora nulla furentis.
Turbidus hiberno ut dum volvitur impete torrens,
Rivorum numeros uno pede fertur in omnes:
Si qua illic arbor rapidis offenditur undis,
Haud manſura diu, quantum radice licebit
Crinitas durare moras, ubi ſubter adeſam
Perdit humum circumfoſſo cum caudice pendens,
Huc illuc certam differt incerta ruinam:
Haud aliter Loth in media vertigine vulgi,
Nutabat vinci prope jam: ſed diva poteſtas
Subvenit, angelici juvenes de limine raptum
Reſtituunt tectis: demens ſed vulgus ibidem
Pœnarum auſpiciis mulctatur lumine diro.

3. Tunc decreta Dei referant, dignam fore pœnam
De cœlo Sodomis: ipſum meruiſſe ſalutem
Juſtitiæ titulo: Quin ergo accingeris iſthinc

Festinare fugam, pariterque educere si quid
Gentis habes? non exitium jam inducimus urbi.
Loth generos citus alloquitur: sed dura hominum mens
Credere despexit monitum, risitque timorem.
Tempore mox quo lux tenebras conscendere tentat,
Et bicolor cœli facies de nocte dieque est,
Istabant juvenes Chaldæum educere salvum.
Eja age Loth, exurge, tuamque assume jugalem,
Et natas duplices, atque hinc exterminus ito,
Præveniens Sodomum pœnas (manibus quoque amicis
Producunt trepidos) atque hæc tibi cetera mando:
Serva Loth animam, ne visum in terga retrorsum
Vertere forte velis, cœptum vel sistere gressum:
In montem propera. Timuit Loth ardua tardo
Ereptare gradu, cœlestes ne prius iræ
Opprimerent: alios igitur deposcere portus
Aggreditur, parvam quam contra aspexerat urbem.
Huc, inquit, contendo fugas: vix mœnibus extat,
Nec longe, nec magna: Illi favere petenti,
Urbis & ipsius pariter gessere salutem.
Inde Segor vico nomen vox barbara novit.
Tunc Loth ingreditur Segor, simul exoritur sol,
Ultimus ille quidem, in Sodomamque incendia fervens
Infert, nam totos radios armaverat igni:
Aemula subsequitur caligo, includere luce
Captans, atque globos confuso intexere cœlo:
Fumantes coeunt nubes, novus irruit imber,
Sulphura cum flammis flagrantibus æstuat æther,
Exustus crepitat liquidis ardoribus æther,
Hinc habet in falso de vero fabula famam,
Solis progeniem currus optasse paternos,
Nec valuisse levem puerum frenare superbos
Ignis equos, arsisse orbem, tunc fulmine raptum
Aurigam, illicitum planctum mutasse sorores.
Viderit, Eridanus, si qua illic populus albet,
Aut si quis plumat senio modulatior ales.

Hic

Hic aliter verſæ mœrent miracula formæ:
Namque comes conjux, heu me male tum quoque legis,
Fœmina non patiens, divina ad murmura cœli
Audaces oculos nequicquam ſola retorſit,
Non habitura loqui quod viderit: & ſimul illic
In fragilem mutata ſalem, ſtetit ipſa ſepulchrum,
Ipſaque imago ſibi, formam ſine corpore ſervans.
Durat adhuc etenim nuda ſtatione ſub æthram,
Nec pluviis dilapſa ſitu, nec diruta ventis.
Quinetiam ſi quis mutilaverit advena formam,
Protinus ex ſeſe ſuggeſtu vulnera complet.
Dicitur & vivens alio jam corpore, ſexus
Munificos ſolito depungere ſanguine menſes.
4. Nusquam ſunt Sodomi, nusquam illorum impia lucent
Mœnia: cum dominis domus omnis inops ita nusquam,
Tota rogus regio eſt, hinc atro horrore favillæ,
Hincque ſitu cano cineres incendia ſignant.
Occidit illa prior feritas, quam proſpiciens Loth.
Nullus arat fruſtra piceas fuligine glebas.
Semiperempta etiam ſi qua illic jugera, lætas
Autumni conantur opes, facile optima ſeſe
Promittunt oculis, pira, perſica, & omnia mala,
Donec carpuntur: nam protinus indice tactum,
Solvitur in cinerem, fit vana favillaque pomum.
Sic igitur cœlo pariter terraque ſepultis,
Nec mare vivit ibi, mors eſt maris illa quieti,
Idque animat nullus per anhela volumina fluctus:
Quodque etiam patrio nunquam ſuſpirat ab auſtro,
Quodque cavet proferre aliquam de gurgite gentem
Squamigeram, lævive cute vel cortice ſeptam,
Vel criſpam concham, aut duplici compagine clauſam.
Solum illic propria mentitur fruge bitumen,
Exuſti fuligo maris, quod vividus ardor
Subter ſtagna coquens de ſulphuris & ſalis æſtu
Temperat, inque picem dat terræ hærere marinam.
Invehitur proprio cum tempore pingue crematæ.

Virus

Virus aquæ, ſpumisque cutis ſuper æquora nigra
Texitur, appellunt queis eſt ea captio mercis:
Acclinant læves laterum libramine lembos,
Ut ſemel impoſitam doceant conſcendere venam.
Nam ſe ſponte levans adnabit mercis ad ora
Navigii, preciumque dabit pro munere largo,
Ni plaga contigerit, quam menſis fœmina veſtit.
Ecce aliud moſtrum pelagi de clade notatur:
Cuncta illic commiſſa natant: natura receſſit
Mergendis data corporibus. Si denique teſtæ
Luciferam narem inſiſtens, qua ſpiritus igni eſt,
Velificavit apex, flammæ ſi flamma perempta eſt,
Ibit ſubter aquas deſtructio naufraga lucis.
Hæ Sodomum & Gomorum ſignatæ in ſecula pœnæ,
Gentibus injuſtis, queis pectora dura timorem
Deſeruere Dei, de cœlo jura tueri,
Inque unum rerum Dominum ſpectare docebunt.

V.

DE LIGNO VITÆ.

I. Eſt locus ex omni medius, quem cernimus, orbe,
Golgota Judæi patrio cognomine dicunt:
Hic ego de ſterili ſuccifum robore lignum
Plantatum, memini fructus genuiſſe ſalubres.
Non tamen hos illis, qui ſe poſuere, colonis
Præbuit: externi fructus habuere beatos.
Arboris hæc ſpecies uno de ſtipite ſurgit,
Et mox in geminos extendit brachia ramos:
Sicut plena graves antennæ carbaſa tendunt,
Vel cum disjunctis juga ſtant ad aratra juvencis,
Quem tulit hoc primo maturo ſemine lapſum
Concepit tellus: mox hinc (mirabile dictu)
Tertia lux iterum, terris ſuperisque tremendum
Extulerat ramum, vitali fruge beatum.
Sed bis vicenis firmatus & ille diebus

Cre-

Crevit in immensum, cœlumque cacumine summo
Contigit, & tandem sanctum caput abdidit alto.
Dum tamen ingenti bissenos pondere ramos
Edidit, & totum spargens porrexit in orbem:
Gentibus ut cunctis victum, vitamque perennem
Præberent, mortemque mori qui posse docerent.
Expletis etiam mox quinquaginta diebus,
Vertice de summo divini nectaris haustum
Detulit in ramos, cœlestis spiritus auræ:
Dulci rore graves manabant undique frontes.
2. Ecce sub ingenti ramorum tegminis umbra
Fons erat: hic nullo casu turbante serenus,
Perspicuis illimis aquis, & gramina circum
Fundebant lætos vario de flore colores.
Hunc circum innumeræ gentes, populique coibant
Quam varii generis, sexus, ætatis, honoris,
Innuptæ, nuptæque simul, viduæque, nurusque,
Infantes, puerique, viri, juvenesque, senesque.
Hic ubi multigenis flexos incumbere pomis
Cernebant ramos, avidisque attingere dextris
Gaudebant, madidos cœlesti nectare fructus:
Nec prius hos poterant cupidis decerpere palmis,
Quam lutulenta viæ vestigia fœda prioris
Detererent, corpusque pio de fonte lavarent.
Ergo diu circum spaciantes gramine molli,
Suscipiunt alta pendentes arbore fructus.
Tum si qui ex illis delapsa putamina ramis,
Et dulces, multo rorantes nectare, frondes
Vescuntur, veros exoptant sumere fructus.
3. Ergo ubi cœlestem ceperunt ora saporem,
Permutant animos, & mentes perdere avaras
Incipiunt, dulcique hominem cognoscere sensu.
Insolitum multis stomachum movisse saporem
Vidimus, & fellis commotum melle venenum
Rejecisse bonos turbata mente sapores:
Aut avide sumptum non dilexisse, diuque
Et male potatum tandem evomuisse saporem.

Sæpe quidem multi, renovatis mentibus, ægros
Reſtituere animos: & quæ ſe poſſe negabant,
Pertulerant, fructumque ſui cepere laboris.
Multi etiam ſanctos auſi contingere fontes,
Diſceſſere iterum ſubito, retroque relapſi,
Sordibus & cœno miſti volvuntur eodem.
Multi vero bono portantes pectore, totis
Accipiunt animis, penitusque in viſcera condunt.
Ergo qui ſacros poſſunt accedere fontes,
Septima lux illos optata ſiſtit ad undas,
Tingit & in liquidis jejunos fontibus artus.
Sic demum illuviem mentis, vitæque prioris
Deponunt labem, puraſque a morte reducunt
Illuſtres animas, cœlique ad limen ituras.
Hinc iter ad ramos, & dulcia poma ſalutis:
Inde iter ad cœlum per ramos arboris altæ.
Hoc lignum vitæ eſt cunctis credentibus, Amen.

VI.

AD SENATOREM EX CHRISTIANA RELIGIONE AD IDOLORUM SERVITUTEM CONVERSUM, CARMEN.

1. Quum te diverſis iterum, vaniſque viderem
Inſervire ſacris, priſcoque errore teneri,
Obſtipui monitus, quia carmina ſemper amaſti,
Carmine reſpondens, properavi ſcribere verſus,
Ut te corriperem, tenebras præponere luci.
Quis patiatur enim, te Matrem credere magnam
Poſſe Deam dici, rurſusque putare colendam,
Cujus cultores infamia turpis inurit?
Namque ſacerdotes tunicis muliebribus iidem
Interius ritum cultu interiore fatentur,
Idque licere putant, quod non licet; unde per orbem
Leviter incedunt, mollita voce loquentes,
Lapſatoſque tenent extenſo pollice lumbos,

Et

Et proprium mutant vulgato crimine sexum.
Cumque suos celebrant ritus, his esse diebus
Se castos memorant; at si tantumodo tunc sunt
Ut perhibent, casti; reliquo jam tempore quid sunt?
Sed quia coguntur saltem semel esse pudici,
Mente fremunt, lacerant corpus, funduntque cruorem.
Quale sacrum est vero, quod fertur nomine sanguis?
2. Nunc etiam dicis, quod te non fecerit ætas,
Sed tua religio calvum, caligaque remota
Gallica, sit pedibus molli redimita papyro.
Res miranda satis, dejectaque culmine summo.
Si quis ab Isiaco Consul procedit in urbem,
Risus oris erit; quis te non rideat autem,
Qui fueris Consul, nunc Isidis esse ministrum?
Quodque pudet primo, te non pudet esse secundo;
Ingeniumque tuum turpes damnare per hymnos
Respondente tibi vulgo & lacerante senatu;
Teque domo propria victum cum fascibus ante,
Nunc quoque cum sistro faciem putare caninam.
Hæc non humilitas, sed humilitatis imago est.
Aedibus illa tuis semper monumenta manebunt.
Rumor ad nostras pervenit publicus aures,
Te Dixisse: Dea erravi, ignosce, redivi.
Dic mihi, si valeas, quum talia sæpe rogaras,
Et veniam peteres, quæ tecum verba locuta est?
Vere mente cares, sequeris qui mente carentes.
Hæc iterum repetis, nec te delinquere sentis.
Quid mereare, vide; minus esses forte notandus,
Si tantum hoc scires, & in hoc errore maneres;
At cum vericulæ penetraveris ostia legis,
Et tibi nosse Deum paucis accesserit annis;
Cur linquenda tenes, aut cur retinenda relinquis?
Nilque colis, dum cuncta colis; nec corde retractas
Vera quid a falsis, quid ab umbris lumina distent.
Philosophum fingis, cum te sententia mutet;
Nam tibi si stomachum popularis moverit aura;
Et Judæus eris, totusque incertus haberis,

Indul-

Indulge dictis, ſapientia non placet alta;
Omne quod eſt nimium, contra cadit; unum operantur
Et calor & frigus, ſic hoc, ſic illud adurit;
Sic tenebræ viſum, ſic ſol contrarius auffert,
Et pariter lædunt, gelidum fervensque lavacrum;
Eſca alitur corpus, corpus corrumpitur eſca;
Vimque ſuam minuit, ſi quid protenditur ultra.
Denique ſi ſedeas; requies eſt magna laboris;
Si multum ſedeas; labor eſt: Maro namque poeta
Pro pœna poſuit; ſedet, æternumque ſedebit
Infelix Theſeus; ſemper nocet utile longum;
Prandia longa nocent, Jejunia multa fatigant;
Sic nimium ſapere ſtultum facit improba ſecta.
Medea ſic docuit, moderamen amabile dixit.
Sed tu nec ſectam modo, nec moderamina curas;
Mens autem ſtabilis nullo pervertitur æſtu,
Ipſaque ſimplicitas nunquam mala cogitat ulla.
Hinc ſincera fides æterna fide fruetur;
Et contra dolus longo cruciabitur igni.
Elige, quid velis, ut digna piacula vites.
Sic tamen hanc veniam mereatur creditor inquam,
Ut leve crimen erit, ſi nolis noſcere vera;
Non leve crimen erit, ſi cognita vera relinquas.
Sed te correctum forſan matura ſenectus
In melius revocat ſatiatum erroribus iſtis;
Tempus enim mutat mala; digerit omnia tempus.
Tunc igitur cum te conſulta reduxerit ætas,
Diſce Deo ſervare fidem, ne forte bis unum
Incurras lapſum: quia vere dicitur illud:
Qui pedis offenſi lapidem vitare ſecundo
Neſcit & in cautus iterum vexaverit artus;
Imputet ipſe ſibi, nec caſibus imputet ullis.
Corrige delictum fidamine, corrige mentem,
Suffecit peccare ſemel; deſiſte vereri;
Non erit in culpa, quem pœnitet ante fuiſſe.

VARIETATES QUÆDAM TEXTUS TERTULLIANEI.

In locis juxta Hallensem recensionem obscurioris sensus, dubiæque aut suspectæ lectionis:

IN LIBRO DE PALLIO.

§. *fol.* 1. *loco*: nec brachiis paræ. — *habet mea Paris. editio anni* MDCVIII. parcæ.

ibidem loco: sed nec cingulo sinus dividere, expetitum: quadrata justitia beatæ in viris stabant. — *habet eadem*: sed nec cingulo sinus dividente, expeditæ atque quadratæ institæ.

ibidem fol. 2. *loco*: salutasset romanum præcoqua. — *habet eadem*: salutaret romana præcoqua.

ibidem loco: pecoris caput vindicantis. — *habet eadem*: capite &c.

§. 2. *fol.* 3. *loco*: fontium venæ cavillando, & fluminum viæ obhumando. — *habet eadem*: venæ ebullando, & fluminum viæ obumbrando.

ibidem fol. 3. & 4. *loco*: sed & &, enatando rursus in forma: mutavit rursus orbis, aliud idem. Mutat &c. — *habet eadem*: sed & enatando rursus infima mutavit, rursus orbis alius, idem mutat &c.

ibidem fol. 4. *loco*: & sybilla non mendax; cum in Athlantico &c. — *habet eadem*: & (si ille non mendax) Æon, in Athlantico &c.

ibidem loco: angustis retorquens. — *habet eadem*: angustiis &c.

ibidem loco: novum vitii mari imbuit. — *habet eadem*: nomen vitii mari induit.

ibidem loco: cum solo mortem vivit. — *habet eadem*: bibit.

ibidem loco: Bellis quoque plurimum licuisse, & tristia perget &c. — *habet eadem*: Bellis quoque plurimum licuit. Sed piget tristia non minus &c.

ibidem loco: ſi tamen Ninus regnaret &c. — *habet eadem*: regnavit &c.

ibidem loco: alias verſura compenſati redit. — *habet eadem*: compenſato &c.

ibidem fol. 4. & 5. loco: Itaque colere omnia ſi demum intelligis alibi ſtipantem copiam, alibi deſerentem, runcare atque ruſtare inſtituit, ut &c. — *habet eadem*: Itaque cogitans omnia ſibi domum, intelligens alibi ſtipantem copiam, alibi deſerentem, runcare, atque ruſtare conſuluit, &c.

ibidem fol. 5. loco: quot populi repurgati? — *habet eadem*: propaginati?

§. 3. *fol. 5. loco*: & quidem de catacliſtis &c. — *habet eadem*: cataclitis.

ibidem loco: in anguſtias ſtipat. — *habet eadem*: in anguſta ſe ſtipat.

ibidem fol. 6. loco: nomis explicat. — *habet eadem*: novum ſe explicat.

ibidem loco: quo minutioribus multo liquet. — *habet eadem*: licet.

ibidem loco: & mater legit &c. — *habet eadem*: & Afer legit.

ibidem loco lectionis fonſan mendoſa: Hammon facit ovium dives &c. — *habet eadem*: Hammon vaſit &c.

ibidem fol. 7. loco: filum eliquat. — *habet eadem*: eliquaſſe.

ibidem loco: in reſtis priſtini modum, quam phyliræ tenuis junxerat &c. — *habet eadem*: & in veſtis priſtinæ modum, quam philyra tenui vinxerat, &c.

ibidem loco: plautiores conchæ &c. — *habet eadem*: lautiores conchæ.

ibidem loco: quæ per aerem liquando araneorum horoſcopis idonius ſedes tendit, dehinc devorat, mox alvo reddere, proinde ſi necaveris, animata jam ſtamina volves. — *habet eadem*: quæ per aerem aliquando araneorum more ſcopis idonius ſe diſtendit, dehinc devorat, mox æque reddere, proinde ſi necaveris, animata jam ſtamine alvo.

ibidem loco: præter urbem cenſebat. — *habet eadem*: pellendos urbe cenſebat.

§. 4. *fol. 7. loco*: ſi eſt Romanitas omni ſalus nec honeſtis tamen modis ad græcos eſtis? — *habet eadem*: ſi eſt Romanitas omnis alia, nec veſtis; tamen admodum græci eſtis.

ibid. fol. 8. loco: Xiſticis mundiciis? — *habet eadem*: exoticis mundiciis.

ibidem loco: græcatim depilari.	*habet eadem:* depallari.
ibidem loco: culpæ prope eſt.	*habet eadem:* cultus probrum eſt.
ibidem loco: mendoſæ forſan lectionis: vel genitivi contracti, monſtrum eruditorem.	*habet eadem:* monſtrorum eruditorem.
ibidem loco: Feras in puero matris ſollicitudinem patiens pacerte jam hiſtriculus, certe jam virum alicui clanculus functus.	*habet eadem:* feras in puero matris ſollicitudinem. Patiens certe jam uſtriculas, certe jam virum alicujus clanculo functus.
ibidem loco: ſtrongyla ſervat.	*habet eadem:* ſtatua ſervat.
ibidem fol. 9. loco: cerebris adhuc eorumque.	*habet eadem:* celebris adhuc eorum &c.
ibidem loco: & exeduratas &c.	*habet eadem:* exodoratas.
ibidem loco: ciria leonina.	*habet eadem:* ſtiria &c.
ibidem loco: hiatus crinibus infarſus, genuini inter antias adumbrati. Tota &c.	*habet eadem:* hiatus crinibus infarſos, genuinos inter antias adumbratos, ne tota oris contumelia mugiret. Si &c.
ibidem loco: veſtigia cæſtuum viriis occupavit, ita & .... extruſit.	*habet eadem:* faſtigia cæſtuum virioſa occupavit, ita & .... exſtruxit.
ibidem loco: ne caninæ forte &c.	*habet eadem:* nec magnæ &c.
ibidem loco: ſubneronem.	*habet eadem:* ſub Nerone.
ibidem loco: mutandis induviis, etiam viro ſalvo.	*habet eadem:* mutandis in dubiis etiam vero ſalvo.
ibidem fol. 10. loco: inflatior dejectaſſet.	*habet eadem:* delectaſſet.
ibidem loco: cur non & in baxa? Tyrium calciare, niſi auro minime græcatur. Dicet &c.	*habet eadem:* cur non & in baxa tyria calciare? niſi aurum minime græcatos decet. Atquin.
ibidem loco: homines Deus ſalutaret.	*habet eadem:* Deas.
ibidem fol. 11. loco: in Bellonæ mentes.	*habet eadem:* montes.
ibidem loco: crepidæ græcatum &c.	*habet eadem:* & crepidæ cretatæ græcatim.
§. 5. *fol. 12. loco:* transgreſſi ſint ſigna.	*habet eadem:* transgreſſus &c.
ibidem loco: ad ſimplicem captatelam &c.	*habet eadem:* ſpecta telam &c.
ibidem loco: deducat in talias.	*habet eadem:* tilias.

ibidem loco: vincipedem.	*habet eadem:* uncipedem.
ibidem loco: quod Cratetis, mora nusquam vestiendo cum ponitur.	*habet eadem:* quod Cratetis more nusquam vestiendo componitur.
ibidem fol. 13. *loco*: comitiasti.	*habet eadem:* concitasti.
ibidem fol. 14. *loco:* patinam coniscavit.	*habet eadem:* conflavit.
§. 6. *fol.* 15. *loco:* verum & accendones.	*habet eadem*: cerdones.

IN LIBRO AD SCAPULAM.

§. 5. *fol.* 21. *loco:* Κρημνους 'η βροχαις &c.	*habet Rigalt. & quidem, ut Halolensis judicat, melius:* Κρημνοις, 'η βροχοις

IN LIBRO DE ORATIONE.

§. 14. *fol.* 32. *loco:* huic præceptor tu sis &c.	*habet melius Rigalt.* huic præcepto reus tu sis.
§. 16. *fol.* 35. *loco:* texuerunt statim.	*legit Muratorius:* texerunt.
§. 17. *fol.* 36. *loco:* solemnitatem dispungimur.	*conjicit idem, legendum esse:* dispungimus.
§. 23. *fol.* 39. *loco:* adversus hominem, qui nos undique observat.	*puto forsan legendum:* hostem &c.
ibidem loco: non otiosi &c.	*corrigit Murat.* otioso, vel otiosæ.

IN LIBRO DE BAPTISMO.

§. 3. *fol.* 41. *loco:* terra autem erat visibilis &c.	*habet mea:* invisibilis &c.
ibidem fol. 42. *loco:* si quæ vitam terrenam &c.	*habet mea:* æternam &c.
§. 4. *fol.* 42. *loco:* qua jam tunc etiam ipso habitu prænotabatur ad baptismi figuram, Dei spiritum, qui ab initio supervectabatur super aquas, intinctorem moraturum.	*habet mea:* quæ jam tunc etiam ipso habitu prænotabatur ad baptismi figuram, Dei spiritum, qui ab initio super vectabatur super aquas, intinctos reformaturum.
§. 5. *fol.* 44. *loco:* nam & enectos &c.	*habet Wouw.* apopnictos.

§. 9.

§. 9. *fol.* 47. *loco:* sine dubio aquá in Christo &c. *habet Codex Wouw.* aquæ.

§. 10. *fol.* 49. *loco:* in sola pœnitentia tinguere. *habet mea:* sola se pœnitentia tinguere.

§. 17. *fol.* 54. *loco:* aut Diaconi vocantur, discentes, &c. *habet mea:* dicentes &c.

ibidem loco: dicatum Episcopi &c. *habet V. C. Wouw.* Episcopis.

ibidem loco: quodsi quæ Paulo perperam adscripta sunt, ad licentiam &c. *addit idem:* scriptum Teclæ &c. *mea autem habet:* quodsi quæ Pauli perperam scripta legunt, exemplum Teclæ &c.

ibidem loco: qui ne discere quidem &c. *legunt alii:* docere &c.

§. 18. *fol.* 55. *post:* quid enim necesse est. *addit in mea Pamelius ex Gagnæo:* si non tam necesse &c.

ibidem loco: viduis per vagationem &c. *habet Wouw.* vacationem.

§. 19. *fol.* 56. *loco:* passio Domini, in qua tinguimus &c. *habet idem:* in quam &c.

ibidem post: nec incongruenter. *interserit idem:* quia &c.

IN LIBRO I. AD UXOREM.

§. 1. *fol.* 58. *loco;* quæ de carnis zelo, vel in sententiam illam quam septem fratribus per successionem nuptiis evolvere, &c. *habet mea:* zelo. Vel Domini sententia, illa quam septem fratribus per successionem nupsisse voluerunt, neminem &c.

§. 2. *fol.* 59. *loco:* sed licet figuratum &c. *habet mea:* sed licet figura tum &c.

ibidem loco; idem mox legi &c. *habet mea:* eidem &c.

§. 3. *fol.* 60. *loco:* quam compressum, & distortum. *habet Rigalt.* comprehensum &c.

ibidem loco: atque isto beata est. Idemve qui negent, beati testimonii confessione excidere. *habet mea:* At quæ ista beatitas est, ideo, ne qui neget, &c.

ibidem loco: prælatio enim superior dissuasio est infirmorum &c. *conjectatur Hallensis:* superiorum, & *mea habet* infimorum &c.

§. 4. *fol.* 61. *loco;* quæ nullam formam vel ætatis occasionem præmissis maritis &c. *habet mea:* quæ nulla formæ, vel ætatis occasione pressæ, maritis &c.

ibidem

ibidem fol. 62. *loco:* compensas delenda.	*habet mea:* compensans.
ibidem loco: cujus omnia cœlestia &c.	*interpungit Jun.* cujus omnia: cœlestia &c.
§. 3. *fol.* 62. *loco:* satis enim desunt nostra: securi sumus &c.	*habet Jun.* satis enim de sorte nostra securi sumus, ut liberis &c.
ibidem fol. 63. *loco:* seculi vitia detinentes &c.	*habet mea:* vitia definit &c.
ibidem loco: ab his nunc nos arcent &c.	*habet mea:* arceat &c.
§. 6 *fol.* 63. *loco:* quod si habent, obliterare &c.	*habet mea:* habentes &c.
ibidem loco: de rebus habuit.	*habet mea:* abiit.
ibidem loco: quam pleræque gentilium &c. parcant &c.	*habet Latinius:* quum &c. & *Rigalt.* parentant &c.
ibidem loco: voluntarii spadones pro cupiditate cœlesti &c.	*habet mea:* voluntariis spadonibus, *Rigalt. autem:* regni cœlestis. quodsi &c.
ibidem loco: continentia sanctæ fœmina &c.	*habet mea:* sancta, fœminæ &c. *Rigalt. autem:* sanctæ fœminæ &c.
ibidem loco: Virginitatis & viduitatis sacerdotio &c.	*habet mea:* sacerdotia &c.
ibidem loco: Aceæ Junoni.	*habet mea:* Acheæ Junoni &c.
ibidem fol. 64. *loco:* oblivione a matrimonio allectas &c.	*habet mea:* Oblivione matrimonii &c.
ibidem loco: manentibus in æternum &c.	*legendum putat Hall.* annuentibus &c. *Latinius habet:* interim.
ibidem loco: quasi ex ævo continent &c.	*habet mea:* quasi ex æquo. O continentiam gehennæ sacerdotum.
§. 7. *fol.* 64. *loco:* neminem ex Dei &c.	*habet mea:* nisi ex Dei voluntate.
ibidem post: igitur defuncto per Dei voluntatem.	*addit Rigalt.* viro.
ibidem post: ne quæsieris solutionem.	*supplet mea:* Absolutus es matrimonio, ne quæsieris obligationem.
§. 7. *fol.* 65. *loco:* disciplinæ Ecclesiæ &c.	*habet mea:* disciplina.

IN

IN LIBRO II. AD UXOREM.

§. 1. *fol.* 67. *loco:* proclivum tibi labendi &c.	*habet Rigalt.* proclivium &c.
ibidem loco: certes iſtud &c.	*habet mea:* certe ſcis &c.
ibidem loco: de viduis quidem, & nuptis &c.	*habet mea:* innuptis &c.
§. 2. *fol.* 68. *loco:* conſentanea maritum &c.	*habet mea:* conſentaneum &c.
ibidem loco: dicit uxorem duci infidelem &c.	*habet mea:* ducit &c.
ibidem fol. 69. *poſt:* ſic ſolet divina vox.	*addit Rigalt.* ut ſtatim intelligas &c. *mea autem habet:* ſic ſolet. Divina, Uxor, ſtatim obſerves.
ibidem loco: quis enim intelligere poſſit &c.	*habet mea:* quis enim alius poſſit pericula multa, & vulnera fidei, in hujusmodi nuptiis, quas prohibet Apoſtolus providiſſe.
ibidem loco: perſeveraſſe videatur &c.	*habent Latin.* & *Rigalt.* jubeatur &c.
ibidem loco: ſanctificare eam non ſint deprehenſi.	*habet Latin.* ſanctificare eam non poſſint, cum non ſint &c. *Rig. vero:* non poſſunt, in qua non ſint deprehenſi.
§. 3. *fol.* 70. *poſt:* ad Dominum pertinentis.	*habet mea loco puncti comma tantum.*
ibidem loco: ut dixit, fidei &c.	*habet mea:* ut dixi.
§. 4. *fol.* 71. *loco:* ſed viderit qualiter vir officia pendat Domino. Certe &c.	*habet mea:* ſed viderit, qualiter viro officia pendat, Domino certe non poteſt pro diſciplina ſatisfacere.
ibidem loco: jam vero alicui fratrum ad oſculum convenire, aquam ſanctorum pedibus offerre, de cibo, de poculo invadere, deſiderare, in mente habere.	*diſtinguit mea:* convenire? offerre? in mente habere?
ibidem loco: poma præcluſa ſunt.	*habet mea:* proma. *Sub quibus judice Rhenano intelligit Tertull. cellas promas, ſive promptuaria, in quibus eſculenta reponuntur.*

§. 5. *fol.* 71. *loco:* quod sub conscientia justorum sumus, quod beneficiorum eorum est &c.	*habet mea*: quod sub conscientia istorum sumus, quod beneficium &c.
ibidem fol. 72. *loco:* si sit ut patiens in conflictationem tui.	*omittit Rig.* ut, *mea autem ita habet*: patiens: aut in &c.
ibidem loco: flatu expuis.	*habet Rigalt.* flantis explodis.
ibidem loco: videris operari &c.	*habet mea*: videberis.
ibidem loco: & hæc ignorans quisque rationem &c.	*habet Jun.* quis qua ratione &c.
ibidem loco: si forte lædantur, ipsi sustinent &c.	*habet Jun.* lædantur ipsi; sustinent &c.
ibidem loco: objectionem nominis.	*habet mea*: objectione &c.
ibidem loco: apud arbitrum speculatorem &c.	*habet mea*: spiculatorem.
ibidem loco: fide perdita recensuerunt.	*habet Cod. Wouw.* recesserunt.
§. 6. *fol.* 72. *loco*: honoribus dæmonium &c.	*habet mea*: dæmonum &c.
ibidem loco: sæpe in opinionis.	*habet mea*: popinis.
ibidem fol. 73. *loco*: ad terrendæ salutis &c.	*habet mea*: adterendæ saluti &c.
§. 7. *fol.* 73. *loco*: qui in matrimonio gentilis fidem adepti moratur, tamen excusantur, ut in ipsi deprehensi a Deo &c.	*habet mea*: hæc si eis quoque evenire possint, quæ in matrimonio gentilis fidem adeptæ morantur, tamen excusantur, ut in ipsis deprehensæ &c.
ibidem loco: nam & ad aliquam, quæ virtutem cœlestem documentis dignationis alicujus vocatus.	*habet mea*: nam & ad aliquam virtutem cœlestem documentis dignationis alicujus vocata.
ibidem loco: minus sit, & minus &c.	*habet mea*: minus sciat &c.
ibidem loco: vidit expedimenta &c.	*habet mea*: experimenta &c.
ibidem loco: malo se inferunt.	*habet Rig.* a malo inferuntur.
ibidem: hoc signi erit ut solis, quod solis pejoribus placet nomen Christianum, Deo inveniuntur &c.	*delet Latin. & Rig.* ut solis. *mea vero habet*: quod solis petitoribus placet nomen Christianum; ideo &c.
ibidem loco: ut exerta eminent.	*habet mea*: exterminent.

§. 8.

§. 8. *fol.* 73. *loco*: nonne quique Domini &c. — *habet Rigalt.* nonne etiam penes nationes feverissimi quique &c.

ibidem loco: servituti vindicandos, qui cum alienos servos &c. — *habet mea*: vindicandas, quæ cum alieno servo &c.

ibidem fol. 74. *loco*: ad licentiam sectis. — *habet mea*: expertis, *alii*: expetitis, *aut* exspectatis.

ibidem loco: existimatione despectandum, modo habeatur &c. — *habet mea*: existimatione despecta, dummodo habeant &c.

§. 9. *fol.* 74. *loco*: an ideo sit investis dotalibus. — *habet mea*: an ideo sit investis dotalibus. *Rig. vero*: an idoneus investis dotalibus &c.

ibidem fol. 74. *loco*: in connubio Dei. — *habet Rig.* in convivio Dei &c.

ibidem loco: sub benignitate &c. — *habet Rig.* brevitate.

IN LIBRO DE PATIENTIA.

§. 1. *fol.* 77. *loco*: sapientiæ animalia deputantur. — *habet Wouw.* animalis.

§. 2. *fol.* 77. *loco*: dispositio delegat. — *habent alii*: dirigat.

ibidem loco: patientiæ exemplum. Jam primum qui rorem &c. — *distinguit Junius*: patientiæ exemplum jam primum:

ibidem loco: qui rorem lucis &c. — *habet mea cum eodem Jun.* florem &c.

§. 3. *fol.* 78. *loco*: docent hominem evadere ad salutem, scilicet veniam offensæ patientiæ eruditus &c. — *habet mea*: docens hominem evadere mortem, ob salutem scilicet venire offensa patientia eruditus &c.

§. 4. *fol.* 79. *loco*: secundum moratos inveniri oportet? — *habet mea*: secundum Dominum moratos &c.

ibidem loco: quæ obediunt, nos. Cui &c. — *habet mea*: quæ obediunt. Nos, cui &c.

ibidem fol. 80. *loco*: aut patiens quis non oblectatur. — *habet mea*: aut patiens quis obluctatur.

ibidem loco: quis de bono ejus late &c. — *habet mea*: latere &c.

ibidem loco: de patientia constitutum est. — *habet mea*: constituta est.

§. 5. *fol.* 80. *loco*: neutrum alteri facere.	*legit Wouw.* favere.
ibidem loco: dictum videri possit.	*habet mea*: editum &c.
ibidem fol. 81. *loco*: tacendi est, ad traducem illum ejus &c.	*habet mea*: tacendi est? ac traducem &c.
§. 6. *fol.* 83. *loco*: ne digne quidem malefacere &c.	*habet mea*: linguæ, *Junius probat lectionem Pamelii ex MS.* fide &c.
§. 8. *fol.* 85. *loco*: minorum deliberatione &c.	*habet Latin.* delibatione &c.
§. 11. *fol.* 89. *loco*: quaqua ex parte, aut erroribus nostris, aut mali insidiis, aut admonitionibus Domini intervenit usus, &c.	*habet mea*: quia qua ex parte, aut erroribus nostris, aut mali insidiis, aut admonitionibus Domini intervenimus &c.
§. 14. *fol.* 92. *loco*: perpetrandæ patientiæ &c.	*habet Jun.* perpetuandæ &c.
ibidem loco: ad omnem acervum nunciorum &c.	*habet mea*: acerbum nuncium.
ibidem loco: reformosæ carnis &c.	*habet mea*: foraminosæ carnis.

IN LIBRO DE VIRGINIBUS VELANDIS.

§. 1. *fol.* 97. *loco*: usque non olim &c.	*Rigalt. vult*: usque nunc &c.
§. 2. *fol* 97. *loco*: morem veritatis deputare &c.	*habet mea*: veritati.
ibidem loco: quibus prætereа a Deo &c.	*habet mea*: quibus præter quod a Deo &c.
ibidem loco: invicem se ejusdem oculorum &c.	*habet mea*: eadem &c.
§. 3. *fol.* 98. *loco*: temerarie audaciam excitatæ &c.	*habet Codex Wouw.* in temerariam audaciam &c.
§. 4. *fol.* 99. *loco*: cum mulieribus nominatis &c.	*habet Jun.* nominatim.
ibidem loco: imo ex hoc velari.	*habet mea*: ex hoc non velari &c.
ibidem loco: qui enim sciebat in alias &c.	*habet mea*: qui enim sciebant alias &c.
ibidem loco: in altera iniit &c.	*habet mea*: inalteravit &c.
§. 5. *fol.* 102. *post*: cum enim dixisset, vocabitur mulier.	*interserit Rig. post Wouverium*: addidit.

§. 6.

§. 6. *fol.* 104. *loco*: secundum primordii formam virginis, &c.	*habet mea*: secundum primordii formam, virgini &c.
§. 7. *fol.* 104. *loco*: an eadem etiam virginibus competant.	*habet mea*: eædem &c.
ibidem loco: ut ex hoc quoque vocabulo communionis &c.	*habet mea*: ut ex hoc quoque vocabuli communio &c.
ibidem loco: mentitur, quemadmodum & puero permissum.	*habet Latin.* metitur, quemadmodum & puero promissum.
ibidem loco: humanam libidinem excusat.	*habet mea*: excussat, *Rig. autem*: recussat.
ibidem fol. 105. *loco*: cum potuerit dixisse uxores hominum æque, non adulteros nominans Angelos: sed maritos, dum innuptas sumunt filias hominum, quas natas supra dixit, sic quoque virgines significavit supra natas. At hic Angelis nuptas; aliud &c.	*restituit Jun. sic*: uxores hominum, æque non adulteros nominans Angelos, sed maritos, dum innuptas sumunt filias hominum, quas natas supra dixit: sic quoque Virgines significavit supra natas, at hic Angelis nuptas. Aliud &c.
§. 8. *fol.* 106. *loco*: virginem in mulierem &c.	*habet mea*: in muliere &c.
§. 9. *fol.* 107. *loco*: ne duo sacerdotalis officii sortem sibi vendicarent.	*habet mea*: nedum sacerdotalis officii sortem sibi vendicare.
ibidem loco: quæramus, an aliquid horum virgini liceat, si virgini licet. Sed in &c.	*habet mea*: Virgini liceat. Si Virgini non licet, sed in omnibus &c.
ibidem loco: illic sedet contecta.	*habet mea*: intecta, *Jun.* non tecta.
§. 10. *fol.* 108. *loco*: aut pennas Garamantum.	*conjicit Jun.* pinnas, *id est intortos crinium plexus.*
ibidem loco: scrobulos barbarorum.	*habet mea*: crobylos: κρωβυλος *ait Junius, est crinium plexus in acumen desinens.*
ibidem loco: virginitatis antistat, sive viduarum &c.	*habet mea*: Virginitati antistat, sive viduorum &c.
§. 11. *fol.* 110. *loco*: & animam exspectatione, & carnem transfigurationem.	*habet mea*: exspectatione, & carnem transfiguratione.
ibidem loco: menses tributa defendunt.	*habet Latin.* dependunt.

ibidem loco: resignarunt pudorem spiritu.	*habent Wouw. & Rig.* spiritus.
§. 12. *fol.* 110. *loco:* Agnoscet mulierem, agnoscet nuptam.	*habet mea utrobique*: agnosce.
ibidem fol. 111. *loco*: sed virginali volunt.	*habet mea*: Virginari, *id est, virginei haberi.*
ibidem fol. 112. *loco*: quid habes quod datum &c.	*conjectatur Hall. legi debere*: qui habes.
§. 14. *fol.* 112. *loco*: Æmulatio enim illarum.	*habet mea*: illas &c.
ibidem loco: charitate, & operatione cumulatæ &c.	*habet mea*: charitatis operatione &c.
ibidem fol. 113. *loco*: quæ timet fieri &c.	*habet Rigalt.* quæ non timet fieri.
ibidem loco: scit Deus, quod jam infantes &c.	*habet mea*: quot jam &c.
§. 15. *fol.* 114. *loco*: gradum obtraxerit &c,	*habent Latin. Rigalt. la Cerda*: obstruxerit &c.
§. 16. *fol.* 114. *loco*: nihil operosius gloria.	*habet mea*: perosius &c.
§. 17. *fol* 115. *loco*: sciant, quia totum caput mulier est. Limites & fines ejus eousque &c.	*habet Jun.* sciant quia totum caput mulieris, limites & fines ejus. Eousque &c.
ibidem loco: ex alterius felicitatis, & quidem &c.	*habet mea*: infelicitatis &c.
ibidem fol. 116. *loco*: caput suum mentiuntur &c.	*habet mea*: metiuntur &c.

IN LIBRO DE EXHORTATIONE CASTITATIS.

§. 1. *fol.* 117. *loco*: cogitare. Et utique consilium digere, quanquam &c.	*habet mea*: cogitare, & utique consilium digerere. Quamquam &c.
ibidem loco: nemo indulgentiam audendo &c.	*habet mea*: indulgentia utendo &c.
ibidem loco: in species distribuit complures.	*habet Rigalt.* distribuo.
ibidem post: virginitas a lavacro aquæ.	*addit Rigalt.* quæ aut.
ibidem fol. 118. *loco*: secunda virginitatis &c.	*habet mea*: secundæ virginitatis &c. *Rigalt. vero*: secunda virtutis est &c.

§. 2.

§. 2. *fol.* 118. *loco*: quasi rursus vellet in nos, quod jam noluit Deus.	*habet Rigalt.* quod & rursus nos voluerit habere, quod jam noluit.
ibidem loco: adulare unumquemque &c.	*habet mea*: ad unumquemque, *Codex Wouw. autem*: unumquemque sibi &c.
ibid. loco: si continuerimus &c.	*habet Rig.* contenderimus &c.
ibidem loco: at ibi definitio &c.	*habet mea*: & ibi definito, *Cod. Wouw.* at tibi definio; *Rig.* & ibit definitio ista &c.
ibidem loco: sed quomodo vetat &c.	*habet Cod. Wouw. & Rig.* sed quando &c.
ibidem loco: quod nostri expositum est &c.	*habet Cod. Wouw. & Rig.* nostro &c.
ibidem loco: in Deum referre voluntate, nos quos vult ipse & velle est, qui malum &c.	*habet mea*: in Dei referre voluntatem, quos vult ipse & velle, qui malum non vult.
ibidem fol. 119. *loco*: ut dicam, ex nobis ipsis, nec temere; femini enim &c.	*habet mea*: ut dicam, ex nobis ipsis. Nec temere, femini &c.
ibidem loco: voluntatem ejus imposuit &c.	*habet mea*: voluntatem ei imposuit &c.
ibidem loco: per voluntatis libertatem vergi finit quod &c.	*habet mea*: volens devergis in id, quod &c.
ibidem loco: ita deputat diabolo subversum &c.	*habet mea*: ita te putas a diabolo &c.
ibidem loco: opus unum est, temperare.	*habet mea*: tentare &c.
ibidem loco: possessionem voluntatis.	*habet Rigalt.* occasionem &c.
§. 3. *fol.* 120. *loco*: vult nos Deus sibi placita in quibus non indulgentia operatur, patrocinatur.	*habet mea*: vult nos Deus sibi placita — *Rig. interserit*: — agere — in quibus non indulgentia operatori patrocinatur.
ibidem loco: ea nobis taxanda.	*habet Franequ.* secanda &c.
ibidem locum: dubiumne est — — *usque ad*: nam ostendo &c.	*Sic ex MS. corrigit Wouw.* Nec dubium est, ea nobis taxanda esse, quæ vult, cum ea, quæ minus vult, qui magis vult, perinde habenda sint, quasi nolit. Nam ostendendo &c.

ibidem loco: quod paravit te magis velle. *habet mea*: quod paruit eum magis velle.

ibidem loco: ex parte delinquis &c. *habet Rig.* ex parte, si non delinquis &c.

ibidem post: secundum itaque matrimonium st. *addit Wouw.* est &c.

ibidem loco: quæ indulgentia cogitur. *habet Rigalt.* vocatur &c.

ibidem loco: negavimus meram, cui indulgenda est causa. *habet mea*: negabimus meram, cui indulgentia est causa.

ibidem loco: extra rationem personæ suæ in Deum id, quod &c. *habet mea*: extra rationem personæ suæ Dominum: & quod supra &c.

ibidem loco: qui sunt nupti, vel viduæ &c. *habet mea*: innupti, vel vidui &c.

ibidem fol. 121. *loco*: impellitur, auferendique &c. *habet mea*: impellitur. Aufer denique &c.

ibidem loco: oculum non habere, quam & bonum. *habent Latin. Rig.* quia nec bonum.

ibidem loco: proprie ad nuptas, & viduas &c. *habet mea*: innuptos, & viduos.

§. 4. *fol.* 122. *loco*: cum sollicitudinem nuptorum committit. *habent alii*: nuptorum, & innuptorum.

ibidem loco: cum ergo quod fidelem dixerit. *habet mea*: cur ergo cum fidelem &c. *Rig. vero*: cum ergo, qui se fidelem dixerat.

ibidem loco: documentorum linguam. *habet Rigalt.* documentisque linguarum.

ibidem loco: ita Spiritus S. autoritate ad eandem speciem &c. *habet mea*: Spiritum Sanctum.

§. 5. *fol.* 123. *loco*: & prima Dei voluntate &c. *habet mea*: primam Dei voluntatem &c.

ibidem loco: dum in unitate semel &c. *habet mea*: duum in unitate &c.

ibidem post: exaggeratam esse nobis unius matrimonii. *addit Latin.* legem.

§. 7. *fol.* 125. *loco*: a Deo, ibi ecclesiastici ordinis non est consessus? offers, & tinguis, sacerdos & tibi solus. *habet mea*: a Deo. Ubi Ecclesiastici ordinis est consessus, & offert, & tiguit Sacerdos, qui est ibi solus.

ibidem loco: ergo pugnare debemus ante Laicum jussum a *habet mea*: ergo præferre debemus ante Laicum jussum a

secun-

ſecundo matrimonio retinere, dum Presbyter eſſe non alius poteſt, quam Laicus ſemel fuerit &c.	ſecundo matrimio retinere, dum Presbyter eſſe non alius poteſt, quam Laicus, qui ſemel fuerit maritatus.
§. 8. *fol.* 126. *loco* : licet quia bonum permitti &c.	*habet mea* : ſcilicet quia &c.
ibidem loco : utilitatis præſentiam.	*habet Rigalt.* præſtantiam.
§. 9. *fol.* 127. *loco* : ipſe Dominus ipſe dicit.	*habet mea* : interim Dominus ipſe &c.
§. 10. *fol.* 128. *loco* : conſcientiæ erubeſcentis.	*habet mea* : conſcientia erubeſcit.
ibidem loco : orationem ducere ab illo?	*habet mea* : ad altare &c.

IN LIBRO DE MONOGAMIA.

§. 3. *fol.* 135. *loco* : aliquando & neceſſitas.	*habet mea* : neceſſitatis.
ibidem loco : & cum oſtendit melius eſſe quid, utique ſe velle confirmat, quam quod melius eſſe præmiſit.	*habet mea* : melius eſſe, quid utique ſe velle confirmat, quam quod melius &c.
§. 5. *fol.* 139. *loco* : repudii cohibitio, quæ &c.	*habet mea* : quod &c.
§. 6. *fol.* 141. *loco* : ad Iſaac pertinens, certe unum matrimonium &c.	*habet I. Rhen.* pertines, *mea porro* : hic certe &c.
§. 8. *fol.* 144. *loco* : vel ne dignius mox Chriſtus &c.	*habet mea* : vel ne indignius &c.
§. 10. *fol.* 148. *loco* : interim adpoſtulat enim &c.	*habet mea* : adpoſtulat ei.
§. 11. *fol.* 152. *loco* : qua diverſus ſibi deprehendatur.	*habet mea* : quam ne diverſus ſibi quis &c.

IN LIBRO DE JEJUNIIS.

§. 1. *fol.* 160. *loco* : gulæ fræ nos imbuentem.	*habet mea* : induentem.
ibidem loco : novæ propheticæ recuſantur.	*habet mea* : prophetiæ &c.
ibidem fol. 161. *loco* : nec quid vinoſitatis &c.	*habet mea cum aliis, judice Hall. melius* : ne &c.
ibidem loco ; ſic ſpiritalis indictio eſt.	*habet mea* : ſi &c.

§. 2.

§. 2. *fol.* 162. *loco*: præponente scilicet justitiæ &c. — *habet Jun.* præponentes &c.

§. 3. *fol.* 163. *loco*: quis jam dubitabit omnium erga victus macerationem hanc fuisse &c. — *habet Jun.* ergo: *& mea*: macera ionum &c.

§. 5. *fol.* 165. *loco*: ereptus Dominus ejus visus est. — *habet Jun.* ereptusDominis ejus visus est: *mea cum Hallensi consentit, hæc tamen ita inclusa refert*: (Dominus ejus ejus visus est.)

ibidem loco: detrimento suspirans &c. — *habet mea*: detrimenta.

ibidem loco: quis nos vescet carne? — *habet Jun.* pascet &c.

ibidem loco: nihil sine manna. — *habet mea*: nihil nisi &c.

ibidem loco: Xerophagiæ panes angelici &c. — *habet mea*: penes, *Codex Wouw. autem*: panis &c.

§. 7. *fol.* 167. *loco*: periculum prælii simul fuderit. — *habet mea*: fugerit &c.

§. 8. *fol.* 169. *loco*: reddimus & cetera. — *habet Latin.* reddidimus vetera; ad novas etiam nunc.

§. 9. *fol.* 170. *loco*: ut ex ipsis pro modo &c. — *habet mea*: ut & ipsis &c.

§. 10. *fol.* 173. *loco*: impressius tamen, cum eis, secundum ipsum stationis vocabulum addiscimus. — *habent Wouw. & Rig.* impressius tamen tum ei secundum &c. addicimur.

ibidem fol. 174. *loco*: instantem tamdiu in officio &c. — *habet Franequ.* instantis &c.

ibidem loco: & tota terra prandebat &c. — *habet mea*: non prandebat &c.

§. 12. *fol.* 176. *loco*: e custodia abusus. — *habent Latin. & Rigalt.* obesus.

ibidem fol. 177. *loco*: ita de hoc jam exortus &c. — *habet mea*: extortus &c.

§. 13. *fol.* 177. *loco*: sic indicere illius est. — *habet Latin.* sicut &c.

§. 14. *fol.* 179. *loco*: cum autem humano arbitrio vitet. — *habet mea*: vetet.

§. 15. *fol.* 180. *post*: Attaleas. — *addit Cod. Wouw.* divitias.

§. 16. *fol.* 180. *loco*: hanc enim metuerat &c. — *habet mea*: meruerat &c.

ibidem fol. 181. *loco*: post altare diffusum &c. — *habent alii*: diffissum &c.

ibidem loco: ob hæc signa & satisfactione &c.	*habet Latin.* ad satisfactionem.
ibidem loco: sanctificate jejunium, & orationem.	*habet mea*: sancite jejunium, & prædicate curationem.
ibidem loco: invidiam supplicem &c.	*habent alii judice Hall. melius*: inediam &c.
§. 17. *fol.* 183. *loco*: palam disciplinas vestras &c.	*habet Rigalt.* nostras &c.
ibidem loco: saginator Christianus &c.	*habet idem*: saginatior &c.
ibidem loco: nisi quæ adversus &c.	*habet mea*: nisi quod &c.

IN LIBRO DE PUDICITIA.

§. 1. *fol.* 185. *loco*: dedecorabit inutilis levitas.	*habet Ciaconius*: utilis &c. *mea autem*: decorabit inutilis &c.
ibidem fol. 186. *loco*: de modicis & de maximis &c.	*habet mea*: de modicis & de mediis &c.
§. 3. *fol.* 189. *post*: humanam consequitur.	*addit Ciacon.* frustra agitur.
§. 4. *fol.* 190. *loco*: veniam ab omnibus &c.	*habet Latin.* hominibus.
ibidem loco: periclitantur. Nec inde &c.	*habet Latin.* periclitabitur, ne inde &c.
§. 5. *fol.* 191. *loco*: emicanti adulamur.	*habet Latin.* adunamur.
§. 7. *fol.* 195. *loco*: Ad hoc Dominus pecudis perditæ restitutionem cui alii configurasse credendum est.	*habet Parif.* cum figurasset, cui alii reddendum est.
ibidem fol. 197. *loco*: ancipitis negationis.	*habet mea*: negotiationis &c.
§. 8. *fol.* 199. *loco*: vacuit scilicet illis &c.	*habet Cod. Wouw.* vacavit.
§. 10. *fol.* 204. *loco*: nihil libentius bibas.	*habet Cod. Wouw.* libas.
§. 12. *fol.* 206. *loco*: vectante vos spiritu.	*habet idem*: vetante &c.
ibidem loco: quod hæc sola præponant &c.	*habet idem*: proponant &c.
§. 13. *fol.* 208. *loco*: habitum legatum pœnitentiæ &c.	*habet idem*: legitimum &c.

§. 14. *fol.* 212. *loco*: quæ capulum esset &c. — *habet mea*: quod captivum esset &c.

ibidem fol. 213. *loco*: sane relatio satis habetur. — *habet Paris.* reatio.

§. 15. *fol.* 215. *loco*: gurgiti manum tradis. — *habet Latin.* malum &c.

§. 16. *fol.* 218. *loco*: non erit concupiscentia ejus. — *habet Latin.* uret &c.

§. 19. *fol.* 225. *loco*: utroque homine purgatus. — *habet Latin.* nomine &c.

ibidem loco: ex pœnitentia vindicet &c. — *habet Cod. Wouw.* vindices &c.

§. 21. *fol.* 231. *loco*: seorsum quod potestas, spiritus autem Deus. quid autem docebat non &c. — *habet Latin.* sed rursum quid potestas? Spiritus. Spiritus autem Deus est. Quid autem docebat? non &c.

ibidem loco: itaque si & ipsos beatos apostolos tale aliquid indulsisse constaret. — *habet Paris.* ipsis beatis Apostolis tale aliquid indulsisset, constaret &c.

ibidem fol. 233. *loco*: Ecclesiæ ab Authore &c. — *habet Latin.* Ecclesia &c.

§. 22. *fol.* 233. *loco*: ex confensione vincula induit. — *habet idem*: confessione &c.

ibidem loco: denariis obnoxius &c. — *habet idem*: donariis &c.

ibidem fol. 234. *loco*: jam leone concesso &c. — *habet idem*: leoni &c.

ibidem loco: jam incendio adstricto &c. — *habet Cod. Wouw.* adstructo &c.

ibidem loco: pro peccatoribus obediret. — *habet idem*: obiret &c.

ibidem fol. 235. *loco*: ingeramusque in sinum &c. — *habet Latin.* ingeram usque in &c.

ibidem loco: qui cum averteret doluit. — *habet Paris.* amitteret &c.

ibidem loco: qui piacularitet negaverunt &c. — *conjicit Rigalt.* peculiariter &c.

IN LIBRO ADVERSUS PRAXEAM.

§. 1. *fol.* 336. *loco*: descendisse in virgine. — *habet mea*: virginem.

ibidem loco: intulit homo. Et alias. — *habent Wouw.* & *Rigalt.* intulit Romæ; homo alias.

ibidem

ibidem fol. 237. *loco*: si quo minus die &c.	*habet Jun. adsentiente Hall.* quo si minus &c.
§. 3. *fol.* 239. *loco*: & tam opifice.	*habet mea*: etiam opici, *Rig. mavult.* etiam opifices &c.
ibidem fol. 240. *post*: & quidem tam.	*addit mea*: alienorum a substantia &c.
ibidem loco: Valentinos & prodigos &c.	*habet mea*: prodicos & *Hallensi quidem judice rectius. Paris. autem*: Proclos &c.
§. 5. *fol.* 242. *loco*: a me recognosce, ut ex imagine & similitudine Dei, quo &c.	*habet Rig. ex Cod. Wouw.* ante recognosce — — quam &c.
§. 7. *fol.* 243. *loco*: exinde eum parem sibi faciens.	*conjicit Hall. legendum*: patrem.
ibidem loco: proinde gaudenti in persona &c.	*habet mea*: gaudentem.
ibidem fol. 244. *loco*: per quam omnia & sine qua &c.	*habet mea*: quem, & quo &c.
§. 8. *fol.* 245. *loco*: sed non paratum.	*habet mea*: separatum &c.
§. 10. *fol.* 247. *loco*: quae enim me faciunt, si habuero. Tunc ero &c.	*habet mea ita interpunctum*: si habuero: tunc ero pater. *Jun. vero & Latin.* si habuero?
ibidem fol. 248. *illud uncinis inclusum*: habere (habendo) me oportet &c.	*deest in mea.*
ibidem loco: difficile sensi. Tam abrupte &c.	*habet mea*: difficile. Sed si tam &c.
ibidem loco: ideoque credendum est &c.	*habent Wouw. & Rig.* ideo utique.
ibidem fol. 249. *loco*: oportebat & Patrem crucifigi.	*interpungit Junius*: crucifigi?
§. 11. *fol* 250. *loco*: non ad semetipsum loquebatur.	*habet Jun. judice Hall. melius*: loqueretur.
§. 12. *fol.* 252. *loco*: imago vero & similitudo.	*habet Rigalt.* veri &c.
§. 13. *fol.* 253. *loco*: & unitum a Deo affirmat, sed hic duos Deos virga regni tui. Inde &c.	*habet Latin.* a Deo affirmat, affirmat & hic duos Deos. *Jun. autem sic*: Deus Deus tuus (si ad Deum loquitur, & unctum a Deo, affirmat & hic duos Deos) pro virga regni tui. *Wouw. Codex* affirmat, scilicet

cet hic duos Deos proponit.
Inde & &c.

ibidem loco: brachium enim suum non dixisset. — *habet ex Cod. Wouw. Rig.* brachium enim tuum, non Domini &c.

ibidem fol. 255. *loco*: etsi soles duos faciam. — *habent Wouw. & Rigalt.* duos non faciam &c.

§. 14. *fol.* 255. *loco*: quem invisibilem Deum &c. — *habet Rigalt.* quæ &c.

ibidem fol. 256. *loco*: & ipse Pater invisibilis, quia &c. — *habet Jun.* visibilis, *Wouw. vero & Rig.* & ipse qua Pater invisibilis & qua Deus

ibidem loco: patre seposito in sua visibilitate. — *habet mea*: invisibilitate &c.

ibidem fol. 257. *loco*: & si facies. — *habent Wouw. & Rig.* & sic facies &c.

ibidem loco: spiritus, cujus persona erat, id est Patris ejus, faciem suam &c. — *habet Jun.* cujus personæ erat, id est Patris ejus, faciem &c. *Rig. vero ex Wouw. Cod.* merito cujus spiritus persona erat, id est patris, eum faciem suam ex unitate scilicet, pronuntiavit. Mira res plane &c.

§. 15. *fol.* 258. *loco*: quis ex diverso non argumentabitur. — *suspicatur Junius legendum esse*: nunc argumentabitur.

ibidem loco: qui & retro visus in ænigmate? &c. — *habet Cod. Wouw.* nisi quia alius, quem & retro visum in ænigmate plenius visibilem caro effecit.

ibidem fol. 259. *loco*: apud quem Deus erat sermo, unigenitus filius, qui &c. — *habet Cod. Wouw.* apud quem Deum erat sermo, unigenitus scilicet filius.

ibidem loco: qui est per omnia Deus &c. — *habent Wouw. & Rigalt.* super omnia &c.

ibidem loco: sine ratione & amentia &c. — *habet mea*: sine irratione &c.

ibidem loco: in sensu scilicet sentientem. — *habet mea*: facientem &c.

§. 16. *fol.* 260. *loco*: quæ erat persecuturus infinita, semper ediscebat, & Deus in terris cum hominibus con- — *habet Cod. Wouw.* quem erat persecuturus in finem. Ita semper &c. *mea autem*: semper. Quæ erat persecuturus versa-

versari, non alius quam sermo &c.	infinita, semper ediscebat, & Deus &c. non alius potuit &c.
ibidem fol. 261. *loco:* quæ tu ipse Patri &c.	*habet mea:* ipsi
ibidem loco: & in imagine &c.	*habet mea:* ni hæc &c.
ibidem loco: credenda fuisse &c.	*habet Jun.* fuissent &c.
§. 17. *fol.* 262. *loco:* proprie excidit &c.	*habet Jun.* accidit.
ibidem loco: quoniam multi filii dicuntur.	*conjicit Pet. Ciaconius, probatque Junius:* quoniam multi Dei &c.
ibidem loco: quasi qui venturus sit omnipotens &c.	*habet Cod. Wouw.* quasi qui venturus est, non sit omnipotens, cum & filius omnipotentis tam omnipotens sit, quam Deus Dei filius.
§. 18. *fol.* 263. *loco:* itaque per semetipsum &c.	*habet mea:* præter &c.
§. 19. *fol.* 263. *loco:* qui & hoc dictum &c.	*habet mea:* quin &c.
ibidem fol. 264. *loco:* utique præter sophiam fuit.	*habet vetus Cod. Latin* non fuit; *Rig.* utique præter sophiam, ait, fuit &c.
ibidem loco: non qui extra ipsum erat. Ergo &c.	*habet Wouw. & Rigalt.* extra ipsum. Erat ergo &c.
ibidem loco: qua ceteris solus &c.	*habet mea:* a ceteris &c.
ibidem fol. 265. *loco:* & in superventura ego sum.	*habent alii judice Hall. melius:* insuper ventura &c.
ibidem loco: habeat & filium.	*habet Rigalt. & Wouw.* habet &c.
§. 20. *fol.* 265. *loco:* volunt credere.	*habet mea cum aliis, jud. Hall. rectius:* cedere.
ibidem fol. 266. *loco:* constituta, in prioribus, & in posteriora præscribit utique & in paucioribus.	*habet Cod. Wouw.* constituta ex prioribus & ex pluribus in posteriora præscribit, utique & in pauciora.
§. 22. *fol.* 270 *loco:* & tamen non separamus &c.	*habet mea:* separantur.
ibidem loco: utique Deus.	*habet mea:* Dei &c.
ibidem loco: Pater enim, quod	*habet Jun.* Pater enim qui de-

 mihi

mihi dedit, majus eſt omnibus.	dit mihi, major eſt omnibus. *Alii:* Pater enim, qui major eſt omnibus, dedit mihi.
ibidem fol. 271. *poſt:* unum eſſe Patrem.	*addit Wouw ex MS.* & filium.
§. 23. *fol.* 273. *loco:* quam praxeas nominat.	*habet mea: judice etiam Hall. melius:* noverat &c.
ibidem loco: quem in ſemetipſo habens.	*delet mea:* quem.
§. 25. *fol.* 275. *loco:* quæ in finem Evangelii perſeverant.	*habet Latin.* perſeverat. *Hallenſis mavult:* Evangelia perſeverant.
ibidem & *fol.* 276. *loco:* Agricolam: utique in terra tu putas fuiſſe. Hunc rurſus &c.	*habet Jun.* agricolam & quem in terra tu putas fuiſſe, hunc &c.
ibidem loco: fratres meos: quia & in hac filium oſtendit. Filios enim appellaſſet illos, ſi pater fuiſſet; & &c.	*habent Wouw.* & *Rigalt.* meos (quin & in hoc ſe filium oſtendit, filios enim appellaſſet illos, ſi Pater fuiſſet) &
ibidem fol. 277. *loco:* quod Deus Dei &c.	*habent iidem:* quod ſi &c.
§. 27. *fol.* 279. *loco:* quem ſi non capit configurari &c.	*habent iidem:* transfigurari &c.
§. 28. *fol.* 282. *loco:* & habes totum inſtrumentum &c.	*habet mea:* tota inſtrumenta.
ibidem loco: ſive ſolummodo deeſt & Jeſus.	*habet mea:* ſive ſolummodo Chriſtus idem eſt & Jeſus.
ibidem fol. 283. *loco:* qui ſuſcitavit Chriſtum.	*habet Cod. vetus Wouw.* ſi qui ſuſcitavit &c.
ibidem loco: tanquam alius erit &c.	*habet mea:* jamque alius &c.
§. 29. *fol.* 283. *poſt:* & nos eadem ratione dicentes, qua nos filium &c.	*addunt Codex Wouw.* & *Rigalt.* patrem eſſe mortuum &c. *mea autem:* patrem, qua vos filium &c.
ibidem loco: at cum blaſphematis.	*habet mea:* atquin.
ibidem loco: maledictio enim crucifixi.	*habet mea:* maledictione &c.
ibidem fol. 284. *loco:* ſicut directam blaſphemiam in patrem &c.	*habet Cod. Wouw.* & *Rig.* ſic enim &c.
ibidem loco: tam autem compaſſibilis Pater eſt &c.	*habet Rig.* incompaſſibilis &c.

ibidem loco: ita & spiritus Dei pati possit in filio, quia &c.	*habet mea:* ita & spiritus Dei qui pati possit in filio, *Jun. continuat:* si, quia &c. *Wouw. autem:* quia tamen &c.
ibidem loco: quia hoc retractatus, nec quisquam &c.	*habet mea:* retractatum. Nec &c.
§. 30. *fol.* 284. *loco:* Alioquin si ultra pergens.	*habet mea:* pergas.
ibidem loco: habet ipsum exclamantem &c.	*habet mea:* habes &c.
ibidem fol. 285. *post:* tertium nomen divinitatis.	*additur in mea, & aliis:* & tertium gradum majestatis.
§. 31. *fol.* 285. *loco:* judaicæ fidei ista res.	*dubitat Hallensis an non sit legendum:* instares? *id est, insisteres, sic credens.*

IN LIBRO CONTRA HERMOGENEM.

§. 1. *fol.* 287. *illud:* pingit licitè &c.	*interpretatur Jun.* licenter, sive licentiose.
ibidem loco: ChristumDominum non alium videtur aliter &c.	*habet Latin.* non alium videtur, sed aliter &c.
§. 2. *fol.* 288. *loco:* porro difficillimum.	*habet Jun.* id porro &c.
§. 3. *fol.* 289. *loco:* accedentis scilicet rei mentio &c.	*habet Jun.* mentione, *Latin.* merito &c.
ibidem loco: patrem Dominum faceret &c.	*habet Latin.* Deum faceret &c.
ibidem loco: nam Dominus quidem quod erat semper &c.	*habet mea:* Deus &c.
ibidem fol. 290. *loco:* qui proprie Dominus & intellecturus erat &c.	*habet mea:* Dominum intellecturus &c.
ibidem loco: Dominus etiam cognominaturus, tunc &c.	*habet mea:* cognominatur. Tunc.
ibidem loco: & quidem ex pœnitentia illius &c.	*habet mea:* ex pœnu &c.
ibidem loco: non habuit auctorem; quod erat nemini &c.	*habet mea:* non habuit rem quod erat, nemini serviens.
ibidem loco: demonstrat hoc, illum tam diu non fuisse, quam diu fuit hoc.	*habet mea:* demonstrat, hoc illum tam diu non fuisse, quam diu fuit. *Jun. autem habet:* fuit hæc &c.

§. 4. *fol.* 290. *loco*: sine fine proposita &c.	*habet mea*: propositam.
ibidem fol. 290. & 291. *loco*: & ut dixi jam non proprium esset, quia alterius esset. Quod si Deus est, unicum sit necesse est, ut unius sit.	*habet Jun.* & enim, ut dixi, jam non proprium esset, quia alterius esset quod (si Deus unus est) unicum sit necesse est, ut unius sit.
ibidem loco: materiam parem Deo &c.	*habet Jun.* infert, dum materiam &c.
§. 5. *fol.* 291. *loco*: salva sit Deo & auctoritatis & substantiæ &c.	*habet mea*: & auctoritas, & substantia &c.
ibidem loco: materia autem proprium facit &c.	*habet Rigalt.* materiæ &c.
§ 6. *fol.* 292. *loco*: comparandus, per quæ nec est. Materiæ &c.	*habet mea*: comparandus, quam mox materiæ etiam adscribit: *Hallensis mavult*: comparandus, per quæ nec est, *scil.* *materia*, materiæ &c.
ibidem loco: ille quidem Deus, contestabitur Deus &c.	*habet mea*: ego quidem Deus, contestabitur Deus.
ibidem loco: vide ne irrideatur a nobis &c.	*habet Cod. Wouw.* ne ei reddatur &c.
ibidem loco: salvo statu materiæ fuisse Deus &c.	*habet Cod. Wouw. approbante Junio*: Deum &c.
ibidem post: atque adeo, cum ea &c.	*inserit mea*: quæ
§. 7. *fol.* 294. *loco*: quis me Deus subjicit &c.	*conjicit Jun.* Deo.
ibidem loco: aut ille materia &c.	*habet Jun.* & ille &c.
§ 8. *fol.* 294. *loco*: non in hoc non superior est eo &c.	*habet mea*: non in hoc superior &c.
ibidem loco: sed eguisse Deo præstitit, divite & locuplete, & liberali.	*habet Cod. Wouw.* sed egenti se Deo præstitit divitem & locupletem, & liberalem.
§. 9. *fol.* 294. *loco*: cum ea mala non esset.	*delet mea*: *judice Hall. rectius*: non &c.
§. 10. *fol.* 295. *loco*: Fatue satis. Itaque &c.	*habet mea*: Fatue satis, si ita gloriæ &c.
ibidem fol. 296. *loco*: sed assentator mali &c.	*conjicit Jun. legendum*: affectator &c.
ibidem post: & sic jam haberetur.	*addit Cod. Wouw.* author ejus &c.

ibidem loco: qui tamen si noluisset &c.	*habet mea:* quia &c.
ibidem loco: id sustinendo bonum prænuntiavit.	*habet mea:* pronuntiavit &c.
§. 11. *fol.* 296. *loco:* non posse. Quodsi ita erit æternum, ut alii coæterno inferius deputetur, ita &c.	*habet mea:* non posse, quod sit æternum, ut alii coæterno inferius deputetur. Ita &c.
ibidem fol. 297. *loco:* & tamen nos frustra .... cum & Deus .... in justitia utique puniturus, quibus &c.	*habet Cod. Wouw.* & tum nos frustra laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, tum & Deus: *Rigalt. judice Hall. rectius:* injustitia puniturus. Quod si tunc &c.
§. 12. *fol.* 297. *loco:* & in Deo de bono non in malum.	*delet mea cum omnibus aliis:* non
§. 13. *fol.* 298. *loco:* quia nec materia est pessima.	*habet mea:* nisi pessima.
ibidem loco: sed & tantum duplex.	*habet mea:* sed jam tum duplex &c.
ibidem loco: an in bono & malo &c.	*habet Jun.* an in ea bono &c.
§. 15. *fol.* 300. *loco:* contra denegant jam æterni &c.	*habet mea:* contra denegatam æterni &c.
ibidem loco: materia autem ne cognosceretur &c.	*habet Jun.* ut cognosceretur.
ibidem loco: quæ nunc de materia operatur, cum mala excusat.	*habet mea:* quæ nunc cum de materia operatur, mala excusat &c.
§. 16. *fol.* 301. *loco:* porro si Deus erit utrumque &c. & *loco:* si materia erit &c.	*habet Rig.* Dei, & *dein:* materiæ &c.
ibidem loco: excusas jam caussam materiæ &c.	*habet mea cum omnibus aliis:* excludis.
§. 17. *fol.* 302. *loco:* substantiæ alterius aderit illi.	*habet mea cum omnibus aliis:* aderat.
ibidem loco: si de aliquo operatus est.	*habet Jun.* aliqua &c.
§. 18. *fol.* 303. *loco:* quali Deo potuit eguisse, sui magis quam alieni?	*habet mea:* quali Deus potuit eguisse sui magis quam alieni egens
ibidem loco: genita. Cum agnoscat &c.	*habet mea:* genita sum. Agnoscat &c.

ibidem loco: ſenſu ſophia, & ſine quo &c. — *habet Jun.* ſenſus ſophiæ, ſine quo &c.

ibidem poſt: nedum quod innatum. — *interſerit mea:* nato &c.

ibidem loco: infectum factum validius &c. — *habet mea:* facto validius &c.

ibidem loco: innatum eſt, id eſt ſermo Dei. — *habet mea cum omnibus aliis:* innatum eſt, natus autem ſermo Dei.

§. 19. *fol.* 303. *loco:* ingratis fulcire &c. — *habet Jun.* ingratiis.

ibidem fol. 304. *loco:* proprietatem, cum vindicamus &c. — *habet mea:* proprietatem ſuam vindicamus, principium &c.

ibidem loco: facta, meritoque ſic perfectam ſcripturam. — *habet mea:* merito ſic præfatur ſcriptura.

ibidem loco: poſſunt & aliter principium &c. — *habet mea:* poſſum &c.

§. 20. *fol.* 305. *loco:* diſponendo jam fecerat: quoniam etſi erat initium viarum: quia cogitatio & diſpoſitio prima ſophiæ ſit operatio, de cogitatu viam operibus inſtituens, hanc & inde autoritatem &c. — *habet Jun.* diſponendo jam fecerat, & ſic erat initium viarum, quia cogitatio, & diſpoſitio prima ſophiæ ſit operatio, de cogitatu viam operibus inſtituens. Hanc exinde autoritatem &c.

§. 21. *fol.* 306. *loco:* ut non poſſit videri ex aliquo &c. — *habet Jun.* ut nunc poſſit videri ex aliquo &c.

§. 22. *fol.* 307. *loco:* quanquam poſſimus unde illas prolatas &c. — *habet Rigalt.* unde unde illas &c.

§. 23. *fol.* 308. *loco:* & terræ nomen redigit materiam &c. — *habet mea:* in materiam.

§. 24. *fol.* 308. *loco:* in qua magis natum eſt. — *habet mea:* notum eſt &c.

ibidem fol. 309. *loco:* quanto non comparet &c. — *ſuſpicatur Jun. legendum:* quando.

§. 25. *fol.* 309. *loco:* quæ cui nomen terræ adcommodari id dicetur &c. — *habet mea:* adcommodare debeat? dicetur &c.

ibidem loco: ſed materia facta, id eſt, ex terra &c. — *delet mea?* ex.

ibidem loco: non a Deo. — *habet mea:* non audio. *Rig. vero:* non adeo.

§. 27. *fol.* 311. *loco:* ſed tu ſu- — *habet Rig.* ſupercilia &c. *Jun.* percilio

percilio capitis & nutu digiti adcommodato &c.	*autem:* supercilio, & capitis nutu digitis &c.
ibidem loco: unde habet sive per initium sive initio &c.	*habet mea*: habeat, sive per initium, sive sine initio &c.
ibidem loco: erat relationi facit.	*habet Jun.* relationis &c.
ibidem loco: cujus & quod erat.	*suspicatur Hallensis legendum:* cujus ex quo erat.
§. 28. *fol.* 312. *loco:* & inquietam illam fuisse.	*habet mea*: & inconditam &c. *Jun. vero suspicatur*: incultam &c.
§. 29. *fol.* 313. *loco:* ex divortio humoris &c.	*legit Jun.* devortio (ἐκτροπῃ)
ibidem loco: ergo materia erit postea &c.	*habet Cod. Woum.* ergo nec &c.
ibidem loco: terra vero, hæc, id est coram &c.	*habet mea*: hic &c.
§. 30. *fol.* 314. *loco*: vanitimum denique &c.	*habet mea*: vanissimum. *Hallensis suspicatur sub sua lectione quam Junius defendit, quid grecum latere. In Indice Hall. Latinitatis Tertullianeæ dicitur: vox est antiqua, a vano dicta, pro eo quod est ad vanitatem pertinens* &c.
ibidem loco: de quarum vocabulis intelligendas esse tenebras &c.	*habet Rig. judice Hall. melius:* intelligenda esset; tenebras &c.
§. 32. *fol.* 316. *loco*: factitationis significatorum exigerent.	*habet mea:* significatorium &c.
ibidem loco: si materiæ subjiciatur, esset de tenebris &c.	*habet mea:* subjecta esset. De tenebris &c. *Hallensis suspicatur legendum:* subjiciatur esse.
ibidem fol. 317. *loco:* si qua ferant fecit, cum generosiora esset &c.	*habet mea*: si quæ erant, fecit, cum generosiora essent &c.
§. 33. *fol.* 317. *loco*: nihil invenio factum &c.	*habet Jun.* non factum &c.
§. 34. *fol.* 317. *loco*: quæ omnia ex nibilo redactura est &c.	*habet mea:* in nihilum &c.
ibidem loco: nam & si mutabit illos &c.	*habet Jun.* sic &c.

ibidem fol. 318. *loco:* in nihilo perventura &c.	*habet mea:* nihilum &c.
ibidem loco: cujus virtutes & potestates suas &c.	*habet Rigalt. judice Hall. melius* virtutis, & potestatis suæ &c.
§. 35. *fol.* 319. *post:* nisi fallor enim, omnis res aut corporalis &c.	*addit idem:* aut incorporalis sit necesse est.
§. 36. *fol.* 319. *loco:* quam rationi satis &c.	*habet mea:* quam ratio ista, *Jun. vero:* quam racionaris &c.
§. 37. *fol.* 320. *loco:* nam sicut nec &c.	*habet mea:* si, ut &c.
ibidem loco: ei quam nec bonam &c.	*delet mea:* nec.
ibidem loco: si autem & argumentationem &c.	*habet mea:* ut &c.
ibidem fol. 321. *loco:* & edomari melius potuisset.	*habet mea:* in melius non potuisset &c.
§. 38. *fol.* 321. *loco:* quod & de modo.	*habet mea:* motu &c.
ibidem loco: quæ dum in loco, quo est, a loco &c.	*habet mea:* quæ dum in loco est &c.
ibidem loco: non modo corporis.	*habet mea:* motu.
§. 39. *fol.* 322. *loco:* præscribens Deum illum &c.	*habet mea:* illam &c.
§. 40. *fol.* 322. *loco:* dispositâ jam & contempta informem &c.	*habet mea:* dispositæ jam & comptæ (*subintellige rei.*)
ibidem loco: quid tetrum speciatum.	*habet mea:* retro speciatum &c.
§. 41. *fol.* 323. *loco:* pronus præceps mediar quod ajunt ginaten ex vi librato impetu ferebatur.	*habet mea:* pronus & præceps, mediæ, quod ajunt, æquilibrato impetu ferebatur.
ibidem loco: hæc, inquies, non est hæc turbulenta & passivitas non est, sed &c. — — mutationis neutram partem judicantis.	*habet mea:* hæc, inquies non est hæc turbulentia, & passivitas non est, (*Hallensis suspicatur, delenda esse, verba:* non est hæc, *& suam lectionem tunc retinendam.*) Sed — — motationis (*Jun. habet:* nutationis) neutram in partem inclinantis.
ibidem loco: proclivarunt.	*habet mea:* proclinaret &c.

ibidem

ibidem loco: in neutrum vertebat.	*habet mea*: vergebat.
ibidem loco: ab utroque censebat.	*habet mea*: pendebat.
§. 43. *fol.* 325. *loco*: inadprehensibilem habuit inconditum motum &c.	*habet Rigalt.* conditum &c.
ibidem loco: certamen motus adscribis &c.	*habet mea*: motui &c.
ibidem loco: accipis supra judices. Si autem &c.	*habet mea*: accipe. Supra dicis: si autem &c.
§. 45. *fol.* 327. *loco*: quod est ipse.	*habet mea*: quo est ipse.
ibidem loco: documentis artis suæ.	*habet mea*: documentum &c.

IN LIBRO DE ANIMA.

§. 1. *fol.* 328. *loco*: aut exsternata &c.	*habet mea*: externum.
§. 3. *fol.* 332. *loco*: zenonis vigor &c.	*habet Jun.* rigor &c.
§. 5. *fol.* 334. *loco*: cohærescit per detrimentum &c.	*habet Latin.* coægrescit.
§. 6. *fol.* 336. *loco*: unde hæc visio incorporali animæ.	*habet Latin.* vis &c.
§. 8. *fol.* 338. *loco*: ceterum etsi invisibilis anima, & pro &c.	*vult. Jun. legi*: anima; at pro &c.
ibidem fol. 339. *loco*: ex æquo vis valet &c.	*habet idem*: visus &c.
§. 9. *fol.* 341. *loco*: quibus populus Dominum &c.	*habet Cod. Worm.* Paulus &c.
§. 10. *fol.* 343. *loco*: denique si separas spiritum, naturam separa, & opera.	*habet MS. Worm.* denique si separas spiritum & animam, separa & opera &c.
ibidem loco: dividi non possunt, quæ dividi potuissent, si fuissent. Sed licet & duo esse concreta, sed non erunt concreta, si aliud est vivere, aliud spirare. Distinguunt &c.	*habet mea*: quæ dividi non possunt concreta. Si aliud est vivere, aliud spirare, distinguunt &c.
§. 11. *fol.* 345. *loco*: traditorem tandem nondum &c.	*habet Jun.* & *Latin.* tamen nondum &c.

§. 12. *fol.* 345. *loco*: matre σιγη.	*habet mea*: 'εννοια. *Parif.* [illegible]. *Jun.* 'ηρεμια.
ibidem: quamvis Anaxagoræ &c.	*habet Rig.* quam.
ibidem fol. 346. *loco*: cum quo nihil & qui nihil patitur &c.	*habet mea*: cum qua nihil & cui nihil patitur &c. *Junius autem*: cum quo nihil & per quem nihil &c.
ibidem loco: non ut fubftantia alium.	*habet mea*: fubftantiæ.
§. 14. *fol.* 348. *loco*: diftinguunt, ut & ipfi illi quinque &c.	*habet Jun.* diftinguuntur & ipfi illi in quinque notiffimi fenfus &c.
ibidem loco: Agyptii renunciaverunt ei, &c.	*habet Codex Wouw.* ii &c.
§. 15. *fol.* 114. *loco*: prima vis tota eft.	*habet Jun.* totum &c.
ibidem loco: de fide eorum deliberetur.	*habet Jun.* delibretur.
§. 19. *fol.* 359. *loco*: cum innixa & innexa &c.	*habet C. Wouw.* cui innixa &c. *Latin.* & *Jun. autem*: volentem alicui adhærere, cui innifa.
ibidem loco: fine cervo &c.	*habet mea*: corno, *alii*: orno.
ibidem loco: non enim exinde & matrem &c.	*Parif. omittit*: non enim.
§. 21. *fol.* 361. *loco*: jam nec triformis.	*habet Rigalt.* nec qua &c.
ibidem fol. 362. *loco*: materiale, proprium in illo fuit. Et fi ex materia fuiffet mali femen, fupereft &c.	*habet Wouw.* materiale proprium in illo fuit, etfi ex materia fuiffet mali femen, fupereft &c. *Rig. vero loco*: & fi: *habet*: nam fi &c.
§. 22. *fol.* 363. *loco*: de fuo patientem &c.	*habet Rig.* fapientem.
§. 24. *fol.* 365. *loco*: cujus injuria eft, memoria fcilicet.	*habet Jun.* memoriæ fcilicet &c.
ibidem loco: naturalium excidere artium, excidet ftudiorum &c.	*diftinguit Jun.* fcientiam naturalium excidere: artium excidet, ftudiorum excidet, doctrinarum, difciplinarum excident, fortaffe &c.
ibidem fol. 366. *loco*: nec ulla	*habet Rigalt.* tempori fubeft,

de

de mutatione temporis subest, nec eadem multitudine temporis vis est.	nec ea de multitudine tempori &c.
§. 25. *fol.* 368. *loco*: at quanto roboratior &c.	*habet Latin.* ruboratior.
ibidem fol. 369. *loco*: ciborum vanitates &c.	*habet Jun.* varietates.
ibidem loco: quo totum facinus &c.	*habet mea*: pecus &c.
ibidem loco: ʼεμβρυοσφακτην.	*habet mea*: ʼεμβρυοςικτην. *Latin.* ʼεμβρυονικτην; *Codex Agobardi*: ʼεμβρυοσικτην. *alii*: ʼεμβρυοπακτην &c.
§. 28. *fol.* 374. *loco*: Pythagoricus ut volunt quidam divinus.	*habet Cod. Wouw.* volunt, quin & divinus.
§. 30. *fol.* 377. *loco*: μετοικισμός. &c.	*habent alii*: ʼαποικιαν.
ibidem loco: nam & origines &c.	*habet Wouw.* Aborigines &c.
§. 31. *fol.* 378. *loco*: qua infans revertatur.	*habet Lat. interrogandi signum, Jun. vero mavult*: revertitur.
§. 32. *fol.* 379. *loco*: ne aliqua sepulturæ conditio reputesceret.	*habet Wouw.* ne aliquo sepultura conditiore patesceret.
ibidem loco: viderint thamni licebit & lapathi.	*habet Parif.* lapti, *Latin.* licet bis elati. *Jun. mavult.* licebit & lappæ &c.
§. 33. *fol.* 382. *loco*: æque si perseveraverint in judicium &c.	*habet Wouw.* æque si non perseveraverint.
ibidem fol. 383. *loco*: quia & ipsa bestiis infecerit os quas in silvis &c.	*habet Cod. Wouw.* quia & ipsa bestiis objecerit eos, quos in silvis &c.
ibidem loco: inter coccos preciosissimos.	*habet Parif. & Rigalt.* cocos. &c.
ibidem fol. 384. *loco*: sed tacent pinnæ &c.	*habere alios testatur Hallensis*: pennæ.
ibidem loco: ornamenta, quam gaudia.	*habet mea*: quam gaudeat &c.
ibidem loco: humanis mendiciora.	*habet Parif. Gelenius, Pamelius*: mendaciora.

§. 34.

§. 34. *fol.* 385. *loco*: ab his perinde animo retentam &c. — *habet Parif.* ab his non perinde &c. *Latin. vero*: ab iis per invidiam retentam &c.

§. 37. *fol.* 389. *loco*: reliquorum parentum colunt. — *habet Jun.* parentem.

§. 38. *fol.* 391. *loco*: & delinquendi non naturales. — *habet Jun.* delinquenti &c.

ibidem loco: prospectum non tam animæ &c. — *habet Cod. Wouw.* prospectans &c.

ibidem loco: tum quod aliud natura desideret, aliud necessitate &c. — *habet mea*: tum quod aliud est, natura desiderare, aliud necessitate.

ibidem fol. 392. *loco*: nec ut ipse loricandus. — *habet mea*: gloriandus &c.

§. 39. *fol.* 392. *loco*: fata scribunda advocantur. — *habet Jun.* scribendo &c.

ibidem loco: aut tota novacula prosecat &c. — *habet idem*: totum &c.

§. 43. *fol.* 386. *loco*: nunquam succedere quieti. — *habet Latin.* succidere.

ibidem loco: probatorem valetudinum. — *habet idem*: prolatorem, vel prorogatorem &c.

ibidem fol. 398. *loco*: servam soporis addicit &c. — *habent Wouw. & Jun.* sopori.

§. 44. *fol.* 398. *loco*: successionem animæ esse somnum. — *habet Parif.* secessionem — — esse somnium &c.

ibidem loco: in somnis divortium crederetur? omnia &c. — *habet Latin.* crederet, ut &c.

ibidem fol. 399 *loco*: & quidem ex forma continuam. — *habet Latin.* continuæ.

§. 45. *fol.* 399. *loco*: ut de accentibus somni. — *habet Parif.* accidentibus &c.

ibidem loco: effectu vero non fiunt. — *habet Jun.* affectu.

§. 46. *fol.* 401. *loco*: cæsar in prælium &c. — *habet Rigalt.* in prælio &c.

ibidem fol. 402. *loco*: apud Rheteum &c. — *habet Parif.* Erithreum, *Jun.* Rhoeteum &c.

§. 48. *fol.* 404. *loco*: cibis distinguendis, vel derogandis &c. — *habet Rig.* decurandis.

ibidem loco: jejuniis autem nescio &c. — *habet Jun.* jejunus &c.

§. 49.

§. 49. *fol.* 405. *post:* dum ne — *addit Veneta:* animæ aliqua natura &c.

§. 50. *fol.* 405. *loco:* sed hæretici Magi Menandri &c. — *habet Vetus Cod. Wouw.* magis Menandri &c.

ibidem fol. 406. *loco:* Menandri balneum, Comicum credo. — *habet Cod. Wouw.* balneum? Magicum credo &c.

§. 51. *fol.* 407. *loco:* cum exordia nervorum &c. — *habet Jun.* exodia &c.

ibidem loco: superfluo scilicet animæ quandoque morituro. — *habet mea:* moriturae.

ibidem fol. 408. *loco:* certe unde sunt ista. — *habet Wouw.* certe unde unde sunt.

§. 53. *fol.* 410. *loco:* & recessionem vitalium. — *habet Rigalt.* rescissionem.

§. 55. *fol.* 412. *loco:* & in alto vastitas. — *habet Jun.* alvo.

ibidem fol. 413. *loco:* decesserit non in Adam? Nova mors &c. hospitio. — *habet mea:* decesserint? Non in Adam nova mors pro Deo, &c. hospitio?

§. 55. *fol.* 414. *loco:* & memoria adfectuum &c. — *habet mea:* mœror &c.

ibidem loco: ætatis, qua cum &c. — *habet V. Cod. Wouw.* ætatum, quas tum &c.

ibidem fol. 415. *loco:* juventa excitata &c. — *habet Veneta:* juventæ &c.

ibidem loco: a juventa senectæ &c. — *habet Latin.* juventa senecta &c.

ibidem loco: proinde nec extorres inferum. — *delet mea:* nec &c.

§. 57. *fol.* 416. *loco:* hominem sui affirmat &c. — *habet Jun.* hominem fuisse &c. *Cod. Wouw.* suis.

§. 58. *fol.* 418. *loco:* in judicio divino negotium suum &c. — *delet Wouw.* in.

ibidem loco: quid ampliationem vis esse &c. — *habet mea:* amplius. *Franequ. vero* quid? amplius vis esse. &c.

IN LIBRO ADVERSUS VALENTINIANOS.

§. 1. *fol.* 420. *loco:* & aditum prius cruciant &c. — *habet Jun.* aditurum &c.

ibidem loco: quam consignant &c. — *habet Jun.* quem, *Rig.* linguam consignant &c.

ibidem loco: portas ante quinquennium instituunt. — *habet Rig.* epoptas, *Latin.* instruunt &c.

ibidem loco: tot suspiria portarum &c. — *habet Rig.* tota suspiria epoptarum &c. *mea autem*: tot siparia &c.

ibidem loco: falsi simulachris excusat *forte mendose expressi.* — *habet mea*: falsis.

ibidem fol. 421. *loco*: multa succedere est. — *suspicatur Rig. legendum*: succidere.

ibidem loco: Eleusinia Valentiniana fecerunt &c. — *mavult. Jun.* eleysinia an Valentiniana. *alii teste Hall. habent:* Valentiniani &c.

ibidem loco: si cominus certe statuam. — *habet mea*: si cominus certes, tuam *Rig.* fatuam &c.

ibidem loco: facili caritati &c. — *habet mea*: claritati &c.

§. 2. *fol.* 421. *loco:* facies Dei expectat in simplicitate quærendi &c. — *habet Latin.* & *Rigalt.* spectat, *mea*: quærentes &c.

ibidem loco: sensibus; simul dedi in sapientiæ ordinem de simplicitate manandi &c. — *habet mea*: sensibus simus, divinæ sapientiæ ordinem de simplicitate amando. *Jun.* manando. *Hallensis mavult:* minandi, *quod est verbum eorum, qui jumenta ducunt.*

§. 3. *fol.* 422. *loco*: de limine offendere est. — *habet mea*: de limine fidem offendere est.

ibidem loco: & tamen simplices nos omnes sumus. — *habet mea*: *approbante Hall. ut rectius:* nos, omnia scimus &c.

ibidem loco: primamque hanc victoriam &c. — *conjicit Hall. legend.* hinc &c.

§. 4. *fol.* 423. *loco*: semini nactus colubroso. — *habet mea*: actu colubroso &c. *Latin.* semitam nactus colubraio &c.

ibidem loco: custodia regulare ejus &c. — *habet mea*: regularum ejus &c.

ibidem loco: superare solenne est. — *habet mea*: supparare.

§. 6. *fol.* 424. *loco*: præmittentes solius &c. — *habet mea*: promittimus &c. *Rig.* & *Paris.* illius &c.

ibidem loco: non erit delibatione transpunctoria expugnatio &c. — *habet mea*: deliberatione transfunctoria expugnatio. *Rig.* non erit de libatione &c. *id est*,

	est, non studiosius refutabo; sugillabo tantum.
ibidem fol. 425. *loco*: ne gravitate adorentur &c.	*habet Jun.* adornentur.
§. 7. *fol.* 425. *loco*: insulam credas &c.	*habet mea*: insulam feliculam &c.
ibidem loco: Bythion &c.	*habet mea*: Bython.
ibidem fol. 426. *loco*: movere de proferendo &c.	*habet Latin. & Rig.* monere &c.
ibidem loco: non solus agnoscitur.	*habet mea*: agnascitur.
ibidem loco: fœmina, cui veritas.	*habet Jun.* cui veritas nomen, *vel delendum, ut in aliis,* cui.
ibidem loco: & formati pleromatis &c.	*habet Jun.* & formam pleromatis &c.
§. 8. *fol.* 427. *post*: & mixis.	*addit mea*: Ageratos, & Henonis: Autophyes &c.
ibidem loco: in isclis Carthaginiensibus &c.	*habet mea*: scholis &c.
ibidem loco: quidam rigidissimus &c.	*suspicatur Jun. legendum*: frigidissimus &c.
ibidem loco: familiæ Phosphorisæ, & familiæ Ptolemaisæ &c.	*habet mea*: Phosphori φυν, &c. & Ptolomæi φυν.
ibidem post: & octonarii.	*suspicatur Jun. addendum esse*: & denarii.
ibidem loco: & nulla alia de pædagogio &c.	*suspicatur idem legendum*: & mille alia.
§. 9. *fol.* 427. *loco*: illis utique merentibus &c.	*habet mea*: mœrentibus &c.
ibidem fol. 428. *loco*: suis ne conjugis Phileti societate.	*habet mea*: sui sine conjugis &c.
ibidem loco: vel in sophiam &c.	*habet mea*: id est in sophiam.
§. 10. *fol.* 428. *loco*: & tamen sine masculo mater. Et metuere &c.	*habet mea*: mater primo quidem contristari propter inconsummationem generationis, metuere &c.
ibidem loco: circa pudorem erat natum &c.	*habet mea*: citra &c.
ibidem loco: & vires deserebant &c.	*habet Jun.* & ut vires &c.
ibidem fol. 429. *loco*: in preces succedit &c.	*habet mea*: succidit &c.

ibidem loco: exitus vacuit. — *suspicatur Jun. leg.* patuit.

ibidem loco: fæmina marem &c. — *habet mea*: fæmina mare.

ibidem loco: inspectatam &c. — *habet mea*: inspeciatam &c.

§. 11. *fol.* 429. *loco*: concussio incuteret &c. — *habet mea*: incurreret.

ibidem loco: vulneratur a fæmina masculus. — *habet Jun. ut apud Irenæum*: vulneratura fæmina masculus &c. ἀῤῥενόθηλος.

ibidem loco: inducere æonas &c. — *habet Jun. ex Iræn.* docere.

ibidem loco: vides, quam rem plane. — *habet mea*: vides quam rem piam.

ibidem fol. 430. *loco*: quod ita discedunt patrem nosse, ne nos & illud magis. Doctrinæ &c. — *habet mea*: discunt patrem nosse, ne nossent. Illam magis denotabo &c.

ibidem loco: experiri, Deum non &c. — *habet mea*: expedire &c.

§. 12. *fol.* 430. *loco*: nemo aliud, quia alteri omnes &c. — *habet mea*: quia alter. omnes &c.

ibidem loco: in philetos &c. — *habet mea*: in Christos.

ibidem loco: in sigas, in Fortunatas &c. — *habet mea*: in Alethias &c. in spiritus.

ibidem & fol 431. *loco*: quod optimum atque pulcherrimum unuaquisque florebat &c. — *transponit Jun.* quod optimum atque pulcherrimum florebat, unusquisque &c.

ibidem loco: ex ære collocatio &c. — *habet mea*: collatitio &c.

ibidem loco: de patruitis &c. — *habet Ireneus, quo usus est Tertull. hic*: patronymice &c.

ibidem locum mire depravatum: Miscellaneam Ptolemæi. Quam propius fuit, de aliquibus hostias curis pancapipan nirapiam vocari &c. — *Jun. ita restituendum putat*: miscellaneam Ptolemæi, philomusi; quam propius fuit de Atticis historiis Pancarpi, pancarpiam vocari &c.

§. 14. *fol.* 432. *loco*: hoc solo ininterpretabili nomine. — *habet Franeq.* interpretabili &c.

ibidem loco: devestiva scilicet & abortiva genitura. — *habet mea*: defectiva &c.

ibidem loco: relinquitur, iteratur odor &c — *habet Jun.* iterato, *Latin.* interim odor &c.

ibidem loco: sophia de matre manat &c. — *habent alii*: patre.

ibidem

ibidem loco: accipit Christum &c.	*habet mea*: Christi &c.
ibidem loco: se statim senserat &c.	*delet mea*: se.
ibidem loco: catuli laureolum &c.	*habet mea*: *judice Hall. etiam rectius*: Catulli &c.
ibidem loco: in trichea multiplicia atque perplexa &c.	*habet mea*: in tricha multiplici perplexa.
§. 15. *fol.* 433. *loco*: unde materiam &c.	*habet mea*: materia.
ibidem loco: omnis anima hujusmodi &c.	*habet mea*: hujus mundi.
ibidem loco: in tanto circumspectu &c.	*habet mea*: circumspecto, *Rig. vero*: circumsepto.
ibidem loco: eodem gaudio risu lumen &c.	*habet Jun.* eo de gaudii risu lumen *Latin.* & *Rig.* eo de gaudio, risus lumen &c.
ibidem loco: instrumentum defluxerit seculo &c.	*conjicit Rigalt. legendum*: defuderit.
ibidem loco: desertores suos supplicare &c.	*habent alii teste Hall.* applicare.
§. 16. *fol.* 434. *loco*: omnia confœderentur.	*habet mea*: conderentur.
ibidem loco; ad eam emittit &c.	*habet Jun.* ad eamque mittit &c.
ibidem loco: ibidem adventu &c.	*habet mea*: ibi demum &c.
ibidem loco: de hinc contemplatur eum fructiferum suggestum &c.	*habet mea*: fructiferumque &c. *Jun. autem* de hinc contemplata eum, fructiferumque &c.
ibidem loco: confirmat, atque confirmat.	*habet mea interpunctum ita*: confirmat, atque confirmat agnitione jam, *Hallensis lectionem aliorum meliorem judicat*: confirmat atque conformat: citatque Irenæum: μοϱφωσας κατα την μοϱφωσιν. *Jun. loco* jam *substituit*: eam &c.
ibidem loco: non eadem negligentia &c.	*habet Jun.* ea demum negligentia.
ibidem loco: solidata defixit	*habet Latin.* definxit &c.
§. 17. *fol.* 434. *loco*: quodammodo substruit &c.	*habet Jun.* suhavit intra se ipsa &c.

§. 18. *fol.* 435. *loco*: non ita potuit attingere &c.	*habet Latin. & præfert Jun.* effingere.
ibidem loco: eo animo si unum ad animale &c.	*delet mea*: si *Jun. autem habet*: manum ad animale &c.
ibidem loco: fingi adhuc nostrum &c.	*habet mea*: fingit hunc &c.
ibidem loco: & velut singillario &c.	*habet Jun.* sigillario &c.
ibidem loco: maternarum vero &c.	*habet Jun.* materiarum.
§. 20. *fol.* 322. *loco*: destrusæ, animalium &c.	*corrigit Rig.* de strue &c.
ibidem loco: primi genitalis &c.	*habet mea*: primogenitalis, *Parif autem*: primigenialis.
ibidem loco: noeros.	*habet Jun.* noetos ad græcum *Iren.* νοητυς &c.
ibidem loco: quomodo & hunc &c.	*habet mea*: quoniam &c.
ibidem loco: inter nubeculas &c.	*habet Jun.* nuculas.
§. 25. *fol.* 438. *loco*: per canalem animam &c.	*suspicatur Jun.* anima: *in aliis abest* animam
ibidem fol. 439. *loco*: choicum substantia σαρκος carnem, materia.	*habet Jun.* choicum, substantia carne, a materia.
§. 26. *fol.* 439. *loco*: in conversationibus possit.	*habebatur alias*: potuit; *& Junius illud defendit.*
ibidem loco: voluit illum prospicias &c.	*habet mea*: prospicientias, *Rig.* prosicias &c. *Pamel.* primitias. ἀπαρχας, ἀκροθινια.
ibidem loco: quem mox a demiurgo induit, Christum.	*habet Jun.* quam mox a demiurgo induerit.
ibidem loco: administrationis causam vi contulisse.	*delet mea*: causam. *Jun. legit* via, *alii teste Hall. habent* vim contulisse. *Rig. vult*: circumtulisse.
§. 27. *fol.* 440. *loco*: Jen per effigiem columbæ.	*habet mea*: soterem. *Parif.* Jesum.
ibidem loco: Ine enarrativa.	*habet mea*: Jesuaciana.
§. 28. *fol.* 440. *loco*: prophetiale patrocinium &c.	*habet Jun.* præconium.
§. 29. *fol.* 441. *loco*: deliberatum ad Abel &c.	*habet Jun.* delibratum.

ibidem

ibidem loco: ut quos Achamot in superioribus &c.	*habet Jun.* ut qua Achamot de superioribus &c.
ibidem loco: provehitur, supra diximus.	*interserit mea:* ceu &c.
§. 30. *fol.* 442. *loco*: nobis enim in scriptura hujus feminis.	*habet mea: uno nomine*: inscriptura: *melius.*
ibidem loco: tribunalia præsidum &c.	*habet Rig. judice Hall. melius*: Præsidem &c.
ibidem loco: & ipsa delinquendo &c.	*habet Parif.* blandiendo &c.
§. 31. *fol.* 442. *loco*: subitus Achamot —— salutaria —— confrequentetur &c.	*habet mea*: ubi Achamot —— in consparsionis alvearia —— confermentetur &c.
ibidem loco: comparcinus ille soter &c.	*habet mea:* compactitius &c. *Jun. legendum putat*: comparcivus &c.
ibidem loco: sicut & Cainam &c.	*habet Jun.* Canuleiam.
ibidem loco: de hebdomade cœlesti.	*habet mea:* subcœlesti, *cui autem Jun. Hallensem Rhenani præfert.*
ibidem loco: nam si ita erat, semper &c.	*ponunt alii comma post*: semper.
§. 32. *fol.* 443. *loco*: totum interitum, quia omnis caro fœnum. Et anima &c.	*habet Jun.* interiturum, quia omnis caro fœnum, & anima &c.
ibidem loco: inter se de matrimoniis laudent.	*habet mea*: jure matrimonii plaudent.
ibidem loco: & hæc anima severus &c.	*habet mea*: & hæc omnia severus &c. *Rigalt. & Parif. post omnia hoc signum ponunt.*
ibidem loco: in symphone Pleromatis &c.	*habet mea*: in Nymphone.
ibidem loco: ubi superindui potuit.	*habet mea*: ubi superindui potius quam &c.
§. 33. *fol.* 444. *loco:* Monogenem, veritatem &c.	*habet mea*: Monogenen, & veritatem.
ibidem loco: voluntas enim via utique &c.	*habet mea*: voluntatis enim vis, uti quæ &c.
§. 36. *fol.* 445. *loco*: octojugem istam, & ex parte, Ennoea ejus ex causa.	*habet mea*: istam ex patre & Ennœa ejus exclusam.
ibidem loco: sed hoc tœdium non pusillum.	*deest mea*: non.

§. 37. *fol.* 445. *loco*: alia ingenia cicurianiana.	*habet mea*: cicuria Enniana. *judice Hall. optime cum Hyeronimo Rig.* curruecæ Enniani.
ibidem loco: & pontificali &c.	*habet mea*: ex &c.
ibidem loco: inennarabile. Innenarrabile, quod &c.	*habet eadem*: & innominabile, quod ego &c.
ibidem loco: hæ igitur virtutes solidas, unio &c.	*habet mea*: virtutes solitas, singularitas, unitas, unio.
ibidem loco: singularitas & suum, & solida, quamquam &c.	*habet mea*: singularitas & suum solitas, quamque &c.
§. 38. *fol.* 446. *loco*: de substantia veniant.	*habet mea*: de substantia earum venientibus.
§. 39. *fol.* 446. *loco*: de ipso jam Domino. Jen, quanta &c.	*habet mea*: de ipso jam Domino Jesu quanta &c.
ibidem loco: concurrerunt oculi.	*habet mea*: flosculi &c.
ibidem loco: illi ex Christo potius.	*habet mea*: ille ex duodecim potius &c.
ibidem loco: avite pronunciatum &c.	*habet Rigalt.* ajunt pronuntiatum.
ibidem loco: alia Christo &c. constabiliendæ conversitati. &c.	*habet mea*: alii a Christo —— universitati.
ibidem loco: confictum, & in se paternæ &c.	*habet mea*: confictum: & jure, paternæ &c.
ibidem loco: quamquam ipsum &c.	*habet Jun.* quoniam &c.
ibidem loco: insolescentes doctrinæ &c.	*habet Latin.* inolescentes &c.

IN LIBRO DE PRÆSCRIPTIONIBUS HÆRETICORUM.

§. 1. *fol.* 447. *loco*: valeant, quantum sint:	*addit Latin.* non.
ibidem loco: quum quod sortitum est omni modo sit.	*habet Jun.* quum quod sortitum est ut omni modo sit.
§. 3. *fol.* 448. *loco*: vetustissimi in Ecclesia &c.	*habet mea*: usitatissimi &c.
§. 4. *fol.* 449. *loco*: intelligi juvet &c.	*habet mea*: juvat.
ibidem fol. 450. *loco*: examinatis injectione &c.	*habet mea*: in electionem.

§. 5.

§. 5. *fol.* 450. *loco*: quod malis adjungat &c.	*habet mea*: adjungit. *Jun. vero judice Hall. rectius*: adjugat.
ibidem loco: cum idem credidisse se. &c.	*habet mea*: ideo &c.
ibidem loco: coercendas aptes &c.	*habet mea*: sapit.
§. 6. *fol.* 451. *loco*: arbitrio indulgere licet.	*habet mea*: inducere &c.
§. 7. *fol.* 451. *post*: divinæ naturæ &c.	*interserit Rig.* &c.
ibidem loco: Platonicus fuerat &c.	*habent MS. quædam teste Thom. Cantero apud Jun. quodque Hallensis melius judicat*: Platonicus furor &c.
ibidem fol. 452. *loco*: de igneo Deo alligatur.	*habet mea*: allegatur.
ibidem loco: dialecticum Christianismum &c.	*habet Paris.* Christianis prætulerunt, *Rhen. volebat*: Christianismo prætulerunt.
§. 8. *fol.* 443. *loco*: ad importandam curiositatem.	*habet Rig.* scrupulositatem.
ibidem loco: & ostium novit?	*habet Latin. probante Jun.* qui ostium novit?
ibidem fol. 454. *loco*: & hoc ergo illos facit.	*habet mea*: erga *probat Hall.*
§. 9. *fol.* 454. *loco*: expetit sensus, certare cum interpretationis gubernaculo &c.	*habet mea*: sensus certæ interpretationis gubernaculum; *Wouw. autem*: tamen & hic expedit, sensu certare cum interpretationis &c.
ibidem loco: probationis prævento.	*habet mea*: prævenio, *Latin. probante Hall.* præverto.
§. 10. *fol.* 455. *loco*: omnem prolationem quærendi & inveniendi, statuit fructus &c.	*habet mea*: quærendi & inveniendi credendo fixisti, hunc tibi modum statuit fructus &c.
§. 12. *fol.* 456. *loco*: in quo duntaxat.	*habet mea*: *judice Hall. melius*; idque.
§. 13. *fol.* 456. *loco*: natum, egisse Jesum &c.	*habet mea*: ex ea natum hominem & esse Jesum &c.
§. 14. *fol.* 457. *loco*: conversatus aliquid tecum, curiosius tamen &c.	*habet mea*: conversatus; aliquis tecum curiosus: tecum tamen quærens:
ibidem fol. 458. *post*: cum autem tenens.	*addi mavult Hall.* & nondum &c.

§. 15. *fol.* 458. *loco:* hoc enim dirigebamus &c.	*habet mea:* huc &c.
ibidem loco: si hæ sunt vires eorum, uti eos habere possint. Dispici &c.	*habet mea:* anne eas habere possint, dispici debet, cui &c. *Latin.* sintne illæ juris eorum, uti &c.
§. 17. *fol.* 459. *loco:* variæ præsumptiones.	*habet Jun.* vanæ.
ibidem loco: quæ de ambiguitate cœperunt.	*habet Rig. jud. Hall. melius:* ceperunt.
ibidem loco: nisi vilem de blasphematione laudem.	*habet mea:* *etiam judice Hall. melius:* bilem de blasphematione. *Delendo:* laudem: *quod vocabulum legentes:* vilem *loco:* bilem. *adjecisse videntur integrandi sensus causa.*
§. 25. *fol.* 464. *loco:* tam idoneum, ut &c.	*habet mea:* tam tacitum.
§. 28. *fol.* 467. *loco:* eventus unus est. Exitus variasse debuerat ordinem doctrinæ Ecclesiarum.	*habet mea:* nullus inter multos eventus est unus exitus: variasse debuerat error doctrinæ Ecclesiarum.
ibidem post: non est erratum.	*addit mea:* sed traditum.
§. 29. *fol.* 467. *loco:* erravit error, quamdiu hæreses non erant.	*habet mea:* regnavit error, quam diu hæreses non errant, *quod ultimum probat Jun.*
ibidem post: perperam evangelizabatur &c.	*addit mea:* perperam credebatur.
ibidem loco: martyria perperam, & in vacuum. Quale est, ut ante res Dei curent.	*habet mea:* martyria perperam coronata. Aut si nec perperam nec in vacuum, quale est, ut ante res Dei currerent &c.
ibidem loco: ut prior in doctrina hæresis &c.	*habet Wouw. vet. Cod.* ut prior doctrina hæresis &c. *Jun. vero* prior illius (*scilicet veritatis* &c.) doctrinæ &c.
§. 30. *fol.* 467. *loco:* pene doctrinam credidisse &c.	*habet mea:* primo doctrinam &c.
ibidem fol. 468. *loco:* lapsus in fœmina &c.	*habet mea:* fœminam &c.
ibidem post: inde post annos &c.	*addit Wouw.* aliquot.
ibid. loco: quæ ab ea didicit &c.	*habet Rigalt.* quas &c.

ibidem.

ibidem loco : retro alterius fuiſſe demonſtret.

habet mea : demonſtrat. *Rigalt.* retro, anterius &c. *Jun.* ſine dubio emendans, hoc nomine, quidquid emendat, ut mendoſum retro alterius fuiſſe demonſtret.

ibidem fol. 469. *poſt* : & multi alii &c.

addit Rigalt. qui &c.

ibidem loco : ſic enim apoſtolos ſolet facere, dare illis præterea virtutem, eadem ſigna edendi, quæ & ipſi.

habet Rig. ex libro Agobardi : ſic enim apoſtolus deſcripſit. Solet facere, daret præterea virtutem eadem ſigna edendi, quæ ipſe. *Superflua vero judicat Rig.* verba : ſolet facere &c. *Ceterum Hall. monet* : Apoſtolos : *græco nominativo dici.*

§. 31. *fol.* 469. *loco* : in primo reconſtituit.

habet Jun. in primore (*ſcilicet ſemente*) conſtituit.

ibidem loco : pro parte enim doctrinarum.

habet mea : proprie enim &c.

ibidem loco : quibus nulla conſtantia & conſcientia concedit.

habet mea : de conſcientia competit &c.

§. 32. *fol.* 469. *loco* : cum Apoſtolis perſeveraverit.

habet mea : perſeveraverint.

ibidem fol. 470. *loco* : quos Apoſtoli in Epiſcopatum &c.

habet mea : quos ab Apoſtolis &c.

ibidem loco : traduces habeant.

habet Latin. probante Jun. habent.

ibidem loco : provocabuntur ab illis &c.

habet Rigalt. probabuntur.

§. 33. *fol.* 470. *loco* : opinio prima Sadducæorum.

habet Rig. propria &c.

ibidem fol. 471. *loco* : ſic ſe Valentiniani adſeverant &c.

habet mea : id de ſe Valentiniani &c.

ibidem loco : & ſua charitate.

habet mea : generat e ſua charitate

ibidem loco : de qua hæc ideo decas æonum : exinde &c.

habet mea : de qua prima ogdoade æonum exinde decem alii.

§. 34. *fol.* 481. *loco* : ut diverſitates perverſitatum.

habet mea : inter tot diverſitates &c.

ibidem

ibidem fol. 472. *loco :* Apelles creatorem Angelum.	*habet mea :* Angelorum.
ibidem loco : dum non interſit, quæ, quando de veritate non ſint.	*habet mea :* dum interſit quæ quando, dum de veritate non ſint.
ibidem loco : quæ ſub apoſtolis non fuerunt, fuiſſe non poſſunt.	*interferit Rig.* & *Cod. Wouw. approbante Hall.* nominatæ, non fuerunt, *mea deinde ita continuat :* eas dicere fuiſſe non poſſunt.
ibidem loco : nominatione dignantur.	*habet mea : judice Hall. rectius :* damnantur.
ibidem loco : præcedente illo ſine &c.	*habet Jun.* fune ſupra dicto poſteritatis, *id eſt : ordine ſucceſſionis.*
ibidem loco: participarentur &c.	*habet mea :* participarent.
§. 35. *fol.* 473. *loco :* quam enim damnant, qui extraneam quamque non damnaverunt : ſuam &c.	*habet mea :* quam enim damnant, quaſi extraneam : quamque non damnaverunt &c.
§. 36. *fol.* 473. *loco :* ſuis locis præſidentur.	*habet Rigalt.* præſident.
ibidem p ſt : repræſentantes faciem &c.	*addit mea :* uniuscujusque.
ibidem poſt : habes Philippos &c.	*addit mea :* habes Theſſalonicenſes.
ibidem loco : Italiæ adjiceris &c.	*habet mea :* adjaces.
ibidem loco : Eccclеſiis conteſtatur &c.	*habet mea :* quid cum affricanis Eccleſiis conteſſeragit &c.
ibidem loco : miſcet. Inde portat &c.	*mavult Hall.* plantat : *mea autem habet :* miſcet, & inde potat fidem eam.
ibidem loco: martyrium hortatur.	*habet mea :* martyrio. *Wouw.* ad martyrium &c.
ibidem poſt : opimæ &c.	*habet mea :* & opimæ, & neceſſariæ aſper oleaſter exoritur, etiam de papavere fici gratiſſimæ & ſuaviſſimæ, ventoſa &c.
ibidem fol. 474. *loco :* fructificaverunt, non noſtræ, degeneres varietatis grano &c.	*habet Rig.* frutice : non noſtro genere, veritatis grano, &c. *Jun.* degeneres vanitatis grano &c.

§. 37.

§. 37. *fol.* 474. *loco*: hæreticorum nomine.	*habet Rig.* nomina. *Hall. suspicatur:* nomen &c.
§. 38. *fol.* 474. *post*: corruptela doctrinæ.	*addit mea*: sine corruptela instrumentorum ejus.
ibidem fol. 475. *loco*: contrarium ei & in scripturis &c.	*habet Wouw.* quod esset in scripturis.
ibidem loco: quod sumus, hoc sunt. Inde scripturæ ab initio suo.	*habet mea*: sunt. Ab initio suo ex illis sumus, antequam &c.
ibidem loco: nobis interpolarentur.	*habet Rig.* a vobis &c.
ibidem loco: callidiore ingenio, quam Marcion?	*habet mea*: quam Marcion manus intulit veritati.
§. 39. *fol.* 475. *loco*: contemplandæ fidei necessaria &c.	*habet Rig.* contemplanda, fidei necessaria.
ibidem loco: quo jus hodie &c.	*habet mea*: vis hodie &c. *Rig.* vides &c. *Wouw.* & *Jun.* quivis — — componit.
ibidem loco: Ovidius citra Medeam &c.	*delet mea*: Ovidius Geta *Paris.* Osidius. *Rig.* Hosidius Geta. *Jun.* Ovidius ita Medeam &c.
ibidem fol. 476. *loco*: plenissime expressit.	*habet Rig.* exsuxit &c.
§. 40. *fol.* 476. *loco*: intellectus interpretetur.	*habent Rig.* & *Jun.* intervertatur.
ibidem loco: & si adhuc memini Mithræ &c.	*habet mea*: & sic adhuc initiat Mithræ.
ibidem loco: Pontificem nuptiis statuit.	*habet mea*: in unis nuptiis &c.
ibidem loco: sacrificantia ministeria.	*habet mea*: sacrificalia. *Rig.* sacrificantium &c.
ibidem loco: fidei attentare.	*habet mea melius*: attemperare.
ibidem fol. 477. *loco*: Ita omne mendacium de Deo, vel natio quodammodo sexus, est idololatriæ.	*habet mea*: Itaque omne mendacium quod de Deo dicunt, quodammodo genus est idololatriæ. *Hallensi videtur vera lectio nondum eruta.*
§. 31. *fol.* 477. *loco*: nam & Laici &c.	*habet mea*: Laicis.
§. 42. *fol.* 478. *loco*: sibilatæ vagantur.	*habet mea*: quasi sibi, late &c.
§. 43. *fol.* 478. *loco*: doctrinæ inde disciplina est.	*habet mea*: doctrinæ index disciplina est

ibidem

ibidem loco: nec veritas ulla est. Merito &c.	*interserit mea*: ubi veritas nulla est, merito &c.
ibidem loco: & adjectio explorata.	*habet mea*: adlectio &c.
§. 44. *fol.* 479. *loco*: de sævis & perversis.	*habet Rig.* feris. *Jun. conjicit*: scævis &c.
ibidem loco: quid præceptum?	*delet mea*: quid.
ibidem loco: qui nos ante præstruxerunt.	*habet mea*: nos non ante &c. *Rig.* tanto ante. *Jun. conjicit*: suos ante.
ibidem loco: virtutes maximas ediderunt.	*habet mea*: ederent.
ibidem loco: si vero memores.	*habet Rig.* qui vero &c.
ibidem fol. 480. *loco*: & fidei veritatis.	*conjilit Jun.* & fide veritatis.
§. 46. *fol.* 480. *loco*: ac dæmone se oberrante, qui &c.	*Hallensis in quavis aliarum editionum lectione menda deprehendens ex Irenæo substitui posse putat*: ad Ennœam se aberrantem, quæ esset sapientia &c.
ibidem loco: innascibilem virtutem &c.	*habet Jun.* innobilem &c.
ibidem loco: Angelos inferiores &c.	*habet Rig.* inferiorem &c.
ibidem fol. 481. *loco*: cujus lumen illud & virtutem illam superiorem propter misericordiam, scintillam salvam esse &c.	*habet Jun.* cui lumen illud & virtutem illam superiorem propter misericordiam vitæ scintillam immisisse, hanc scintillam salvam esse &c.
ibidem loco: seditiones frequenter &c.	*suspicatur Hall. legendum*: frequentare.
ibidem fol. 481. *loco*: omnes enim refert &c.	*conjicit Latin. probante Jun. legendum*: communes.
§. 47. *fol.* 482. *loco*: extendisse totum.	*monet Hall. addendum*: se.
ibidem fol. 484. *loco*: sed enim illos quo seminis illos priores &c.	*hab. mea*: qui seminis illos prioris &c. *Jun.* sed enim illos quo seminio illos priores &c.
ibidem loco: ut dicant illum tantummodo, sed & pro ipso, sed ipsum fuisse.	*habet mea*: ut dicant illum tantummodo Seth, & pro ipso Seth ipsum fuisse *judice Hall. melius*.

§. 48.

§. 48. *fol.* 484. *loco*: longe a superioribus virtutum.	*habet mea*: superioribus virtutibus.
ibidem loco: & quo colligeret tentata animarum &c.	*habet Jun.* ex quo colligere est, retenta animarum &c.
§. 29. *fol.* 485. *loco*: has ego circumdicens.	*habet mea*: circumducens.
ibidem loco: hæc esse æonum triacondata quæ sit in &c.	*habet mea*: hanc — — quæ sit &c.
ibidem loco: quia misisset ad — — confirmasset illum dicto, hoc &c.	*habet mea*: missus ad — — confirmasset illum dicto, Jao. Hoc &c.
ibidem fol. 271. *loco*: hujus carnis negat, sed alterius &c.	*mavult Hall. additum*: partis; *scil animæ.*
§. 50. *fol.* 487. *loco*: ita afferre illorum omnes vanitates ut ineptum &c.	*habet mea*. ita ut afferre &c. *Jun.* Ita adferre illorum omnes vanitates, ut ineptum sit & otiosum. Quod tamen non tantum jam vanum, sed etiam periculosum sit, alterum Deum &c.
§. 51. *fol.* 488. *loco*: Deum infinitis superioribus &c.	*habet Jun.* infiniti — — præterea & aliam virtutem quam dicit dominum dici &c.

IN LIBRO DE CARNE CHRISTI.

§. 1. *fol.* 491. *loco*: aliter illis interpretari &c.	*habet mea*: illas &c.
ibidem fol. 492. *loco*: τὸ δοκεῖν &c.	*mavult Jun.* τῷ δοκεῖν.
§. 2. *fol.* 492. *loco*: quid illi cum Isäia? creatoris odit &c.	*habet mea*: quid illi cum essentia creatoris? odit &c. *Rig.* quid illi cum Isaia propheta creatoris?
ibidem loco: quod traditum Christianos facit.	*habet mea*: quod creditum &c.
ibidem loco: qui non es Christianus.	*habet mea*: quo magis non es &c.
§. 3. *fol.* 493. *loco*: an ergo noluerit nasci? quia si &c.	*habet mea*: an ergo voluerit nasci (quia si voluit, potuit, & natus est) consideremus &c.
ibidem loco: quid tanti fuit edocuit, cum sciens &c.	*habet mea*: quid tanti fuit edoce, ut consciens Christus &c.

§. 4.

§. 4. *fol.* 495. *loco*: nexum.	*habet Cod. Wouw.* nixum &c.
ibidem loco: totum &c.	*habet Rig.* nec somno tutum.
ibidem loco: unctionibus &c.	*habet mea*: vinctionibus &c.
ibidem loco: hanc venationem &c.	*habet mea*: venerationem.
ibidem loco: si Christus creator ejus &c.	*habet Rig.* creatoris est.
ibidem loco: aut aufer &c.	*delet mea*: aut.
ibidem fol. 496. *loco*: stultum. Propterea qui ita credat, sit. Plane &c.	*habet mea*: & stultum propterea qui ita credat. Sit plane stultum, &c.
§. 5. *fol.* 497. *loco*: vacabat ad sensum &c.	*habet mea*: a sensu &c.
ibidem loco: ideo quia mortalis hæc est, in Christo &c.	*habet mea*: ideoque mortalis hæc est in Christo, quia Christus homo, & filius hominis.
ibidem & fol. 498. *loco*: Deus Marcionis aut &c.	*habet mea*: Deus, Marcion, haud aliter non diceretur homo.
ibidem loco: quæ proprietas.	*habet Jun.* qua.
§. 6. *fol.* 499. *loco*: & sine nativitate.	*habet Cod. Wouw.* sed.
ibidem loco: ut Angelus quidem illi Philumenes &c.	*habet Latin.* quidam, *mea*: illius &c.
ibidem loco: scilicet carneam &c.	*habent alii teste Hall.* licet carnem.
ibidem fol. 501. *loco*: nunc si quoque siderea.	*habet mea*: fuerit nunc quoque &c.
§. 7. *fol.* 502. *loco*: mendacio potius &c.	*habet mea*: petitus.
§. 8. *fol.* 504. *loco*: animabus abstructam &c.	*habet mea*: adstructam.
§. 9. *fol.* 505. *loco*: hoc est quod ex alio &c.	*habet Jun.* quo &c.
ibidem loco 506. tacentibus apud vos &c.	*habet mea*: nos.
§. 10. *fol.* 507. *loco*: in carne disjunctam.	*habet mea*: a carne.
§. 12. *fol.* 509. *loco*: ostendendam, quomodo fuisse.	*addit mea*: quoquo modo &c.
§. 13. *fol.* 511. *loco*: quod autem non est, & non adhæret &c.	*habet Rig.* omnino non adhæret, ergo & anima.

ibidem

ibidem loco: pronuntiata sub ipso. — *habet Cod. Wouw.* pronuntiatam ab ipso.

§. 17. *fol.* 516. *loco*: quod Dei imaginem &c. — *habet mea*: Deus.

§. 18. *fol.* 517. *loco*: caro ea sola. — *habet mea*: ei.

ibidem loco: non ex semine ipso suggerit factum, si non ex semine ipso &c. — *habet Rigalt. utrobique*: semetipso &c.

§. 19. *fol.* 519. *loco*: oro vos si Dei spiritus. — *habet mea*: filius.

ibidem loco: quam intra vulvam fieret extra vulvam. — *delet mea*: extra vulvam.

§. 20. *fol.* 520. *loco*: aut in mulierem. — *habet Cod. Wouw.* muliere.

ibidem fol. 521. *loco*: pendentibus exinde venis &c. — *habet Latin.* pandentibus. *mea*: interni sanguinis, & : lactis lautiorem.

ibidem loco: nihilo juncta. — *habet mea*: functa.

IN LIBRO DE RESURRECTIONE CARNIS.

§. 1. *fol.* 528. *loco*: pulsata salute, licet non addita veritate &c. — *habet Latin.* saltem, *mea*: addita &c.

§. 7. *fol.* 536.-537. *loco*: subjacent per quod utaris &c. — *habet mea*: subjacent. Per quod utaris, cum eo utaris necesse est: ita &c.

§. 8. *fol.* 537. *loco*: Deo adolantur. — *habet mea*: adolentur.

ibidem loco: parere debito tanto &c. — *habet Latin.* par esse.

§. 11. *fol.* 540. *loco*: de materia potius. — *habet Cod. Wouw.* totius.

§. 14. *fol.* 542. *loco*: & si caussa restitutionis. — *habet mea*: sed &c. *Jun.* & sic caussa.

ibidem loco: qui apud Deum discis. — *habet Jun.* quia, puto, Deum dicis.

ibidem fol. 543. *loco*: curaret: an non; itaque. — *habet Rig.* curarit &c. utique &c.

§. 16. *fol.* 545. *loco*: sed fictilis vel archigalli &c. — *habet Ciaconius* thracis, vel galli. *G. Canterus*: sed Archi-trecis &c. *Liber Ursini & Cod. Wouw.* fascinatricis.

ibidem loco: potatoris fui inorabitur.	*habent alii*: inornabitur.
§. 17. *fol.* 548. *loco*: decerpuntur apud &c.	*habet mea*: decerpunt.
§. 18. *fol.* 548. *loco*: inemeribile.	*conjectatur Rhen.* inremeabile.
ibidem fol. 549. *loco*: quæ eligit egreffa.	*habet mea*: elidit.
ibidem loco: quiefceret autem fi jaceret.	*habet mea*: & jaceret, fi caderet.
§. 22. *fol.* 553. *loco*: exitu eruperat.	*habet mea*: eruperant.
§. 24. *fol.* 557. *loco*: habebuntur, excludendo.	*habet mea*: excludendi.
ibidem loco: & in ipfa ad Theffalonicenfes.	*conjicit Hall. legendum*: prima.
ibidem loco: pfeudo Apoftolorum — pfeudo prophetarum &c.	*invertit mea ponens primo*: pfeudo prophetarum.
ibidem loco: Antichrifti fuperducet.	*habet mea*: Antichriftum.
§. 25. *fol.* 558. *loco*: in exordio feculi.	*habet Rigalt.* exodio.
ibidem loco: apparet autem.	*habet mea*: aut.
ibidem loco: refurrectio falva &c.	*habet mea*: refurrectio eft, falva.
§. 26. *fol.* 559. *loco*: in terra bonis deputabis.	*habet mea*: terræ.
§. 29. *fol.* 562. *loco*: hanc fpem — — fpeciali mentione.	*habet Rig.* fpeciem, *mea*: fpiritali.
§. 31. *fol.* 565. *loco*: difperfionis exitum.	*habet mea*: exitu.
§. 32. *fol.* 566. *loco*: feras in Chriftianum &c.	*habet mea*: feros *præmiffo poft*: beftias. *Commate.*
§. 36. *fol.* 577. *loco*: quam autem mortui &c.	*habet Rig.* quoniam.
§. 39. *fol.* 576. *loco*: fidem extorquere.	*habet mea*: torquere.
§. 40. *loco*: nactæ denique hærefes.	*habet Rhen.* Natæ &c.
§. 41. *fol.* 579. *loco*: non ad carnem pertinere.	*habet Rigalt.* omnino ad carnem pertinere.

ibidem loco: siquidem exuti &c.	*habet Rhen.* induti.
§. 42. *fol.* 581. *loco*: Porro quia his.	*habet mea*: qui ab his &c.
§. 46. *fol.* 587. *loco*: quia & animæ delinquentia inducitur &c.	*habet mea*: quia & anima, a qua delinquentia &c.
§. 47. *fol.* 588. *loco*: baptisma committi per regenerationem &c.	*habet mea*: committi, si &c.
§. 48. *fol.* 591. *loco*: ordo enim meritorum &c.	*habet mea*: ordo enim non aliud, quam meritorum dispositor.
ibidem loco: nonnisi alias in baptismate.	*habet mea*: non sic alias &c.
ibidem loco: qui & ipsos baptizari	*habet mea*: quid.
§. 49. *fol.* 592. *loco*: nam & si supra — — dicet.	*habet mea*: nam & supra novissimus Adam dictus.
ibidem fol 593. *loco*: illam gerendam.	*habet mea*: ejerandam.
ibidem loco; rediguntur veritatis.	*habet mea*: vetustatis.
§. 50. *fol.* 594. *loco*: ex eo quo omnis caro.	*habet mea*: ex æquo.
ibidem loco: sed quorum adire &c. inducere &c.	*habet mea*: sed quorum est adire regnum Dei, inducere &c. *Franeq.* induere.
ibidem fol. 595. *loco*: merito demutata, ac devorata — non possunt.	*delet mea*: non. *Rigalt. habet*: non demutata &c. *retinetque ultimum*: non.
§. 52 *fol.* 597. *loco*: qua sequitur & quod &c.	*habet mea*: ne quia sequitur & quod &c.
§. 53. *fol.* 600. *loco*: ex qua enim substantia &c.	*habet mea*: ex utraque scilicet & carne & anima.
§. 55. *fol.* 602. *loco*: permanserit in demutationem.	*habet mea*: demutatione.
ibidem fol. 603. *loco*: nec quidquam tamen admittat homini.	*habet mea*: amittat hominis.
§. 57. *fol.* 606. *loco*: nihil poterit admittere integritas.	*habet mea*: amittere.
§. 59. *fol.* 608. *loco*: quod nobis incumbat.	*habet mea*: incubat.

§. 62. *fol.* 611. *loco*: quia non & in solennibus spiritus. — *habet Parif. & Franeq.* carnis.

§. 63. *fol.* 612. *loco*: ut collatanea &c. — *habet mea*: collectaneam, *Rig.* collactanea.

IN LIBRO DE POENITENTIA.

§. 1. *fol.* 614. *loco*: patientiæ speciem — — fingunt — patientiæ malum &c. — *habet mea*: pœnitentiæ. *Rig.* fingunt. *mea porro*: pœnitentiam malorum.

§. 2. *fol.* 615. *loco*: ad augmentum perversæ. — *habet Cod. Wouw.* ad argumentum.

ibidem loco: si quos — antepo-neret. — *habet mea*: ut quos — ante componeret.

§. 5. *fol.* 620. *loco*: tueatur ad pœnam. — *habet mea*: a pœna.

§. 9. *fol.* 627. *loco*: aris Dei adgeniculari. — *habet mea*: *judice Hall. melius*: caris.

§ 10. *fol.* 628. *loco*: malo enim amans &c. — *habet mea*: malo enim ad miseriam pervenitur, sed ubi — — desinit.

§. 12. *fol.* 630 *loco*: quasi plancis. — *habet mea*: pharis.

IN LIBRO ADVERSUS JUDÆOS.

§. 1. *fol.* 631. *loco*: singulorum nubilo. — *habet Latin.* sibilorum nubilo quodam jurgiorum.

ibidem loco: lectionibus stilo &c. — *habet mea*: lectionis.

ibidem fol. 633. *loco*: de Rebecca, de duobus &c. — *habet Jun.* temporum, intelligatur id posse &c. *Rig.* utpote in ultimo &c. *mea*: adeptus. *parenthesis illa perperam huc est translata Judicio Junii qui eam paulo inferius collocat post*: prior major populus.

ibidem post: nam & secundum memorias. — *addit Rig.* divinarum scripturarum.

§. 3. *fol.* 637. *loco*: non in Esau prioris populi. — *habet mea*: filii.

ibidem loco: & jam non dicentur præliari. — *habet mea*: discent.

§. 6.

§. 6. *fol.* 643. *loco*: cum primæ legis. — *habet mea*: comprimere legis &c.

§. 7. *fol.* 645. *loco*: alicujus imperiosi. — *habet Rig. judice Hall. melius*: inferior.

§. 8. *fol.* 647. *loco*: quomodo in verbo quas dixit. — *habet Rigalt.* in vero prædixit.

ibidem & fol. 648. *loco*: Darius annis XXI. — Alexander X. — Philadelphus XXXVIII. — alius Evergetes XXVII. — Soter XXXIIII. — Ptolomæus XXXVII. — Cleopatra — mensibus V. — Augustus XLVIII. — *habet mea*: XXII. — XII. XXXVIIII. — XXIX. XXXVIII. — XXXVIII. — VI. — XLIII.

ibidem loco: credentibus tribuuntur. — *habet mea*: remittuntur.

ibidem fol. 649. *loco*: Rufio gemino. — *legit Jun. e fastis consul.* Fusio.

§. 9. *fol.* 652. *post*: nec hoc utique in signum est. — *habet mea*: & hoc enim infantiæ est.

ibidem loco: certe est creatori. — *habet mea*: creatoris. *C. Wouw. vero*: *delet*: id est vires: *& porro habet*: certum est & ex &c.

ibidem loco: judicis & indicis &c. — *habet mea*: ducis.

ibidem fol. 654. *loco*: a Judæis & dicitur, non est Jesus. — *emendat Rhen.* non etiam Jesus a Judæis dicitur.

ibidem fol. 655. *loco*: imagine sperabatur. — *habet mea*: parabatur. *Rigalt.* imaginem.

ibidem fol. 656. *loco*: nisi Christo florido &c. — *habet mea*: nisi in Christum flori quidem ob gratiam &c.

ibidem loco: sed de utroque populo &c. — *habet mea*: sed de utroque titulo sic disponam.

§. 10. *fol.* 658. *loco*: cujus cornua essent æstimata. — *habet mea*: essent crucis enigma.

ibidem

ibidem fol. 659. *loco:* aliis & non ipsis exprobrat.	*habet mea:* alicujus bovis ipsis.
ibidem fol. 660. *loco:* aut aliqua proprietate usus nova.	*habet mea:* aut aliquam propriæ vestis notam.
ibidem fol. 661. *loco:* utique post resurrectionem.	*habet mea:* per; *Rigalt. nec;* post *nec* per *habet.*
§. 11. *fol.* 664. *loco:* & quatuor & dimidiæ.	*habet mea:* & septem & dimidiæ.
ibidem post: adimpleta cognoscantur.	*addit mea:* neque enim dispositio expuncta inveniretur; *porro habet:* quæ completa esse &c.
§. 13. *fol.* 667. *loco:* id est verbo divino &c.	*habet Rig. e Codice Wouw.* id est verbi divini potu privati, ligno passionis Christi aquam edulcatam baptismatis potantes.
ibidem fol. 670. *loco:* quæ invidia hodie.	*habet mea:* nulla hodie.
§. 14. *fol.* 672. *loco:* Joseph filium.	*habet mea:* Josedech.

PRO OPERIBUS PATRUM

TAM GRÆCORUM QUAM LATINORUM RECENTER SUBSCRIPSERUNT.

Dominus Joan. Leonard. Becker, *Registrator Vicariatus Generalis in Worms.*

D. Blan, *Sacellanus ad S. Agatham in Aschaffenburg.*

D. Gundesalvus Breidenbach, *Ordinis Prædicatorum.*

D. Vitalis Bucher, *Ord. Præd.*

D. Carle', *Ord. Teut. Clericus Ss. Theol. Doctor in Ellingen.*

D. Fischer, *Sacellanus in Wiessenfeld.*

D. Antonius Fleischmann, *Sacellanus in Urspringen.*

D. Jos. Xav. Hosemann, *Ss. Theologiæ Professor in Dillingen.*

D. Kolin, *Assessor Commissariatus & Professor Humanitatis in Aschaffenburg.*

D. Joan. Theodor Kuneth, *Consiliarius Consistor. & Archi-Diaconus Baruthinus.*

D. Ludwig, *Sacellanus ad S. Agatham in Aschaffenburg.*

D. Caprasius Muhlfeld, *Ord. Eremit. S. Augustini Concionator Ecclesiæ Cathedralis Moguntinæ.*

D. Schlœr, *Consiliarius Ecclesiasticus Serenissimi Electoris Moguntini.*

D. Sigler, *Decanus ad Ecclesiam S. Crucis prope Moguntiam.*

D. Possidius Zitter, *Ord. Eremit. S. Augustini Professor & Præfectus Scholarum in Münnerstatt.*